

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI

ATATÜRK
ARAŞTIRMA
MERKEZİ
DERGİSİ

ÖZEL SAYI

AVRUPA ARŞİVLERİNDE
CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ

40. YIL

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

AVRUPA ARŞİVLERİNDE CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ ÖZEL SAYISI

SPECIAL ISSUE ON REPUBLICAN TÜRKİYE IN EUROPEAN ARCHIVES

YIL / YEAR 2024

ATAM Derg. ISSN: 1011-727X e-ISSN: 2667-5420

- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığınca Bahar ve Güz dönemlerinde yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.
- Yayımlanan makale/yazıların yazarlarına telif ücreti, hakemlerine ise inceleme ücreti ödenir.
- Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez. Dergide yayımlanan makale/yazılardaki bilimsel içerik ve fikirlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Makale değerlendirme sürecinde dergide çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılır.
- Dergi, Açık Erişim (Open Access) politikasını takip eder.
- Dergideki makaleler CC BY-NC 4.0 ile lisanslanır.
- Dergiye gönderilen makaleler intihal programından (<https://intihal.net/>) geçirilerek benzerlik oranı tespit edilir.
- Dergi, COPE tarafından açık erişimde yayımlanan kılavuzlar ve politikalar ile YÖK tarafından yayımlanan Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi doğrultusunda yayın yapar.
- Dergi Yayın İlkeleri, Yayın Politikası, Etik İlkeler ile Yazar ve Hakem Rehberlerine <https://atamdergi.gov.tr/> adresinden erişilebilir.
- *It is a peer reviewed journal published in spring and autumn, twice a year, by Atatürk Research Center.*
- *The official languages of the journal are Turkish and English. However, articles written in other languages, so long as the ratio of one-third in every issue is not exceeded, can be published pursuant to the decision of Board of Editors.*
- *Texts and photos sent for the journal are not returned. The authors are responsible for the scientific contents and ideas in the articles/texts published in the journal.*
- *Authors of the articles / texts published in the journal are paid a loyalty. Reviewers of the articles / texts published in the journal are paid a review fee.*
- *A double-blind peer-review system is used during the article evaluation process for the journal.*
- *The journal follows the Open Access policy.*
- *Articles in the journal are licensed under CC BY-NC 4.0.*
- *The similarity rate is determined by putting the articles sent for the journal through the plagiarism program (<https://intihal.net/>).*
- *The journal is published in accordance with the guidelines and policies published through open access by COPE and Scientific Research and Publication Ethics Directive for the Higher Education Institutions published by YÖK (the Council of Higher Education).*
- *Publication Principles for the Journal, Publication Policy, Ethical Principles, and Author and Referee Guides can be accessed at <https://atamdergi.gov.tr/>.*

ISSN:1011 - 727X e-ISSN: 2667-5420

**ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI**

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
PRESIDENCY OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Journal of Atatürk Research Center

AVRUPA ARŞİVLERİNDE CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ ÖZEL SAYISI
SPECIAL ISSUE ON REPUBLICAN TÜRKİYE IN EUROPEAN ARCHIVES
YIL / YEAR 2024

Bahar ve Güz Dönemlerinde Yayımlanan Hakemli Dergi
Peer Reviewed Journal Published in Spring and Autumn

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

AVRUPA ARŞİVLERİNDE CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ ÖZEL SAYISI / SPECIAL ISSUE ON REPUBLICAN TÜRKİYE IN EUROPEAN ARCHIVES

YIL / YEAR 2024

Sahibi / Owner

Atatürk Araştırma Merkezi adına / On behalf of the Presidency of Atatürk Research Center

Doç. Dr. Güner DOĞAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı - Ankara/TÜRKİYE

Yazı İşleri Müdürü / Journal Administrator

Ömer ORHAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE omerorhan@atam.gov.tr

Editör / Editor

Aynur YAVUZ AKENGİN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE ayavuz@atam.gov.tr

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Dr. Halit Aytağ TOKUR

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE h.tokur@atam.gov.tr

Orhan İSTANBUL

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE oistanbul@atam.gov.tr

İngilizce Dil Editörü / Editor of Translation

Doç. Dr. Güner DOĞAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü - Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE gdogan@ayk.gov.tr

İngilizce Dil Editör Yrd. / Assistant Editor of Translation

Murat SAYGIN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı - Ankara/TÜRKİYE m.saygin@atam.gov.tr

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Güner DOĞAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı-Ankara/TÜRKİYE

gdogan@ayk.gov.tr

Prof. Dr. Yüksel ÖZGEN

Türk Tarih Kurumu-Ankara/TÜRKİYE

yozgen@ayk.gov.tr

Prof. Dr. Arshi KHAN

Aligarh Müslim Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi Bölümü-Aligarh/HİNDİSTAN arshikhan.ps@amu.ac.in

Prof. Dr. Ayten SEZER ARIĞ

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara/TÜRKİYE

aytens@hacettepe.edu.tr

Prof. Dr. Kerim ŞÜKÜROV

Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü-Bakü/AZERBAYCAN

shukurovkk@gmail.com

Prof. Dr. Mehmet HACİSALİHOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi

ve Uluslararası İlişkiler Bölümü-İstanbul/TÜRKİYE mehmedhacisalihoglu@gmail.com

Prof. Dr. Selma YEL

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü- Ankara/TÜRKİYE

selayyel@gazi.edu.tr

Prof. Dr. Sevtap DEMİRCİ

Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü- İstanbul/TÜRKİYE

sdemirci@boun.edu.tr

Prof. Dr. Stefano TRINCHESE

Chieti-Pescara "G. D'Annunzio" Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Piane,

Ortaçağ ve Modern Araştırmalar Bölümü-Chieti/ITALYA stefano.trinchese@unich.it

Doç. Dr. Emre SARAL

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü-Ankara/TÜRKİYE

saral@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Esra ÖZSÜER

İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü - İstanbul/TÜRKİYE

esra.ozsuer@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-İstanbul/TÜRKİYE

ramazan.gullu@istanbul.edu.tr

HABERLEŞME / INFORMATION

Atatürk Araştırma Merkezi

Üniversiteler Mah. Toplum Cad. No. 5 Çankaya / ANKARA

Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27

e-mail: dergi@atam.gov.tr • web: http://www.atam.gov.tr

https://atamdergi.gov.tr & https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd

Baskı Hazırlık: ERDAL BASIM YAYIN DAĞITIM – Tel: 0532 673 95 18

BASKI

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl

Ostim OSB Mahallesi 1256 Caddesi

No: 11 06370 Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31

Sertifika No: 48058

Basım Tarihi: Ağustos 2024 - Ankara

DANIŐMA KURULU / ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim University-HİNDİSTAN
Prof. Dr. Cesar ROSS	Santiago Üniversitesi-ŐİLİ
Prof. Dr. Çağrı ERHAN	AltınbaŐ Üniversitesi-İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Erden KAZHYBEK	KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Ewa SIEMIENIEC GOLAS	Jagiellonian University-POLONYA
Prof. Dr. Hacı Murad DONOGO	Dağistan-RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Halil BAL	İstanbul Üniversitesi-İstanbul/TÜRKİYE
Prof. Dr. Husnija KAMBEROVIĆ	Saraybosna/BOSNA-HERSEK
Prof. Dr. Kerim ŞÜKÜROV	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi- Bakü/AZERBAYCAN
Prof. Dr. Mahmut Ali El-DAVUD	Arap Tarihçiler Birliği Üyesi-IRAK
Prof. Dr. Mehmet TEMEL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Muğla/TÜRKİYE
Prof. Dr. Muhammed ARNAUT	World of Islamic Science and Technology University Amman/ÜRDÜN
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. NeŐe ÖZDEN	Ankara Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Recep ŐKRİYEL	Novi Pazar Devlet Üniversitesi-SIRBİSTAN
Prof. Dr. Selami KILIÇ	Atatürk Üniversitesi-Erzurum/TÜRKİYE
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi-Ankara/TÜRKİYE
Prof. Dr. Stefano TRINCHESE	Univ. G.D'Annunzio Chieti Pescara-Roma/İTALYA
Prof. Dr. Uğur ÜNAL	Devlet Arşivleri Başkanlığı-Ankara/TÜRKİYE
Doç. Dr. Hasan CİCİOğLU	Netkent Üniversitesi-Gazimağusa/KKTC
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA	Azerbaycan Millî İlimler Akademisi- Bakü/AZERBAYCAN
Doç. Dr. Liliana Elena Boscan	Bucharest University-ROMANYA
Bedrettin KORO	Tarih Bilimleri Uzmanı-KOSOVA

BU SAYININ HAKEMLERİ / ABRITRALS FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOğDU	Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, abdullahgundogdu@yahoo.com
Prof. Dr. Abdullah TEMİZKAN	Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir/TÜRKİYE, abdullah.temizkan@ege.edu.tr
Prof. Dr. Arif KOLAY	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya/TÜRKİYE, arif.kolay@dpu.edu.tr
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŐİLBURSA	Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bursa/TÜRKİYE, bkyesilbursa@uludag.edu.tr
Prof. Dr. Hakan UZUN	Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, hakanuzun@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOğLU	Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, mehmethacisalihoglu@gmail.com
Prof. Dr. Mikail ACIPINAR	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, mikail.acipinar@ikc.edu.tr
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK	Samsun Üniversitesi, Siyaset Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Samsun/TÜRKİYE, mustafa.colak@samsun.edu.tr

Prof. Dr. Mustafa GENÇER	Emekli, mustafagencer1@hotmail.com
Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Artvin Çoruh Üniversitesi, Rektörlük, Artvin/TÜRKİYE, bilgin.ms@gmail.com
Prof. Dr. Sevtap DEMİRCİ	Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul/TÜRKİYE, sdemirci@boun.edu.tr
Doç. Dr. Bilge KARBİ	İstanbul/TÜRKİYE, karbibilge@hotmail.com
Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT	Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, cagla.tagmat@gmail.com
Doç. Dr. Erol KARCI	İzmir Bakırçay Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, erol.karci@bakircay.edu.tr
Doç. Dr. Güner DOĞAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, gunerdogan@karatekin.edu.tr
Doç. Dr. Gürhan YELLİCE	Dokuz Eylül Üniversitesi, Rektörlük, gurhan.yellice@deu.edu.tr
Doç. Dr. İdris YÜCEL	Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, iyucel@hacettepe.edu.tr
Doç. Dr. Mesut KARAKULAK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, mesut.karakulak@hbv.edu.tr
Doç. Dr. Müjdat KARAGÜLMEZ	Milli Savunma Üniversitesi, Hava Astsubay Meslek Yüksekokulu, Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, mujdat.karagulmez@hotmail.com
Doç. Dr. Müzehher YAMAÇ	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Tekirdağ/TÜRKİYE, myamac@nku.edu.tr
Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, nerimanersoy@gmail.com
Doç. Dr. Özgür ORAL	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, ozoral@istanbul.edu.tr
Doç. Dr. Resul ALKAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, resul.alkan@comu.edu.tr
Doç. Dr. Selim PARLAZ	Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, sparlaz@pau.edu.tr
Doç. Dr. Yusuf YILDIZ	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bolu/TÜRKİYE, yusufyld78@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi Kadir KON	Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul/TÜRKİYE, kadirkon@gmail.com
Dr. Karolina OLSZOWSKA	Jagiellonian University, Faculty of History, Kraków/POLONYA, karolinawanda.olszowska@uj.edu.pl
Dr. Yeter MENGEŞ	İzmir/TÜRKİYE, ymenges@yahoo.com

Editörden...

Değerli Okurlarımız,

İlk Özel Sayısını, 1994 yılının 30. sayısında “Çanakkale Zaferi’nin 80. Yıldönümü” teması ile yayımlayan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, ikinci Özel Sayısını 1996 yılının 36. sayısında “Prof. Dr. Süleyman Arslan” anısına hazırlarken üçüncü Özel Sayısını 1998 yılının 41. sayısında o yıl vefat eden “Prof. Dr. Fahir Armaoğlu” başlığı altında yayımlamıştır. 1998 yılının 43. sayısında “Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılı Özel Sayısı”, 2003 yılının 56. Sayısında “Türkiye Cumhuriyetinin 80. Yıldönümü Özel Sayısı” başlıkları altında yayımlanan Dergi, altıncı ve son Özel Sayısını ise 2009 yılının 73. sayısında “Çanakkale Savaşı” teması kapsamında hazırlamıştır.

Türkiye’nin yakın dönem tarih araştırmaları alanında köklü bir geçmişe sahip, yüksek akademik standartlı dergilerinden biri olan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi yayın hayatına başladığı 1984 yılından bu yana, kırk yıllık tarihinde, ilk defa sayıya ek müstakil bir Özel Sayı ile “Avrupa Arşivlerinde Cumhuriyet Türkiye’si” başlığı altında araştırmacıların/okuyucularının karşısına çıkıyor.

Kıymetli Okurlarımız,

Avrupa arşivleri teması çerçevesinde Özel Sayı çıkarma fikri, Cumhuriyet tarihi araştırmaları alanında bir boşluğu dolduracağına inanılarak Doç. Dr. Güner Doğan’ın yüksek lisans kapsamında verdiği “Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu” dersi ile ortaya çıktı. Avrupa arşivlerinde yeni çalışmaya başlayacak araştırmacılara bir rehber olma düşüncesinden hareketle yola çıkılan ve 13 makaleden oluşan bu Özel Sayı, ilgili arşivlerde çalışmış akademisyenlerin katkısı ile hazırlandı. Makalelerin ortak özelliği ise Cumhuriyet Türkiye’sine ait belgeleri bünyesinde barındıran Avrupa arşivlerini incelemeleri, tanıtımları, arşivlerin kullanımı ile ilgili pratik bilgi sunmaları ve ayrıca tarih metni inşa etmenin

inceliklerinin ipuçlarını satır aralarında vermeleridir. Ayrıca söz konusu makalelerde Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, Fransa, Finlandiya, İngiltere, İsviçre, İtalya, Polonya, Rusya, Vatikan ve Yunanistan arşivleri ele alınırken mikro tarihin kapıları da aralanıyor.

Bu alanda bir boşluğu dolduracağına, araştırmacılara yol açarak yeni çalışmalar için ilham vereceğine inandığımız **Avrupa Arşivlerinde Cumhuriyet Türkiye'si Özel Sayısı**'nı Cumhuriyet'imizin 100. yılına armağan ediyor ve sayının hazırlanmasında emeği geçen titiz değerlendirmeleri için Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın Komisyonu'na, özverili çalışmaları için makale yazarlarına, çalışmaya değerli görüş ve raporları ile katkı sunan hakemlere ve Atatürk Araştırma Merkezinin değerli çalışanlarına teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Aynur Yavuz Akengin

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Kadir KON	Almanya Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin Tarihsel Gelişimi ve Modern Dönem Türk Tarihi Açısından Önemi <i>The Historical Evolution of the Political Archive of the German Ministry of Foreign Affairs and its Significance For The Modern Turkish History</i> 1
Emre SARAL	Avusturya ve Macaristan Devlet Arşivlerinde Erken Cumhuriyet Dönemi'ne İlişkin Kataloglar <i>Catalogues Concerning Early Republican Period in Austrian and Hungarian State Archives</i> 55
Ökkeş NARİNÇ	Yakın Dönem Araştırmaları İçin Bulgaristan Arşivleri <i>Bulgarian Archives for Modern Age Research</i> 107
İdris YÜCEL Can Erhan KIZMAZ	Türk Tarihi Üzerine Fransız Arşiv Kaynakları <i>French Archive Sources on Turkish History</i> 149
Evren KÜÇÜK	Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi ve Finlandiya Türk-Tatar Arşivi'nde Türk Tarihine Dair Kaynaklar <i>Sources on Turkish History in the Archive of the Finnish Ministry Foreign Affairs and the Finland Turkish-Tatar Archive</i> 177

İÇİNDEKİLER

Resul YAVUZ	İngiliz Millî Arşivlerinde (The National Archives) Türkiye Hakkında Bulunan Belgeler ve Bu Belgelerin Önemi <i>Documents About Türkiye in the National Archives and the Importance of These Documents</i> 211
Çiğdem DUMANLI	İsviçre Arşivlerinde Cumhuriyet Dönemi Evrakı (Bern Örneği) <i>Documents on Turkish Republican Era in the Swiss Archives (Example of Bern)</i> 243
Mevlüt ÇELEBİ	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Araştırmaları İçin İtalya Arşivleri Hakkında Genel Bilgiler <i>General Information About Italy Archives for Historical Research of The Republic of Türkiye</i> 283
Güner DOĞAN	Osmanlı-Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Önemli Bir İtalyan Arşivi: Fondazione Ansaldo/Gruppo Finmeccanica (Cenova Ansaldo Firması Tarih Arşivi) <i>An Important Italian Archive in Ottoman-Republic History Research: Fondazione Ansaldo/Gruppo Finmeccanica (The Ansaldo Company History Archive-Genova)</i> 311
Canan PARMAKSIZOĞLU AKSOY	Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Araştırılması <i>The Research of the History of the Ottoman Empire and The Republic of Türkiye in the Vatican Archives</i> 339

İÇİNDEKİLER

Hacer TOPAKTAŞ ÜSTÜNER	XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmalarında Polonya Arşivleri <i>Polish Archives in 20th Century Turkish History Research</i> 357
Cumhur KAYGUSUZ	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Çalışmaları Bağlamında Rusya Arşivleri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme <i>A Brief Review of Russian Archives in the Context of Historical Studies of the Republic of Türkiye</i> 385
Esra ÖZSÜER	Yunanistan Devlet Genel Arşivi ve Arşiv- cilik Çalışmaları <i>General State Archive of Greece and Archive Studies</i> 401
	Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri 439
	<i>Publication Principles of the Journal of Atatürk Research Center</i> 445

ALMANYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI SİYASİ ARŞİVİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

KADİR KON*

ÖZ

Bu makale, Almanya Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'ni tarihsel perspektiften ele almayı ve bu arşivin modern dönem Türk tarihi açısından önemini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. 1870'te kurulmuş olan Siyasi Arşiv, yalnızca bağılı bulunduğu Dışışleri Bakanlığı ile değil aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni de içine alacak şekilde modern dönem Türk-Alman ilişkilerinin tarihiyle de yaşıttır. Bahis konusu bu dönem aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkilerin askerî ittifaktan kültürel ve ticari ilişkilere kadar hemen her alanda neredeyse kesintisiz bir yoğunluk ve devamlılık göstermesiyle dikkat çekmektedir. Almanya'nın dış politikasının hafızası olan Siyasi Arşiv, kendi tarihiyle de 1871'den günümüze kadar birçok farklı isim ve rejimin hüküm sürdüğü, zirvelerin ve diplerin görüldüğü sancılı Alman tarihinin bir izdüşümü olma özelliğine sahiptir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Weimar Cumhuriyeti Almanya'sının devlet kurumlarını yeniden düzenlemesinden Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi de nasibini almış ve bugün de geçerli olan arşivleme sistemi 1921'den itibaren kullanılmaya başlamıştır. Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te Üçüncü Alman İmparatorluğu'nun yıkımıyla sonuçlanması üzerine bir kurum olarak Dışışleri Bakanlığı ve ona bağılı olan Siyasi Arşiv, 1945-1951 yılları arasında kurumsal varlıktan yoksun kalmıştır. Dolayısıyla arşivde altı yıllık döneme ait herhangi bir dışışleri belgesi mevcut değildir. Bunun yanında Dışışleri

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul/TÜRKİYE, kadirkon@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3425-5365

Siyasi Arşivi, 1945 yılında Almanya'yı işgal eden Müttefik Devletler tarafından ele geçirilmiş ve arşiv İngiltere, ABD ve Fransa tarafından incelenmek üzere bütünüyle Londra'ya taşınmıştır. 1949'da kurulan Federal Almanya Devleti'nin uzun çabaları ve yapılan pazarlıkları sonucunda bu arşiv, 1956 yılından itibaren yeni devletin başkenti Bonn'a taşınmış ve Almanya dışişleri, hafızasına yeniden kavuşmuştur. Arşiv İngiltere'de iken Müttefik tarihçilerce başlatılan Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerinin kamuoyuyla paylaşılması süreci, 1959'dan itibaren Alman tarihçiler tarafından Modern Tarih Enstitüsü (Institut für Zeitgeschichte) bünyesinde devam ettirilmiştir. Böylece Almanya'nın Dış Politika Belgeleri (Akten zur Auswärtigen Politik Deutschlands) başlığı altında 1918'den 1995'e kadarki döneme ait onlarca ciltten oluşan belge neşredilmiştir. Almanya tarihi belgelerin kamuoyuna açılması için, istisnai belgeler dışında otuz yıllık bir sürenin geçmesini öngörmektedir. Dışişleri Siyasi Arşivi'nin Türkiye'nin son yüz elli yılındaki uluslararası ilişkileri yanında bu süreçteki modernleşme çabalarının anlaşılması konusunda da eşsiz bir kaynak sunduğunu belirtmek gerekir. 1880'lerden 1918'e kadarki dönemde gerek II. Abdülhamid saltanatında gerekse de Birinci Dünya Savaşı'nı da kapsayan İkinci Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki iktidarı döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler devamlılık göstermiştir. Diplomatik ilişkilerde 1918-1924 yılları arasındaki kesintiden sonra 1944'e kadar Türk-Alman ilişkileri kültürel ve özellikle Almanya Türkiye'nin en önemli dış ticaret partneri olduğu için ticari anlamda adeta zirveyi görmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1951-1952'de) yeniden kurulan diplomatik ilişkilerde ise bilhassa 1961'den sonra Türk-Alman ilişkileri ortak NATO üyeliği ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (1993'ten sonraki adıyla Avrupa Birliği) süreciyle birlikte yeni bir boyut kazanarak günümüze kadar kesintisiz bir devamlılık ve yoğunlukla sürmüştür. Bu dönemde Türkiye'den Almanya'ya gitmeye başlayan Türk işçiler ve sayıları bugün milyonlarla ifade edilen Almanya'da yaşayan Türk topluluğu ile iki ülke ve millet arasındaki ilişkiler neredeyse kopması imkânsız bir hâl almıştır. Dolayısıyla Alman Federal Arşivi (Bundesarchiv) ve diğer arşivleriyle birlikte, Almanya'nın Dışişleri Siyasi Arşivi modern dönem Türk tarihinin anlaşılması ve yazılması açısından yadsınamaz bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Arşivcilik, Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi, Osmanlı İmparatorluğu, Türk Alman İlişkileri, Türkiye.

THE HISTORICAL EVOLUTION OF THE POLITICAL ARCHIVE OF THE GERMAN MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE MODERN TURKISH HISTORY

ABSTRACT

This article aims to introduce the Political Archive of the German Foreign Ministry from a historical perspective and explain its significance in writing the modern Turkish history. Being established in 1870, the history of the Political Archive is of the same age not only as its affiliated Ministry of Foreign Affairs but also as the relations between Türkiye and Germany in the late Ottoman Empire and the subsequent Republic of Türkiye. This period is marked by almost uninterrupted and intense relations between the two countries across various fields, including military alliances, cultural exchanges, and commercial activities. The Political Archive, which serves as the repository of Germany's foreign policy memory, reflects the tumultuous history of Germany from 1871 to the present day which encompasses various names and regimes, as well as numerous highs and lows. The Political Archive of the Ministry of Foreign Affairs was influenced by the reorganization of state institutions in the Weimar Republic which was established following the First World War and the archiving system, which remains in use today, was established in 1921. Additionally, with the end of the Second World War in 1945 and the destruction of the Third German Reich, the Ministry of Foreign Affairs and its Political Archive ceased to exist between 1945 and 1951. Therefore, there are no Foreign Office documents from this six-year period. In 1945, the Foreign Office Political Archive was seized by the Allied Powers occupying Germany and transported to London for examination by Britain, the United States, and France. As a result of extensive efforts and negotiations by the Federal Republic of Germany, established in 1949, the archive was moved to Bonn, the new capital, in 1956. This relocation allowed Germany to regain its foreign affairs memory. The publication of the documents from the German Foreign Ministry, initially begun by Allied historians during the archive's tenure in England, persisted under German historians in 1959 through the Institute for Contemporary History (Institut für Zeitgeschichte). As a result, numerous volumes of documents spanning the years from 1918 to 1995

were published under the title Germany's Foreign Policy Documents (Akten zur Auswärtigen Politik Deutschlands). Germany typically enforces a thirty-year period, with some exceptions, before historical documents can be made accessible to the public. It's worth noting that the Political Archive of Foreign Affairs serves as a unique resource for analyzing Türkiye's international relations over the past century and a half, alongside its endeavors toward modernization throughout this era. From the 1880s to 1918, there were uninterrupted relations between the two countries both under Abdulhamid II, the Second Constitutional Period and the rule of the Union and Progress Party which also covers the First World War years. Following the interruption of diplomatic ties between 1918 and 1924, Turkish-German relations reached their zenith until 1944, particularly flourishing in cultural and commercial domains, with Germany emerging as Türkiye's foremost foreign trade partner. In the diplomatic relations re-established after the Second World War (in 1951-1952), particularly gaining momentum after 1961, Turkish-German relations took on a new dimension with their shared NATO membership and Türkiye's involvement in the European Economic Community (the European Union from 1993 onwards) process. Since then, the bilateral relations have persisted with uninterrupted continuity and intensity up to the present day. During this period, fueled by the influx of Turkish laborers migrating to Germany and the establishment of a sizable Turkish community, now numbering in the millions, the bonds between the two countries and their peoples have grown remarkably resilient, forging an almost inseparable connection. Hence, Germany's Political Archive of Foreign Affairs, alongside the Federal Archive (Bundesarchiv) and other archival repositories, holds undeniable significance for understanding and documenting the modern Turkish history.

Keywords: Archiving, German-Turkish Relations, Germany, Ottoman Empire, Political Archive of the German Foreign Ministry, Türkiye.

GİRİŞ

İnişli çıkışlı bir tarihî süreçte isimleri ve rejimleri deĐiŐse de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve Alman devletleri arasındaki ilişkiler neredeyse kesintisiz bir devamlılık ve yoğunlukla süregelmiŐtir. İki millet arasındaki ilişkiler Türk devletinin modernizasyonunda genellikle bir “öğretmen-öğrenci” ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki siyasi gelişmelere hâkim olan Şark Meselesi'nde yükselen taze güç Almanya'nın Osmanlı'nın Avrupalı büyük güçlere karşı mücadelesinde bir “denge” unsuru olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Birinci Dünya Savaşı'nda ise bu iki millet/devlet İtilaf Devletleri'ne karşı “silah arkadaŐlıĐı” adını verdikleri bir müttefiklik ilişkisi ile kader birlikteliğine girmişlerdir. Almanya ve Türkiye'nin müttefiklik ilişkisi her iki imparatorluğun yıkımıyla sonuçlanmışsa da 1918 sonrası dönemde iki ülke/millet arasındaki ilişkilere baktığımızda bu ilişkinin günümüze kadar uzanan süreçte (aradaki bazı kısa kesintilere rağmen) sürekliliğini ve yoğunluğunu sürdürdüğünü görürüz. Tarihin bu son yüz elli yıllık döneminde Türkler iki devletle (Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti) varlıklarını sürdürmüşken Almanların çok daha farklı rejimlerde ve isimlerde devlet yapılarını sürdürdüğleri görülmektedir. Burada bahis konusu olan Almanlar/Alman devleti elbette taşıyıcılığını Prusya'nın oluşturduğu ve başından itibaren Habsburgların/Avusturya'nın dıŐarıda kaldığı Almanya İmparatorluğu ve devamı devletler/rejimlerdir. Öyle ki Almanlar, Alman İmparatorluğundan (1871-1918) Weimar Cumhuriyeti'ne (1918/19-1933); Hitler Almanya'sından (III. Deutsches Reich, 1933-1945) Federal (Batı) Almanya'ya (1949-1990) ve en nihayetinde Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleŐiminden (1990) günümüze kadar gelen (Federal Almanya Cumhuriyeti) bir devlet geleneğini sürdürmüş bir millettir.

Bu çalışma 19. yüzyıldan 21. yüzyıla uzanan Türk ve Alman devletleri arasındaki ilişkilerin yazımında ve anlaşılmasında tarihçilerin başvurmak zorunda oldukları en önemli Alman arşivlerinden birisi olan Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'ni, arşivin yüz elli yıla varan tarihi ile birlikte genel hatlarıyla ele alıp tanıtmayı amaçlamaktadır. Aslında Dışişleri Siyasi Arşivi Türkiye'deki *Germanophone* tarihçiler tarafından iyi bilinen bir arşivdir zira burası Almanya (ve de onunla bağlantılı olarak Türkiye) ile ilgili konularda Türk araştırmacıları, tarihçileri ve doktora öğrencileri için başlıca müracaat kaynağı olma özelliğine sahiptir. Bu yüzden de Dışişleri Siyasi Arşivi Türkiye'ye dair yazılmış sayısız tarih çalışmasına temel teşkil etmiştir.

Üç ana başlıktan oluşan çalışmanın birinci bölümünde Türk/İye-Alman/ya siyasi ilişkilerinin 1870’lerden yakın zamana kadarki geçmişi ana hatlarıyla ve kronolojik bir sırayla hatırlatılacak; ikinci bölümde Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi’nin (Das Politische Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes) kuruluşundan günümüze uzanan tarihi süreçteki değişimi ve gelişimi ortaya konulacak ve nihayet üçüncü bölümünde de Dışişleri Siyasi Arşivi’nin kullanımının modern dönem Türk tarihindeki yeri ve önemi tartışılacaktır. Bu bölümde ayrıca Siyasi Arşiv’den faydalanmaya yönelik bazı pratik bilgiler de verilecektir.

I. Modern Dönem Türk-Alman İlişkilerinin Tarihine Genel Bir Bakış

Prusya Devleti önderliğinde 1866’da kurulan Kuzey Alman Birliği’nin (1870’de Avusturya dışındaki güney Alman devletleri de bu birliğe dâhil olarak) Fransa’ya karşı giriştiği savaşın (1870-71) zaferle sonuçlanmasının ardından Paris’teki Versailles Sarayında ilan edilen II. Alman İmparatorluğu (18.01.1871) o güne kadar kıta Avrupa’sındaki güç dengelerini kalıcı bir şekilde değiştirecektir. Prusya Kralı I. Wilhelm’in Alman İmparatoru olarak tahta çıkmasıyla nihayet gerçekleştirilen Alman Birliği ve “Milleti” olma rüyası ile birlikte yeni Almanya o andan itibaren önce Avrupa’nın, ardından da dünyanın yükselen bir gücü hâline gelecektir¹. Bu yükselen yeni güç Avrupa’nın “hasta adamı” imajının ölümcül sonuçlarıyla 1877/78 Osmanlı-Rus Harbi’yle karşılaşan Osmanlı İmparatorluğu için ise Şark Meselesi’nde yeni “denge” unsuru olacaktır². Nitekim İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı geleneksel “koruyucu” tutumunu 1878’den itibaren terk etmeye başlamasıyla “büyük güçlerle” mücadelesinde dengeleyici büyük bir gücün ihtiyacını hisseden II. Abdülhamid yönetimindeki Osmanlı Devleti 1880’lerin başından itibaren Almanya ile bir yakınlaşma arayışına girmiştir³. Avrupa güç

1 Alman İmparatorluğu’nun 1871’deki ilanından önceki birlik ve Alman milleti oluşturma sürecinin toparlayıcı bir özeti için bk. Peter Zolling, **Deutsche Geschichte von 1871 bis zur Gegenwart**, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2005, s.13-30.

2 Almanya’nın Şark Meselesi’nde nasıl yeni bir “denge” unsuru olarak ortaya çıktığını ortaya koyan başarılı bir çalışma için bk. Gregor Schöllgen, **Emperyalizm ve Denge. Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914**, Çeviren: M. Sami Türk, Kronik Yayınları, İstanbul 2022.

3 İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018 (17. Baskı); Feroze A. K. Yasamee, **Abdülhamid’in Dış Politikası. Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888**, Çeviren: Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018. Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya’nın öncülü Prusya Krallığı arasındaki ilişkiler ise geriye doğru 18. Yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanır. Bu dönemde

dengeleri açısından Çarlık Rusya'sını Fransa'dan uzak tutma politikasını dış politikasının önceliği olarak benimseyen Almanya'nın kurucu Başbakanı Otto von Bismarck Osmanlı üzerinde planları olan Rusları gücendirmemek adına bu yakınlaşma çabalarına mesafeli durmuŐa da 1890'da *Kaiser* II. Wilhelm tarafından BaŐbakanlıktan alınmasından sonra Almanya'nın Osmanlı'ya karşı politikasında önemli bir değişim başlamıştır. Bu anlamda 1890'lı yıllarda Almanya'nın elit çevrelerinde tebarüz eden ve taraftar kazanan "Dünya Gücü (Weltmacht)" olma politikası bir anlamda Alman İmparatoru II. Wilhelm'in şahsında temsilcisini bulmuştur. Nitekim II. Wilhelm'in inisiyatif almasıyla⁴ Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında Almanların ekonomik imtiyazlar elde etmesiyle başlayan ilişkiler gittikçe çok yönlü ve girift bir hâl almıştır. Öyle ki bilhassa 1903'ten itibaren Bağdat Demiryolu Projesi'nde somut adımlar atılıp inşa sürecinin başlamasıyla birlikte proje Avrupalı büyük güçlerin dikkatini üzerine çekmiŐ ve kısa zamanda uluslararası siyasetin bir meselesi hâline gelmiştir. Gittikçe artan ve kompleks bir yapı hâline gelen Türk-Alman ilişkileri bir aŐamadan sonra geri dönülemez noktaya ulaŐmıŐtır. Bu durumsa bir bakıma 1914'teki Türk-Alman ittifakı yolundaki taşların döŐenmesine vesile olmuştur. Ticari, askerî ve kültürel zeminde çeŐitlenip gelişen iki ülke iliŐkileri⁵ II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra da

---

Prusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1790'da Rusya'ya karŐı etkili olmayan bir ittifak dahi kurulmuŐtur. Osmanlı-Prusya İttifakı için bk. Kemal Beydilli, **1790 Osmanlı-Prusya İttifakı**, İstanbul 1984. Almanların Osmanlı'ya/Türlere olan ilgisi ve bu ilginin tarihle ilgili eserlerde kendini göstermesi de oldukça eski tarihidir ancak modern manada 18. yüzyıldan baŐlatılabilir. Bu konuda genel bir çerçeve çizen makale için bk. Remzi Avcı, "Diplomasi Oryantalizm ve Alman Tarih Yazımında Osmanlı Devleti", **Dünya'da Osmanlı Tarih Yazımı-I**, Editörler: Ahmet Özcan, Özhan Kapıcı ve Yałın Murgul, DoĐu Batı Yayınları, Ankara 2020, s.279-305.

- 4 Bu anlamda II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğuna yaptığı seyahatler ve II. Abdülhamid'le kurduğu yakın münasebetler bunun en tipik göstergeleri olarak belirtilmelidir. Alman imparatorunun Osmanlı Devleti'ne ziyaretleri hakkında bk. Ö. Kürşad Karacağil, "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)", **Türkiyat Mecmuası**, C 24/Güz, 2014, s.73-97; İlona Bayraktar, "Kaiser II. Wilhelm'in İstanbul'a Üç Ziyareti ve Hediyeler", **İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53, İstanbul 2010, s.59-96.
- 5 Osmanlı-Alman askerî ilişkileri ve silah ticaretinin diplomatik ve siyasi boyutları hakkında bk. Naci Yorulmaz, **Büyük Savaşın Kara Kutusu: II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası**, Çeviren: Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018. Türk-Alman ilişkilerinin İkinci Meşrutiyet dönemindeki kültürel boyutu için bk. Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhı". 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve EĞitim**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015 (3. Baskı). Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin uzun vadeli sonuçlar

sürmüştür. 1912 Balkan Savaşı'nda alınan utandırıcı mağlubiyet ve akabinde yaşanan iç siyasi gelişmeler (Babiali Baskını ve Mahmut Şevket Paşa suikastı) 1913 ortasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin inisiyatifi ele almasına yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908'de başlayan çok partili meşrutî rejim tek parti iktidarına dönüşmüştür. Aynı dönemde Liman von Sanders başkanlığında bir Alman askerî misyonunun Osmanlı kara ordusunu reforme etmek üzere ülkeye davet edilmesi 1880'lerden bu yana süregelen Türk-Alman askerî ilişkilerinin yeni bir aşamasına işaret etmektedir⁶. Bu süreçte Avrupa'da gelişen yeni siyasi ve askerî durumlar ise iki ülke arasındaki ilişkileri çok daha ileri bir noktaya taşıyacaktır. Nitekim çıkacak dünya çapındaki bir paylaşım savaşının kurbanı olmaktan korkan Osmanlı idarecileri bir büyük Avrupalı gücün müttefikliğini hayati önemde görüyorlardı. Çeşitli nabız yoklamaları sonunda ilişki altyapısı en hazır durumda olan Almanya ön plana çıktı. Her ne kadar Almanlar ilk başlarda Türklerle bir ittifaka sıcak bakmamışlarsa da sonunda Enver Paşa vasıtasıyla yapılan ittifak teklifine olumlu cevap vermek durumunda kalmışlardır. Almanların ittifak teklifini kabul etmelerindeki en büyük etken, Fransa ve Rusya'nın dâhil olacağı muhtemel bir kıta Avrupa'sı savaşında, daha önceden planlamalarını yaptıkları tek cepheli savaş umutlarının (Schlieffen Plan) gerçekleşemez olmasını görmüş olmalarıydı. Sonuçta iki tarafın da menfaatine olacak şekilde Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa ile Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Wangenheim arasında 2 Ağustos 1914'te gizli bir ittifak antlaşması imzalanmıştır⁷. Almanya, Dünya Savaşı'nda güçlü sömürgeci düşmanlarına karşı Osmanlı sultanının Dünya Müslümanlarının halifesi olmasından ve topraklarının jeostratejik konumundan faydalanacak, Osmanlı Devleti de artık nefes alamaz hâle geldiği

---

doğurmasında en etkili Almanların başında Freiherr von der Goltz (Paşa) gelmektedir. 1883-1895 yılları arasında Osmanlı askerî akademisindeki eğitimliği yeni kuşak Türk subayları üzerinde etkili olduğu kadar Osmanlı-Alman silah ticaretindeki arabuluculuk rolüyle de öne çıkmış (Yorulmaz, **a.g.e.**, s.128-150) bir isimdir. Goltz Paşa en son Birinci Dünya Savaşı'nda Bağdat merkezli VI. Osmanlı Ordusuna komuta etmiş ve 1916'da Bağdat'ta ölmüştür. Goltz Paşa'nın hayatı hakkında yazılmış en kapsamlı eser için bk. Carl Alexander Kretzlow, **Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz Pascha. Eine Biographie**, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2012.

6 1913 yılı aralık ayında gelen Alman Askerî Misyonu ve savaş öncesi Türk-Alman görüşmeleri hakkında bk. Carl Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914. Osmanlı Savaşına Neden ve Nasıl Girdi?**, Çeviren: Kadir Kon, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

7 Mühlmann, **a.g.e.**, s.77-84 ve (2 Ağustos tarihli gizli antlaşmanın maddeleri için) s.171,172.

kapitülasyonlardan ve ensesinde hissettiği Rus tehdidinden kurtulmuş olacaktı⁸. Böylece Türk-Alman ilişkilerinin tarihteki en ileri aşamasını meydana getiren bu ittifakla 1918 sonlarına kadar devam edecek bir “silah arkadaşlığına” ve kader birlikteliğine girişilmiş oluyordu. Avusturya-Macaristan, Almanya, Osmanlı İmparatorluğu ve sonradan Bulgaristan'ın da ekleneceği ve İttifak Devletleri olarak adlandırılan bu askerî birliktelik İngiltere, Fransa ve 1917'de savaştan çekilen Rusya'nın çekirdeğini oluşturduğu İtilaf Devletleri'ne karşı (sonradan İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri ve diğer bazı küçük devletler bu bloğa dâhil oldular) 1918 Sonbaharında savaşı kaybedince iki ülke arasındaki resmi ilişkiler bir anda kopmuş ve herkes kendi başının çaresine bakmak durumunda kalmıştır. Böylece Almanlarla Türkler arasındaki resmi ilişkiler yaklaşık altı yıllık bir inkıta dönemine girmiş oluyordu. Bu süreçte Almanya, İtilaf Devletleri'nin ağır şartları haiz Versailles Barış Antlaşmasını (1919) imzalamak zorunda kalırken Sultan Vahdeddin'in başında bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu da 1920'de İtilaf Devletleri'nin dayattığı Sevrés Barış Antlaşması'nı kabul etmek durumunda kalıyordu. *Weimar Cumhuriyeti Almanya'sı* bir anlamda kaderine boyun eğip Versailles Antlaşması'nın şartlarını yerine getirmeye çabalarken⁹ Sevrés Barış Antlaşması Anadolu'da

- 8 Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi hakkında bk. Mustafa Aksakal, **Harb-i Umumi EŞiğinde. Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010. Necmettin Alkan, **İmparatorluğun Son Savaşı. Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?**, Timaş Yayınları, İstanbul 2020. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman askerî ittifakı için bk. Carl Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, Leipzig 1940; Ulrich Trumpener, **Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu 1914-1918**, Çeviren: İbrahim Tolga Kara, Selenge Yayınları, İstanbul 2023. Mustafa Çolak, **Enver Paşa. Osmanlı-Alman İttifakı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008. Necmettin Alkan ve Eyyub Şimşek, **Savaşınların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018. Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki İslamcı politikaları için bk. Kadir Kon, **Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi**, Küre Yayınları, İstanbul 2013. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Ermeni tehciri sırasındaki uygulamalar nedeniyle hâlen Türkiye'nin karşısına uluslararası politikada bir şantaj konusu olarak çıkartılmaya devam eden sözde Ermeni soykırımı iddialarının bir başka yönünü, bu sözde soykırımı “Almanya'nın rolünü”, Alman arşiv belgeleri üzerinden değerlendiren bir çalışma için bk. Selami Kılıç, **Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle Ermeni Sorunu ve Almanya**, TTK Yayınları, Ankara 2015.
- 9 Weimar Almanya'sı hakkında bk. Hans Mommsen, **Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933**, Ullstein Verlag, Berlin 2009 (3. Baskı). Weimar Cumhuriyeti dönemi Türk-Alman ilişkileri hakkında bk. Sabine Mangold-Will, **Begrenzte Freundschaft. Deutschland und die Türkei 1918-1933**, Wallstein Verlag, Göttingen 2013; Türkiye'nin Weimar Almanya'sı ile ilişkileri yanında 1933'ten 1939'a kadarki Nazi Almanya'sı dönemini de ele alan bir çalışma için bk. Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939). İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik**

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde yapılan Milli Mücadele hareketiyle geçersiz kılınmış ve nihayet 24 Temmuz 1923'te Lozan'da İtilaf Devletleri ile Türk tarafının yeni temsilcileri (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti) arasında yeni bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla varlığına son verilen Osmanlı Devleti yerine (kısa sürede Türkiye Cumhuriyeti adını alacak) yeni bir devletle yapılmış ve Osmanlı'nın varisi olan bu yeni devlet uluslararası sistemce resmen tanınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın son barış antlaşması olan Lozan Antlaşması'nın ardından Almanya'da ve Türkiye'de kurulan cumhuriyet rejimleri arasında 3 Mart 1924'de diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur¹⁰. Diplomatik ilişkilerin yeniden inşasıyla birlikte iki ülke arasındaki ticari ve kültürel münasebetler yeni Türkiye'nin Batılılaşma yolunda giriştiği modernleşme çabalarında Almanya'yı Cumhuriyet rejiminin en önemli tedarikçisi ve teknik manada destekçisi konumuna getirmiştir¹¹. Kültürel ilişkiler bağlamında 1933 üniversite reformu ile Nazi Almanya'sından kaçan bilim adamlarından bazılarının aynı

İlişkiler, TTK Yayınları, Ankara 2013 (2. Baskı). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye ile Almanya arasındaki askeri ilişkilerle alakalı çıkan çalışmalar için bk. Gerhard Grüsshaber, **Türk Ordusunda Alman Ruhu. Bir Askeri Teknoloji Transferi Tarihi**, Çeviren Borkurt Leblebicioğlu, Say Yayınları, İstanbul 2022. Resul Alkan, **Türk Ordusunda Son Alman General Hilmar von Mittelberger**, Timaş Yayınları, İstanbul 2022. Aynı dönemdeki Türk-Alman basın ilişkileri üzerine yazılan çalışmalar için bk. Ahmet Asker, **Kemalist Türkiyeden Nazi Almanyasına Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939**, Libra Yayınları, İstanbul 2014. Berna Pekesen, **Zwischen Sympathie und Eigennutz. NS-Propaganda und die türkische Presse im Zweiten Weltkrieg**, Litverlag, Münster 2014. Resul Alkan, **Türkische Post. Türkiye'de Bir Alman Propaganda Gazetesi 1926-1944**, Çeviren: Arif Ünal, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2024.

10 Weimar Cumhuriyeti Almanya'sı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması hakkında bk. Mangold-Will, **a.g.e.**, s.117-130. Bu konuda ayrıca bk. Koçak, **a.g.e.**, s.6-16. 1920'li ve 30'lu yıllarda Almanya'da daha önce (Birinci Dünya Savaşı'nda) Osmanlı ordusunda görev yapmış Alman savaş gazileri Türk dostluğunu öne çıkaran ve Şark nostaljisinde bir dernek etrafında birleşerek çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Dernek üyeleri Türkiye'deki gelişmeleri (Milli Mücadele ve sonrasındaki rejim değişikliği süreci gibi) yakından takip ediyorlardı. Bu bağlamda Türkiye ile Almanya arasında diplomatik ilişkilerin yeniden tesisini de içeren sürece dair bir çalışma için bk. Yusuf Ziya Altıntaş, "Osmanlı Ordusunun Alman Gazileri: Bund der Asienkämpfer ve Türkiye'de Cumhuriyetin İlanı Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Siyaset, Toplum ve İTÜ**, Editör: Ebubekir Ceylan, İTÜ Yayınevi, İstanbul 2023, s.178-213.

11 Almanya ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin boyutu için bk. Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015. Türkiye ile Almanya arasındaki kültürel ilişkiler (askeri eğitim konularını da kapsayacak şekilde) Weimar döneminde de Nazi rejimi döneminde de hız kesmeden devam etmiştir. Bk. Koçak, **a.g.e.**, s. 38-48 ve 174-188.

yıl Türkiye'ye kabul edilmeye başlanması ilginç bir tevafuk oluşturmuştur. Sayıları altmışı geçen (çoğu Yahudi asıllı) Alman akademisyenler kapatılan Darülfünun yerine kurulan İstanbul Üniversitesi'nin yeni kadrosunda önemli bir yer tutarken, bu akademisyenler yeni bilim dallarının oluşumunda önemli katkılar sunmuşlardır¹².

1930'lara gelindiğinde Türkiye de dâhil Avrupa'nın önemli bir kısmında otoriter tek parti rejimleri hâkim olurken devletler arasında Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmalardan memnun olanlar ve olmayanlar olarak revizyonist ve anti-revizyonist ülkeler ayrışması belirginleşmiştir. Genelde İtalya ve Almanya gibi otoriter-diktatoryal devletler revizyonist bir çizgide hareket ederken Türkiye bu süreçte İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği anti-revizyonist devletlere yakın bir politikaya yönelmiştir. Öte yandan Türkiye'nin Almanya ile olan ticari ve kültürel ilişkileri 1933'te revizyonist Hitler'in iktidara gelmesine rağmen 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına kadar artarak devam etmiş ve hatta birçok bakımdan (bilhassa ekonomik ilişkilerde) en üst noktasına, bir başka ifadeyle bağımlılık seviyesine ulaşmıştır¹³. Öyle ki

---

12 Türkiye'ye gelen Alman akademisyenler konusunda şu eserlere bakılabilir: Arnold Reisman, **Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011 (2. Baskı); Fritz Neumark, **Boğaziğinde Sığınanlar. Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim, Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953**, Çeviren: Şefik Alp Bahadır, Kopernik Yayınları, İstanbul 2017; Reiner Möckelmann, **İkinci Vatan Türkiye. Ernst Reuter'in Ankara Yılları**, Çeviren: Ahmet Arpad, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

13 Bk. Yaya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s.210-212. Türkiye Cumhuriyeti ile Almanya arasındaki kültürel ilişkiler Türk eğitim sisteminde kalıcı etkiler bırakacak şekilde hem Weimar Almanya'sı dönemini hem de Nazi Almanya'sı dönemini kapsayacak şekilde devamlılık sergilemesi bakımından dikkat çekicidir. 1932 yılında Almanya'daki yüksek okullarda 137 öğrenci öğrenim görürken 1937-1938 öğretim yılında Almanya'da Türk devletinin gönderdiği 100'ün üzerinde Türk öğrenci öğrenim görmekteydi. Aynı dönemde Türkiye devletinin yurtdışına gönderdiği öğrencilerin toplam sayısınının 273 olduğu göz önünde bulundurulursa eğitim konusunda Almanya'nın ağırlığı daha iyi anlaşılır. Bk. Koçak, **a.g.e.**, s.43 ve 181. Yine Almanya'da aldıkları eğitim sonrasında döndükleri Türkiye'de eğitim sistemine derin etkileri düşünöldüğünde şu isimler dikkat çekicidir: Kemal Kaya (1903-1966) 1928'de eğitim için Frankfurt am Main'da bulunan Yüksek Öğretmen Okulu'na gitmiş; Mahmut Münir Raşit Öymen (1900-1997) 1933'te Frankfurt Pedagoji Akademisi'nin bitirmiş; Bedii Ziya Egemen (1908-1967) 1931'de Frankfurt Pedagoji Akademisi'ne başlamış ve Seniha Tunakan (1908-2000) da yine eğitim için 1936'da Berlin'deki Kayzer Wilhelm Antropoloji Enstitüsü'ne gitmiştir. Bu isimler ve faaliyetleri hakkında bk. Mustafa Gençer, "Erken Cumhuriyet Döneminde Almanya ile Eğitim İlişkileri", **Erzurum Atatürk Üniversitesi, 100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-14 Ekim 2023)**, henüz yayımlanma aşamasında olan bu bildiri metnini benimle paylaştığı için Mustafa Gençer'e müteşekkirim.

ilk etapta İtalya'nın yayılmacı emellerine karşı yapılmış olan 19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız ittifak antlaşması (Karşılıklı Yardım Antlaşması)¹⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Türkiye'yi Almanya'nın başını çektiği Mihver Devletleri'ne karşı bir savaşa zorlamasına rağmen Türk-Alman ilişkileri İsmet İnönü'nün uyguladığı "denge" politikası sonucu 2 Ağustos 1944 tarihine kadar devam etmiştir¹⁵. Sovyetler Birliği'nin başı çektiği Müttefik Devletlerin artan baskıları ve Almanya'nın savaşı kaybedeceği netlik kazanınca Türkiye-Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştır. En nihayetinde ise savaşın son aylarında toplanan Yalta Konferansı'nda alınan kararlar çerçevesinde (bilhassa Sovyetler Birliği'nin diğer müttefikleri İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ni sıkıştırmasıyla) Türkiye, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya sembolik de olsa resmen savaş ilan etmek mecburiyetinde kalmıştır¹⁶. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Müttefiklerin işgaline maruz kalan Almanya (III. Alman İmparatorluğu) tarih sahnesinden silinirken, yerine birisi 1949'da Sovyetler Birliği'nin uydusu olarak kurulan ve sosyalist ilkelerle yönetilecek tek partili Demokratik Almanya Cumhuriyeti (Doğu Almanya), diğeri ise İngiltere, Fransa ve ABD'nin işgal ettiği Alman topraklarında müttefikler tarafından hazırlanan yeni bir anayasa çerçevesinde çok partili, liberal-kapitalist bir zeminde 1949'da kurulan Batı Almanya (Federal Almanya) olmak üzere iki devlet belirmiştir. İkiye bölünen Almanya ve başkenti Berlin (ki 1961'de Berlin'i Doğu ve Batı Berlin şeklinde ikiye bölen bir duvar inşa edilmiştir) 1990'lara kadar adeta iki kutuplu yeni dünya düzeninin sembolü hâline gelecektir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrasında yalnızca Almanya ve başkenti bölünmekle kalmamış Avrupa ve dünya da "Soğuk Savaş" düzeninde ikiye bölünmüştür. Bu vaziyet 1991'de Sovyetler

14 Antlaşmanın içeriği için bk. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yayınları, Ankara 2000, s.509-617 (3. Baskı).

15 Türkiye'nin Almanya ve Müttefikler arasındaki "denge politikasının" ayrıntıları için bk. Selim Deringil, **Denge Oyunu. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012 (Beşinci Basım). Türkiye'nin iki savaş arası dönemdeki dış ticaretinde diğer ülkelerle Almanya'nın durumunu ortaya koyan bir tabloda 1939 yılına gelindiğinde Türkiye'nin ithalatında Almanya'nın payının yüzde 51'e çıktığı görülmektedir. Bk. Tezel, **a.g.e.**, s.198. 1944'te Müttefiklerin baskıları sonucu diplomatik ilişkiler kesilinceye kadar Almanya ile ticari ilişkiler de sürdürülmüştür. Nazi Almanya'sı ile Türkiye arasındaki ilişkiler konusunda bir fikir edinmek için ayrıca bk. R. Hüsrev Gerede, **Hitler Almanya'sında Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)**, Hazırlayan: Hulüsi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021 (2.Baskı).

16 Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990 (Cilt I: 1914-1980)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994, s.399-402 (10. Baskı).

Birliği'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. Bugün istisnai olarak Soğuk Savaş döneminin hatırası sayılabilecek bölünmüşlük hâli yalnızca Kore'de, Kuzey-Güney Kore bölünmüşlüğüyle, devam etmektedir.

Türkiye ile Almanya arasında 2. Ağustos 1944'te kesilen diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve normale dönmesi ancak 1950-1952 yılları arasında atılan karşılıklı adımlarla mümkün olmuştur. Bu anlamda Batı Almanya ilk olarak 24 Ekim 1950'de İstanbul'da bir Başkonsolosluk açmış, ardından Türkiye, Nizamettin Ayaşlı'yı 16 Ağustos 1951'de Almanya'ya Büyükelçi olarak atamış ve nihayet Ankara'daki Alman Büyükelçiliği sekiz yıllık bir fasiladan sonra 21 Haziran 1952'de faaliyete geçmiştir¹⁷.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB'nin iki kutupluluğunda şekillenen yeni dünya düzeninde Türkiye'nin de ABD önderliğindeki Batı Bloku'nda yer alması Federal Almanya ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin eski bağlamında (ticari ve kültürel) yeniden inşasını kolaylaştırdığı gibi 1949'da kurulan NATO'ya önce Türkiye'nin (1952) ardından da Federal Almanya'nın katılmasıyla (1957) Birinci Dünya Savaşı'nın ardından iki ülke ilk defa yeniden bir askerî ittifak içinde bir araya gelmişlerdir. NATO (ABD) bünyesinde kurulan bu yeni askerî ittifak sistemi içinde iki cephe ülkesi durumuna düşen Türkiye ve Batı Almanya'nın askerî ittifaktaki konumlarının belirleyici olmaktan ziyade belirlenen olduğunu söylemeliyiz. Fakat yine de esas itibarıyla ABD ile SSCB'nin başını çektikleri iki kutuplu yeni dünya düzeninde Türkiye ve Almanya'nın “demokratik Batı sisteminin” önemli birer parçası olarak konumlandıklarını ifade etmeliyiz.

Savaş sonrası dönemde tek Partili siyasi düzenden ve devletçi ekonomik yapıdan çok partili demokrasiye ve ekonomide liberal bir çizgiye geçen Türkiye ile askerî ve siyasi yönden sınırlandırılmış ve hareket alanını tamamen ekonomiye ve toplumsal yapının demokratikleştirilmesine yönelten Batı Almanya arasındaki ilişkiler 1961'den itibaren Türkiye'den Almanya'ya

17 **Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPB) 1952**, Hrg. im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, “Aufzeichnung des Staatssekretärs Hallstein”, Belge No: 250, 21 Aralık 1952, München 2000, s.764. 16 Ağustos 1951'de Federal Almanya Cumhurbaşkanı Heuss'a Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi olarak güven mektubunu sunan Nizamettin Ayaşlı Almanya'ya büyükelçi olarak atanmasından önce Bonn'da Müttefikler Yüksek Komisyonu'ndaki Türkiye heyetinin baş delegesi olarak görev yapıyordu. Bk. **Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1951**, Generalkonsul I. Klasse von Kamphoener, Istanbul, an das Auswärtige Amt, Belge No: 89, 22 Mayıs 1951, München 1999, s.286 ve 742.

başlayan insan iş gücü hareketliliğiyle yeni bir ivme ve boyut kazanmıştır. Savaş sonrası dönemde artan iş gücü ihtiyacını karşılamak üzere İtalya, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerden gelen “misafir” işçilerden sonra Türkiye’den de “misafir işçi” (Gastarbeiter) statüsünde Almanya’ya giden Türklerin “misafirlikleri” uzamış ve nihayet üzerinden 60 yıl geçtikten sonra Almanya’daki ikinci ve üçüncü kuşak Türklerin kalıcı hâle gelmeleriyle “misafirlik” sürecinin yerini Alman toplumunun ve kültürünün bir parçası olan kalıcı göçmen (ya da göçmen kökenli) Türk topluluğu almıştır¹⁸. Bunun yanında yüzbinlerce Türk vatandaşı zaman içinde Alman vatandaşlığına (tek yönlü ya da çifte vatandaş olarak) geçmiştir. Tüm bu gelişmeler iki ülke ve toplum arasındaki ilişkilerde birtakım sorunlara yol açmışsa da çok daha fazla oranda avantajı da beraberinde getirmektedir. Bunun yanında neredeyse Türk iş gücü göçleriyle aynı dönemde başlayan Türkiye’nin (önceki adıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (AET) olan) Avrupa Birliği (AB) macerasında Almanya’nın ağırlığını da hesaba katmak gerekir¹⁹.

SSCB’nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte Batı Almanya’nın diplomatik girişimleriyle Doğu Almanya ve Batı Almanya 1990’da birleşmişler ve böylece Soğuk Savaş döneminin simgesel değere de sahip iki süper güç arasında bölünmüş Avrupa ve Dünya sistemi bir yıl sonra 1991’de SSCB’nin kendini dağıtmasıyla sona ermiştir. Birleşmenin tüm ekonomik yükünü çeken Batı Almanya adeta Doğu Almanya’yı bünyesinde eritmiş ve kendi

18 Almanya 1955’te İtalya’dan, 1960’ta İspanya ve Yunanistan’dan ikili anlaşmalarla işçi almıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Türkiye’de iktidara gelen darbe hükûmeti de 13 Aralık 1960’da Türkiye’nin Bonn Büyükelçiliği kanalıyla Almanya Dışişleri Bakanlığı’na Türkiye’den de Almanya’ya iş gücü transferi konusunda talepte bulunmuştur. Bu talebin kabul edilmemesinin ise NATO üyeleri arasında tarafgirlik yapıldığı şeklinde anlaşılacağı belirtilmesinden de geri durulmamıştır. İki taraf arasında yapılan müzakereler sonucunda 30 Ekim 1961’de Türkiye ile Federal Almanya arasında iş gücü anlaşması imzalanmış ve aynı yıl içerisinde 7000 kadar Türk işçisi Almanya’ya kabul edilmiştir. 1971 yılına gelindiğinde Almanya’daki Türk iş gücü sayısı 500.000’i bulacak ve daha sonra bu rakam aile bireylerinin de Almanya’ya alınmasıyla milyonları bulacaktır. Bu konuda bk. Recep Karagöz, **Almanya Yeni Yurt. Son Göçün Anatomisi**, Fide Yayınları, İstanbul 2007, s.22,23. Akademik olmayan ve Türkiye’deki politik angajmanını (yahut karşıtlığı) bir yönde fazlaca belli eden bir çalışma olmakla birlikte Almanya’daki Türk kolonisi hakkında kaleme alınmış geniş kapsamlı bir eser için bk. Ertekin Özcan, **Almanya’daki Türkiye. Göçün 60. Yılında Türkiye Kökenli Toplumun ve Örgütlerinin Gelişimi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 2024.

19 Türkiye’nin AET ve AB bağlamındaki dış politikasının 1980’lere kadarki süreci için bk. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.808-853 (9. Baskı).

sistemini bu “yeni eyaletlerde” uygulamaya koymuŐtur. Böylece Almanya küresel ölçekte gelişmiş ekonomisiyle zamanla Avrupa Birliği'nin motoru ve dominant aktörü konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla Almanya, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkilerde en önemli aktör durumuna gelmiştir. Türkiye'nin AB ile ilişkileri inişli çıkışlı uzun bir sürece yayılmış durumdadır. Bu ilişkinin Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğiyle sonuçlanacağına dair umutlar gittikçe zayıflamıŐ olsa da iki taraf da ilişkileri kopartmama konusunda hemfikir görünmektedir. Sonuç itibariyle Türk/iye Alman/ya ilişkileri her iki milletin ve devletin son 150 yılında her bakımdan çok çeşitli ve yoğun bir siyasi, askerî, diplomatik, ticari ve kültürel münasebetleri içermekte olup bu ilişkilerin tarihinin iyi anlaşılabilmesi için Türk arşivleri kadar Alman arşivlerinin de en iyi Şekilde araŐtırılıp değerlendirilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi: Kuruluşundan Günümüze Uzanan Tarihi Seyri

Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin temelleri 1870'de kurulan Almanya Dışişleri Bakanlığı ile birlikte atılmıŐtır. 1871'de İmparatorluk Almanya'sı (II. Deutsches Reich/Kaiserreich) ilan edilmeden hemen önce Fransa'ya karşı Prusya Devleti'nin önderliğinde oluşturulan Kuzey Almanya Federasyonu bünyesinde bir Alman Dışişleri Ofisi/Resmi Dairesi (Amt) kurulmuş ve bu isim sonraki dönemlerde de deĐiŐmeden günümüze kadar kullanılmıŐtır. Normalde “Amt” kelimesi Almancada klasik anlamda kullandığımız Bakanlık (Ministerium) kelimesinin karşılığı değildir. Dışişleri'nin “Amt” olarak adlandırılmasının sebebi o dönem kabul edilen Alman Anayasasından kaynaklanmıŐtır, zira o zamanki Anayasaya göre hükümet işleri BaŐbakanın (Reichskanzler) yetkisinde toplanıp bakanlık konumundaki kurumlar BaŐbakanlıĐa bağlı birer müsteŐarlık gibi düzenlenmiş olduğundan DıŐiŐlerinden sorumlu müsteŐara/bakana da *Staatssekretär* deniliyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın personeli ve binası olduğu gibi Prusya Krallığı'nın Dışişleri Bakanlığı'ndan (Berlin, Wilhelmstrasse) devralınmıŐtır²⁰. Aynı Şekilde yeni arŐivlemeler Prusya Dışişleri Bakanlığı'nın dosya serisini

20 **Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts**, Herausgeber Auswärtiges Amt Politisches Archiv und Historischer Dienst, Bonifatius GmbH, Paderborn 2018, s.6. Bu kitapçığın PDF formatına Şuradan ulaşılabilir: <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/215198/2f13a717ace2bc914010739f3a0dfb82/politischesarchiv-data.pdf> (Erişim Tarihi: 18.05.2024).

devam edecek şekilde sürdürülmüş, artık ihtiyaç duyulmayan dosyalar ise peyderpey Gizli Devlet Arşivi'ne (Das Geheime Staatsarchiv) devredilmeye başlanmıştır²¹.

Weimar Cumhuriyeti ile birlikte devlet işleyişinde birçok yeni düzenlemeye gidilirken arşivcilik konusunda da yeni bir yapılanma ve bununla birlikte kurumsallaşmaya gidilmiştir. 1919 yılında alınan bir kabine kararıyla sonradan Federal Arşiv (Bundesarchiv) adını alacak bir İmparatorluk Arşivi (Reichsarchiv) kurulması kararlaştırıldı. Sivil bir merkezi arşiv olarak hizmet verecek bu arşivin kuruluşunu Hermann Ritter Mertz von Quirnheim organize etti. İçişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulan Reichsarchiv ilk başlarda (bilhassa Birinci Dünya Savaşı'na ait) askerî belgeleri düzenlemek maksadıyla²² oluşturulmuşsa da sonradan arşivcilik konusunda eğitimden geçmiş sivil personellerin 1920'de istihdamıyla askerî konular dışındaki belgeler de burada toplanmaya başlanmış ve zamanla tüm merkezi (Reichs-) ve federal kurumlar/makamlar (Bundesbehörden) belgelerini Reichsarchiv'e teslim eder olmuşlardır²³.

Devletin yeni yapılanmasından Dışişleri Bakanlığı da nasibini almış ve bakanlık Weimar Cumhuriyeti'nde yepyeni bir konseptte kavuşturulmuştur. Bu yeni konseptin mimarı Dışişleri personelinde Edmund Schüler olmuştur. Sonradan "Schülersche Reform [Schüler Reformu]" adı verilecek düzenlemeler dört ana başlıkta toplanıyordu:

- 1) Diplomatik ve konsolosluk kariyerlerinin birleştirilmesi. 2) Bölgesel sistemin merkez içinde bir idari reform olarak uygulanması.

21 **Die Geschichte des Auswärtigen Amts:** <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts> (Erişim Tarihi: 20.05.2024).

22 İmparatorluk Almanya'sı sonrası meydana getirilen yeni devlet yapılanmasında bir sisteme kavuşturulmak istenen Alman arşivlerine yönelik düzenlemelerinin sebepleri arasında İmparatorluk Almanya'sının Dünya Savaşı'nı başlatmasını (Die Deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch) belgelendirmek ve böylece de savaşın müsebbibi olarak Almanya'ya yüklenen ağır savaş tazminatlarını belgelendirmek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim arşiv çalışmalarında önceliğin Birinci Dünya Savaşı'na ait askerî belgelere verilmesinin sebebi de budur. **Die Geschichte des Auswärtigen Amts:** <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts> (Erişim Tarihi: 21.05.2024); Bu konudaki ilk belge yayını için bk. Karl Kautsky, **Wie der Weltkrieg Entstand: Dargestellt nach dem Aktenmaterial des Deutschen Auswärtigen Amts**, Berlin 1919.

23 Sonradan Bundesarchiv adını alacak olan Reichsarchiv hakkında bk. <https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/reichsarchiv.html> (Erişim Tarihi: 23.05.2024).

3) Bakanlığa gevşek bir şekilde bağlı ancak büyük ölçüde bağımsız bir dış ticaret ofisinin (daha sonra X Departmanı) kurulması. 4) Dışişleri görevlerinin, özellikle bazı üst düzey pozisyonlarda, ticaret ve iş dünyasının yanı sıra siyaset ve bilim dünyasından gelen kişilere de açılması²⁴.

Dışişleri Bakanlığın arşivi ise merkezi bir arşiv olarak kurulan Reichsarchiv'den bağımsız olarak bakanlığın uhdesinde tutulmuŐtur. Ayrı bir arşiv tutulmasının nedeni olarak ise dış politikanın uzun vadeli bir süreç olması ve Federal Dışişleri Bakanlığın günlük çalışmalarında güncel siyasi kararlar için her zaman hızlı bir şekilde eski dosyalarına başvurmak zorunda olması şeklinde bir gerekçe sunulmaktadır²⁵.

3 Ağustos 1920'de Dışişleri Bakanlığın bünyesinde "Ana Arşiv (Hauptarchiv)" adı altında çalışmaya başlayan arşiv 1924 yılında "Siyasi Arşiv" adını aldı. Reichsarchiv'den bağımsız şekilde faaliyetini sürdüren "Siyasi Arşiv" ilk önce Dışişleri Bakanlığın imparatorluk dönemine ait dosyalarını devraldı. Daha önce Dışişleri Bakanlığın tarafından tutulan Prusya dönemine ait eski dosyalar ise 31 Aralık 1866 tarihine kadar tamamlanmış olmaları koşuluyla Prusya Kültür Varlıkları Gizli Devlet Arşivi'ne [Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz] devredildi. Bu anlamda 1921 yılında sorumluluğun/görevin sınırlandırılması kapsamında 1 Ocak 1867'den önce kapanmış olan tüm dosyaların Gizli Devlet Arşivi'ne, daha yeni dosyaların ise Siyasi Arşiv'de arşivlenmesini öngören bir görev paylaşımı kararlaŐtırılmıştır. Dışişleri Siyasi Arşivi'nin ilk yöneticisi Hermann Meyer (1883-1943) Prusya Gizli Devlet Arşivi'nde çalışan bir arŐivciydi ve onun tarafından yazılan arşivleme tekniği (Quellenkunde) deėiŐtirilmeden bugüne kadar Siyasi Arşiv'de kullanılmıŐtır²⁶.

24 Dışişleri Bakanlığın reformunu hazırlayan Edmund Schüler 1919 yılı ağustosunda bakanlığın personel müdürlüğü görevine atanmış, ardından bir yıl içerisinde reformları gerçekleŐtirdikten sonra 31 Aralık 1920'de izne çık(arıl)mıŐtır. Yaptığı reformlar ise 1921'den itibaren uygulanmaya başlamıştır. Schüler'in reformu hakkında bk. Kurt Doss, Das deutsche Auswärtige Amt im Übergang vom Kaiserreich zur Weimarer Republik. Die Schülersche Reform, Droste Verlag, 1977, s. 215 ve devamı.

25 **Die Geschichte des Aswärtigen Amts:** <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts> (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

26 Arşivden bağımsız, ancak onunla yakın bağlantılı olarak, sözde savaş suçu sorununun tarih yazımı ve propaganda açısından incelenmesi için bir "suçluluk departmanı (Schuldreferat)" kuruldu. Dışişleri Bakanlığın arşivlerinden ilk kapsamlı yayın burada hazırlandı: "Die Große Politik der Europäischen Kabinette [Avrupalı Hükümetlerin Büyük Siyaseti]".

Siyasi Arşiv'in temelini 20.000 ciltlik dosyadan oluşan Dışişleri Bakanlığı'nın Siyasi İşler Dairesi'nden (I A) devralınan malzeme oluşturmaktadır. Zaman içinde "siyasi olmayan" dairelerden ve dış temsilciliklerden gelen dosyalar da Siyasi Arşiv bünyesinde dosyalanmıştır. Fakat 1930'a gelindiğinde yer sıkıntısı sebebiyle 1918'e kadarki "siyasi olmayan" dosyalar Reichsarchiv'e devredilmiştir. Bu arşiv dosyaları arasında Konsolosluk Alt Daireleri (I C) dosyaları, Ticaret Politikası Dairesi (II) ve Hukuk Dairesi (III) dosyaları yer alıyordu. Öte yandan 1907'de bağımsız bir bakanlık olarak oluşturulan Sömürgeler Bakanlığına ait belgeler de Reichsamt'a devredilmişti²⁷.

Hitler idaresindeki Nazi Almanya'sı döneminde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Savaş Suçları (Schuldreferat) Birimi lağvedilerek (1936) Tarih Birimi ile (Historisches Referat) birleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise Almanya 1940'a kadar işgal ettiği ülkelerin Dışişleri Bakanlıkları arşivlerine el koymuş ve bu işlemde Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi de rol almıştır. Bu savaş ganimeti arşiv belgeleri Almanya'nın savaşı kaybetmesiyle ilgili ülkelere iade edilmiştir. Bu arada Siyasi Arşiv bünyesinde 1936'daki organizasyon reformuna ilaveten Almanya'nın 1938'de Sudetenland'ı ilhakıyla birlikte artan savaş tehdidi arşivdeki dosyaların sayısında büyük bir artışa neden olmuştu. Öyle ki Almanya'nın dışarıdaki misyonları ülkelerinin savaşa girmesi ihtimaline karşı ellerindeki dosyaları toplu olarak merkeze göndermeye başlayınca Siyasi Arşiv'in kapasitesini aşan bir durum oluştu. Bu durum ise yeni dosyalara yer açmak için Dışişleri Siyasi Arşivi'ndeki bazı dosyaların Reichsarchiv'e gönderilmesini gerektirdi. Nitekim Siyasi Arşiv müdürü Johannes Ulrich 1943 yılında Siyasi Arşiv dosyalarının dağlık Harz bölgesindeki şatolara nakledilmesine ön ayak oldu. Sevk edilecek dosyalar arasında 1920'ye kadar olan döneme ait tüm koleksiyon ile 1920-1936 yılları arasındaki arşiv kayıtlarının çoğu yer alıyordu. Ancak bu döneme ait gizli belgelerin büyük bir kısmı ve kültür departmanına ait bazı dosyalar nakliye sırasında meydana gelen bir kaza sonucu yandılar. Bu kazadan kurtulan Dışişleri Arşivi dosyalarının önemli bir kısmı da ya 1943'ten itibaren Almanya'ya yönelik artan müttefik bombardımanlarında yok oldu

Bk. **Die Geschichte des Auswärtigen Amts:** <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts> (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

27 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände:** https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

ya da Dışışleri Bakanlığı'nın alternatif yerlerinde kasıtlı olarak yok edildi. Kayıpların boyutu konusunda kesin bir veri mevcut değilse de Almanya'nın 1943'te diplomatik ilişkilerinin devam ettiği ölkelere dair Dışışleri Siyasi İŞler Dairesi belgeleri yanında İmparatorluk Bakanlığı (Reichsminister) dosyaları ile 1943'te hâlen aktif görevde olan üst düzey memurların personel dosyalarının bombalamalarda yok olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Reichsminister dosyalarının bazıları mikrofilm olarak elde bulunmaktadır²⁸.

Tüm kayıplara rağmen Siyasi Arşiv'in saklandığı kurtarma yerleri (Bergungsorte) savaşın doğrudan etkisinden uzak kalmış görünmektedir. Ancak Nisan 1945'te savaşın kaybedildiği kesinleŐince gizli belgelerin imha edilmesine yönelik verilen emir görevli arşivciler tarafından geciktirilince kayıplar düşük seviyede kalmış, fakat yine de bazı belgeler yakılarak yok edilmekten kurtulamamıŐtır. Bunlar: Siyasi Daire I Askeri, Ticaret Politikaları Dairesi, Almanya'nın Paris BüyökelçiliĐi²⁹.

II.1. Mahremine Girilen Bir Arşiv Olarak Dışışleri Siyasi Arşivi ve İkinci Dünya Savaşı

İkinci Dünya Savaşı Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girmesiyle başladı. Nazi Almanya'sının Kıta Avrupa'sını işgali süreci adeta çorap söküğü gibi geliŐmiŐti. 1940 yılı ilkbaharında Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg gibi ölkelerden sonra 22 Haziran 1940'da başkenti Paris'te yapılan ateşkes anlaşmasıyla büyük kısmı işgal edilen Fransa savaşta saf dışı bırakıldı. Fransa'nın tesliminden tam bir yıl sonra bu sefer 3 milyon Alman askeri Sovyetler Birliği'ne karşı "Barbarossa" harekâtına başladı. Kırım da dâhil Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da olan toprakları Moskova önlerine ve Kafkasya'nın Kuzey eteklerine kadar olan kısmıyla Almanlarca işgal edilmişti. Bu arada Balkanlarda Türkiye sınırına kadar olan kısımlar da Almanya'nın kontrolüne geçmiŐti. Almanya'nın bu yıldırım hızıyla gelişen işgalleri 1942 yılı Kasım ayında duraklatılabildi. İngiltere, ABD ve SSCB'nin iş birliği sonucunda Almanya 1943'ten itibaren savunmaya çekilmek zorunda kaldı.

28 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände:** https://archiv.diplo.de/archiv/de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

29 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände:** https://archiv.diplo.de/archiv/de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 23.05.2024).

Aynı yıl Almanya'nın müttefiki İtalya Mussoli'nin devrilmesinden sonra savaştan çekildi ve ülkenin Güneyi Müttefiklerin kontrolüne geçti. Nihayet 1945 başlarında Berlin'de sokak çatışmasına kadar gerileyen Almanya, 30 Nisan 1945'te Hitler'in intiharının ardından 8 Mayıs 1945'te şartsız teslim oldu³⁰.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında korkunç bir yıkıma maruz kalan Almanya'da adeta taş üstünde taş kalmamıştı. Yukarıda da belirtildiği üzere bu yıkımdan Alman arşivleri de nasibini almışlardı. Ancak yine de belgelerin önemli bir kısmı korunaklı yerlerde tutulduğundan bu yıkımdan kurtulabilmişlerdir. Fakat savaşın ardından bu sefer de Alman arşiv belgelerine (ki bilhassa da Dışişleri Bakanlığı belgelerine) Müttefiklerin ilgisi söz konusuydu. Müttefiklerin yoğun hava bombardımanı sebebiyle Diplomatik arşivin büyük kısmının nakledildiği Harz'daki arşive Amerikan askerlerince 1945'te el konuldu. Bunun yanında Dışişleri Bakanlığı'nın işleyişine dair dosyalarla Başbakanlık (Reichskanzlei) gibi diğer bazı kurumların belgelerine de el konulmuştur. Sovyetler Birliği'nin işgali altındaki Alman topraklarının tam ortasında kalan Berlin'e Sovyet blokajı söz konusu olunca bu belgeler 1948'de İngiltere'ye, Buckinghamshire'deki Whaddon Hall'a götürüldüler. Müttefikler Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerini inceleyerek Almanya'ya karşı savaş sonrasında uygulanacak yaptırımlara hukuki dayanak oluşturmak istiyorlardı. Nitekim bu belgeler ilk olarak Nürnberg Mahkemeleri ve sonrasındaki savaş suçu yargılamalarında kullanılmışlardır³¹. Alman arşivlerine savaş ganimeti olarak el koyma işlemi yalnızca Amerikalılar ve İngilizlerle sınırlı kalmamış, Sovyetler Birliği de işgal ettiği yerlerde aynı yöntemi uygulamıştır. Nitekim onlar da daha önceden Reichsarchiv'e devredilmiş Dışişleri Bakanlığı belgeleri ile Berlin'de ve Dışişleri Bakanlığı'nın alternatif saklama alanlarında kalan dosyalara el koymuşlardı. Bu dosyalar 1960 yılına kadar peyderpey Doğu Berlin'deki Potsdam'da bulunan Alman Merkezi Arşivi'ne (Das Deutsche Zentralarchiv in Potsdam) teslim edilmiştir. Ancak eksik olan Hukuk Dairesi'ne ait arşiv belgelerinin bir kısmı hâlen ya Moskova'daki Devlet Askerî Arşivi'nde tutuluyor ya da kaybolmuş durumdadır³².

30 Zolling, **a.g.e.**, s. 198-228.

31 Roland Thimme, "Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts. Rückgabeverhandlungen und Ankten Edition 1945-1995", **Institut für Zeitgeschichte**, Jahrgang 49, 2001, Heft 2, s.317-362 (317,318).

32 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände**: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

Müttefikler tarihte bir başka örneğini bulmanın zor olduğu bir iŐe, yani bir ülkenin mahremi olan arşivlerine girme ve bunlara el koyma işine neden girmiŐilerdi? Her Şeyden önce Müttefikler verdikleri savaşın haklılığını ortaya koymak istemiş olmalıydılar. Yine ayrıca üzerinden daha yirmi yıl bile geçmeden yenilmiŐ bir Almanya'nın dünya sistemini yeniden alt üst eden yıkıcı çıkıŐının altındaki sebeplerle bu ülkenin karar alma ve davranıŐ mekanizmasını çözmek de amaçlar arasında kabul edilebilir. Sonraki yayın politikasından da anlaşılacağı üzere Alman kamuoyu başta olmak üzere dünya kamuoyu nezdinde Nazi Almanya'sını ve politikalarını mahkûm etmek ise en temel amaç olarak görünmektedir.

Savaşın sonunda İngiltere Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı (State Department), el konulan Alman arşivlerinin nasıl ele alınacağı ve analiz edileceği konusunda bir anlaşmaya varmıŐtı. Amerikalı ve İngiliz uzmanların Alman diplomatik dosyalarını ve diğer hükûmet belgelerini yayınlamaya yönelik orijinal planı, her biri yaklaşık 1000 sayfadan oluşan 20 ciltlik bir yayın öngörüyordu. Dokümantasyon 9 Kasım 1918'de başlayacak ve 1945'te sona erecekti. Temel ilke olarak "çalışmanın en yüksek bilimsel tarafsızlık temelinde gerçekleştirilmesi" öngörülüyordu. Özellikle dipnotlar "herhangi bir hükûmetin" pozisyonunu haklı çıkarması amacıyla kullanılmayacaktı; uyarıcı bir örnek olarak *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914 [Avrupalı Hükümetlerin Büyük Politikası 1871-1914]* adlı çalıŐmadaki taraflı yorumlara atıfta bulunuldu. Seriler hâlinde yayınlanacak bu çalışmada öncelik 1929 ve 1939 yılları arasına verilecek, Weimar dönemini kapsayan 1918-1929 dönemi ise sonraya bırakılacaktı. Amerikalılar ve İngilizlerin girmiŐikleri Alman belgelerini yayınlama işine Nisan 1947'de Fransız hükûmeti de dâhil oldu. *D Serisi* Alman Dış Politikası Belgelerinin ilk cildi 1949 gibi erken bir tarihte ortaya çıkmış ve 1950 yılında *Von Neurath zu Ribbentrop, Serie D (1937-1945), Bd. I, September 1937-September 1938* başlığı altında Almanca olarak yayınlanmıŐtır³³.

Müttefiklerin işgal ettiği Almanya'da 1949'da kurulan yeni devlet Federal Almanya'nın arşiv materyallerinin iade edilmesine yönelik Müttefikler Yüksek

33 "Genel giriş bölümünde Şu ifadeler yer almaktadır: "Üç hükûmet de bu çabanın benzersizliğinin farkındadır. Düşman topraklarından ele geçirilen dosyalar, özellikle Almanlar tarafından daha önce de yayınlanmış; ancak bu yayınlar yalnızca propaganda amaçlı bir tezi desteklemeye uygun belgelerdi. Daha önce hiçbir muzaffer güç, mağlup bir gücün dış politikasının eksiksiz bir tarihini "en katı bilimsel tarafsızlık temelinde" sunmak için bu tür arşivleri kullanma görevini üstlenmemiŐti." Bk. Thimme, a.g.m., s.318, 319.

Komisyonu nezdindeki ilk resmi teşebbüsü 23 Şubat 1950’de gerçekleşti. Müttefikler adına Genel Sekreter Joseph E. Slater’in verdiği cevap olumsuzdu ancak belgelerin ileride geri verileceğine dair kapıyı da kapatmıyordu: “(...) Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz Hükûmetlerinin niyeti, belgelerin emanetçileri olarak, belgeler üzerinde çalışan tarih bilimcileri görevlerini tamamladıklarında bunları peyderpey Federal Hükûmete iade etmektir.”³⁴

Almanlar belgelerin iadesini istemekten vazgeçmediler ve bu kapsamdaki girişimlerden ilki 1949’da toplanan 20. Alman Tarihçiler Toplantısında, ikincisi ise Nisan 1950’de Alman Parlamentosu’na verilen dilekçeler ile gerçekleştirildi. Müttefikleri temsilen Amerikan Dışişleri Bakanlığı Tarih Departmanı başkanı Bernard Nobel ile 1951 yılı martında yapılan görüşmelerde belgelerin incelenip yayınlanması için en az üç dört yıl gibi bir süre gerektiği ortaya çıkınca Alman tarafı Dışişleri Bakanlığı’nın elinde belgeler olmadan işlerini yürütmesinin çok zor olduğu argümanını öne sürdü. Bunun üzerine Nobel, İngiltere’deki belge incelemelerine Alman tarihçilerin de yardımcı olabileceğini ve sürecin hızlanabileceğini belirtti. Müzakerenin sonunda Almanlar belgelerin Batı Almanya’nın yeni başkenti Bonn’a getirilmesini ve orada yabancı tarihçilerle birlikte belge incelemesi ve yayın işinin sürdürülmesini teklif etti. Amerikalıların bu teklife sıcak baktıkları ortaya çıkınca teklif siyasi kanallardan Müttefikler Yüksek Komisyonu’na iletildi. Ancak İngilizler ve Fransızlar belgelerin iadesine yanaşmadılar. Hatta Fransız temsilcisi François-Poncet savaş ganimeti olan bu arşiv belgelerinin artık Almanlara ait olmadığını belirtmekten geri durmadı. Öte yandan onlarca ciltten oluşacak belge yayınının mevcut personel ve imkanlarla otuz-kırk yıl sürebileceği gibi bir durum da ortaya çıkmıştı. Alman yetkililerle Müttefikler arasındaki pazarlıklar ve müzakereler 1955 yılına kadar sürdü. Savaş sonrası Batı Almanya’sının ilk Şansölyesi ve Dışişleri Bakanı Konrad Adenauer’ın 29 Aralık 1954 tarihli talep yazısı üzerine 1955 yılının mayısı sonunda Almanya’daki Amerikan, İngiliz ve Fransız Büyükelçileri tarafından Alman Dışişleri Bakanlığına Dışişleri Arşivi’nin önemli bir kısmını bazı şartlarla iade etmeye hazır oldukları bildirildi. Her ne kadar 1956’da belgelerin Almanya’ya iadesi konusunda bir karara varılmışsa da belgelerin Almanya’ya iadesi ve orada yayınlanması konusu 1959 yılına kadar tam bir netlik kazanmamıştır³⁵.

34 Thimme, a.g.m., s.319.

35 Bu konuda taraflar arasında yapılan görüşmeler ve yazışmaların detayları için bk. Thimme, a.g.m., s.326-339.

Aslında 1956'da yapılan anlaşma zemininde Dışışleri Arşivi belgelerinin 1959'da Bonn'a nakledilmesine kadarki süreçten hariç olarak daha 1951'de yeniden kurulan Almanya Dışışleri Bakanlığı'nın ihtiyaç duyduğu personel ve bütçe dosyaları Batılı Müttefiklerce Alman hükûmetine verilmişti. Alman Dışışleri Siyasi Arşivi de bu verilen ilk dosyalar üzerine yeniden kurulmuştur³⁶.

Bir yandan Dışışleri Arşivi'nin Almanya'ya iadesine yönelik taraflar arasındaki müzakereler devam ederken diğer yandan belge yayını işi de sürüyordu. 1957 yılına kadar *Documents on German Foreign Policy* başlığı altında 1937-1941 yıllarını kapsayan *D Serisi*'nin 1940'a kadarki kısmını içeren dokuz cilt İngilizce olarak çıkmıştı. Yayımlanan dokuz ciltten yedisi Almanca olarak da basılmıştı. 1933-1937 yıllarını kapsayacak *C Serisi* belgelerin yayınlanması konusunda epey mesafe katedilmiş, Weimar Cumhuriyeti dönemini oluşturan *A Serisi* (1918-1925) ve *B Serisi* (1925-1933) belgelerin filme alınması işlemi de tamamlanmıştı. Bunlar haricinde 1941-1945 arası yılları kapsayacak *E Serisi* için yayınlanacak belgelerin konularının seçimi işlemi de tamamlanmıştı. Belgelerin hazırlanıp yayınlanması işine hiçbir Alman tarihçi katılmamış olmasına rağmen yayınlar Alman tarihçilerce genelde olumlu şekilde değerlendirilmişlerdi³⁷. Toplamda 75 cilt tutan *A, B, C, D, E Serileri* altında *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945* [Alman Dış Politikası Belgeleri] (ADAP) başlığı altında yayımlanan belgelere internet üzerinden de erişim mümkündür³⁸.

II.2. Dışışleri Siyasi Arşivi'nin 1951'den Sonraki İşleyişi

Siyasi Arşiv 1951'den sonra kendini seçici bir arşiv olarak konumlandırdı ve sadece yeni kurulan Dışışleri Bakanlığı'nın arşivlenmeye layık olduğu açıkça belli olan dosyalarını arşivinde tutmak istedi. Sistematiik arşivleme işleminin başlangıcını tıpkı 1920'de olduğu gibi Siyasi Departmanların dosyaları ile yaptı. Eski dosyaların kayıtları için "Reponierte Registratur" (yeniden konumlandırılmış kayıt defteri) oluşturuldu ve bu defter 1968'de Siyasi Arşiv'e

36 **Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände:** https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (Erişim Tarihi: 21.05.2024).

37 Thimme, a.g.m., s. 335, 336.

38 *ADAP* yayınının PDF dosyaları için internet erişimi: <https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/search/query.html?fulltext=&action=Finden!&mode=advanced&opA=%2B&f1A=monogrTitle&txA=&opB=%2B&f1B=seriesTitle&txB=%22Akten+zur+deutschen+A-+uswärtigen+Politik%22&opC=%2B&f1C=publisher&txC=&opD=%2B&yearFr>.

bağlandı. 1972 yılında Almanya içinden gelen dosyaların nihai arşivleme işlemleri tamamlanana kadar tutulacakları bir Geçici Arşiv [Zwischenarchiv] oluşturulurken nihai arşivdeki fonların işlenmesine 1980'lerde başlanacaktır³⁹.

SSCB'nin işgali altındaki topraklarda kurulan Doğu Almanya'da da (Demokratik Almanya Cumhuriyeti) 1951'de Dışişleri Bakanlığı (Das Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten (MfAA)) kurulmuştu. Geçici depolama için öncelikle bir idari arşiv kurulurken 1966'da Demokratik Almanya Devlet Arşivi'nden bağımsız nihai bir Dışişleri Bakanlığı arşivi oluşturulmuştur. Doğu Almanya Dışişleri Arşivi son olarak bakanlık merkezinin ve dış temsilciliklerinin açık olarak yönetilen dosyalarından, açıklanan gizli bilgilerden ve Doğu Almanya ile diğer devletler arasındaki departman anlaşmalarından sorumluydu. Personel dosyaları ve gizliliği devam eden belgeler Dışişleri'nin diğer ofislerinde, Demokratik Almanya'nın devlet anlaşmaları ise Bakanlar Kurulu'nda arşivlendi. 1990'da Alman birliğinin kurulmasından sonra bu arşivler Dışişleri Bakanlığı İdare ve İşlem Merkezi'ndeki Doğu Almanya Dışişleri Bakanlığı (MfAA) arşivi ile birleştirildi ve Berlin'deki Zeughaus'un depo binasında kaldı. Doğu Almanya'nın birleşmeden önceki son aylarında dosyaların imha edilmesi veya başka ellere aktarılması nedeniyle, 1980'lerin sonlarına ait kayıtlarda, özellikle de Dışişleri Bakanlığı'nın yönetim kademesine ait boşluklar bulunmaktadır⁴⁰.

Birleşmeden sonra Federal hükûmete ait birçok kurum gibi Dışişleri Bakanlığı'nın da 2000 yılında Bonn'dan Berlin'e taşınmasıyla birlikte Siyasi Arşiv de Berlin'e taşındı. Berlin'de Kurstraße'de bulunan eski Reichsbank binasının elden geçirilmesiyle meydana getirilen yeni arşiv binasında Batı Almanya Dışişleri Bakanlığı, Doğu Almanya Dışişleri Bakanlığı ve taşınılan Reichsbank binasının belgeleri bulunmaktadır⁴¹.

39 1953'ten 1970'e kadar Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olan Merkezi Hukuki Koruma Bürosu'nun dosyaları (Akten der Zentralen Rechtsschutzstelle) ise Federal Arşiv'e aktarılmıştır. Bk. **Geschichte des Politischen Archivs**: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1.

40 **Geschichte des Politischen Archivs**,: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1.

41 Doğu Almanya Merkezi Devlet Arşivleri'nde bulunan kısmi arşivler 1990 yılında Bundesarchiv (Federal Arşivler) tarafından devralınmıştır. 2008'de yapılan bir arşiv değişimi, arşivlerin daha net bir şekilde dağılımını sağlamıştır. O zamandan beri Bundesarchiv, 1918'e kadar Hukuk Departmanı'nın tüm arşiv kayıtlarını ve var olduğu yıllardan (1867-1920, 1936-1945) itibaren Ticaret Politikası Departmanı'nın kayıtlarını bünyesinde tutmaktadır. Bk. **Geschichte des Politischen Archivs**, yukardaki sayfalarda

İki Almanya'nın 1990'daki birleŐiminden bu yana Dışişleri Siyasi Arşivi tüm Devlet Arşivleri kayıtlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bunlar Şunlardan oluşmaktadır: Yabancı Misyonlar, Personel ve İdare Departmanı, Ülke Departmanları (1920-1936). 1 Ocak 2013 tarihinde bir zaman sınırlaması yönetmeliği yürürlüğe girene kadar Federal Almanya Cumhuriyeti'nin gizli ibareli belgeleri genel olarak kullanıma kapalı kalmıştır. Bununla birlikte, 1993 yılından bu yana *Federal Almanya'nın Dış Politika Belgeleri* [Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPD)] başlığı altındaki yayın çalışmaları, ifŐa edilen on binlerce gizli belgenin kopyalarından oluşan ve yoğun bir Şekilde kullanılan bir koleksiyonla sonuçlanmıştır (Fonds B 150). Alman İmparatorluğu ve Doğu Almanya'ya ait gizli bilgi sınıflandırmaları sırasıyla 1945 ve 1991 yıllarında sona ermiŐtir⁴².

Günümüzde Siyasi Arşiv, Dışişleri Bakanlığı'nın merkezi departmanı olan 1. Kısım'ın bir parçasıdır. Organizasyon yapısında Bölüm 117 “Siyasi Arşiv ve Tarih Hizmeti” olarak adlandırılmaktadır. Almanya'nın uluslararası hukuk çerçevesindeki anlaşmalarının ve Dışişleri Bakanlığı'nın görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu tüm belgelerin korunmasını da içeren Siyasi Arşiv'in görevleri 1988 tarihli Dışişleri Bakanlığı Yasası'nda (GAD) yer almaktadır⁴³.

Uzunluğu 27 kilometreyi bulan raflarında on binlerce dosyayı barındıran Siyasi Arşiv, Dışişleri Bakanlığı'nın yazılı kayıtlarını muhafaza eder ve geçmiş

---

verilen internet sitesi. Bugün Dışişleri Siyasi Arşivi'ne ev sahipliği yapan bina iki savaş arası dönemde Reichsbank'ın ek binası olarak inşa edilmişti. İkinci Dünya Savaşı'nı görece az hasarla atlatan bina Doğu Berlin'de bulunuyordu. Uzun süre Doğu Almanya'nın iktidar partisi olan Almanya'nın Sosyalist Birlik Partisi'nin (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands-SED) Merkez Komitesi ve Politbürosu'na ev sahipliği yapmış ve en son olarak da Doğu Almanya'da “Parlamentler Evi” olarak hizmet vermiştir. Birleşmeden sonra Dışişleri Bakanlığı'nın yoğun bir yenileme çalıŐmasının ardından banka binasının bodrum katlarında bulunan kasaları Siyasi Arşiv'in depolarına dönüŐtürülmüŐtür. 2000 yılındaki taŐınmadan bu yana belgeler yeni ofis binasının bodrum katında korunmaktadır. Bk. **Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts**, s.16.

42 Geschichte des Politischen Archivs... Federal Almanya Cumhuriyeti dönemine ait olup **Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland** başlığı altındaki belgeler yıl yıl yayımlanmış ve Şu ana kadar 1949'dan 1954'e ve 1961'den 1992'ye kadarki yılları kapsamıştır. Bunlardan 1949-1953 (5 Cilt) ve 1961-1989 (29 Cilt) yıllarına ait toplam 34 ciltlik yayın ücretsiz olarak Institut für Zeitgeschichte'nin internet adresinden indirilebilmektedir: <https://www.ifz-muenchen.de/aktuelles/themen/akten-zur-auswaertigen-politik/open-access> (Erişim Tarihi: 23.05.2024).

43 **Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts**, s.6.

olaylara ilişkin Dışişleri'nden gelen sorular için ilgili dosyaları araştırır ve tarihsel bağlamlar hakkında bilgi sağlar. Bu arşivdeki belgelerin üçte birinden daha azı 1945 öncesi döneme aittir. 1920'de kurulan arşivin temelini Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Bölümü'nün Merkez Ofisi'nin (Dep. I A) 1867-1919 yılları arasındaki dönemini kapsayan 20.000 ciltlik dosyası oluşturmaktadır. Weimar Cumhuriyeti ile birlikte yeniden yapılandırılan Siyasi Arşiv'de yer alan dış politikaya ve devletlerarası ilişkilere dair belgelerin sürekliliği 1945 ile 1949 yılları arasında kesintiye uğramıştır. Çünkü savaş sonrası bu dönemde resmi olarak bir Alman devleti, dolayısıyla bir Dışişleri kurumu söz konusu değildi.

Arşivdeki dosyalar Dışişleri Bakanlığı'nın örgütsel yapısını, yani çeşitli departmanlara ve bireysel çalışma birimlerine bölünmüş hâlini yansıtmaktadır. Ancak bundan sonra, konuya özel organizasyon ilkeleri ortaya çıkar ve bunlar da kayıtlarda hâlihazırda kullanılan ilgili dosya planına dayanır. Önceki zamanlarda da şimdi olduğu gibi, dar anlamda "siyaset", kültürel veya ekonomik ilişkiler ve hukuki konular gibi dış ilişkilerin temel konu alanları, coğrafi sınıflandırma kadar önemli bir rol oynamaktadır.

Arşivde 1920 yılına kadar tutulan belgeler öncelikle dar manasıyla siyasi konular hakkında bilgi vermektedir. Bu döneme ait hukuki ve ekonomik ilişkilere dair dosyalar, yukarıda da belirtildiği üzere, yer sıkıntısı nedeniyle iki savaş arası dönemde Reichsarchiv'e aktarılmıştır. Kültürel ilişkilerle ilgili eski dosyalar da bugün Bundesarchiv'de (Federal Arşiv) bulunabilir. Zamanın geçmesiyle birbirinden ayrılan diğer bazı dosyalar ise Bundesarchiv ile yapılan dosya alışverişi sonucunda tasfiye edilmiştir.

Batılı Müttefiklerle savaş sonunda el koydukları ve İngiltere'ye götürdükleri dosyaların iadesi konusunda 1956 yılında varılan anlaşmanın bir bileşeni de iade edilen dosyaların uluslararası araştırmalara tamamen açık hâle getirilmesi yükümlülüğüydü. En başından beri araştırmacılar, Federal Dışişleri Bakanlığı'nın Holokost ve diğer zulüm örneklerine katılımı hakkında kapsamlı materyal içeren Nazi Almanya'sı (Üçüncü Reich) döneminden kalma dosyalarla çok ilgilendiler.

Hem Dış Hizmet Yasası hem de Federal Bakanlıkların ortak usul kuralları, Almanya'nın uluslararası antlaşmalarının Siyasi Arşiv'de arşivlenmesini öngörmektedir. Antlaşmalar, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin dış sınırlarının, iç ve dış egemenliğinin ve siyasi, kültürel ve ekonomik alanlardaki

uluslararası ilişkilerinin yasal temelini oluşturmaktadır. Neredeyse tüm antlaşmalar resmi olarak yayınlandığından, genellikle kırılĐan olan orijinal belgeler okuma odasında sunulmamaktadır. Eski antlaşma belgeleri modern dönem belgelerine göre Şekil ve görünüm açısından çoğunlukla bugün için alıŐılmadık bir ihtiŐam sergiler. Ancak modern belgeler daha basit olsalar da bu onların tarihi ve siyasi önemini hiçbir Şekilde azaltmaz. Koleksiyon yaklaşık 36.000 antlaşma belgesinden oluşmaktadır.

Federal Arşivler ve Almanya'daki diğer eyalet ve belediye arşivleri gibi Siyasi Arşiv de Dışişleri Bakanlığı için bilgi deposu olma görevinin yanı sıra kamuoyunu bilgilendirmeye de hizmet etmektedir. Sadece belirli koruma süreleriyle sınırlandırılmış olan özel ve bilimsel kullanım ilkeleri Federal Arşiv Yasası'nda belirtilmiştir. Belgelerin büyük çoğunluğu üzerinden otuz yıl geçtikten sonra okuma odasında herkesin erişimine aÇıktır.

Ayrıca, kişisel verilerin korunmasına yönelik özel ihtiyaç nedeniyle kendi zaman sınırlamaları olan, bireysel kişilerle ilgili dosyalara da erişilebilir. Prensipten olarak, bir sınıflandırma seviyesine tabi olan materyaller bile ilgili zaman sınırlamaları sona erdikten sonra açık hâle gelir. Siyasi Arşiv, herkes için sunduğu bu kapsamlı kullanım olanaklarıyla idari faaliyetlerin ŐeffaflıĐına katkıda bulunmakta ve Dışişleri Bakanlığı'nın kendi geçmişi hakkında açık olma arzusunu ortaya koymaktadır. Alman Dışişleri Bakanlığı'ndaki belgeler analitik bir tasnife tâbi tutulmamıŐ olup, tasnifler dosya usulü ile yapılmıştır. Bu durumda araştırmacının genel başlıklar içeren dosyalara bakarak aradığı konuyu veya olayı tespit edip bulması gerekmektedir. İlk bakıŐta bir dezavantaj gibi görünen bu durum beklenmedik avantajlar da sunabilmektedir: Kapsamı geniş dosyalar içinde araştırmacının karşısına hiç ummadığı yeni bilgiler ve bakış açısını deĐiŐtirecek yeni bulgular çıkabilmektedir. Bu da araştırmacının farklı konulara ve ilgi alanlarına yönelmesini sağlayabilmektedir.

III. Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nden Nasıl Yararlanılabilir?

Aynı anda 30 araştırmacının çalışmasına imkân sağlayan okuma salonu her yıl Almanya'dan ve yurtdışından olmak üzere yaklaşık 1.000 araştırmacıya hizmet vermektedir. Arşivin okuma salonunun belli bir kapasitede olması sebebiyle araştırmacıların mail yoluyla önceden randevu almaları tavsiye edilmektedir. Yine aynı Şekilde araştırmacıların hangi konuda araştırma yapacaklarını bildirmeleri durumunda özellikle spesifik konulardaki belgeler arşiv görevlilerince önceden hazırlanmakta ve okuma salonunda

araştırmacıya verilmektedir. Arşiv belgelerinden yararlanma konusunda kişilere yönelik bir sınırlama bulunmamaktadır. Öte yandan bilhassa Berlin dışından yahut yurtdışından gelip vakitleri sınırlı olan araştırmacıların zamanlarını iyi değerlendirebilmeleri için araştırmak istedikleri konuları/belgeleri arşiv yetkililerine en az iki hafta önceden bildirmeleri (Lesesaal-im-Politischen-Archiv@bundesarchiv.de) her hâlükârda gereklidir. Okuma salonundaki çalışma masası sayısı sınırlı olduğundan araştırmacıların önceden randevu oluşturmaları ve gerekli bilgi formlarını (Lesesaal-Kontaktformular) doldurmaları, özellikle de yılın belli zamanlarında araştırmacı taleplerindeki artışlar dikkate alındığında, bilhassa lüzumludur. Dışişleri Bakanlığı Arşivi personelinin kendilerine iletilen taleplere kısa sürede cevap verme hususundaki hassasiyetleri dikkate değer bir özellik olarak belirtilmelidir. Dışişleri Bakanlığı binası yüksek güvenli bir bina statüsünde olduğundan bina girişinde pasaport veya kimlik kartı görevlilere teslim edilmekte ve araştırmacılara bir ziyaretçi kartı verilmektedir. Arşivin okuma salonuna girilmeden önce araştırmacıların özel eşyalarını ve salona sokulması istenmeyen şeyleri bırakabilmeleri için her bir araştırmacıya (1 veya 2 Euroluk madeni parayla çalışan) bir dolap temin edilmektedir. Okuma salonunda kullanılacak araç gereçler ise görevlilere önceden bildirilerek veya şeffaf bir çanta içinde içeriye sokulabilmektedir. İstenilen belgeler araştırmacıya genellikle okuma salonunda doğrudan verilmektedir. Önceden araştırma konuları ve belge numaraları tam olarak bildirildiği takdirde belgeler siz salona geldiğinizde size direkt sunulabilmektedir. Bunun yanında okuma salonundaki kataloğlardan yahut *invenio* programı üzerinden kayıt numaralarını tespit ettiğiniz belgeleri görevlilere bildirerek de isteyebilirsiniz. Arşiv kayıt numaralarının kaydedilmesi önemlidir, zira not aldığınız yahut tespit ettiğiniz belgeleri referans göstererek kullanabilmeniz için envanter adı (örneğin “B 38-REF. II A1”) ve sipariş numarasından (örneğin B 38-REF. IIA1/190) oluşan bu kayıt bilgileri mutlaka gereklidir. Çoğu belge araştırmacıya okuma salonunda direkt sunulabilmektedir ancak son dönemde belgelerin dijitalleştirilmesinin artışıyla birlikte (daha önceki dönemlerde ise çok sayıda belge mikrofiş/film yapılmıştır) araştırmacılara bu dijital kopyaların sunumu artmıştır. Mikrofiş olarak sunulan belgelerin kalitesi düşük olduğundan bazen okunması zor olabilmektedir. Arşivde sessizlik ortamını bozmamak ve flaş patlatmamak kaydıyla araştırmacıların kendi cep telefonları ya da fotoğraf makineleriyle belgelerin resimlerini çekmelerine müsaade edilmektedir. Böyle bir imkân,

zamanı kısıtlı araştırmacılar için büyük bir kolaylık yanında parasal tasarruf da saĐlamaktadır⁴⁴.

Son yıllarda arşivin iyileŐtirilmesi çalışmaları çerçevesinde (oransal olarak hâlen yüksek sayıda olmasa da) çok sayıda belge dijitalleştirilmiş ve bu belgelerin tamamı olmasa da bazılarının görülmesi arşivin internet sayfası üzerinden mümkün olmaktadır. Dışişleri Arşivi'nin geliŐtirdiĐi *invenio* adlı programa önceden mail yoluyla başvuruda bulunularak abone olunmakta ve araştırmacılar dijital ortama aktarılan belgeleri buldukları yerden (ister Almanya içinden ister Almanya dışından) görüp kendi bilgisayarlarına indirebilmektedirler⁴⁵. Almanya'nın İstanbul Başkonsolosluğu ve Ankara Büyükelçiliği belgeleri de dijitalleştirme ve *invenio* programı kapsamında yer almaktadır.

Dışişleri Siyasi Arşivi'nin sadece Türkiye ile ilgili kataloglarına bir göz atıldığında bile son yüz elli yıllık Türkiye tarihi konusunda nasıl zengin ve geniş bir belge kaynağıyla karşı karşıya olduğumuz hemen anlaşılmaktadır. Almanya'nın Türkiye ile yakın siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel ilişkileri Alman diplomatların hemen her konuda Türkiye'deki geliŐmelerle ilgili araştırmalar yapmalarına, bilgi toplamalarına ve bunları merkeze raporlamalarına yol açmıştır. Söz konusu raporlardaki bilgiler ise bize Türkiye'nin yakın geçmiŐine dair tarihinin anlaşılmasında ve yazılmasında paha biçilemez değerde veriler sunmaktadır. Üstelik Alman arşivlerindeki verileri yalnızca Türk-Alman ilişkileri bağlamında düşünmemek gerekir. Almanya'nın modern dönemde önemli bir Avrupalı ve küresel aktör olduğunu göz önünde bulundurursak onun diğer ölkelerle ilişkilerine ve o ölkelere dair arşivindeki sayısız belgelere de önem vermemiz gerekir. Örneğin Türkiye'nin NATO ve ABD ile olan ilişkilerini anlamak için bir başka NATO üyesi olan Almanya'nın arşivlerine de göz atmamız gerekir. Zira Alman belgelerinden anlaŐıldıĐı kadarıyla 1960 sonrası dönemde ABD'nin NATO kapsamında Türkiye'ye yönelik birçok askerî ve mali yükümlölüğünü Almanya üzerinden

44 Siyasi Arşiv'in kullanımına yönelik pratik bilgilere Şuradan ulaŐabilirsiniz: <https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/praktische-hinweise> (Erişim Tarihi: 29.05.2024).

45 Invenio programı hakkında geniş bilgi için bk. <https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/bestellen-und-zitieren-mit-invenio> (Erişim Tarihi: 29.05.2024).

yerine getirmeye çalıştığı fark edilmektedir⁴⁶. Türk tarihinin en doğru şekilde anlaşılması ve bu kıymetli bilgi hazinesinden en iyi şekilde yararlanmak için iyi bir Almanca bilgisi gerekmektedir. Türk tarihçileri arasında Almanca bilen ve gerek literatürdeki gerekse de arşivlerdeki Almanca kaynakları kullanabilen tarihçi sayısı arzulanan durumda değilse de büyük bir gelişme göstermiştir. Almanca kaynaklardan yeterince yararlanılamaması ise Türk tarihinin yakın geçmişinin yeniden inşası konusunda yadsınamaz bir boşluk doğuracaktır.

---

46 Bu konuda yayımlanmış Dışişleri Bakanlığı belgelerinden çok sayıda örnek göstermek mümkündür. Örneğin 19. 20 Şubat 1961'de New York'ta Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı van Scherpenberg ile Amerikalı yetkililer arasında yapılan müzakerelerde Türkiye ve Yunanistan gibi NATO üyesi ülkelere yönelik savunma yardımlarının doğrudan Almanya tarafından üstlenilmesi Amerikalılar tarafından gündeme getirilmiştir. Bk. Belge No: 55. Yine 6 Şubat 1961 Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı van Scherpenberg'den Başbakan Adenauer'a gönderilen bir yazıda gelişmekte olan ülkelere (Türkiye ve Yunanistan başta olmak üzere) yapılacak maddi yardımların bütçeye olan yükü dile getirilmiştir. Söz konusu yazıdaki şu ifadeler dikkat çekicidir: "(...) Amerikalılar tarafından hazırlanmış olan ve bizim tarafımızdan üstlenilmesi Amerika için gerçek bir rahatlama yol açabilecek projelerin uygulanması için 300 milyon DM'den az olmayacak bir katkının kullanılması planlanmış ve Amerikalılara teklif edilmiştir." Belge No 35. Söz konusu belgeler için bk. **Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1961**, Herausgegeben im Auftrag des Auswärtigen Amtes vom Institut für Zeitgeschichte, Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston 2018, s.227-230 (Belge No: 55) ve 145-147 (Belge No: 35).

SONUÇ

Almanya Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin 1871'de Alman birliğinin kurulmasından günümüze kadar uzanan Almanya tarihinde kesintisiz bir devamlılığa sahip olduğunu gördük. Yüz elli yılı aŐmıŐ bu uzun süreçte yalnızca İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya'ya yaŐattıĐı yıkım sebebiyle 1945-1951 yılları arası dönemde bir boşluk vardır. O boşluk döneminde zaten diğer tüm devlet kurumları gibi Almanya Dışışleri Bakanlığı da kurumsal olarak var olmamıştır. Türkiye/Türkler ile diplomatik ilişkiler bağlamında ise Alman Dışışleri Siyasi Arşivi'nin Türkiye'ye dair belgeler konusunda görece kısa iki zaman aralığında sustuğunu görüyoruz. Bu zaman aralıklarından ilki Birinci Dünya Savaşı sonrasına (1918-1924), ikincisi ise İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden döneme aittir (1945-1952). Bu noktada 1918-1924 arası döneme bir parantez açmak gerekir. Öyle ki söz konusu yıllarda her ne kadar iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kesilmiŐse de Alman Dışışleri Bakanlığı Arşivi'nde gerek doğrudan gerekse de dolaylı Şekilde Osmanlı Devleti ve Anadolu'daki Millî Mücadele hareketi hakkında çok sayıda kıymetli bilgiler bulunabilmektedir. Almanlar o dönemde savaş sonrası genel dengeler ve bilhassa kendilerinin Versailles Barış Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerinin uygulanmasında (bilhassa İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkiler/gerilimler bağlamında) Türk topraklarındaki gelişmeleri yakından takip etme ihtiyacı duymuŐlardır. Aynı dönemde Bolşevikler idaresindeki Rusya'nın Müttefiklerle ilişkilerinde de Almanya/Berlin bir geçiş güzergahı olduğundan meseleler dolaylı da olsa bir Şekilde Türkiye'deki durumu da içine alacak Şekilde konu edilebiliyordu. Daha da önemlisi Mondros Mütarekesi sonrası ülkeden kaçan İttihatçı liderlerin 1918-1922 yılları arasındaki Almanya merkezli faaliyetlerinin de Almanlarca dış (ve hatta iç) politik gelişmeler bağlamında takip edilmiş olmasıdır. Yine aynı İttihatçı liderlerin çoğunun Ermeni teröristlerce Almanya'da katledilmiŐ olmaları da 1918-1924 arası dönemi Türk tarihçiliği açısından dikkate değer kılmaktadır.

Cumhuriyet Türkiye'si Türk-Alman ilişkileri tarihi hakkında yazılanlar hâlâ yeterli olmaktan uzaktır. Bunda Alman arşivlerinin kullanımı konusunda ortada olan eksikliğin yanında Cumhuriyet dönemi Türk arşivlerinin de bir türlü gerçek manada araştırmacılara açılmamış olmasının büyük etkisi vardır. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem Türk-Alman ilişkileri

resmî belgelere dayalı olarak henüz tam manasıyla yazılmamıştır.⁴⁷ Bu konuda yayımlanan Alman belgeleri çok şey söylemekle birlikte resmî belgeler konusunda Türk tarafının eksik olması ilişkilerin mahiyetinin tam anlaşılmasını önlemektedir. NATO, Avrupa Birliği ve Soğuk Savaş dönemi bağlamında bu ilişkinin görünenden daha derin olduğunu tahmin etmek güç olmasa gerektir.

Kuruluşundan itibaren kurumsal-bağımsız bir arşiv olarak faaliyet gösteren Dışişleri Siyasi Arşivi mahremine girilmiş ve savaş ganimeti olarak galip devletler tarafından tüm belgelerine el konulup ülke dışına götürülmüş bir arşiv olarak da dünyada belki de eşi benzeri görülmemiş bir tarihi geçmişe sahiptir. 1871’de Fransa’ya karşı kazanılan bir savaşla kurulan Almanya Birinci Dünya Savaşı’ndaki yenilgisine rağmen 1945’e kadar Avrupa (ve Dünya) için bir “sorun” oluşturmuş ve mevcut “dünya sistemine/statükosuna” itiraz eden bir millet ve devlet olarak bu “itirazi” Avrupa için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Müttefiklerin Dışişleri Arşivi’ne el koymaları bu “Alman sorununu” anlamaya ve “çözmeye” yönelik bir hamle olarak görülebilir. Kuşkusuz el konulan ve ardından Müttefikler tarafından yayımlanmaya başlanan arşiv belgeleri ile Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Almanya’sının dünya kamuoyu önünde kanıtlara dayalı olarak mahkûm edilmesi hedeflenmekteydi. Nitekim belgelerin yayımlanmasına ilişkin bu görevi Müttefiklerce demokratik temelde kurulan Federal Almanya’nın aynı yaklaşımla sürdürmesi savaş sonrası dönemde arşivlerin kullanımı ve kamuoylarına açılması politikaları için genel bir örneklik de teşkil etmiş olabilir.

Modern dönem Türk-Alman ilişkileri ve Osmanlı/Türkiye tarihi hakkında yararlanılabilecek Alman arşivleri bu makale kapsamında merkeze alınan ve genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılan Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi ile sınırlı değildir. Bu manada yararlanılabilecek diğer Alman arşivleri arasında Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz [Prusya Kültür Varlıkları Gizli Devlet Arşivi] (GStA PK), Bundesarchiv Koblenz [Federal Arşiv Koblenz] (BAK), Bundesarchiv Lichterfelde [Federal Arşiv Lichterfelde] (BAL) ile Freiburg’da bulunan askerî arşiv (Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg (BA-MAF)) zikredilmelidir. Öte yandan araştırılacak konuya göre

47 İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ikiye bölünen (Doğu ve Batı) Almanya’nın Türkiye ile ilişkileri için bk. Can Özren, **Die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zur Türkei (1945/49-1963): politische und ökonomische Interessen im Zeichen der deutschen Teilung**, Lit Verlag, Münster 1999.

diğer bazı eyalet arşivleri ile (örneğin Bayerisches Hauptstaatsarchiv) Şehir arşivlerinden de yararlanılabilir.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This*
Plagiarism Detection *paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma
Ethical Statement bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the*
approval of the Ethical Committee in this article.

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası
Open Access License Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under*
Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International
License

KAYNAKÇA

Aksakal, Mustafa, **Harb-i Umumi Eşiğinde. Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (AAPB) 1952, Hrg. im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, “Aufzeichnung des Staatssekretärs Hallstein”, Belge No: 250, 21 Aralık 1952, München 2000.

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1951, Generalkonsul I. Klasse von Kamphoevener, İstanbul, an das Auswärtige Amt, Belge No: 89, 22 Mayıs 1951, München 1999.

Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1961, Herausgegeben im Auftrag des Auswärtigen Amts vom Institut für Zeitgeschichte, Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston 2018.

Alkan, Necmettin ve Şimşek, Eyyub, **Savaşın Güzüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

34

Alkan, Necmettin, **İmparatorluğun Son Savaşı. Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?**, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

Alkan, Resul, **Türk Ordusunda Son Alman General Hilmar von Mittelberger**, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

Alkan, Resul, **Türkische Post. Türkiye’de Bir Alman Propaganda Gazetesi 1926-1944**, Çeviren: Arif Ünal, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2024.

Altıntaş, Yusuf Ziya, “Osmanlı Ordusunun Alman Gazileri: Bund der Asienkämpfer ve Türkiye’de Cumhuriyetin İlanı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Siyaset, Toplum ve İTÜ**, Editör: Ebubekir Ceylan, İTÜ Yayınevi, İstanbul 2023, s.178-213.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990 (Cilt I: 1914-1980)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994, s.399-402 (10. Baskı).

Asker, Ahmet, **Kemalist Türkiyeden Nazi Almanyasına Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939**, Libra Yayınları, İstanbul 2014.

Avcı, Remzi, “Diplomasi Oryantalizm ve Alman Tarih Yazımında Osmanlı Devleti”, **Dünya’da Osmanlı Tarih Yazımı -I-**, Editörler: Ahmet Özcan, Özhan Kapıcı ve Yalçın Murgul, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2020, s.279-305.

Bayraktar, İlona, “Kaiser II. Wilhelm’in İstanbul’a Üç Ziyareti ve Hediyeler”, **İki Dost Hükümdar, Sultan II. Abdülhamid Kaiser II. Wilhelm**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayın No 53, İstanbul 2010, s.59-96.

Beydilli, Kemal, **1790 Osmanlı-Prusya İttifakı**, İstanbul 1984.

Çolak, Mustafa, **Enver Paşa. Osmanlı-Alman İttifakı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts, Herausgeber Auswärtiges Amt Politisches Archiv und Historischer Dienst, Bonifatius GmbH, Paderborn 2018.

Deringil, Selim, **Denge Oyunu. İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012 (Beşinci Basım).

Die Geschichte des Auswärtigen Amts: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/geschichte-des-auswaertigen-amts> (21.05.2024).

Gençer, Mustafa, “Erken Cumhuriyet Döneminde Almanya ile Eğitim İlişkileri”, **Erzurum Atatürk Üniversitesi, 100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu (13-14 Ekim 2023, Erzurum)**, Yayınlanmamış Sempozyum Bildirisi.

Gençer, Mustafa, **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhı”. 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015 (3. Baskı).

Gerede, R. Hüsrev, **Hitler Almanya’sında Berlin Sefirliği Hatıralarım (1939-1942)**, Hazırlayan: Hulûsi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021 (2.Basım).

Geschichte des Politischen Archivs und seiner Bestände: https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (22.05.2024).

Grüşshaber, Gerhard, **Türk Ordusunda Alman Ruhı. Bir Askeri Teknoloji Transferi Tarihi**, Çeviren Borkurt Leblebicioğlu, Say Yayınları, İstanbul 2022.

https://archiv.diplo.de/arc-de/das-politische-archiv/geschichte-des-politischen-archivs/1433596#content_1 (21.05.2024).

<https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/bestellen-und-zitieren-mit-invenio> (29.05.2024).

<https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/bestellen-und-zitieren-mit-invenio> (29.05.2024) .

<https://archiv.diplo.de/arc-de/im-archiv-forschen/praktische-hinweise> (29.05.2024).

<https://digi20.digitale-sammlungen.de/de/fs1/search/query.html?fulltext=&action=Finden!&mode=advanced&opA=%2B&flA=monogrTitle&txA=&opB=%2B&flB=seriesTitle&txB=%22Akten+zur+deutschen+Auswärtigen+Politik%22&opC=%2B&flC=publisher&txC=&opD=%2B&yearFr> (27.05.2024).

<https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/reichsarchiv.html> (23.05.2024).

<https://www.ifz-muenchen.de/aktuelles/themen/akten-zur-auswaertigen-politik/open-access> (23.05.2024).

Karacagil, Ö. Kürşad, “II. Wilhelm’in Osmanlı İmparatorluğu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmed Şakir Paşa’nın Günlüğü (1898)”, **Türkiyat Mecmuası**, C 24/Güz, 2014, s.73-97.

Karagöz, Recep, **Almanya Yeni Yurt. Son Göçün Anatomisi**, Fide Yayınları, İstanbul 2007.

Kautsky, Karl, **Wie der Weltkrieg Entstand: Dargestellt nach dem Aktenmaterial des Deutschen Auswärtigen Amts**, Berlin 1919.

Kılıç, Selami, **Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle Ermeni Sorunu ve Almanya**, TTK Yayınları, Ankara 2015.

Koçak, Cemil, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939). İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler**, TTK Yayınları, Ankara 2013 (2. Baskı).

Kon, Kadir, **Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın İslam Stratejisi**, Küre Yayınları, İstanbul 2013.

Krethlow, Carl Alexander, **Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz Pascha. Eine Biographie**, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2012.

Kurt Doss, **Das deutsche Auswärtige Amt im Übergang vom Kaiserreich zur Weimarer Republik. Die Schülersche Reform**, Droste Verlag, 1977.

Mangold-Will, Sabine, **Begrenzte Freundschaft. Deutschland und die Türkei 1918-1933**, Wallstein Verlag, Göttingen 2013.

Möckelmann, Reiner, **İkinci Vatan Türkiye. Ernst Reuter'in Ankara Yılları**, Çeviren: Ahmet Arpad, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.

Mommsen, Hans, **Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918-1933**, Ullstein Verlag, Berlin 2009 (3. Baskı).

Mühlmann, Carl, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkriege**, Leipzig 1940.

Mühlmann, Carl, **İmparatorluğun Sonu 1914. Osmanlı Savaşa Neden ve Nasıl Girdi?**, Almancadan çeviren: Kadir Kon, Timaş Yayınları, İstanbul 2014 (2. Baskı).

Neumark, Fritz, **Boğaziçinde Sığınlar. Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim, Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953**, Çeviren: Şefik Alp Bahadır, Kopernik Yayınları, İstanbul 2017.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası, Cilt I: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004 (9. Baskı).

Ortyalı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Kronik Yayınları, İstanbul 2018 (17. Baskı).

Özcan, Ertekin, **Almanya'daki Türkiye. Göçün 60. Yılında Türkiye Kökenli Toplumun ve Örgütlerinin Gelişimi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 2024.

Özren, Can, **Die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zur Türkei (1945/49-1963): politische und ökonomische Interessen im Zeichen der deutschen Teilung**, Lit Verlag, Münster 1999.

Pekesen, Berna, **Zwischen Sympathie und Eigennutz. NS-Propaganda und die türkische Presse im Zweiten Weltkrieg**, Lit Verlag, Münster 2014.

Reisman, Arnold, **Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011 (2. Baskı).

Schöllgen, Gregor, **Emperyalizm ve Denge. Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914**, Çeviren: M. Sami Türk, Kronik Yayınları, İstanbul 2022.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yayınları, Ankara 2000, s 509-617 (3. Baskı).

Tezel, Yahya S., Cumhuriyet **Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

Thimme, Roland, "Das Politische Archiv des Auswärtigen Amts. Rückgabeverhandlungen und Anktenedition 1945-1995", **Institut für Zeitgeschichte**, Jahrgang 49 (2001), Heft 2, s.317-362.

Trumpener, Ulrich, **Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu 1914-1918**, Çeviren: İbrahim Tolga Kara, Selenge Yayınları, İstanbul 2023.

Yasamee, Feroze A. K., Abdülhamid'in **Dış Politikası. Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888**, Çeviren: Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Yorulmaz, Naci, **Büyük Savaşın Kara Kutusu: II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası**, Çeviren: Yusuf Selamn İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

Zolling, Peter, **Deutsche Geschichte von 1871 bis zur Gegenwart, Bundeszentrale für politische Bildung**, Bonn 2005.

EKLER

Ek-1. Alman Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nde Dijitalleştirilen Belgeler Hakkında Tablo

Hâlihazırda aşağıdaki tabloda yer alan kayıtlar dijitalleştirilmiş ve invenio'da görünlenebilir durumdadır. Ayrıca "OCR metinlerinde arama" fonksiyonu ile "gelişmiş arama" kullanılarak tam metin olarak da aranabilirler⁴⁸:

A) bis 1945 (Deutsches Reich) [1945'e kadar (Alman İmparatorlu)]:

RAV	128	Gesandtschaft Konstantinopel und Botschaft Ankara I/ Bände 96-102 und 164-174 [İstanbul Konsolosluğu ve Ankara'daki Elçilik]
RZ	101	Büro Reichsminister/ alle Bände außer 35475-35575 [İmparatorluk Bakanlığı Ofisi/ 35475-35575 dıŐındakiler]
RZ	102	Büro Staatssekretäre/ komplett digitalisiert [Bakanlıklar/ Tamamen dijital]
RZ	105	Büro Unterstaatssekretär/ komplett digitalisiert [Dışışleri MüŐteŐarlıĐı Ofisi/Tamamen dijital]
RZ	106	Unterstaatssekretär Luther/ komplett digitalisiert [Müşavir Luther/ Tamamen dijital]
RZ	201	Abteilung IA/ komplett digitalisiert [Kısım IA/ Tamamen dijitalleştirilmiş]
RZ	202	GroŐes Hauptquartier/ Bände 22130, 22141-22290 [Ana Karargâh]
RZ	206	Länderabteilung II/ Bände 30012-30576 [Ülkeler Kısım II]
RZ	207	Länderabteilung III/ Bände 30577-30651 [Ülkeler Kısım III]
RZ	208	Länderabteilung IV/ Bände 30652-31986 [Ülkeler Kısım IV]

48 <https://archiv.diplo.de/arc-de/digitalisierte-und-einsehbare-bestaende--invenio-/2404424>

RZ	211	Politische Abteilung/ Bände 77093-77096, 101203-101403, 102763-102895, 102896-103580, 103581-103648, 150001-154421, 261119-261228, 273020-273021 [Siyasi Kısım]
RZ	214	Referat D/Abteilung Inland/ Bände 98236-101231 und 269662-269720 [D Birimi/ Ülke İçi Kısımı]
RZ	250	Handakten Simons/ Bände 25928-25929 [Simon'un Referans Dosyaları]
RZ	504	Kultur/ nur Brandakten digitalisiert [Kültür/ Yalnızca yangına maruz kalan dosyalar dijitalleştirildi]
RZ	505	Institute/ Bände 65788-65838 [Kurumlar]
RZ	506	Medizinalwesen/ nur Brandakten digitalisiert [Tıpla ilgili olanlar/ Yalnızca yangına maruz kalan dosyalar dijitalleştirildi]
RZ	507	Hochschulen/ nur Brandakten digitalisiert [Yüksek Okullar/ Yalnızca yangına maruz kalan dosyalar dijitalleştirildi]
RZ	508-1	Schulen/ nur Brandakten digitalisiert [Okullar/ Yalnızca yangına maruz kalan dosyalar dijitalleştirildi]
RZ	509	Geistliche Angelegenheiten/ Band 61573 [Ruhani/dini dosyalar]
RZ	510-1	Deutschtum im Ausland/ Bände 100904-100937 [Yurtdışında Almanlık]

B) ab 1949 (Bundesrepublik Deutschland): [1949'dan bu yana (Federal Almanya)]

B	2	B STS	Büro Staatssekretäre [Büro Sekreterleri]
B	10	ABT. 2	Politische Abteilung [Siyasi Kısım]
B	11	ABT. 3	Länderabteilung [Ülkeler Kısımı]
B	15	SEKR. SCHUMAN- PLAN	Sekretariat für Fragen des Schuman-Plans [Schumann Planı sorunları için sekreterlik]

ALMANYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI SİYASİ ARŐIVI'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

B	17	REF. 219/208	Saarfragen [Saar Sorunu]
B	23	REF. 203	Nordische Staaten, Österreich, Schweiz [Kuzey Ülkeleri, Avusturya, İsviçre]
B	24	REF. 204/IA3	Frankreich, Belgien, Niederlande, Luxemburg, Italien, Monaco, Andorra [Fransa, Belçika, Holanda, Monako, Andora]
B	26	REF. 206/IA4	Mittelmeer, Nordische Staaten, Österreich, Schweiz [Akdeniz, Kuzey Ülkeleri, Avusturya, İsviçre]
B	30	REF. 300/IB1	Vereinte Nationen [Birleşmiş Milletler]
B	30	REF. IB1-9	Koordinierung humanitärer Hilfsmaßnahmen [İnsani yardımların koordinasyonu]
B	32	REF. 305/IIA6	USA, Kanada [ABD, Kanada]
B	33	REF. 306/IB2	Mittel- und Südamerika/ Bände 1-407 [Orta ve Güney Amerika]
B	36	REF. IB4	Naher und Mittlerer Osten und Nordafrika [Yakın ve Ortadoğu]
B	38	REF. IIA1	Berlin und Deutschland als Ganzes [Berlin ve Almanya bir bütün olarak]
B	39	REF. IIA2	Deutsche Ostfragen [Alman Doğu Sorunu]
B	41	REF. IIA4	Sowjetunion [Sovyetler Birliği]
B	42	REF. IIA5	Osteuropa, Ostasien [Doğu Avrupa, Uzak Asya]
B	43	REF. 302/II8/UA IIB	Abrüstung und Sicherheit [Silahsızlanma ve Güvenlik]
B	44	REF. IIA8	China, Nordvietnam, Nordkorea, Mongolische Volksrepublik, Hongkong und Macao [çin, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore, Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Honkong ve Makao]

B	51	UA IVA/40	Allgemeine Handelspolitik [Genel Ticaret Politikası]
B	67	REF. 417	Ferner Osten, Ostasien, Australien, Neuseeland [Uzakdoğu, Doğu Asya, Avustralya, Yeni Zelanda]
B	90	ABT. 6	Kulturabteilung [Kültür İşleri Kısmı]
B	90	REF. 600/IV1	Kulturpolitik, Grundsatzangelegenheiten [Kültür Politikası, Temel Meseleler]
B	90	REF. 600	Kulturpolitik, Grundsatzangelegenheiten [Kültür Politikası, Temel Meseleler]
B	116	M3	Sprachendienst [Dil hizmeti]
B	116	M4	Sprachendienst [Dil hizmeti]
B	150	AAPD	Edition „Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland“/ Bände 1-681 [“Federal Almanya’nın Dış Politikası”na Ait Dosyaların” Edisyonu/ Ciltler 1-681]

C) 1949- 1990 (Deutsche Demokratische Republik) [1949-1990 arası (Doğu Almanya)]

M	1	A	A-Aktenbestand (1949-1966) [A- Dosyalar Grubu (1949-1966)]
M	1	C	C-Aktenbestand (bis 1979) [C- Dosyalar Grubu (1979’a kadar)]
M	1	DOK	Außenpolitische Dokumente [Dış politikayla ilgili belgeler]
M	1	G-A	Offengelegte Geheimakten [Açık bırakılan gizli dosyalar]
M	1	LS-A	Leitungssitzungen [Yönetim oturumları]
M	1	RA/MFAA	Stellenübersichten und Organisationspläne des MfAA [Doğu Almanya Dışişleri Bakanlığının iş özetleri ve organizasyon planı]

ALMANYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI SİYASİ ARŐIVI'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

M	1	RA/STE	Organisations- und Stellenpläne der Arbeitseinheiten und Auslandsvertretungen [Çalışma birimlerinin ve dış temsilciliklerin organizasyon ve iş planları]
M	2		B-Aktenbestand [B-Dosyalar grubu]
M	3		Verschlusssachen [Sınıflandırılmış işler/ belgeler]
M	95		Zentrale Mikrofilmstelle/ Bände 1-20581, 21548-32534 [Merkezi Mikrofilm Birimi]
M	95	STG	Zentrale Mikrofilmstelle Staatsgeheimnisse [Merkezi Mikrofilm Biriminde devlet sırları]

D) Nachlässe [Terekeler]

NL	253	Rössler, Walter
NL	306	Stresemann, Gustav

E) Personalakten [Personel Dosyaları]

P	1	Personalakten Deutsches Reich/ Bände 1108-1187 [Alman İmparatorluğu personel dosyaları]
P	11	Personalfragebögen aus dem Jahr 1944 [1944 yılının personel anketleri]

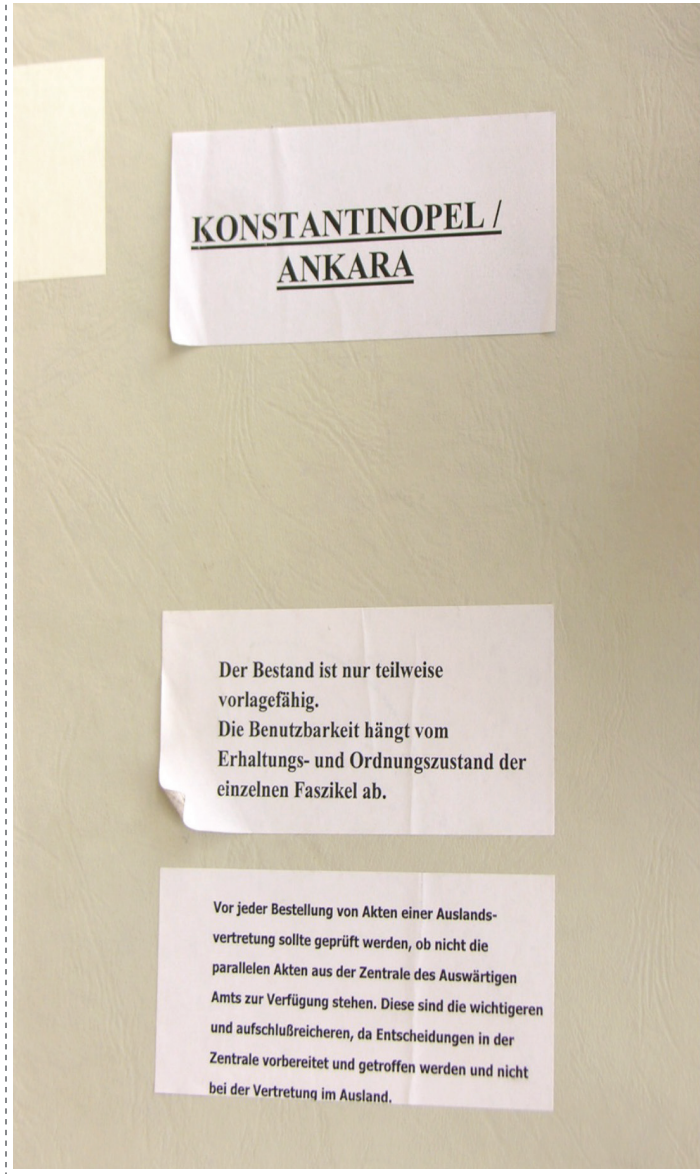
F) Amtsbücher [Büro Defterleri]

AB	2	Matrikel und Passregister des Deutschen Reiches [Alman İmparatorluğu'nun nüfus ve pasaport kayıtları]
----	---	---

G) Sammlungen [Koleksiyonlar]

S	12	Ministerratsbeschlüsse [Bakanlar Kurulu kararları]
---	----	--

Ek-2 A. Siyasi Arşiv'in Türkiye ile İlgili Kataloğu

ALMANYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI SIYASI ARŐIVI'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

**Ek-2 B. Kataloğun İeriğinden Bazı Konu Başlıkları (Osmanlı İmparatorluğu
Dönemi)**

- 20 -

Fach	Akten- zeichen	Konstantinopel	Bd. Nr.	Arch. Nr.	Datum
20	194-10-11	Deutsche Schulpolitik in der Türkei (Deutschunterricht in türkischen Schulen)	7	398	1914-1915
			8	399	1915-1917
			9	400	1918
	217-10-11a	Deutsch-türkische Vereinigungen und Kulturbestrebungen in der Türkei	2	401	1916
			3	402	1916-1917
			4	403	1917-1918
	260-10-14	Sprachunterricht	1	404	1916-1917
	305-10-16	Deutsche Lehrkräfte an türkischen Schulen	1	405	1916-1918
			2	406	1918
	21	226-10-13	Universität Konstantinopel	1	407
58-XII 3	Epidemische Krankheiten	28	408	1911-1914	
		29	409	1914-1916	
		30	410	1916-1918	
156-14-5	Deutsche Ärzte im türkischen Dienst (Hospital Gülhane)	3	411	1907-1912	
		4	412	1912-1918	
154-22-5	Ausübung der ärztl. Praxis in der Türkei	1	413	1883-1907	
		2	414	1906-1918	
267-22-5a	Ärztliche Propaganda in der Türkei	1	415	1917	
245-X-15	Krankenhäuser in der Türkei	1	416	1915-1917	
64-26-3	Mitteilungen in geographischen und anderen wissenschaftlichen Ange- legenheiten	5	417	1911-1917	
205-26-5	Deutsche Kunstausstellung in Konstantinopel	1	418	1918	

Ek-2 C. Katalog İçeriğinden Bazı Konu Başlıkları (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi)

- 21 -

Fach	Akten- zeichen	Konstantinonel	Bd. Nr.	Arch. Nr.	Datum
21	200-26-6	Das Erdbeben 1912 und die Hilfs- aktion	1	419	1912-1913
	67-31-2	Schliemann, Ausgrabungen in Troja	1	420	1882-1890
			2	421	1892-1906
	66-31-2	Sammlungen für Museen, pp, Aus- grabungen (Assurfunde)	16	422	1910-1912
			17	423	1912-1918
			17a	424	1914
	(24-31-3	Ausgrabungen in Pergamon	3	425	1886-1895
4			426	1896-1915	
(218-31-3a	Sofinas und Ruinen in Pergamon	1	427	1914	
22	205-31-4	Ausgrabungen, Sammlungen für Museen pp und Empfehlungen	2	428	1906-1917
			3	429	1917-1918
	193-31-5	Expedition des Frh. v. Oppenheim nach Mesopotamien	1	430	1910-1912
			2	431	1912-1913
			3	432	1913-1916
	(255-2-6a	Osmanischer Lloyd (Presse)		433	
			1	434	1916-1918
		Secreta Verschiedenes	2	435	1918
			3	436	1918
			1	437	1911-1916

ALMANYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI SİYASİ ARŐIVI'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Ek-2 D. Katalog İçerİğinden Bazı Konu Başlıkları (Cumhuriyet Dönemi)

- 22 -

Fach	Akten- zeichen	Ankara	Bd. Nr.	Arch. Nr.	Datum
22	Prot.2 b	Fremde dipl. und konsul. Behörden in der Türkei	1	438	1925-1936
	Prot.3	Türk. dipl. u. konsul. Behörden in Deutschld. und anderen Ländern	1	439	1924-1938
		Personalien der türkischen Diplo- maten	1	440	1927-1928
	Pol.2 a	Deutsch-türkische Beziehungen	1	441	1924-1939
		Politische Beziehungen der Türkei zu Deutschland, anderen Staaten u: zwischen anderen Staaten	1	442	1940-1942
			2	443	1941-1942
	Pol.2	Weltpolitik	3	444	1942
			1	445	1925-1940
			2	446	1936-1940
	23	Pol.2 a	Politische Stimmungsberichte	1	447
Pol.1 a		Sandjak Alexandrette	3	448	1938-1939
			1	449	1935-1941
Pol.2-2b		Der deutsche Militär-, Luftfahrt- und Marine-Attaché in der Türkei (persönlich)	1	450	1936-1940
			1	451	1940-1941
			2	452	1941
			3	453	1941-1942
Pol.2-2c		Marine-Attaché bei der Botschaft Ankara	4	454	1942
			1	455	1939-1940

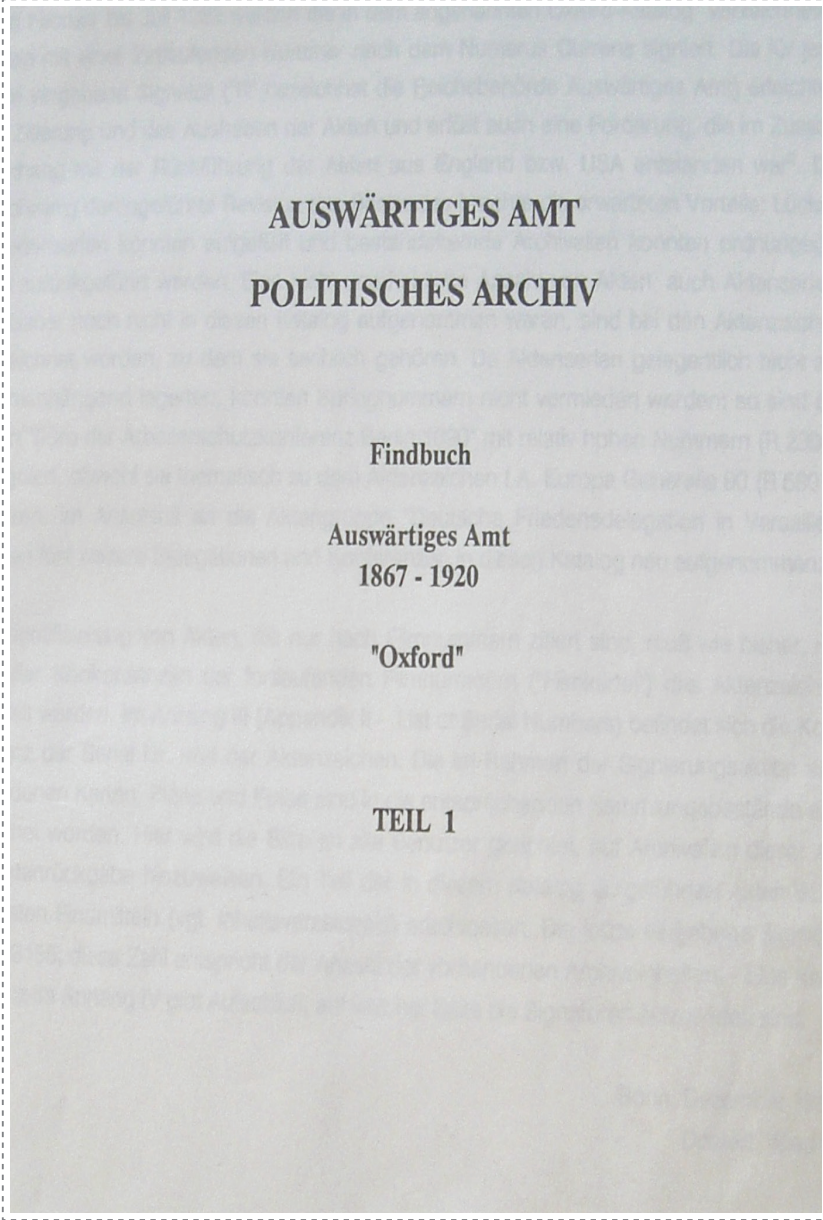
Ek-2 E. Katalog İçeriğinden Bazı Konu Başlıkları (Cumhuriyet Dönemi)

- 27 -

Şah	Akten- zeichen	Ankara	Bd. Nr.	Arch. Nr.	Datum
26	Pol.3	Ungarn	2	532	1936-1939
		Vereinigte Staaten	2	533	1936-1939
		Völkerbund	13	534	1938-1939
	Pol.3-1	Innenpolitik der Türkei (Innere Verwaltung) Ministerien	2	535	1931-1941
		Reformen für die Europäisierung der Türkei	2	536	1929-1937
		Angora als Hauptstadt der Türkei	1	537	1924-1928
	Pol.4	Judentum	1a	538	1924-1928
			1	539	1925-1939
	Pol.4-2	Bolschewismus, Kommunismus	2	540	1937-1939
			2	541	1932-1939
Pol.4	Minoritäten (Minderheiten)	2	542	1930-1940	
27	Pol.3-3	Marine, Militär	1	543	1924-1926
		Marineangelegenheiten Allgemein	1	544	1928-1939
		Militärangelegenheiten	3	545	1934-1939
	D Pol.	Deutschlands auswärtige Politik Allg.	2	546	1934-1940
		Reisen deutscher Staatsmänner	5	547	1939
		Kolonialpolitik	1	548	1939
			1	549	1937-1939

ALMANYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI SİYASİ ARŐIVI'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Ek-3 A. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Müttefikler Tarafından El Konulan
Almanya Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi Belgelerinden Oluşturulan
“Oxford” Kataloğu

EK-3 B. "Oxford" Kataloğuna Dair Almanca Açıklama

Vorbemerkung

Von Februar bis Juli 1989 wurden die in dem sogenannten Oxford-Katalog¹ verzeichneten Akten mit einer fortlaufenden Nummer nach dem Numerus Currens signiert. Die für jede Akte vergebene Signatur ("R" bezeichnet die Reichsbehörde Auswärtiges Amt) erleichtert die Zitierung und das Ausheben der Akten und erfüllt auch eine Forderung, die im Zusammenhang mit der Rückführung der Akten aus England bzw. USA entstanden war². Die gleichzeitig durchgeführte Revision des Bestandes brachte die erwarteten Vorteile: Lücken in Aktenserien konnten aufgefüllt und bestandsfremde Archivalien konnten ordnungsgemäß zurückgeführt werden. Eine nicht unerhebliche Anzahl von Akten, auch Aktenserien, die bisher noch nicht in diesen Katalog aufgenommen waren, sind bei den Aktenzeichen verzeichnet worden, zu dem sie sachlich gehören. Da Aktenserien gelegentlich nicht zusammenhängend lagerten, konnten Springnummern nicht vermieden werden: so sind die Akten "Büro der Arbeiterschutzkonferenz Berlin 1890" mit relativ hohen Nummern (R 23047 ff) signiert, obwohl sie thematisch zu dem Aktenzeichen I.A. Europa Generalia 90 (R 590 ff) gehören. Im Anschluß an die Aktengruppe "Deutsche Friedensdelegation in Versailles" wurden fünf weitere Delegationen und Konferenzen in diesen Katalog neu aufgenommen.

Zur Identifizierung von Akten, die nur nach Filmnummern zitiert sind, muß wie bisher, mit Hilfe der Konkordanzen der fortlaufenden Filmnummern ("Filmkartei") das Aktenzeichen ermittelt werden. Im Anhang III (Appendix II - List of Serial Numbers) befindet sich die Konkordanz der Serial Nr. und der Aktenzeichen. Die im Rahmen der Signierungsaktion aufgefundenen Karten, Pläne und Fotos sind in die entsprechenden Sammlungsbestände eingeordnet worden. Hier wird die Bitte an alle Benutzer gerichtet, auf Archivalien dieser Art bei Aktenrückgabe hinzuweisen. Ein Teil der in diesem Katalog aufgeführten Akten ist in separaten Findmitteln (vgl. Inhaltsverzeichnis) erschlossen. Die letzte vergebene Signatur ist R 23155; diese Zahl entspricht der Anzahl der vorhandenen Archiveinheiten. - Eine Konkordanz im Anhang IV gibt Aufschluß, auf welcher Seite die Signaturen aufzufinden sind.

Bonn, Dezember 1989
Dostert, Wiedey

Zur Aktenbestellung ist die Angabe der
Signatur (z.B. R 18503) erforderlich.

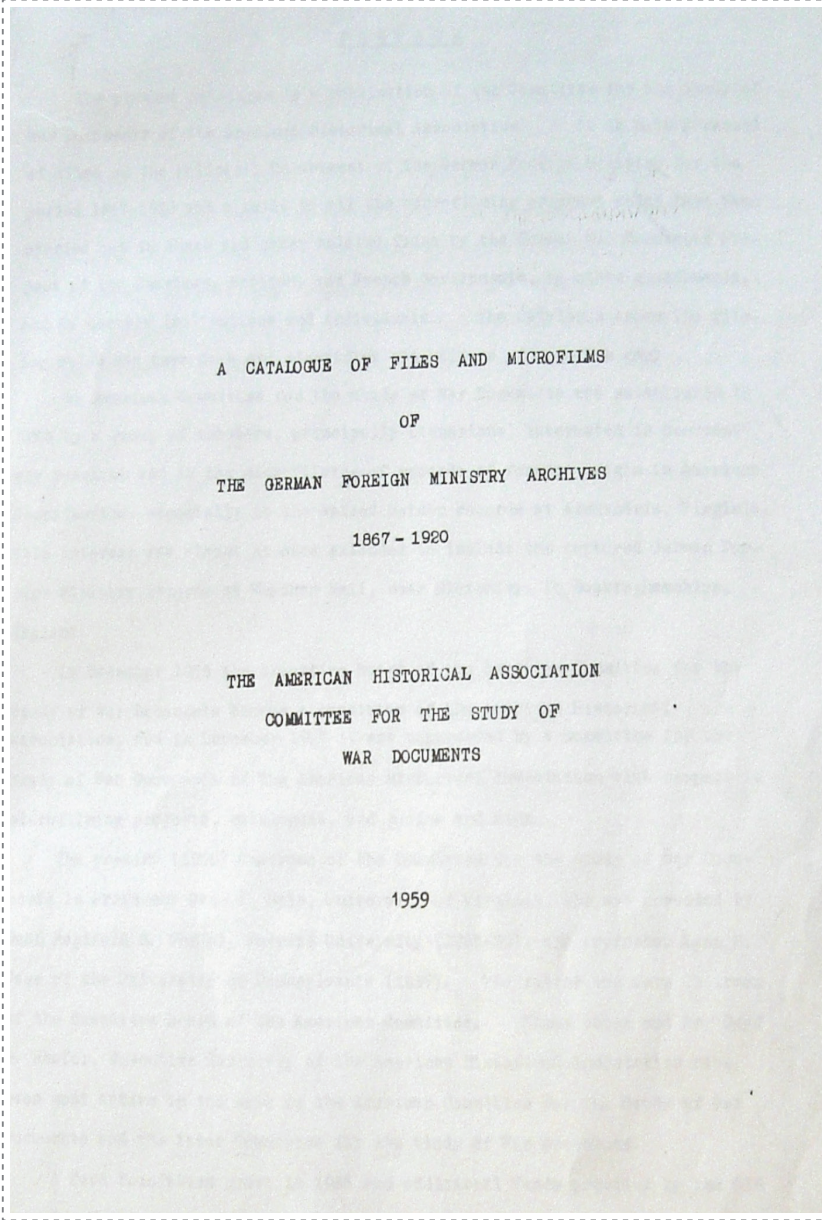
¹ A Catalogue of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives 1867 - 1920, (comp. and ed. by) The American Historical Association, Committee for the Study of War Documents, 1959

² vgl. Hans Philipp in "Der Archivar", 1958, 11. Jahrgang, Sp.211 und in "Der Archivar", 1960, 13. Jahrgang, Sp. 200

ALMANYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI SİYASİ ARŞİVİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

**Ek-3 C. Müttefiklerin Hazırladığı Dışışleri Bakanlığı Arşivi Kataloğunun
Kapağından**

Ek-3 D. "Oxford" Kataloğunun İçindekiler Kısımından İki Sayfa

v	vi
INHALTSVERZEICHNIS	
PREFACE	iii
INHALTSVERZEICHNIS.....	v
INTRODUCTION	xi
Verzeichnis der ANTENZEICHEN	xvi
REGISTER	1222
<u>ABTEILUNG IA</u>	
<u>Europa</u>	
Europa Generalia (I.A.A.a)	1 - 33
Deutschland (I.A.A.b)	34 - 130
Preussen	131 - 170
Anhalt	171
Baden (I.A.A.c)	171 - 175
Bayern (I.A.A.d)	175 - 182
Braunschweig (I.A.A.f)	182 - 185
Bremen	185
Elsaß-Lothringen	185 - 189
Hansestädte (I.A.A.h)	189
Hamburg	190
Hannover (I.A.A.g)	190 - 191
Hessen (I.A.A.i)	191 - 193
Lippe-Detmold	193 - 195
Schaumburg-Lippe	195
Lübeck	195
Mecklenburg (I.A.A.f)	195
Mecklenburg-Schwerin	195 - 196
Mecklenburg-Strelitz	196
Oldenburg (I.A.A.g)	196 - 197
Reuss	198
Sachsen [Königreich] (I.A.A.m)	198 - 203
Sachsen [Großherzogtum] (I.A.A.m)	203 - 204
Sachsen-Altenburg	204
Sachsen-Coburg-Gotha	204 - 205
Sachsen-Meiningen	205
Schwarzburg-Rudolfstadt	205 - 206
Schwarzburg-Sonderhausen	206
Waldock	206
Montenegro	403 - 404
Niederlande (I.A.A.k)	405 - 411
Norwegen	412 - 415
Österreich (I.A.A.l)	416 - 454
Päpstlicher Stuhl	455 - 464
Polen (I.A.B.g)	465 - 470
Portugal ((I.A.B.h)	471 - 477
Rumanien	478 - 489
Russland (I.A.B.i)	490 - 557
Schweden (I.A.B.l)	558 - 566
Schweiz (I.A.B.m)	567 - 572
Serbien	573 - 582
Spanien (I.A.B.o)	583 - 602
Spitzbergen	603
Türkel (I.A.B.q)	604 - 712
Ukraine	713 - 715
Orientalia Generalia	716 - 725
<u>Afrika</u>	
Afrika Generalia	726 - 738
Abessinien	739 - 740
Ägypten	741 - 759
Congo Staat/Belg. Kongo Kolonie	760 - 764
Liberia	765 - 766
Madagaskar	767
Marokko	768 - 797
Orange Free State	798
Transvaal	798
Tripolis	799
Tunis	800 - 802
Englische Besitzungen in Afrika	803
Französische Besitzungen in Afrika ..	804 - 805
Italienische Besitzungen in Afrika ..	804 - 805
Portugiesische Besitzungen in Afrika .	809 - 811
Spanische Besitzungen in Afrika	812

ALMANYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI SİYASİ ARŐIVI'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE
MODERN DÖNEM TÜRK TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Ek-4. Alman Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nin Bulunduğu Bina

53

**Ek-5. Dışışleri Siyasi Arşivi'nde
Belgelerin Saklanma Alanından**

Ek-6. Siyasi Arşiv'in Okuma Salonu

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

EMRE SARAL*

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olarak çarpışan Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi uyarınca kesilmiştir. Her iki ülkeyle de diplomatik ilişkiler 1924 yılı itibarıyla yeniden başlamıştır. Bu çalışmada 1920-1945 yıllarını kapsayan ve Avusturya ve Macaristan'ın Türkiye Cumhuriyeti ile ilişki kurarak bunu geliştirmeye gayret gösterdikleri dönemde dış temsilciliklerinde ürettikleri evrak üzerine katalog esaslı olarak okuyucuya bilgi verilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi çalışmalarında nadir olarak başvurulan iki birincil kaynak durumundaki bahsi geçen her iki ülkenin de Devlet Arşivlerinde yer alan evrakın araştırmacılar için ciddi bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir. Avusturya'nın Türkiye'deki temsilciliklerinden gönderilmiş olan belgeler Dış Meseleler (Auswärtige Angelegenheiten) başlıklı tasnifin altında yer alan Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten (Başbakanlık, Dış Meseleler) fonunda bulunabilecek Yeni Siyasi Arşiv (1918-1938) (Neues Politisches Archiv (1918-1938)) başlıklı fonda tasnif edilmiştir. Yine aynı döneme ait Macaristan Elçiliği belgeleri ise Macar Millî Arşivi Devlet Arşivi Dışişleri Bakanlığı Arşivi altında tasnif edilmiştir. Makalede her iki arşivde Türkiye ile ilgili döneme ilişkin inceleme yapmak isteyen araştırmacıların bakmaları gereken katalogların tanıtımının yanı sıra ülkenin ilgili arşivlerine ve kullanıcıların dikkat etmeleri gerekenlere

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/
TÜRKİYE, saral@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0281-203X

dair temel bilgiler de okuyuculara sunulmuştur. Genel değerlendirme kısmında ise yeni araştırmalara ufuk açacak konular üzerine kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avusturya Devlet Arşivi, Diplomatik Raporlar, Macar Millî Arşivi, Yeni Siyasi Arşiv.

CATALOGUES CONCERNING EARLY REPUBLICAN PERIOD IN AUSTRIAN AND HUNGARIAN STATE ARCHIVES

ABSTRACT

Political and diplomatic relations between the Ottoman Empire and Austria-Hungary, which fought as allies in the First World War, were severed in accordance with the Armistice of Mudros signed on October 30, 1918. Diplomatic relations with both countries resumed in 1924. This study aims to provide a catalogue-based information on the documents kept in Austrian and Hungarian state archives concerning early Republican period in Türkiye in the course when Austria and Hungary established bilateral relations with the Republic of Türkiye. The author asserts that documents in the state archives of both countries, which are two primary sources rarely used in studies of the aforementioned period have serious potential for researchers. The documents sent from Austria's representatives in Türkiye can be found in the New Political Archive (1918-1938) (Neues Politisches Archiv (1918-1938)) where the relevant Hungarian documents from the same period are classified under the fond of Foreign Ministry under the State Archive of Hungarian National Archives. In the article, in addition to the introduction of the catalogues, basic information about the relevant archives of the both countries and basic requirements for a possible research are also debated. In the general evaluation part, a short assessment was made on topics that would open the horizon for new research.

Keywords: Diplomatic Reports, Hungarian National Archives, Neues Politisches Archiv, State Archives of Austria.

Avusturya

Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olarak çarpışan Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi uyarınca İstanbul'daki Avusturya Sefareti Dışişleri Bakanlığından 15 Kasım 1918'de gelen talimatla lağvedilmiştir; böylece Türkiye ile Avusturya arasındaki diplomatik bağlantı kesilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler 28 Ocak 1924 tarihinde imzalanan Dostluk Antlaşması ile yeniden kurulmuş¹; 1 Mayıs 1924'te dış temsilcilik Sefaret düzeyinde açılmış ve August von Kral olağanüstü ve tam yetkili elçi olarak Türkiye'ye gönderilmiştir. Kral'ın elçiliği ikili ilişkilerin hızla geliştiği bir dönem olarak dikkati çeker. Türkiye'ye gelişinin ardından kişisel girişimiyle 1925 yılında İstanbul'da *Avusturyalılar Cemiyeti Hayriyesi (Verein der Österreicher)* isimli derneği kurmuştur. Kral, 1898'de Avusturya Arkeoloji Enstitüsü tarafından sürdürülen Efes Antik Kenti kazılarını desteklemiştir². Avusturya Sefareti 1929'dan beri Ankara'da faaliyet göstermektedir³. Türkiye Cumhuriyeti de ilk elçi olarak Hamdi Arpağ'ı Viyana'ya göndermiştir. Kendisinin 1925 yılında *Reichspost* gazetesine verdiği bir mülakat Türkiye'nin Avusturya'ya yönelik siyasetindeki amacını gözler önüne serer: “*Türkiye'nin bağımsızlığını koruyarak Avrupa'nın kültürel kurumlarını ve fikirlerini kabul etme yönündeki iradesini kabul ettirme ve bunu gerçekleştirmenin yolunun kültür ve sanat ülkesi Avusturyalıları ikna etmekten geçtiğinin farkında olmaktır*”⁴.

1 Ali Servet Öncü, Erkan Cevziziler, “Türkiye Cumhuriyeti ile Avusturya Cumhuriyeti Arasında 28 Ocak 1924 Tarihinde İmzalanan Dostluk Antlaşması İkamet ve Ticaret Mukaveleleri”, *Turkish Studies*, C 8, S 5, 2013, s.532–557.

2 Koray Özalp, Tolga Aydoğan, *Ankara'daki Diplomatik Misyonlar 1920-1970*, Galatya Yayıncılık, Ankara 2022, s.65-66.

3 Arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmış iki tetkik için bk., Bärbel Oberbichler, *Die Diplomatischen und Kulturellen Beziehungen Österreichs zur Türkei 1924 bis 1938 Gesandtschaftsberichte aus Istanbul-Ankara*, Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie an der Universität Wien, Viyana 1993; Attila Babadostu, *Die türkische Innenpolitik von 1922 bis 1924 im Spiegel der Berichte des österreichischen Gesandten August Kral*, Magister der Philosophie an der Universität Wien, Viyana 2013; Klaus Koch, “Österreich und die Türkei in der Zwischenkriegszeit 1918-1938”, *Orient & Okzident Begegnungen und Wahrnehmungen aus fünf Jahrhunderten*, Ed. Barbara Haider-Wilson, Maximilian Graf, Maximilian, Neue Welt Verlag, 3. Auflage, Viyana 2017, s.609–666.

4 “Die Erwachte Türkei”, *Reichspost*, 17 Temmuz 1925, s.2.

Avusturya Devlet Arşivi (Österreichisches Staatsarchiv)

Avusturya Devlet Arşivleri örgütlenmesi, dört arşiv ve bir kütüphane olmak üzere toplam 5 şube ve bunları yöneten bir Genel İdareden oluşmaktadır. Bu yapılar iki binada toplanmıştır. Nottendorfer Gasse'de (Nottendorf Sokağı) yer alan Merkez Binası'nda Genel İdare, Maliye ve Saray Hazine Arşivi (Allgemeines Verwaltungsarchiv - Finanz- und Hofkammerarchiv)⁵, Cumhuriyet Arşivi (Archiv der Republik), Savaş Arşivi (Askerî Arşiv – Kriegsarchiv) ve Kütüphane bulunurken; tarihî şehirde yer alan Minoritenplatz'taki binada ise "Habsburg Arşivi" olarak nitelendirilebilecek Hanedan-, Saray- ve Eyalet Arşivi (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) bulunmaktadır. Tüm arşivlerin kullanımı ücretlidir ve kayıt yaptırmak zorunludur. 2024 senesi itibarıyla 2 günlük bilet 5€, 5 günlük bilet 10€, 20 günlük bilet 25€ ve yıllık abonman 50€ olarak belirlenmiştir. Fotoğraflı kimlik kartıyla arşiv binasına gelen kullanıcı vazedne ödemesini yaparak istediği süre kadar kaydını yaptırır ve böylece Araştırma Salonu'na girer. Burada girişte bir uzman tarafından karşılanılır ve araştırmacının konusu üzerine kısa bir sohbet gerçekleştirilir; hangi arşivlerden istifade edilebileceği hususunda araştırmacıya tavsiyelerde bulunulur.

Avusturya arşivlerinde elektronik ortamda katalog taraması yapmak mümkündür⁶. İlgili internet sitesinde Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Hollandaca hizmet vardır. Şahsen başvuru ya da e-posta yoluyla belge siparişinde bulunmak mümkündür. Başvurular mutlaka bir gün önceden yapılmalıdır. Şayet e-posta yoluyla belge talebinde bulunulduysa araştırmaya gelmeden bir hafta öncesinde talepte bulunulmasında fayda vardır. Bir seferde araştırma salonunda toplam 6 karton talep edilebilir, sipariş verilen malzeme genelde ertesi iş gününün sabahından itibaren araştırma salonundan alınabilmektedir. Arşiv kullanım kartının çıkarılması ve üyelik bedelinin ödenmesinin ardından kullanıcılara arşiv odasında çalışmalarını yürütebilmeleri ve sipariş sırasında kullanabilecekleri bir sayı verilir. Bu sayıyla görevlilerin bulunduğu tarafta yer alan saklama raflarında talep edilen evrak hazır bulundurulur. Araştırmacıların üzerlerinde çalıştıkları dosyaları tamamlamadan yeni klasör talep etmelerine izin verilmemektedir.

5 Adalet ve eğitim işleri gibi Monarşi'den Cumhuriyet'e geçişle beraber yeniden tanzim edilmeyip süreklilik gösteren kurumlara ait evrak bu arşivde tasnif edilmiştir.

6 <https://www.archivinformationssystem.at/suchinfo.aspx>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

1 Eylül 2017 tarihinden itibaren araştırmacıların kendi fotoğraf makinelerini getirerek gizli belgeler istisna olmak üzere çalıştıkları evrakın fotoğraflarını ücretsiz çekmelerine müsaade edilmektedir.

Ortaçağ, Yeniçağ ve Yakınçağ Osmanlı-Habsburg, Macar ve Alman ilişkileri, çalışmak isteyen araştırmacılar Hanedan-, Saray- ve Eyalet Arşivi yer alan materyale odaklanırlar. Cumhuriyet Tarihi çalışmak isteyen araştırmacıların ziyaret etmesi gereken şube özellikle Cumhuriyet Arřivi⁷ ve yine Birinci Dünya Savaşı zelinde Savaş Arşivi'dir. Cumhuriyet Arşivi, Monarşi'nin yıkılışının ardından kurulan ve varlığını 1938'e kadar devam ettiren Cumhuriyet idaresi ve Nazilerin çekilmelerinin ardından 1945 yılında yeniden örgütlenen Federal Cumhuriyete ait kayıtları muhafaza etmektedir.

Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan'ın Birinci Dünya Savaşı esnasındaki ittifak ilişkileriyle ilgili olarak Avusturya Devlet Arşivi Haus-, Hof-, Staatsarchiv tarafından muhafaza edilen dışışleri belgelerinde araştırma yapmak mümkündür. Genel siyasi yazışmalar arasında sadece Birinci Dünya Savaşı sırasındaki siyasi ilişkileri içeren 8 kutudan müteşekkil bir dizi vardır⁸: İstanbül'dan gelen siyasi raporlar yukarıda bahsi geçen Siyasi Arşiv'in XII. Başlığında "Türkei" (Türkiye) başlığı altında bulunabilir⁹; konu esaslı düzenlenmiş yazışma grupları için de arama yapılabilir.¹⁰ 1918 öncesinde İstanbül'da faaliyet gösteren Sefarettten kalan yazışmalar da burada muhafaza edilmektedir¹¹.

Avusturya'nın 1924 sonrası Ankara'da faaliyet gösteren elçiliğinden kalan belgeler Cumhuriyet Arşivinde muhafaza edilmektedir. Cumhuriyet Tarihi'ni, özellikle ikili dış ilişkileri içeren ve Avusturya'nın Türkiye'deki temsilciliklerinden gönderilmiş olan belgeler Dış Meseleler (Auswrtige Angelegenheiten) başlıklı tasnifin altında yer alan Bundeskanzleramt, Auswrtige Angelegenheiten (Başbakanlık, Dış Meseleler) fonunda

7 Adres: Nottendorfer Gasse 2 A-1030 Viyana.

8 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=2397417>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

9 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=1841773>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

10 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=1842456>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

11 Araştırmacıların ilgisi çekecek malzemeden bir örnek için bk. <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=3960767>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

bulunabilecek Yeni Siyasi Arşiv (1918-1938) (**Neues Politisches Archiv** (1918-1938)) başlıklı fonda tasnif edilmiştir. Yeni Siyasi Arşiv, Başbakanlığın Dış İşleri örgütlenmesinin siyasi şubesine ait belgelerden oluşmaktadır. Bu arşivin Türkiye (**Liasse Türkei**) tasnifi ise 711 ile 720 sayılı kartonlarda muhafaza edilen tomarlarda bulunabilir. Buradaki sınıflandırma karton numarasına göre şu şekildedir:

- 711 I/1** Avusturya ile ilişkiler 1923-1937, Avusturya-Şark Ticaret Odasının kurulması meselesi 1563/1 1923, Türkiye ile ilişkilerin yeniden kurulmasına dair görüşmeler 2351/17 1923, Sefir Kral'ın İstanbul'a gönderilmesi 2812/17 1923, Dostluk Antlaşması müzakereleri 3264/17, 28 Ocak 1924'te üç antlaşmanın imzalanması; eski Viyana birliğinin tehcirinden ötürü Türk protestosu 21743/13 1931, Viyana önlerinde Türkler uzun metrajlı filmi 20216/13 1933, Viyana'nın Türklerden kurtuluşunun 250. Yıl dönümü 1933, Sobieski Bayramı 22124/13, Schwechat'taki kurşun haç 22579/13, Baden'daki Türk sefaletine ilişkin oyuna yönelik Türk protestosu 23847/13, Türkiye ile tarafsızlık antlaşması 23890/13, Türk (Cumhuriyet) Bayramı kutlamaları programı 23928/13 1933, Vatikan ve Türk Savaşları'na ilişkin Zimmermann'ın makalesi 24301/13 1933, Alman askerî ataşesinin Alman ordu komutanı olarak tayini 24974/13, bayrama yönelik Türk basınındaki atmosfer 25289/13, Ermeni Meselesi'ne dair Roman Werfel'in (Polonyalı sosyalist siyasetçi) görüşleri 1934, Viyana'da Türk Askerî anıtı 30066/13 1935, Viyana-Ankara telsiz hattının kurulması 41200/13 1936, Tarafsızlık, Tahkim ve Uzlaşma Antlaşması 38100/13 1937, Kahlenberg'teki Kral Sobieski Hatıra Plaketi 44933/13
- 712 I/2** Silah ve cephane sevkiyatı, uzmanlar vb. 1924-1926; Türk ordusunun eğitim kurumu 10196/13 1926, Türkiye'de dağlık donanım 11782/13 1926
- I/3 Türk orta dereceli okullarındaki öğretmen ve profesörler, müzik müşavirleri ve Almanca dil öğretmenleri vb. 1925-1926
- I/4 Türk talebelerin gönderilmesi 1930
- II/1 Almanya ile ilişkiler 1926-1937, Alman Sefiri Nadolny'nin modern Türkiye'ye ilişkin görüşleri 15795/13 1926, Filistin'deki Alman kurumları 21996/13 1927, Emden'in ziyareti 21020/13

1929, Türk-Alman davranışına dair Dr. Aras'ın görüşleri 41332/13
1936, Boğazlar siyaseti 37551/13 1937, Ankara'daki Alman askerî
misyonu 96289/13 1937

713 III/1 Fransız-Türk ilişkileri 1922-1938, sınır ihtilafına ilişkin Ankara
Antlaşması 11501/13 1926, Albay Beck İstanbul'da 24390/13
1932, İskenderun Sancağı 43101/13 1936, Sancak Meselesine dair
Türk beyaz kitapları 45114/13 1936

IV/1 Türk-İngiliz ilişkileri 1921-1936, Musul meselesi 15338/17 1924,
Musul tartışmasında Büyük Britanya ve Irak 17152/13 1925, 5
Haziran 1926 tarihli Musul Antlaşması 13414/13, İngiliz-Türk
Askerî ittifakı 39871/13 1936, Türk donanmasının Malta ziyareti
44815/13 1936

V/1 İtalyan-Türk ilişkileri 1924-1938, savaş tehlikesi 12152/13 1926,
30 Mayıs 1928 tarihli tahkim antlaşması 22856/13 1928, Anadolu
kıyısındaki adaların taksimi 2630/13 1931, 4 Ocak 1932 tarihli
anlaşma 22198/13, İsmet Paşa'nın İtalya ziyareti 22815/13 1932,
Akdeniz Paktı 40596/13 1936, Ciano ile Rüştü Aras buluşması
35482/13 1937, Türkiye'nin Akdeniz'deki kilit rolünün anlamı
50692/13 1938

714 VI/1 Sovyet Rusya ile ilişkiler 1924-1938, 17 Aralık 1925 tarihli dostluk
antlaşması 10355/13 1926, Türkiye'nin Rusya'ya 1914'teki sözde
ittifak teklifi 24160/13 1927, Troçki İstanbul'da 21019/13 1929,
Brand, Troçki'nin evinde 21583/13 1931, Dış ilişkiler komiseri
Litvinov Ankara'da 26163/13 1931, Mart 1931 Sovyet-Türk
donanma protokolü 26309/13, İsmet Paşa'nın Moskova ziyareti
22366/13 1932, Sivas-Erzurum demir yolu inşası 22812/13 1932

VII/1 Türkiye ve Doğu Türkistan 1934

1/1 Devlet büyükleri 1918-1937, Mustafa Kemal'in boşanması
15119/13 1925, Devlet Başkanı Gazi Mustafa Kemal'in unvanı,
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 16761/13 1925, Gazi'nin
Birinci Dünya Savaşı'na girişinden Mondros Mütarekesi'ne
kadar geçen süreyi kapsayan *Milliyet*¹² gazetesinde çıkan anıları
11980/13 1926, İzmir Suikastı 13868/13 1926, Ankara'daki siyasi

12 **Hâkimiyet-i Milliye** olarak düzeltilmelidir.

- dava 14282/1926, Gazi'nin İstanbul ikameti 23379/13 1927, Hilafet meselesine dair 22621/13 1932, Kemal Atatürk'ün yeni unvanı 47948/13 1934, sabık Sultan II. Abdülmecid'in Viyana seyahati 39169/13 1937, Atatürk kişisel mirasını Türk devletine hediye ediyor 40844/37
- 2/1 Bakanların listesi 1918-1938
- 2/2 Türkiye Büyük Millet Meclisi 1924-1937, Cumhurbaşkanının hükümet izahı ve nutukları
- 2/3 iç meseleler 1919-1929, Yeniköy'den durum raporu Nisan 1920 1717/3 1920, Saltanatın ilgası, yeni halifenin seçimi 3969/1922, Cumhuriyet 11221/17 1924, Türkiye'deki Avusturyalı uzman polisler 15683/17 1924, Kürt isyanı 12089/17 1925, Ankara'dan resimler 14495/13 1925, Şeyh Said'in davası ve idamı 15529/13 1925, Latin alfabesinin tanıtımı 24754/13 1928
- 715** 2/3 iç meseleler 1930-1938, Türk polis mecmuasında Dr. Schober ve Viyana Polisi'ne dair 25707/13 1930, eski ve yeni parti arasındaki kavga 29439/13, Ermenilerin İsmet Paşa'ya suikast girişimi 25715/13 1931, millî bayramda fes hadisesi 25473/13 1932, Türk polis memurlarının Viyana'daki stajları 24197/13 1933, Türk cumhuriyetinin 10. Yıl kutlaması 99055/13 1933, Türk Dili Tetkik Cemiyeti 51692/13 1934, İkinci Dil Kongresi 45817/13 1934, Cumhuriyet Halk Fırkası programı 35263 1935, Türkiye'de mason localarının kapatılması 39713/13 1935, İstanbul'daki üçüncü dil kongresi 42148/13 1936, İngiliz-Alman rekabeti 44952/13 1936, Türk anayasasının yeniden düzenlenmesi 38454/13 1937, Kürt İsyanı ve Türk-Sovyet muamelesi 40199/13 1937, Türk ekonomi siyaseti 50555/13 1938
- 2/5 Seçim hareketi 1927-1935, yeni Meclisin toplanması ve görevleri 24239/13 1927
- 2/8 Türkiye'deki azınlıklar 1925-1932
- 2/10 Bolşevizm ve sosyalizm 1924-1928
- 2/21 İstanbul'daki Avusturya cemaati içerisindeki Nasyonal Sosyalist hareket 1933-1935
- 2/25 İstanbul Komintern'inin örgütlenmesi 1934

- 716** 3/1 dini meseleler 1925-1936, hilafet meselesi 14725/13 1925, din ve devlet işinin ayrılması 31961/13 1928, Lozan Antlaşması'nın onaylanmamasından ötürü şikâyetler 24011/13 1928, Katoliklerin beklentileri 26800/13 1930, Türkçe duanın takdimi 22365/13 1932, ekümenik patriğin değişimi 1936, Türkiye'deki Katolik misyonu 35464/13 1936
- 4/1 Göben'in devri 1007/3 1918
- 4/2 askerî haberler 1925-1937, Karadeniz'deki uluslararası deniz siyaseti 24023/13 1932, İngiliz-Türk askerî müzakereleri 35384/13 1936, Balkan Antantı ve Trakya manevraları 42704/13 1937
- 5/1 kordiplomatiğe dair toplu raporlar 1924-1935
- 5/1 Alman Sefareti 1924-1934
- 5/2 Macar Sefareti 1923-1938
- 5/3 Sovyet misyonu 1923-1937
- 5/4 Polonya misyonu 1923-1938
- 5/5 Avusturya Sefareti ve Başkonsolosluğu 1923-1938, Kral'ın sefaretinin onaylanması 12917/17 1924, Dr. Benes ile ilhakın imkânsızlığının göstergesi üzerine sohbet 12214/1 1926, İngiliz Seferi ile Musul müzakereleri üzerine 13415/13 1926, Wiener Journal'da çıkan Tcheka Ajansı'nın makalesi Kançılara Müşaviri Dr. Karl Mucey ve Isidor Knapp'ın faaliyeti 30134/13 1932, Elçi Kral'ın Balkanlardan ayrılışı 22791/13 1932, Elçi Dr. Versbach'ın onaylanması 20460/13 1933, Elçi Buchberger'in göreve başlama ziyareti Ekim 1933 25727/13, Avusturya Sefaretinin NSDAP üzerinden mektup zarflarını kullanımı 38569/13 1936, kültür işleri 1938
- 717** 5/6 Yugoslavya Sefareti 1924-1937
- 5/7 İngiliz Sefareti 1934-1936
- 5/8 İtalyan Sefareti 1925-1932
- 5/9 Fransız Sefareti 1925-1936
- 5/10 Vatikan Temsilciliği 1925-1928
- 5/11 Yunan Sefareti 1933-1935

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

- 5/12 Arnavutluk Sefareti 1929
- 5/13 Bulgar Sefareti 1927-1936
- 5/14 Amerikan Sefareti 1928
- 5/15 Romen Sefareti 1929
- 5/16 İran Sefareti 1931
- 5/17 İsviçre Sefareti 1938
- 5/18 Çekoslovakya Sefareti 1937
- 6/1 Basındaki atmosfer 1924-1937, Neuen Freien Presse muhabiri Dr. Karl Muley'in siparişi 23103/13 1931, La Republique'in tahriki 1935, Ortodoks Müslüman dünyasının kültür propagandası 40197/13 1938
- 7/I İtilaf ile mütareke 31 Ekim 1918, Ankara Antlaşması 1926
- 7/II Avusturya ile ilişkilerin kesilmesi 4 Eylül 1918
- 7/III Türk Hariciye hizmeti 1924-1937
- 7/1 Dış meseleler 1921-1928, Şark meselesi 3708/I 1922, Konsolos Bischoff'un Şark Meselesi'nin gelişimine ilişkin görüşleri 1920-1923 2055/17 1923, Chester Projesi ve siyasi anlamı 1562/1 1923, 16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması, Balkan Paktı 11219/13 1926, Türk müzakere siyaseti 24112/13 1928
- 718** 7/1 Dış meseleler 1929-1938, Akdeniz Lokarno meselesi 25772/13 1930, yerleşme meselesine ilişkin fikir ayrılıkları 24629/13 1931, Türkler ve Kudüs'teki panislamist kongre 26669/13 1931, Tevfik Rüştü'nün Balkanlar'daki siyasi gelişmeler üzerine görüşleri 24465/13 1933, Akdeniz Paktı 33665/13 1935, Yugoslav-Bulgar müzakereleri 34164/13 1936, Türkiye'nin Akdeniz siyaseti 43515/13 1937
- 7/2 Lozan'daki 6 Ağustos 1923 tarihli Amerikan-Türk sözleşmesi
- 7/3 Leh-Türk Dostluk Antlaşması 1923
- 7/4 Boğazlar Meselesi 1925-1933
- 7/5 Türk-Rus-İran güvenlik antlaşması 1926
- 8/1 Türk bütçesi 1932-1933

- 9/1 Ortak Türk-Bulgar hududundan kaçınmak amacıyla kurulan Trakya'daki tarafsız bölge 1922
- 11/1 Kanunlar 1926-1935
- 13/1 Musul sorunu üzerine halk oylaması için kırmızı kitap 15519/13 1925
- 719** 15/1 Trakya'nın Yunanistan'a verilmesinden ötürü protesto 3667/3 1920, Türkiye ile Sevr Barış Antlaşması metni 10 Ağustos 1920 3809/3, Lozan Barış Antlaşması tasarısı 1776/1 1923, Lozan Antlaşması metninin Büyük Britanya'daki görünümü 13/10, ABD ile 6 Ağustos 1923'te yapılan sözleşme 13543/17 1924, İzmit Körfezi'nin Boğazlar rejimine tabi kılınması meselesi 21593/13 1929
- 17/1 Kafkas milletinin self determinasyon hakkı 1922
- 19/1 İstanbul'daki Avusturyalılar Cemiyetinin Türkiye'deki görünümü 2/21
- 20/1 Türkiye'de yabancı ve azınlık okullarına yönelik düzenlemeler 1924-1936
- 20/2 Türkiye'deki Avusturyalı uzmanlar 1928-1933
- 20/3 Türk okul işleri 1927-1932
- 20/4 Eğitim seyahatleri
- 20/5 Elisie Kranz Jimnastik Okulu 21665/13 1927
- 720** 31/1 Türk istihbarat teşkilatı 1929,
- 33/1 Türk heykeltıraşlar ve inşacılar için ödüllü yarışma ilanı 1925-1937, Heinrich Krippel'in Mustafa Kemal Paşa heykeli 1925, Profesör Hanak için banka teminatı 23299/13 1932, Heykeltıraş Krippel'in kambiyo zararı 45700/13 1934, Alfred Hellmayr ve J. Gangl rekabeti 31283/13 1935, Dr. Karl Langer rekabeti 36126/13 1935, Mimar Dr. Franz Peydl ve Josef Schilhab rekabeti 35079/13 1936, Dr. Alois Meise ve Dr. Ferdinand Sieger rekabeti 43140/13 1936
- 33/3 Türk musiki hayatının yeniden organizasyonu için Avusturyalı uzmanların istihdam edilmeleri 1926-1936

33/4 Sanat sergileri 1929-1938

33/5 Tiyatro işleri 1930-1937

35/1 Türkiye'deki arkeolojik buluntular 1932

Bu tasnifte ayrıca İstanbul (**Konstantinopol**) Karton 27 (1924-1925) -28 (1926-1929) -29 (1930-1932) -30 (1933-1937) -31 (1938) başlıklı bir seri daha bulunmaktadır.

Aynı fon altında dış temsilcilikler esas alınarak kataloglanan **Avusturya Birinci Cumhuriyet Dış Temsilcilikler (Österreichische Vertretungsbehörden im Ausland 1. Republik)**'de ise toplam 10 kartondan oluşan Ankara (1927-1938) (Ankara, Gesandtschaft)¹³, toplam 29 klasör ve kayıt defterinden oluşan İstanbul (1919-1938) (Konstantinopol, Gesandtschaft)¹⁴ ve bir kartondan oluşan İzmir (Smyrna, Konsulat, Akten, 1924-1933)¹⁵ temsilciliklerinden gelen raporlar bulunmaktadır. Belgeler 31 Aralık 1968 tarihi itibarıyla kullanıcıların erişimine açıktır. Bu evrakın içeriğine ilişkin katalog bilgisi ise şu şekildedir:

AT-OeStA/AdR AAng Auswärtige Angelegenheiten ÖVB 1, 1918-2005 (Bestandsgruppe)

Ankara Misyonu'na ait belgeler 10 kartonda toplanmıştır. Bu kartonlar sırasıyla şöyledir:

1-2 Diğer Avusturya temsilciliklerine ait raporların suretleri 1931-1934
1935-1938

Türk maliye ve iktisat siyaseti 1930-1938

3 Türk iç siyaseti 1930-1937

Türk dış siyaseti, genel, 1930-1938

Türk askerî siyaseti 1934-1937

Türkiye ve Rusya 1930-1937

4 Türk dış siyaseti: Boğazlar meselesi ve Montrö Sözleşmesi 1936-1938

13 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=5257>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024; fon kısaltması AT-OeStA/AdR AAng ÖVB 1Rep Ankara

14 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=5275>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024; fon kısaltması AT-OeStA/AdR AAng ÖVB 1Rep Konstantinopol

15 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?id=5457341>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024; fon kısaltması AT-OeStA/AdR AAng ÖVB 1Rep Smyrna 1

- İkili ilişkiler: Türkiye-Yugoslavya 1930-1936
Türkiye-Romanya 1930-1937
Türkiye-Macaristan 1930-1937
Türkiye-İtalya 1932-1938
Türkiye-Yunanistan 1934-1938
Türkiye-Bulgaristan 1934-1937
Türkiye-İngiltere 1936-1938
Türkiye-Almanya 1936-1937
Türkiye-Fransa 1930-1938
Türkiye-Arabistan 1937

- 5 Türkiye-Avusturya Siyasi İlişkileri 1930-1938
Türkiye-Avusturya Kültürel İlişkileri 1934-1936
Türkiye-Avusturya Tarafsızlık, Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması
1933-1937
Avusturya-Alman ilişkileri ve Türkiye 1932-1938
Türk basınında Avusturya ve Avusturya basınında Türkiye 1930-1938
Türkiye ve İtalya-Habeş ihtilafı 1935-1936
- 6¹⁶ 6.1. Genel siyasi raporlar 1930-1934
6.2. Genel siyasi malumat 1931-1938
6.3. Avusturya'nın iç muamelelerine dair istihbarat raporları 1937
6.4. Türkiye'nin üçüncü ülkelerle antlaşmaları 1935-1938
6.5. Kültür, okullar, demir yolları 1930-1936
6.6. Konsolosluk şubesinin Türkiye'deki düşkün Avusturyalılar için
kış yardımı 1935-1937
6.7. Türkiye'deki yabancı ve azınlık okullarına dair düzenleme 1936-
1937
6.8. Belçika-Türkiye ticaret müzakereleri 1934

16 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=5457938>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

- 6.9. Franz Caucig'in tamamlayıcı hizmetinin ilerlemesi 1932-1935
- 6.10. Reşit Saffet Bey'in Viyana seyahati ve konferansı 1934-1935
- 6.11. Tazminat, şirket, bilgi, 1935
- 6.12. Viyana'dan Türklerin çekilişi kutlamaları 1933-1934
- 6.13. İsveç veliht prensinin Doğu seyahati 1934-1935
- 6.14. Avusturya Cumhuriyeti'ne yapılan hizmetler için şeref nişanı, Avusturya Liyakat Nişanı'na dönüştürülmesi 1936-1938
- 6.15. Türkiye'deki uzmanlar 1935-1936
- 6.16. Eski vatandaşlıklar 1929-1938
- 7 İstanbul'daki Sankt Georg Avusturya Lisesi 1935-1937
İstanbul'da bulunan Avusturyalılar Cemiyeti Hayriyesi 1933-1937
Viyana'daki Türk Sefiri Ahmet Cevat Bey 1934
Genel devlet işleri 1932-1938
Ankara'daki diplomatik erkân 1931-1938
İstanbul'daki yardım fonu 1934
Türkiye'deki Avusturyalılar (özel durumlar)
Elçilik çalışanları, genel 1932-1938
- 8 Elçilik çalışanları:
Hanns Winter, Karl Siebenkittl, Osman, Ludwig Schmitzberger, Paul Schücking, Heinrich Thun-Hohenstein, Versbach, Julie Zerboni (Misyon Katibi Dul), Peter Woinovich, destek personeli.
İran: Düzen 1937-1938, ekonomi siyaseti 1937-1938, dış siyaset 1931-1938, iç siyaset 1930-1937
Sefir Kral'ın İran seyahatine dair raporu 1928
İran-Türk ilişkileri 1930-1934
İran-Rus ilişkileri 1927-1934
İran-Avusturya ilişkileri 1934-1935
İran'ın Almanya ve İngiltere ile ilişkileri 1931-1937
- 9 Afgan Hariciye Vekili'nin Ankara ve Viyana ziyareti 1936
Irak: basın 1937

Irak-genel 1932-1938 (1924)

Irak-İran sınır anlaşmazlığı 1934-1935

Avusturya'nın Irak ile ilişkileri 1937-1938

Irak'ın Arabistan ile ilişkileri 1936-1937

Hicaz Krallığı: Dostluk ve Ticaret Anlaşması'nın imzalanması 1934
(sadece 2 evrak)

İstanbul misyonuna ait belgeler ve zabıt defterleri (Konstantinopol, Sefaret Arşivi) başlığı altında 7 kartonda toplanmıştır¹⁷.

- 1 Siyasi ve rezerv protokoller 1930-1938
- 2 Temmuz 1934'ten itibaren siyasi protokoller
- 3 Rezerv protokoller 1924-1930
- 4 Siyasi raporlar 1924-1928
- 5 Siyasi raporlar 1929, 1933-1938 (1930-1932 yılları arası eksiktir)
- 6 Rezerv evrak 1924-1930
- 7 Rezerv evrak 1931-1938

İzmir'de bir fahri konsolosluk görev yapmış, bu misyona ait 1924-1933 yıllarını kapsayan belgeler 1 kartonda toplanmıştır.

Her iki tasnifte de kimi zaman aynı raporun farklı suretlerine ulaşılabileceği hatırdta tutulmalıdır.

1945 sonrasındaki belgeler de **Dış İşleri Bakanlığı (1945-1995) (Bundesministerium für auswärtige Angelegenheiten - AT-OeStA/AdR AAng BMAA (1945-1995))** başlıklı katalogda toplanmıştır. Burada hem Türkiye için yıl yıl ayrı tasnifler bulunmakta hem de yıl esasına göre ayrılmış Ankara Elçiliğine ait belgeler bulunabilir¹⁸.

Devlet Arşivinin haricinde, Çevrimiçi Avusturyalı Gazeteler (**Austrian Newspapers Online – Anno**)¹⁹ kullanıcılarına Cumhuriyet Türkiye'sine ilişkin

17 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=5275>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

18 <https://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=5306>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

19 <https://anno.onb.ac.at/>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

basın taraması yapma olanağı vermektedir. Avusturya Millî Kütüphanesi'nin envanterinde yer alan 18. yüzyılın sonundan günümüze kadar uzanan gazete ve dergi koleksiyonları dünyanın her yerinden hiçbir ek ücret ödemeksizin kullanıcıların istifadesine sunulmuştur²⁰. Gelişmiş arama motoru sayesinde anahtar kelimelerin girilmesiyle zahmetsizce arama yapılabilmekte, zaman aralığı ve gazete-sürelî yayın adı belirtilerek araştırma sorguları daraltılabilmektedir. Eski Almanca yazı karakterlerini günümüzün Latin kitap harflerine çeviren bir yazılım da sistemde yer alsa dahi bunun şimdilik pek işlevsel olduğunu söylemek mümkün değildir. Kullanıcıların gazetelerde kullanılan eski Almanca yazı karakterlerini bilmeleri tavsiye edilir.

Macaristan

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da yaşanan siyasi ve toplumsal değişiklikler sonucunda Türkler ve Macarlar birbirlerine yakınlaşmaya başlamışlardır. Lajos Kossuth önderliğinde Macar mültecilerin Osmanlı topraklarına sığınması; Osmanlı devlet hizmetinde Macar kökenli subay ve memurların istihdam edilmeleri, Macarların köklerini arama ve ekonomik gerekçelerle yüzlerini Doğu'ya dönmeleri ve ortak Rus tehdidi gibi etmenler Osmanlı-Macar yakınlaşmasının daha da ileri gitmesine sebep olmuştur. Bu yakınlaşmanın sonucunda çeşitli Macar heyetleri Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde düzenli olarak Osmanlı başkentini ziyaret etmişlerdir²¹. Sultan II. Abdülhamit de öncelikle 93 Harbi'nin arifesinde Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Macaristan'dan İstanbul'a getirilen *corvinaları* Macaristan'a iade etmiş; daha sonra 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı topraklarında mülteci olarak vefat eden Macar kralları İmre Tököly (Thököly) ve II. Ferenc Rákóczi ile maiyetindekilerinin mezarlarının tespit edilerek naaşlarının memleketlerine gönderilmesine müsaade etmiştir. Buna yönelik olarak, 1904 yılından itibaren Lajos Thallóczy, daha sonra Imre Karácson, Lipót Mosony gibi Macar tarihçi ve arşivcilerin kendi tarihleri üzerine Osmanlı kütüphanelerinde ve arşiv depolarında yaptıkları araştırmalar Türkiye'deki

20 19. yüzyılın ortasında Avusturya Millî Kütüphanesindeki Osmanlı koleksiyonlarına ilişkin güncel bir tetkik için bk. Çiğdem Dumanlı, İstanbul'dan Viyana'ya Taşınan İlim Osmanlı'da Yayınlanan ve Avusturya'ya Ulaşan Basılı Eserler Kataloğu (1848-1860), Berikan Yayınevi, Ankara 2019.

21 Ferdi Çiftçioğlu, "II. Abdülhamid Döneminde Macarların İstanbul Ziyaretleri", **Gazi Akademik Bakış**, C 17, S 34, 2024, s.267-284.

çağdaş arşiv ve tasnif çalışmalarının temel taşı olarak kabul edilmektedir²². Cumhuriyet Dönemi'nde ise çağdaş arşivin tasnifini yapmak üzere Macar tarihçi ve arşivci Lajos Fekete Türkiye'ye davet edilmiştir²³.

Avusturya ile savaş sonrasında yaşanan tecrübeye görüldüğü üzere, Mondros Mütarekesi hükümleri uyarınca diplomatik ilişkilerini kesmek durumunda kalan Türkiye ile Macaristan, bağımsızlıklarını elde etmelerinin ardından 18 Aralık 1923 tarihinde imzaladıkları Dostluk Antlaşması ile birbirleriyle yeniden ilişki kurmuşlar; 1924 yılında birbirlerine karşılıklı elçi atayarak diplomatik ilişkilerini yeniden başlatmışlardır. İlişkiler 1945 yılının ortasına kadar kesintisiz devam etmiş; bu yılın nisan ayı itibarıyla Macaristan'ı Nazi işgalinden kurtaran Sovyet yönetiminin muhtırası doğrultusunda iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kısa süreliğine kesintiye uğrasa da 1946 yılı itibarıyla kaldığı yerden devam etmiştir. Macar Krallığı 1924 yılında László Tahy isimli tecrübeli diplomatını Türkiye'ye Elçi olarak atamıştır. Türkiye'deki Macar dış temsilciliği 1924 yılında İstanbul'da kurulmuş; daha sonra 1932 yılında Ankara'ya gelmiştir²⁴. Ankara'daki elçilik daimi statüde çalışmasına rağmen Tahy yapılacak işlerin bir kısmını İstanbul'da bir kısmını da Ankara'da gerçekleştirmiştir. 1932 yılında elçilik daimî olarak Ankara'ya taşınmış; İstanbul'da ise 1938 yılında Başkonsolosluk'a dönüştürülecek bir Konsolosluk Dairesi kalmıştır. Bu döneme ait belgeler Macaristan Millî Arşivi Devlet Arşivi'nde muhafaza edilen Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde tasnif edilmiştir.

Macaristan Millî Arşivi Devlet Arşivi (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár – MNL OL)

Macar Devlet Arşivi, ilk defa “Archivum Regni” adıyla 1756 yılında Pozsony (Bratislava)'de faaliyete geçmiş; 1784'te Buda'ya taşınmıştır. 1867 yılında Avusturya-Macaristan İkili Yapısı'nın kurulmasının ardından 1874 ve 1875

22 Gábor Fodor, “Harp İstanbul’unda Macar Arkeolojisi: Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü (1906-1918)”, **Yıllık: Annual of Istanbul Studies**, S 2, 2020, s.104-106; Gábor Fodor, György Csorba, “Lipót Mosony: Osmanlı İstanbul’unda Macar Tarih Araştırmaları ve Macar Kültür Siyaseti (1914-1916)”, **Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı - Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl**, Haz. Yücel Namal, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020, s.252-257.

23 Bu konuda bk. **Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri**, Yay. Haz. Bilge Kaya, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1994.

24 Müjdat Karagülmez, **Türkiye-Macaristan Siyasi İlişkileri (1923-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2023; Özalp ve Aydoğan, **a.g.e.**, s.255-258.

yıllarından itibaren yeni devlet kurumları ve mahkeme kayıtlarıyla beraber yapısında değişiklikler olmuştur. 1913-1922 yılları arasında Buda Kalesi'nde hâlâ faaliyet gösteren arşiv binası inşa edilerek 1923 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlamıştır. 1970 yılından itibaren 1945 sonrasında kurulan Halk Cumhuriyeti kayıtlarının tutulduğu Yeni Macar Merkez Arşivi yapılanması demir perdenin yıkılmasının ardından 30 Haziran 1992 tarihine kadar faaliyet göstermiş, kurum bu tarihten itibaren eski adını almıştır²⁵. 2011 yılında çıkarılan bir yasa uyarınca 2012 yılından itibaren Macaristan'daki tüm devlete bağlı arşivler Macar Millî Arşivi (Magyar Nemzeti Levéltár) adı altında birleştirilmiş; Devlet Arşivi (Országos Levéltár) da bu çatının altında yapılandırılmıştır. Macar Devlet Arşivi'nin faal 3 binası vardır²⁶. Arşivlere giriş ücretsiz olmakla beraber araştırma salonuna girmek için kayıt yaptırmak zorunludur. Günlük veya yarım günlük fotoğraf bileti satın alınarak araştırma salonlarında fotoğraf çekimi yapmak mümkündür. Arşivde ücreti karşılığında fotokopi hizmeti de bulunmaktadır²⁷. Her araştırmacının bir seferde üç dosya isteme hakkı vardır. Dosyalar talep edilmelerinin ardından üç gün sonra araştırmacıların kullanımına hazır hale getirilmektedir. Araştırmacı araştırma salonunda kendisine tahsis edilen kimliği görevliye ibraz ederek talep ettiği dosyayı teslim alabilir. Araştırma salonlarının çalışma saatleri yıl içerisinde ve binaya göre değişiklik göstermektedir. Viyana Kapısı Meydanı'nda yer alan ana binada Pazartesi ve Salı günleri saat 8.30-15.45 arasıyken, Çarşamba ve Perşembe günleri yine aynı saatte açılan araştırma salonunda saat 17.45'e dek çalışmak mümkündür. Dároczi Caddesi'ndeki binanın çalışma saatleri Pazartesi-Perşembe 8.15-15.45'tir. Lánglilium Sokak'taki binada çalışma saatleri Pazartesi'den Perşembe'ye saat 8.30-15.30 arasındır. Her üç binada da Cuma günleri ve hafta sonları arşiv araştırmacılara kapalıdır.

Macar Millî Arşivi koleksiyonlarının dijital ortama aktarımı devam etmektedir. İnternette ulaşılabilen koleksiyonlar arasında aile-soy ağacı tarihleri, orta çağ koleksiyonları, İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan

25 **Magyarország Levéltárai (Macaristan Arşivleri)**, Ed. Blazovich László – Müller Veronika, Budapest-Szeged 1996, s.29-36; https://mnl.gov.hu/mnl/ol/a_nemzet_leveltara_fejezetek_az_orszagos_leveltar_tortenetebol, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

26 Ana bina: 1014 Bp., Bécsi kapu tér 2-4; mikrofilm koleksiyonu için 1037 Bp. Lánglilium u. 4-6 ve 1945 sonrası belgeler için 1113 Bp., Daróczi út 3.

27 Veznenin açık olduğu saatler ana binada Pazartesi-Perşembe 8.30-12.00 ve 12.45-15.00; Lánglilium Caddesi'ndeki binada Pazartesiden Perşembeye 8.30-15.30 arası; her iki binada da vezne Cuma günleri kapalıdır.

askerlerin envanteri, yerel tarih malzemeleri, 1945 sonrası ülkeyi yöneten Macar İşçi Partisi'nin kayıtları, Birinci Dünya Savaşı Koleksiyonu gibi seriler yer almaktadır²⁸.

Macar Millî Arşivi'nin Dışişleri Bakanlığı'na ilişkin bölümünün 1918-1945 arası belgeleri kapsayan kataloğu iki cilttir ve arşivin Bécsi Kapu Tér'de (Viyana Kapısı Meydanı) bulunan ana binasında yer almaktadır. Çevrimiçi olarak taranabilen bu kataloglar²⁹ içerisinde beş ayrı bölümde Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sine ilişkin belgeler bulunmaktadır: K 59 sayılı Başkanlık Şubesi, K 63 sayılı Siyasî Şube, K 64 sayılı Rezerve yazışmalar, K 66 sayılı Basın Şubesi ve K 79 sayılı İstanbul ve Ankara elçilikleri fonlarında Türkiye'ye ilişkin belgeler bulunabilir. Bunlardan başka K 653 sayılı Macaristan'ın Ankara Elçiliği ve İstanbul Başkonsolosluğunun idari yazışmaları da çevrimiçi olarak taranabilmektedir³⁰. Ne var ki belgeler arasında büyük eksiklikler göze çarpmaktadır. Bunun sebebi Macaristan'ın 1944 ve 1945 yıllarında Nazi işgali altında olması ve Sovyet ordularının hava bombardımanı sırasında çıkan yangın ve su baskınından Buda Kalesi'nde bulunan arşiv binasının zarar görmesidir. Bu yüzden 1922 ile 1928 yılları arasındaki arşiv belgeleri tahribata uğramıştır. Bunun yanı sıra, Macar Millî Arşivi'ndeki Türkiye Cumhuriyeti'ne ait belgelere ilişkin olarak bir tetkiki bulunan Karagülmez,³¹ mevcut belgelerin bazı bölümlerinin deforme olarak okunamaz hale geldiği bilgisini paylaşmaktadır. Siyasi Arşiv fonunda yer alan kimi belgelerin birer suretlerinin de çoğaltılarak kurtarıldığı bilgisini de yine kendisinden öğrenmekteyiz³².

Dışişleri Bakanlığının K 54 Sayılı Başkanlık şubesine ait belgeleri içeren tasnifinde 54. Bağında Elçilik binası, Sefaret Rezidansı ve Tekirdağ'daki Rákóczi Evi gibi Türkiye'de Macaristan'a ait mülklerine ilişkin yazışmalar bulunabilir.

28 <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

29 <https://www.eleveltar.hu/>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

30 https://library.hungaricana.hu/hu/view/MoLDigiLib_MOLsegedl_12_1/?pg=275&layou=s, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

31 Müjdat Karagülmez, "Türk Dış Politikası Araştırmalarında Macar Arşiv Belgelerinin Yeri ve Önemi", **Diplomasi ve Dış Politika Araştırmalarında Arşivlerin Rolü Uluslararası Sempozyumu, 7-9 Nisan 2016 İstanbul Bildiriler**, Yay. Haz. Duygu Türker Çelik, Aslı Akdoğanbulut İnsan, Ankara 2017, s. 543-574.

32 Karagülmez, a.g.m., s.548.

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

Macar Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin Cumhuriyetin kuruluşu ve ilk yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'ye ilişkin değerlendirmelerine dair hatırı sayılır malzemeye K 63 sayılı Siyasi Şube tasnifinden ulaşmak mümkündür. Bu tasnif Macaristan'ın dış temsilciliklerinin yer aldığı ülkelere göre kategorize edilmiş belgelerden oluşmaktadır. Tasnifin 287.-295. Bağlarında Türkiye'den gelen siyasi yazışmalar muhafaza edilmektedir. Bu belgeler ve içerikleri ana hatlarıyla şu şekildedir:

287. bağ	1922	32. başlık Türkiye	32/1 Dış Politika Genel
	1928	32. başlık Türkiye	32/1 İç ve dış politika Genel
			32/3 Kilise ve kültür işleri
			32/4 Azınlık işleri
			32/5 Askerî meseleler
			32/7 Macarlarla ilişkiler
288. bağ	1928	32. başlık Türkiye	32/1 İç ve dış politika Genel
			32/2 Uluslararası Antlaşmalar
			32/4 Ermeni azınlık işleri
			32/5 Askerî meseleler
			32/7 Macarlarla ilişkiler
			32/25 Alman ilişkileri
	1930	32. başlık Türkiye	32/1 İç ve dış politika Genel
			32/5 Askerî meseleler
			32/7 Macarlarla ilişkiler
	1931	32. başlık Türkiye	32/1 İç ve dış politika Genel
			32/2 Uluslararası Antlaşmalar
			32/3 Kilise ve kültür işleri
			32/4 Azınlık işleri
			32/5 Askerî meseleler
			32/7 Macarlarla ilişkiler

- 1932 32. başlık Türkiye 32/1 İç ve dış politika Genel
32/3 Kilise ve kültür işleri
32/5 Askerî meseleler
32/7 Macarlarla ilişkiler
32/40 Milletler Cemiyeti
32/41 Orta Doğu
- 1933 32. başlık Türkiye 32/1 İç ve dış politika Genel
32/2 Türkiye'nin Balkan devletleriyle ilişkileri
32/4 Azınlık işleri
32/5 Askerî meseleler
32/7 Macarlarla ilişkiler
32/18 Mısır ilişkileri
32/38 Romen ilişkileri (boş dosya)
- 289. bağ** 1934 32. başlık Türkiye 32/1 İç ve dış politika Genel, Devlet Başkanı
32/2 Uluslararası Antlaşmalar
32/3 Kültür işleri
32/4 Azınlık işleri
32/5 Askerî meseleler
32/7 Macarlarla ilişkiler
32/38 Küçük İtilaf
32/40 Milletler Cemiyeti
- 1935 32. başlık Türkiye 32/1 İç ve dış politika Genel
32/2 Uluslararası Antlaşmalar
32/3 Kilise işleri
32/4 Azınlık işleri

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

- 32/5 Askerî meseleler
32/7 Macarlarla ilişkiler
32/40 Milletler Cemiyeti
32/41 Suriye
- 290. bağ** 1936 32. başlık Türkiye 32/1 İç ve dış politika Genel,
Devlet Başkanı
32/2 Uluslararası Antlaşmalar
32/3 Azınlık ve Okul işleri
32/5 Askerî meseleler
I.-Boğazlar, Montrö
- 291. bağ** 1936 32. başlık Türkiye 32/5 Askerî meseleler II
32/7 Macarlarla ilişkiler
32/41 Kuzey Suriye'yle ilgili
meseleler
- 292. bağ** 1937 32. başlık Türkiye 32/1 İç ve dış politika Genel
32/2 Uluslararası Antlaşmalar
32/3 Kültür işleri
32/4 Azınlık işleri
32/5 Askerî meseleler
32/7 Macarlarla ilişkiler
32/40 Milletler Cemiyeti
32/41 İskenderun
(Kuzey-Suriye)
- 1938 32. başlık Türkiye 32/1 İç ve dış politika Genel,
Devlet Başkanı
32/2 Uluslararası Antlaşmalar
32/4 Azınlık işleri
32/5 Askerî meseleler

		32/7 Macarlarla ilişkiler
		32/18 Mısır ilişkileri
		32/40 Milletler Cemiyeti
	1939 32. başlık Türkiye	32/5 Askerî meseleler
293. bağ	1940 32. başlık Türkiye	32/1 Dış Politika Genel
	1941 32. başlık Türkiye	32/1 Dış Politika Genel
	1942 32. başlık Türkiye	32/1/a Ankara kopyalar
		32/1/b İstanbul kopyalar
294. bağ	1943 32. başlık Türkiye	32/1/a Ankara kopyalar
		32/1/b İstanbul kopyalar
295. bağ	1944 32. başlık Türkiye	32/1/a Ankara kopyalar
		32/1/b İstanbul kopyalar

K 63 sayılı Siyasi Şube tasnifinde sadece Türkiye'deki temsilciliklerden gelen belgeler değil, aynı zamanda Macaristan'ın diğer dış temsilciliklerinden Türkiye ile meseleleri içeren belgeler de tasnif edilmişlerdir. Türkiye ile ilgili meseleler için 36 sıra numarası verilmiştir. Bu ülkeler Arnavutluk (1.-2. bağ), İngiltere (Birleşik Krallık) (3.-4.-5.-6.-8.-11.-12.-14.-15.-16. bağ), Baltık devletleri (20. Bağ), Belçika (22. Bağ), Bulgaristan (25.-26.-27.-28.-29.-30.-31.-32. Bağ), Çekoslovakya (40.-43.-52.-56.-58.-61.-67.-72. Bağ), Danimarka (74. Bağ), Amerika Birleşik Devletleri (81.-82.-85.-86. Bağ), Fransa (88.-89.-90.-91.-93.-95.-96.-97.-98.-99.-100. Bağ), Finlandiya (102.-105. Bağ), Yunanistan (107.-108.-109.-110.-111. Bağ), Hollanda (112. Bağ), Japonya (114.-115. Bağ), Yugoslavya (116.-118.-120.-122.-125.-132.-136.-138.-140.-141.-143.-146.), Polonya (153.-154.-155.-158.-160. Bağ), Avusturya (169.-170.-172.-174.-177.-178.-181. Bağ), Almanya (183.-185.-186.-189.-190.-194.-198.-201. Bağ), İtalya (208.-209.-210.-212.-216.-217. Bağ), Sovyetler Birliği (222.-223.-224. bağ), İran (225. Bağ), Portekiz (226. bağ), Romanya (235.-239.-241.-244.-245.-246.-247.-249.-252. bağ), İspanya (274.-277.-279. Bağ) ve İsveç'tir (285. Bağ). Ayrıca, Hatay Meselesi'nin çözümüne ilişkin olarak yürütülen Türk-Fransız müzakerelerine ilişkin Macar diplomatların değerlendirmelerine de 456. Bağın 64. Başlığından ulaşılabilir.

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

K 63 sayılı tasnifi tamamlayan başka bir tasnif de K 64 sayılı Rezerve Yazışmalar fonudur. Siyasi şubenin gizlilik derecesini haiz belgeleri bu tasnifte toplanmıştır. Tasnifin farklı dosyalarında Türkiye ile ilgili belgelere ulaşmak mümkündür:

7. bağ	1923	32. başlık	Türk-Macar ilişkileri
20. bağ	1926	32. başlık	Türk-Macar ilişkileri
26. bağ	1927	41. bağ	Türk-Fransız ve Türk-Romen hakemlik işleri
31. bağ	1928	41. bağ	Türkiye’de Macar komünistlerin tutuklanması; Türkiye’nin Macaristan, Yunanistan ve İtalya’yla antlaşmaları; Türk-Yunan ilişkileri
37. bağ	1929	41. başlık	Türk-Yunan müzakereleri
41. bağ	1930	41. başlık	Türk-Macar ilişkileri
56. bağ	1933	32. başlık	Türk-Macar ilişkileri
78. bağ	1938	41. başlık	Fransız-Türk ilişkileri
88. bağ	1940	41. başlık	Balkan Antantı ile ilgili meseleler
93. bağ	1941	41. başlık	Türkiye ve Mihver ilişkileri
96. bağ	1942	41. başlık	Elçi Vörnle’nin Türk Hariciye Vekili ile görüşmesi Dünya Savaşı’yla ilgili askerî istihbarat
99. bağ	1943	32. başlık	Türk-Macar ilişkileri
		41. başlık	Balkanlar’da Bulgaristan ve Türkiye’nin rolü

K 69 Fonu Ekonomi Politikası Şubesi’dir. Burada Türkiye ile Macaristan’ın yaptığı ekonomi, ticaret ve kliring sözleşmeleri üzerine hazırlanan ve aralarında bu konuya ilişkin yürütülen müzakerelerin tutanaklarının da yer aldığı evrak incelemeye açıktır:

761. bağ	1924-1926	I-a. dosya	Macar-Türk geçici ticaret anlaşmaları (protokoller); Macar-Türk geçici ticaret anlaşmalarının uzatılması
	1926-1927	I-b. dosya	Macar-Türk geçici ticaret anlaşmaları ve iskân sözleşmesi ve müzakere malzemeleri
	1929-1932	I-c. dosya	21 Mayıs 1930 tarihli Macar-Türk geçici ticaret anlaşması ve iskan sözleşmesi
762. bağ	1930-1933	I-d-1. dosya	1 Ağustos 1933 tarihli Macar-Türk mal ve kliring sözleşmesi öncesine ait
	1930-1933	I-d-1-A. dos.	Türkiye'ye tütün ve damızlık at ihracı
	1933	I-d-1-B. dos.	Türkiye'ye at ihracı
	1933	I-d-1-C. dos.	Türkiye'ye at ihracı
	1933	I-d-1-D. dos.	Türkiye'ye at ihracı
	1933	I-d-1-E. dos.	Macar-Türk özel fiyatlandırması
	1933-1934	I-d-1-F. dos.	Macar-Türk taş kömürü fiyatlandırması
	1932-1933	I-d-1-G. dos.	Ankara'da Dávid János ve mahdumları inşaat firması
	1933	I-d-1-H. dos.	Macar-Türk müzakere malzemesi
	1931-1933	I-d-2. dosya	Macar-Türk mal ve kliring müzakereleri
763. bağ	1933-1939	I-d-3. dosya	Macar-Türk mal ve kliring sözleşmeleri
	1933-1934	I-d-4. dosya	Macar-Türk muhtelif komisyon
	1934-1935	I-e-1. dosya	Macar-Türk mal ve kliring sözleşmesi

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

764. bağ	1934-1938	I-e-2. dosya	18 Ağustos 1934 tarihli mal ve kliring sözleşmesinin uzatılması
	1934	I-e-3. dosya	Macar-Türk mal hareketliliği
	1934-1935	I-e-4. dosya	Macar-Türk mal hareketliliği anlaşmasının geçici olarak uzatılması
	1935-1942	I-f. dosya	Türk ve Bulgar tütün düzenlemeleri
	1937	I-g.dosya	1937 yılı Türk ticaret anlaşmaları
	1925-1941	I-g-1. dos.	Macar-Türk iktisadî müzakereleri
	1937-1940	I-h. dosya	Pamuk anlaşması
765. bağ	1941-1942	I-i. dosya	Macar-Türk ödeme antlaşması; Macar-Türk Fiyat ve ödeme hareketi
	1940-1941	I-i-1. dos.	Türkiye'yle narenciye ve fındık ithalatı sözleşmesi
	1942	I-j. dosya	Macar-Türk iktisadî müzakereleri
	1943	I-k. dosya	24 Şubat 1943 tarihli Macar-Türk ticaret ve ödemeler anlaşması malzemesi
	1944	I-l. dosya	Macar-Türk ticaret antlaşmasının yenilenmesi
766. bağ	1925-1937	II-a.dosya	A Macar ve Türk posta müdürlükleri arasındaki ilgili cari ibralar (Boş Dosya)
	1930-1935	II-b.dosya	Türk vergileri
	1933-1935	II-c.dosya	Türk ve Macar Merkez Bankaları arasında eski borçların ibrası
	1936	II-d.dosya	Macar-Türk turist hareketliliği
	1932-1938	III-a. dos.	Türk sanayisi
	1934-1938	III-b.dosya	Türk gümrük işleri
	1933-1943	III-c.dosya	A Macar-Türk mal değişim anlaşması temelinde ortaya çıkan güvenceler I

767. bağ	1933-1943	III-c.dosya	A Macar-Türk mal değişim anlaşması temelinde ortaya çıkan güvenceler II
	1936	III-d.dosya	Türkiye'nin malî sıkıntıları
	1932-1933	IV-a.dos.	Türkiye'ye yarış atı sevkiyatı
	1932-1933	IV-b.dos.	Lenz kardeşlerin Türkiye'ye at ihracı
	1934-1941	IV-c.dos.	Türkiye'ye 750 topçu atı sevkiyatı
	1933-1938	IV-d.dos.	Türkiye'ye at sevkiyatı
	1938-1939	IX. dosya	İstatistikler
	1935-1943	IX-a. dos.	Macar-Türk dış ticaret hareketliliği
	1936-1941	IX-b. dos.	Türkiye'nin dış ticaret hareketliliği
	768. bağ	1931-1932	I-1 dos.
1924		I-2. dos.	A Macar-Türk ticaret ve iskân Antlaşmasının hazırlanması
1940		I-3 dos.	1 Şubat 1940 tarihli Macar-Türk diplomatik nota değişimi
1942		I-4. dos.	Macar-Türk iktisadî müzakereleri
1943		I-5. dos.	Macar-Türk iktisadî sözleşmeler
1943		I-6. dos.	Türk sermayesi
1937-1939		I-7. dos.	Macar munkások pénzátutalásai Türkiyebol
1923		I-8. dos.	1. Macar-Türk Dostluk Antlaşması'nın maddelendirilmesi tasarısı
1930			1. Ticaret antlaşması belgeleri
1934			1. Macar fabrika temsilcileriyle İstanbul'daki Macar temsilcilerle yürüttükleri müzakereler
1935			1937 yılı Macar-Türk Ticaret Sözleşmesi

2. Türk-İran iktisadî sözleşmesi

- 1940
1. Macar iktisadî misyonunun Türk Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi ile müzakereleri. Kesserú ve Servet tarafından parafe edilen “Pro-memoria” örneği³³.
  2. A Türk mal değişimi hareketi şirket işleri
- 1941
1. 1941 Nisan’ında Ankara’da gerçekleştirilen Macar-Türk müzakereleri hakkında rapor.
  2. Dış Ticaret Komisyonu tarafından Türk iktisadî durumu hakkında tutulan zabıt
  3. 1941 yılı Macar-Türk ticaret sözleşmesi
- 1942
1. A Macar-Türk ticaret müzakerelerinin açılışı
- 1943
1. 26 Şubat 1943 tarihinde Dışişleri Bakanlığı tarafından İtalyan-Türk ilişkileri sorunu üzerine yürütülen müzakereler
  2. 1943 yılı Macar-Türk Ticaret Sözleşmesi
  3. A Türk-Macar ticaret odası Bültenleri
  4. A Türk-İsviçre ticaret ve Maliye Sözleşmesi
  5. Varlık Vergisi ve iktisadî hayata etkileri.

33 *Pro-memoria*: Diplomaside zamanı geçmiş hakları hatırlatmak için kullanılan Latince bir terimdir.

1944

1. Macar-Türk iktisadî müzakerelerinin durumu hakkında rapor

2. 1944 yılı Macar-Türk ticaret sözleşmesi

769. bağ 1928-1944 I-9. dos. Farklı konularda, kısmen yasalaşmamış, bütünlük teşkil etmeyen yazılar Ve diğerleri

K 70 Hukuk dairesi yazışmaları (300. Ve 301. Bağ) Türk-Macar konsolosluk işleri ve iktisadi meseleler başta olmak üzere hukuki konulardaki yazışmaları içerir. Bakanlığın Uluslararası Kamu Hukuku ve Antlaşmalar Dairesi tasnifinde ise Türk mercileri tarafından kullanılan mühürler (337. Bağ) ve Türkiye'yi ilgilendiren çeşitli hukuki meseleleri içeren evrak (338. Bağ) bulunmaktadır. K 73 sayılı Savaş Esirleri Dairesi fonunda Türkiye'deki Macar savaş esirleri başlıklı bir bağ (19. Bağ); Bakanlığın Telgraf Dairesi fonunda Ankara'daki Macar elçiliğinden gelen telgrafların birer kopyası (50. Bağ) ve Muhasebat Dairesinde (K 75) 1938-1945 yılları arasında İstanbul Konsolosluğundaki çeşitli ibralar ve mali işlere dair belge bulunmaktadır (3. Bağ)

Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin K 66 sayılı fonu Basın ve Kültür Şubesi'dir. Burada 1918-1944 seneleri arasında basında çıkan ve Bakanlık ve dış temsilcilikleri tarafından toplanan basın malzemeleri ve iç ve dış basınla Bakanlık arasındaki ilişkiler sonucunda ortaya çıkan belgeler muhafaza edilmektedir. Genel çerçevesiyle bu fonda Türkiye ile ilgili belgeler şu tablodan bulunabilir:

22. bağ	1924	I.5 başlık	Ankara-Brüksel I.
31. bağ	1925	I.5 başlık	Ankara-Berlin I
63. bağ	1927	I.5 başlık	Amsterdam-Berlin I
84. bağ	1928	I.5 başlık	Ankara-Berlin I
167. bağ	1931	I.5 başlık	Ankara-Viyana I
206. bağ	1933	I.5 başlık	Ankara-Atina
221. bağ	1934	I.5 başlık	İskenderiye-Viyana
244. bağ	1935	I.5 başlık	Ankara-Berlin I

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

248. bağ	1935	I.5 başlık	İstanbul-Paris I
303. bağ	1937	I.5 başlık	Ankara-Viyana
345. bağ	1938	I.5 başlık	Ankara-Atina
384. bağ	1939	I.5 başlık	Ankara-Atina I
429. bağ	1940	I.5 başlık	Ankara
434. bağ	1940	I.5 başlık	Şikago-İstanbul
444. bağ	1940	I.5/ a. başlık	10.Macar-Türk basın işleri
484. bağ	1941	I.5 başlık	Ankara
532. bağ	1942	I.5 başlık	Amsterdam - Atina
570. bağ	1943	I.5 başlık	Ankara-Arad
615. bağ	1944	I.5 başlık	Amsterdam-Ankara

Dışişleri Arşivi'nin Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye tarihi açısından zengin ve mutlaka irdelenmesi gereken fonları 80 bağ ve 56 ciltten oluşan **K 79 Ankara Elçiliği** (Konstantinópolis (İstanbul) – Angora (Ankara) [1923-] 1924-1945 [-1949] ile 40 bağ ve 40 ciltten oluşan **K 653 Ankara Elçiliği İstanbul Konsolosluk Dairesi, Daha Sonra İstanbul Başkonsolosluğu** [1855-1918] 1923-1944 [-1948] başlığını taşıyan fonlardır.

K 79 Ankara Fonu, Elçiliğin 1924-1931 yılları arasında İstanbul'da yürüttüğü çalışma esnasında ortaya çıkan belgelerde (I. dizi) iç düzenlemeler, kişisel işler, ardından iktisadî, siyasî ve konsolosluk işleri hizmeti esnasında ortaya çıkan yazışmalar yıllara göre tasnif edilmiştir. Elçiliğin Ankara'daki temsilciliğinde ortaya çıkan belgeler II. Dizide, organizasyon açısından önem arz eden belgeler de III. Dizi içerisinde tasnif edilmiştir:

a/ Belgeler

I. Elçiliğin İstanbul'daki çalışması sırasında yapılan yazışmalar

1. bağ	1924-1926	
2. bağ	1927-1930	
3. bağ	1931	Telgraf kopyaları kitabı.
	1926-1932	

I. Elçiliğin Ankara’da çalışması sırasında yapılan yazışmalar

4. bağ	1928	Genel Yazışmalar	101-907
	1929		104-429
	1929		435-1067
5. bağ	1930		2-747
	1930		748-1485
6. bağ	1931		1-104
7. bağ	1931		128-559
8. bağ	1931		571-1160
9. bağ	1931		1169-2089
	1931	Gizli yazışmalar	
10. bağ	1931	Genel Yazışmalar	1-837
11. bağ	1932		840-2038
	1933		19-32
12. bağ	1933		45-540
13. bağ	1933		552-2102
	1934		1-17
14. bağ	1934		21-581
15. bağ	1934		584-1680
16. bağ	1934		1682-2428
	1935		3-196
17. bağ	1935		202-715
18. bağ	1935		716-1844
19. bağ	1935		1848-2620
	1936		3-166

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

20. bağ	1936	167-923
21. bağ	1936	929-2100
22. bağ	1936	2102 – 2384
	1937	10-700
23. bağ	1937	704-2495
24. bağ	1937	İktisadi konularda yazışmalar + Macar-Türk iktisadi sözleşmesi (G) 45/1937. biz sayılı gizli yazışma. Genel Yazışmalar 1-837 1-62
25. bağ	1938	63-1368
26. bağ	1938	1370-2471
27. bağ	1938	2502-2870
	1938	İktisadî konulardaki yazışmalar (G)
28. bağ	1939	Genel Yazışmalar 4-322
29. bağ	1939	334-1142
30. bağ	1939	1144-3129
31. bağ	1939	İktisadî konulardaki yazışmalar (G)
32. bağ	1940	Genel Yazışmalar 1-405
33. bağ	1940	410-943
34. bağ	1940	948-1755
35. bağ	1940	1757-3224
36. bağ	1940	İktisadi konulardaki yazışmalar (G)
	1941	Genel Yazışmalar 11-142
37. bağ	1941	144-398
38. bağ	1941	399-941
39. bağ	1941	942-2492
40. bağ	1941	İktisadi konulardaki yazışmalar (G)

41. bağ	1942	Genel Yazışmalar	1-478
42. bağ	1942		481-1867
43. bağ	1942		1868-2575
	1942	İktisadî konulardaki yazışmalar (G)	
44. bağ	1943	Genel Yazışmalar	1-318
45. bağ	1943		318/a-978
46. bağ	1943		979-2193
47. bağ	1943	Genel Yazışmalar	195-2572
	1943	İktisadi konulardaki yazışmalar (G)	

III. Konularına göre tasnif edilmiş ve dosyalarda bırakılmış yazışmalar

47. bağ	1924-1925	1. başlık	Kültür diplomasisi ile ilgili yazışmalar
	1924-1926	2. başlık	Macar-Türk ticaret sözleşmesi ve diğer iktisadî meseleler
48. bağ	1927-1930	2/1 başlık	
	1932-1933	2/2. başlık	mal değişimi ve kliring Usulü müzakerelerinin hazırlanışı.
	1934	2/3. başlık	Macar-Türk mal değişimi sözleşmesi yazışmaları
49. bağ	1939-1942	2/4. başlık	Macar-Türk Mal Değişimi Sözleşmesi yazışmaları (Türk pamuk alışverişi)
	1927-1941	2/5. başlık	Kliring ve mal değişimi sözleşmeleri
	1941-1944	2/6. başlık	Macar-Türk Mal Değişimi ve Kliring Sözleşmesi
	1940	2/7. başlık	Ticaret meseleleri yazışmaları
50. bağ	1932-1934	2/8. başlık	Türkiye'nin diğer devletlerle imzaladığı antlaşmalar
	1933-1939	2/9. başlık	Uluslararası sözleşmeler - Avusturya-Almanya

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

51. bağ	1933-1939	2/9. başlık	- Norvêç-Sovyetler Birliği
	1932-1936	2/10. başlık	İktisadî raporlar
52. bağ	1936	2/11. başlık	İktisadi rapor özetleri
53. bağ	1937-1938	2/11. başlık	
	1939-1940	2/12. başlık	Dış Ticaret Ofisi yetkililerinin raporları
54. bağ	1933-1938	2/13. başlık	Dünya iktisadî durumu hakkında rapor
	1937	2/14. başlık	Türk ekonomisiyle ilgili gazete makaleleri
	1944	3/1. başlık	Basın malzemesi (Fransızca)
55. bağ	1944	3/2. başlık	Basın malzemesi, raporlar
	1942	4/1. başlık	Bitki sağlığıyla ilgili bilgi
	1944	4/2. başlık	Hayvan sağlığıyla ilgili göstergeler
	1940-1945	5. başlık	Olaylar günlüğü
56. bağ	1937-1942	6. başlık	Türk iç politikasıyla ilgili tutanaklar
	1927-1949	7/1. başlık	Genel rutinler
57. bağ	1923-1944	7/2. başlık	Pasaport rutinleri
	1927-1930	7/3. başlık	Kayıp pasaportlar meselesi
58. bağ	1926-1942	7/4. başlık	Pasaport formlarının kayda geçirilmesi ve ibrası
	1926-1946	8. başlık	Göç işlemleriyle ilgili yazışmalar
	1932-1935	9. başlık	Macarların çalışmasıyla ilgili konularda yapılan yazışmalar
59. bağ	1927-1933	10/1. başlık	Talimat tutanakları
	1927-1934	10/2. başlık	
	1931-1944	10/3. başlık	
	1933-1944	10/4. başlık	

60. bağ	1938-1943	10/5. başlık	
	1940-1944	10/6. başlık	
	1931-1944	10/7. başlık	Dışışleri Bakanlığı'ndan gelen talimat tutanakları
61. bağ	1941	10/8. başlık	
	1937-1942	10/9. başlık	Özel mesajlar ve talimatlar
62. bağ	1929-1945	11/1. başlık	Kişisel meseleler. A-F
63. bağ		11/1. başlık	J-Mi
64. bağ		11/1. başlık	Mo-Ny
65. bağ		11/1. başlık	P-Z
66. bağ	1927-1942	11/2. başlık	Kişisel meseleler (Stajyerler, kâtipler, hademeler)
	1924-1944	11/3. başlık	(Müstahdemler)
67. bağ	1942-1945	11/4. başlık	Ankara bürosunda çalışanların kişisel işleri
	1929-1946	11/5. başlık	İstanbul bürosunda çalışanların kişisel işleri
68. bağ	1927-1945	11/6. başlık	Genel kişisel yazışmalar
	1930-1940	11/7. başlık	Subayların yıllık izin meseleleri
	1934-1935	12. başlık	Mal menőei şahadetnameleri
	1941-1943	13. başlık	Gıda siparişleri
	1931-1937	14. başlık	Elçiliğin Türk ikametđahları
	1939-1943	15. başlık	Diplomatik şube isim listeleri
69. bağ	1924-1926	16. başlık	Ankara bürosu meseleleri, tavsiye mektupları, harcırahlar, ödemeler ve benzerleri.
70. bağ	1927-1934	17/1. başlık	Mali ödemeler
71. bağ	1935-1938	17/1. başlık	

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

72. bağ	1939-1943	17/1. başlık	
73. bağ	1944-1945	17/1. başlık	
	1923-1947	17/2. başlık	Malî rutinler. Kişisel beyanlar
	1928-1935	17/3. başlık	Ankara ve İstanbul'daki Macar cemiyetleri Cari hesap beyanları ve ilgili meseleler
	1931-1946	17/4. başlık	Depozitolar
	1946-1948	18. başlık	İktisadi bilgilendirmeler
74. bağ	1924-1930	19/1. başlık	Elçilik binası meseleleri
75. bağ	1931-1932	19/1. başlık	
76. bağ	1933-1941	19/1. başlık	
77. bağ	1926-1946	19/2. başlık	Elçilik demirbaşları
	1925-1946	19/3. başlık	Elçilik yazlık köşkü
78. bağ	1929-1932	19/4. başlık	Isıtma
	1931-1947	19/5. başlık	Telefon işleri
	1938	19/6. başlık	Fiyat önerileri
	1942-1947	19/7. başlık	Malzeme temini
79. bağ	1932-1937	18. başlık	Elçilik kütüphanesi meseleleri
	1940-1944	19. başlık	Macaristan'la ilgili istihbarat meseleleri
80. bağ	1936-1937	20. başlık	İran'da ikamet eden Macar vatandaşlarıyla ilgili meseleler. – İran hakkında kısa iktisadi rapor.
	1938-1941	21. başlık	Macar-İrak ilişkileriyle ilgili yazışmalar. Gümrük tarifesi, Havacılık düzenlemeleri, iktisadi ilişkiler

81. cilt	1933-1934	22. başlık	Telgraf kopyaları kitabı
82. cilt	1942-1943	22. başlık	
83. cilt	1943-1944	22. başlık	
84. cilt	1944	22. başlık	
85. cilt	1944	22. başlık	

b/ İdari işlerle ilgili kitap

Ankara

86. cilt	1924	Kayıt defteri / sicil	1-75
	1925		1-631
	1926		1-721
87. cilt	1927		1-796
	1928		101-915
88. cilt	1929		101-1069
89. cilt	1930		1-1490
90. cilt	1931		1-2117
91. cilt	1932		1-2046
92. cilt	1933		1-2107
93. cilt	1934		1-897
94. cilt	1934		898-2435
95. cilt	1935		1-2623
96. cilt	1936		1-2390
97. cilt	1937		1-2496
98. cilt	1938		1-287
99. cilt	1939		1-3135
	1939		1-73 (Yeniköy)

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

100. cilt	1940		1-3235
	1940		1-54 (Yeniköy)
101. cilt	1941		1-2494
102. cilt	1942		1-3576
103. cilt	1943		1-2589
104. cilt	1936-1939	Fihrist	A-Z
105. cilt	1940-1943		A-Z
İstanbul			
106. cilt	1924	Kayıt Defteri	1-1801
107. cilt	1925		1-2750
108. cilt	1926		1-3412
109. cilt	1928		1-2135
110. cilt	1929		1-2287
111. cilt	1930		1-2448
112. cilt	1931		1-2519
113. cilt	1924	Fihrist	A-Z
114. cilt	1926		A-Z
115. cilt	1927		A-Z
116. cilt	1928		A-Z
117. cilt	1929		A-Z
118. cilt	1931		A-Z
119. cilt	1924-1930		Pasaport isim listesi
120. cilt	1931-1932		Pasaport isim listesi

c/ Muhasebe defterleri

Ankara

121. cilt	1930-1931	Esas kitap
122. cilt	1931-1932	

123. cilt	1934-1935
124. cilt	1935
125. cilt	1936-1937
126. cilt	1937-1938
127. cilt	1939-1940
128. cilt	1941
129. cilt	1942
130. cilt	1943

İstanbul

131. cilt	1925-1926	Esas Kitap
132. cilt	1926-1927	
133. cilt	1927-1928	
134. cilt	1928-1929	
135. cilt	1929-1930	
136. cilt	1931-1932	

K 653 fonu ise İstanbul Konsolosluğu, 1938 yılından itibaren de İstanbul Başkonsolosluğunun çalışmaları sırasında üretilen evrakın tasnifiyle oluşmuştur. 1944 yılına kadar hizmet veren Başkonsolosluk arşivindeki belgeler konularına göre tasnif edilmiş, başlıklara ayrılmıştır.

a/ Belgeler

1. bağ	1929-1935	1. başlık	A Konsolosluk Dairesi, yani Başkonsolosluk idaresi, organizasyon, kişisel ve çalışma meseleleri. Macar dışişleri yapılanması, Ankara elçiliği, talimatlar, raporlar
2. bağ	1936-1937	1. başlık	
3. bağ	1938-1940	1. başlık	
4. bağ	1941-1942	1. başlık	

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

5. bağ	1943	1. başlık	
6. bağ	1944-1947	1. başlık	
7. bağ	1932-1944	2. başlık	A Türk dışişleriyle ve diğer Macar dış temsilcilikleriyle ilişkiler, nişanlar ve protokol işleri
1-1938	3. başlık		Macar ve yabancı yasalar, düzenlemeler, Kaideler, istatistikler
8. bağ	1939-1944	3. başlık	
	1932-1935	4. başlık	Sanayi-ticaret-tarım-ulaşım-maliye. Fuarlar ve iktisadî sergilerle ilgili meseleler. Ekonomik raporlar
9. bağ	1936		4. başlık
10. bağ	1937-1938	4. başlık	
11. bağ	1939-1941	4. başlık	
12. bağ	1942-1944	4. başlık	
	1932-1937	5/a başlık	Hukuk, konsolosluk işleri, çeviriler, tasdik, tespit, acarların menfaatlerinin savunulması, yardım
			İş aracılığı, izahat, miras meseleleri.
13. bağ	1938-1941	5/a başlık	
14. bağ	1942-1943	5/a başlık	
15. bağ	1944	5/a başlık	
	1923-1937	5/b başlık	Vatandaşlık meseleleri, millî güvenlik ve kamu güvenliği nedenleriyle gözaltında tutulan kişilerin tescili.
16. bağ	1938-1943	5/b başlık	
	é.n.	5/b başlık	
17. bağ	1933-1944	6. başlık	Pasaport ve vize işleri, Seyahat izinleri Gümrük ileri. Toplu seyahatler, öğrenciler. Mülteciler ve geri dönenler

	1932-1943	7. başlık	Dostluk dernekleri, hayırsever cemiyetler.
	1934-1939	8. başlık	Kültür, eğitim, spor, din işleri.
18. bağ	1940-1945	8. başlık	
	1934-1939	9. başlık	Basın, propaganda, turizm, radyo ve Film meseleleri
19. bağ	1940-1945	9. başlık	
	1931-1941	10. başlık	İşçi hareketleriyle ilgili meseleler.
20. bağ	1931-1935	11. başlık	Konsoloslukla ilgili meseleler (en başta pasaport)
21. bağ	1936	11. başlık	
22. bağ	1937	11. başlık	A-J
23. bağ	1937	11. başlık	K-Z
24. bağ	1938-1944	11. başlık	A-Ba
25. bağ		11. başlık	Bá-C
26. bağ		11. başlık	Cs-F
27. bağ		11. başlık	G-Gy
28. bağ		11. başlık	H
29. bağ		11. başlık	I-KI
30. bağ		11. başlık	Ko-L
31. bağ		11. başlık	M-Ny
32. bağ		11. başlık	O-R
33. bağ		11. başlık	S
34. bağ		11. başlık	Sch-Sz
35. bağ		11. başlık	T-V
36. bağ		11. başlık	W-Zs
	1940-1941	12. başlık	Vize işleri
37. bağ	1942	12. başlık	(I-VI)

AVUSTURYA VE MACARİSTAN DEVLET ARŞİVLERİNDE ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ'NE İLİŞKİN KATALOGLAR

38. bağ	1942	12.başlık	(VII-VIII)
	1943	12.başlık	(I-V)
39. bağ	1943	12.başlık	(V-VIII)
40. bağ	1944	12.başlık	
	1939-1944	13. başlık	Telgraf kopyaları kitabı
41. cilt	1855-1918	14. başlık	Eski İstanbul Avusturya-Macar konsolosluğu tarafından idare edilen konsolosluk temel kitabı

b/Organizasyon kitabı

42. cilt	1936-1939	Tescil defteri	Kişisel maaş defteri
43. cilt	1940-1947		Macar vatandaşlık sicili
44. cilt	1932	Sicil defteri	
45. cilt	1933		
46. cilt	1934		
47. cilt	1935		
48. cilt	1936		
49. cilt	1937		
50. cilt	1938		
51. cilt	1939		
52. cilt	1940		
53. cilt	1941		
54. cilt	1942		
55. cilt	1943		
56. cilt	1944-1947		
57. cilt	1937	Taban göstergesi	
58. cilt	1938		
59. cilt	1939		

60. cilt	1940		
61. cilt	1941-1944		
62. cilt	1932-1933	Fihrist	A-Z
63. cilt	1934		A-Z
64. cilt	1935		A-Z
65. cilt	1936		A-Z
66. cilt	1937		A-Z
67. cilt	1938		A-Z
68. cilt	1939		A-Z
69. cilt	1940		A-Z
70. cilt	1941		A-Z
71. cilt	1942		A-Z
72. cilt	1943		A-Z
73. cilt	1944-1948		A-Z

c/ Muhasebe defteri

74. cilt	1933-1934	Esas kitap	
75. cilt	1934-1935		
76. cilt	1935-1936		
77. cilt	1939-1940		
78. cilt	1941		
79. cilt	1942		
80. cilt	1930-1937	Gizli malî defterler	

Dışişleri Bakanlığının Basın Dairesinde yer alan tasnifin haricinde ayrı bir de Basın Arşivi (**Sajtó Levéltár**) kataloğu bulunmaktadır. Bu katalog, 1919-1928 yılları arasında yaşanan olayları ondalık sisteme göre tasnif eden K 608; 1930-1941 yılları arasındaki olayları ülkelere göre tasnif eden K 609 ve Erdel

ile ilgili gazete haberlerini içeren K 610 kodlu tasniflerden oluşmaktadır. Bu arşivde Türkiye ile ilgili haberlerin yer aldığı bağlar ve dosyalar aşağıdaki gibidir:

K 608 - Ondalık Sisteme Göre Gazete Küpürleri (1918-1929)

23. bağ	4. dosya	323/496.1	Türkiye'de iç politika konuları 1919-1923
45. bağ	2. dosya	324	<i>Seçim hareketleri, dümenler, yolsuzluk konuları (1919-1929)</i>
		324/496.1	Türkiye'de
57. bağ	1. dosya	328.9	<i>siyasî demeçler</i> Abdul Medzsid
65. bağ	2. dosya	328.9	Izmel Pasa ³⁴
74. bağ	3. dosya	328.91	<i>siyasîlerin beyanları</i> Abdul Medzsid ³⁵
77. bağ	2. dosya	328.91	Damad Ferid
79. bağ	1. dosya	328.91	Izzet Pasa
101. bağ	5. dosya	34.82	<i>Anayasa hukuku Teşkilat-ı Esasiye konuları 1919-1928</i>
		34.82 / 496.1	Türkiye'de
113. bağ	5. dosya	341.1	<i>Uluslararası diplomatik konferanslar</i>
		341.1/ 44	Sevr 1920-1921
118. bağ	4. dosya	341.1/494	Lozan 1922
	5. dosya	341.1/494	Lozan 1923
119. bağ	1. dosya	341.1/494	Lozan 1924

34 İsmet Paşa

35 Halife Abdülmecit Efendi

126. bağ	4. dosya	341.218	Türk...meselesi ³⁶	1918-1919
	5. dosya			1920-1921
	6. dosya			1922-1926
	7. dosya			1926-1929
	8. dosya		ülkelere göre	1919-1927
	9. dosya	341.218/496.1	Türkiye’de	1919-1929
	10. dosya	341.218/497.1	Türkiye’de	1918-1921
130. bağ	2. dosya	341.222	<i>sınır meselesi konuları 1919-1929</i>	
		496.1	Türkiye’de	
137. bağ	6. dosya	341.32/496.1	İç savaş, ihtilaflar: <i>türk durumu (1921-22)</i>	
138. bağ	1. dosya	341.32/496.1	Yunan-Türk savaşı	1921-1922
149. bağ	3. dosya	341.38/496.1	<i>savaşın bitişi, mütareke, barış antlaşması</i>	
			Türkiye’de	1920-1923

K 609 - Ülkelere Göre Sınıflandırılan Gazete Küpürleri (1930-1941)

XV. Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan

16. bağ	1. dosya	I.8	Friedrich István	1930-1941
27. bağ	1. dosya	I.8	Ruszkay Jenő	1930-1941
30. bağ	2. dosya	I.8	Vámbéry Rusztem	1930-1941
55. bağ	2. dosya	I.45	Bethlen István’ın Ankara seyahati 1930 Ek.-Kas.	
70. bağ	2. dosya	I.45	Kálmán Kánya’nın Sofya ve Ankara seyahatleri 1933	
196. bağ				

36 Millî Mücadele kast edilmektedir.

197. bağ Türkiye'yle ilgili haberler
198. bağ
- 199.bağ 2. dosya XV.45 İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü
(Aras)'nün Budapeşte seyahatleri
1931

K 428 Taş Baskılar 1920-1949³⁷

Türkiye

1142. bağ 1926-36 Temmuz
1143. bağ 1936-1939
1144. bağ 1940 Ocak 1 – Aralık 31 1941
1145. bağ 1942 Ocak 2 – Kasım 14
1943 Nisan 23 – Eylül 26
1146. bağ 1943 Eylül 27 – Aralık 31
1147. bağ 1944 Ocak 2 – Mart 10
1944 Mart 11 – Aralık 17
1148. bağ muhtelif
1149. bağ muhtelif

Dikkat çekici başka bir tasnif de **Din ve Eğitim İşleri Bakanlığının K 636** Sayılı arşividir. Bu arşivde 1932-1936 yılları arasındaki üniversite, yüksekokullar ve bilim enstitüleri konularını kapsayan tasnifte Türk-Macar eğitim ilişkilerine ilişkin belgeleri bulmak mümkündür; belgeler konu itibarıyla Dışişleri Bakanlığı Arşivinin kültür meselelerini içeren belgelerini tamamlayıcı niteliktedir.

710. bağ 65-65. alt başlık Türk öğrencilerin yabancı okullara
gönderilişi
712. bağ 65-181. alt başlık Macar tıbbî uygulamaları
hususunda Türk

37 Macar Haber Ajansı (MTI) muhabirlerinin geçtiği haberlerden oluşmaktadır.

Sefaretinin bilgilendirilmesi

713. bağ	65-287. alt başlık	Ankara'da Macar [Hungaroloji] bölümü
	65-342. alt başlık	Türk-Yugoslav kültürel ilişkileri
732. bağ	93-212. alt başlık	III. Türk Dil Kongresi Raporu – 3 Aralık 1936
739. bağ	97-335. alt başlık	Macar araştırmacıların Türk halklarına yönelik çalışmalarının bibliyografik özetleri

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada 1920-1945 yıllarını kapsayan ve Avusturya ve Macaristan'ın Türkiye Cumhuriyeti ile ilişki kurarak bunu geliştirmeye gayret gösterdikleri dönemde dış temsilciliklerinde ürettikleri belgeler üzerine kataloglar esas alınarak okuyucuya bilgi verilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi çalışmalarında nadir olarak başvuru alan iki birincil kaynak durumundaki bahsi geçen her iki ülkenin de Devlet Arşivlerinde yer alan evrakın araştırmacılar için ciddi bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir. İki ülke arşivlerinin tasniflerindeki farklılık göze çarpmaktadır. Avusturya arşivleri kataloglarından dosya içerisinde araştırılmak istenen konu ve anahtar kelimeler üzerinden gitmek mümkünken, Macar arşivinde ise genel bir başlık içerisinde bulunan belge demeti arasından ayıklama yapmak suretiyle istenilen araştırma konusunda adeta bir kör tarama yaparak verilere ulaşılabilmektedir. Bunun dezavantajı belli bir konuda belge ararken çok vakit kaybedilmesi, belki de aranılan konuyla ilgili hiçbir belgeye rastlanılamayacak olmasıdır. Avantajı ise, araştırma yapmak için geniş zamanı bulunan araştırmacıların farklı konular üzerine bilgi sahibi olmaları ve onlara yeni ufuklar kazandıracak olmasıdır. Macar Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nin konsolosluk kayıtlarını içeren K 653 sayılı fonuna bu bağlamda özellikle vurgu yapılmalıdır.

Avusturya arşivinde Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ilişkin çalışmak isteyen bir araştırmacı Türkiye-Avusturya ikili siyasal, sosyal ve kültürel ilişkileri başta olmak üzere Türkiye'nin diğer Batılı ülkelerle olan ilişkileri ve uluslararası meselelere yaklaşımı, Türkiye'ye gelen Avusturyalı sanatçı ve uzmanların faaliyetleri; Türk silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu, Türk iç siyasetin yaşanan gelişmeler, Türk basınında öne çıkan konular, Türkiye'de yaşayan Avusturyalılar, 1933 yılında yapılan Viyana'nın kurtuluşunun 250. Yıldönümü etkinlikleri sırasında artan Türk karşıtlığı ve Türk makamlarının duyduğu rahatsızlık gibi konularda bilgi sahibi olabilirler. Macaristan arşivinde araştırma yapıldığı takdirde ise yukarıda da bahsi geçen Türk iç ve dış siyasetindeki gelişmelerin haricinde Türkiye'nin Macaristan ile ikili ilişkilerine dair elçilik değerlendirmeleri, geleneksel Türk-Macar dostluğu, konsolosluk meseleleri, Macar devlet adamlarının Türkiye ziyaretleri, Türk devlet adamlarının Macaristan temasları, senelik genel raporlar, basın taramaları, gazete kupürlerine yönelik değerlendirmeler, Türk-Macar ticaret sözleşmelerine yönelik müzakere zabıtları, Türkiye'ye çalışmaya gelen Macarlar, Macar firmaların Türkiye'ye ihracatı, Türk makamlarının sosyalist hareketlere yönelik yaklaşımı gibi konulara ulaşılabilir.

Yukarıda bahsi geçen konudan bağımsız olarak, gelişen teknoloji ve her geçen yıl yeni katalogların kullanıma sunulması genç araştırmacıların önüne yeni kapılar açabilmektedir. Örneğin, bu çalışmanın sınıırını oluşturan 1945 yılına kadarki tasniflerin haricinde her iki ülkede de Soğuk Savaş Dönemi'nde yaşanan gelişmelerin incelenmesi için fırsatlar artık ortaya çıkmaktadır. Avusturya ve Macaristan'ın ilgili arşivlerinde anılan 50 senelik dönemde her iki ülkenin de Türkiye ile olan ikili ilişkileri üzerine tasnif edilmiş ve kullanıma açılmış belgelerin olduğu hatırdta tutulmalıdır. Özellikle iki farklı blokta yer alan Türkiye ile Macaristan'ın Soğuk Savaş'ta girmeye çalıştıkları ticari ve ekonomik yakınlaşma; 1956'daki Macar İhtilali sonucunda Türkiye'ye sığınan Macar mültecileri vb. gibi konular arşiv araştırılmasına tâbi tutulmaya muhtaçtır. Bu konu doğrudan olmasa da Avusturya arşivleri üzerinden de taranabilir, keza Türkiye'ye gelen Macar kafileler Avusturya üzerinden sevk edilmişlerdir. Avusturya özelinde düşünüldüğünde ise 1960'lı yılların başından itibaren bu ülkeye çalışmaya giden Türk işçileri iki ülke arasındaki ilişkilerin yeni bir safhaya geçmesini beraberinde getirmiştir. Bu durumun Avusturya Elçilik raporlarına hangi oranda yansdığı; Viyana Büyükelçisi Daniş Tunahgil gibi üst düzey Türk diplomatların Ermeni terör örgütü ASALA tarafından görevleri sırasında şehit edilmelerinin Elçilik raporlarına yansması, Türkiye'deki 27 Mart 1960³⁸ ve 12 Eylül 1980 askerî darbeleri ile 12 Mart 1971 Muhtırası'nın yankıları, Türkiye'deki iç karışıklıklar gibi konular üzerine farklı gözlerin değerlendirmesi oldukça ufuk açıcı ve orijinal olacaktır.

İntihal Taraması <i>Plagiarism Detection</i>	Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) <i>This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. <i>There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.</i>
Açık Erişim Lisansı <i>Open Access License</i>	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License</i>

38 Bu konuda Avusturya arşivinden hazırlanmış bir belge derlemesi için bk. **Die Türkei 1960 - Politische Berichte von Botschafter Karl Hartl an Außenminister Bruno Kreisky**, Haz. Rodolf Agstner, LIT Verlag, Viyana, 1960.

KAYNAKÇA

Die Türkei 1960 - Politische Berichte von Botschafter Karl Hartl an Außenminister Bruno Kreisky, Haz. Rudolf Agstner, LIT Verlag, Viyana 1960.

Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri, Yay. Haz. Bilge Kaya, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1994.

Magyarország Levéltárai (Macaristan Arşivleri), Ed. Blazovich László – Müller Veronika, Budapest-Szeged 1996.

Koch, Klaus, “Österreich und die Türkei in der Zwischenkriegszeit 1918-1938”, **Orient & Okzident Begegnungen und Wahrnehmungen aus fünf Jahrhunderten**, Ed. Barbara Haider-Wilson, Maximilian Graf, Maximilian, Neue Welt Verlag, 3. Auflage, Viyana 2017, s.609–666.

Babadostu, Attila, **Die türkische Innenpolitik von 1922 bis 1924 im Spiegel der Berichte des österreichischen Gesandten August Kral**, Magister der Philosophie an der Universität Wien, Viyana 2013

Çiftçioğlu, Ferdi, “II. Abdülhamid Döneminde Macarların İstanbul Ziyaretleri”, **Gazi Akademik Bakış**, C 17, S 34, 2024, s.267-284.

Dumanlı, Çiğdem, **İstanbul'dan Viyana'ya Taşınan İlim Osmanlı'da Yayınlanan ve Avusturya'ya Ulaşan Basılı Eserler Kataloğu (1848-1860)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2019.

Fodor, Gábor, “Harp İstanbul’unda Macar Arkeolojisi: Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü (1906-1918)”, **Yıllık: Annual of Istanbul Studies**, S 2, 2020, s.103-117.

Fodor, Gábor, Csorba, György, “Lipót Mosony: Osmanlı İstanbul’unda Macar Tarih Araştırmaları ve Macar Kültür Siyaseti (1914-1916)”, **Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı - Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl**, Haz. Yücel Namal, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020, s.249-272.

Karagülmez, Müjdat, “Türk Dış Politikası Araştırmalarında Macar Arşiv Belgelerinin Yeri ve Önemi”, **Diplomasi ve Dış Politika Araştırmalarında Arşivlerin Rolü Uluslararası Sempozyumu, 7-9 Nisan 2016 İstanbul Bildiriler**, Yay. Haz. Duygu Türker Çelik, Aslı Akdoğanbulut İnsan, Ankara 2017, s.543-574.

Karagülmez, Müjdat, **Türkiye-Macaristan Siyasi İlişkileri (1923-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2023.

Oberbichler, Bärbel, **Die Diplomatischen und Kulturellen Beziehungen Österreichs zur Türkei 1924 bis 1938 Gesandtschaftsberichte aus Istanbul-Ankara**, Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie an der Universität Wien, Viyana 1993.

Öncü, Ali Servet, Cevizliler, Erkan, “Türkiye Cumhuriyeti ile Avusturya Cumhuriyeti Arasında 28 Ocak 1924 Tarihinde İmzalanan Dostluk Antlaşması İkamet ve Ticaret Mukaveleleri”, **Turkish Studies**, C 8, S 5, 2013, s.532–557.

Özalp, Koray, Aydoğan, Tolga, **Ankara’daki Diplomatik Misyonlar 1920-1970**, Galatya Yayıncılık, Ankara 2022.

“Die Erwachte Türkei”, **Reichspost**, 17 Temmuz 1925, s.2.

<https://www.archivinformationssystem.at/suchinfo.aspx>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

<https://anno.onb.ac.at/>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

https://mnl.gov.hu/mnl/ol/a_nemzet_leveltara_fejezetek_az_orszagos_leveltar_tortenetebol, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

<https://www.eleveltar.hu/>, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MoLDigiLib_MOLsegedl_12_1/?p-g=275&layout=s, Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2024.

YAKIN D?NEM ARAŞTIRMALARI İÇİN BULGARİSTAN ARŞİVLERİ

?KKEŐ NARİNC*

?Z

“Yakın D?nem Araştırmaları İçin Bulgaristan Arşivleri” başlıklı bu çalışmanın amacı Balkan Savaşları ve Birinci D?nya Savaşı ile ilgili araştırma yapacak olan araştırmacılara Bulgaristan’ın başkenti Sofya’da yer alan arşiv ve k?t?phanelerden nasıl faydalanacaklarına dair rehberlik sağlamaktır. Bu rehberlik de ?zellikle Balkan Araştırmaları Enstit?s? ve Trakoloji Merkezi K?t?phanesi (Институт за Балканстика), Bulgaristan Kiril ve Metodiy Milli K?t?phanesi (Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий) ve başkent Sofya’da yer alan Bulgaristan Devlet Arşivleri (Държавна Агенция “Архиви”) ?zerinden bir yol haritası çizilerek sağlanacaktır. ?ncelikle yukarıda zikredilen k?t?phane ve arşivlere erişim hususunda g?n?m?z teknoloji çağının gereği ve araştırmacıların değişen methodsal s?reler çerçevesinde web adresleri ?zerinden kısa ve kolay bir ziyarette bulunmalarını tavsiye etmek başlangıç için yerinde bir ilk adım olacaktır: Balkan Araştırmaları Enstit?s? ve Trakoloji Merkezi K?t?phanesi (Институт за Балканстика с Център по Тракология) erişim için: <https://www.balkanstudies.bg/bg/>; Bulgaristan Kiril ve Metodiy Milli K?t?phanesi (Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий) erişim için: <https://www.nationallibrary.bg/www/>; Bulgaristan Devlet Arşivleri (Държавна Агенция “Архиви”) erişim için: <https://www.archives.government.bg/>. İlgili web adreslerinden dijital kataloglara ve erişime

* Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal ?niversitesi, Fen-Edebiyat Fak?ltesi, Tarih B?l?m?,
Tekirdağ/T?RKİYE, onarinc@nku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9486-8956

açılmış arşiv materyallerinin dijital görüntülerine erişilebilmektedir. Buradan hareketle bahsi geçen arşiv ve kütüphanelerden temin edilmiş belge ve kaynaklarla çalışmanın birinci bölümünde “Birinci Dünya Savaşında Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri” hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arşivler, Balkan Araştırmaları, Bulgaristan, Kütüphaneler, Yakın Dönem.

BULGARIAN ARCHIVES FOR MODERN AGE RESEARCH

ABSTRACT

The aim of this study titled “Bulgarian Archives for Modern Day Research” is to provide guidance to researchers who will conduct research on the Balkan Wars and the First World War on how to make use of the archives and libraries in Sofia, the capital of Bulgaria. This guidance will be provided by drawing a road map through the Institute of Balkan Studies and Tracology Center Library (Институт за Балканстика), the Bulgarian Cyrillic and Methodius National Library (Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий) and the Bulgarian State Archives (Държавна Агенция “Архиви”) located in the capital Sofia. First of all, it would be a good first step to recommend a short and easy visit to the above-mentioned libraries and archives via their web addresses in the framework of the necessity of today’s technological age and the changing methodological processes of researchers. The website addresses of the above-mentioned institutions are as follows: Институт за Балканстика с Център по Тракология (Institute of Balkan Studies and Trachology Center Library) at: <https://www.balkanstudies.bg/bg/>; Bulgarian Cyrillic and Methodist National Library (Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий) available at: <https://www.nationallibrary.bg/www/>; Bulgarian State Archives (Държавна Агенция “Архиви”) available at: <https://www.archives.government.bg/>. Digital catalogs and digital images of archival materials can be accessed from the relevant web addresses. From this point of view, information about “Bulgaria and Turkish-Bulgarian Relations in the First World War” is given in the first part of the study with the documents and sources obtained from the aforementioned archives and libraries.

Keywords: Archives, Balkan Studies, Bulgaria, Libraries, Modern Age.

GİRİŞ

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ile ilgili Bulgar kaynakları üzerinden araştırma yapmak için öncelikle başkent Sofya’da yer alan kütüphaneler ve arşivlerden haberdar olmak elzemdir. Bu çerçevede konu başlığı kapsamında sadece Balkan Araştırmaları Enstitüsü ve Trakoloji Merkezi Kütüphanesi (Институт за Балканстика), Bulgaristan Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesi (Нацсионална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий) ve başkent Sofya’da yer alan Bulgaristan Devlet Arşivleri (Държавна Агенция “Архиви”) hakkında hem kataloglar açısından hem de ilgili kurumlarda nasıl araştırma yapılacağı hususlarında genel bilgi verilmeye çalışılacaktır. Farklı şehirlerde de arşivler mevcuttur elbette fakat bu çalışmada tecrübe edilen arşivler üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

İlgili kurumların devlet kurumları olması nedeniyle bürokratik bazı prosedürlerden de bahsedilecektir. Öncelikli olarak bilinmesi gereken husus ilgili kütüphanelerin ciddi bir külliyata ev sahipliği yaptıklarıdır. Bu açıdan kütüphanelerin kataloglarının web siteleri aracılığı ile dikkatlice incelenmesi araştırılan konuya dair kaynaklara erişim açısından araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır. Balkan Araştırmaları Enstitüsü için olmasa bile Kiril Metodiy Milli Kütüphanesi için araştırmacı kaydının oluşturularak resmi araştırmacı kimliğine sahip olunması gerekmektedir.

Resim 1¹

1 Okuyucu Kartı 2013 yılında araştırma sürecindeyken Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesinden alınmıştır.

Araştırmacılar Читателска Карта (Okuyucu Kartı) sahibi olduktan sonra ilgili kütüphanede yer alan telif eserler ve Bulgar memurlar tarafından sıkı sıkıya korunan Osmanlı Arşiv Vesikalarının yer aldığı kısımdan faydalanabilirler.

Balkan Araştırmaları Enstitüsü ve Trakoloji Merkezi kütüphanesinden faydalanmak için ise herhangi bir kayda ihtiyaç yok iken, ilgili kurumun müdürlüğü ile görüşülüp araştırma yapılacak konu hakkında bilgilendirme sonrasında kurumun yer aldığı binanın en üst katında yer alan geniş kütüphanesinden istifade edilebilmektedir. Her iki kütüphane için de geçerli olmak üzere eserler dışarı çıkarılmamakta ancak kütüphanenin ilgili okuma alan ya da salonlarında inceleme yapılmaktadır. Sofya'daki Devlet Arşivleri'nde işleyiş biraz farklıdır. Arşivde araştırma yapmak için arşiv müdürlüğü tarafından araştırmacılar kayıt altına alınıp araştırmacı kartı temin edilmesini sağlamaktadır.

Resim 2²

Sofya'da yer alan bu üç kuruma dair adresler ve kurumların birbirlerine olan uzaklıklarına dair bilgiler sonraki bölümlerde sunulacak olsa da her üç kurumun da Sofya merkezde ve Bulgar Ulusal Meclisi'nin (Народно Събрание) hemen arkasında birbirlerine de oldukça yakın olduğunu belirtmek şimdilik yeterli olacaktır. Bulgaristan'ın başkenti Sofya'nın neresinde ikamet ederseniz edin şehrin gelişmiş bir ulaşım ağına sahip olmasından hareketle ilgili kurumlara metro, tramvay, trolleybüs, otobüs ve taksi ile kolayca erişmek mümkündür. Tüm bu hususlar çalışmanın ikinci alt başlığı altında daha detaylı izah edilecektir ki öncelikle Birinci Dünya Savaşı sürecinde Bulgaristan

2 Okuyucu Kartı: Sofya'da yer alan Devlet Arşivlerinde araştırma yapacak olan araştırmacılara sağlanan bir karttır. İlgili kart 2014 yılına aittir.

hakkında genel manada bir değerlendirme yapmak ve Türk-Bulgar İttifakı süreci hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

I. Birinci Dünya Savaşında Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı Bulgaristan için tarihi bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Bu fırsat Balkan coğrafyasında hak iddia ettiği toprakları elde etme fırsatıdır (Makedonya ve Dobruca). Fakat bu fırsatı değerlendirmek için önünde zorlu bir taraf seçme süreci bulunmaktadır. Diğer taraftan Balkan Savaşları sonrasında hem ekonomik kayıplar hem insan kaynağı hem de toprak kayıpları yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'na giriş sürecine dek de hem yanında savaşa katılacağı tarafı iyi seçmesi gerektiğini bilerek emin adımlar atmaya hem de söz konusu kayıplarını bir şekilde telafi ederek durumunu düzeltmeye gayret etmiştir. 1914 yılı ile birlikte Bulgaristan'da dış politikada belirgin bir değişim görülmeye başlamıştır. Yapılan seçimlerde Bulgar meclisinde çoğunluğu Almanya taraftarı Liberal Koalisyon elde etmiş ve Çar'ın onayıyla da Dr. Vasil Radoslavov Başbakan olmuştur. Hâlihazırda Bulgar Çar'ı Ferdinand Almanya ile sıkı ilişkiler içerisindeyken hükümetin de bu yönde bir yaklaşıma sahip olması Bulgaristan'daki siyasi havaya yön vermiştir. Bu yönü yapılan ilk kabine toplantısı sonrası kamuoyu ile paylaşılan kararlarda da somut olarak görmek mümkündür: "Bulgar hükümeti dış politikada Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ilişkileri sıcak tutacaktır." Bulgar kabinesinden çıkan bu karar toplum nezdinde pek bir destek görmemiştir ki sebebi Rusya'ya olan bağlılıktır. Toplumun Rusya'ya yönelik meylini muhalefet partileri de izledikleri siyasi tutumlarla desteklemiş ve sıcak tutmuştur. Aslında Bulgar kabinesinin dış politikada Almanya ve Avusturya-Macaristan'ı tercih etmesinin gerekçesi olarak da toplumda hâlâ var olan Rus sempatisine karşılık Rusya'dan Bulgaristan'ın beklediği desteği alamamasıdır³.

1914 yılı ile birlikte siyasi manada yeni bir sayfa açan Bulgaristan iç politikada olumlu bir sürece girmiş, en azından Çar ile hükümet arasındaki uyum bu olumlu sürecin ortaya çıkmasına imkan tanımıştır. Bu olumlu atmosferde hükümet ekonomik destek için harekete geçmiş ve bu desteği kendisine sağlayacağı düşüncesiyle İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya'ya temsilciler göndermiştir. Yapılan görüşmelerde beklediği sonucu bir tek Almanya'dan alan Bulgaristan, Temmuz 1914'te Almanya merkezli şirketler birliği Disconto Gessellschaft

3 Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C II, Kısım IV, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.517.

ile kredi anlaşması imzalamıştır. Diğer ülkelerle anlaşma sağlanamamasının nedeni ise o ülkelerin verecekleri destek karşılığında Bulgaristan'a siyasi şartlar sunmasıdır. Nitekim bu durum da Bulgaristan'ı ikinci kez Almanya'ya yaklaştırmıştır. Bu yakınlaşma evreleri, Bulgar Çar'ı ve hükümeti nezdinde gerçekleşirken toplumsal açıdan da söz konusu yakınlığın desteklenmesi gerekmekte ve bunu sağlama görevi ise hükümete düşmüştür. Hükümet de bu görevi gerçekleştirmek için toplum üzerindeki yoğun Rus etkisini kırmaya, Rusya'ya yönelik sempatiyi yok etmeye çalışmıştır⁴.

İttifaklar sürecine bakıldığında Balkan coğrafyası 1914 yılı ile birlikte yoğun bir diplomasi trafiğine maruz kalmıştır. Bu trafik içerisinde tarafını ilk seçen devlet Sırbistan olurken, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan tarafsızlık beyanı ile tarafsız kalmışlardır. 28 Temmuz 1914'te başlayan savaşta ağustosun ilk haftasında saflar oldukça hızlı ve net bir şekilde belirlenmiştir. Osmanlı Devleti de bu süre içerisinde savaşa dahil olan devletler grubuna eklenmelidir. Çünkü 2 Ağustos 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan ile imzaladığı ittifak anlaşması onun taraf olduğunu açıkça ortaya koyarken, savaşa resmi olarak girişini Ekim 1914'ün sonu hatta 11 Kasım 1914 Padişah V. Mehmed Reşad'ın manifestosu ile temellendirmek mümkündür. Diğer taraftan Bulgaristan dış politikada tüm devletlere tarafsızlık beyan ederken, dış politik yönelimi ve kendisine sağladığı destek nedeniyle Almanya ve müttefiklerine lütufkar bir tarafsızlık takip etmiştir. Bulgaristan'ın tarafsız kaldığı dönem boyunca diplomatik açıdan yoğun baskı altında olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Her iki tarafın diplomatik temsilcileri hem Çar Ferdinand ile hem de Başbakan Radoslavov ile 1915 yılı eylülüne dek görüşmeler yapmış, bu görüşmelerde onları ikna etmek için vaatlerde bulunmuşlardır. Kendisine yönelik atılan her adımda temkinli bir politika takip eden Bulgaristan; millî emellerine ulaşması için en iyi ve garanti teklifi yapan taraftan yana olmayı seçmiştir. Onun bu seçim için Alman etkisi altında bulunduğunu bir kere daha zikretmek gerekmektedir. 1915 yılında Çanakkale'ye İtilaf Kuvvetleri tarafından hem denizden hem de karadan yapılan taarruzlarda başarı elde edilememesi, İttifak Güçleri'nin Doğu Avrupa cephesinde Rusya'ya karşı kazandığı zaferler ise Bulgaristan'ı Almanya'ya yaklaştıran üçüncü etmen olmuştur⁵.

4 Milço Lalkov, **Mejdu Viztorga i Pokrusata Bulgariya Po Vreme Na Voynite 1912-1918**, Biblioteka Bılgaria, Sofiya 1993, s.71.

5 Bayur, **a.g.e.**, C II, K IV, s.519.

Nihayet 3 Eylül 1915'te Osmanlı Devleti ile, 6 Eylül 1915'te de Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ittifak anlaşması imzalayan Bulgaristan, Ekim 1915'te resmen savaşa dâhil olmuştur⁶. Bulgaristan'ın savaşa katılması ile Sırbistan'a karşı yürütülecek harekâtın da takvimi ortaya çıkmıştır. Bulgar ordusunun büyük çoğunluğunu oluşturduğu İttifak Kuvvetleri ekim ayında Sırbistan'a karşı harekete geçmiştir⁷. Aralık ayına dek süren çarpışmalar sonucu Sırbistan mağlup edilerek savaş dışı bırakılmıştır. Makedonya cephesinde Bulgaristan ve müttefikleri tarafından elde edilen bu başarı sonrasında savaş bu cephede pozisyon savaşına dönüşmüştür. Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşında aktif rol aldığı ilk cephe Sırbistan'a karşı yürüttüğü söz konusu bu harekât iken savaşta aktif olarak rol aldığı ikinci cephe Romanya'ya karşı harekât yürüttüğü Dobruca cephesi olmuştur. 1916 yazında İtilaf Devletleri safında savaşa katılan Romanya'ya karşı Bulgar-Türk ve Alman birliklerinden oluşan İttifak orduları sevk edilmiştir. 1917 yılı ocak ayına dek süren çarpışmalar sonucu Romanya mağlup edilerek savaş dışı bırakılmıştır⁸.

Birinci Dünya Savaşında iki cephede askerî harekâta bulunan Bulgaristan, katıldığı bu iki savaşı da müttefiklerinin de desteği ile kazanmıştır. Bu sonuç çerçevesinde Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'nda askerî anlamda kazananlardan birisi olduğu çıkarımında bulunulabilir. Fakat askerî harekâtların sona ermesi ve cephelerde pozisyon savaşlarının başlaması ile yani askerlerin sabit bir şekilde cephelerde beklemesi neticesinde ortaya çıkan huzursuzluk, uzun savaşlar sonucu ekonomik anlamda ülkede yaşanan kriz nedeniyle başlayan kadın hareketleri Bulgaristan'ın savaşta kazındığı iki zaferi gölgede bırakmıştır. Onun bu zaferinin gölgede kalmasına Alman politikaları

6 İİ BAN, Kol. 20, Op. 27, Ae. 55, l. 140-141(ИИ БАН, Кол. 20, оп. 27, ае 55, л. 140-141)-İİ BAN, Kol. 20, Op. 74, Ae. 309, l. 789-790 (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 74, ае 309, л. 789-790). İİ BAN, Kol. 20, Op. 27, Ae 87, l. 236. (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 27, ае 87, л.236). İİ BAN, Kol. 20, Op. 27, Ae 82, l. 215-216 (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 27, ае 82, л.215-216). İİ BAN, Kol. 20, Op. 27, Ae 72, l. 183-188(ИИ БАН, Кол. 20, оп. 27, ае 72, л. 183-188). Sofya'daki Büyükelçi Dr. Georg von Mihaeles'in 15 (28) Eylül 1915 tarihinde Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığı'na, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan arasındaki askerî iş birliği, Almanya ve Bulgaristan arasındaki gizli mukavele, ittifak ve dostluk anlaşmasının onaylanmış son metinlerinin kopyalarını ilave ederek gönderdiği 538 numaralı şifreli telgraf. (Arhivite Govoryat, Bilgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomaticheski Dokumenti, Tom 1, Nomer 20, Sofiya. 2002, s.441-446).

7 Nurcan Fidan, **Birinci Dünya Savaşında Türk-Bulgar Ortak Harekâtı (Romanya ve Makedonya Cephesindeki Türk Birlikleri)**, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, ATASE Yayınları, Ankara 2005, s.71-94, s.72.

8 Fidan, a.g.e., s.74.

da neden olmuştur. Çünkü kazanılan zaferler sonrası ele geçirilen bölgelerde elde edilen ganimetler Almanlar tarafından ülkelerine taşınmıştır. Söz konusu bu Alman politikası Bulgar ekonomisinde önemli derecede gıda krizi yaratmış bu durum da Bulgar toplumunda açlık ve sefaletle neden olmuştur. Bulgaristan iç politikasında bunlar yaşanırken 1918 yılı ile birlikte diğer İttifak Devletleri için de savaşın seyri kötüleşmeye başlamış ve cephelelerde gerilemeler yaşanmıştır.

Bulgaristan için savaşın sonunu getiren şey iç çatışma olmuştur. Cephe hattında huzursuzluk içerisinde bekleyen askerler pozisyonlarını bırakarak şehirlerde ortaya çıkan kadın hareketleri ile birleşmiş, bu durum ülkede askerî bir isyana dönüşmüştür. Hükümet ekim ayına dek bu isyanlarla mücadele etmiş, ekimin ilk haftasında söz konusu isyanları ancak bastırabilmiştir. Diğer taraftan isyanlarla mücadele edildiği süreçte Selanik'e İtilaf Devletleri ile ateşkes imzalanması için temsilci gönderilmiş, 29 Eylül 1918 tarihinde de Selanik Ateşkes Antlaşması ile Bulgaristan için Birinci Dünya Savaşı sona ermiştir⁹.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Bulgaristan'ın durumu genel itibarı ile bu şekilde iken Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki askerî alışveriş ile ilgili ilk temas Bulgar birlikleri 14 Aralık 1915 tarihinde bekleme pozisyonuna geçtikten 10 gün sonra başlamıştır. 25 Aralık 1915 tarihinde Alman Ordusu Genel Karargâhında görevli Bulgar temsilci Albay Gançev Türk ordusundan destek alınması ile ilgili General von Falkenhayn ile görüşmüş ve bu görüşmeye dair bilgileri Bulgar Ordusu Genel Karargâhına telgrafla bildirmiştir¹⁰. Türk birliklerinin Bulgar Ordusuna destek vermesi ile ilgili müttefikler arasındaki bir diğer görüşme ise Bulgar Genelkurmay Başkanı General Jekov ile yine Alman General von Falkenhayn arasında 1916 yılının Haziran ayında gerçekleşmiştir. Romanya'nın savaşta alacağı konum hakkında görüş alışverişinde bulunmuş ve General von Falkenhayn General Jekov'a tavsiyelerde bulunmuştur. Romanya'ya karşı hareket etmek zorunda kalınması hâlinde, bu görevin zayıf Bulgar, Alman ve Avusturya-Macaristan birliklerine verilmesinin doğru olmayacağını ifade eden Falkenhayn, Sedmigradsko'da (Transilvanya ya da Erdel) bulunan Alman ve Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin Romanya'ya karşı yönlendirilmesinin ve bu operasyonlar sırasında Bulgar ordusunun birkaç Türk tümeni ile desteklenmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir¹¹.

9 Lalkov, a.g.e., s.93.

10 TSV, F.22, Op. 3, Ae. 234, s.192.

11 TSV, F.40, Op. 2, Ae. 661, s.217.

Falkenhayn, Türk tümenlerinin sayısı hakkında Enver Paşa ile görüşüp mutabık kalındığında kendisine bilgi vereceğini bildirmiştir. Fakat General Jekov, Falkenhayn'ı beklemek yerine Albay Gançev aracılığı ile 20 Haziran 1916'da Enver Paşa'dan Romanya'ya karşı ihtiyaç olması durumunda Bulgaristan'ın emrine 6 adet Türk tümeni verilebileceği bilgisini almıştır¹². General Falkenhayn ise bu konu hakkında General Jekov'a 1 Temmuz 1916 tarihinde bilgilendirme telgrafi çekmiştir. Enver Paşa'nın ihtiyaç olması hâlinde özel askerî amaçlarla üçer tabur ve üçer alaydan oluşan dört tümeni vermeye hazır olduğunu belirten Falkenhayn, Romanya'nın İtilaf saflarına katılması ve Osmanlı Devleti'ne karşı doğrudan bir harekâta bulunmaması durumunda ise bu tümenlerin sayısını altıya çıkarılabileceğini bildirmiştir¹³.

General von Falkenhayn'ın bu bilgilendirmesi sonrasında geniş bir analiz yaparak aynı gün cevabi bir telgraf gönderen Jekov Türk birliklerinin yardımını almadan savaşa devam etmek istediklerini belirtmiştir. Bu yardımı ise Türklerin Bulgaristan'a yaptıkları en ufak hizmetten dolayı karşılık istediklerine dair açık bir niyetlerinin olduğunu bildiklerinden, Türklerin yardımlarının verimli olup olmayacağı konusunda da endişelerinin bulunmasından istemediklerini ifade etmiştir. General Jekov'un bu konuda en dikkat çekici ifadesi ise; *“Fakat bir veya daha fazla sayıdaki Türk tümeninin işbirliğini istememiz kaçınılmaz olduğunda, o zaman doğrudan Bulgaristan'a değil de, Almanya ile işbirliği için istenmiş olmasını dilerim, yani Türk kuvvetleri Alman kuvvetlerinin yerine geçiyorlar gibi. Ancak bu şekilde Türkiye ile hiç istenmeyen anlaşmazlıklardan kaçınmış oluruz”* şeklindedir. Türk birliklerinin şimdiden sınıra odaklanmasının da erken olduğunu, bunun için biraz daha beklemeleri gerektiğini ifade etmiştir¹⁴. General Jekov'un Türk birliklerinin varlığına karşı duyduğu endişeyi açıkça dile getirdiği görülmektedir. Ayrıca ihtiyaç duyulması hâlinde dahi Türklerin Almanlarla işbirliği yapmış gibi hareket etmesi gerektiğini vurgulayarak, Türklerin bu desteğine karşı Bulgaristan'ın onlara borçlu kalmasını istememektedir. 2 Temmuz 1916 tarihinde Falkenhayn'ın gönderdiği cevaptan Almanya'nın da Bulgar General'in Türk birlikleri hakkında yaptığı öneriyi kabul ettiği anlaşılmaktadır. General Falkenhayn söz konusu teklifi kabulle ilgili Jekov'a *“Türk tümenleri başka çare kalmadığında Almanya'ya yardım olarak talep*

12 TSVA, F.40, Op. 2, Ae. 577, s.157.

13 TSVA, F.22, Op. 3, Ae. 239, s.381.

14 TSVA, F.22, Op. 3, Ae. 577, s.162.

edilmeli ve Bulgaristan için herhangi bir tazminat söz konusu olmamalı” şeklinde bir cevabi telgraf göndermiştir¹⁵.

General Jekov ile Falkenhayn'ın Haziran 1916 tarihindeki görüşmeleri sonrasında Türk birliklerinin ne şekilde gönderileceği konusunda mutabakata varıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu bu Türk desteğinin somut olarak uygulamaya koyulması ise Bulgaristan'ın 1 Eylül 1916 tarihinde Romanya'ya savaş ilanı sonrasında gerçekleşmiştir¹⁶. Romanya'nın savaşa katılması ile bu zamana dek sadece güneyde Makedonya cephesinde askerî operasyon yürüten Bulgaristan, kuzeyde, Romanya'ya karşı Dobruca cephesine askerî birlik sevk etmek zorunda kalmıştır. Türk birlikleri Romanya'nın savaşa katılımı ile gündeme gelmiş olmasına rağmen Makedonya cephesinde 10 Eylül 1916 tarihinde İtilaf birliklerinin yoğun bir saldırı başlatması üzerine Bulgar Genelkurmayı Almanya'dan askerî destek talebinde bulunmuştur. Alman Genel Karargâhı ise Bulgaristan'ın bu talebine Enver Paşa'dan birlik talep ederek cevap vermiştir. Enver Paşa Almanya'nın bu talebine olumlu cevap vererek, Makedonya cephesine 46'ncı ve 50'nci tümenlerden oluşan 20'nci Türk kolordusu ile 177'nci Türk alayını göndermiştir. Bu birlikler Makedonya'da konuşlu General Todorov komutasındaki 2'nci Bulgar ordusunun Meriç Nehri ile Serez arasındaki bölgenin savunmasını alan 10'uncu Bulgar tümeninde görev yapmıştır¹⁷.

Romanya'ya karşı Dobruca hattında verilecek mücadele için ihtiyaç duyulan ve savaş boyunca Bulgar 3'üncü Ordu komutanı General Toşev'in komutası altında bulunacak olan Türk birlikleri ise 15,25 ve 26'nci tümenlerden oluşan 6'nci Kolordudur. Bu kolordunun Dobruca cephe hattına nakil işlemleri 21 Eylül 1916 tarihinde başlamış, 5 Ekim 1916 tarihine dek sürmüştür¹⁸. Cephelere ulaşan Türk birlikleri Bulgar komutası altında verilen görevleri kendi düşmanları ile savaşırçasına ve kendi vatanlarını savunurçasına yerine getirmiştir. Kuzeyde Romen ve Rus birliklerinden oluşan İtilaf askerlerine karşı aktif bir şekilde cephede, güneyde ise İtilaf Kuvvetlerinin her an bir saldırıya geçme tehlikesine karşı Bulgar birlikleri ile birlikte teyakkuzda olmuştur.

15 TSVVA, F.22, Op. 3, Ae. 577, s.162.

16 Nikola Stanev, **Nay-Nova İstoriya Na Bılgariya 1912-1920**, İlyustratsii, Kniga II Voyni Za Obedinenie, Sofiya, 1925, s.319-320.

17 Fidan, a.g.b., s.84.

18 TSVVA, F. 40, Op. 2, Ae. 611, s.24.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'ın durumu ve yaşanan gelişmeler sonrasında Türk-Bulgar ilişkileri genel manada böyle cereyan etmiştir. Tüm bu bilgiler aşağıda mevzu bahis edilecek olan kütüphane ve arşivlerden temin edilmiş, yerel kaynaklar ile de desteklenmiştir.

II. Balkan Araştırmaları Enstitüsü ve Trakoloji Merkezi Kütüphanesi (Институт за Балканистика с Център по Тракология)

Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkan Araştırmaları Enstitüsü, UNESCO'nun himayesinde 15 Ocak 1964'te Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. Balkan dilleri, tarihi, kültürü ve çağdaş gelişimine yönelik bir araştırma ve eğitim merkezi olarak kurulmuştur¹⁹. Bulgaristan ile ilgili araştırma yapacak araştırmacılar için uzman kadrosu ile rehberliğine ihtiyaç duyulacak önemli bir bilim merkezi olan Balkan Araştırmaları Enstitüsü ve Trakoloji Merkezi, bünyesinde barındırdığı telif ve tetkik eserlerle oldukça önemli bir başlangıç noktası olacaktır. Öncelikle bu enstitü / merkez bünyesinde 24.000'den fazla kitap, süreli yayın ve referans eseri yer almaktadır. Ayrıca enstitü / merkez kütüphanesi Bulgaristan akademik kütüphaneleri ulusal kataloğuna üye bir kütüphanedir. Bulgaristan Kütüphaneleri Ulusal Ağı bünyesinde ise 1.040.145 adet kitap, 938.787 adet süreli yayın, 31.207 özel baskılı eser, 1095 adet eski basım eser, 350 adet Slav ve Yunan El Yazması Mikrofilm bulunmaktadır²⁰. İlgili enstitü / merkez kütüphanesi sorumlusu Todor Todorov'dur. Kütüphanenin çalışma saatleri ise Pazartesi-Perşembe: 10.00-16.30 iken, cuma günü 13.00-16.30 saatleri arasında hizmet vermektedir. Ayrıca her ayın son cuma günü kütüphane kapalıdır. Enstitü-Merkez kütüphanesi ek 7'deki görselde yer alan binada hizmet vermektedir.

III. Bulgaristan Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesi (Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий)

Bulgaristan Kiril ve Metodiy Kütüphanesi Bulgaristan'ın millî kütüphanesidir. Yerleşke olarak yine Sofya'da yer almakta ve Balkan Araştırmaları Enstitüsü ve Trakoloji Merkezi hizmet binasına da oldukça yakın bir konumdadır²¹. Kütüphane Bulgaristan'ın en büyük kütüphanesidir. 1878 yılında kurulan komisyon ile hayata geçen kütüphane ek 8'de yer alan görseldeki hizmet binasına sahiptir.

19 <https://www.balkanstudies.bg/bg/struktura/structura.html> Erişim Tarihi: 19.02.2024.

20 Bulgaristan Kütüphaneleri Ulusal ağı ile ilgili link: <http://cl.bas.bg/>

21 **Kütüphane Adresi:** Sofya 1504, 88 Vasil Levski Bulvarı. **E-posta:** nl@nationallibrary.bg

Bulgaristan Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesi bünyesinde Bulgar tarihi arşivi, baskısı tükenmiş nadir ve değerli eserler, Slav ve yabancı dilde el yazmaları, şark eserleri, resmi kayıtlar, grafik ve haritalar, müzik yayınları ve ses kayıtları, referans kitaplar yer almaktadır. Milli kütüphane bünyesinde yer alan bu katalogları ise 3 alt başlıkta tasniflemek mümkündür.

III. 1. Bulgar Tarihi Arşivi

“Portreler ve Fotoğraflar” koleksiyonuyla birlikte, 900’ün üzerinde özel ve kamu fonuna bölünmüş 1.600.000 belgeyi, 89 koleksiyon ve yüzlerce bireysel dosyaya ev sahipliği yapmaktadır. Envanterlerde ve kart dosyalarında sunulan 1.300.000’in üzerinde belge işlenerek bilimsel araştırmacılar için erişime sunulmuştur. Bulgar Tarih Arşivi’nde yer alan arşiv fonlarına, koleksiyonlara erişim için Bulgarca hazırlanmış 9 ciltlik “Obzor Na Arhivnite Fondove, Koleksii i Edinični Postipleniya, Sıhranyavani v Bilgarski İstoriçeski Arhiv Kniga:1-9” kitaplarından erişim mümkündür²². Bu kataloglar 1963-2006 yılları arasında farklı yıllarda hazırlanmıştır.

Bulgar Tarih Arşivindeki en eski el yazması 11’inci yüzyıla ait üzerinde Yunanca yazılar bulunan bir parşömendir. Bu parşömen Atanas Başev fonunda yer almaktadır. Diğer taraftan 15 ve 17’inci yüzyıllara dair belgeler de yer almaktadır. Bulgar Tarih Arşivinde yer alan belgelerin en yoğun olduğu aralık ise 19’uncu yüzyılın ortalarından 20’nci yüzyılın ortalarına dek olan dönemdir. Bu döneme dair belgeler; Bulgar bağımsızlık sürecinin önde gelen siyasi, ekonomik ve kültürel şahsiyetlerine, sonraki süreçlerde görev yapan devlet adamlarına, tanınmış kişilere aittir. Bulgar Tarih Arşivlerinde Nayden Gerov, Todor Burmov, Tsani Ginçev gibi yazarların arşiv koleksiyonlarının yanında Vasil Aprilov, Nikola Batsarov, Dr. Petır Beron, Rayno Popoviç, Petko Raçov Slaveykov gibi önde gelen eğitimcilerin kayıtları da yer almaktadır. Arşivde ayrıca Bulgar halkının bağımsız bir kilise oluşturmak için verdiği mücadelelere dair belgeler de yer almaktadır²³.

22 Katalogları incelemek için erişim linki:

<https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2/> Erişim Tarihi 23.02.2024.

23 <https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2/> Erişim Tarihi 23.02.2024.

III. 2. Baskısı Tükenmiş Nadir ve Değerli Eserler

Eski baskılı, nadir ve değerli kitaplardan oluşan fon, 15-21. yüzyıllar arasında basılmış ve ayrı koleksiyonlar hâlinde düzenlenmiş toplam 17 bin cilt civarında kitap ve süreli yayın içermektedir. Fonun içeriği ise: Bulgarca, Kilise Slavcası ve diğer dillerde yer alan yayınlar, dini-dogmatik okumalar, eğitim-öğretim, sosyal-politik, didaktik, bilimsel literatüre sahiptir. Milli Kütüphane'nin kurulmasıyla birlikte eski basım, nadir ve değerli basımlar ile süreli yayınlarından oluşan koleksiyonların oluşturulmasına başlanmıştır. 1879-1883 döneminde Viyana'daki Bulgar tüccar Nikola Kovaçev, kütüphaneye önemli nadir eserleri bağışlamıştır.

Baskısı tükenmiş nadir ve değerli eser koleksiyonları aşağıdaki fonları içermektedir:

- I. 15.-19. yüzyıla ait Kiril alfabesiyle basılmış kitaplar.
- II. 1806-1878 yılları arasında Bulgarca eski basılı kitaplar ve süreli yayınlar.
- III. 1878'den sonra Bulgarca nadir ve değerli kitaplar.
- IV. Çoğunlukla Bulgar siyasi ve kültürel tarihiyle ilgili, baskısı tükenmiş, nadir ve değerli yabancı kitaplar; Balkan ve Slav halklarının tarihi ve 15. yüzyıldan günümüze kültürel-tarihi, sanatsal ve değerli basımlar.
- V. Minyatür Baskılar

Bu fonların en zengini, 1806-1878 dönemine ait Bulgar eski basılı kitaplarının ve süreli yayınlarının koleksiyonudur. 8.486 ciltte 1.670 başlık içermektedir. Süreli yayınlar ise yaklaşık 95 gazete ve dergi içermektedir. Kiril alfabesiyle basılan kitapların koleksiyonu, Güney Slav dilinin ve özellikle Bulgar matbaacılığının başlangıcını simgeleyen baskılara yer vermektedir. Karadağ ve Tırговиşte'de ilk Slav matbaalarında basılan kitapların nüshaları son derece değerlidir. 16. yüzyıldan kalma Venedik baskıları da mevcuttur ve özellikle ilk Bulgar matbaacı Yakov Kraykov'a ait olanlar da bulunmaktadır²⁴.

24 <https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BD-%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/> Erişim Tarihi: 26.03.2024.

15.-20. yüzyıllara ait yabancı eski basılmış, nadir ve değerli kitaplardan oluşan koleksiyon yaklaşık olarak 1000 m²'yi kapsamaktadır. Dillere göre ayrılmış 5034 ciltte 4100 başlık (Yunanca, Latince, İngilizce, Fransızca, Rusça, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, vb.). Bunlar arasında en fazla sayıda olan Yunan eski basılı kitaplardır. Bunların önemli bir kısmı Arbanasi, Süzebolu, Nesebır, Samokov köylerinden getirilmiş olup, el yazması notlar bakımından zengindir. Bu koleksiyondaki diğer kitaplar arasında, yabancı edebiyatın klasik yazarlarının orijinal dilindeki ilk veya özellikle değerli baskılarının yanı sıra imzalı kitaplar da bulunmaktadır. Bunlar arasında dikkat çekenler şunlardır: Jean-Jacques Rousseau ve Voltaire'in eserlerinin basımları; Alman reformcu Martin Luther tarafından tercüme edilen İncil baskısı; Fransız tarihçi ve Bizantolog Charles Ducange'nin 1681 tarihli üç ciltlik sözlüğü ve Bulgar kralı Ferdinand'ın (1887-1918) kitap koleksiyonu. Dubrovnik tarihçisi Mavro Orbini'nin 1601'de Pesaro'da basılan eseri, Bulgar tarihiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu, Peder Otets/Papaz Paisiy Hilendarski'nin 1762'de yazdığı “Славянобългарская история” adlı eserin kaynaklarından biridir²⁵.

Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesindeki kataloglara ve fonlara dijital erişim aşağıdaki linklerden mümkündür:

Bulgarca eski basım kitaplar için; (1806-1878) Dijital Kütüphane (1864'e kadar olan baskılar dijitalleştirilmiştir).

Devam eden basımlar için; 1844 – 1878 Dijital Kütüphane.

Eski basım, nadir ve değerli Fransızca, Rusça, İngilizce, İtalyanca kitaplar için Dijital Kütüphane (kısmen).

15.-20. yüzyıla ait Slav Kiril alfabesiyle basılmış kitaplar için; (17. yüzyılın sonuna kadar girilen kayıtlar) Dijital Kütüphane (kısmen).

Şimdiye kadar, Kütüphanenin arşivinde saklanan tüm süreli yayımlar (diğer Bulgar kütüphaneleri tarafından dijitalleştirilen birkaç kitap hariç) ve Bulgar eski basılı kitaplarının neredeyse %35'i dijital ortama aktarılmıştır. Nadir ve değerli eserler bölümünün çalışma saatleri Pazartesi-Cuma, 9:00-12:00 ve

25 <https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BD-%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/> Erişim Tarihi: 26.03.2024.

12:30-17:30 arasındadır. Cumartesi günü ise hafta içi ayrılmış kaynakların incelemesi yapılabilmektedir²⁶.

III. 3. Slavca ve Diğer Dillerdeki El Yazmaları²⁷

1878 yılında Halk Kütüphanesi'nin kurulmasıyla birlikte, kuruluşundan bu yana Kütüphane Müdürünün ofisinde özel bir dolapta ayrılmış olan Slav ve yabancı dillerdeki el yazmalarından oluşan bir fon oluşturulmuştur. El yazması koleksiyonlarının organizasyonu için, Halk Eğitim Bakanlığında veya bizzat Kütüphaneden uzmanlar, milli kütüphane için Slav, Yunanca ve diğer yabancı dillerdeki (Slav olmayan) el yazmalarını, eski basılı kitapları ve Rönesans gazetelerini derlemiş ve ulaşılabildiklerini satın almıştır. Bibliyografya, paleografi ve Bulgar dili tarihi alanında uzman olan Prof. Benyo Tsonev, edebi anıtların değerlendirilmesi ve değerli makbuzların ilk işlenmesi için komitenin başına getirilmiştir. İlk dökümanlar arasında Sofya Metropoliti Meletiy Zografski'nin el yazmaları koleksiyonu, Prof. Marin Drinov, Petko R. Slaveykov, Nayden Gerov'un zengin kütüphanesi, Braila'daki Bulgar Edebiyat Cemiyeti kütüphanesinden el yazmaları vb. yer almaktadır. Bulgar topraklarındaki çeşitli kilise ve manastırlarda keşfedilen ve toplanan çok sayıda eski basılı eserler, İstanbul'daki Bulgar Eksarhlığı, Halk Eğitim Bakanlığı, Sofya'daki Ulusal (daha sonra Arkeoloji) Müze aracılığıyla kütüphaneye dahil edilmiştir. Fondaki Yunanca el yazmalarının bir kısmı Ohri'de bulunurken daha sonra Eftim Sprostranov tarafından buradan kütüphaneye getirilmiştir. 1995 yılında, Birleşik Bulgar Bankası'ndan (UBB koleksiyonu) ve Bulgar Multimedya Şirketi'nden (BMK koleksiyonu) olmak üzere iki adı geçen koleksiyon Slav el yazmaları fonuna bağışlanmıştır.

1948 yılında "El Yazmaları ve Eski Matbu Kitaplar" ile ilgili özel bir bölüm oluşturulmuş, bu bölüme Dr. Magno Stoyanov atanmıştır. Ocak 1978'de kütüphane müdürünün emriyle iki ayrı «El Yazmaları» bölümü kurulmuştur.

26 <https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/> Erişim Tarihi: 26.03.2024.

27 <https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%8F%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%87%D1%83%D0%B6%D0%B4%D0%BE%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D1%8A%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B8/> Erişim Tarihi: 26.03.2024.

Slav ve yabancı dildeki ortaçağ ve geç dönem el yazmaları fonu, çoğunluğu ilgili kataloglarda bulunan yaklaşık 1.700 el yazmasına sahiptir. Bunlar esas olarak dini ve dogmatik içeriğe sahip, ayinle ilgili kullanıma ve manastır yaşamının günlük ihtiyaçlarına yönelik kitaplardır: İnciller, ilahiler, havariler, ayinler, trebnikler, çeşitli kompozisyonlara sahip koleksiyonlar vb.

Bulgar edebiyatı ve Bulgar dili, Güney Slav Kiril yazısının gelişimi, ayrıca sadece Bulgarların değil, Balkan topraklarının genel ve kültürel tarihi hakkında çeşitli bilgiler de kütüphanede yer almaktadır. 13 ve 14. Yüzyıla dair Bulgarca metinler yer alırken, 18. yüzyılda el yazması geleneğini koruyan metinler de mevcuttur. Yunanca el yazmaları koleksiyonu, Bulgarların, Osmanlı yönetimi boyunca yaşanan tarihsel süreçlerle alakalı eserler de kütüphane de yer almaktadır. Kütüphanedeki Yunanca yazmaların kökenine ilişkin veriler oldukça azdır. Bunların çoğunluğu Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinden (Arbanasi, Baçkovo Manastırı, Varna, Pomorie, Süzebolu vb.) (bağış veya itfa yoluyla) gelmiştir.

Genel fon şunlardan oluşmaktadır:

Coğrafi ve dilsel kriterlere göre ayrılabilen, yaklaşık 1.500 birimlik Slav el yazmalarından oluşan bir koleksiyon yer almaktadır:

11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Bulgar Kiril el yazmaları; koleksiyonun en eskisi 11. yüzyıldan kalma Enina Harpostle'dir (NBKM 1144); 13. yüzyıldan kalma bir dizi el yazması mevcuttur; bunların arasında Argyrovian Üçlüsü (NBKM 933) ve Seçim İncili (Veleshko Evangelie, NBKM 18) gibi eserler

12. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Güney Slav el yazmaları; Çok sayıda kopya arasında, İskenderiye'nin (Büyük İskender'in Hayatı) nadir resimli ilk kopyalarından biri bulunmaktadır- 15. yüzyıldan Sofia Illustrana Alexandria (NBKM 771). Koleksiyonda bir Hırvat Glagolitik el yazması

15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan Eflak ve Moldovya el yazmaları

Az sayıda Rusça el yazmaları

Koleksiyon, tek sayfalık el yazmaları da dahil olmak üzere çok sayıda parça içermektedir; aynı zamanda 15. ve 16. yüzyıllardan kalma Eflak ve

Moldovya voyvodalarının çeşitli tüzüklerini de içermektedir. Bu fonun ana kısmı kütüphaneye aittir ve “NBKM” şeklinde isimlendirilmiştir, genel Slav el yazması fonundaki iki ayrı “harici” koleksiyona ise sırasıyla “OBB” ve “BMK” isimleri verilmiştir.

Coğrafi ve dilsel olarak aşağıdakileri kapsayan yabancı dil el yazmalarından oluşan bir koleksiyon da mevcuttur:

X-XIX. yüzyıl dönemine ait Yunanca el yazmaları; Koleksiyonda 149 tanımlanmış Yunanca el yazması ve yaklaşık 10 tanımlanmamış Yunanca el yazması bulunmaktadır
Latince el yazmaları- koleksiyon, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan sekiz el yazmasını içermektedir
Romence el yazmaları – koleksiyon 17. ve 18. yüzyıllara ait sekiz el yazması içermektedir
Almanca el yazmaları – koleksiyon 18. ve 19. yüzyıllara ait dört el yazması içermektedir
İtalyan el yazmaları – koleksiyon 18. ve 19. yüzyıllara ait üç el yazması içermektedir;

Yabancı dildeki el yazmaları koleksiyonu aynı zamanda bir Ermeni el yazması da içermektedir: 966’dan kalma Ermeni Dört İncil (NBKM Kol. 1); 18. yüzyıldan kalma Gürcüce bir el yazması, Bachkovo Manastırı Typica’nın bir kopyası (NBKM Georg. 1); XV-XVII yüzyıllara ait üç Yahudi parşömeni de el yazmaları bölümünde yer almaktadır.

Bulgar Milli Kütüphanesinde Türk araştırmacıları ilgilendiren en önemli kısmı ise Şarkiyat Bölümü’nde (Ориенталският отдел) yer alan Osmanlı arşiv belgelerini içeren kısımdır. 1878 yılında Bulgar topraklarında bir Bulgar Prenslüğü kurulduktan sonra bu kısım ayrı bir bölüm olarak oluşturulmuştur. Bölümün ilk sahip olduğu eserler, Hüsrev Paşa’nın vakıf kütüphanesi koleksiyonundaki 2.485 el yazması kitap olmuştur; bunu Sofya, Köstendil ve Vidin kütüphanelerinden kitap ve belgeler takip etmiştir. Doğu koleksiyonları daha sonraki yıllarda hem yerel kökenli hem de yabancı kaynaklardan alınan Arap alfabesi ile yazılmış belgeler ile zenginleştirilmiştir. 20. yüzyılın ilk

çeyreğinde İstanbul'daki arşivlerden temin edilen belgeler arasında yer alan en eski el yazması 1017 yılına aittir ve el-Buhari (810-870) tarafından derlenen bir hadis koleksiyonunun transkripsiyonudur. Arap coğrafyacı el-İdrisi'nin (ö. 1165) eserlerinin 1556 tarihli transkripti özellikle değerlidir. 16. yüzyıldan kalma Farsça eserlerin transkripsiyonu zengin ve zarif bir şekilde dekore edilmiştir. Doğu Koleksiyonu içerisinde ayrıca Osmanlı Dönemine ait tımar, vakıf ve sicil defterleri de yer almaktadır²⁸.

Bu defterlere dair dijital kataloglar mevcuttur ve bu kataloglar incelendiğinde 1790 tarihli 2 sayfalık bir tahrir defteri “OAK 1/1-1790-2.л-таҳрир” künyesi ile künyelenmiştir. İçeriğinde ise “Prusya elçisinin Rusya ile ateşkes yapılması için arabuluculuk yapmayı kabul ettiğine dair Osmanlı Sultanına yapılan bildirim” yer almaktadır. Bu ilk belge iken son belge ise bir tezkeredir. İlgili tezkere “OAK 268/99-1869-резке” şeklinde künyelenmiştir. İçeriğinde “Tseço Vilkov'a ticaret yapma izni verildiğine” dair bilgiler yer almaktadır. Defterlerin dijital kataloglarına ve dijital olarak araştırmacıların kullanımına sunulmuş defterlerin orijinal görüntülerine <https://digilib.nationallibrary.bg/sij/public/> adresinden erişmek mümkündür²⁹.

IV. Bulgaristan Devlet Arşivleri (Държавна Агенция “Архиви”)

Ek 9'daki görselde yer alan binada hizmet veren Bulgaristan Merkezi Devlet Arşivleri, Balkan Araştırmaları Enstitüsü ve Trakoloji Merkezi Kütüphanesi (Институт за Балканистика с Център по Тракология) ile Bulgaristan Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesine yakın bir konumda yer almaktadır. Öncelikle Merkez Devlet Arşivinin tarihsel sürecine bakmak gerekirse; Bulgaristan'da devlet arşivlerinin kurulması, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Fonu'nun (SAF) kurulmasına ilişkin 10 Ekim 1951 tarihli Ulusal Meclis Başkanlığı'nın 515 sayılı Kararnamesi'nin çıkarılmasıyla gerçekleşmiştir. 18 Nisan 1952 tarih ve 344 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile devlet arşivlerinin teşkilatı, işlevleri düzenlenmiştir. Aynı yıl Arşiv Dairesi Başkanlığı bünyesinde

28 <https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%BE%D1%82%D0%B4%D0%B5%D0%BB-%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D1%81%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%BA> Erişim Tarihi: 16.04.2024.

29 <https://www.nationallibrary.bg/www/%d0%b4%d0%b8%d0%b3%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b0-%d0%b1%d0%b8%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%be%d1%82%d0%b5%d0%ba%d0%b0/%d1%81%d0%b8%d0%b4%d0%b6%d0%b8%d0%b-%d0%b8-2/> Erişim Tarihi: 16.04.2024.

Merkezi Devlet Tarih Arşivi, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi ve 12 ilçe merkezindeki bölgesel devlet arşivleri oluşturulmuştur. 1959-1963 döneminde ülkenin idari-bölgesel yapısının değişmesinin ardından yeni oluşturulan 15 ilçede devlet arşivleri de düzenlenmiştir. 1961-1992 döneminde bölgesel arşivler doğrudan ilçe ve belediye halk meclislerine bağlanmıştır. 1974 yılında ise üçüncü bir merkezi arşiv; “Merkezi Devlet Teknik Arşivi” oluşturulmuştur. Arşiv kurumunun birkaç kez adı ve bağlı olduğu üst makam değişmiştir. 1961 yılında İçişleri Bakanlığı sisteminden Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığına, daha sonraki yıllarda ise sırasıyla Sanat ve Kültür Komisyonuna, Enformasyon ve Haberleşme Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu’na (1976’dan itibaren Arşiv Baş Müdürlüğü adı altında) geçmiştir. 2007 yılından sonra kabul edilen Ulusal Arşiv Fonu Kanunu, Devlet Ajansı “Arşivler”in mevcut durumu ve adı son kez düzenlenmiştir³⁰.

Merkezi Devlet Arşivi, Devlet Ajansı “Arşivler” bünyesinde ihtisas idaresinin müdürlüğü statusündedir. Arşiv şu kısımlardan oluşturulmuştur: “Arşiv fonlarının ve yabancı arşivlerden belgelerin toplanması”, “Arşiv fonlarının işlenmesi”, “Arşiv fonlarının raporlanması ve saklanması” ve “Arşiv fonlarının kullanılması.” Arşivde yer alan belgeler için oluşturulmuş olan kısaltmalar ise; Merkezi Devlet Tarih Arşivi için TsDĪA-ЦДИА, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi için TsDA-ЦДА, Merkezi Devlet Teknik Arşivi için TsDTA-ЦДТА şeklindedir.

1993 yılında 30.12.1992 tarih ve 268 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca Bulgaristan Cumhuriyeti’ndeki arşiv sistemi yeniden yapılandırılmıştır. Mevcut üç merkezi arşiv (TsDĪA-ЦДИА, TsDA-ЦДА NRB-HPБ ve TsDTA-ЦДТА), Bakanlar Kurulu’na (GUA- ГYA) bağlı Arşivler Ana Müdürlüğü altında Merkezi Devlet Arşivi’nde (ЦДА-TsDA) birleştirilmiştir. Arşivde araştırma yapacak araştırmacılar için okuma odaları, çalışma odaları ve laboratuvarlar tek bir yerde, Moskovska Caddesi No. 5’teki binada toplanmıştır.

Tarihsel bilgilendirme sonrasında Bulgaristan Merkez Devlet Arşivlerinde araştırma yapacak araştırmacıların buradan nasıl faydalanabilecekleri hakkında bilgi vermek gerekirse; öncelikle araştırmacılar bir araştırmacı kartı sahibi olmak durumundadırlar. Okuyucu kartı için ise <http://212.122.187.196:8081/default> adresinden başvuru yaparak, ilgili arşiv binasında kart temin bürosundan okuyucu kartı temin edebilirler. Daha sonra aynı ekranda yer alan hizmetler

30 <https://www.archives.government.bg/5-History-LM> Erişim Tarihi: 04.04.2024.

kısımında araştırmak istediği konu hakkında elektronik bir başvuru formu doldurmak gerekmektedir. Söz konusu bu formlar temin edildikten sonra ilgili arşiv binasının 1'inci katında yer alan Okuma Salonu 100'de (Читалния Сто) yer alan fonlar incelenerek ilgili dökümanlar eğer dijital platformdan talebi yapılmadıysa el yordamıyla talep formu doldurularak talep edilebilir. Araştırma ve inceleme için talep ve inceleme işlemleri sadece bu salonda gerçekleştirilmektedir ve belgelerin dışarı çıkarılmasına izin verilmemektedir. Aynı binanın 2'nci katında ise mikrofilm bölümü yer almaktadır. Mikrofilm bölümünde araştırma yapılacak dönemle ilgili talep yine okuma salonu 100'den yapıp dijital belge taşıyıcıları vasıtasıyla mikro film bölümünde yer alan cihazlar ve bilgisayarlardan inceleme yapılabilir.

01.01.2024 tarihi itibarıyla Bulgaristan Merkezi Devlet Arşivlerinde TsDA 4.096 arşiv fonu, 1.947.791 adet arşiv belgesi ve diğer çeşitli belgelerle birlikte toplam 21.075.27 adet belge yer almaktadır. Ayrıca 13.957.478 adet mikrofilm yer almaktadır³¹.

Burada yer alan fonlar kendi içerisinde 4 ayrı harf sistemi ile sınıflandırılmıştır.

Eski Merkezi Devlet Tarih Arşivi (TsDIA-ЦДИА) “K” harfi kullanılmaktadır. Bu fonda ilk ve son fon içeriği;

- Fon 1K - Bulgaristan'daki Makedon-Edirne Milis Dernekleri Birliği-1889–1924-3 envanter- 211 a.e.
- Fon 2152K - 20. Yüzyılın 20'li yıllarında Bulgaristan'da yaşanan siyasi olaylara ilişkin Bulgar ve yabancı basın derlemesi – 1923 – 1928-1 envanter.

Merkezi Devlet Teknik Arşivi için (TsDTA-ЦДТА) “A” harfi kullanılmaktadır. Bu fonda ilk ve son fon içeriği;

- Fon 2A İcatlar ve Yenileşme Enstitüsü -(İİR-ИИР)– Sofya - 1909–2003 1909–2003-17 envanter-17296 a.e.
- Fon 314A Deyanov, Dimitar Sotirov (1933 –) - 1958 – 2020.

31 https://www.archives.government.bg/6-%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD_%D0%B4%D1%8A%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD_%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2
Erişim Tarihi: 03.04.2024.

Bulgaristan Kurum ve Kuruluşlarına dair arşiv İçin “C” harfi kullanılmaktadır. Bu fonda ilk ve son fon içeriği şu şekildedir:
<ul style="list-style-type: none"> - Fon 1C-Naiplik - 1943–1949 - 4 envanter - 181 a.e. - Fon 1601C-Demokrat Parti -(1989–2010).
Eski Siyasi Partiler’e dair arşiv için “B” harfi kullanılmaktadır. Bu fonda ilk ve son fon içeriği şu şekildedir:
<ul style="list-style-type: none"> - Fon 1B-BKP Merkez Komitesi- 1891–1990 -120 envanter - 90010 a.e. - Fon 408B-Koleksiyon “9 Eylül öncesi ve sonrası BRP(k) Merkez Komitesinin sloganları, posterleri, çağrıları-1944 – 1946. 32

Merkezi Devlet Arşivleri’nde yer alan fonlar incelendiğinde ilgili fonların tarih aralıkları ve hangi konularla alakalı oldukları da tespit edilebilmektedir. Araştırmacılar kronolojik olarak tarama yaptıklarında ilgili fonlardan kolay bir şekilde istifade edebileceklerdir.

V. Tırnova (Търново) Askerî Tarih Arşivi (Държавният Военноисторически Архив)

Merkezi Devlet Arşivleri yanında Devlet Askerî Tarih Arşivleri’nde araştırma yapacak araştırmacılar Tırnova’da (Търново) yer alan Askerî Tarih Arşivlerini (DVIA-ДВИА) ziyaret etmek durumundadırlar. Ek 10’da yer alan görseldeki binada hizmet veren. Arşiv, 1951 yılında Millî Savunma Bakanlığının 02/09/1951 tarih ve 50 ve 20/03/1951 tarih ve 140 sayılı karar ve Genelkurmay Başkanının 21/05/1951 tarih ve 4544 sayılı kararıyla “Bulgar Halk Ordusunun Merkezi Arşiv fonu” adı altında oluşturulmuştur. 6.10.1952 tarih ve karar No. P-807 ile Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı’na bağlı bir bölüm arşivi olarak kurulmuştur. 1955 yılında arşivin adı Merkezi Askerî Arşiv (TsVA-ЦВА) olarak değiştirilmiştir. 21.12.1999 tarih ve 237 sayılı karar ile Merkezi Askerî Arşiv, Millî Savunma Bakanlığı bünyesinden çıkarılarak Bakanlar Kurulu’na bağlı Arşivler Ana Müdürlüğü’ne devredilmiş ve Devlet Ajansı

32 Daha Ayrıntılı incelemek için bk. https://www.archives.government.bg/14-%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5 Erişim Tarihi: 04.04.2024.

“Arşivler” altında 2007 yılında Devlet Askerî Tarih Arşivi adını almıştır. Arşiv, 1951 yılında oluşturulduğunda Veliko Tarnovo’da, eski “Bacho Kiro” (Бачо Киро) Piyade Okulu’nun arşive dönüştürülmesi ile bu binada yer alırken, 1954 yılında özel bir arşiv binası inşa edilmiş ve buna 1971-1974 döneminde 10 katlı yeni bir bina ilave edilerek arşiv bugünkü hâlini almıştır.

Devlet Askerî Tarih Arşivi’nde bir okuma odası, dijital görüntüleri izleme merkezi, mikrofilm çekimlerine uygun bir bölüm, belgelerin korunması ve restorasyonu için laboratuvarlar bulunmaktadır. Bilimsel referanslar kütüphanesinde tarih, arşiv çalışmaları ve diğer bilim alanlarına ilişkin 27.000 ciltten fazla özel literatür, sözlükler, ansiklopediler, referans kitapları, belge koleksiyonları, Bulgar ordusunun tarihi ile ilgili önemli şahsiyetlerin anıları, süreli yayınlar ve kataloglar yer almaktadır.

01.01.2024 tarihi itibarıyla Devlet Askerî Tarih Arşivi’nde 3500 arşiv fonu, toplam 462.952 arşiv envanteri yer almaktadır³³. İlgili arşivin fonları sayısal olarak tasniflenmiştir. İlgili fonlara bazı örnekler şu şekildedir:

- Fon 1-Bakanlar Kurulu-1877-1988- 14 envanter-3078 a.e.
- Fon 3172- 2’nci Nakliye Alayı-V.F. 48940-2000–2002 - 1 envanter-15 a.e.

Bu fon toplamda 3172 adet ayrı başlıkta içeriğe sahiptir.³⁴ Ayrıca kişisel arşiv materyallerinin yer aldığı kişisel fonlar da aynı arşiv biriminde yer almaktadır. Kişisel fonlar ismin baş harfine göre harf sistemi ile her harf ise kendi içerisinde numaralandırma sistemi ile tasniflenmiştir. İlgili fon A’dan-Ts’ye kadar sınıflandırılırken ilk ve son fonu ise şu şekildedir:

- A: Fon 07-Aleksandır Dyatçin-1880-1921-1 envanter-93 a.e.
- Ts: Fon 064-Tsanev, Petur Stoyanov-1904-1945-1 envanter-97 a.e.³⁵

33 https://www.archives.government.bg/278-%D0%94%D1%8A%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD_%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2 (Erişim Tarihi: 04.04.2024).

34 https://www.archives.government.bg/288-%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5 Erişim Tarihi 04.04.2024.

35 https://www.archives.government.bg/288-%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5 Erişim Tarihi: 04.04.2024.

Devlet Askerî Tarih Arşivi Katalog Rehberleri e-kitap şeklinde indirilebilmektedir:

Arşiv Fonları Klavuzu (Пътеводител на архивните фондове)
(1877–1945). Cilt (Том) I. С., 1976.

Arşiv Fonları Klavuzu (Пътеводител на архивните фондове)
(1877–1945). Cilt (Том) II. С., 1977.

Arşiv Fonları Klavuzu (Пътеводител на архивните фондове)
(1877–1945). Cilt (Том) III. С. 1978.

İlgili e-kitaplara erişmek için aşağıdaki bağlantı kullanılabilir:

<https://www.archives.government.bg/287-%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F>

SONUÇ

Bu makale; yakın dönem yani 1878-1918 arası dönemi çalışan ve konu kapsamı olarak da Balkan coğrafyası üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar için Bulgaristan’da yer alan kaynaklardan ne ölçüde faydalanabilirim sorusuna hem içerik hem de koordinat açısından bir rehberlik özelliği taşımaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde aynı soru sorularak yola çıkılmış ve yerinde tecrübe edilip temin edilmiş kaynaklardan mürekkep bir konu olan “Birinci Dünya savaşında Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri” sunulmuştur. Diğer bölümlerde ise temas edilen arşiv ve kütüphane birimlerinin hem konumları hem de bünyesinde taşıdıkları kaynaklar hakkında bilgiler verilmiştir. Görüleceği üzere bilginin her nerede yer alırsa alsın insanlığın ortak malı olduğundan hareketle, ister bir bilinmezi bilinir hâle getirme kaygısı taşınınsın, ister bilinir bir meseleyi daha da genişletme amacına sahip olunsun, bazı prosedürleri yerine getirmek şartıyla dünyanın her yerinden bilgi sahibi olmak mümkündür. Elbette söz konusu bilgiye erişim, kaynaklara erişim ile doğrudan alakalı olmakla birlikte yazı diline hakim olmak en elzem husus olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın kapsam aralığını oluşturan yıl aralığında Balkan coğrafyasının siyasi, kültürel, ekonomik, diplomatik, bürokratik, dini hususları hakkında ziyadesiyle geniş bir eser havuzuna sahip olan Bulgaristan kütüphane ve arşivleri, gerek telif, tetkik eserleri ile gerekse ana kaynak olarak nitelendirilen arşiv materyalleri ile karanlıkta yolunu arayan araştırmacılar için oldukça iyi hazırlanmış kataloglara sahiptir. İlgili arşiv ya da kütüphane hakkında bilgi verilen bölümlerde söz konusu bu kataloglara elektronik ortamda erişimin mümkün olduğu belirtilmiştir. Yolculuğunun ilk araştırma ve ön bilgi sahibi olma aşamasındaki araştırmacılar için kataloglara web ortamından erişmek ilk adım olarak çok önemli bir rehberlik sunmaktadır. En azından araştırma konuları ile alakalı bir çerçeve oluşturmak, hangi bilgiyi hangi kaynaktan ve ilgili kaynağın da mekânsal olarak nereden temin edileceğini belirlemek bu kataloglar sayesinde mümkündür.

Kuşkusuz ilgili arşiv ve kütüphaneler içerisinde en geniş havuza sahip olan Bulgaristan Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesidir. Milli kütüphane hakkında bilgiler sunulmuş olan bölümde ayrıntılı olarak da sınıflandırıldığı üzere hem telif tetkik hem de doğu şubesi olarak oluşturulmuş arşiv bölümünde oldukça kıymetli eser ve belgeler mevcuttur. Bulgar görevliler özellikle Osmanlı Devlet arşivlerinin yer aldığı bu doğu şubesini titiz bir şekilde korumaktadırlar. Yapılacak araştırma için buradan faydalanmak isteyenler

önce şube sorumlusu tarafından sıkı bir sorguya çekilmektedir. Daha sonra uygun bulunması hâlinde talep edilen arşiv materyali talep edene sunulmakta ve doğu şubesine ait inceleme salonunda materyal incelenebilmektedir. Aynı zamanda Balkan Araştırmaları Enstitüsü, Bulgar Bilimler Akademisi ve Bulgaristan Üniversitelerinde eğitim alarak Osmanlı Arşiv Belgelerini okumayı ve analiz etmeyi öğrenen Bulgar öğrenci ya da personeller ilgili arşiv materyallerini okuyup analiz ederek ürettikleri eserlerle Bulgaristan ilmi havuzunu beslemektedirler.

Diğer taraftan Bulgaristan Merkez Devlet Arşivleri de oldukça yoğun arşiv malzemesine sahiptir. Tasniflemesi iyi yapılmış ve kataloglanmış belgeler okuma salonu 100’de araştırmacılar için oldukça hızlı bir şekilde sunulmaktadır. Bulgaristan ve Balkan araştırmaları yapacak araştırmacılar için genel manada bir araştırma rehberi olacak bu çalışmada konu başlığı üzerinden verilebilecek hususlar bu şekildedir. Elbette kaynak tanıtımı ve arşiv materyalleri hakkında detaylar mevcuttur fakat kapsamın genelliği nedeniyle daha detaylı bilgileri araştırmacıların araştırma kabiliyetlerine ve araştırdığı konuların çerçevesine bırakmak gerekmektedir.

Son olarak yakın dönem araştırmaları için Bulgar arşiv ve kaynaklarından faydalanacak olan araştırmacılara ülkemizde bu kaynakları kullanarak tarih alanında çalışmalar yapmış ve Türk literatürüne önemli eserler kazandırmış araştırmacıları da bu çalışmada yazar-eser adı olarak liste hâlinde sunmak oldukça faydalı olacaktır. İlgili listede dönem ayrımı yapılmamış sadece alfabetik sıralama yapılmıştır.

Kitaplar (Telif-Tetkik Eserler)

Emine Erdoğan Özünlü, Ayşe Kayapınar, Mihaloğulları’na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri, TTK Yayınları, Ankara 2015.

Hüseyin Avni Bıçaklı, Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1878-2008), İmge Kitabevi, İstanbul 2015.

Mehmet Hacısalihoğlu, Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020.

Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C 1-10, TTK. Yayınları, Ankara 1991.

Makaleler

Aşkın Koyuncu 2006: “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908).”

Ayşe Kayapınar 2004: “İki Balkan Şehri Tırnova ve Vidin’de Türkler (Bulgar Çarlığından Osmanlı İmparatorluğuna)”

Ayşe Kayapınar 2018: “Osmanlı’dan Günümüze Bulgaristan’da Türk Kadını”

Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu 2023: “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkisi”

İbrahim Kamil 2017: “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”

Mehmet Hacısalihoğlu 2008: “Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913)”

Mithat Aydın 2002: “1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi”

Neriman Ersoy Hacısalihoğlu 2017: “Bulgaristan Tarih Algısında ve Tarih Ders Kitaplarında Devşirme Sistemi ve Yeniçeriler”

Yüksek Lisans Ve Doktora Tezleri

Ali Asrav 2019: Bulgaristan Milli Kütüphanesinde Bulunan 22 No’lu Sofya Şeriyeye Sicilinin Tahlili Ve Metni (1765-1766) Bulgaristan Milli Kütüphanesi’nde Tutulan 22. Sofya Kadı Defterinin Metni Ve Analizi (1765-1766)

Ali Ceylan 2021: Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç Ve Göçmenlerin İskânı (1923-1945) 1923-1945 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç Ve Göçmenlerin İskânı

Ali Türkoğlu 2003: Bulgaristan’da Osmanlı Tarih İncelemeleri Bulgaristan’da Osmanlı Tarihi Araştırmaları

Aşkın Koyuncu 2005: Balkanlar’da Dönüşüm, Milli Devletler Ve Osmanlı Bilgilerinin Açıklamaları: Bulgaristan Örneği (1878-1913)

Besna Önler 2022: Osmanlı Devleti Ve Bulgari Krallığı İlişkileri (29 Eylül-12 Ekim 1915)

Caner Özbay 2021: Bulgaristan Devleti’nin Oluşumunda Robert Koleji’nin Rolü Bulgar Devleti’nin Kuruluşunda Robert Kolej’in Rolü

Duygu Güney 2022: İzmir Basınında Osmanlı Devleti-Bulgaristan İlişkileri (1908-1914) İzmir Basınında Osmanlı Devleti- Bulgaristan İlişkileri (1908-1914)

Emine Bayraktarova 2002: Osmanlı Devleti-Bulgaristan Prenslikleri İlişkileri (1878-1908) Osmanlı Devleti-Bulgaristan Beylik İlişkileri (1878-1908)

Engin Deniz Tanır 2005: Fransız Seyyahların Gözünden 19. Yüzyıl Ortası Osmanlı Bulgaristan'ı Fransız Seyyahlarının Gözüyle 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Bulgaristan

Ergün Hasanoğlu 2023: Stefan Stambolov Döneminde Bulgaristan Prenslığı - Osmanlı Devleti İlişkileri (1887-1894) Stefan Stambolov Hükümeti Döneminde Bulgaristan Prenslığı İle Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler (1887-1894)

Erhan Vatansver 2019: Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu Ve Bulgaristan'ın Bağımsızlığı (1841-1908) Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu Ve Bulgaristan'ın Bağımsızlığı (1841-1908)

Erol Çetin 2003: Bulgaristan Prenslığı Ve Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)

Esra Sarıkoyuncu Değerli 2002: Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ateşliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938) Ve 2005: Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ateşliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)

Ferihan Atasoy 1996: Bulgar Basınında Türkiye (1990-1994)

Gül Kısa 2024: 1989 Bulgar Göçü 'İnegöl' Örneği

Gülbahar Kurtuluş 2023: 1989 Bulgaristan Türklerinin Göçü: Geri Dönüş Renkleri Ve Yeni Dönemlerdeki Durumları 1989 Bulgar Türklerinin Göçü: Geri Dönüş Süreci Ve Yeni Dönemdeki Durumları

Hatice Bozkurt Çanak 2022: Bulgar Türklerinin Seyhan'a Göçü (1950-1951) Bulgaristan Türklerinin Seyhan'a Göçü (1950-1951)

Hüseyin Aveni Bıçaklı 1988: Türkiye Bulgaristan İlişkileri (1919-1988)

Mithat Aydın 2002: Osmanlı- İngiliz İlişkilerinde Balkanlar: Bosna- Hersek Ve Bulgaristan'daki İsyenlar (1875-1876)

Nergis Çınar Kara 2023: 1989 Bulgaristan Türkleri'nin Göçü Sonrasında Eğitim Sorunları

Neriman Ersoy 1996: Bulgaristan Prensiğinde Türk Emlaki (1878-1908)
Bulgar Prensiğindeki Türk Mülkleri (1878-1908)

Nuray Ocaklı 2006: Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Demografik Yapısı Ve Yerleşim Şekilleri: Niğbolu Sancağı (1479-1483) Üzerine Bir Örnek Çalışma

Onur Ciddi 2021: Günlük Yaşamda Direniş Ve Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Performansı (1946–1989)

Ömer Yavuz Topalömer 2023: 1923-1990'lı Yıllar Arasında Ana Hatlarla Türkiye Bulgaristan İlişkileri, 1923-1990 Yılları Arasındaki Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Genel Bakış

Rıdvan Tümenoğlu 2006: Bulgar Kaynaklarına Göre Mondros'tan Lozan'a Bulgaristan Ve Türk Bulgar İlişkileri

Salih Dönmez 2023: Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'da Bir Gazete: Çiftçi Bilgisi (1920-1921) Türk Milli Hareketi Döneminde Bulgaristan'da Bir Gazete : Çiftçi Bilgisi (1920-1921)

Sevde Uzunca 2023: 1946-1951 Arası Bulgaristan'dan Türkiye'ye Müslüman Göçleri 1946-1951 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç

Sevim Hacıoğlu 2002: Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944 - 1989)

Süleyman Köksal 2018: Komünizm Döneminde Bulgaristan'da Türkiye Algısı Ve Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikaları, Bulgaristan'da Komünizm Dönemi Türkiye Algısı Ve Bulgar Türklerine Yönelik Asimilasyon Stratejileri

Tahsin Akbulak 1991: Bulgaristan Türkleri Meselesine Bakış

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This Plagiarism Detection paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the Ethical Statement approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Open Access License Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Arhivnıte Govoryat, **Bulgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti**, Tom 1, Nomer 20, Sofiya 2022.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C.II, Kısım IV, TTK Yay., Ankara 1991.

Fidan, Nurcan, **Birinci Dünya Savaşında Türk-Bulgar Ortak Harekâti (Romanya ve Makedonya Cephesindeki Türk Birlikleri)**, “XX. Yüzyılım İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri”, ATASE Yay., Ankara 2005, s.71-94, s.72.

https://www.archives.government.bg/14-%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5 Erişim Tarihi: 04.04.2024.

https://www.archives.government.bg/278-%D0%94%D1%8A%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD_%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%8-1%D0%BA%D0%B8_%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2 Erişim Tarihi: 04.04.2024.

https://www.archives.government.bg/288-%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5 Erişim Tarihi 04.04.2024.

https://www.archives.government.bg/288-%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B5 Erişim Tarihi: 04.04.2024.

<https://www.archives.government.bg/5-History-LM> Erişim Tarihi: 04.04.2024.

https://www.archives.government.bg/6-%D0%A6%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD_%D0%B4%D1%8A%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD_%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2 Erişim Tarihi: 03.04.2024.

<https://www.balkanstudies.bg/bg/struktura/structura.html> Erişim Tarihi: 19.02.2024.

<https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2/> Erişim Tarihi 23.02.2024.

<https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D0%B2/> Erişim Tarihi 23.02.2024.

<https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%8F%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%87%D1%83%D0%B6%D0%B4%D0%BE%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D1%8A%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B8/> Erişim Tarihi 26.03.2024.

<https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/> Erişim Tarihi: 26.03.2024.

<https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/> Erişim Tarihi: 26.03.2024.

<https://www.nationallibrary.bg/www/our-collections/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/> Erişim Tarihi: 26.03.2024.

İİ BAN, Kol. 20, Op. 27, Ae 72, l. 183-188(ИИ БАН, Кол. **20**, оп. **27**, ае **72**,л. **183-188**).

İİ BAN, Kol. 20, Op. 27, Ae 82, l. 215-216 (ИИ БАН, Кол. **20**, оп. **27**, ае **82**,л.**215-216**).

İİ BAN, Kol. 20, Op. 27, Ae 87, l. 236. (ИИ БАН, Кол. **20**, оп. **27**, ае **87**,л.**236**).

İİ BAN, Kol. 20, Op. 27, Ae. 55, l. 140-141(ИИ БАН, Кол. **20**, оп. **27**, ае **55**,л. **140-141**).

İİ BAN, Kol. 20, Op. 74, Ae. 309, l. 789-790 (ИИ БАН, Кол. **20**, оп. **74**, ае **309**,л. **789-790**).

İnstitut Za İstoriya Pri BAN, **Tsentrallen Voenen Arhiv, (2004), Bilgari-Turski Voenni Otnoşeniya Prez Pırvata Sıvetovna Voyna (1914-1918)**, Sıbornik Ot Dokumenti, Sofiya, İzdatelstvo Gutenberg.

Lalkov, Milço, **Mejdu Viztorga i Pokrusata Bilgariya Po Vreme Na Voynite 1912-1918**, Biblioteka Bilgaria, Sofiya 1993.

Stanev, Nikola, **Nai-Nova İstoriya Na Bilgariya 1912-1920**, İlüstratsii, Kıniga II Voyni Za Obedinenie, Sofiya 1925.

TSVA, F. 40, Op. 2, Ae. 611, s.24.

TSVA, F.22, Op. 3, Ae. 234, s.192.

TSVA, F.22, Op. 3, Ae. 239, s.381.

TSVA, F.22, Op. 3, Ae. 577, s.162.

TSVA, F.40, Op. 2, Ae. 577, s.157.

TSVA, F.40, Op. 2, Ae. 661, s.217.

EKLER

Ek-1. TsDIA, F. 321K, OP. 1, A.E. 2704. (ЦДИА, Ф. 321К, ОП. 1, А.Е. 2704.)

1-31

Дело _____ № 19 _____ год.

ПРЕПИСКА

№ _____

По _____

_____

_____

_____

_____

Започната на _____ 19__ год.

Завършена на _____ 19__ год.

Съдържа _____ листа

СФ 2 53100 Т. 020 0.02 на Сеп. 11560 12-1962

Ek-2. 09 Eylül 1918 tarihinde İstanbul'daki Bulgar Baş Konsolosuna Yeni Bulgar Kabinesini bildiren telgraf.

БЪЛГАРСКА
ЦАРСКА ЛЕГАЦИЯ

Цариградъ, 19 Октомв. 1918 г. 7

№ 1893

Приложения

Господине Генерални Консуле,

Съгласно телеграмата на Министра на Външнитѣ Работи и на Изповѣданията отъ 17 того, подъ № 8625, имамъ честь да Ви явя, че Господинъ Теодоръ Теодоровъ, съ указъ отъ същата дата, е назначенъ за титуляръ на ъщото Министерство и послѣ управлението му.

Новия Кабинетъ е съставенъ както слѣдва:

Господинъ Ал. Малиновъ - Министръ Председателъ и министръ на Правосудието;

Господинъ Т. Теодоровъ - Външнитѣ Работи и на Изповѣданията;

Господинъ Такевъ - Вътрѣшнитѣ Работи;

Господинъ Костурковъ - Народното Просвѣщение;

Господинъ Личчевъ - Финанситѣ; и вр.управляющъ Министерството на Земледѣние

Господинъ Генералъ Савовъ - Войната; та;

Господинъ Янко Сакъзовъ - Търговията;

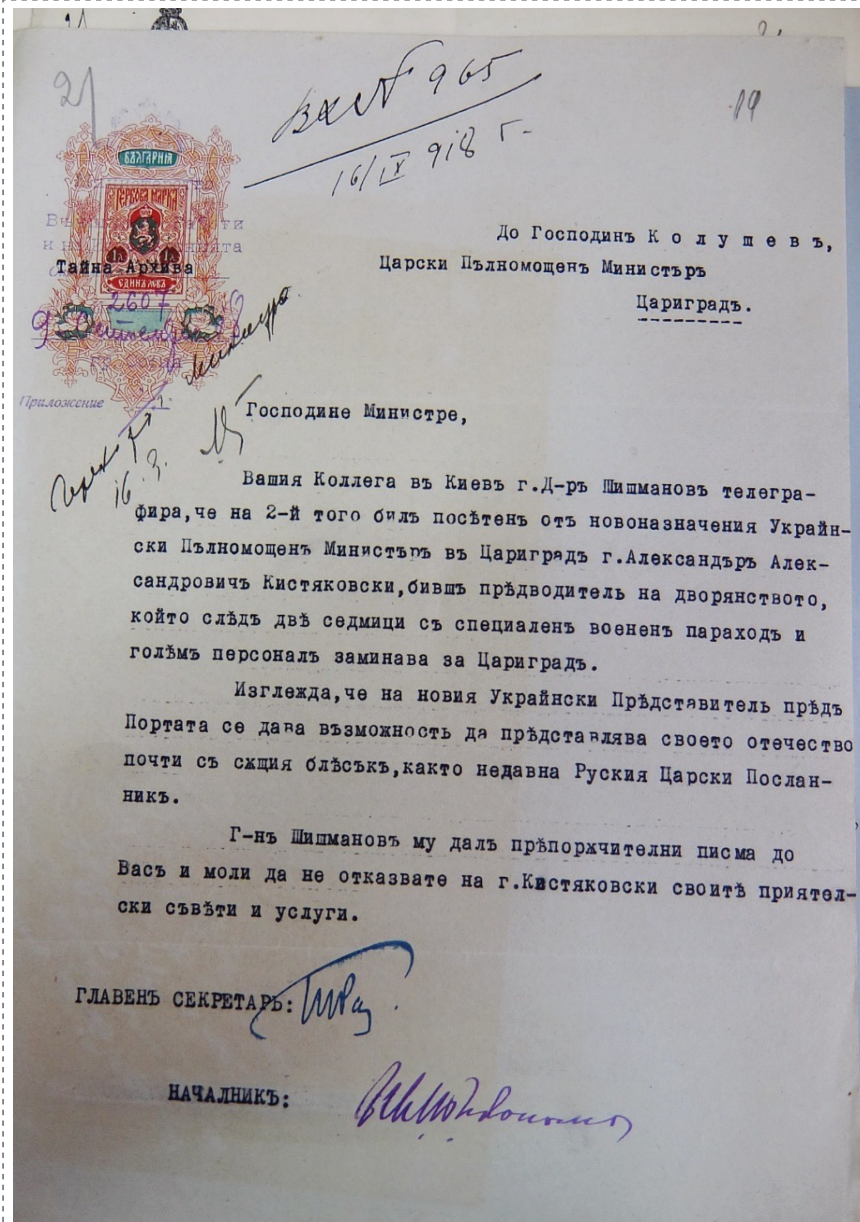
Господинъ Цанко Бакаловъ - Обществениитѣ Сгради;

Господинъ Мулановъ - Желѣзницитѣ.

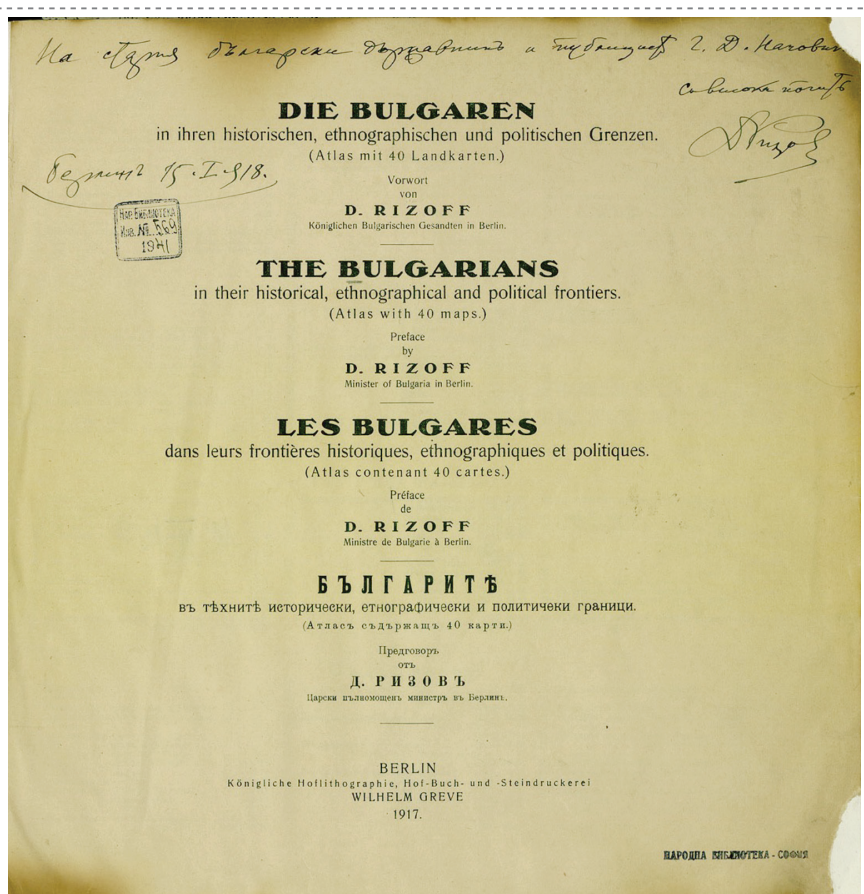
Приемете, Господине Генерални Консуле, увѣреніе

Господинъ
Господинъ Я. Пѣевъ,
Царски Генераленъ Консулъ
въ Града.

Ek-3. 16.09.1918 tarihinde İstanbul'daki Bulgar Büyükelçisinin Kiev'e yeni atanan Dr. Şişmanov'u ziyaret ettiğine, 2 hafta sonra da emrindeki büyük kabile eşliğinde özel bir askerî vapur ile İstanbul'a yola çıktığına dair Bulgar Dışişleri Bakanına gönderilen telgraf.

Ek-4.

Ek-5. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında Sınır Belirleme Anlaşmasından önceki döneme ait harita. Kaynak: Ek 4'te kapağı yer alan Berlin'deki Bulgar Elçisi D. Rizoff tarafından hazırlanan 1917 basımı eser.

Ek-6. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Arasında imzalanan Sınır Belirleme Anlaşması sonrası gösteren harita. Kaynak: Ek 4'te kapağı yer alan Berlin'deki Bulgar Elçisi D. Rizoff tarafından hazırlanan 1917 basımı eser.

Ek-7. Balkan Araştırmaları Enstitüsü ve Trakoloji Merkezi hizmet binası.
Adres: 45 Moskovska Caddesi, Sofya.

Ek-8. Bulgaristan Kiril ve Metodiy Milli Kütüphanesi hizmet binası (Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий). Adres: Sofya 1504, 88 Vasil Levski Bulvarı.

146

Ek-9. Bulgaristan Merkez Devlet Arşivleri (Държавна Агенция “Архиви”) Adres: Sofia, 1000 Moskovska St. No. 5.

Ek-10. Devlet Askerî Tarih Arşivi (Държавният Военноисторически Архив), Adres: Veliko Tarnovo, 5000 “Hristo Botev” St. No. 21.

TÜRK TARİHİ ÜZERİNE FRANSIZ ARŞİV KAYNAKLARI

İDRİS YÜCEL*
CAN ERHAN KIZMAZ**

ÖZ

Fransa, 16. yüzyılda gücünün zirvesine ulaşan ve Balkanlar üzerinden Orta Avrupa'ya ilerleyen Türk imparatorluğu ile siyasi ilişkiler geliştirmek istemiş, böylece Sultan Süleyman ve Fransa Kralı I. François arasında Türk-Fransız dostluğunun temelleri atılmıştı. 18. asra gelindiğinde özellikle 1789 Fransız İhtilali sonrası değişen dünya şartları ve Akdeniz'deki Fransız, İngiliz, Osmanlı ve Rus rekabeti bağlamında Türk-Fransız ilişkileri ters bir istikamete girdi. Fransa ve İngiltere Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma planları yapmışlardır. 1921 Ankara ve 1923 Lozan anlaşmaları sonrasında, Atatürk dönemindeki Türk-Fransız ilişkilerindeki temel mevzular arasında Türkiye-Suriye sınırı, Hatay, Boğazlar'ın statüsü ve 400 yıl boyunca devam edegelen kapitülasyon imtiyazlarının aşamalı olarak sona erdirilmesinden kaynaklı çekişmeler yer alır. Türk-Fransız ilişkileri, kültürel, ekonomik, askeri ve siyasi zeminde yüzbinlerce sayfa arşiv belgesinin oluşmasına neden oldu. Fransa'daki arşivler geniş bir sınıflandırmaya ve zengin bir içeriğe sahiptirler. Fransa'da bulunan diplomatik arşivler, millî arşivler, Savunma Bakanlığı'na bağlı askeri arşivler ve Millî Kütüphane Türkiye tarihi ve Türk- Fransız ilişkileri üzerine yapılacak araştırmalarda son derece önemli birincil kaynaklara sahiptir. Ayrıca, Gallica BnF dijital arşivleri araştırmacılar için uzaktan erişimde büyük imkânlar

* 1. Yazar: Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, iyucel@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5498-3290

** 2. Yazar: Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü /TÜRKİYE, can.erhan67@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4858-5568

sunmaktadır. Yine, Fransa'da yer alan Osmanlı topraklarındaki Fransız Katolik misyonerlik örgütlerine ait koleksiyonlar da önemlidir. Çalışmada bu arşivlerin içerik ve önemlerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Diplomatik Arşivler, Fransa, Millî Arşivler, Osmanlı, Savunma Bakanlığı Arşivleri, Türkiye.

FRENCH ARCHIVE SOURCES ON TURKISH HISTORY

ABSTRACT

France sought to cultivate political relations with the Turkish Empire, which reached its apogee in the 16th century and expanded its influence into Central Europe through the Balkans. This led to the establishment of a bond of friendship between the Ottoman Sultan Süleyman and King François I of France. In the 18th century, the evolving political landscape in the wake of the French Revolution of 1789 and the growing competition between France, Britain, the Ottoman Empire and Russia in the Mediterranean led to a reversal in Turkish-French relations. Prior to the First World War, France and Britain devised a plan for the partition the territories of the Ottoman Empire, which was aligned with Germany. Following the 1921 Ankara and 1923 Lausanne treaties, the primary concerns in Turkish-French relations during the Atatürk period were the Turkish-Syrian border, Hatay, the status of the Straits, and the gradual termination of 400 years of capitulation privileges. The bilateral relationship between Türkiye and France has resulted in the creation of a substantial corpus of archival materials pertaining to a multitude of domains, including cultural, economic, military, and political matters. The archives in France, both public and private, are broadly categorised and rich in content. The diplomatic archives, national archives, military archives of the Ministry of Defence and the National Library in France constitute invaluable primary sources for research on the history of Türkiye and Turkish-French relations. Furthermore, the Gallica BnF digital archives provide researchers with the opportunity to access materials remotely. It is also worth noting the collections of French Catholic missionary organisations in the Ottoman territories in France, which are similarly worthy of consideration. This study discusses the content and importance of these archives.

Keywords: Archive, Diplomatic Archives, France, Ministry of Defense Archives, National Archives, Ottoman, Türkiye.

GİRİŞ

16. yüzyılın ilk devresinde Kutsal Roma Cermen İmparatoru V. Karl veya yaygın olarak kullanılan adıyla Şarlken'le mücadele hâlinde olan Fransa Kralları I. François ve II. Henri dönemlerinde Türk-Fransız ilişkileri başlamıştı. İtalya istikametinde genişleme sağlamak isteyen Fransa, 16. yüzyılda gücünün zirvesine ulaşan ve Balkanlar üzerinden Orta Avrupa'ya ilerleyen Türk imparatorluğu ile siyasi ilişkiler geliştirmek istemiş, böylece Sultan Süleyman ve Fransa Kralı I. François arasında Türk-Fransız dostluğunun temelleri atılmıştı. 1525 yılında Pavia'da Şarlken'e mağlup olan ve esir düşen I. François, annesi ve naibi Louise de Savoys aracılığıyla Kanuni Sultan Süleyman'a başvurarak yardım talep etti¹. Akabinde 1525 yılında ilk Fransız elçi Frangipani İstanbul'a ulaştı. Elçi, I. François'nın Kanuni'den Macaristan üzerine ilerleyerek Fransa'ya yardımda bulunulması talebini dile getirmişti. 1535'e gelindiğinde Jean de La Forest daimî surette İstanbul'a atanan ilk Fransız elçisi oldu². Forest, 1536 yılında Fransa ile Osmanlı Devleti arasında Fransa'ya iktisadi ve sosyal ayrıcalıklar tanıyan kapitülasyon anlaşmasını imzaladı. Böylece yaklaşık 250 yıl boyunca sarsıntısız şekilde devam edecek olan Türk-Fransız dostluk ilişkisinin temeli atılmış oldu³.

18. asra gelindiğinde özellikle 1789 Fransız İhtilali sonrası değişen dünya şartları ve Akdeniz'deki Fransız, İngiliz, Osmanlı ve Rus rekabeti bağlamında Türk-Fransız ilişkileri ters bir istikamete girdi. 1798 yılında Bonaparte, Osmanlı hegemonyasındaki Mısır'ı işgal etti. Böylece, 16. yüzyılda ilişkilerin kurulmasından itibaren ilk kez iki ülke birbirine savaş ilan etmiş oldu⁴. Her ne

1 Halil İnalçık, "Avrupa Devletler Sistemi-Fransa ve Osmanlı", **Doğu Batı Makaleler I**, Ankara 2009, s.247-248

2 İsmail Soysal, **Türk-Fransız Diploması münasebetlerinin ilk devresi**, TD, III, (1953), s.73; Türk-Fransız ilişkileri için ayrıca bk. Fernand Braudel, **La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II**, c.II, Paris 1966; E. Charrière, **Négociations de la France dans le Levant, Collection de documents inédits sur l'Histoire de France**, Cilt I, Paris 1848; Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti (1858-1911)**, TTK, Ankara 1995; Mehmet İpşirli, **Osmanlı-Fransız Münasebetlerinin Osmanlı Kitabî Kaynaklarında İşlenmesi Üzerine Gözlemler, Kanûnî'den Günümüze Türk-Fransız Münasebetleri**, Uluslararası Kolokyum, İstanbul 2012; İsmail Soysal, "Fransa, Türk-Fransız İlişkileri", **DİA**, XIII. Cilt, s.181.

3 Édith Garnier, **L'Alliance Impie, François Ier et Soliman le magnifique contre Charles Quint (1529-1547)**, Éd.Felin, Paris 2008, s.7.

4 İsmail Soysal, "Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2, 1992, s.317.

kadar 1802 yılında Fransa ile barış yapılsa da Osmanlı Devleti artık İngiltere'yi merkeze almak üzere çok yönlü denge diplomasisine başvurmaya başladı. Fransızlar, 1820'lerde Yunan isyanını desteklemiş ve Navarin deniz savaşına katılmış, 1830'da Cezayir, 1881'de de Tunus'u işgal etmişti. Yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarında çıkan çeşitli isyanları destekleyecek olan Fransa, Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ne destek olmaktan da geri durmadı. 1853-1856 Kırım savaşında İngiltere ile birlikte Osmanlı'nın yanında Rusya'ya karşı savaştı.

19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Lübnan ve Suriye üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışan Fransa, Osmanlı Devleti'ni parçalama emellerini Birinci Dünya Savaşı'nda da devam ettirdi. Gerek Syces-Picot gerek Sevres anlaşmalarında Fransa'nın Osmanlı karşıtı politikaları somut bir biçimde gözlemlenebilir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Fransa ve İngiltere Almanya ile ittifak hâlinde olan Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma planları yapmışlardır. Savaş sonrasında Fransa'nın payına Suriye, Hatay, Adana ve Maraş düşmüştür. Fransa, bölgedeki Ermenileri silahlandırarak Türklere karşı kullanmış, bu da o dönemde ciddi sorunlara yol açmıştır.

1921 Ankara ve 1923 Lozan anlaşmaları sonrasında, Atatürk dönemindeki Türk-Fransız ilişkilerindeki temel mevzular arasında Türkiye-Suriye sınırı, Hatay, Boğazlar'ın statüsü ve 400 yıl boyunca devam edegelen kapitülasyon imtiyazlarının aşamalı olarak sona erdirilmesinden kaynaklı çekişmeler yer alır.

Özetle 16. yüzyılın ilk çeyreğinde tesis edilen Türk-Fransız ilişkileri 17 ve 18. yüzyıllar boyunca gelişerek devam etmiş, Fransa, kapitülasyon ve imtiyazların da etkisiyle Osmanlı topraklarında en yüksek ticaret hacmine ulaşabilen Batılı devlet konumuna yükselmiştir. Hiç şüphesiz Türk-Fransız ilişkileri gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet dönemlerinde kültürel, ekonomik, askerî ve siyasi zeminde yüzbinlerce sayfa arşiv belgesinin oluşmasına neden olmuştur. Fransız arşiv ve özel koleksiyonlarından istifade eden tarihçilerimiz çok değerli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Ancak 21. yüzyılla birlikte gelen dijital devrim, bu kaynakların kesafetini ve yoğunluğunu bizlere bir kez daha hatırlatmış, araştırmaya ihtiyaç duyulan yüzlerce yeni başlığı beraberinde gün yüzüne çıkarmıştır. İncelememizde, Fransa'da yer alan Türk ve Osmanlı tarihine dair çok sayıda belgeyi barındıran arşivleri okuyucularımıza tanıtmayı hedefledik.

I. Fransız Arşivleri ve Kütüphaneleri

Arşiv kelimesi, etimolojik köken olarak, belgelerin muhafaza edildiği mekânı ifade eder. Bu kelimenin kökeni, eski Yunancada yönetme ve emir verme anlamlarına gelen ‘archein’ kelimesine ve bu kelimenin türevi olan ve üst düzey yöneticilerin evi anlamına gelen ‘arkheia’ kelimesine dayanır. Zamanla, bu kelime anlamını genişleterek resmî belgelerin korunduğu alanı temsil etmeye başlamıştır⁵. Arşivlerde belge olarak öncelikle el yazması veya basılı dokümanlar bulunur, ancak aynı zamanda bu dokümanların dijital, mikrofilm veya mikrofişler gibi orijinal kopyaları da yine arşivlerde saklanabilir.

Her arşiv kurumu kendi özelliklerine ve sınıflandırmalarına sahiptir. Arşiv envanterleri, “fon” adı verilen alt bölümlere ayrılmıştır. Fon, bir tüzel kişi tarafından üretilen tüm arşivleri (örneğin bir yardım derneğinin fonu), bir alt bölümünü (örneğin Kızılay Ankara Şubesi fonu) veya bir birey tarafından üretilen arşivleri (örneğin bir siyasetçinin fonu) ifade ettiği gibi belirli bir konuda benzer oldukları için bir araya getirilen belge koleksiyonlarını⁶ (örneğin XIX. Yüzyılda Osmanlı’da gayrimüslimler) da ifade eden bir terimdir. Bir fon “açıktır” (eğer tüzel kişi veya birey hâlâ faaliyet gösteriyor ve dolayısıyla arşiv üretmeye devam ediyorsa) veya “kapanmıştır” (üretici artık mevcut değilse)⁷. Fonlar ise seriler ve alt seriler şeklinde bir tasnife tabi tutulur.

İlgili fonlara ait serileri oluşturan belgeler bir kutuda (bu kutular arşivlerde karton olarak adlandırılmaktadır) saklanır. Ancak bir kutuda bulunan belgeler de kendi içlerinde tarihsel veya tematik olarak dosyalara bölünmüş olarak bulunabilirler. Her kutuya (kartona) bir *yer numarası* (cote) atanır. Yer numarası harf ve rakamların bir kombinasyonudur ve belgelerin bulunduğu seri ve alt seriye işaret eder: Örneğin 1789 sonrası döneme ait belgelerin saklandığı bölümde Fransa genel idaresine ait fonların bulunduğu F serisinin dinler ve mezheplerle ilgili alt serisi olan “cultes” alt serisine F/19 yer numarası atanırken, bu fondaki F/21 yer numarası “güzel sanatlarla” (beaux arts) ilgili belgeleri içeren kartondan oluşmaktadır.

5 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine, **Le travail sur archives**, Armand Colin, Malakoff 2018, s.14.

6 Farge, Arlette, **The Allure of the Archives**, Yale University Press, USA 2013, s.4.

7 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine, **Le travail sur archives**. Armand Colin, Malakoff 2018, s.24.

Fransa'daki arşivlerde de bu sistem uygulanmaktadır. Fonlar ve seriler genellikle tarihsel dönemlere ayrılır: 1790 öncesi fonlar “eski” seriler olarak (Ancien Régime), 1790 ile 1940 arasındaki fonlar “devrimci” ve “modern” seriler olarak ve 1940 sonrası fonlar ise “çağdaş” seriler olarak tanımlanır. Bu kronolojik seriler, daha sonrasında tematik serilere göre sıralanır ve harflerle eşleştirilir. Örneğin, Belediye Arşivleri'nde genel yönetim için D, Millî Arşivler'de 1789'dan sonraki bakanlıklar ve merkezi idareler için F, İl Arşivleri'nde genel yönetim için M harfi gibi. Ancak, aynı harf farklı yerlerde farklı serileri temsil edebilir: Örneğin, “İl Arşivlerinde L serisi, devrim dönemi (1790-1800) idarelerini ve mahkemelerini temsil ederken, Belediye Arşivlerinde bu harf, belediye maliyesiyle ilgili arşivleri tanımlamak için kullanılır⁸.”

“Alt serilerin sırası, seri harfinin önüne veya arkasına yerleştirilen bir rakamla belirlenir: Örneğin, Belediye Arşivlerinde doğrudan vergiler için 1G alt serisini bulabilir, burada kadastro kayıtlarını da inceleyebilirsiniz.” Alt seriler bazı alt başlıklara sahip olsalar da bazıları çok geniş tematik ve kronolojik kapsama sahiptir: Örneğin, “millî arşivlerde Genel Polis için (1789-1985) F/7 alt serisi veya İl Arşivleri'nde cezaevleri fonları için 2Y gibi⁹.”

Fransa'daki arşivler hem kamuya ait arşivler hem de özel arşivler olarak geniş bir sınıflandırmaya ve zengin bir içeriğe sahiptirler. Bu arşivler ve kütüphaneler aşağıdaki organizasyona göre tasnif edilmişlerdir. Makalemizin sınırları çerçevesinde, bu genel tasnifi vermekle birlikte, Türkiye'den arşivlerde araştırma yapmak için Fransa'ya gidecek olan akademisyen ve araştırmacıların en çok yararlanacakları Fransa Dışişleri Bakanlığına bağlı Diplomatik Arşivler, Millî Arşivler (Fransa Millî Arşivleri), Savunma Bakanlığına bağlı askerî arşivler ve Millî Kütüphane hakkında bilgi verip bu arşivlerin envanterlerinde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini ilgilendiren belli başlı fonlardan ve serilerden bahsedeceğiz. Fakat burada bahsetmemekle birlikte Senato ve Ulusal Meclisin, her ikisinin de kendi arşiv hizmetine sahip olduğunu¹⁰ belirtmekte fayda görmekteyiz.

8 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine, **Le travail sur archives**. Armand Colin, Malakoff 2018, s.20.

9 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine, **Le travail sur archives**. Armand Colin, Malakoff 2018, s.20.

10 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine, **Le travail sur archives**. Armand Colin, Malakoff 2018, s.29.

I.1. Fransa Millî Arşivleri (Archives Nationales de France)

Fransa Millî Arşivleri üç ayrı yerde bulunmaktadır:

- a. Paris
- b. Fontainebleau
- c. Pierrefitte-sur-Seine

Millî Arşivler devletin merkezi idarelerinden ve yetkili organlarından gelen kamu arşivlerinin toplandığı, sınıflandırıldığı, korunduğu, restore edildiği, değerlendirildiği ve incelenmesi için iletildiği arşivlerdir. Bu arşivlerde kamu arşiv fonlarına ek olarak ulusal bir ilgiye sahip olan özel arşivler de bulunur. Bu özel arşivler, tüzel veya gerçek kişiler tarafından oluşturulmuş olan arşivlerdir ve bu kişiler, arşivlerini kendileri korumak yerine, onları yönetimi için Millî Arşivlere teslim etmeyi tercih etmişlerdir.

Millî Arşivlerin oluşma tarihi Fransız Devrimi'ne uzanmaktadır. 12 Eylül 1790 tarihinde, Anayasa Meclisinin arşiv hizmeti "Millî Arşivler" adını alır: aynı gün yayımlanan bir kararname, "Millî Arşivlerin, krallığın anayasasını, kamu hukukunu, kanunlarını ve bölümlere ayrılmasını belirleyen tüm eylemlerin gerçekleştiği yer olduğunu" belirtir. Ancak bu misyonlar millî arşivlerin rolünü netleştiren 25 Haziran 1794 tarihli bir yasa ile dört yıl sonra, I. Cumhuriyet döneminde, açıklığa kavuşturulur. O dönemde bazı temel prensipler belirlenir: "Millî Arşivlerin merkezileştirilmesi, bunların ulusun mülkiyeti olması, her vatandaşın bunlara serbestçe erişme hakkı ve son olarak ulusal bir arşiv ağı oluşturma gerekliliği"¹¹.

Fransa millî arşivlerine ek olarak diğer millî arşivler arasında önemli iki arşiv ise Deniz Aşırı Koloniler Millî Arşivleri (Les Archives Nationales d'Outre – Mer - ANOM) ile İş Dünyası Millî Arşivleridir (Les Archives Nationale du Monde du Travail – ANMT). Deniz Aşırı Koloniler Millî Arşivleri Aix-en-Provence'de bulunmaktadır. Üç asırdan fazla bir geçmişe sahip olan Les Archives Nationales d'Outre-Mer, farklı idari ve arşivsel geçmişe sahip iki büyük koleksiyona sahiptir: Bunlardan ilki "Fransız kolonilerinin XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar olan dönemde görev yapmış olan devlet sekreterlikleri ve bakanlıklarının arşivleri iken ikincisi 1954- 1962 yılları arasında bağımsızlık dönemlerinde, eski kolonilerden ve Cezayir'den

11 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine, **Le travail sur archives**, Armand Colin, Malakoff 2018, s.29.

aktarılan arşivlerdir. Ancak bu ikinci gruptaki arşivler, ilgili ülkelerde kalan yönetim arşivlerini içermemektedir¹².” Millî arşivler çatısı altında yer alan bir diğer grup ise İş Dünyası Millî Arşivleridir (Les Archives nationale du monde du travail – ANMT) ve Roubaix’de bulunmaktadır¹³.

Arşivlerde kayıt ve belgelere erişim sistemine örnek olması adına Paris’in banliyösü olan Pierrefitte sur Sein’de bulunan Fransa Millî Arşivleri’ndeki işleyişten bahsetmek yararlı olacaktır. Bu arşivden yararlanmak için danışmada kimlik kartınız ya da pasaportunuz ile kayıt yaptırıp üzerinde okuyucu numarası bulunan bir kütüphane kimliği almanız gerekmektedir. Hem millî arşivlerde hem de diplomatik arşivlerde kayıt işlemi çok kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilmektedir. Makalemizin kaleme alındığı tarihte geçerli olan kurallar gereği kayıt işlemi gerçekleştirildikten sonradır ki kişisel işlem alanınızı (espace personel) kullanarak “Archives Nationales de France” web sitesi¹⁴ üzerinden uzaktan belge rezervasyonu yapılması mümkündür, fakat siparişi yapılan belgeler ertesi gün erişilebilir olacaktır. Belgelerin bir önceki gün 15.00’a kadar talep edilmesi gerekmektedir ve cuma günleri, cumartesi günleri de açık olan millî arşivlerde hafta sonu için talep edilecek belgeler, öğlen 12’den önce talep edilmelidir. Öncelik, belge siparişini okuma salonundaki bilgisayarlardan yapan okuyuculara verilmektedir: öğleden önce 15.00’a kadar yerinde talep edilen belgeler aynı gün araştırmacılara iletilmektedir. Çevrimiçi olarak dört belgeye kadar, mikrofilmler dâhil, rezervasyon yapılabilir. Ancak yerinde talep edildiğinde aynı gün için beş belge ve sekiz mikrofilm istenebilir. Konsülte edilen kutuların süresi uzatılabilir. Bu durumda kutular bir hafta boyunca gişede saklanacaktır.

Millî arşivlerde araştırmanıza başlamadan önce, araştırma konunuz ve başlangıç sorularınıza bağlı olarak, araştırmanız için gerekli belgeleri belirleyerek bir kaynak korpusu oluşturmanız gerekecektir. Böyle bir çalışma, arşiv fonlarının sınıflandırma sistemine aşına olmayı gerektirir, bunun için de hangi belgeyi nerede arayacağınızı ve neden belirli bir belgenin belirli bir fonda bulunduğunu anlamanız gerekmektedir. Dolayısıyla fonların hangi kurum ya da kişilerce oluşturulduğu ve tarihleriyle ilgili bilgiye ulaşmak oldukça aydınlatıcı olabilir. Millî arşivlerde yapılan araştırmada konu bazında araştırmadan çok fonlar ve ilgili fonların üretim tarihleri öne çıkmaktadır ki

12 <http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/anom/fr/Presentation/Historique.html>

13 <https://archives-nationales-travail.culture.gouv.fr/>

14 <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/R62128>

bu da araştırmaya belgelerin üretildiği kurumları ve belgeleri üreten kişileri tespit etmekle başlamanın gerektiği anlamına gelir. Üreticiye göre araştırma prensibi, belgeleri oluşturan kurumların işleyişi üzerine bir çalışma gerektirir (bakanlık, yargı vs. gibi).

Türkiye’den giden araştırmacıların en çok ihtiyaç duyacakları arşivlerin başında Pierrefitte-sur-Seine koleksiyonu gelmesi nedeniyle bu arşiv koleksiyonları hakkında bir miktar detaylı bilgi sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Pierrefitte-sur-Seine’de bulunan millî arşivlerde belgeler genel olarak aşağıdaki kriterlere göre tasnif edilmişlerdir. Burada yakın dönem tarihi açısından önem arz edecek olan 1790 sonrasını kapsayan dokümanlar sunulmuştur. Arşivlerin genel içeriği aşağıdaki başlıklar hâlinindedir¹⁵.

- A. Yasalar ve Kararname Koleksiyonları (Collections de lois et de décrets)
- B. Seçimler (Élections et votes)
- C. Ulusal Meclisler (Assemblées nationales)
- D. Halkın Temsilcilerinin Görevleri ve Meclis Komiteleri (Missions des représentants du peuple et comités des assemblées)
- F. Bakanlıkların ve İdari Birimlerinin Ödemeleri (Versement des ministères et des administrations qui en dépendent)
- O. Kral’ın ve İmparator’un Konutu (Maison du Roi et de l’Empereur)
- Q. Millî Varlıklar ve Kamusal İşler (Biens nationaux et affaires domaniales)
- W. Olağanüstü Mahkemeler (Juridictions extraordinaires)
- Z. Özel ve Olağan Mahkemeler (Juridictions spéciales et ordinaires)
- Çeşitli Fonlar (Fonds divers)
- AD. Basılı Arşivler (Archives imprimées)
- AE. Fransa Tarihi Müzesi (Musée de l’Histoire de France)
- MF. Mikrofişler (Microfiches)
- MI. Tamamlayıcı Mikrofilmler (Microfilms de complément)
- SC. Millî Arşivler Mühür Koleksiyonu (Collection des sceaux des Archives nationales)

15 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine, **Le travail sur archives**, Armand Colin, Malakoff 2018, s.29 içinde bulunan sınıflandırma tarafımızca Türkçeleştirilerek alıntılanmıştır.

Harita ve Planlar (Cartes et plans)

N ve NN. Bütün Dünyadan Haritalar, Planlar, Bina Krokileri vs (Cartes, plans, dessins d'architecture, etc., du monde entier)

CP. Diğer arşiv serilerine sınıflandırılmış haritalar, planlar, mimari çizimler, fotoğraflar, vb. (Cartes, plans, dessins d'architecture, photographies, etc., classés dans d'autres séries d'archives)

Özel Fonlar (Fonds privés)

AB. Arşivlerin Organizasyonu ve İdaresi. Tek Belgeler ve Bilim İnsanlarının Belgeleri. Tezler. Kitapçıların Katalogları (Organisation et administration des Archives. Documents isolés et papiers d'érudits. Thèses. Catalogues des libraires)

AP. Kişisel ve Aile Arşivleri (Archives personnelles et familiales)

AQ. İşletmelere Ait Arşivler (Archives d'entreprises)

AR. Basın Arşivi (Archives de presse)

AS. Dernek Arşivleri (Archives d'associations)

Bu koleksiyonlar serilere ayrılır ve serilerin de genellikle alt serileri bulunmaktadır. Dolayısıyla detaylarda kaybolmamak için bu hiyerarşik sınıflandırma sisteminin akılda tutulması önemlidir. Millî arşivlerde Türkiye ile ilgili belgeler diplomatik arşivlerde olduğu gibi derli toplu bir bütünlük arz etmemektedir. Oluşturulan hesapla kişisel alan (espace personel) menüsüne girildikten sonra detaylı arama ile ilgili kutucuklara aranan sözcük yazılarak bu sözcüğün yer aldığı fonlara ve serilere ulaşılabilir.

1.2. Fransız Diplomatik Arşivleri (Les Archives Diplomatiques)

Fransa Dışişleri Bakanlığı (Minister des Affaires Etrangères – MAE) biri La Courneuve'de diğeri Nantes'da olmak üzere halka açık iki arşive sahiptir. Bu arşivlere ilaveten yine diplomatik arşivlerin bünyesinde yer alan iki araştırma kütüphanesi de mevcuttur¹⁶. La Courneuve arşivindeki belgelerin envanterleri merkezi idare ile yapılan yazışmalardan oluşurlar; Nantes arşivlerindeki belgelerin envanterleri ise diplomatik misyonların sonradan Fransa'ya taşınan arşivlerinden oluşmaktadır. Aynı şekilde Fransa dışında yaşayan Fransız vatandaşlarıyla yapılan yazışmalar da yine Nantes arşivinde bulunmaktadır.

16 <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/archives-diplomatiques/>

Fransız Dışişleri Bakanlığı'na bağlı arşivler XVII. Yüzyılda kurulmalarıyla birlikte farklı mekânlarda hizmet vermiştir. İlk olarak Louvre'da saklanan belgeler, arşiv yeri olarak seçilen farklı binalarda saklandıktan sonra son olarak Quai d'Orsay'e getirilmiştir. Quai d'Orsay'deki binanın belgelerin saklanmasına ve iletimine artık yanıt vermediğinin görülmesi üzerine La Courneuve'de yeni bir arşiv binası inşa edilmesine karar verilmiş ve 2009 yılından itibaren Paris'te bulunan dışişleri arşivleri bu binada hizmet vermeye başlamıştır. Bir oditoryum, bir sergi salonu, dinlenme alanları ve restorandan oluşan bu binada arşive gelenlerin belgeleri inceledikleri 150 sandalye kapasiteli bir okuma salonu bulunmaktadır¹⁷.

Nantes'da bulunan diplomatik arşivde ise bir okuma salonunun kurulmasıyla 1987 yılından itibaren araştırmacılara hizmet vermeye başlanmıştır¹⁸. Bu arşivde, diplomatik misyonların ve konsoloslukların sonradan Fransa'ya taşınan arşivleri yer almaktadır. 1994 yılında yeni bir binanın inşa edilmesi ve eski okuma salonunun 1997 yılında yenilenmesiyle günümüzdeki halini alan arşivin belge saklama kapasitesi de 27 km'den 37 km uzunluğa çıkarılmıştır¹⁹.

Her iki arşivde de toplamda 100 km uzunluğunda hem arşiv belgelerinden hem de çeşitli formlardaki eserlerden oluşan arşiv materyali yer almaktadır. Bunlar elçilik ve konsolosluk raporları, el yazmaları, resmî yazışmalar, uluslararası sözleşmeler, fotoğraflar, desenler, maketler, müze objeleri, haritalar ve planlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda bu arşiv materyalinin bir bölümü süreç içerisinde dijital ortama aktarılmıştır. Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Fransa'yı yabancı ülkelerde büyükelçilikler ve konsolosluklar ile temsil etme görevi dışında en önemli misyonlarından biri de Fransa dışında yaşayan Fransızların ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katoliklerin himayesi olmuştur²⁰. Bu bağlamda Osmanlı Devleti zamanında Fransa'nın Osmanlı topraklarında uyguladığı dini himayeye yönelik çok önemli belgeler de bu arşivlerde bulunmaktadır. Bu nedenle, Cumhuriyet tarihi alanında ve Osmanlı tarihi alanında çalışan tarihçiler için bu arşivler önem arz etmektedir. Osmanlı

17 Archives du ministre des affaires étrangères. (2019). **Archives diplomatiques mode d'emploi**. Editions Archives and Culture. S.7

18 Archives du ministre des affaires étrangères. (2019). **Archives diplomatiques mode d'emploi**. Editions Archives and Culture. S.7.

19 Archives du ministre des affaires étrangères. (2019). **Archives diplomatiques mode d'emploi**. Editions Archives and Culture. S.7.

20 Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki himaye politikaları için bk. Halil İnalçık, "Avrupa Devletler Sistemi-Fransa ve Osmanlı", **Doğu Batı Makaleler I**, Ankara 2009, s.241-259.

- Fransız ilişkileri ve Cumhuriyet döneminde Fransa'yla sürdürülen siyasi ilişkiler bağlamında siyaset bilimciler için de bu arşivler zengin bir belge içeriğine sahiptirler. Birincil kaynak olma özelliğine sahip belgeler üzerine Fransa'daki diplomatik arşivlerde çalışma yapmak isteyen araştırmacıların bilmesi gereken diğer önemli bir husus da 1793 yılına kadar, özellikle, Doğu'daki yani Fransızların adlandırdığı şekliyle Levant'daki konsoloslukların yazışmalarından oluşan belgelerin Paris'te La Courneuve'deki arşivde değil, Fransa Millî Arşivleri'nde (Archives Nationales de France) saklanıyor olmasıdır. Bu tarihten sonraki konsolosluk yazışmaları ise La Courneuve'de bulunan Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunmaktadır fakat bununla beraber, büyükelçiliklerin ve konsoloslukların Fransa'ya getirilen arşivlerinin yer aldığı Nantes'daki arşivlerde 1793 yılı öncesi belgeler de bulunmaktadır. Konsolosluklar, noter hizmetleri de verdiği için, vasiyetnameler, evlilik belgeleri, doğum ve ölüm belgeleri gibi belgeler medeni bilgiler (etat civile) adı altında konsoloslukların arşivlerinde yer almaktadır. Bu nedenle, Fransa dışındaki herhangi bir bölgede yaşayan Fransızlar hakkında bir araştırma yapılmak isteniyorsa yine aynı şekilde Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden bu konuda yararlanılabilir. Bu konu Türk tarih araştırmacılığı açısından da önem arz etmektedir çünkü Osmanlı topraklarına seyahat eden Fransızlarla ilgili belgeler de yine bu arşivlerde yer almaktadır.

Yukarıdaki bilgiler bağlamında, Paris'in Aubervilliers banliyösünde bulunan La Courneuve'de ve Nantes şehrinde bulunan diplomatik arşivlerdeki Türkiye'yi ilgilendiren belgeleri ve belge talep sürecini biraz daha ayrıntılı olarak ele alalım.

Diplomatik arşivlerin internet sitesine Fransız Dışişleri Bakanlığı (Ministere de L'Europe et des Affaires Etrangères) adresinden ulaşılmaktadır²¹. Siteye girildikten sonra, menüde karşımıza basit arama, yönlendirerek arama ve fonları araştırma seçenekleri çıkmaktadır. Araştırmak istediğimiz konuyu menüde yer alan bu arama seçeneklerini kullanarak yazdığımızda bu konuyla ilgili belgelerin yer aldığı fonlar ve bu fonlarda yer alan yer ve seri numaralarının yer aldığı envanterlere ulaşılabılır. Bu envanterlerin başlıklarının hemen altında bu belgelerin La Courneuve'deki arşivde mi yoksa Nantes'daki arşivde mi bulunduğu belirtilmektedir. Online olarak gerçekleştirilen bu arama faaliyeti uzaktan bağlanarak yapılabileceği gibi La Courneuve ve Nantes'daki okuma

21 <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/archives-diplomatiques/>

salonlarında bulunan ve belge arama işlemi için kullanılan bilgisayarlardan da yapılabilmektedir. Bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibariyle okuma salonlarında bulunan bilgisayarlar dışında uzaktan erişimde bulunularak belge sipariş edilememektedir yani incelemek istediğimiz belgelerin bulunduğu yer numaralarının siparişlerini sadece okuma salonlarında yer alan bilgisayarları kullanarak gerçekleştirebiliriz. Ayrıca uzaktan erişimde araştırdığımız konuya ait materyalin hangi şekilde saklandığını (mikrofilm ya da fiziksel belge) tespit etmemiz mümkün olmamaktadır; mikrofilme aktarılmış olan belgeleri ve mikrofilm numaralarını sadece okuma salonlarında bulunan bilgisayarlarda görebilmekteyiz.

La Courneuve’de bulunan arşivdeki bilgisayarlardan siparişi verilen belgelerin kartonu aynı gün yaklaşık bir saat içinde araştırmacıya teslim edilmektedir. Bir gün içinde en fazla altı karton sipariş edilmesine izin verilmekte ve bir kartonun incelenmesi bitirilip teslim edilmeden, incelenmek için sipariş edilen diğer kartonlar verilmemektedir. Nantes’daki arşivde ise incelenmek istenen kartonların siparişleri gün içinde saat 13.00’a kadar gerçekleştirilebilmekte, saat 13.00’dan sonra belge siparişi yapılmamaktadır. Saat 13.00’a kadar siparişi gerçekleştirilen belgeler ise ancak ertesi gün hazır edilip incelenmek üzere araştırmacıya teslim edilmektedir. İki arşiv arasında belge siparişi ve teslim zamanlarıyla ilgili bu farkın da göz önüne alınmasında fayda bulunmaktadır. Mikrofilmlere ulaşmak için ayrıca bir belge talep işlemine gerek bulunmamaktadır, mikrofilm numarasını öğrendikten sonra okuma salonunun hemen dışında bulunan mikrofilmlerin depolandığı bölümden bu mikrofilmlere rahatlıkla ulaşılabilir. Fakat hem fiziksel belgeleri hem de mikrofilmleri incelemek için okuma salonuna girildiğinde arşivlere ait kimlik kartıyla okuma salonunda bulunan birimde yer rezerve edilmesi işlemi gerçekleştirilmelidir.

Diplomatik arşivlerin kütüphane kataloglarına ise “catalogue.bibliotheque-diplomatie.fr” adresinden ulaşılmaktadır. Kütüphaneden kitap siparişi için de Bibliotheque Stendhal adresi üzerinde, arşivlere kayıt olunurken verilen kimlik kartı bilgileri ve istenen diğer bilgiler girilerek bir hesap oluşturulmalıdır. Kütüphane hesabı oluşturulduktan sonra kütüphane kataloglarında istenen kitaplar aranıp sipariş edilebilmektedir. Kitap siparişleri uzaktan erişimle de yapılabilmektedir ve sipariş edilen kitaplar La Courneuve’deki arşivde aynı gün, Nantes’daki arşivde bir sonraki gün teslim edilmektedir. Kitap siparişi yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli husus sipariş edilmek

istenen kitabın hangi arşivin kütüphanesinde yer aldığına dikkat edilmesidir. Örneğin La Courneuve'deki arşivde çalışıyorsanız ve Nantes'daki arşivin kütüphanesinde yer alan bir kitabı sipariş ederseniz bu kitabın size ulaşması epey zaman alacaktır.

Diplomatik arşivlerin internet sitesinde ayrıca arşivlerin açılış kapanış saatleri ile tatil günleri de yer almaktadır. Arşivlere araştırma yapmak için gidecek olan araştırmacıların mutlaka önceden bu siteyi inceleyip arşivlerin açık olup olmadığı konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Hem La Courneuve'de hem de Nantes'da bulunan arşive şehir merkezlerinden nasıl ulaşılacağı bilgisi de yine Diplomatik Arşivlerin internet sitesinde yer almaktadır.

1.2.1. Fransız Diplomatik Arşivleri Envanterleri

Diplomatik arşivlerdeki belgeler hem tematik ve hem de kronolojik olarak tasnif edilmişlerdir. Burada yalnızca kronolojik tasnifi ele alacağız. Belgeler kronolojik olarak 1896 yılından önceki ve 1896 yılından sonraki dönem olmak üzere iki ana döneme göre bölümlenmiştir.

1896 yılından önceki merkezi idare ve diplomatik misyonlar arasındaki yazışmaların belgeleri siyasi, konsolosluk... vs. gibi değişik seriler altında kronolojik olarak organize edilmiş hâlde yer almaktadırlar. Büyükelçilikler ve diğer diplomatik misyonlarla yapılan yazışmalar *siyasi yazışmalar (correspondance politique)* serisini oluşturmaktadır. Konsolosluklarla yapılan yazışmalar siyasi ve ticari yazışmalar (*correspondance politique et commerciale*) serisi altında yer almaktadır. Eğer bu yazışmalar ağırlıklı olarak politik içeriğe sahiplerse *konsolosluk yazışmaları (correspondance politique des consuls)* serisi altında yer almaktadırlar. Bu yazışmalara ek olarak gönderilen notlar ve raporlar ise seri içinde raporlar ve belgeler (*memoires et documents*) başlığı altında yer almaktadır²². Ayrıca EC (Etat Civil) serisinde Osmanlı ve sonra da Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Fransız vatandaşlarına ait medeni durum (doğum, ölüm, evlilik, vs.) bilgilerinin yer aldığı belgeler bulunmaktadır.

Siyasi Yazışmalar (La Correspondance Politique- CP) bakanlık ve dış temsilcilikler (büyükelçilikler, tam yetkili temsilciler, maslahatgüzarlar

22 Archives du ministre des affaires étrangères. (2019). **Archives diplomatiques mode d'emploi**. Editions Archives and Culture. S.26.

vs.) arasında yapılan yazışmalardan oluşan yaklaşık 14.250 cilt belgeden oluşmaktadır²³. Bu belgeler bulunan ülkedeki siyasi hayatı, Fransa ve üçüncü ülkelerle yapılan görüşmeleri ve askeri harekâtları ele alan belgelerdir. Bu seride Türkiye ile ilgili yer alan bazı yer numaraları şunlardır:

133 CP Turquie (1570 – 1896)

134 CP Turquie/Supplement

Denizcilerin, tüccarların ve Fransa dışında ikamet eden Fransızların haklarının ve çıkarlarının korunması 1793 yılına kadar deniz bakanlığının sorumluluğundayken, bu sorumluluk aynı yıl dışişleri bakanlığına geçer. Konsoloslukların görevi temelde ticari çıkarların ve yurtdışında yaşayan Fransızların haklarının korunması olmakla birlikte siyasi konular da konsolosların sorumluluk alanına girmektedir. 1826 yılından itibaren yapılan yazışmalar Konsolosluk Yazışmaları (La Correspondance des Consuls – PO) serisi altında toplanır ve konsolosluklara göre alt serilere bölünür; bunlar da yaklaşık 1100 cilt tutmaktadır²⁴. Türkiye’deki konsolosluklarla yapılan yazışmalar bu serinin alt serilerinde yer almaktadır. Örneğin bunlardan İstanbul ve genel diplomatik mevzuların yer aldığı konsolosluk yazışmalarından oluşan seriler şunlardır:

166PO/E/1-871 Répertoire Numérique Des Archives Rapatriées De L’ambassade De France À Constantinople XIXe s.- 1914

423QO/585-697 Turquie 1814-1902 Correspondance avec le corps diplomatique

Raporlar ve Belgeler (Memoires et documents) serisindeki belgeler 1400’lü yıllardan 1896 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. 50 MD/2 -184 arası katalogları kapsayan bu seride pek çok konuda Fransız diplomatik misyonunda görevli kişilerin raporları ve belgeleri yer almaktadır. Aşağıdaki seri doğrudan Türkiye’yi ilgilendiren belgeleri içermektedir:

Mémoires et document Turquie [Orig.]-1896 FRMAE 50MD

23 Archives du ministre des affaires étrangères. (2019). **Archives diplomatiques mode d’emploi**. Editions Archives and Culture. S.28.

24 Archives du ministre des affaires étrangères. (2019). **Archives diplomatiques mode d’emploi**. Editions Archives and Culture. S.28.

Farklı Siyasi Konular (Affaires Diverses Politiques- ADP) (Farklı Siyasi İşler, XVII. Yüzyıl – 1815 – 1896 yılları arası) serisi doğrudan ticareti ilgilendiren belgelerden oluşmadığı için bu belgeler ayrıca tasnif edilmişlerdir. Bunlar kişilere, misyonlara, seyyahlara, izin isteklerine ve farklı bilgilere ait belgelerden oluşmaktadır. Afrika, Hint, Çinhindi (Indochine), Okyanusya, yurtdışındaki Fransızların durumu, polis raporları ve dinî yardımlar gibi alt serilere bölünmüştür. Alt serilerin çoğu 1814-1815 civarından başlayıp 1896'da sonlanmaktadır. Bu seride *75ADP Affaires Diverses Politiques/ Turquie (1815 – 1896)* serisi Türkiye ile ilgili belgelerin yer aldığı seridir. Ayrıca Fransa dışında yaşayan Fransız vatandaşlarıyla ilgili istatistiklerin ve 1848-1872 yılları arasında gerçekleştirilen nüfusa yönelik anketlerden oluşan belgelerin bulunduğu (Etats des Français a l'Etranger) fonds *28ADP (1833 – 1872)* serisi ile Fransa dışında bulunan dinî kurumlara (misyonlar), okullara ve hastanelere yapılan yardımların (secours religieux) yer aldığı *67ADP (1815-1896)* serisi özellikle önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti içinde yaşayan Fransızlara ait doğum, ölüm, evlilik, nüfus kayıt ve emlak vs. bilgilerinin (Etat Civile) yer aldığı seriler arasında *195 EC (İzmir, 1794 – 1925)*, *167PO/A Série A 1599 – 1973 Consulat De France A Constantinople-İstanbul* (1896 Öncesi döneme ait belgelerin yanında 1896 sonrası özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrası belgelerin de yer aldığı bu seride evlilik belgeleri, diğer belgeler, pasaportlar, mali konular ve telgraflar yer almaktadır.) alt serileri yer almaktadır.

1897 yılından itibaren arşivler kronolojik tasnifin yanında konulara göre de tasnif edilerek daha sistematik bir yapıya kavuşurlar. Fakat envanterler incelendiğinde görüleceği gibi tarihsel ayrımlarda net bir çizgi bulunmamaktadır. Aşağıda verilen bazı serilerde 1896 yılı öncesine ait yazışmalarla 1896 yılı sonrasına ait yazışmalar aynı seri içinde yer alabilmektedir. Bu nedenle belge araştırılması yapılırken envanterlerin titiz bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Kronolojik ve metodolojik olarak tasnif edilmiş olan ve *yeni seri* olarak adlandırılan *Siyasi ve Ticari Yazışmalar- Yeni Seri (La Correspondance Politique et Commerciale Nouvelle Serie 1897-1918)* serisinde ülkenin iç ve dış siyaseti, askerî konular, dinî, sosyal ve idari sorunlara ait belgeler bulunur. Bu seri 60 adet alt seriye bölünmüş olan toplam 4313 ciltten oluşmaktadır²⁵.

25 Archives du ministre des affaires étrangères. (2019). **Archives diplomatiques mode d'emploi**. Editions Archives and Culture. S.30.

Correspondance politique et commerciale (CPCOM), Nouvelle série / Levant / Questions générales 1897-1914 serisi içinde ilgili tarih aralığı içinde Türkiye ile ilgili belgeler yer almaktadır:

206/CPCOM Correspondance politique et commerciale (CPCOM),
Nouvelle série / Turquie (1897-1918)

Correspondance politique et commerciale Levant-Questions générales
1907-1916 FRMAE 175CPCOM (Nouvelle Serie)

311CCC (1796-1901) (İzmir Konsolosluğu)

Birinci Dünya Savaşı ve hemen sonrası Türkiye ile ilgili belgelerin bulunduğu seri: Seri A – Guerre, Savaş Dönemi Siyasi ve Ticari Yazışmalar (*Correspondance politique et commerciale Guerre*) 1914-1918 FRMA Serie A- Guerre (1914 – 1918) (Savaş) serisi ve Seri A – Paix (barış) serilerinde bulunmaktadır. Bu seride Türkiye ile ilgili belgelerin yer aldığı alt seriler ve yer numaraları şunlardır:

FRMAE Serie A – Guerre 1CPCOM/845 – 46 – 47- 48 (Guerre – Savaş);
1CPCOM/948- 978 (Guerre – Savaş)

FRMAE Serie A – Paix (1914-1920) 4CPCOM – paix avec la Turquie
(Türkiye ile barış)

Ayrıca Nantes'taki arşivlerde yer alan *Répertoire Numérique Des Archives Rapatriées De L'ambassade De France À Constantinople 166PO/E/872-998* serisinde 1896 yılı öncesine ait yazışmalarla birlikte 1913-14 yıllarına ait yazışmalar yer almakta ve savaşın başlangıç dönemine ait belgeler bulunmaktadır.

Coğrafi bölgelere göre tasnif edilmiş olan İki Savaş Arası Dönemi Kapsayan Arşivler (1918-1940) başlıklı seri öncelikle (Z) Avrupa, (Y) Genel ve uluslararası işler, (C) idari işler şeklinde tasnif edildikten sonra, seri B- Amerika, seri K- Afrika, seri P- Tunus, seri M- Fas, seri E- Levant şeklinde alt serilere ayrılmıştır. Burada Türk tarihçilerini ilgilendiren belgelerin bulunduğu seri E- Levant serisidir. E-Levant serisindeki temel başlıklar aşağıdaki gibidir:

50CPCOM Correspondance politique et commerciale (CPCOM) /
E-Levant Turquie (1920 -1939): siyasi ve ticari yazışmalara ait belgeler

51CPCOM Correspondance politique et commerciale Série E - Levant
Turquie 1918-1940: siyasi ve ticari yazışmalara ait belgeler

166PO/E/1-871 (1937- 38-39 Répertoire Numérique Des Archives Rapatriées De L'ambassade De France A Constantinople XIXe S.- 1939). 1937, 1938, 1939 yıllarına ait yazışmaların bazıları da yine bu seri içinde yer almaktadır.

FRMAE 52CPCOM (1914 – 1936) CPC-E-Levant 1918-1940, Turquie - Français en Turquie - Ottomans en France 1914-1936: Türkiye'deki Fransızlarla, Fransa'daki Osmanlılara ait belgeler yer almaktadır.

FRMAE 66RC Relations commerciales Turquie 1919-1940: Türkiye ile ticari ilişkiler.

Avrupa, Asya-Okyanusya, Afrika-Levant, Amerika şeklinde coğrafi bölgelere göre tasnif edilmiş olan *Siyasi Arşivler (1945 sonrası)* başlıklı seri Avrupa Birliğinin kuruluşundan sonra yeniden tasnif edilmiş ve Avrupa Birliği, Kıta Avrupası, Amerika ve Karaipler, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Asya-Okyanusya, Afrika ve Hint Okyanusu şeklinde 7 bölge hâlinde yeniden düzenlenmiştir. 4-5 yıllık zaman dilimlerine göre sınıflandırılmış olan belgeler 1990'lı yılların başlarına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Yakın dönem tarihçilerinin yararlanacağı belgeleri içeren önemli serilerden biri de 1945 sonrası Politik Arşivlerdir. Fakat genel kronolojik tasnif olarak yukarıda bahsettiğimiz 1896 öncesi ve 1896 sonrası ayrımı tematik olarak tasnif edilmiş olan siyasi yazışmalar serileri için de geçerli olmamakta, pek çok seride 1896 yılı öncesi ve sonrasına ait belgeler bir arada bulunmaktadır. Siyasi yazışmaları içeren İstanbul'daki önce Büyükelçilik sonra konsolosluk ve Ankara'daki büyükelçilik yazışmalarından belgeleri içeren önemli fonların serilerini aşağıda verdik; fakat makalemizin sınırlarını göz önünde tutarak İzmir, Trabzon, Bursa, Edirne, Mersin, Adana gibi şehirlerde bulunan konsolosluklarla yapılan yazışmaların bulunduğu belgelerin serilerini bu listeye dâhil etmedik.

Siyasi yazışmalar fonunda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini ilgilendiren belgelerin bulunduğu önemli seriler şunlardır:

36PO/1/1-727 1919-1952

36PO/2/1-142 Ankara (ambassade) 1952-1963

36PO/3/1-35 1943-1944: Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi ve Fransız Geçici Cumhuriyet Hükûmetinin Türkiye'deki Temsilciliği (Ankara ve İstanbul) (Délégation en Turquie (Ankara et Istanbul) du Comité

français de Libération nationale et du gouvernement provisoire de la République française)

36PO/4/1-277 1963-1979

36PO/5/1-99 1980-1985

36PO/6/1-184 1986-1990

36PO/7/1-157 1925-1971

37PO/1 Archives de l'ambassade de France à ANKARA Chancellerie consulaire 1925-1965

37PO/2/1-24 Chancellerie consulaire de l'ambassade de France à Ankara 1963-1990

38PO/1/1-110 Archives rapatriées de l'ambassade de France à Ankara Service culturel 1944-1969 (Service de coopération et d'action culturelle de l'ambassade de France en Turquie (Ankara)

38PO/1/1-110 1944-1969

38PO/2/1-34 (1953) 1968-1980

38PO/2007009/1-163 (1948) 1960-1999 (2005)

759PO/1/1-80 1967-1982 Service de presse de l'ambassade de France en Turquie (Ankara)

Fransa İstanbul Büyükelçiliği (Ambassade de France à Constantinople)

166PO/A Série A. « Fonds Saint-Priest » 1528-1820

166PO/B/1-... Série B - Période révolutionnaire et début du XIXe siècle (1767) 1792-1830 (1874)

166PO/C/1-376 Série C - Correspondance politique arrivée et départ avec le ministère des Affaires étrangères 1830-1913

166PO/E/1-871 Série E - Dossiers thématiques XIXe siècle-1918

166PO/D Série D - Correspondance consulaire, dite « correspondance avec les Echelles » XVIIIe siècle-1914. (Bu serinin alt serileri farklı şehirlerde bulunan konsolosluklarla yapılan yazışmalara ait belgeleri içermektedir)

Büyükelçilik Konsolosluk Şansölyesi, Konsolosluk daha sonra da Fransa İstanbul Başkonsolosluğu (Chancellerie consulaire de l'ambassade, consulat puis consulat général de France à Constantinople (Turquie))

167PO/A/ 1-359 Série A 1599-1973

168PO/1/1-18 Haut-Commissariat de la République française à Constantinople. Papiers Picard, conseillers technique pour les travaux publics (novembre 1918-août 1923)

Fransa İstanbul Başkonsolosluğu (Consulat général de France à Istanbul (Turquie))

285PO/B/1-308 Série B 1850-1969

Ayrıca, *Europe TURQUIE 1981-1985 1930INVA/5560 à 1930INVA/5604* özellikle Cumhuriyet tarihçileri ve siyaset bilimi alanında çalışan akademisyen ve araştırmacılar için 1981-1985 yılları arasında Türkiye'nin iç siyasi durumu, ticari faaliyetleri, uluslararası kuruluşlarla ilişkileri, Fransa ile siyasi ilişkileri ve genel konular hakkında belgeleri içeren önemli bir seridir.

I.3. Savunma Bakanlığı Arşivleri (Service Historique de la Défense de Vincennes)

Fransız Savunma bakanlığı veya diğer bir ifadeyle askerî tarih arşivi (Service historique de la Défense) 17. yüzyıldan beri askerî işlerden sorumlu bakanlıkların merkezi idareleri ile Fransız ordusunun kurmay, servis ve birlikleri ayrıca jandarma tarafından üretilen belgeyi muhafaza etmektedir. Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemlerinde, bilhassa da Kurtuluş Savaşı yıllarında Fransa ile olan askerî temasların yoğunluğu göz önünde bulundurulunca Fransız askerî tarih arşivinin tarihçiler adına önemi göz ardı edilemez. Fransız askerî tarih arşivi 450 kilometreden fazla belge, 18 milyon fotoğraf ve 50 bin civarında haritaya ev sahipliği yapmaktadır ve yalnızca Fransa'nın değil, Avrupa, Orta Doğu ve hatta dünyanın pek çok uzak bölgesinin tarihine ışık tutacak türden dünyanın en değerli arşivleri arasında yer almaktadır²⁶. Vincennes, Châtellerault, Cherbourg, Brest, Lorient, Rochefort, Toulon, Caen, Le Blanc ve Pau'da yer alan askerî tarih arşivleri birimleri arasında Türkiye tarihi açısından en önemlisi Vincennes'da yer alan

26 <https://www.servicehistorique.sga.defense.gouv.fr/ses-missions>

Chateu de Vincennes arşivleridir. Örneğin 1 M 1616 seri numaralı envanter 1676 yılından başlayarak 19. yüzyılın ikinci yarısına uzanan süre zarfında Osmanlı Devleti'ne dair pek çok askerî ve tarihi belgeyi içerir. İleri dönemlere ait bir envanter olaraksa GR 10 T 432 – 438 seri numaralı fon 1946-1972 yılları arasında Türkiye'deki Fransız askerî ataşelerinin hazırladığı raporlar ile elçilik tarafından hazırlanan Türkiye'nin iç politikası, güvenlikle ilgili meseleleri ve dış ilişkileri gibi hususlara dair pek çok doküman barındırır. Bir diğer örnek olarak da GR/7/N/3209/2-GR/7/N/3266 serileri verilebilir. Bu seriler 1919-1940 yıllarını kapsamakta olup *1919-1924 I. Dünya Savaşı Sonrası* ve *1924-1940 Askerî ataşeler dönemi* şeklinde iki ana gruptan oluşur.

I.4. Millî Kütüphane (Bibliothèque Nationale de France -BnF)

Kökene XIV. yüzyılda V. Charles'ın kütüphanesine kadar giden Fransa'daki en eski kütüphanelerden biridir Bibliothèque Nationale de France (BnF). Kurulduğundan beri Fransız hükümdarlarına ait olan Kraliyet Kütüphanesi, Fransız Devrimi sonrasında ulusun mülkiyetine geçer ve herkesin kullanımına açık bir kütüphane statüsüne bürünür ve böylece günümüzdeki Fransa Millî Kütüphanesi'nin de temeli atılmış olur²⁷.

İleri düzey araştırmalara, özellikle akademik araştırmalara yanıt verecek kapsama ve materyale sahip olan BnF, ayrıca başka kütüphanelerde bulunması zor olan eserleri de barındırması nedeniyle genel okuyucuların da isteklerine yanıt vermektedir. Bnf, birkaç kütüphanenin bir araya gelmesinden oluşur. Bunlar, Fransa eski Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın ismini taşıyan ve en önemlilerinden olan François Mitterrand yerleşkesi, Arsenal Kütüphanesi (la bibliotheque d' Arsenal), Opera Kütüphanesi ve Müzesi (la bibliotheque – musée Opera, Opera Garnier'de bulunmaktadır) ve Avignon'da bulunan Jean-Vilar Kütüphanesidir (la Maison de Jean – Vilar).

Bugün 1790 sonrası dönemi araştıran akademisyen ve araştırmacıların en çok yararlandığı kütüphane olan François Mitterrand Kütüphanesi'nde genellikle Eski Rejim'den (ancien regime) sonraki çağdaş koleksiyonlar bulunmaktadır. Araştırmacılar bu kütüphanede, el yazmaları, audiovisüel materyaller, haritalar, planlar gibi farklı tipteki koleksiyonlara erişebilmektedirler. Millî Kütüphane'de 13 milyondan fazla basılı eser, 300.000 adet civarında el yazması, 15 milyon civarı gravür ve fotoğraf, 800.000 adet harita belgesi,

27 <https://www.bnf.fr/fr/francois-mitterrand>

bir milyondan fazla işitsel, video ve multimedya formatında doküman, nota defteri, kostüm, afiş, tiyatro programı, eski para bulunmaktadır. Bunların dışında, BnF, 160.000 kitap ve 80.000 dergiden oluşan elektronik arşive de sahiptir²⁸.

BnF Katologları aşağıdaki şekildedir²⁹:

- a. Genel Katalog (catalogue générale – catalogue.bnf.fr)
- b. BnF Arşive ve El Yazmaları Kataloğu (BAM – archivesetmanuscrits.bnf.fr)
- c. Fransa Kolektif Kataloğu (ccfr.bnf.fr) (Fransa'daki kütüphanelerde muhafaza edilen 30 milyondan fazla dokümanın yerini belirlemek için kullanılmaktadır)
- d. Dijitalleştirilmiş El Yazmaları Kataloğu
- e. Mandragore (El yazmaları departmanının görsel veya resim veri tabanı)
- f. Data.bnf.fr (Genel kataloğun ve el yazmaları kataloğunun arama motorları tarafından endekslenen bir bölümünü içerir)
- g. Basılı Kataloglar (Bazı fonlar ve uzmanlık alanı belgeleri, henüz dijitalleştirilmemiş olan basılı veya el yazması dosya veya kataloglarda fişlenmiştir.)

Fransa Millî Kütüphanesi bünyesinde yer alan diğer kütüphaneler Arsenal, Opera kütüphane ve müzesi ve Avignon'da bulunan Maison Jean Vilar kütüphanesidir. Arsenal Kütüphanesi Temmuz 1934'ten beri Millî Kütüphane'ye bağlıdır. Bu kütüphanede, Orta Çağ dönemine ve modern döneme ait el yazmaları, basılı kitaplar, periyodik yayımlar, özel koleksiyonlar, haritalar, baskılar ve partiyonlar bulunmaktadır³⁰. Palais Garnier'de bulunan ve 1935'ten beri Millî Kütüphane'ye bağlı olan Opera Kütüphane - Müzesi

28 François Mitterand sitesinde araştırmacılara verilen **BnF Bibliothèque nationale de France** başlıklı bilgilendirme broşüründen alınan güncel bilgilerdir.

29 François Mitterand sitesinde araştırmacılara verilen **BnF Bibliothèque nationale de France** başlıklı bilgilendirme broşüründen alınan güncel bilgilerdir.

30 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine (2018, October 24), **Le travail sur archives**, Armand Colin, Malakoff 2018, s.41.

ise opera, lirik sanat ve bale tarihine dair oldukça zengin koleksiyonlar sunar. Bu kütüphanede ayrıca, Garnier Operası'nda sahnelenen yapımlar ve gösteriler hakkında önemli kaynaklar bulunmaktadır. Maison Jean Vilar ise Avignon'da bulunan ve 1979'dan beri halka açık olan, BnF'nin Paris'in dışında yer alan tek kütüphanesidir. Burada, Jean Vilar ve Avignon Festivali tarihine dair arşivler (el yazmaları, kostüm maketleri, afişler, programlar, TNP repertuarındaki metinler, basın makaleleri, konferanslar ve gösterilerin ses ve görüntü kayıtları vb.) bulunmaktadır³¹.

Bu bilgilere ilaveten Gallica, BnF ve BnF bünyesindeki kütüphanelerin dijitalleştirilen belgelerinin arama tabanıdır³². İnternet üzerinden 8 milyondan fazla dokümana serbest erişim sağlamaktadır. Ayrıca sadece okuma salonlarından erişilebilen Gallica- intra muros versiyonu da bulunmaktadır Gallica – intra muros'da bulunan dokümanlar yayın hakları nedeniyle internet üzerinden erişime açılmayan dokümanlardır. Bu özellikleriyle Gallica dünyada en zengin içerik sunan dijital kütüphanelerden biri olma özelliğine sahiptir.

I.5. Fransız Misyonerlik Arşivleri

Fransa'da yer alan bir diğer önemli arşiv grubu Osmanlı topraklarında ve Türkiye'de faaliyet göstermiş olan Fransız Katolik misyonerlik örgütlerine aittir. Fransız Katolik misyonerler, Osmanlı topraklarında ilk olarak faaliyete başlayan gruptur. Katolik misyon örgütlenmeleri arasında Cizvitler, Kapusenler, Dominikenler, Asampsiyonistler, Lazaristler ve Frerler Osmanlı sahasında en aktif olan gruplardır. Bu gruplar Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarından Irak Eyaleti'ne kadar Anadolu'nun birçok önemli şehrinde geniş bir örgütlenme ağı gerçekleştirmiştir. Bu örgütler, İstanbul, İzmir, Eskişehir, Trabzon, Adana, Mersin, Kayseri, Sivas ve Diyarbakır gibi Anadolu'nun önemli yerleşim birimleri ve Osmanlı Devleti'nin güney eyaletlerinde misyon istasyonları teşkil ederek çok sayıda okul, hastane ve yetimhane tesis etmişlerdir. Bu örgütlere ait koleksiyonlar başlıca Paris ve Lyon'da bulunmaktadır. Paris'te yer alan önemli misyonerlik arşivleri arasında Kapusen, Dominiken ve Lazarist misyonunun kadın örgütlenmesi

31 Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine (2018, October 24), *Le travail sur archives*, Armand Colin, Malakoff 2018, s.41.

32 <https://www.gallica.bnf.fr>

olarak kabul edilen Les Filles de la Charite misyonunun arşivleri ile Cizvit tarikatına ait koleksiyonlar önemlidir³³.

Fransa'da bulunan bir diğer önemli misyonerlik arşivi Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı Lyon'da yer alan *Œuvres Pontificales Missionnaires* bünyesinde yüzbinlerce belgeden oluşan koleksiyondur³⁴. Lyon'da bulunan bu arşiv Katolik misyon örgütlenmelerinin mektup ve yazışmalarının merkezi niteliğindedir. Arşiv kataloğunda *E Serisi* kapsamındaki E1- E33 fonları arasında yer alan bölüm, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı ve Cumhuriyetin erken dönemlerinde Bulgaristan'dan Anadolu, Suriye, Lübnan ve Irak'ın güneyine dek uzanan topraklarda faaliyet gösteren Fransa menşeli Katolik misyon örgütlerinin dokümanlarına ev sahipliği yapmaktadır.

33 <https://www.fillesdelacharite-province-bfs.fr/archives/>

34 <https://www.opm-france.org/centre-de-documentation-et-archives/>

SONUÇ

Fransa'daki arşivler hem kamuya ait arşivler hem de özel arşivler olarak geniş bir sınıflandırmaya ve zengin bir içeriğe sahiptirler. Türkiye'den arşivlerde araştırma yapmak için Fransa'ya gidecek olan akademisyen ve araştırmacıların en çok yararlanacakları arşivler arasında diplomatik arşivler, millî arşivler, Savunma Bakanlığı'na bağlı askeri arşivler ve Millî Kütüphane yer almaktadır. Diplomatik arşivlerdeki belgeler hem tematik hem de kronolojik olarak tasnif edilmiştir. Fransız Savunma bakanlığı veya diğer bir ifadeyle askeri tarih arşivi, Fransa ile olan askeri temasların yoğunluğu göz önünde bulundurulunca tarihçiler adına önemli bir kaynaktır. Fransa'da yer alan bir diğer önemli arşiv grubu, Osmanlı topraklarında ve Türkiye'de faaliyet göstermiş olan Fransız Katolik misyonerlik örgütlerine aittir. Bu örgütlere ait koleksiyonlar başlıca Paris ve Lyon'da bulunmaktadır. Fransa'daki kütüphaneler arasında önde gelenleri ise özellikle yakın dönem tarihçilerini ilgilendiren Millî Kütüphane bünyesinde bulunan François Mitterrand Kütüphanesi ve Gallica BnF dijital kütüphanesidir. Gallica BnF, internet üzerinden 8 milyondan fazla dokümana serbest erişim sağlamaktadır. Gerek iletişim ve ulaşımın kolaylaşması gerekse dijital devrimin sağladığı imkânlar dolayısıyla Fransız arşiv kaynaklarının önem ve yoğunluğu her geçen gün daha da fazla anlaşılmaktadır. Bu durum, her iki ülke tarihi ve ilişkileri adına onlarca yeni araştırma konusunu da beraberinde gün yüzüne çıkarmıştır. Türkiye'de yetişen tarihçilerin Fransızcaya iyi derecede hâkim olması ve bu arşivlerden yararlanılarak meydana getirilecek olan çalışmalarda pay alması önemlidir.

İntihal Taraması <i>Plagiarism Detection</i>	Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) <i>This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. <i>There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.</i>
Yazar Katkıları <i>Author Contributions</i>	İY (% 50) CEK (% 50)
Açık Erişim Lisansı <i>Open Access License</i>	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License</i>

KAYNAKÇA

Archives du ministre des affaires étrangères. (2019). **Archives diplomatiques mode d'emploi**, Editions Archives and Culture.

Barbier, Jonathan, Mandret-Degeilh, Antoine, (2018, October 24), **Le travail sur archives**, Armand Colin, Malakoff 2018.

Biliotheque de recherche, site François mitterand – **araştırmacılara yönelik bilgilendirme broşürü**, 2020.

Braudel, Fernand, **La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II**, Cilt I, Paris 1966.

Charrière, E., **Négociations de la France dans le Levant, Collection de documents Inédits sur l'Histoire de France**, Cilt I, Paris 1848.

Çaycı, Abdurrahman, **Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti (1858-1911)**, TTK, Ankara 1995.

Farge, Arlette, **The Allure of the Archives**. Yale University Press. USA 2013.

Garnier, Édith, **L'Alliance İmpie, François Ier et Soliman le magnifique contre Charles Quint (1529-1547)**, Éd.Felin, Paris 2008, s.7.

<http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/anom/fr/Presentation/Historique.html>

<http://www.archivesnationales.culture.gouv.fr/chan/chan/fonds/EGF/SA/SAPDF/Egfn-m.pdf>

<https://archives-nationales-travail.culture.gouv.fr/>

<https://www.bnf.fr/fr/francois-mitterrand>

<https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/archives-diplomatiques/>

<https://www.fillesdelacharite-province-bfs.fr/archives/>

<https://www.gallica.bnf.fr>

<https://www.opm-france.org/centre-de-documentation-et-archives/>

<https://www.servicehistorique.sga.defense.gouv.fr/ses-missions>

<https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/R62128>

İnalçık, Halil, “Avrupa Devletler Sistemi-Fransa ve Osmanlı”, **Doğu Batı Makaleler I**, Ankara 2009, s.241-259.

İpşirli, Mehmet, **Osmanlı-Fransız Münasebetlerinin Osmanlı Kitabî Kaynaklarında İşlenmesi Üzerine Gözlemler, Kanûnî’den Günümüze Türk-Fransız Münasebetleri**, Uluslararası Kolokyum, İstanbul 2012.

Organisation des Archives en France, (2024), FranceArchives. <https://francearchives.gouv.fr/fr/section/87098469>

Séries M Et Mm Ordres Militaires Et Hospitaliers Universités Et Collèges Titres Nobiliaires. Mélanges. Archives Nationales. Retrieved April 9, 2024.

Soysal, İsmail, “Fransa, Türk-Fransız İlişkileri”, **DİA**, XIII. Cilt, s.181.

Soysal, İsmail, “Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1919-1984)”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2, (1992), s.315-365.

Soysal, İsmail, **Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi**, TD, III, 1953.

FİNLANDIYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİVİ VE FİNLANDIYA TÜRK-TATAR ARŞİVİ'NDE TÜRK TARİHİNE DAİR KAYNAKLAR

EVREN KÜÇÜK*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türk tarihinin yabancı kaynakları bakımından daha önce üzerinde pek durulmayan ve özgün arşivlerden biri olarak değerlendirilen Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi ve Finlandiya Türk-Tatar İslam Cemaati Arşivi'ndeki kaynakları tanıtmaktır. Özellikle, Tarih ve Uluslararası İlişkiler alanında Türkçe literatürde Fin arşivleri üzerine büyük bir açık bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışma, Türkçe literatürde hâlihazırdaki bu önemli açığın kapatılmasına katkı sağlamaktadır. Özgün bir kaynak olması nedeniyle Finlandiya Dışişleri Bakanlığı belgelerinin kullanılması Türk tarihinin yazılması ve öğrenilmesinde önemli bir katkı sunacaktır. Maalesef Türk tarih çalışmalarında Fin arşivlerinden yeterince istifade edilmemiştir. Hâlbuki Fin arşivlerinde 1917 yılından itibaren Türk tarihi ile ilgili belgeler oluşmaya başlamıştır. Fin diplomatların yazmış oldukları raporlar, Türk tarihi (diplomasi, siyasi, ekonomik ve kültür ilişkileri) açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Türk tarihi açısından bir diğer önemli kaynak ise Finlandiya Türk-Tatar İslam Cemaati Arşivleridir. 19. yüzyıldan itibaren Finlandiya'ya yerleşen Tatarlar, Fin tarihi açısından önemli bir etnik unsur olduğu gibi Türkiye açısından da bir diaspora görevi görmüştür. Helsinki ve Tampere'deki Türk-Tatarlar, Mahalle-i İslâmiye adı altında örgütlenerek millî, dinî ve kültürel konularda faaliyet göstermiştir. 1920'lerde

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Kastamonu/TÜRKİYE, kucukevren@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0904-2453

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan bazı Finlandiya Türk-Tatarları, Türk-Fin ilişkileri tarihinin de önemli bir parçasını teşkil etmektedirler. Türk-Tatarlara ait evraklar aynı zamanda Türk tarih yazımına da katkı sunacaktır. Bu çalışmada arşiv malzemesinin içeriğine ek olarak araştırmacılar için adı geçen arşivlerin nasıl kullanılacağına dair pratik bilgilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Dışişleri Bakanlığı, Finlandiya İslam Cemaati, Tampere İslam Mahallesi.

SOURCES ON TURKISH HISTORY IN THE ARCHIVE OF THE FINNISH MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS AND THE FINLAND TURKISH-TATAR ARCHIVE

ABSTRACT

The purpose of this study is to introduce sources from the Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Finland and the Archive of the Finnish Turkish-Tatar Islamic Community, which have not previously received much attention and are considered original sources from the perspective of foreign archives relevant to Turkish history. In particular, there is a lack of Turkish literature on Finnish archives in the fields of history and international relations. Thus, the study addresses this critical gap in Turkish literature. As this study utilizes primary sources, documents from the Finnish Ministry of Foreign Affairs will significantly contribute to the writing and study of Turkish history. Unfortunately, Finnish archives are underutilized in Turkish history research. However, Turkish history documents began appearing in Finnish archives from 1917. Reports written by Finnish diplomats constitute important sources on Turkish history, including aspects of diplomacy, political, economic, and cultural relations.

Another critical source for Turkish history is the Archive of the Finnish Turkish-Tatar Islamic Community. The Tatars, who have settled in Finland since the 19th century, are an essential ethnic element in Finnish history and constitute a diaspora in Türkiye. Turkish Tatars in Helsinki and Tampere organized themselves under Mahalle-i İslamiye and were active in national, religious, and cultural issues. Some Finnish Tatars who became citizens of the Turkish Republic in the 1920s also form an essential part of the history of Turkish-Finnish relations. Documents belonging to Turkish-Tatars will also contribute to Turkish historiography. In addition to the content of archival materials, this study also includes practical information for researchers on using the mentioned archives.

Keywords: Archive, Ministry for Foreign Affairs, The Finnish-Islamic Congregation, Tampere Turkish Society.

GİRİŞ

Finlandiya, 12. yüzyıldan 1809 yılına kadar İsveç, ardından 1809'dan 1917'ye kadar da Çarlık Rusya'nın egemenliğinde kaldı. Rusya'daki Bolşevik İhtilali ile birlikte Finlandiya 6 Aralık 1917 tarihinde bağımsızlığını kazandı. Kasım ayında Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi ve 4 Aralık 1917'de Pehr Evind Svinhufvud liderliğindeki Senato tarafından yayınlanan egemenlik bildirisi, Rusya ile olan son bağı da kopardı. Finlandiya, bağımsızlığının ardından Ocak 1918'in sonlarında Beyazlar ile Kızılılar arasında bir iç savaşa sahne oldu ve bu savaş üç ay sürdü. Sonunda Beyazlar, Almanya'nın desteği ile savaşı kazandı. Rusya'nın Bolşevik Hükümeti tarafından savaştan teşvik edilen Kızılılar ise yenilgiye uğradı. Savaş ve sonrasında meydana gelen ölüm cezaları, hastalıklar ve esir kampları neredeyse 30.000 Fin'in hayatına mal oldu. Finlandiya'daki Alman askerî komutanlığı da Finlandiya için monarşiyi tavsiye ettiğinden, isteksiz de olsa bu kabul edildi. Hessen Prensi Frederick Charles, Ekim 1918'in başlarında Finlandiya Kralı seçildi. Uluslararası konjonktürdeki değişiklik ve Almanya'nın, I. Dünya Savaşı'nı kaybetmeye başlaması üzerine Frederick Charles, Aralık 1918'in sonlarında krallığı reddetti. Böylece Finlandiya'nın bir monarşi değil Nordik bölgesinde tek cumhuriyet olmasını sağladı. Finlandiya'nın iç ve dış statüsü, 1919'un başlarında yeni parlamento seçimlerinin yapılmasıyla iyileşmeye başladı. Yeni bir cumhuriyetçi anayasayı kabul etti ve Finlandiya Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanını seçti. Seçimi yeni anayasayı yazan hukukçu Kaarlo Juho Ståhlberg kazandı. Birkaç küçük istisna dışında, Finlandiya ile Sovyet Rusya arasındaki sınır, özerklik dönemindeki (1809-1917) ile aynı kaldı¹.

Tarihsel süreç içerisinde Türk-Fin diplomatik ve siyasi ilişkileri Finlandiya'nın bağımsızlığı ile başlamıştır. Finlandiya'nın, mesafe bakımından Osmanlı topraklarına ve Türklere uzak bir bölgede olması hasebiyle Osmanlı-Fin ilişkileri oldukça sınırlı kalmıştır; 1917 yılına kadar önce İsveç ardından da Çarlık Rusya idaresinde uzun bir süre kalması Osmanlı-Fin ilişkilerinin kurulmasını geciktirmiştir². Finlandiya, Çarlık Rusya idaresine geçtikten sonra Rus ordusu içerisinde Osmanlı'ya karşı üç kez savaşmıştır; 1828-1829

1 David Kirby, **A Concise History of Finland**, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s.164; Unto Hämäläinen, "Finland's year zero", https://um.fi/news/-/asset_publisher/GRSnUwaHDPv5/content/suomi-vuonna-nolla

2 Yrjö Raevuori, **Sadri Maksudi ve Türk-Fin İlişkileri**, Çev. Aydın Yeğen, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s.21.

Osmanlı- Rus Savaşı, 1853-1856 Kırım Savaşı, 1877-78 (93 Harbi) Osmanlı-
Rus Savaşı.

Finlandiya ile gerçek anlamda resmî olarak ilişkilerin başlaması Finlandiya'nın bağımsızlığını kazandığı 1917 yılı olmuştur. Ülke bağımsızlığını ilan ettikten sonra yabancı devletler tarafından bir tanınma sürecine girdi. Bağımsızlık ilanını bildirmek ve aynı zamanda resmen tanınmasını talep etmek üzere Osmanlı Devleti'ne içinde Jooseppi Julius Mikkola ve Prof. Jalo Lahja Kalima'nın yer aldığı bir heyet gönderildi³. Fin Heyeti'nin İstanbul ziyareti, Türk-Fin resmî ilişkilerinin başlamasını ve iki ülke arasında ilk antlaşmanın yapılmasını sağladı.

Heyetin bu görüşmelerinden sonra Osmanlı Devleti ve Finlandiya arasında Berlin'de müzakereler başladı ve bir dostluk antlaşması için hazırlıklar yapıldı. Berlin'de Osmanlı Devleti adına Büyükelçi İbrahim Hakkı Paşa ve Finlandiya Berlin Büyükelçisi Edward Immanuel Hjelt tarafından müzakere edildi. Yapılan görüşmeler neticesinde iki ülke arasında 11 Mayıs 1918'de bir antlaşma imzalandı⁴. Fakat Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle işgale uğraması üzerine antlaşmanın yürürlüğe girmesi engellenmiş oldu. Bu sırada 1920 yılından itibaren Finlandiya Temsilcisi Väinö Tanner, Romanya'ya görevlendirilmiş aynı zamanda Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'ye de akredite edilmişti. Finlandiya'nın Türkiye'deki ilk temsilcisi Tanner, her ne kadar Ankara ve İstanbul'da devamlı bulunmamış olsa da Türk-Fin ilişkilerinin temelini atan kişiydi⁵.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1 Kasım 1922'de tarihe karışması üzerine yerine Ankara merkezli Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Osmanlı döneminde başlayan Türk-Fin ilişkileri Atatürk döneminde resmîyet kazandı. Bunun için Türkiye Cumhuriyeti adına Fevkalade Komiser ve Orta Elçi Dr. İbrahim Tali (Öngören) Bey, Finlandiya Cumhuriyeti adına ise Fevkalade Murahhas ve Varşova Elçisi M. Erik Ehrström arasında yapılan müzakereler sonucunda ilk dostluk antlaşması 1924 yılında imzalandı⁶.

3 Raevuori, **a.g.e.**, s.21-22.

4 **BOA**, HR.SYS., 2303/15.

5 Finlandiya Sofya Büyükelçiliği, <http://www.finland.bg/public/default.aspx?nodeid=34802&contentlan=2&culture=en-US>; **BOA**, HR.SYS., 2303/15.

6 Akdes Nimet Kurat, "Tarih Boyunca Türk-Fin İlişkileri", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi** (Ayrı Basım), İstanbul 1971, s.28; Klaus, Castrén, **The First Official Contact Between the Independent Finland and Turkey**, Oulun Yliopisto Historian Laitos, Oulu, 1987.

Finlandiya ve Türkiye arasında elçilik teşkil edilmediğinden, 1920-1922 yılları arasında Finlandiya'nın Bükreş Elçisi Väinö Tanner, Türkiye'ye de akredite edilerek Fin-Türk ilişkilerini Bükreş'ten takip etti. Türkiye ise 20 Nisan 1925'te Daimi Maslahatgüzar payesiyle İbrahim Grandi'yi (daha sonra Grantay), Helsinki Maslahatgüzarı olarak görevlendirdi. Finlandiya Dışişleri Bakanlığına sunacağı mektup ve tahsis edilen meblağın bir an evvel gönderilmesi ricasında bulunan İbrahim Grandi Bey, Helsinki'de Türkiye'yi temsil eden ilk diplomatik temsilci oldu⁷. Finlandiya'nın Ankara'daki ilk resmî elçisi de daha önce ülkesini Roma'da temsil eden Pontus Artti olmuştur. Fin Hükûmeti, Artti'yi Ankara'ya da görevlendirmiş ve Türk Dışişlerinin onayı alındıktan sonra Kasım 1931 tarihinde elçi Ankara'ya gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı Çankaya Köşkünde gerekli merasim yapılmış ve Finlandiya Elçisi, güven mektubunu Gazi Mustafa Kemal'e sunmuştur⁸. Finlandiya, 1940 yılından itibaren Ankara'da büyükelçilik düzeyinde temsil edilirken Türkiye ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1946'da Helsinki'de temsil edilmeye başlanmıştır⁹. Her iki başkentteki diplomatik misyon, aralıksız bir şekilde devam etmekte olup aynı zamanda çeşitli konsolosluklar ile temsil edilmektedir.

I. Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi (Ulkoasiainministeriö Arkisto)

Johan Vilhelm Snellman, Finceyi ulusal dil olarak desteklemeye 1860'larda başlarken, aynı yıllarda Ulusal Arşivler (başlangıçta Devlet Arşivleri) kurulmuş ve Fin tarihinin yazılmasını teşvik ederek Fin milliyetçiliğinin uyarıcısı olmuştur. Ancak Finlandiya'daki arşivcilik gelişimi Ulusal Arşivlerin kurulmasından çok önce başlamıştır. On ikinci yüzyılda İsveç'le birleşmenin ardından -Finler hakkındaki belgesel malzeme birikmeye başladı- bunların çoğu kaçınılmaz olarak Stockholm'de bulunmaktaydı. Ancak Finlandiya Büyük Dükalığı Çarlık Rusya'sına devredildiğinde, Fredrikshamn (Hamina) Antlaşması'nın (1809) 12. maddesine göre İsveç, Finlandiya'ya ait tüm arşivleri Finlere teslim edecekti. Belgelerin devredilmesiyle 1817'de Senato Arşivleri olarak bilinen ilk Fin arşiv organizasyonunun oluşması sağlandı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bu arşivlerin tasnif ve organizasyonundan eğitimli bir arşivci sorumluydu. Finlandiya'nın özerk yapısına en müsamahakâr

7 **BCA**, 030.11.1/46.4.8; **BCA**, 030.11.1/45.42.14; **BOA**, HR.İM., 247/133; **BOA**, HR.İM., 248/16.

8 Finlandiya Büyükelçiliği, <http://www.finland.org.tr/public/default.aspx?nodeid=37343&contentlan=21&culture=tr-TR>; Kurat, "Tarih Boyunca Türk-Fin İlişkileri", s.31.

9 Evren Küçük, **Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s.226-227.

davranan Rus Çarı olarak bilinen II. Alexander döneminde Senato Arşivleri 1869 yılında halka açılmış ve on yıl sonra Finlandiya Devlet Arşivleri olarak yeniden düzenlenmiştir. 1890'da Rauhankatu'daki mevcut klasik sütunlu bina inşa edilmiş ve 1971'de eski binanın arkasındaki yeni modern bina açılmıştır¹⁰.

Belge sayısı artmaya başlayınca artık Ulusal Arşivler (Fince: Valtionarkisto) esas olarak ulusal meselelerin merkezi olarak belirlendi. Daha yerel öneme sahip belgeler ise altı il arşivine tahsis edildi. Böyle bir bölünme, Ulusal Arşivlerin ülkedeki tarihî araştırmalar için en önde gelen merkez olma rolünü üstlenmesine hizmet etti¹¹.

Finlandiya, bağımsızlığını kazandıktan sonra bir oluşum içerisine girerek bakanlıklar ihtisas etmeye başladı. İlk kurulan bakanlıklardan biri de Dışişleri Bakanlığıdır. Fin Dışişleri ile ilgili bazı belgeler, sadece Bakanlık Arşivi'nde değil aynı zamanda Ulusal Arşiv'de de bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık, dışişleri ile ilgili konulara doğrudan müdahil oldukları için belgelerin bir kopyası Ulusal Arşiv'de muhafaza edilmektedir.

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı ve Arşivi¹²

Fin Dışişleri Bakanlığı Arşivi; bakanlık direktifleri, parlamentonun dış ilişkiler komitesinin protokolleri, yurt dışındaki Fin konsolosluklarının ve

10 Kent Forster, "Finland", **In The New Guide to the Diplomatic Archives of Western Europe**, ed. Daniel H. Thomas and Lynn M. Case, University of Pennsylvania Press, 1975, s.56-57.

11 Forster, "Finland", s.57.

12 Jyrki Valkama / Yle.

elçiliklerinin göndermiş olduğu raporlar ve dışişleri ile ilgili tüm belgeleri ihtiva etmektedir¹³. Dışişleri Bakanlığı arşivindeki en eski koleksiyonlar, Bakanlığın 28 Haziran 1918'deki kuruluşundan öncesine kadar uzanmaktadır. Arşiv materyalleri, Finlandiya'nın dış politikası ve uluslararası ilişkilerinin tarihi üzerine yapılan araştırmalar için merkezî bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. En önemli belgeler, içerik veya sınıflandırma kodlarına göre gruplar hâlinde düzenlenmiş yazılardır. Belirli bir konuyla ilgili belgeler genelde tek bir dosyada toplanmaktadır. Bakanlığın arşiv materyalleri kamunun erişimine açıktır. Devlet Faaliyetlerinin Açıklığı Yasası (621/1999) uyarınca, resmî belgeler için gizlilik süresi esas olarak 25 yıldır. Belgelerin kullanımı, ticari veya mesleki sırları korumak ve gizliliği korumak için çıkarılan hükümlerle de sınırlandırılmıştır. Mikkeli'deki Ulusal Arşiv şubesi, yurt dışındaki Fin diplomatik misyonlarının 1947'den sonraki arşivlerinin büyük bir kısmını bünyesinde barındırmaktadır. Bu şube Ulusal Arşivler ve diğer şubelerine kütüphaneler arası ödünç verme işlemleriyle ilgilenmektedir. En kapsamlı kayıtlar, Helsinki'deki Bakanlık Arşivi'nde saklanmaktadır¹⁴.

Ulkoasiainministeriön Arkisto (Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi)¹⁵.

13 Forster, "Finland", s.62.

14 Finlandiya Dışişleri Bakanlığı, <https://um.fi/archives>. Finlandiya Dışişleri Bakanlığının kendine ait bir kütüphanesi bulunmamaktadır. Sadece tüm bakanlıkların kullandığı Devlet Kütüphanesi vardır. Ancak Devlet Kütüphanesi yalnızca Bakanlık yetkilileri içindir ve araştırmacılar Parlamento Kütüphanesi ve Helsinki Üniversitesi Kütüphanesi'ne yönlendirilmektedir.

15 Fotoğraf: Evren Küçük'ün kişisel arşivinden.

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı'nın arşiv belgeleri, 16 kilometreden fazla malzemeyi barındırmaktadır. Bunun yaklaşık yarısı Bakanlıkta ve çoğunlukla araştırmacılara açıktır. Hangi konu hakkında araştırma yapılacaksa o konu hakkında yetkili kişiye bilgi verilir, ardından ilgili belgeler hazırlanarak araştırmacıya fiziki olarak (incelemesi için) teslim edilir. Araştırmacı, bakanlığın arşivinde bulunan odada ilgili belgelerin görüntülerini ücretsiz bir şekilde alabilmektedir. Ayrıca herhangi bir konu hakkında (cüzi bir miktarda) bilgi veya belge talebinde bulunulduğu takdirde yetkililer, ilgili kişiye gerekli belgeleri tarayıp gönderebilmektedirler. Ancak kapsamlı bir araştırma için bizzat arşive gitmek gerekmektedir. Arşivin okuma odasında pazartesiden cumaya 9-15 saatleri arasında araştırma yapılabilmektedir. Arşiv, ulusal tatiller ve kısa süreli yaz tatili dışında yılın büyük bölümünde açıktır. Arşive araştırmaya gitmeden önce e-posta (tietopalvelu.um@gov.fi) aracılığıyla önceden bir yer ayırtmak gerekmektedir. Böylece araştırma/okuma odasının dolu/kapalılık durumuna göre bilgilendirme yapılmaktadır. Herhangi bir süre kısıtlaması olmaksızın istenilen süre kadar arşiv odası için rezervasyon yapılabilmektedir.

Okuma odasına gelirken sadece bir tür kimlik belgesi yeterli görülmektedir. Arşiv hizmetleri için herhangi bir ücret alınmamaktadır. Genel olarak 25 yıldan eski belgeler araştırmaya açıktır. Hâlihazırda 1999 yılı sonuna kadar olan belgeler araştırmacılara açıktır. Elektronik olarak ulaşılabilen belgeler, sadece Finlandiya Büyükelçiliklerinin 1918-1945 yılları arasındaki siyasi raporlarıdır¹⁶.

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı kuruluşunun 100. yılı etkinlikleri çerçevesinde yurt dışındaki Fin diplomatik misyonlarının tarihî belgelerini çevrim içi olarak yayınladı. 1918'den 1945 yılına kadar olan raporlar, araştırmacıların hizmetine sunuldu. Söz konusu çevrim içi hizmet, 3 Mart 2018 Uluslararası Açık Veri Günü'nde başlatıldı. Arşivlerin çevrim içi olarak yayınlanması Fin Dışişleri Bakanlığının 100. yıl kutlama programının bir parçasını oluşturmaktadır. Fin diplomatik misyonları, Bakanlık kurulmadan önce yurt dışında faaliyetlerine başlamıştır. Çevrim içi hizmete sunulan ilk raporlar Ocak 1918'de Londra'dan gelenleri oluşturmaktadır. Zikredilen tarihte Finlandiya'nın, Büyük Britanya ile diplomatik ilişkileri olmadığı hâlde herhangi bir diplomatik misyonu da

16 [Erişim için: <https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1918/>] Finlandiya Dışişleri Bakanlığın-
dan alınan bilgi, 2024. Değerli bilgilendirmeden dolayı arşiv koordinatörü Niko Vanhala'ya
teşekkür ederim.

bulunmamaktaydı. Fakat diplomatik girişimler için Fin temsilcileri çeşitli başkentlere gönderilmişti. Temsilcilerin gönderdikleri raporlar, bakanlığın kuruluşundan önce gerçekleşmişti. 1918’de Kopenhag, Stockholm, Oslo ve Berlin’den de raporlar gönderildi. 1926’ya gelindiğinde Finlandiya’nın diplomatik ağı bir düzine misyon kadar genişledi. Söz konusu başkentler, Fin dış politikasında önemli bir yer ihtiva etmekteydi. Tüm bu misyonların raporları çevrim içi hizmette mevcuttur. Raporların ve dijitalleştirilmiş sayfaların sayısı göreve göre önemli ölçüde değişmektedir. Örneğin 1918’de Londra’dan gelen raporlar yaklaşık 1000 sayfa iken Berlin ve Stockholm’den gelen raporlar daha az sayfadan oluşmaktadır. Toplamda, çevrim içi hizmete sunulan belge sayfası 36.800’dür. Hâlihazırda yayınlanan dijital materyal, Fin misyonlarının resmî raporlarını içermektedir. Söz konusu çevrim içi belgelere misyonların Helsinki’ye gönderdiği mektup, telgraf gibi resmî olmayan yazışmalar dâhil değildir. Fin diplomatik temsilcilerinin gönderdikleri raporlar, konudan konuya göre farklılık arz etmektedir. Bazı raporlar tek bir konuya ilişkin birkaç sayfadan oluşurken, diğerleri çeşitli konulara ilişkin onlarca sayfayı içermektedir. İlk başta bazı belgeler İsveççe olarak rapor edilmiştir. Bazı metinler elle yazılmıştır. Sayfalardaki pullar aynı zamanda haberciliğin hızına dair ipuçları da vermektedir. Örnek vermek gerekirse, Tokyo’dan gelen bir raporun Helsinki’ye ulaşması yaklaşık beş haftayı bulabilmekteydi. Bağımsızlıktan sonra Finlandiya’nın diplomatik ağı hem misyon sayısı hem de kapsamı bakımından giderek genişledi. İkinci Dünya Savaşı arifesinde Finlandiya’nın Avrupa’da yaklaşık yirmi misyonunun yanı sıra Washington, Buenos Aires ve Tokyo’da da misyonları vardı¹⁷.

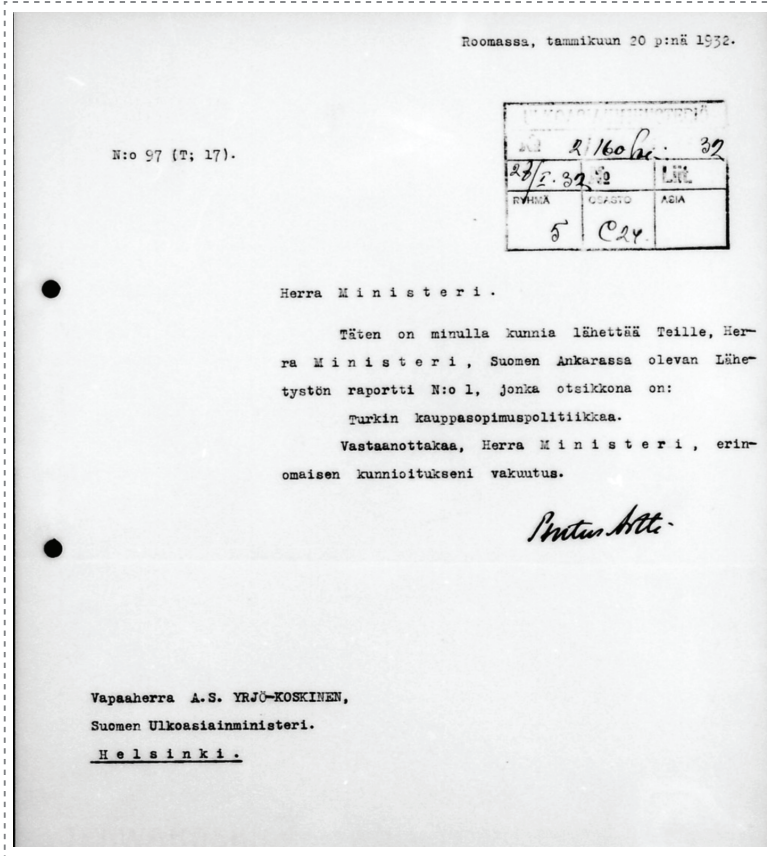
Fin Dışişleri Bakanlığı Arşivi’nde pek çok farklı belge bulunmaktadır ancak bunların hepsi Dışişleri Bakanlığı ile ilgilidir veya Dışişleri Bakanlığı tarafından oluşturulan belgelerdir. Örneğin yukarıda bahsedilen siyasi raporlar, ülkeler arasındaki resmî yazışmalar, uluslararası örgütlerle ilgili materyaller, raporlar ve notlar gibi farklı konular için dâhilî olarak üretilen çok sayıda materyal bulunmaktadır. Arşiv, en genel düzeyde tematik olarak bölünmüştür, bu nedenle Türkiye ile ilgili materyaller dağınık bir şekildedir. Daha spesifik düzeyde ise belirli bölümler içinde materyaller ülkelere göre ayrılabilir.

17 https://um.fi/press-releases/-/asset_publisher/ued5t2wDmr1C/content/suomen-ulkomaanedustosten-historialliset-arkistot-verkkoon; https://um.fi/current-affairs/-/asset_publisher/gc654PySnjTX/content/suomen-ulkomaanedustosten-historiallinen-raporttiarkisto-laajenee, Erişim: 11.02.2024.

FİNLANDIYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI ARŐIVI VE FİNLANDIYA TÜR-K-TATAR
ARŐIVI'NDE TÜR-K TARİHİNE DAİR KAYNAKLAR

Örneğin Finlandiya-Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin iç siyaseti ve Ankara'dan gelen raporlar bulunmaktadır. Söz konusu raporlar içerisinde en eskilerine çevrim içi bağlantı ile erişmek mümkündür. Belgelerin çoğu Fincedir¹⁸.

Finlandiya Büyükelçisi Pontus Artti'nin Ticaret Antlaşması hakkında gönderdiği raporun ilk sayfası, 1932¹⁹.

18 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığından alınan bilgi.** Bakanlık hâlihazırda dijitalleştirme hizmetini genişleterek 1945 yılına kadar olan misyonların raporlarını içerecek şekilde genişletti. Taranan belgeler, PDF olarak hazırlanarak taramalarını kolaylaştıracak şekilde düzenlendi. PDF formatı, kullanıcıların tüm materyalde anahtar kelimelere dayalı sınırlı arama yapabilmelerini sağlamaktadır. https://um.fi/current-affairs/-/asset_publisher/gc654PySnjTX/content/suomen-ulkomaanedustustojen-historiallinen-raporttiarkistolaajenee

19 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto] RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 1932, Roma.**

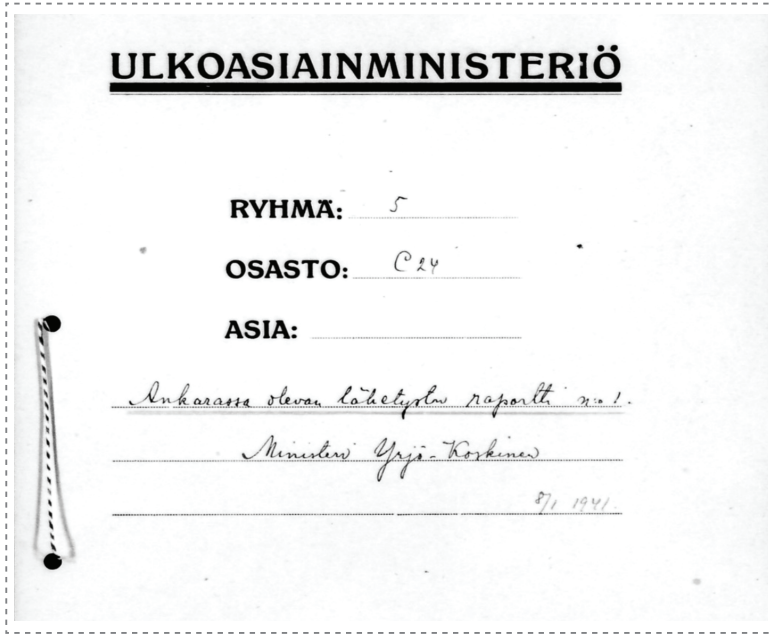
Fin diplomatların görev yaptıkları ülkeler hakkında ürettikleri materyaller arasında en önemlileri misyon raporlarıdır. Raporlar sayesinde Fin liderler, dünyadaki olaylar, ev sahibi ülkelerin iç ve dış politikaları, siyasi ve ekonomik durumları hakkında bilgi sahibi olabilmekteydi. Arşivlenen materyaller arasında misyonların tartışma notları ve basın değerlendirmeleri de yer almaktadır.

Belgeler hem Fince hem de İsveççe olarak Helsinki'ye gönderilmiştir. Nedeni ise Fin diplomatların bir kısmının İsveç kökenli olması ve İsveç dilini bir kültür dili olarak kullanmalarındır. Zaten Finlandiya bağımsız olduktan sonra iki resmî dili (Fince ve İsveççe) kabul etmiştir. Türkiye'ye atanan Fin diplomatı Väinö Tanner²⁰ de Türkiye'yle ilgili raporları Helsinki'ye İsveççe olarak göndermiştir. Fin diplomatlarının göndermiş oldukları raporlar Türkiye'nin gerek iç gerekse de dış politikasının analiz edilmesinde büyük öneme sahiptir. Örneğin Tanner, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde Helsinki'ye İstanbul ve Anadolu'daki durum hakkında İsveççe birçok rapor göndermiştir. Tanner, İstanbul'dayken TBMM temsilcisi Refet Paşa ile görüşmüş ve görüşmenin ayrıntılarını 14 sayfalık bir raporla Helsinki'ye bildirmiştir²¹. Raporla Tanner, Refet Paşa ile uzun uzun görüştüğünü ifade etmektedir. Batı Trakya sorunu ve Lozan görüşmeleri konuşulmuş ve iki ülke arasında kapitülasyonlar sorunu nedeniyle çıkan varsayımsal engellerin kaldırılabilceği vurgulanmıştır. Gönderdiği raporlar sayesinde Fin Dışişleri yetkilileri, İstanbul ve Anadolu'daki olaylardan haberdar olmuştur. Diğer taraftan Türkiye'deki iç ve dış gelişmeler hakkında Fin diplomatlarının göndermiş oldukları raporların Türk tarih yazımına önemli katkıları olacaktır. Herhangi bir kısıtlama olmaksızın Türkiye ile ilgili belgeler Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır²².

20 Väinö Tanner (1881-1966): Diplomat, ekonomist, siyasetçi. Kırk yıl boyunca Finlandiya'nın en etkili isimlerinden biri oldu. Ülkenin ilk sol hükümetinde başbakanlık ve yedi hükümette bakanlık yaptı. Solun Kış Savaşı ve Devam Savaşı sırasında hükümetin politikalarını desteklemeye devam etmesi büyük ölçüde Tanner sayesinde oldu. Jaakko Paavolainen, "Tanner, Väinö (1881-1966)", <https://kansallisbiografia.fi/english/person/635>, Erişim:10.02.2024.

21 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** Rapor No: K 23, Grup:5, Bölüm: C24, 18 Aralık 1922.

22 Evren Küçük, "Türk Dış Politikası Çalışmalarında Arşivler (Türk-İngiliz-Fin)", **Journal of Turkish Studies**, 2013, s.1226.

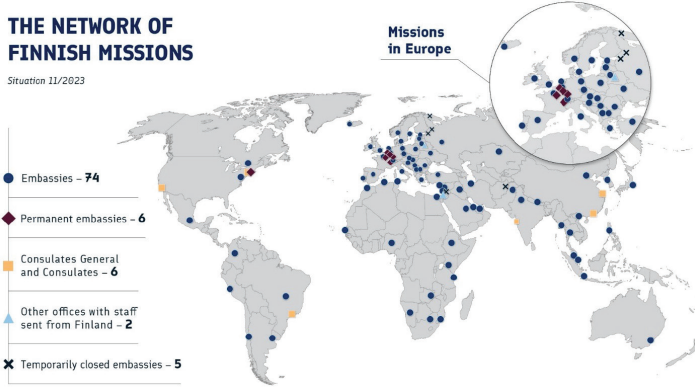
Finlandiya'nın Ankara'daki ilk Büyükelçisi Aarno Armas Sakari Yrjö-Koskinen'in II. Dünya Savaşı yıllarında gönderdiği raporlardan bir örnek, 1941²³

Finlandiya bağımsızlığını kazandıktan sonra dünyanın çeşitli başkentlerinde diplomatik temsilcilikler açtı. Fakat imkânları çerçevesinde dış politikası açısından sadece önemli merkezlerde diplomatik misyonlar oluşturabildi. Genellikle atanan diplomat birkaç merkeze akredite edilerek görevlendirilirdi. Örneğin Roma'ya atanan elçi aynı zamanda Atina ve Ankara'ya da akredite idi. Dolayısıyla Türkiye ile ilgili araştırmalar yapılırken sadece Ankara'dan gönderilen belgelere değil aynı zamanda Türkiye'ye akredite edilen Fin diplomatik temsilcilerinin görev yaptıkları başkentlerden (genellikle Bükreş, Atina, Sofya, Roma) gelen belgelere de bakmak gerekmektedir. Fin belgelerinde Türkiye ve Türk adı *Turkki* ve *Turkkilainen* şeklinde geçmektedir. Fin elçilerinin Roma, Budapeşte ve Ankara'dan göndermiş oldukları raporlar şu konu başlıklarından oluşmaktadır: Türkiye'nin ticaret politikası ve yapmış olduğu ticaret antlaşmaları (1932)²⁴, Yunanistan'da hükûmet krizi, Eleftherios

23 Ulkoasiainministeriö RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 1941, Ankara.

24 Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto] RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 20 Ocak 1932, Roma.

Venizelos'un yönetime geri dönüşü²⁵, Balkan Konferansları²⁶, Balkanlar'da ziyaretler ve antlaşmalar²⁷, Boğazlar Sorunu²⁸, Türkiye'nin dış politikası, Türkiye-Sovyet Rusya arasında imzalanan gizli askerî antlaşma²⁹, Türkiye'de başbakan değişikliği³⁰, Hatay sorunu³¹, İngiliz-Türk Antlaşması³², Almanya, Sovyetler Birliği ve Türkiye, Trakya'da Türkiye'nin savunması³³, Türkiye'nin tutumu, Pan-Arabizm, Fransa'nın Suriye ve Lübnan ilişkileri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya'daki durum.³⁴

Finlandiya'nın yurt dışındaki diplomatik misyonları (11/2023)³⁵

- 25 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C23, 10 Haziran 1932, Roma.
- 26 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C23, 29 Ekim 1933, Roma.
- 27 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C23, 29 Ekim 1933, Roma.
- 28 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 25 Mayıs 1935, Ankara.
- 29 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 2 Temmuz 1936, Budapeşte.
- 30 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 2 Kasım 1937, Ankara.
- 31 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 8 Temmuz 1938, Budapeşte.
- 32 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 17 Mayıs 1939, Budapeşte.
- 33 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 12 Ocak 1941, Ankara.
- 34 **Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]** RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 21 Mart 1945, Ankara.
- 35 Finlandiya Dışişleri Bakanlığı, <https://um.fi/missions>.

Finlandiya'da Türk tarihi hakkında özgün ve önemli koleksiyonlar, Finlandiya devlet arşivlerinde yer almaktadır fakat bu arşiv belgelerinin bir kısmının farklı Fin şehirlerinde olması araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Finlandiya'da Türk tarihi ile ilgili kapsamlı bir araştırma yapmak başta Fince, İsveççe ve Rusça bilmeyi elzem hale getirmektedir. Arşivlerde yer alan belgelerin ve katalogların tümünün dijitalleştirilmemiş olması ve anahtar kelimeler ile arama yapılamaması araştırmacıların işini güçleştirmektedir. Ancak Fin arşiv ve kütüphanelerinde Türk tarihine dair özgün kaynakların bulunması söz konusu arşiv ve kütüphaneleri değerli kılmaktadır.

II. Finlandiya İslam [Türk-Tatar] Cemaati (Suomen Islam-Seurakunta) Arşivi

Günümüzde Finlandiya'daki Mişer Tatar toplumu, 1860'larda Rusya'nın İdil-Ural bölgesinden gelen gezici satıcılara dayanmakta olup bunlardan çoğu Nijni Novgorod (Gorkiy) vilayetinin Sergaç (Sırğaç) ilçesindeki küçük köylerden gelmiştir³⁶. İlk göçmenlerin ticari başarıları o dönem Çarlık Rus İmparatorluğu'nun kuzeybatı köşesini oluşturan Finlandiya'ya göç etmelerine neden olmuştur. Ticaretle uğraşan Mişerler, zamanla Finlandiya'da zenginleşip etkili olmaya başlamış ve yeni göçlerle bir topluluk oluşturmuştur. Özellikle Helsinki ve Tampere'de yoğunlaşan Mişerler'in sayısı 20. yüzyılın başlarına kadar artmış ve zamanla buradaki Mişerler, Finlandiya Türkleri olarak adlandırılmaya başlanmıştır³⁷. Böylece Finlandiya Türkleri kurumsallaşmak adına 1925 yılında Suomen Muhamettilainen Seurakunta (daha sonra adı "Suomen Islamilainen Seurakunta-Finlandiya İslam Cemaati" olarak değiştirilmiştir) adıyla Helsinki'de bir dernek kurmuştur³⁸. Günümüze kadar devam eden dernek, Finlandiya Türk Tatarlarını bir arada tutan çatı görevi görmektedir. Gerek iki savaş arası dönem gerekse Soğuk Savaş döneminde Finlandiya Türkleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında eğitim ve kültürel ilişkiler devamlılık arz etmiştir. Günümüzde de Finlandiya Türkleri; Türkiye-Finlandiya-Tataristan halkları arasında mevcut kültürel, sosyal ve ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

36 Muazzez Baibulat, **Tampereen Islamilainen Seurakunta: Juuret ja Historia, Tampera İslam Mahallesi: Nigızı ve Tarihi, The Tampera Islamic Congregation: The Toots and Historia**, Jyvaskyla 2004, s.19.

37 Jussi Aro-Harry Halen, "Finlandiya Türk Halkları", **Dünya'da Türkler**, Ed. Margaret Bainbridge, Çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul 1995, s.123; Okan Daher, "Finlandiya'daki Tatar Türkleri, Cemaatimizin Türkiye ve Tataristan'la İlişkileri", **Başkent Üniversitesi, Konferans**, 16.01.2001.

38 Adile Ayda, **Sadri Maksudi Arsal**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.115-119.

Finlandiya Türklerine ait iki önemli kuruluş bulunmaktadır: Helsinki’de *Finlandiya İslam Cemaati* ve Tampere’de *Tampere İslam Mahallesi*. Helsinki’de bulunan dernek, merkez görevi görmektedir. Fakat Tampere’de Türk-Tatar nüfus azaldığı için burada dernek pasif bir durumdadır.

Finlandiya İslam Cemaatinin Helsinki’deki dernek binası, Fredrikinkatu/Helsinki³⁹

Günümüzde Finlandiya İslam Cemaatinin genel merkezi başkent Helsinki’de yer almaktadır. Söz konusu dernek 1920’lerden itibaren kurumsallaşmaya başlamış ve yasal bir hüviyete kavuşmuştur. Finlandiya Türkleri; sadece Helsinki’de değil Tampere, Kotka, Jarvenpaa gibi diğer Fin şehir ve kasabalarında da ikamet etmişlerdir. Dolayısıyla dağınık bir

39 Fotoğraf: Evren Küçük’ün kişisel arşivinden, 2022.

nüfus oluşmuştur fakat en fazla nüfus Helsinki ve Tampere'de yer almıştır. Türkiye ile doğrudan iletişim genellikle Helsinki ve Tampere'deki dernekler üzerinden gerçekleşmiş; Finlandiya Türkleri ile ilgili yazışmaların çoğunluğu Helsinki'deki dernek aracılığıyla yürütülmüştür. Derneğin en önemli yayınları arasında yer alan *Mähallä Habärläre* [1949---], *Şimal Oçkunları* (Kuzey Yıldızları) [1945 -1977] gibi süreli yayınlarda Türk dünyasına dair önemli yazılar yer almaktadır⁴⁰.

Tampere İslam Mahallesi Binası⁴¹

Geçmişte Tatarca olarak ve bireysel şahıslar tarafından çıkarılan dergi ve gazetelerin çoğu, günümüzde yayınlanmamaktadır. 1949 yılında yayın hayatına başlayan ve Helsinki'deki cemaat tarafından yayınlanan bir nevi resmî yayın organı olan *Mähallä Habärläre* (MH) ise 2012 yılından bu yana düzenli olarak yayınlanmaktadır. Helsinki ve Tampere'deki Tatar cemaatleri de çeşitli bültenler yayınlamıştır, ancak en önemli ve etkili süreli yayın MH'dir ve hâlihazırda yayın hayatına devam etmektedir⁴².

40 Finlandiya İslam Cemaati [Suomen Islam-seurakunta] Arşivi.

41 Fotoğraf: Evren Küçük'ün kişisel arşivinden, 2022.

42 Kadriye Bedretdin, "Tatar Literary Activities in Finland", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, C 11, S 19 (Temmuz 2021), s.267.

Mähallä Habärläre'nin tüm sayılarının yer aldığı bir koleksiyon Suomen Islamilainen Seurakunta (Finlandiya İslam Cemaati) Başkanı Okan Daher tarafından Finlandiya Ulusal Arşivi'ne bağışlanmıştır. Başlangıçta *Mähallä Habärläre*'nin devamlı bir yayın hayatı olmamış, cemaatin bütçesine göre yılın belirli zamanlarında çıkarılmıştır. Son yıllarda ise devamlı bir yayın hayatına kavuşmuş ve çeşitli iş yerlerinin reklamlarına da yer vermeye başlamıştır⁴³.

Finlandiya Türkleri için birçok eserin basımını yapan Hasan Hamidulla'nın yayınları, [*Yañapar tarihi, Mä'rifät, Şimal oçkunları, Yulduzlarga Seyehat, Hayrülisä, Namaz vs.*] derneğin kütüphanesinde mevcuttur. Söz konusu yayınlar eğitim, din, tarih ve kültürel konulardan oluşmaktadır. Helsinki ve

43 Evren Küçük, **Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s.165-166; Okan Daher, "Yıllar Aşa", **Mähallä Habärläre**, Ekim 2004; "Metrika Daftarlar Milli Archivta Saklanacak", **Mähallä Habärläre**, No:11, Aralık 2007.

Tampere'de Türkiye'den gönderilen yayınlar da mevcuttur. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığının yayınları ve Cumhuriyet döneminde yayınlanan Ülkü dergisi gibi yayınlar derneğin kütüphanelerinde bulunmaktadır. Derneğin kütüphanelerinde genellikle Tatarca, Türkçe, Rusça ve Fince yayınlar mevcuttur.

Tampere İslam Cemaatinin derneğinde bulunan bazı kitaplar,
Tampere⁴⁴

Finlandiya Türklerinin her geçen gün nüfus kaybı yaşaması ve gerçekleşen heterojen evlilikler, mevcut kültürel birikimin sona ermesine neden olmaktadır. Ailelere miras kalan kültürel envanter değeri bilinmediğinden yok olmakla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Arap alfabesiyle ve Tatarca yazılmış eserler, hakkında genç neslin geneli fikir sahibi olmadığı için yok olmaya maruz kalmaktadır.

Helsinki ve Tampere'deki derneklerde toplu bir şekilde arşiv kaynaklarına ulaşmak pek mümkün değildir. Kişilerle ilgili evraklar ailelerin özel arşivlerinde yer almaktadır. Bu konuda kişisel arşivi zengin olan şahıslardan biri Finlandiya Türk-Tatarlarının onursal başkanı Okan Daher'dir. Yine Habiburrahman Shakir'in kişisel belgeleri ve kütüphanesi Helsinki ve Tampere'de yaşayan kızları tarafından muhafaza edilmektedir. Bu bağlamda Finlandiya Türk-Tatarları hakkında araştırma yapmak için kişisel arşivler önemli veri sağlamaktadır. Bu konuda kişisel arşivlerden yararlanarak hazırlanan önemli çalışmalardan biri Muazzez Baibulat'ın 2004 yılında

44 **Tampere İslam Mahallesi [Tampereen Islamilainen Seurakunta] Arşivi**, Fotoğraf: Evren Küçük'ün kişisel arşivinden, 2022.

İngilizce, Fince ve Tatarca olarak yayınladığı *Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia* = *Tampere İslam Mahallesi: Nigızı ve tarihi* = *The Tampere Islamic Congregation: the roots and history* başlıklı eseri içerik ve görsel arşiv malzemesi açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır⁴⁵.

Finlandiya'daki Türk-Tatar toplumu araştırmaları için önemli bir kaynak da Helsinki İslam Mezarlığı [Helsingin islamilainen hautausmaa]'dır. Helsinki'de Türk-Tatar Müslümanlar için özel bir alan belirlenerek mezarlık oluşturulmuştur. Söz konusu mezarlığa Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan bazı kişiler de defnedilmiştir⁴⁶. Mezar taşlarından 1800'lerden günümüze kadar Finlandiya Türklerinin kültürel ve dinî anlayışı hakkında analizler yapmak mümkündür. Mezar taşları üzerinde yazılan yazılar (Arap, Latin alfabesi), taşların şekil ve yapısı, üzerinde yer alan simgeler, kişinin adı, doğum-ölüm yerleri ve tarihleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Finlandiya Türkleri hakkında çalışmak isteyen bir araştırmacının karşılaşılabileceği zorlukların başında konuyla ilgili derli toplu bir arşivin olmamasıdır. Mevcut kaynaklar ise kişisel aile arşivlerinde yer almakta ve tam olarak içeriği bilinmemektedir. Bir diğer zorluk ise bazı kaynakların Arap alfabesiyle Tatarca yazılmış olmasıdır. Bazı terimlerin Finceden Tatarcaya çevrilmiş olması da belgelerin okunmasını zorlaştırmaktadır.

Osmanlı'dan itibaren Türkiye ile iletişim hâlinde olan Finlandiya Türkleri, Türk-Fin ilişkileri açısından önemli bir köprü görevi görmektedir. Finlandiya Türkleri hakkında yapılacak çalışmalar aynı zamanda Türk-Fin ilişkilerinin gelişimine dair de literatüre katkı sunacaktır.

Finlandiya'nın tarihsel şahsiyetleri için oluşturulan Finlandiya Ulusal Biyografi Ansiklopedisi [*Kansallisbiografia*] (Fince), Finlandiya Türk-Tatarları için de önemli bir kaynaktır. Örneğin Finlandiya Türk-Tatarlarının ilk başkanı ve imamı Weli-Ahmed Hakim (1882-1970), Türkolog Ymär Daher (1910-1999) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Zinnetullah Ahsen Böre (1886-1945) gibi kişiler hakkında bilgiler bulmak mümkündür⁴⁷.

45 Muazzez Baibulat, **Tampereen Islamilainen Seurakunta: juuret ja historia. Tampere İslam Mahallesi: Nigızı ve tarihi. The Tampere Islamic Congregation: the Roots and History**. Tampere: Tampereen Islamilainen Seurakunta, 2004.

46 Söz konusu kişilerden bazıları şunlardır: Z.I. Ahsen Böre ve ailesi, Osman Soukkan, Türkiye'nin Fahri Başkonsolosu Enver Samaletdin ve ailesi vs.

47 Kansallisbiografia, <https://kansallisbiografia.fi/>

SONUÇ

Türk Dış Politikası ve diplomasisi için Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Finlandiya'nın kuruluşundan itibaren tarafsızlık politikası izlemesi ve Türkiye ile ilgili emperyalist politikalar gütmemesi Fin diplomatlarının Türkiye hakkında hazırlamış oldukları raporları değerli kılmaktadır. Türkiye açısından özgün bir gözle olayları değerlendiren Fin diplomatlar, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'deki gelişmeleri Helsinki'ye bildirmişlerdir. Dolayısıyla sadece Türkiye'nin diplomasisi ve dış politikası ile ilgili değil aynı zamanda ekonomik, kültürel, siyasi konuları ile ilgili gelişmeleri de yakından takip etmişlerdir. Finlandiya Dışişleri Bakanlığının 1945'e kadar olan diplomatik raporları dijital hâle getirip araştırmacıların erişimine sunması Türk tarihine dair önemli bir verinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Söz konusu belgelere ücretsiz, kısa bir süre içerisinde ve anahtar kelimeler ile erişilmesi araştırmacılara büyük kolaylık sağlamaktadır.

Finlandiya Türk-Tatarlarına ait dernek ve kişisel arşivler, aynı zamanda Türk-Fin ilişkilerinin takip edilmesi açısından değerli bir kaynak oluşturmaktadır. Aynı zamanda Tatarlar hakkında (özellikle Mişer Tatarları) yapılacak araştırmalar için Helsinki ve Tampere'deki kaynaklar oldukça elzem dokümanlardır. Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, Finlandiya Türkleri ile ilişkilerinin ortaya konulması için Finlandiya İslam Cemaati ve Tampere İslam Mahallesi'ne ait evrakların incelenmesi gereklidir. Söz konusu ilişkileri ortaya koymak ve belgelerin karşılaştırılması için Başkanlık Cumhuriyet Arşivi ile Türk Diplomatik Arşivi'nde yer alan belgelerin kullanılması zaruridir.

Akademik çalışmalarda Fin arşivlerinin kullanılması çalışmaların -diğer belgeler ile karşılaştırılarak- özgün değerini artıracığı gibi yabancı bir kişinin gözüyle olayları analiz etmek farklı bakış açılarının ortaya konulmasını da sağlayacaktır. Finlandiya ve diğer Nordik ülkeleri, Türk tarihinde önemli bir yer ihtiva etmezse de akademik çalışmalar yapma konusunda Türk tarih yazımına özgün ve orijinal kaynak sağlamaları hususunda değerli bir referans sunmaktadır. Sadece Fin arşiv ve kütüphanelerinde değil aynı zamanda Fin

şehir müze ve kütüphanelerinde de Türk tarihine dair önemli görsel malzemeler yer almaktadır⁴⁸.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

---

48 Fin şehir müze ve kütüphanelerinde Türkiye'ye dair ansiklopedik bilgi ve görsel malzeme için bk. Evren Küçük, **Türkiye-Nordik Ülkeleri İlişkileri Tarihsel Sözlüğü**, YTB Yayınları, Ankara 2023.

KAYNAKÇA

Aro Jussi- Halen, Harry, “Finlandiya Türk Halkları”, **Dünya’da Türkler**, Ed. Margaret Bainbridge, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1995.

Ayda, Adile, **Sadri Maksudi Arsal**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Baibulat, Muazzez, **Tampereen Islamilainen Seurakunta: Juuret ja Historia, Tampera İslam Mahallesi: Nigızı ve Tarihi, The Tampera Islamic Congregation: The Toots and Historia**, Tampereen Islamilainen Seurakunta Jyvaskyla 2004.

Bedretdin, Kadriye, “Tatar Literary Activities in Finland”, **Tehlikedeki Diller Dergisi**, C 11, S 19 (Temmuz 2021), s.259-273.

Castrén, Klaus, **The First Official Contact Between the Independent Finland and Turkey**, Oulun Yliopisto Historian Laitos, Oulu, 1987.

Daher, Okan, “Finlandiya’daki Tatar Türkleri, Cemaatimizin Türkiye ve Tataristan’la İlişkileri”, Başkent Üniversitesi, **Konferans**, 16.01.2001.

Daher, Okan, “Yıllar Aşa”, Mähallä Habärläre, Ekim 2004.

Finlandiya Ankara Büyükelçiliği, <http://www.finland.org.tr/public/default.aspx?nodeid=37343&contentlan=21&culture=tr-TR>

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 1941, Ankara.

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
Rapor No: K 23, Grup:5, Bölüm:C24, 1922.

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 1932, Roma.

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 20 Ocak 1932, Roma.

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C23, 10 Haziran 1932, Roma.

Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C23, 29 Ekim 1933, Roma.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C23, 29 Ekim 1933, Roma.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 25 Mayıs 1935, Ankara.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 2 Temmuz 1936, Budapeşte.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 2 Kasım 1937, Ankara.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 8 Temmuz 1938, Budapeşte.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 17 Mayıs 1939, Budapeşte.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 12 Ocak 1941, Ankara.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto]
RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 21 Mart 1945, Ankara.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı, “The archives of the Ministry for Foreign Affairs”, Erişim:24.07.2024, <https://um.fi/archives>.

Finlandiya Dışışleri Bakanlığı, “Tasks of the Finnish missions abroad”, Erişim:24.07.2024. <https://um.fi/missions>.

Finlandiya İslam Cemaati [Suomen Islam-seurakunta] Arşivi.

Finlandiya Sofya Büyükelçiliği, Erişim: 3.2.2024. <http://www.finland.bg/public/default.aspx?nodeid=34802&contentlan=2&culture=en-US>.

Forster, Kent, “Finland”, **In The New Guide to the Diplomatic Archives of Western Europe**, Ed. Daniel H. Thomas and Lynn M. Case, University of Pennsylvania Press, 1975.

Hämäläinen, Unto, “Finland’s year zero”, https://um.fi/news/-/asset_publisher/GRSnUwaHDPv5/content/suomi-vuonna-nolla, Erişim Tarihi: 4.4.2024.

Jaakko Paavolainen, “Tanner, Väinö (1881-1966)”, Erişim:10.02.2024. <https://kansallisbiografia.fi/english/person/635>.

Kansallisbiografia, Erişim: 10.05.2024, <https://kansallisbiografia.fi/>.

Kirby, David, **A Concise History of Finland**, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Kurat, Akdes Nimet, “Tarih Boyunca Türk-Fin İlişkileri”, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi** (Ayrı Basım), İstanbul 1971.

Küçük, Evren, “Türk Dış Politikası Çalışmalarında Arşivler (Türk-İngiliz-Fin)”, **Journal of Turkish Studies**, C 8, S 13, 2013, s.1215-1235.

Küçük, Evren, **Türkiye-Finlandiya İlişkileri (1917-1980)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.

Küçük, Evren, **Türkiye-Nordik Ülkeleri İlişkileri Tarihsel Sözlüğü**, YTB Yayınları, Ankara 2023.

Mähallä Habärläre, “Metrika Daftarlare Milli Archivta Saklanacak”, No:11, Aralık 2007.

Raevuori, Yrjö, **Sadri Maksudi ve Türk-Fin İlişkileri**, Çev. Aydın Yeğen, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.

Tampere İslam Mahallesi [Tampereen Islamilainen Seurakunta] Arşivi

The Ministry for Foreign Affairs of Finland, https://um.fi/current-affairs/-/asset_publisher/gc654PySnjTX/content/suomen-ulkomaanedustustojen-historiallinen-raporttiarkisto-laajenee, Erişim: 11.02.2024.

The Ministry for Foreign Affairs of Finland. “Historical archives of Finnish missions abroad expand”. Erişim: 3.02.2024. https://um.fi/current-affairs/-/asset_publisher/gc654PySnjTX/content/suomen-ulkomaanedustustojen-historiallinen-raporttiarkisto-laajenee.

The Ministry for Foreign Affairs of Finland.” Historical archives of Finnish missions abroad to be published online”. Erişim: 11.4.2024. https://um.fi/press-releases/-/asset_publisher/ued5t2wDmr1C/content/suomen-ulkomaanedustustojen-historialliset-arkistot-verkkoon.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.SYS., 2303/15.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.İM., 247/133

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi (BOA), HR.İM., 248/16.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 030.11.1, Kutu: 46, Gömlek: 4, Sıra:8**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 030.11.1, Kutu: 45, Gömlek: 42, Sıra:14.**

YLE, <https://yle.fi/a/3-10613355>, Erişim: 12.05.2024.

EKLER

Ek-1. Helsinki İslam Mezarlığının giriş kapısı [Helsingin islamilainen hautausmaa], 2022⁴⁹

203

Ek-2. T.C. vatandaşı Z.I. Ahsen Böre ve eşi Safiye Ahsen Böre'nin mezarı. Helsinki, 2022⁵⁰

49 Evren Küçük'ün kişisel arşivinden.

50 Evren Küçük'ün kişisel arşivinden.

Ek-3. Finlandiya Türk-Tatarları mezarlığı, Helsinki. İkinci Dünya Savaşı'nda Finlandiya adına savaşan Tatar askerleri için yapılan anıt, 2022⁵¹

Ek-4. Finlandiya Türk Halk Mektebi, öğrenciler, öğretmenleri Gibadulla Murtasin (sağda) ve Kristiina Kandelin (solda) ile. 1952, Helsinki⁵²

51 Evren Küçük'ün kişisel arşivinden.

52 **Finlandiya İslam Cemaati [Suomen Islam-seurakunta] Arşivi**, Suomen Islam-Seurakunta 2016 Takvimi.

Ek-6. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ölen Fin askerleri için inşa edilen anıt, Helsinki⁵³

53 Finlandiya Savunma Kuvvetleri (Puolustusvoimat), (Temin eden Dr. Çağrı Yalgın, 2022).

FINLANDIYA DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİVİ VE FINLANDIYA TÜRK-TATAR
ARŞİVİNDE TÜRK TARİHİNE DAİR KAYNAKLAR

Ek-7. Türkiye-Sovyet Rusya arasında yapılan gizli askerî antlaşmaya dair raporun ilk sayfası, 1936⁵⁴

Ankara'da	SSA OLEVA LÄHETYSTÖ.	Salainen.
RAPORTTI n:o 2.		
Budapestissä 3 p:nä heinä kuuta 1936.		
Asia: <u>Turkin ja Venäjän välinen</u>		
<u>salainen sotilassopimus.</u>		
	ULKOASIAINMINISTERIÖN	
	10 396	
	7/7-36	
	OSASTO	ASIA
	5	C24

Täysin luotettavelta taholta sain Ankarassa ollessani tiedon Venäjän ja Turkin välisistä salaisista sotilassopimuksesta, joka on tehty noin kaksi vuotta sitten. Vaikkakaan sopimuksella sellaisenaan ei ole suurta merkitystä senjälkeen kun uusi kansainvälinen Dardanelleja koskeva sopimus syntyy, katson kuitenkin olevan syytä kertoa sopimuksen pääkohdat.

Juuri nyt, jolloin Turkki on pyytänyt oikeutta saada linnoittaa Dardanellit, on versin kuvaavaa, että Turkki jo pari vuotta sitten on voinut tehdä sopimuksen, joka olisi edellyttänyt Dardanellien sulkemista. Tosiasiaan onkin, että Turkki kuten aikaisemmin jo olen huomauttanut, on aivan Dardanellien läheisyyteen koonnut niin paljon tykistöä ja muita sotavarusteita, että Dardanellien sulkeminen ei niissäkään oloissa olisi ollut aivan tehoton toimenpide.

Sopimuksen sisällitys on lyhyesti seuraava. Sopimuksessa edellytetään kolmea mahdollisuutta.

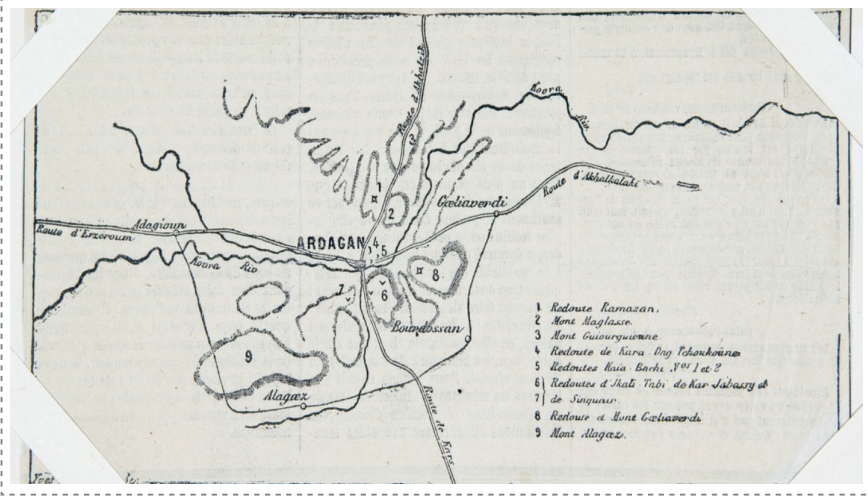
1/ Välimeri joutuu sotaanäyttämöksi ilman että Venäjä tahi Turkki suoranaisesti ottaisivat sotaan osaa. Tässä tapauksessa

JAKELUOHJE:	Jakeluohjelmalleja:
	Tavallinen.
	Tavallinen ja lisäksi ministeriölle.
	Ei ulkomaanedustuksen tiedoituksin.
	Ei ulkomaanedustuksen, mutta ulkoasiainministeriön tiedoituksin.

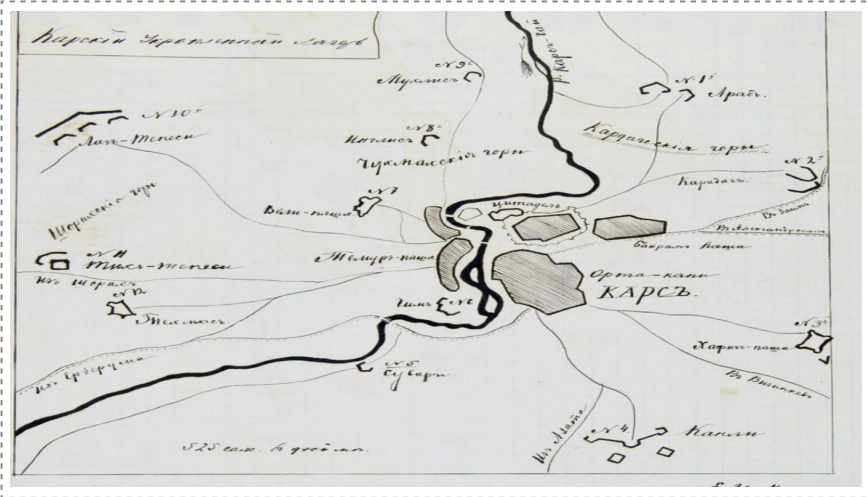
VE 2: A 4.

54 Finlandiya Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Ulkoasiainministeriö Arkisto] RYHMÄ: 5, OSASTO: C24, 3 Temmuz 1936, Budapeşte.

Ek-8. Ardahan Haritası, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı⁵⁵

Ek-9. Kars Haritası, 1878⁵⁶

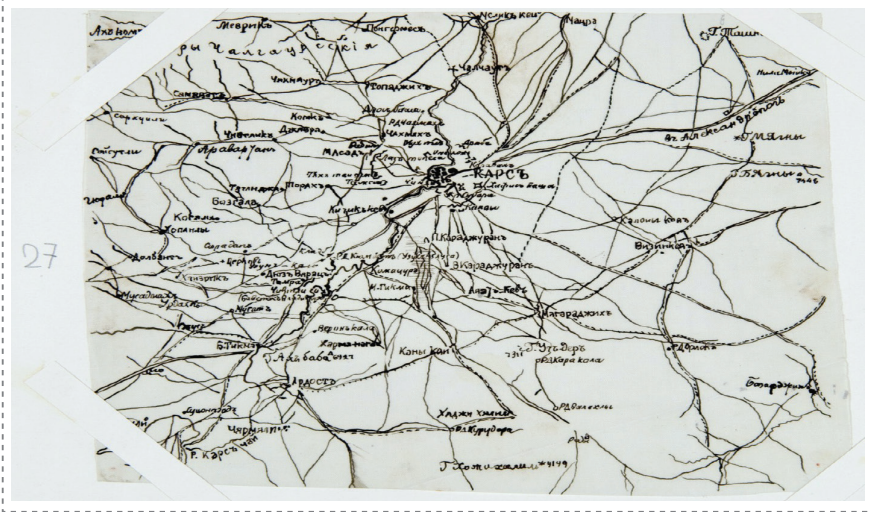

55 Finnish Heritage Agency.

56 Finnish Heritage Agency.

FİNLANDIYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİVİ VE FİNLANDIYA TÜRK-TATAR
ARŞİVİ'NDE TÜRK TARİHİNE DAİR KAYNAKLAR

Ek-10. Kars Haritası, 1878⁵⁷

Ek-11. Silistre ve çevresi, 1877⁵⁸

57 Finnish Heritage Agency.

58 Finnish Heritage Agency.

Ek-12. Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden ilk Fin Heyeti, Jooseppi Julius Mikkola, Prof. Jalo Lahja Kalima ve Osmanlı Protokol şefi Fuad Safvet Bey (sağda), İstanbul, 1918⁵⁹

59 Finnish Heritage Agency.

İNGİLİZ MİLLÎ ARŞİVLERİNDE (THE NATIONAL ARCHIVES) TÜRKİYE HAKKINDA BULUNAN BELGELER VE BU BELGELERİN ÖNEMİ

RESUL YAVUZ*

ÖZ

16. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan (Kraliçe Elizabeth ve Sultan III. Murat dönemi) Türk- İngiliz ilişkileri yaşanan dönemsel sıkıntılara rağmen günümüze kadar gelebilmiştir. İlk olarak Doğu Akdeniz'de ticari alanda başlayan bu ilişkiler, zaman içerisinde geniş bir alanı kapsamıştır. Bu ilişkiler ağı, devam eden süreçte araştırmacıların ilgisine sunulacak birçok vesikanın da her iki ülkenin arşivlerinde birikmesine olanak vermiştir. Bu ilişkiler ağının bir yansıması olarak Türk ve İngiliz tarihi üzerinde araştırma yapmak isteyen yerli-yabancı tarihçi ve araştırmacılar için İngiliz Millî Arşivleri (The National Archives) çok önemli bir kaynak değeri taşımaktadır. Bu arşivlerde 16. yüzyılın sonlarından, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönem ve sonrasına ait elçiler, konsololar, her iki ülkenin diplomat ve bürokratları, yetkili memurlar, askerî istihbarat birimleri, işgal dönemi yüksek komiserleri tarafından oluşturularak İngiliz hükûmet birimlerine aktarılmış yüz binlerce belge vardır. El yazısı ve matbu olarak kaydedilen bu belgeler iki ülke arasında siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî birçok konuyu barındırmaktadır. Tasniflenmiş olan ve farklı klasörlerde araştırmacıların ilgisine sunulan ve bazıları da online olarak kurumun internet sitesinde erişime açılan bu belgeler üzerinde Türkiye ve dünyanın farklı coğrafyalarından binlerce tarihçi, çalışmış ve çalışmaya da devam etmektedir. İngiliz Millî Arşivlerinde bulunan belgelerin Türk tarihi açısından önemi, ihtiva ettiği konular, daha önce

* Doç. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Balıkesir/TÜRKİYE, ryavuz@bandirma.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7705-1020

bu arşivlerde inceleme yapan araştırmacıların tespit ettiği hususlar ve genç araştırmacılara önerilerle bu arşivlerde çalışmak isteyenlere rehber olmak amacıyla bu çalışmamız kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dışişleri, Diplomatik Elçi, İngiliz Millî Arşivleri, İstihbarat, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye.

DOCUMENTS ABOUT TÜRKİYE IN THE NATIONAL ARCHIVES AND THE IMPORTANCE OF THESE DOCUMENTS

ABSTRACT

Beginning in the late 16th century (during the reign of Queen Elizabeth and Sultan Murat III), Turkish-British relations have survived up to the present day despite going through many troubled periods. These relations which first started in the commercial field in the Eastern Mediterranean have covered a wide area over time. This network of relations has enabled the accumulation of many documents in the archives of both countries, which will be presented to the interest of researchers in the ongoing period. As a reflection of this network of relations, the British National Archives (The National Archives) has a very important resource value for local and foreign historians and researchers who want to conduct research on Turkish and British history. In these archives, there are hundreds of thousands of documents created by ambassadors, consuls, diplomats and bureaucrats of both countries, authorised officers, military intelligence units, occupation period high commissioners which were transferred to the British government units from the end of the 16th century until the establishment of the Republic of Türkiye and the period afterwards. These handwritten and printed documents contain many political, social, economic and military issues between the two countries. This situation is also valid in terms of the course of relations between the two countries during the period of the National Struggle and after the proclamation of the Republic. These documents, which have been classified and presented to the interest of researchers in different folders and some of which are made available online on the website of the institution, contain documents from different geographies of Türkiye and the world. The importance of the documents in the British National Archives in terms of Turkish history, the subjects they contain, the issues identified by the researchers who have previously examined these archives and the suggestions to young researchers have been written in order to guide those who want to conduct research in these archives.

Keywords: Diplomatic Envoy, Foreign Office, Intelligence, Ottoman Empire, the National Archives, Türkiye.

GİRİŞ

Yazının icadından beri insanoğlunun kayıt tutma geleneği arşivciliğin temellerinin de atılmasına imkân vermiştir. Zaman içerisinde arşivlerin çoğalması ve kurumsallaşması ise, kâğıdın bulunması ve kâğıt üretiminin ucuz hale gelmesi ile mümkün olmuştur¹.

Yunanca “arkheion” ve Latince “archivum”dan gelen arşiv, terim olarak² resmî daire, belediye sarayı anlamlarına gelmekteydi. Buna bağlı olarak bu terim, belli bir yönetim dairesine ait işlemi bitmiş resmî evrakın, düzenli bir şekilde bir araya getirilmesi ve bu yazılı belgelerin saklanıp, muhafaza edildiği yer anlamlarında kullanılmıştır³. Avrupa’da arşivcilik, yazının kâğıt gibi bozulabilir malzemenin üzerine yazılmaya başlamasıyla önem kazanmıştır. Eski Yunan site devletlerinde ve Roma İmparatorluğu’nda arşivlerin tutulduğu bilinmekle birlikte savaşlar sonucu bu malzemeler maalesef günümüze kadar ulaşmamıştır. Avrupa’daki ilk arşiv örneklerini hukuki ve mali evrakların saklandığı kurumların oluşturduğu görülmektedir. Örneğin Fransa’da 1307’de Tresordes Chartes (maliyeden sorumlu kurum)’ın bir arşivci istihdam ettiği ve İngiltere’de 1346’da yasal dokümanların saklandığı halk arşivlerinin kurulduğu bilinmektedir. Bu arşivlerde ağırlıklı olarak tapu kayıtları olmakla birlikte kişilerin haklarını belgeleyen dokümanlar saklanmaktaydı. Feodal yapıların yerini merkezi yönetimlerin almasıyla 16. yüzyılda büyük arşiv kurumları oluşmaya başlamıştır ve buralarda uzman arşivciler görev yapmışlardır. Bunlardan ilki 1542’de İspanya’daki Simancas Arşivi’dir⁴.

İngiltere’de 17. yüzyılın başlarında devlete ait dokümanların kayıtlarının tutulduğu çeşitli yerler mevcuttu. 18. yüzyıla gelindiğinde ise bu kayıtlar Londra ve Westminster’da aralarında Londra Kulesi, Somerset House, Carlton Ride ve Westminster Abbey Chapter House’un da bulunduğu altmış binada muhafaza altına alınmış durumdaydı. 1800’lerin başında devlete ait bu kayıtların ne durumda olduğunu araştırmak üzere bir komite kurulmuştu. Komite; İngiltere, Galler ve İskoçya’daki yüzlerce arşiv merkezlerinde incelemelerde bulunmuş ve birçoğu nemli ve arşiv belgeleri için uygun olmayan yerlerde tutulan depolarda bazı eksiklikler tespit etmişti. Komisyon,

1 Burçak Şentürk, **Arşivcilik**, Hiper Yayınları, İstanbul, 2021, s.17.

2 A. Şenol Armağan, “Bir Değerlendirme: Cumhuriyet Döneminde Arşivciliğimiz ve Arşivcilik Eğitimi”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 1, S 22, 2011, s.21.

3 Şentürk, **a.g.e.**, s.17.

4 Şentürk, **a.g.e.**, s.25.

çalışmaları neticesinde hazırladığı rapor doğrultusunda Edinburgh'daki Genel Arşiv Merkezi modeline dayanan tek bir ulusal depo oluşturularak, bu depolarda çalışacak maaşlı bekçilerin atanması ve korunmaya değer olmayan arşiv belgelerinin imha edilmesi için yetki verilmesini önermişti⁵. Ayrıca rapor, arşivlerin derlenip düzenlenmesi çalışmalarını denetlemek için Kraliyet Komisyonu kurulmasını da tavsiye etmişti. 1800-1827 yılları arasında Kraliyet Komisyonuna bağlı olarak oluşturulan altı komisyon ülke genelindeki arşiv belgelerinin düzenlenmesi ve bunlara yasal bir statü hazırlanması için hummalı bir çalışma içerisinde bulunmuştu. Komisyonlar, çalışmaları boyunca hazırladıkları raporlarla harç sisteminde reform yapılması, belgelerin düzenlenerek belgelere erişimin kolaylaştırılması için indekslerin hazırlanması ve en önemlisi de son derece sağlıksız ortamlarda muhafaza edilen belgeleri tek bir çatı altına toplamak için bir arşiv binasının tesis edilmesi gibi konular üzerine odaklanmıştı. Komisyon, bu üç temel konuya acil çözüm getirilmesini tavsiye etmişti. Bu çalışmalarla bir taraftan Ulusal Arşiv Merkezinin temelleri atılırken, bazı eksikliklere rağmen 1838'de çıkarılan arşiv kanunu ile de çalışmalara yasal bir statü kazandırılmıştı⁶. Yine bu kanun ile arşivlerden sorumlu bir Arşiv Müdürünün (Master of Rolls) atanması gerçekleştirilerek çalışmaların bu makamın gözetimi doğrultusunda yürütülmesi sağlanmıştı. İlerleyen yıllarda İçişleri ve Hazine Bakanlıkları ile Amiralliğe ait evrakların da depolanarak muhafaza edilmesi ve bunların sorumluluğunun Arşiv Müdürüne bırakılması uygun görülmüştü⁷.

1869'da tarihi el yazmalarının korunması ve muhafaza altına alınması için de bir Kraliyet Komisyonunun oluşturulması sağlanmıştı. Ancak bu belgeler daha ziyade özel ve aile mülkiyeti kapsamında kabul edildiği için ilk etapta bu belgelere büyük ölçüde erişilememişti. Bununla birlikte görevliler vatandaşların mülkiyet haklarına müdahale etme konusunda büyük bir isteksizlik içindeydi. British Museum El Yazmaları Bölümü, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca antikacı, tüccar ve şahıslardan hediye, vasiyet ve satın alma yoluyla el yazmaları edinmişti. 1860'ın sonlarında 41.675 cilt el yazması ve 34.788 berat tespit edilmişti. Bazı koleksiyonlar yüzlerce ciltten oluşuyordu.

5 Elizabeth Shepherd, *Archives and Archivists in 20th Century England*, Pbl. By Routhedge, Abingdon, 2016, p.22.

6 Arşivlerin korunmasına dair İngiltere'de çıkarılan bu ilk kanun sadece yasal ve mahkeme kayıtlarını kapsamaktaydı. Kanun, devlet dairelerinin idari kayıtlarını kapsamıyordu. Public Record Act of 1838 hakkında detaylı bilgi için bk. J.D. Cantwell, "The 1838 Public Record Office Act and its Aftermath: A New Perspective", *Journal of the Society of Archivists*, V. 7, 1984, pp. 277-279.

7 Shepherd, *a.g.e.*, s.23.

Ancak binlerce ilave el yazması da vardı. Bodleian Kütüphanesi gibi diğer ulusal kütüphaneler de el yazmalarını satın alarak bu eserleri koruma altına almışlardı⁸.

1877 ve 1898 yıllarında çıkarılan arşiv kanunları ile çalışmaların kapsamı genişlemişti. Öyle ki bu kanunlarla devlet dairelerindeki arşiv belgelerinin de Ulusal Arşiv Birimine (PRO) aktarılması sağlanmıştı⁹. Bu arada dokuz ayrı depoda muhafaza edilen belgelerin tek bir merkezde toplanması için 1850’lerde Chancery Line’de yapımına başlanılan binanın ilk bölümü 1859’da tamamlanmış ve belgeler burada muhafaza altına alınmıştı. Uzun yıllar burada hizmet veren İngiliz Millî Arşivleri, 1977 yılında Londra’nın güneybatısındaki Richmond’da bulunan Kew Gardens’a taşınmıştır¹⁰. Millî Arşivler bugün hala bu binada hizmet vermektedir.

I. İngiliz Millî Arşivlerinde Bir Araştırmacı Araştırmaya Nasıl Başlamalı, Nasıl Araştırma Yapmalı?

İngiliz Millî Arşivleri dünyanın en önemli arşivleri arasında olup gerek barındırdığı belge koleksiyonlarının çeşitliliği ve gerekse dünyanın pek çok bölgesinin tarihine ilişkin belgelere sahip olması bakımından tarih araştırmaları için başvuru olan önemli arşivlerin başında gelmektedir. Daha önceleri Public Record Office (PRO) olarak adlandırılırken, günümüzde resmi adı The National Archives (TNA) olan Londra’daki İngiliz Millî Arşivlerinde, 16. yüzyıl sonlarından başlayıp Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar, sonrası süreçte ise Modern Türkiye’nin kuruluşu ve Cumhuriyet sonrası Türk-İngiliz ilişkilerine dair geniş belge koleksiyonlarını barındırmaktadır¹¹. Londra’nın hemen yer yerinden rahatlıkla ulaşım sağlanabilen Kew Gardens’deki¹² Millî Arşivlerde araştırma yapmak isteyen yabancı araştırmacılar, pasaportları

8 Shepherd, **a.g.e.**, s.24.

9 Shepherd, **a.g.e.**, s.25.

10 http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=The_Opening_of_the_Public_Record_Office_in_Kew_in_1977. Erişim Tarihi. 01.04.2024. Richmond’da yer alan bu şirin semt dünyanın dört bir yanından araştırmacıları çekmekle birlikte Kraliyet Botanik Bahçesine de ev sahipliği yaptığı için çok fazla turistin de ziyaret durağı haline gelmiştir.

11 M. Sait Türkhan, “Osmanlı-İngiliz Ticaret Tarihinin İngiliz Arşiv Kaynakları: State Papers Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme”, **History Studies**, 11/5, Ekim 2019, s.1754.

12 Londra’nın güneybatısında ve 3. bölgede yer alan Kew Gardens Avrupa’nın en büyük hava limanlarından olan Heatrow’a çok yakın konumdadır. Londra’da yaygın ulaşım ağı olan metro ile Richmond’a giden “District Line” hattı veya “Londra Overground” hattı tercih edilebilir. Araştırmacıların gelmeden önce Londra’daki metro hattını gösteren kullanım ağını telefonlarına indirmeleri onlara kullanım kolaylığı sağlayacaktır.

vasıtasıyla birinci katta yer alan müracaat masasına başvurup bilgisayarlar üzerinden kayıt yaptırarak 3 yıl kullanabileceği araştırmacı kartını edinirler¹³. Bu işlemler çok kısa sürmekte ve sistem sizi yönlendirmekle birlikte ilgili görevlilerden de yardım sağlanabilmektedir. Hiçbir ücret ödemedi araştırmacı kartını edinen araştırmacılar arşivde çalıştıkları süre boyunca bu kartı yanlarında bulundurmak zorundadır. Çünkü arşivde belge talep etmesi veya talep edilen belgelerin durumunu öğrenerek bir sonraki gün için belgeler ve çalışılmakta olunan masa üzerinde rezerv kaydı yapabilmesi ancak bu kart sayesinde mümkün olmaktadır¹⁴. Dahası okuma veya araştırma odalarına her giriş çıkışlarda bu kartın arka kısmındaki manyetik alan sisteme okutulmak zorundadır. Okuma veya araştırma odalarına sadece bu karta sahip kişiler girebilirler¹⁵. Ayrıca kayıt esnasında araştırmacıların okuma odasında

13 Son dönemde İngiliz Ulusal Arşivleri üzerinde yapılan çalışmalar dikkat çekmekte olup araştırmacılara rehber niteliğindedir. Bunlar: Orhan F. Köprülü, “Türkler ve Türkiye Hakkında Bilinmeyen veya Az Bilinen İngilizce Kaynaklar”, **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1973, s.159-174; Muhammed Hanefi Kutluoğlu, “İngiliz Devlet Arşivi (PRO) ve Yakın Dönem Osmanlı Tarihi Açısından Önemi”, **Osmanlı Araştırmaları**, C XVIII, İstanbul 1998, s.225-238; Akdes Nimet Kurat, “İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine ait Bazı Malzemeye Dair I”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C VII/1, Mart 1949, s.1-27; İsmail Altınöz, “Londra The National Archives’de Ankara ile İlgili Belgeler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tarihte Ankara Uluslar Arası Sempozyumu, Bildiriler Ankara 25-26 Ekim 2011**, C II, Ankara 2012, s.987-999; Osman Ersoy, “İngiliz Devlet Arşivi (The Public Record Office)”, **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, C IV/2, Ankara 1955, s.125-131; Metin Ünver, “Son Dönem Osmanlı Tarihi Araştırmaları Açısından İngiliz Millî Arşivi ve Arşiv Belgelerinin Önemi”, **Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu**, Edt. Yonca Köksal-Mehmet Polatel, İstanbul 2014, s.105-121; Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, “18. Yüzyılın Son Çeyreğinde İngiliz Arşivinde Bulunan Osmanlı Devleti Hakkındaki Arşiv Belgeleri”, **II. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi Bildiriler**, C I, Ankara 2019, s.683-700; Türkhan, a.g.m., s.1753-1772.

14 Kartın kaybolması veya yanınızda bulunmaması durumunda yeni kart çıkarılması gerekmektedir. 5 sterlin karşılığında da yeni kart çıkarılabilmektedir. Ancak kayıt esnasında nakit para geçerli olmadığından ödeme kredi kartı ile gerçekleştirilmektedir.

15 Araştırma ve okuma odalarına girişlerde mutlaka bir görevli bulunmakta ve giriş çıkışlar kontrol edilmektedir. Bu nedenle araştırma ve okuma odalarına sadece bilgisayar, fotoğraf makinesi, kurşun kalem ve not defteri gibi araştırmacının işine yarayacak malzemelere izin verilmektedir. Bu malzemeler zemin kattan temin edilen şeffaf bir plastik torba içinde olmalıdır. Araştırmacılar, çantalarını veya diğer eşyalarını zemin katta kendilerine tahsis edilen dolaplarda muhafaza etmektedirler. Zemin katta, kafe, restoran, akademik kitapların satıldığı kitapçı ve küçük çocuklar için oyun alanı mevcuttur. Bu arada hatırlanmakta fayda vardır ki araştırma ve okuma odaları belgelerin sağlıklı bir şekilde muhafaza edilmeleri için- biraz soğuk hissedilecek kadar- belirli bir oda sıcaklığına sahiptirler. Bu nedenle, dışarı sıcak olsa da araştırmacıların bazen kazak veya cepleri olmayan hırkalarla bu yerlere girdikleri sıklıkla görülmektedir.

çalışacakları masa numaraları da belirlenmektedir. Bu numaralar, aynı zamanda araştırmacı belge talep ettiğinde belgelerin konulduğu dolapların numarasıdır. Bu numaralar her araştırmacıya ait bir dolap olduğunu göstermektedir. Araştırmacı günün sonunda ertesi günü için çalışmaya devam edeceğini beyan etmezse (rezerv koymazsa) masa numarası otomatik olarak kayıt için başvuran başka bir araştırmacıya verilmektedir¹⁶. Ayrıca başvuru esnasında araştırmacının, belgelerin fotoğraflarını çekmek istediğini beyan etmesi durumunda kendisine fotoğraf makinesini takacağı özel aparatların bulunduğu masalar rezerv edilmektedir. Bu masalar normal çalışma masalarından farklı olup sadece fotoğraf çekmek isteyen araştırmacıların rahat edebileceği tarzda düzenlenmiştir¹⁷. Araştırmacı, bilgisayarlar vasıtasıyla çalışacağı konu ile ilgili olarak katalog taraması yapılmalıdır¹⁸. Bu tarama sırasında ilgili dosya veya belgeler talep edilmektedir. Her talepte (order) ancak 3 dosya verilmektedir. Toplamda bir gün içerisinde ancak 21 dosya talep edilebilmektedir. Dosyaların araştırmacının dolabına gelme süresi maksimum 40 dakikadır¹⁹. Bu arada

16 Bu durum, ilk defa arşivde çalışacaklar için bazı sıkıntılı vaziyetlere sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle, arşivde araştırma yapıldığı süre boyunca araştırmacıların girişteki bilgisayarlardan- çalışmalarının sonlanmadığını göstermek için- masalarına rezerv koymaları çok önemlidir. Rezerv işlemi aynı zamanda internet üzerinden de yapılabilmektedir.

17 Başvuru esnasında bu talep dile getirilmez ise araştırmacıya normal bir masa verilmektedir. Bu tarz masalarda belgelerin fotoğrafını çekmek -çalışma saatlerce sürdüğü için- oldukça zordur.

18 Başlıca kataloglar ve kısaltmaları:

- ADM-Admiralty.
- AİR- Air Ministry.
- BT-Board of Trade and Successors.
- BT-Board of Trade.
- BW-British Council
- CAB-Cabinet Office.
- CO-Colonial Office.
- DO-Dominions Office.
- FO-Foreign Office.
- FCO-Foreign Colonial Office.
- HO-Home Office.
- HW- Government Code and Cypher School.
- PREM- Prime Ministers Office.
- SP-State Paper Office.
- T-Treasury.
- WO-War Office.

19 Bu süre zarfında dosyaların dolaba konulup konulmadığı arşivin her katında bulunan LCD ekranlardan başvuru kartı okutularak kontrol edilebilmektedir. Araştırmacının her defasında dolaba bakmasına veya görevlilere dosya ile ilgili soru sorulmasına gerek yoktur.

harita veya fotoğraflı belgeler talep edildiğinde belgelerin boyutlarından dolayı teslimat üs katta yer alan harita odasından yapılmaktadır²⁰. Böyle bir durumda teslimat için orada hazır bekleyen görevliye başvuru kartının gösterilmesi gerekmektedir.

Araştırmacı ilgili dosya üzerinde çalışmasını bitirdikten sonra dosya, üzerindeki sarı etiketle birlikte “iade masasına” bırakılır. Burada görevli memur, dosya üzerindeki sarı etiketi barkoda okutarak araştırmacının üzerinden dosyayı düşürerek teslim alır. Bu durumda araştırmacı bilgisayarlar üzerinden yeniden dosya talebinde bulunabilir.

Son dönemde İngiliz Millî Arşivleri online üzerinden verdiği hizmet ağını daha da genişletmiştir. Öyle ki bazı belgeler arşivin internet sitesinden indirilebilmektedir. Bununla birlikte, birçok belgenin de araştırmacıların bir miktar para ödemesi karşılığında görevliler tarafından online olarak sisteme yüklenmesi sağlanmaktadır. Bu nedenle araştırmacıların çalışmaya başlamadan önce İngiliz Millî Arşivlerinin internet sitesini mutlaka ziyaret etmeleri önerilmektedir²¹. Bu ziyaretler, aynı zamanda kurumun genel yapısını ve hizmet verdiği alanları öğrenmek bakımından araştırmacıya kolaylık sağlayacaktır.

Arşivde çalışılan döneme ait kurumların yapısı ve işleyiş şeklini bilmek belgelerin dilini çözmek açısından önemlidir. Mesela Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin Hicaz'da Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyanı tetiklemek için Kahire'de oluşturduğu Arap Büro'nun hangi birime bağlı olduğu, buna karşılık bu büronun Londra'yı etkileme çalışmalarından hangi birimin rahatsız olduğunu bilmek Kahire'deki İngiliz servisinin çalışma esas ve etkilerinin anlaşılmasını kolaylaştırabilmektedir. Bu durum, İngiltere'nin bu bölgede oluşturduğu birimler arasındaki rekabeti de ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki

20 Bu tarz belgeler dolaba sığmayacağından belge harita odasında araştırmacıya teslim edilmektedir. Araştırmacı belgenin nerede kendisine teslim edileceğini LCD akranlardan öğrenebilmektedir.

21 İngiliz Millî Arşivlerinin (The National Archives)'in resmî sitesi:
<http://discovery.nationalarchives.gov.uk/SearchUI/> İngiliz Ulusal Arşivinin çalışma saatleri şu şekildedir:

Pazartesi:	Tatil (Arşiv kapalı)
Salı:	09.00- 19.00
Çarşamba:	09.00-17.00
Perşembe:	09.00-19.00
Cuma:	09.00-17.00
Cumartesi:	09.00-17.00
Pazar:	09.00-17.00

Şerif Hüseyin İsyanı sırasında Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserleri ve Arap Büro çalışanları Şerif Hüseyin'i desteklerken, Irak ve İran'da etkili olan ve Delhi merkezli İngiltere'nin Ortadoğu'daki diğer birimi İbn Suud'u desteklemekte ve bunu açıkça dile getirmekteydi. Araştırmacı bu rekabeti fark ettiğinde çalışmasını daha gerçekçi zemine oturtabilmektedir. Benzer örnekleri Millî Mücadele Dönemi boyunca Kahire, Bağdat ve İstanbul'daki İngiliz yetkili birimleri arasında da görmek mümkündür.

Ayrıca bazı belgelerin üzerinde, belgenin geldiği kurum yetkilisinin veya sevk edildiği kurumdaki bir yetkilinin kendi el yazısı ile belgenin içeriğine yönelik değerlendirmeler yer almaktadır ki bu değerlendirmeler o dönemdeki siyasi yapıyı veya kurumların meseleye bakışını anlamak açısından son derece önemlidir. Örnek vermek gerekirse, 1920 yılı içerisinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinden Londra'daki İngiliz Dışişlerine gönderilen bir tel yazıda Lord Curzon'un kendi el yazısı ile notlar düştüğü ve bu notlarda genelde meseleye yönelik bazı yorumlar yaptığı görülebilmektedir. Bazı belgeler ilgili hükûmet birimine sevk edilirken, yetkili kişi (bu bir dışişleri bakanı veya genel sekreter de olabiliyor) belgeye geniş bir görüş yazısı yazarak konu ile ilgili düşüncesini bildirmektedir. Bu görüş çoğunlukla kurumu bağlayan resmi bir görüş olmasa da meselenin yetkili kişilerde yaptığı tesirleri anlamada araştırmacıya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle araştırmacının İngilizce el yazılarını okuyabilmesi kendisine ayrıcalık katmakla birlikte belgelerin dilini anlamada kolaylık sağlayacaktır.

Belirtmekle fayda vardır ki tarih araştırmalarında belge, son derece önemli olmakla birlikte belgenin her şey olmadığını da kabul etmek gerekmektedir. İngiliz Milli Arşivlerinden elde edilmiş belgelerle literatüre sunulan çalışmalar, belgenin kullanılma beceri ve kabiliyetine göre değerli olabilir veya hak ettiği ilgiyi görmeyebilir. Bu aşamada ortaya araştırmacının sahip olduğu donanım ile belgeyi kullanabilme özelliği ortaya çıkmaktadır. Sadece İngilizce bilerek belgeyi Türkçeye çevirmek o çalışmayı değerli kılmayabilir. O belgenin çalışmanın içerisine oturtulması ve işlenmesi gerekmektedir. Çünkü arşiv belgesi, araştırmacının elinde hakkıyla yorumlandığı, değerlendirilebildiği ölçüde alana katkı sağlar. Bu gerçekten hareketle, İngiliz Milli Arşivlerinde araştırma yapacak olan araştırmacıların elde ettikleri belgeleri, zamansal sapma yapmadan dönemin koşul ve özelliklerine göre değerlendirerek ve tarih biliminin kendi diyalektiğine göre çalışmalarında kullanmaları son derece önemlidir.

II. İngiliz Milli Arşivlerinde (The Natinal Archives) Türkiye Hakkında Bulunan Belgeler ve Bu Belgelerin Önemi

İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler Kraliçe Elizabeth'in Müslüman Devletlerle yaptığı ticari ve stratejik amaçlı ittifaklarla başlamıştır. Doğu Akdeniz'deki limanlarda doğrudan ticareti güvence altına almak isteyen Kraliçe'nin deri, şeker, güherçile ve altın gibi önemli malların kaynağı olan Fas ve Osmanlı Devleti ile ittifak yapması ticari açıdan olduğu gibi İngiltere'nin rakipleri konumunda olan İspanya ve Fransa'ya karşı da oldukça anlamlıydı. İngiltere, Doğu Akdeniz'de 16. yüzyıldan önce de ticari faaliyetlerde bulunmuş olsa da Kraliçe Elizabeth Dönemi ile birlikte bu faaliyetler eskiyle kıyaslanamayacak kadar olumlu seyretmeye başlamıştı²². Bu ilişkiler ağı sayesinde İngiliz tüccarların Akdeniz'de faaliyet göstermeye başlamaları neticesinde 16. yüzyıldan itibaren İngiliz ticaret şirketleri bölgede adlarından söz ettirmeye başlamışlardı. Dolayısıyla İngiltere'nin, Fransa'nın ticari üstünlüğüne bağlı kalmak istememesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu nezdinde III. Murad'ın dostluğunu kazanmak ve Britanya adalarının ticaretine uygun şartlar elde etmek hususunda Kraliçe Elizabeth tarafından başlatılan girişim başarılı olmuştur²³. 1571 tarihinde gerçekleşen İnebahtı yenilgisinden²⁴ sonra bu ivme daha da hızlanmış ve Edward Osborne ile Richard Staper adlı iki tüccarın İstanbul'a temsilci göndermeleri neticesinde Türk-İngiliz ticari ilişkileri başlamıştı. 1578'de İstanbul'a gelen Osborne ve Staper'in temsilcisi William Harborne, bir taraftan başkentte ticari temaslarını yürütürken diğer taraftan da saray çevresi ile yakın bağlar kurmuştu²⁵. Bu bağlar neticesinde

22 Gerald MacLean-Nabil Matar, **İngiltere ve İslam Dünyası 1558-1713**, Çev. Bilal Genç, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s.56.

23 Naime Yüksek Kayaçağlayan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Elçileri", **Ortadoğu'ya Bakış 2**, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, s.133.

24 7 Ekim 1571'de Papa V. Pius tarafından düzenlenen Katolik devletler koalisyonu olan Kutsal İttifak'ın bir filosunun Patras Körfezi'nde Osmanlı İmparatorluğu filosunu büyük bir yenilgiye uğrattığı deniz savaşıdır. Mücteba İlgürel, "Kanuni'den Sonra Osmanlılar", İlmi Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C 10, Kombassan A.Ş., Konya 1994, s.387.

25 İngiltere'nin Osmanlı nezdinde bu şekilde bir başarı elde etmesinde dönemin mevcut şartlarının dışında gerek Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın ve gerekse de devletin nüfuzlu ricalinden Hoca Sadeddin Efendi'nin büyük etkileri olmuştur. Öyle ki Hoca Sadeddin Efendi, Kraliçe Elizabeth'in 1578'den itibaren İstanbul'a gönderdiği temsilcileri desteklemiş, hatta onların isteklerini III. Murad'a ulaştırmış ve İngiliz isteklerine uygun olarak, İran Harbi'nin bir an evvel bitirilerek, İspanya'ya karşı müşterek bir cephe alınmasına taraftar olmuştur. Bu suretle de Türk-İngiliz münasebetlerinin kurulmasında etkin bir rol oynamıştır. Kayaçağlayan, a.g.m., s.133-134.

Harborne, ilk defa iki devlet arasında resmi olarak ticari ilişkilerin başlatılmasına büyük katkı sağlamıştı. Harborne'nun açtığı bu yol kısa sürede Osmanlı Hükümdarı III. Murad ile Kraliçe Elizabeth arasında gerçekleşen mektuplaşma sonrasında Türk ve İngiliz tüccarlarının iki ülkede serbest ticaret yapmalarına imkân tanımıştı. İlişkiler ağı, mektuplaşma ve Harborne'nun çabaları ile o derece iyi bir hale gelmişti ki Kraliçe Elizabeth, III. Murad'ın annesi Safiye Sultan ile de samimi bir şekilde mektuplaşma içerisine girmişti. Neticede iki ülke arasındaki münasebet Mayıs 1580'de İngiliz tüccarların Osmanlı Devleti sınırları içerisinde serbest ticaret yapmalarını kabul eden ilk ahitnamenin imzalanmasına yol açmıştı. Bu durum, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde bir milat olmuştu. Osmanlı Devleti bu ahitname ile o zamana kadar Fransız, Venedik ve Leh tüccarlarına verdiği ticari imtiyazlardan İngilizlerin yararlanmasını kabul etmişti²⁶.

1580 tarihli ticari ahitname ile resmi olarak ticaret hakkı kazanan İngiliz tüccarlar, bir taraftan Trablus, Şam, Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır, İskenderiye ve benzeri yerlerde konsolosluklar kurarken, diğer taraftan da kısa sürede Osmanlı topraklarında ticari faaliyetlerde bulunacak olan Turkey Company ve The Levant Company gibi şirketleri kurmuşlardı²⁷. Türk-İngiliz münasebetlerinin başlaması neticesinde iki ülke arasında yoğunlaşan ticari faaliyetler ve resmi ilişkiler, kurumlar içerisinde tarihi vesika kayıtlarının tutularak ilişkilerin kayıt altına alınmasına yol açmıştı. Bu tarihten itibaren Londra'da, elçilik ve konsolosluklardaki yazışmalarla, konsolos, yetkili memurlar ve tüccarların katılımı ile oluşan konsolosluk meclisleri ve mahkemelerinde alınan tüm kararların kayıt altına alındığı bir belge birikimi oluşmaya başlamıştır. Benzer şekilde, Londra'dan Osmanlı başkentine gönderilen kraliyet mektupları, Levant Company merkezi idaresi tarafından alınan tüm kararlar ile elçilik ve konsolosluklar arasında yapılan yazışmalardan oluşan bir belge külliyyatı meydana gelmiştir²⁸.

16. yüzyılda başlayan ilişkiler ağı devam eden yıllar içerisinde iki ülke arasında daha da artmıştır. Bu ilişkiler, yüzyıllar boyunca inişli-çıkışlı ancak

26 Uygur Kocabaşoğlu, **Majestelerinin Konsolosları**, İletişim Yayınları, 2004, s.18-19.

27 Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.20; The Levant Company hakkında detaylı bilgi için bk. Alfred C. Wood, **A History of the Levant Company**, Frank Cass&Co., London 1964.

28 Türkhan, a.g.m., s.1756; Türk-İngiliz ilişkilerinin ilk yıllarına ait detaylı bilgi için bk. Orhan Burian, "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C IX, S 1-2, Mart-Haziran 1951, s.1-41.

kesintisiz bir süreç izlemiştir. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde değişen dünya koşulları içerisinde İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin rekabeti farklılık arz etmeye başlamıştı. Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti'nin varlığından yana bir politika hedefleyen İngilizler, 1878 tarihli Berlin Kongresi'nde ortaya çıkan "Doğu Sorunu"na çözüm bulmak için Osmanlı Devleti'ni müttefikleri ile birlikte parçalamaya yönelik bir politika takip etmeye başlamıştı. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşları İngiltere'nin bu paylaşım planlarını hayata geçirme aşamasında bir merhale olarak karşımıza çıkmıştır. Savaşın sonra Anadolu'nun işgal altına alınması sonucunda bu işgallere karşı ortaya çıkan Türk Milli Mücadelesi, ilişkilerde çok daha farklı bir sürece kapı aralamıştı. Neticede 16. yüzyılın sonlarından itibaren günümüze kadar devam eden süreçte Türk-İngiliz ilişkileri başta siyasi, ekonomik, askerî ve kültürel alanlarda olmak üzere birçok alanda iki ülke arşivlerini dolduracak şekilde tarihi vesikaların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bugün iki ülkenin arşivlerinde araştırmacıların ilgisine sunulan bu vesikalar incelenerek ortaya çıkan çalışmalar bu ilişkilerin boyutlarının da gün yüzüne çıkmasına olanak sağlamıştır.

Tablo 1: Yakın Dönem Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi Hakkında İngiliz Millî Arşivlerinde Bulunan Fonlar ve Muhtevaları

FON	NO	TARİH ARALIĞI	İÇERİK	CİLT
SP		1580-1820		
FO	78	1780-1905	Osmanlı İmparatorluğu-Genel Yazışmalar	5491
FO	368	1906-1920	Ticaret ve Sıhhiye Hakkında Genel Yazışmalar	2269
FO	369	1906-1966	Genel Yazışmalar	5961
FO	371	1906-1966	Genel Yazışmalar	190967
FO	383/88-102	1915-1919	Türk ve İngiliz Savaş Esirleri	383/88-102
FO	195	1808-1962	Osmanlı İmparatorluğu- Genel Yazışmalar	2723
FO	196	1810-1860	Osmanlı İmparatorluğu-Mektup Suretleri	61
FO	197	1823-1921	Osmanlı İmparatorluğu-Yazışma Kayıtları	74

FO	198	1775-1941	Osmanlı İmparatorluğunda Bulunan İngiliz Elçiliği ve Konsoloslarının Genel Yazışmaları	107
FO	406	1812-1946	Arabistan, Irak, Suriye ve Levant	84
FO	424	1841-1957	Türkiye ile İlgili Gizli Belgeler	297
FO	24	1785-1818	Mısır	6
FO	32	1827-1905	Yunanistan-Genel Yazışmalar	770
FO	353	1778-1873	Canning Papers	66 Dosya
FO	354	1857-1891	Sir William White Papers	11
FO	362	1870-1874	Earl Granville Papers (1880-1885 için FO 97/621)	5
FO	881	1827-1914	Gizli Belgeler	
ADM	116/1152-1155	1911-1922	Trablusgarp (Türk-İtalyan Savaşı)	4
WO	106/43, 746,1551	1911-1912	Trablusgarp (Türk-İtalyan Savaşı)	3
ADM	116/1189-1197	1912-1913	Balkan Savaşları	9
FO	608	1918-1920	1920 Paris Barış Konferansı Hazırlığı	312
FO	286	1813-1977	Yunanistan-Genel Yazışmalar	

Kaynak: Ünver, a.g.m., s.119.

İngiliz Millî Arşivlerinde bu vesikalar ilk etapta Türkiye’de görev yapan İngiliz elçi, konsolos ve ticaret ajanlarının Londra’ya gönderdikleri yazılar ile Osmanlı Padişahları, Sadrazamları; Trablusgarp, Tunus ve Cezayir Beyleri tarafından yazılan mektuplar ve beratlardan ibarettir. Yetmiş defterden fazla olduğu saptanan bu belgeler yıllara göre sıralanmış bir halde tutularak İngiliz Millî Arşivlerinde araştırmacıların ilgisine sunulmuştur²⁹. İstanbul’da 1583-1588 yılları arasında görev yapan ilk İngiliz elçisi Harborne tarafından Londra’ya gönderilen ve o dönem Osmanlı Devleti’nin siyaseti, devlet

29 Bu vesikaların yıllara göre sıralanmış kaydı için bk. Kurat, a.g.m., s.2-3.

görevlilerinin durumları, sarayda yapılan törenler ve İstanbul’da yabancı elçiler arasındaki rekabet hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler içeren Harborne’nun mektupları da bu defterler içerisinde ayrı bir önem teşkil etmektedir³⁰. Bununla birlikte, kurulduktan yedi yıl sonra Turkey Company ile birleşen The Levant Company’nin de Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan birçok vesika mevcuttur. Bu vesikalar da State Paper (SP) fonu ile kataloglanarak araştırmacıların ilgisine sunulmuştur. SP tasnifinde Osmanlı-İngiliz ilişkilerine ait SP. 97, SP. 105 ve SP. 110 olmak üzere üç alt tasnifi bulunmaktadır³¹. Şüphesiz ilk dönem Türk-İngiliz münasebetlerini tetkik ve Osmanlı Devleti’nin ekonomik durumunu araştırmak bakımından bu vesikalar büyük öneme sahiptir.

İngiliz Millî Arşivlerinde Osmanlı ve Türk tarihine ait belgelerin bulunduğu Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office -FO-) kısmına baktığımızda, belgelerin 1780’lerden itibaren FO, ADM, WO fonu altında yukarıdaki tabloda belirtilen numaralı dosyalarda muhafaza edildiğini görürüz. Zaman içerisinde CAB, DEFE, FOC gibi yeni fon kayıtları da eklenmek suretiyle Millî Arşivlerdeki katalog daha da genişletilmiştir. Bu dosyalardaki belgeler siyasi, askerî, ticarî

30 Kurat, a.g.m., s.3.

31 İngiliz merkezi bürokrasisi içinde önemli bir konumda olan Secretary of State Bürosu, Kral’dan sonraki en önemli karar alma ve uygulama mekanizmalarının başında gelmiştir. Önceleri görev ve sorumluluk alanı sadece dışişleri olan büroya 16. yüzyılda içişleri de dâhil edilmiş ve Secretary of State Bürosu 1782’ye kadar İngiltere’nin gerek içişlerinde gerekse diplomasi ve sömürgecilik alanlarındaki faaliyetlerinin yönetim bürosu olmuştur. Dolayısıyla bu özellikleri itibarıyla büronun arşivindeki belge varlığı erken modern dönem İngiliz tarihi için büyük önem arz etmektedir. Kuzey ve güney olarak ikiye ayrılan bu büronun kuzey şubesi Kuzey Avrupalı Protestan devletler ile ilişkileri yürütürken, güney şubesi Katolik Avrupa devletleri de dâhil diğer devletlerle olan ilişkilerden ve içişlerinden sorumluydu. Bu iki büronun başında iki farklı Secretary of State görev yapmıştır. 1782’de bu bölümlerden Secretary of State South, Home Office’e, Secretary of State North ise Foreign Office’e dönüştürülmüş ve dış ilişkiler Foreign Office tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bu bürokratik değişimden önce 1764’te State Papers Office arşivinde birikmiş belgelerin tasnif edilmesi, özetlenip indekslenmesi ve ciltlenerek koruma altına alınması yönünde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 1830’da ilk cilt yayımlanmıştır. Bu ilk cildi takiben 1852 yılına kadar toplam 11 cilde ulaşan State Papers koleksiyonundan seçme yazışmalardan oluşan bir belge külliyyatı ortaya çıkmıştır. Bu külliyyatta Osmanlı tarihini ilgilendiren belgeler de bulunmaktadır. Bu belgeler henüz iki devlet arasında diplomatik ilişkinin tesis edilmediği bir dönemde Londra’nın belirli aralıklarla Osmanlıların Avrupa’daki ve Akdeniz’deki askerî faaliyetleri ile İstanbul ahvaline ait haberleri Venedik ve Paris’teki İngiliz elçileri üzerinden takip ettiğini göstermektedir. Bu haberler içinde özellikle Osmanlıların Avusturya ve Macaristan’a yönelik siyasetleri ile Viyana Kuşatması, Preveze Deniz Savaşı ve Barbaros’un Nice Kuşatması gibi hadiseler daha ayrıntılı olarak yer bulmuştur. State Papers içeriği hakkında detaylı bilgi için bk. Türkhan, a.g.m., s.1757-1767.

ve özel konular esas alınarak tasnif edilmiştir. Belgeler numaralandırılmanın yanı sıra kronolojik olarak da tasnif edilmiştir. Bazı belgeler mektup veya telgraf olmak üzere, çeşit olarak ikiye ayrılmıştır. Bu tasnif dışında kalan çeşitli belgeler “miscellaneous” yani muhtelif adı altında toplanmıştır. Mevcut sistem dâhilinde her belgenin bir numarasının ve tarihinin olması, araştırmacılara aradıkları belgeyi bulmada büyük bir kolaylık sağlamanın yanı sıra, araştırılan olayın takibini de daha sağlıklı kılmaktadır³². Bilgisayar üzerinde yapılan katalog taramalarında kelime bazlı aramalarla ortaya çıkan fon kodları, araştırılan konunun kronolojik olarak incelenmesine ve buna göre belge talep edilmesine imkân vermektedir. Bu yolun takip edilmesi araştırmacıya kolaylık sağlamaktadır.

Dışişleri Ofisinde bulunan ve 5491 ciltten oluşan Osmanlı Devleti ile alakalı dosyaların en önemlilerinden biri olan FO 78; İstanbul’daki İngiliz elçisi ve Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki konsoloslar ile yapılan diplomatik, ticari görüşmeler ve İmparatorluğun iç meselelerini konu alan yazışmaları ihtiva etmektedir. İstanbul’daki İngiliz elçisinin kendisinin hazırladığı ve bazen de muhtelif bölgelerdeki konsoloslardan gelip, önemine göre bir takdim yazısı ile İngiliz Dışişlerine gönderilen raporlar da bu dosyada muhafaza edilmektedir. Ayrıca elçinin kendi gözlem ve görüşmelerini ihtiva eden müstakil raporlar da bu dosyada bulunmaktadır. Bu dosyadaki belgeler orijinal olup el yazısıdır. FO 78’deki belgelerin büyük bir kısmı takriben 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiliz Dışişlerinde kullanılmak üzere matbu hale getirilmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde İngiltere’nin İstanbul’daki elçiliğinden gönderilen belgeler iki bölüm hâlinde tasnif edilerek matbu hale getirilmiştir. Kaleme alınan bu belgeler Osmanlı Devleti’nin Avrupa yakasını ilgilendiriyorsa “European Turkey”, eğer Anadolu ve Arap yarımadasını ilgilendiriyorsa “Asiatic Turkey” adı altında ilgili dosyalarda yer almıştır³³.

Dönem ile alakalı olarak bir diğer önemli dosya da FO 195 fon kodlu dosyadır. Elçilik ve konsolosluk arşivi hüviyetine sahip olan bu dosya, İngiltere tarafından Osmanlı toprakları dâhilinde istihdam edilen konsolosların buldukları yerlerden gönderilen veya kendilerine gelen raporları ihtiva etmektedir. Bu dosyalardaki belgeler konsolosların görev yaptıkları bölgelere göre düzenlenmiştir. Meselâ FO 195/1481 Erzurum’daki İngiliz konsolosunun 1884’te gönderdiği belgelerin toplandığı dosya iken, 1885’te aynı konsolosun

32 Kutluoğlu, a.g.m., s.227.

33 Kutluoğlu, a.g.m., s.227.

gönderdiği belgeler FO 195/1521 fon kodlu dosyada yer almaktadır³⁴. Bu nedenle, dönem üzerinde çalışan araştırmacıların, Osmanlı Devleti'nde görev yapmış olan büyükelçi, diplomat, konsolos ve vekil konsolosların isimlerini öğrenmeleri kendilerine avantaj sağlayacaktır³⁵. Mesela İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi olarak 1841-1847 yılları arasında görev yapmış olan ve o dönem İngiltere'nin "*Doğu'daki sesi*" olarak kabul edilen³⁶ Lord Stratford Canning'in Londra ile yazışmaları FO 352 Canning Papers fon kodu ile 66 dosyadan ibaret olarak tasniflenmiştir. Aynı şekilde 1885-1891 yılları arasında İstanbul'da önce olağanüstü daha sonra ise büyükelçi sıfatıyla altı yıl görev yapan William White'ın yazışmalarını içeren 11 ciltlik White Papers adıyla tasniflenen evrakları da bu gruba dâhil edilmektedir³⁷. Bunlara ilâveten sınırlı da olsa Osmanlı topraklarıyla alakalı önemli bilgileri ihtiva eden FO 198 de göz ardı edilmemesi gereken dosya türlerindedir. Öyle ki FO 198/90 fon kodlu dosyada 1878-1879 yıllarına ait İngiliz elçisi Layard'ın Osmanlı Devleti ve reformlarla ilgili olarak II. Abdülhamid'e takdim ettiği tezkerelerin bulunması mümkün olabilmektedir³⁸.

34 Kutluoğlu, a.g.m., s.228.

35 Ünver, a.g.m., s.114: 1582-1700 yılları arasında İstanbul'da 18 tane İngiliz Büyükelçisi görev yapmıştır. Bu elçilerin isimleri ve faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. Kayaçağlayan, a.g.m., s.135-167.

36 İrşat Sarialioğlu, **Stratford Canning'in İstanbul Büyükelçiliği 1841-1847**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s.1; Lord Canning'in bahse konu yıllarda tuttuğu hatıratı için bk. Stainley Lane Poole, **Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları**, Yurt Yayınları, Ankara 1988.

37 Ünver, a.g.m., s.115: II. Abdülhamit'in en buhranlı dönemlerinde İstanbul'da görev yapan White, 1878 Berlin Konferansı ile özerk bir Bulgaristan'ın oluşturulması, Doğu Rumeli meselesi, İngiltere, İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında ortaya çıkan Doğu Akdeniz meselesi, Bağdat Demiryolu ve Anadolu Demiryolu üzerindeki imtiyaz kapma mücadelelerinin verildiği bir dönemde İngiliz çıkarlarının diğer büyük devletlere karşı korumak için yoğun diplomatik çabalar sarf etmiştir. Konu ile ilgili olarak bk. Colin L. Smith, **The Embassy of Sir William White at Constantinople 1886-1895**, Oxford Historical Series, Oxford University Press, London 1956; Ayrıca hayatı ve İstanbul'daki çalışmaları için bk. H. Sutherland Edwards, **Sir William White For Six Years Ambassador at Constantinople His Life and Correspondence**, Jhon Murray, Albemarle Street, London 1902.

38 Kutluoğlu, a.g.m., s.228; 1877-1880 yılları arasında İstanbul'da İngiliz elçisi olarak görev yapan Layard'ın bu dönemle alakalı olarak tutmuş olduğu hatıratında başta 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı olmak üzere döneme damgasının vuran olayların Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerine değinmektedir. Detaylı bilgi için bk. Tuğba Karagözoğlu, **1877-1880 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Görev Yapan İngiliz Büyükelçi Sir Henry Austen Layard'ın Osmanlı Rus Savaşı'na Bakışı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.21-63.

Yakın dönem Osmanlı tarihiyle alakalı söz konusu dosyaları teşkil eden raporların sayısında zaman zaman ciddi artış ve düşüşlerin olması da dikkate alınması gereken bir başka husustur. Bu artış ve düşüş İngiltere'nin bölgeye yönelik politikası ve menfaatleri ile alakalı bir durumdur. İngiltere'nin 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin bitimine kadar -bilhassa Anadolu'da- sınırlı sayıda konsoloslu bulunmaktaydı. 1877-78 Harbi'ni müteakip, Berlin Antlaşması'nın özellikle Ermenilerle alakalı maddelerinin uygulanıp uygulanmadığını rapor etmek üzere birkaç İngiliz konsolos Anadolu'ya gönderilmişti. Bu konsolosların çoğunun görevine 1881 yılında son verilmişti. Bu nedenle 1878-1881 yılları arasında Anadolu ve burayı çevreleyen coğrafya hakkında İngiliz arşivlerinde oldukça yüklü miktarda belge bulmak mümkündür. Bu tarihlerden sonra İngiliz Dışişlerine gönderilen raporlarda bir azalma olmuş ve bu durum 1894 yılına kadar devam etmiştir. 1894'te Sason İsyanı'nın çıkması ile İngilizlerin dikkati tekrar Anadolu'ya çevrilmiş ve isyanların artması 1897 yılı sonuna kadar İngiliz temsilcilerin Anadolu'daki varlığını gerekli kılmıştır. Bu yıllarda Erzurum, Muş, Bitlis, Van, Harput ve Diyarbakır'da birer konsolos bulunduran İngiltere, Ermenileri sadece diplomatik sahada müdafaa etmekle kalmamış, ayrıca onlara belli ölçülerde akıl hocalığı da yapmıştır. 1898'den 1914'e kadar olan dönemde isyanların azalması tekrar bu konsolosların varlığını gereksiz kılmıştır. Bundan dolayı İstanbul'dan Londra'ya gönderilen belgeler yukarıda zikredilen yıllar arasında nispeten azdır³⁹.

1827-1914 yılları arasında dış meselelerle alakalı gizli yazışmalara ağırlıklı olarak yer verilen FO 881'in yanı sıra, 1906-1966 yılları arasında politik meselelerle alakalı genel yazışmaların yer aldığı FO 369 ve FO 371 fon kodlu dosyalar da yakın dönem Türk tarihi açısından ehemmiyet arz etmektedir⁴⁰. Oldukça hacimli yer tutan bu dosyalarda; Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Türk İstiklal Savaşı, Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında Türkiye'de meydana gelen olaylar hakkında görev yapan İngiliz elçi, konsolos diplomat ve istihbarat yetkililerinin Londra'ya aktardıkları detaylı bilgiler bulunmaktadır. Her ne kadar 1914-1918 yılları arasında doğrudan ilişkiler kesilmiş olsa da İngiliz yetkililer Osmanlı Devleti'ne yakın olan topraklarda görev yapmaya

39 Kutluoğlu, a.g.m., s.229; Bahse konu dönemde Muş ve Bitlis'te meydana gelen olayların İngiliz belgelerine yansımaları ile ilgili olarak bk. Tülay Keskin, "1895 Bitlis ve Muş Ermeni Olaylarının İngiliz Belgelerine Yansımaları ve Bitlis Konsoloslu Charles S. Hampson'un İddiaları", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S 53, Mart 2023, s.123-160.

40 Kutluoğlu, a.g.m., s.228.

devam ettiklerinden Osmanlı Devleti hakkında elde ettikleri istihbarat bilgilerini Londra'ya aktarmışlardı. Bahse konu belgelerde bu şekilde İngiliz hükûmetine yoğun bir bilgi akışı mevcuttur. Örnek vermek gerekirse, Birinci Dünya Savaşı dönemi boyunca İngiltere'nin Ortadoğu'daki Kahire merkez olmak üzere üs bölgelerinden Londra'ya gönderilen çok sayıda belge mevcuttur. Bu belgeler ağırlıklı olarak FO 371, FO 141, FO 882 gibi fon kodları ile başlayan dosyalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde İngiliz hükûmetinin Şerif Hüseyin İsyanı ile olan bağlantısı üzerinde araştırma yapmak isteyen bir araştırmacı, FO 371/2761 ile FO 371/3088 arasındaki fon kodu ile başlayan dosyalar üzerinde inceleme yapmak durumundadır. Aynı şekilde FO 881 ile başlayan fon kodlu dosyalarda da bu ilişkilere ait belgeler mevcuttur. Bununla birlikte savaş yıllarında Irak üzerinde çalışma yapmak isteyen bir araştırmacının da FO 371 ile CO 730 fonlu dosya kodlarına bakması gerekmektedir⁴¹.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra galip devletlerin, yenilen devletlerle imzalanacak barış antlaşmalarını belirlemek ve yeni bir dünya düzenini tesis etmek amacıyla Ocak 1919 yılında organize ettikleri Paris Barış Konferansı ile ilgili de İngiliz Millî Arşivlerinde hatırı sayılır sayıda belge mevcuttur. Konferansın organize edilme çalışmaları, katılan devletlerin durumları, gerçekleştirilen görüşmelerin içeriği ve bu görüşmelerin içeriği ile alakalı konferansta görevli İngiliz delegasyon heyetinin tespit ve değerlendirmeleri FO 608 fon kodlu dosyalarda muhafaza edilmektedir. Bu dosyaların sayısı 312 ciltten oluşmakta ve 1919-1920 arası dönemi kapsamaktadır. Bu dosyalarda ayrıca Osmanlı Devleti'nin savaş sonu durumu, Osmanlı hükûmet yetkililerinin Müttefik Devletlerle ilişkileri, Anadolu'ya gönderilen Amerikan heyetlerinin raporları, Osmanlı toprakları üzerinde Paris'te devam eden paylaşım müzakereleri, İzmir'in işgal edilmesi kararının verilme görüşmelerinin tutanakları gibi daha birçok konuyu ihtiva

41 Bu dönemde Ortadoğu ve Kafkasya üzerinde inceleme yapmak isteyen bir araştırmacı bahse konu İngiliz Millî Arşivlerinin yanında British Library'de muhafaza edilen ve IOR (India Office Record) fon kodu ile başlayan dosyalara da bakmak zorundadır. Döneme ait bu kayıtlar, bölgede görev yapan İngiliz yetkililer tarafından tutulmuş ve Hindistan'daki İngiliz Valiliği'ne aktarılmıştır. Mesela, 1911-1925 yılları arasında Arap Yarımadası'nda Arap aşiretlerinin durumu, bu aşiretlerin Osmanlı Devleti ile ilişkileri, savaş sırasındaki faaliyetleri, İbn Suud'un yükselişi ve başta İbn Suud olmak üzere bu aşiretlerin İngiltere ile ilişkileri hakkında inceleme yapmak isteyen bir araştırmacı IOR kayıtlarına göz atmalıdır. Benzer durum dönem ile ilgili olarak Kafkasya, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan üzerinde araştırma yapmak isteyenler için de geçerlidir. King's Cross'ta bulunan British Library için adres: 96 Euston Road, NW1 2DB, Londra.

eden dokümanlar mevcuttur. Bu dönem hakkında araştırma yapmak isteyen bir araştırmacının, her şeyden önce belgeler arasında kaybolmaması için ilgili dosyanın fon kodunu ve numarasını biliyor ise bu numara ile, bilmiyor ise daha detaylı arama yöntemlerini deneyerek belge talep etme yoluna gitmesi faydalı olur.

Paris Barış Konferansı devam ederken, 1919 yılı itibariyle Kafkasya'da meydana gelen gelişmeler için de FO 371/3663'ten 3695'e kadar olan dosyalara bakılması gerekmektedir. Çünkü bu dosyalarda 1919 yılı içerisinde Kafkasya'daki gelişmeler ve bu gelişmelerin Paris Barış Konferansı'na etkilerini konu alan çeşitli istihbarat raporları, telgraflar ve görevlilerin değerlendirmeleri mevcuttur. Şüphesiz ki bu dosyalar, Bolşevik Rusların bir taraftan Kafkaslara inmeye yönelik faaliyetleri yanında Müttefiklerin Bolşeviklere yönelik operasyonları ve ilişkileri üzerinde çalışmak isteyen araştırmacıların ilgi duyacağı dosyalar dâhilindedir.

1919'dan itibaren Anadolu'da işgallerin başlamasıyla İngilizlerin İstanbul merkez olmak üzere Anadolu'da birçok görevli bulundurmaları Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'dan Londra'ya bilgi ve belge akışını artırmıştır. Özellikle bu dönemde Anadolu'daki İngiliz yetkililerin İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine aktardıkları bilgiler Millî Mücadele'nin İngiliz bakış açısı yönüyle anlaşılması için son derece önemlidir. İstanbul'daki Yüksek Komiserlikte değerlendirilen bu bilgiler, haftalık raporlar şeklinde Londra hükûmetine aktararak hükûmet yetkililerinin politika üretmelerine katkı sağlamıştır. Şüphesiz ki Londra'daki karar verici mekanizma çoğunlukla İstanbul'daki Yüksek Komiserlikten gönderilen bu bilgi ve değerlendirmelere bakarak pozisyon alabiliyordu. İngiliz Millî Arşivlerinde bu dönem ile ilgili tutulan dosyalar da FO 371, FO 406, FO 424, WO 106 fon kodlu ile tasniflenmiştir. Mesela biraz daha ayrıntılı bilgi vermek gerekirse, Batı Cephesi'nde verilen muharebelerin İngiliz belgelerine yansımaları üzerinde araştırma yapmak isteyen bir araştırmacı, 1921 yılı için FO 371/6464-6581 arası numaralanan toplamda 117 cilde, 1922 yılı için FO 371/7833-7969 arası numaralanan toplamda 116 cilde bakmak zorundadır. Aynı şekilde FO 406 (Gizli Yazışmalar-Confidential Print) adıyla tasniflenen toplamda 400'ün üzerinde dokümana bakmak zorundadır. Yine Batı Cephesi'ndeki savaşların seyri ve Londra'daki yansımaları için FO 424 fon kodlu 700'ün üzerindeki dokümana bakmak zorundadır. Ayrıca İngiliz yetkililer, bu dönemde Londra'daki hükûmet yetkilileri ile yürüttükleri telgraf yazışmalarını da FO

424 Confidential Print- Eastern Affairs, fon kodu ile tasnifleyerek bir bütün hâlinde 6 cilt olarak araştırmacıların ilgisine sunmuşlardır. Bu belgelerde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinden -başta Londra olmak üzere- Kahire ve Bağdat'taki yetkili birimlere gönderilen telgraf, mektup ve raporlar mevcuttur⁴². Benzer şekilde FO 371/7601'den 7608'e kadar numaralandırılan dosyalarda 1921 ve 1922 itibariyle Yunanistan'ın Batı Anadolu'da devam eden işgaline yönelik -daha çok Yunan cephe içi gelişmelerine yönelik- İngiliz Yüksek Komiserlerinin Londra ile yaptıkları yazışmalar mevcuttur. 1923 yılı içerisinde Anadolu'da meydana gelen gelişmeler ve özellikle Müttefik kuvvetlerinin İstanbul'u tahliye etmeleri ile ilgili gelişmeleri FO 371/9149-9178 fon kodlu dosyalar üzerinden takip etmek mümkündür.

Foreign Office (FO) dışında 19. yüzyıl Türkiye tarihi çalışanlar açısından War Office (WO) ve Admiralty (ADM) fon kodlu tasnifler de yararlı tasniflerdir. Özellikle bu dönemde Osmanlı Devleti'nin katıldığı savaşlar ve sonrasındaki dönem ile ilgili bu fonlar önemli belgeler barındırmaktadır. Örneğin, ADM 116/1152-116/1155 arasında yer alan dört ciltlik dosya Trablusgarp Savaşı'na ait gelişmeleri içermektedir. Aynı savaşın süreci ve yaşanan diplomatik gelişmeler hakkında WO 106/43, 106/746 ve 106/1551 numaralarında kayıtlı olmak üzere üç ciltlik evrak yer almaktadır. Balkan Savaşları hakkında ADM 116/1189-116/1197 arasında dokuz cilt evrak savaşın tüm gelişimini ve diplomatik girişimleri ihtiva etmektedir⁴³. Bu fonlar içerisinde aynı zamanda Millî Mücadele Dönemi hakkında da yeterince evrak bulunmaktadır. Mesela, ADM 127/1773 fon kodlu dosya Kasım 1921 ve Temmuz 1922 yılları arasında

42 İngiliz Millî Arşivlerinde araştırmacıların ilgisine sunulan bu belgelerin bir kısmı aynı zamanda İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından "Documents on British Foreign Policy 1919-1939" ve "Documents on British Foreign Affairs Turkey, Iran and Middle East 1918-1939" adıyla çeşitli ciltler hâlinde basımı gerçekleştirilmiştir. Bu ciltlerde doğrudan yakın dönem Türkiye tarihi ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Ayrıca bu belgelerden başka İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından araştırmacıların ilgisine sunulması hedeflenen yayımlar da bulunmaktadır. Mesela "Documents on British Policy Overseas" adıyla İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945-1950, 1950-1960, 1960-1972 dönemlerini kapsayan seri hâlinde belgeler de yayımlanmıştır. Aynı şekilde "British Documents on the Origins of the War 1898-1914" adıyla İngiltere'nin Japonya, Rusya ve Fransa gibi ülkelerle olan ilişkilerini konu alan belgeler de Bakanlık tarafından yayımlanarak araştırmacıların ilgisine sunulmuştur. Bu belgelerde Türkiye tarihi ile ilgili olarak Balkan Savaşlarının öncesi, sırası ve sonrasına ait önemli belgeler bulunmaktadır. Bu dosyalara internet üzerinden PDF olarak da erişilebilir. Dosyalara erişim için bk. <https://archive.org/details/texts?tab=collection&query=Documents+on+British+Foreign+Policy+1919-1939>.

43 Ünver, a.g.m., s.115.

İstanbul'un genel durumu hakkında İngiliz Yüksek Komiserliğinin tuttuğu raporları ihtiva ederken, ADM 137/1774 fon kodlu dosyada da Müttefiklerin 1921-1922 yılları arasında Millî Mücadele'ye yönelik tutumları ve Türk-Yunan Savaşı'na yönelik tarafsızlık meselesini gündeme taşıyan çok önemli rapor ve kurumlar arası yazışmalar mevcuttur. Bunun yanında WO 32, WO 106 ve WO 252 fon kodlu dosyalarda da bu dönem üzerinde inceleme yapmak isteyen araştırmacıların ilgisini çekecek belgeler mevcuttur. Örneğin WO 32/5658 fon kodlu dosyada 1922 yılı boyunca Anadolu'daki Yunan ordusunun durumu ve hareketleri hakkında İngiliz Yüksek Komiserliğinden Londra'ya gönderilen raporlar yer almaktadır. Ayrıca bu dosyada İstanbul ve Boğazlar Bölgesindeki Müttefiklerin kontrol altında tuttıkları bölgelerin durumları hakkında detaylı belgeler mevcuttur. Şüphe yok ki bu fon kodlu dosyaların sayısını artırmak mümkündür.

Araştırmacıların İngiliz Millî Arşivlerinde etkili bir şekilde yararlanabilmeleri için doğrudan Türk tarihi ile alakalı olmayan konuları ihtiva eden fon kodlu dosyalara da bakmasında fayda vardır. Çünkü bu dosyalar ile doğrudan Türk tarihini ilgilendiren dosyalar arasında yapılacak çapraz incelemeler, araştırmaya konu meseleye farklı bir perspektiften bakış açısı kazandıracaktır. Mesela, 1919-1922 yılları arasında Anadolu'da işgal kuvveti bulunduran Fransız, İtalyan kuvvetlerinin bu dönemdeki faaliyetleri ile Millî Mücadele'ye destek verme gayreti içerisinde olan Sovyetlerin faaliyetlerinin İngiliz yıllık raporlarına yansımalarını ihtiva eden bu ülkelerin raporlarının incelenmesi araştırmacılar açısından son derece faydalı olacaktır. Buradan elde edilecek değerlendirmeler Millî Mücadele'nin bu ülkelerdeki yansımalarını öğrenmek açısından yararlı olur kanaatindeyiz⁴⁴.

44 İngiliz yıllık raporlarının incelenmesi dönem üzerinde araştırma yapan tarihçilere geniş bir perspektif kazandırmaktadır. Bu konu ile alakalı olarak ülkemizde de son derece önemli bir çalışma mevcuttur. Prof. Dr. Ali Satan'ın derlemesiyle ortaya konan İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye adlı ve 1920-1924 yıllarını kapsayan dört ciltlik eseri bu alanda büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Ali Satan (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920**, Çev. Burak Öz, 2. Baskı, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2010; Ali Satan (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921**, Çev. Sevtap Demirci, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2011; Ali Satan (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922**, Çev. Ayşegül Angı, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2011; Ali Satan (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1923**, Çev. Sevtap Demirci, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2012; Ali Satan (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1924**, Çev. Nilgün Engin, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2013; Ayrıca yine İngiliz yıllık raporlarında Irak'ta işgal yönetimi hakkında bilgi için bk. Ali Satan (Der.), **Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918**, Çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2016.

İngiliz Millî Arşivlerinde FO 286 fon kodlu dosyalarda bazen doğrudan bazen ise dolaylı olarak yakın dönem Türk tarihini ilgilendiren belgeler mevcuttur. Bu dosyalar 1813-1977 yılları arasında Yunanistan'da meydana gelen gelişmeleri konu almaktadır ve bu dosyaların sayısı 120'nin üzerindedir. Örnek vermek gerekirse, Yunan ordusunun Batı Anadolu'daki işgali devam ederken, Yunanistan'da meydana gelen gelişmeler, Venizelos ve Venizelos karşıtlarının birbirleri ile mücadeleleri, Yunan kamuoyunun Batı Anadolu'daki olaylara bakışı, Yunan hükûmetinin parasal konular da dâhil olmak üzere İngiltere ve Müttefikleri ile ilişkileri, Anadolu'da yaşanan yenilgiden sonra Yunan ordusunun Atina'da yaptığı darbe ve bu darbenin Lozan, Londra ve Paris'teki yansımaları, Anadolu'dan ayrılan yüz binlerce Rum mübadilin -Atina başta olmak üzere- Yunanistan ve adalarda yaşadıkları sıkıntılar ve bu sıkıntıları aşmaya yönelik Yunan hükûmetinin uluslararası arenada girişimlerini ihtiva eden belgeler mevcuttur.

Millî Mücadele'nin silahlı boyutunu sona erdiren Mudanya Ateşkes Anlaşması ve sekiz ay boyunca devam eden Lozan Barış Konferansı için de İngiliz Millî Arşivlerinde çok fazla belge bulunmaktadır. İngiliz hükûmetinin bizzat yer aldığı bu süreçte, İngiliz Dışişleri, Savunma, Donanma, Hazine ve Savaş Bakanlıklarına gönderilen yazışmalar ve bu yazışmalar hakkında yapılan değerlendirmelerle yazışmalara verilen cevapları ihtiva eden dosyalar mevcuttur. Bu dosyalar, ağırlıkla WO 158, WO 106, CAB 24, CAB 45, FO 371, FO 839 ve FO 286 fon kodlarıyla tasniflendirilmiştir. Örnek vermek gerekirse, Yunan ordusunun Anadolu'da bozguna uğradığı dönem ve sonrasında meydana gelen gelişmeler ağırlıkla WO 106/1440-1505 fon kodu ile numaralanan dosyalarda yer almaktadır. Aynı şekilde Mudanya Konferansı'na giden süreç, Doğu Trakya'nın boşaltılması hususu, Karaağaç'ın durumu, tarafsız bölge olarak adlandırılan Boğazlar Bölgesi'nde meydana gelen gelişmeler, görüşmeler sırasında tarafların birbirlerine gönderdikleri muhtıralar ve bu muhtıralar üzerinde yapılan değerlendirmeler daha ziyade WO 158/770-791 arasında numaralandırılan dosyalarda bulunmaktadır. Lozan Görüşmeleri'ni de WO, 158, FO 371, FO 839 ve FO 286 fon kodlu dosyalar üzerinden takip etmek mümkündür. Şüphe yok ki bu görüşmeler için yukarıda ifade edilen bakanlıkların yazışmaları dışında Hazine Bakanlığı (T Fon kodlu) için oluşturulan dosyaları da incelemek gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki bahse konu dönemlerde İngiliz belgelerinde ifadesini bulan "Doğu Sorunu" ile sadece bir bakanlık ilgilenmemiştir. Bakanlıklar arasında geniş çaplı bir araştırma konunun daha geniş bir açıdan ele alınmasına olanak verecektir.

Örnek olarak Lozan Görüşmeleri ağırlıkla FO 371/7968- 9073 arası fon kodlu dosyalar ile FO 839/03-49 arası fon kodlu dosyalarda tasniflendirilmekle birlikte, diğer bakanlıkların fon kodlarını ihtiva eden, CAB, WO, T türü dosyalara da bakmak faydalı olacaktır.

Türk-İngiliz ilişkilerinin yeniden kurulmasına yönelik girişimler, aslında Lozan Antlaşması'nın hemen ertesinde filizlenmeye başlamıştı. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, barış antlaşmasının TBMM tarafından onaylanmasını müteakip karşılıklı olarak temsilciliklerin yeniden açılmasına karar vermişti. Buna karşılık Türk hükûmeti de benzer bir girişimi başlatarak ilişkilerin normal seyrine dönmesine katkı sağlamıştı⁴⁵. Dolayısıyla sekiz yıl aradan sonra tesis edilen resmi ilişkiler sonrasında Türk-İngiliz ilişkilerinin seyri hakkında da İngiliz Millî Arşivlerinde evrak bulmak mümkündür. Özellikle Musul sorununun halledilmesi ve İngiltere'nin Büyükelçiliğini Ankara'ya taşımasından sonra Türk-İngiliz ilişkilerinde yaşanan iyileşme süreci belgelere de yansımıştır⁴⁶. Bu konularla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bununla birlikte 1930'lu yılların başlarında iki ülke ilişkileri Dünya Ekonomik Buhranı testinden geçiş sürecindeyken, Akdeniz ve Balkanlarda güvenliği tehdit edici

45 Aydın Çakmak, "Yusuf Kemal Bey'in Londra Mümessilliği Çerçevesinde Türk-İngiliz İlişkileri", **MUTAD, Marmara Türkiyat Araştırma Dergisi, Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı**, 2023, s.61.

46 Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra 1924'te İngiltere, Türkiye'ye büyükelçi olarak Ronald G. Lindsday'ı atamıştır. Lindsday'ın 1926 yılında görevi sona erince, 1926'dan 1933'e kadar İngiltere'nin Türkiye Büyükelçiliği görevini Sir George Clerk yürütmüştür. Sir Clerk, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinde esaslı görevler üstlenmekle birlikte İngiliz Büyükelçiliğinin Ankara'ya taşınması ve elçiliğin inşa edilmesi onun döneminde gerçekleşmiştir. Ayrıca 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Türkiye üzerindeki etkilerine en yakından şahit olmuş ve etkilerin azaltılması için ülkesi ile Türkiye arasında Klinig Antlaşmaları'nın gerçekleştirilmesi için diplomatik temaslarda bulunmuştur. Sir George Clerk'in görevi sırasındaki çalışmaları için bk. Gerald J. Protheroe, **Searching For Security in a New Europe, The Diplomatic Career of Sir George Russell Clerk**, Routledge Taylor & Francis Group, New York, 2006, s.104-132. Sir Clerk'ten sonra 1933'ten 1939'a kadar İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği görevine Sir Percy Loraine atanmıştır. Hikmet Özdemir, **Atatürk'ün Ardından**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2010, s.13. Bahse konu olan dönemde ise Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği görevini Lozan Barışı'ndan sonra ilk olarak temsilci sıfatı ile Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) yürütmüştür. Tengirşek'ten sonra "Ortaelçi" sıfatı ile 1924-1925 yılları arasında Zekai Apaydın Londra'da bulunmuştur. 1925'te Türkiye, Londra'ya ilk kez "Büyükelçi" sıfatı ile 1932 yılına kadar görev yapacak Ahmet Ferit Tek'i göndermiştir. 1932-1934 yılları arasında Mehmet Münir Ertegün, 1934-1939 yılları arasında ise Ali Fethi Okyar Londra Büyükelçiliği görevini yürütmüştür. Bilal N. Şimşir, **İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)**, ATAM Yayınları, Ankara 2017, s.325; Ayrıca Londra'da bu dönemde görev yapan Türk elçileri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınları, Ankara 1996.

söylem ve uygulamalar nedeniyle, gittikçe artan güvenlik kaygısı ile daha da güçlü bir zemine doğru yönelmişti. Türk hükümeti, Sovyetlerle sürdürdüğü dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerine özellikle riayet etmekle birlikte, Akdeniz’de İtalya’nın sebep olduğu tehdit odaklı hamlelerden İngiltere gibi güçlü ve Batılı bir devletle ittifak hâlinde görünerek önlem alabileceğini düşünmüştü⁴⁷. Böyle bir atmosfer içerisinde 1933’te Sir Percy Loraine’nin İngiliz Büyükelçisi olarak Ankara’ya atanması, 1934’te Ali Fethi Okyar’ın ise Türkiye’nin Londra Büyükelçisi olarak atanması iki ülke ilişkilerinde olumlu bir zeminin güçlenmesine imkân sunmuştu. İkinci Dünya Savaşı’nın ayak seslerinin duyulmaya başladığı bu dönemde iki ülke ilişkilerini elçilik raporları üzerinden okumak da mümkündür⁴⁸. İtalya’nın Doğu Akdeniz’deki faaliyetleri neticesinde Türk-Yunan yakınlaşmasının bölge üzerindeki etkilerini ele alan İngiliz Büyükelçisi Loraine’nin Ankara’dan gönderdiği raporlar son derece önemlidir. Şüphe yok ki İngiliz hükümetinin bu dönemde bölgeye ve Türkiye’ye yönelik politikalarının şekillenmesinde bu raporların etkisi büyüktür. Milletler Cemiyeti’ne üye ülke Türkiye’nin 1936 yılı içerisinde gerçekleşen Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar üzerinde tam denetim ve egemenlik hakkı elde etmesi kuşkusuz bu dönemde yürütülen ilişkilerin bir başarısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu aşamada İngiliz hükümetinin desteği çok önemliydi. Dolayısıyla bu dış politikada yürütülen diplomatik ilişkilerin seyrini ve her iki ülkenin başkentlerindeki yansımalarını belgeler üzerinden takip etmek mümkündür. FO 371, FO 476, WO 252 fon kodlu dosyalar içerisinde muhafaza edilen bu döneme ait belgeler araştırmacıların ilgisine sunulmuş bir vaziyettedir. Örnek olarak Büyükelçi Loraine’nin bu dönemde Ankara hükümetinin -İngiltere ile ilişkiler başta olmak üzere- Batılı devletlere karşı politik duruşuyla alakalı Londra hükümeti ile olan yazışmalarını FO. 371/21925-21936 ve FO 371/9037-9038 fon kodlu dosyalar üzerinden takip etmek mümkündür.

47 Resul Yavuz, “Musul Meselesi Sonrası Türk-İngiliz İlişkilerine Etki Eden Faktörler”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası III**, İdealkültür Yayınları, İstanbul 2019, s.243.

48 Ludmila Jirkova, İngiliz-Türk İlişkileri (1933-1939), Çev. F. Muharrem, E. Erdiç, Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul 1978, s.45; Ayrıca Loraine’nin görevdeyken Türkiye hakkında yazdığı raporlar için bk. Ertan Gökmen, **İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine’ye Göre 1934 Yılı Türkiye’si**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1995; Ayrıca bk. Mustafa Edip Çelik, “İngiliz Büyükelçilik Yıllık Raporlarında Türk Dış Politikası (1927-1933)”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C 3, S 2, Ağustos 2017, s.25-43.

İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye'nin dış politikadaki amaçları, Atatürk'ün stratejisinden esinlenerek belirlenmişti. Türkiye, bu dönemde silahlı tarafsızlık politikasını savaşın son yılına kadar sürdürmeye devam ederken, her iki blok ülkelerle diplomatik görüşmelerini devam ettirmiştir. Özellikle İngiltere'nin başını çektiği Müttefik Devletlerle yaşanan diplomatik sürecin bütün boyutlarıyla İngiliz arşiv belgelerinde kayıtlı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu dönemde İngiliz Millî Arşivlerinde Türkiye ile alakalı tutulan dosyaların oldukça fazla olması dikkatlerden kaçmamıştır. Müttefik Devletlerin Türkiye'yi savaşa sokmak amacıyla yaptıkları diplomatik baskıyı FO 371 ve kısmen de olsa FO 954 fon kodlu dosyalar üzerinden takip etmek mümkündür. Özellikle Churchill ile İnönü arasında gerçekleşen ve temel konunun Türkiye'nin savaşa dâhil olması olarak bilinen Adana Görüşmeleri ve Kahire Konferansı'nı bu belgeler üzerinden takip etmek mümkündür. Bununla birlikte diplomatik ilişkilerin seyrinin yansıdığı belgelerin yanında Türkiye hakkında her çeşit belge toplama uğraşı içerisinde olan İngiliz askerî istihbarat servislerinin de çalışmaları belgelere yansımıştır. Savaş dönemi ve sonrası süreçte FO 371, FO 476, WO 252, DEFE 11, DEFE 60 ve FCO 9 fon kodları ile tasniflenmiş dosyalarda bu ilişkilerin seyrini görmek mümkündür. Mesela, WO 252/1390 fon kodlu dosyada 1944 yılına ait İstanbul'un genel durumu hakkında çeşitli raporlara ulaşıırken, WO 252/532 fon kodlu dosyada İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin demiryolları hakkında Londra hükûmetine gönderilmiş istihbarat raporlarına ulaşmak imkânı vardır. Bu raporlar harita ve birtakım krokilerle desteklenerek oldukça detaylandırılmış bir vaziyettedir. Benzer şekilde DEFE 60/108 ve 109 fon kodu ile numaralandırılan dosyalarda İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin savuma sistemleri, karayolu ve demiryollarının durumu, madenleri ve ekonomisi hakkında tutulmuş gizli belgelere ulaşmak mümkündür. Bu dönem Soğuk Savaş Dönemi'nin başladığı yıllar olmakla birlikte Ortadoğu'da ciddi gelişmelerin yaşandığı bir süreçtir. Türkiye'nin, bir taraftan Sovyet tehdidine karşı kendisini savunmaya çalışırken diğer taraftan da ABD ve İngiltere'nin desteğini aradığı bir dönemdir. Dolayısıyla bahse konu yıllarda Türkiye'nin maruz kaldığı Sovyet tehdidi göz önüne alındığında Türkiye'nin başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerinin genel seyrini takip etme imkânı bu belgeler sayesinde olabilmektedir.

İngiltere İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da yeniden bir yapılanma sürecine girdiğinden elinde bulundurduğu Kıbrıs'ın durumu da önem kazanmaya başlamıştı. İngiliz yönetimi, NATO'nun kurulma süreci ve

Filistin'den çekilmesi ile ortaya çıkan Birinci ve İkinci Arap-İsrail Savaşları boyunca Türkiye ile olan ilişkilerini karşılıklı çıkarlara dayalı dost-müttefik ilişkiler düzleminde ilerletme gayretine girmişti. Ancak 1950'li yılların ortalarında İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilme kararı Türkiye'de bir Kıbrıs gündeminin oluşmasına sebebiyet vermişti⁴⁹. Nitekim Kıbrıs sorununun Türkiye gündemine geldiği 1955 yılı ve sonrasında Türk hükûmetinin İngiltere ve Yunanistan ile ilişkileri Türkiye'nin dış politika ve kamuoyuna yön veren temel meselelerinden biri olmuştu. Bu sorun paralelinde Türkiye'nin İngiltere ile ilişkileri ile bağlantılı olarak İngiliz Millî Arşivlerinde çokça belgelere rastlamak mümkündür. Özellikle FO 371, FO 476, DEFE 11, DEFE 60 ve FCO 9 fon kodlu dosyalarda 1955 yıllı olayları ve aynı yıl içerisinde Kıbrıs Sorunu'na çözüm bulmak amacıyla yapılan girişim ve görüşmeler hakkında bilgi toplama olanağı vardır. Nitekim FO 476/33-46 arası fon kodu ile tasniflenen dosyalarda Londra'da taraflar arasında yapılan görüşmelerin içeriği ve detayları hakkında bilgi bulmak mümkünken, FCO 9/2004 ve FCO9/2005 fon kodlu dosyalarda 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'nın İngiltere'deki yansımaları hakkında belge ve dokümanlara ulaşmak mümkün olabilmektedir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında yakın dönem Türkiye tarihi üzerinde inceleme yapmak isteyen araştırmacıların İngiliz Millî Arşivlerinde bulunan ve 1980 yılı ortalarına kadarki Türk-İngiliz ilişkilerini ihtiva eden yüzbinlerce belgeyi göz ardı etmesi çalışmalarının eksik kalmasına sebep olacaktır. 1580'lerden 1980'lerin ortalarına kadar geniş bir dönemi kapsasa da arşivde belgelerin tasniflenme şekli ve arşivin araştırmacılara sunduğu imkânlar, belgeler üzerinde çalışmayı zorlanmadan büyük bir rahatlıkla mümkün kılabilir.

49 Konu ile ilgili olarak detaylı bilgi için bk. Eftal İrkıçatal, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 1, S 15 2012, s.31-59.

SONUÇ

16. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan Türk-İngiliz ilişkileri dönem dönem kesintiler yaşasa da günümüze kadar uzanan bir zaman dilimini kapsamaktadır. Siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî birçok alanda genişleyen ilişkiler ağı yüzyıllar içerisinde ürettiği arşiv malzemeleriyle de araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir. Özellikle Yakınçağdan itibaren İngiltere ile yaşanan birçok hadise ve bu hadiselerin Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne etkileri göz önünde bulundurulduğunda Türk tarih yazımında İngiliz arşivlerindeki vesikaların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yakın döneme baktığımızda tüm 19. yüzyıl boyunca meydana gelen önemli olaylar, 1878 Berlin Konferansı süreci, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları, Millî Mücadele Dönemi, Cumhuriyet'in ilanı, Musul Meselesi, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş Dönemi politikaları ve NATO'nun tesis edilmesi, Kıbrıs olayları, Kıbrıs Barış Harekâtı ve 1980'li yıllarda Türk-İngiliz ilişkileri süreci gibi Türk tarihinin önemli kırılma noktalarını ihtiva eden olayları İngiliz arşivleri üzerinden takip etmek mümkündür. Bu dönemlerde, İngiltere'nin Türkiye'de görev yapan elçi ve konsolosları başta olmak üzere, Londra'da İngiliz siyasetine yön veren yetkililerin iki ülke ilişkilerini ilgilendiren her konuda kayıt altına aldıkları belgeler İngiliz Millî Arşivlerinde araştırmacıların ilgisine sunulmuş durumdadır.

İngiliz Millî Arşivlerinde çeşitli fonlar altında tasniflenerek dosyalanmış binlerce cildi oluşturan bu vesikalar, üzerinde çalışmak isteyen tarihçi ve araştırmacılar, ilk olarak kurumun internet sitesini inceleyerek çalışmalarına başlamalıdır. Detaylı bir araştırmadan sonra ortaya çıkan fon numaraları ile dosyalar araştırmacıların önüne gelmektedir. Arşivde döneminde Dışişleri, Hazine, Sömürge ve İçişleri Bakanlıkları da dâhil olmak üzere birçok İngiliz kurumu tarafından tutulan dosyalar, konu ve kronolojik olarak tasniflendiğinden belirli bir metot takip eden araştırmacıların işleri kolaylaşmaktadır. Bununla birlikte, araştırmacı kurumların genel yapısı ve çalışma biçimlerini, o kurumların ürettiği vesikaların dilini çözerse arşivden ziyadesiyle faydalanacaktır.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

İngiliz Millî Arşivleri (The National Archives)

ADM 116, 127, 137.

DEFE 9, 11, 60.

FCO 9.

FO 78, 286, 371, 406, 424, 608, 839, 881.

WO 32, 106, 252.

Altınöz, İsmail, “Londra The National Archives’de Ankara ile İlgili Belgeler Üzerine bir Değerlendirme”, **Tarihte Ankara Uluslar Arası Sempozyumu, Bildiriler Ankara 25-26 Ekim 2011**, C II, Ankara 2012, s.987-999.

Armağan Şenol, “Bir Değerlendirme: Cumhuriyet Döneminde Arşivciliğimiz ve Arşivcilik Eğitimi”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 1, S 22, 2011, s.20-51.

Burian, Orhan, “Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C IX, S 1-2, Mart-Haziran 1951, s.1-41.

Cantwell, J.D., “The 1838 Public Record Office Act and its Aftermath: A New Perspective”, **Journal of the Society of Archivists**, V. 7, 1984, pp.277-279.

Çakmak, Aydın, “Yusuf Kemal Bey’in Londra Mümessilliği Çerçevesinde Türk-İngiliz İlişkileri”, **MUTAD, Marmara Türkiyat Araştırma Dergisi, Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı**, 2023, s.59-83.

Çelik, Mustafa Edip, “İngiliz Büyükelçilik Yıllık Raporlarında Türk Dış Politikası (1927-1933)”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C 3, S 2, Ağustos 2017, s.25-43.

Ersoy, Osman, “İngiliz Devlet Arşivi (The Public Record Office)”, **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, C IV/2, Ankara 1955, s.125-131.

Gökmen, Ertan, **İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine’ye Göre 1934 Yılı Türkiye’si**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1995.

<https://archive.org/details/texts?tab=collection&query=Documents+on+British+Foreign+Policy+1919-1939>.

http://yourarchives.nationalarchives.gov.uk/index.php?title=The_Opening_of_the_Public_Record_Office_in_Kew_in_1977.

<http://discovery.nationalarchives.gov.uk/SearchUI/>

İrkıçatal, Eftal, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere’nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs’ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 1, S 15 2012, s.31-59.

İlgürel, Mücteba, “Kanuni’den Sonra Osmanlılar”, İlmî Müşavir ve Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C 10, Kombassan A.Ş., Konya 1994.

Jirkova, Ludmila, **İngiliz-Türk İlişkileri (1933-1939)**, Çev. F. Muharrem, E. Erdinç, Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul 1978.

Karagözoğlu, Tuğba, **1877-1880 Yılları Arasında Osmanlı Devleti’nde Görev Yapan İngiliz Büyükelçi Sir Henry Austen Layard’ın Osmanlı Rus Savaşı’na Bakışı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Kayaçağlayan, Naime Yüksek, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiliz Elçileri”, **Ortadoğu’ya Bakış 2**, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, s.129-173.

Keskin, Tülay, “1895 Bitlis ve Muş Ermeni Olaylarının İngiliz Belgelerine Yansımaları ve Bitlis Konsolosu Charles S. Hampson’un İddiaları”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S 53, Mart 2023, s.123-160.

Kocabaşoğlu, Uygur, **Majestelerinin Konsolosları**, İletişim Yayınları, 2004.

MacLean, Gerald-Matar, Nabil, **İngiltere ve İslam Dünyası 1558-1713**, Çev. Bilal Genç, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021.

Köprülü, Orhan F., “Türkler ve Türkiye Hakkında Bilinmeyen veya Az Bilinen İngilizce Kaynaklar”, **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1973, s.159-174.

Kurat, Akdes Nimet, “İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine ait Bazı Malzemeye Dair I”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. VII/1 (Mart 1949), s.1-27.

Kutluoğlu, Muhammed Hanefi, “İngiliz Devlet Arşivi (PRO) ve Yakın Dönem Osmanlı Tarihi Açısından Önemi”, **Osmanlı Araştırmaları**, C XVIII, İstanbul 1998, s.225-238.

Özdemir, Hikmet, **Atatürk’ün Ardından**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2010, s.13.

Protheroe, Gerald J., **Searching For Security in a New Europe, The Diplomatic Career of Sir George Russell Clerk**, Routledge Taylor & Francis Group, New York 2006.

Poole, Stainley Lane, **Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları**, Yurt Yayınları, Ankara 1988.

Smith, Colin L., **The Embassy of Sir William White at Constantinople 1886-1895**, Oxford Historical Series, Oxford University Press, London 1956.

Sarıalioğlu, İrşat, **Stratford Canning’in İstanbul Büyükelçiliği 1841-1847**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

Satan, Ali (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920**, Çev. Burak Öz, 2. Baskı, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2010.

Satan, Ali (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921**, Çev. Sevtap Demirci, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2011.

Satan, Ali (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922**, Çev. Ayşegül Angı, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2011.

Satan, Ali (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1923**, Çev. Sevtap Demirci, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2012.

Satan, Ali (Der.), **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1924**, Çev. Nilgün Engin, Tarihçi kitapevi, İstanbul 2013.

Satan, Ali (Der.), **Irak’ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918**, Çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitapevi, İstanbul 2016.

Shepherd, Elizabeth, **Archives and Archivists in 20th Century England**, Pbl. By Routhedge, Abingdon 2016.

Şentürk, Burçak, **Arşivcilik**, Hiper Yayınları, İstanbul 2021.

Sutherland, Edwards, H., **Sir William White For Six Years Ambassador at Constantinople His Life an Correspondence**, Jhon Murray, Albemarle Street, London 1902.

Şimşir, Bilal N., **İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)**, ATAM Yayınları, Ankara 2017, s.325.

Şimşir, Bilal N., **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınları, Ankara 1996.

Wood, Alfred C., **A History of the Levant Company**, Frank Cass&Co., London 1964.

Türkhan, M. Sait, “Osmanlı-İngiliz Ticaret Tarihinin İngiliz Arşiv Kaynakları: State Papers Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme”, **History Studies**, 11/5, Ekim 2019, s.1773-1772.

Ünver, Metin, “Son Dönem Osmanlı Tarihi Araştırmaları Açısından İngiliz Millî Arşivi ve Arşiv Belgelerinin Önemi”, **Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ed. Yonca Köksal-Mehmet Polatel, İstanbul 2014, s.105-121.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, “18. Yüzyılın Son Çeyreğinde İngiliz Arşivinde Bulunan Osmanlı Devleti Hakkındaki Arşiv Belgeleri”, **II. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi Bildiriler**, C. I, Ankara 2019, s.683-700.

Yavuz, Resul, “Musul Meselesi Sonrası Türk- İngiliz İlişkilerine Etki Eden Faktörler”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası III**, İdealkültür Yayınları, İstanbul 2019, s.226-275.

İSVİÇRE ARŞİVLERİNDE CUMHURİYET DÖNEMİ EVRAKI (BERN ÖRNEĞİ)*

ÇİĞDEM DUMANLI**

ÖZ

Arşivler, kurumsal hafızanın yüzyılları aşacak bir şekilde muhafaza edildiği yapılar olarak tarih incelemeleri için kuşkusuz çok büyük önem taşırlar. Ülke içi ve dışı bilgi akışı ve iletişimin yazılı kayıtları olarak evraklar ve bunlar üzerinde yapılabilecek tahlil ve tespit, geçmiş aydınlatmak kadar geleceğe de yön çizebilme vasfına sahiptir. Bu bağlamda devlet nezdinde iç siyasi gelişmeler, diplomatik müzakereler ve ticari gelişmelere yönelik evraklar kadar toplumun bireyleri tarafından ortaya konan hatırat ve seyahatnameler de geçmişten geleceğe ışık tutan önemli vesikalardır.

Bir tarih araştırmacısı için yakın zamana kadar doğrudan arşive gidip evrakı bizzat görmek kaçınılmaz iken, arşivlerin sahip oldukları materyali dijital ortama aktarmaya başlaması ile araştırma için kaynağa ulaşım daha sıkıntısız süreçleri beraberinde getirmiş ve çağı yakalamanın kaçınılmaz bir zorunluluğu hâline gelmiştir. Doğrusu Türkiye sahip olduğu evrak hazinesini dijitalleştirmekte ve çağın gerekliliğini yerine getirmekte geç kalmamış, aksine, bu açıdan diğer birçok ülkeyi de geride bırakarak akademiye ve bilimsel araştırmalara önemli bir hizmet sunmuştur. İsviçre de yakın zamanda evrakları dijitalleştirme yarışına dâhil olmuştur ve bu açıdan rahat bir araştırma imkânı sunmaktadır.

* Bu makale, TÜBİTAK 2219 Yurtdışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı imkânıyla, Kasım 2018-Mayıs 2019 tarihleri arasında Bern Üniversitesi Tarih Enstitüsü'nde misafir araştırmacı olarak yapılan çalışmalar kapsamında değerlendirilmelidir.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, cigdemdumanli@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7872-4821

Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçrelilerin siyasi ve ticari hak ve hukuku, İsviçre'nin Osmanlı Devleti ile XIX. yüzyıldan itibaren anlaşmalar temelinde giderek artan bir iletişimine sebep olmuştur. Bunun dışında Osmanlı entelektüel ve bürokratik camianın Paris kadar Bern ve Cenevre'deki faaliyetleri Birinci Meşrutiyet öncesinden başlayarak Kurtuluş Savaşı'na kadar her iki ülke açısından yakından takip edilmiş ve yakın dönem Türk siyasi tarihi için kaçınılmaz bir araştırma havuzu oluşturmuştur. Cumhuriyet'in inşasıyla birlikte ikili ilişkilerde daha kesin sınırlar çizilmiş, çeşitli anlaşma ve sözleşmeler dışında İsviçre'nin ilk elçiliğini açmasıyla birlikte diplomatik ilişkiler de daha kurumsal bir zemine oturmuştur.

Bu makalede, 2018-2019 yıllarında altı ay süreyle İsviçre arşivlerinde yapılan araştırmadan bir kesit sunulacaktır. İsviçre arşivlerinin Türk tarihi araştırmaları için taşıdığı önemin yanı sıra, Türkiye ile İsviçre arası ilişkilerin inşası ve bu süreçte oluşan arşiv materyaline hangi arşivlerde nasıl ulaşılabileceğine değinilecektir. Bu çerçevede doğrudan arşivlerde ulaşılabilir evrak ile bilhassa dijital ortama aktarılan ve dijital ortamda ulaşılabilir evraklara temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İsviçre Arşivleri, İsviçre Federal Arşivi, Türkiye-İsviçre İlişkileri.

DOCUMENTS ON TURKISH REPUBLICAN ERA IN THE SWISS ARCHIVES (EXAMPLE OF BERN)

ABSTRACT

Especially as structures where institutional memory is preserved over centuries, archives are undoubtedly of great importance for historical studies. Documents, as written records of internal and external information flow and communication, and the analysis and determinations that can be made on them, have the ability to illuminate the past as well as chart the future. In this context, documents regarding domestic political developments, diplomatic negotiations and commercial developments within the state, as well as memoirs and travelogues produced by members of the society, are important documents that shed light on the past and the future.

While until recently it was inevitable for a historian to go directly to the archive and see the documents in person, as the archives started to transfer their materials to the digital environment, accessing the source for research has brought more trouble-free processes and has become an inevitable necessity of catching up with the times. In fact, Türkiye has not been late in digitizing its treasure trove of documents and meeting the requirements of the age. On the contrary, it has left many other countries behind in this respect and has provided an important service to the academy and scientific research. Switzerland has also recently joined the race to digitize documents and offers a comfortable research opportunity in this respect.

The political and commercial rights and laws of the Swiss living in Ottoman lands have led to an increasing communication between Switzerland and the Ottoman Empire based on agreements since the 19th century. Apart from this, the activities of the Ottoman intellectual community in Paris, as well as in Bern and Geneva, were followed closely by both countries, starting from the First Constitutional Era until the Turkish War of Independence, and provided an unavoidable research pool for the recent political history of Türkiye. With the establishment of the Republic, more precise boundaries were drawn in bilateral relations, and apart from various agreements and contracts, diplomatic relations were placed on a more institutional basis with the opening of Switzerland's first embassy in Türkiye.

This article will present a section of the research conducted in the Swiss archives for six months in 2018-2019. In addition to the importance of Swiss archives for Turkish history research, the construction of relations between Türkiye and Switzerland and how to access the archive material in this context will be discussed. In this framework documents directly accessible in the archives and especially documents transferred to the digital environment and accessible in the digital environment will be touched upon.

Keywords: Swiss Archives, Swiss Federal Archives, Türkiye-Switzerland Relations.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tarih incelemeleri açısından, XVIII. yüzyıldan başlayarak Osmanlı son döneminden bağımsız görülemez. Cumhuriyet döneminde Ankara hükûmetinin kendi yeni ilkeleri üzerine inşa ettiği ikili veya çok uluslu ilişkileri Osmanlı'da yapılan anlaşmalar temellendirmektedir. Bu bağlamda söz konusu devre ilişkin tarih bilgisi de, o tarihe ilişkin arşiv materyali de öncesini, Osmanlı Devleti ile olan, olmayan veyahut yapılan ama devamı getirilemeyen müzakereleri esas alır. Bu durum Almanya, Avusturya veya İsviçre gibi Almanca konuşulan toprakların arşivleri için de geçerlidir¹.

Bir misal vermek gerekirse, günümüzde de güncelliğini koruyan Musul Meselesi'nin Sevr ve Lozan'da nasıl ele alındığı, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin XIX. yüzyıldan itibaren bölgenin coğrafi avantajları ve yer altı zenginliklerine göstermeye başladıkları ilgi ve alaka dikkate alınmadan değerlendirilemez². Keza, Almanya'nın Irak'ı da kapsayacak olan Anadolu ve Ön Asya'da demir yolu projesine giriştiği bir vakit İngiltere ve Fransa ile yaşadığı sorunlar ve başta İngiltere'nin sert muhalefeti dikkate alınmadan incelenemez³.

Yine bu bağlamda, Lozan'da Boğazlar meselesinin nasıl ele alındığı ve Cumhuriyet döneminde imzalanan 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne ilişkin değerlendirmeler, Boğazların XVIII. yüzyıldan itibaren uluslararası hukukun bir meselesi hâline gelmesi gerçeği hesaba katılmadan incelenemez. Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki tek hâkimiyeti, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1809 Kalâ-i Sultaniye Antlaşması, 1826 Akkirman Antlaşması, 1829 Edirne Antlaşması, 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve 1856 Paris Muahedesi gibi

- 1 Yazar üç ülkenin arşivlerinde de Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ilişkin çalışmış ve bahsedilen evrelerin belge havuzuna ilişkin bilgi ve evraka sahiptir.
- 2 İsmet Binark, "Önsöz", **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 11, Ankara 1993, s.VIII.
- 3 Bu konuda yaşanan sorunları dönemin Alman Maliye Nazırı Karl Helfferich uzun uzadıya aktarmaktadır. Bk. Karl Helfferich, **Die Deutsche Türkenpolitik**, Vossische Buchhandlung, Berlin, 1921. Metnin çevirisi için bk. Karl Helfferich, "Almanya'nın Türk Politikası", Çev. Çiğdem Dumanlı, **Türk Tarihçiliğinde Kırk Yıl: Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a Armağan**, Ed. Sadık Erdaş-Seyfi Yıldırım, Ankara 2023, s.465-503.

bir dizi anlaşma ve sözleşme ile bilhassa İngiltere ve Rusya'nın da müdahil olduğu bir süreç içerisinde yitirilmiştir⁴.

Son bir örnek vermek gerekirse, günümüz savaş hukukunun önemli bir kısmını teşkil eden Cenevre Sözleşmesi; 1864, 1906, 1929 ve 1949 tarihlerinde gerçekleşen konferanslar ve bu konferanslarda sözleşme üzerinde meydana gelen değişimler ile birlikte hem Osmanlı hem Cumhuriyet dönemlerini kapsayan bir sürecin uluslararası tarih evrakıdır⁵. Cenevre Sözleşmesi'ne makalenin devamında da değinilecektir.

Kısacası, Osmanlı döneminde mevcut bir anlaşmanın devam etmesi veya değişmesi söz konusu ise, bu anlaşmaya ilişkin Cumhuriyet dönemi evrakında mutlaka Osmanlı döneminde geçerli olan esas ve usullere atıf yapılır. Bu, birbirinden farklı devir, dönem ve rejimleri aşan kurumsal ve uluslararası hafızanın arşiv evraklarına yansıyan hâlidir.

I. Türkiye ile İsviçre Arası İlişkilerin İnşası ve İsviçre Arşivlerinin Önemi

Almanya ve Avusturya'da bulunan arşivler yakın tarih çalışmaları için çokça istifade edilen arşivler olmalarına rağmen⁶ İsviçre arşivleri için yapılan bir taramada aynı yoğunluğu görmek mümkün değildir⁷. Hâlbuki Türkiye ile İsviçre arası iletişim ve ilişkiler de, Almanya ve Avusturya kadar derin, köklü ve yoğun olmasa da, Osmanlı döneminde başlamıştır.

4 Kemal Beydilli, "Boğazlar Meselesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 5, Yıl 1992, s.266-269.

5 Zeki Mesud Aksan, "1949 Cenevre Sözleşmeleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 7, S 3, Yıl 1950, s.37-57; 1949 tarihli sözleşmenin 1953 yılında onanması ve kanun metinlerine ilişkin bk. "Harb Felâketzedelerinin Himayesine dair 12 Ağustos 19-19 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin onanması hakkında Kanun", **T.C. Resmî Gazete**, 30 Ocak 1953, Sayı 8322, s.5373-5426.

6 Kuşkusuz burada yazar dâhil yakın dönem Türk tarihini çalışan akademisyenler tarafından kaleme alınmış çok sayıda önemli ve nitelikli inceleme örnek olarak belirtilebilir ve fakat herhâlde bu dipnotun gereksiz şişirilmesi eleştirisine sebebiyet verecektir.

7 Bu durumun tezlere de yansıdığı görülmektedir. YÖK tez veri tabanında Cumhuriyet döneminde Türkiye ile İsviçre ilişkilerini inceleyen bir adet Yüksek Lisans tezi mevcuttur. Bu tezin de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden istifade edip, İsviçre arşivleri belgelerini çalışmaya dâhil etmediği anlaşılmaktadır. Bk. Mehmet Ali Yeşilçöllü, **Türkiye-İsviçre İlişkileri (1945-1960)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019. Veri tabanında "İsviçre" arama kelimesi ile yapılan 92 tezin büyük kısmı veterinerlik veya hukuk alanındadır. [Erişim Tarihi: 12.07.2024]

İkili ilişkilerde siyasi, kültürel, diplomatik ve iktisadi irtibatın kurum-sallaşmasını sağlayan temsilcilikler, diğer Batılı devletlere nazaran İsviçre açısından, Helvetia Cumhuriyeti (1798-1803) öncesinde mevcut değildir. Bununla birlikte, spesifik meselelerin halli söz konusu olduğunda, olağanüstü yetkilere sahip sefaretler görevlendirilmiştir⁸. 1815 Viyana Kongresi'nde sınırları ve bağımsızlığı kabul edildikten hemen sonra İsviçre, daha kurumsal bir dış ilişkiler ağı kurmak için harekete geçmiş ve dünyanın çeşitli ülke ve şehirlerinde temsilcilikler açmaya dönük çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ile ilişkilerini bilhassa iki mesele çerçevesinde ele aldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, diğer ülkelerle de olduğu gibi, ticari ilişkilerin geliştirilmesine yöneliktir; ikincisi ise, yine ticari sebeplere bağlı olarak, Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçrelilerin hukuki durum ve haklarına yönelik diplomatik girişimlerdir. Birinci sebebe bağlı olarak, henüz daha 1816 ve 1827 yıllarında Graubünden ve St. Gallen zümrelerinin teklifi üzerine Osmanlı'nın en önemli liman kentlerinden biri olan İzmir'de bir ticaret konsolosluğu açılması gündeme gelmiştir. 1829 yılında bu teklif, kanton temsilcilerinin bir araya geldiği meclis toplantısı (Tagsatzung) tarafından, biraz daha bekleyip, gerçekten gerekli olup olmadığının incelenmesi gerekçesiyle reddedilmiştir⁹. Bundan sadece birkaç yıl sonra bu sefer Glarus zümresinin talebi üzerine İstanbul'da bir ticaret konsolosluğu açma fikri 1832 ve 1833 yıllarında tekraren gündeme alınmış ve fakat maddi gerekçelerle 1834'te yine reddedilmiştir¹⁰.

İsviçre, Osmanlı Devleti ile çeşitli anlaşmalar ve resmî temsilcilikler temelinde iletişim kurmakta çekinceli ve geç davranmış olsa da, Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçreli vatandaşların siyasi ve ticari durumu iki ülke arası ilişkilerin en önemli gündem maddesi olma özelliğini muhafaza etmiştir. Örneğin İsviçrelilerin, diğer devletlerin vatandaşları gibi, Osmanlı topraklarında mülk edinebilmek için 10 Haziran 1867 tarihli “Tebaayı Ecnebiyenin Emlake

8 “Bericht des Bundesrathes an die h. Bundesversammlung, betreffend die diplomatische Vetreitung der Schweiz im Auslande (Vom 28. Juni 1867)”, **BAR-E2#1000/44#532***, Az. C.212, BB vom 18.7.1867 betr. Die diplomatische Vetreitung der Schweiz im Ausland, 1866-1867, s.1.

9 “§78. Schweizerische Handelsconsulate”, Historisches betr. die diplomatischen Agentschaften der Schweiz im Ausland, **BAR-E2#1000/44#529***, Az. C.211, Notizen u.a.m. zur Geschichte der diplomatischen Vetreitung der Schweiz im Ausland, 1789-1893, s.18-24.

10 **Agb.**, s.25 vd.

Mutasarrıf Olmaları Hakkındaki Kanunu”un ekinde yer alan protokole tabi olma zorunluluğu doğmuştur. İsviçre, meseleyi hemen 1868 yılından başlayarak uzun uzadıya tartışmış, diplomatik müzakerelerin 1875 yılında çıkmaza girmesiyle kanuna dâhil olamamıştır. Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçreliler, farklı devletlerin koruması altında kanunun tanıdığı haklardan istifade edebilmişlerdir¹¹.

Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçrelilerin hukuku Cumhuriyet dönemine kadar bu şekilde farklı ülkelerin temsilcilikleri tarafından korunmuştur. Hem Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçreli sayısının diğer ülke vatandaşlarından daha az olması hem de İsviçre’nin Türkiye’ye yönelik çekingen davranması, ilişkilerin gelişmesini uzun bir müddet engellemiştir. Lozan Konferansı esnasında Türk heyetinin İsviçre’de bulunması, Konferans’a taraf olmayan İsviçreli yetkilileri de hareketlendirmiş, müzakereler arasında doğan boşluklarda bilhassa İsmet Paşa ve Ticaret Eski Nazırı Şeref Bey ile Türkiye’deki İsviçrelilerin durumunu görüşmüşlerdir. Söz konusu görüşmelerde, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele’den sonra Ankara hükûmetinin İsviçrelilere yönelik tutumunun ne olacağı sorusu sorulmuş, İsmet Paşa da İsviçre vatandaşlarının tam korumaya sahip olacaklarını vurgulanmıştır¹². Cumhuriyet’in ilanından ve Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra İsviçre, Osmanlı döneminde gösterdiği uzun müzakere süreçlerini Türkiye Cumhuriyeti döneminde de göstermiştir. Bu sebeple çeşitli anlaşmalar diğer ülkelere nazaran çok daha geç imzalanabilmiştir. Herhangi bir antlaşma ortaya koymak için Ankara hükûmetinin ve inşa ettiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin resmen tanınması ve ilişkilerin resmî olarak başlaması şartı İsviçre için de geçerli olmuştur. Hâliyle iki ülke arasında 1925 yılında bir Dostluk Antlaşması imzalanmış, bu antlaşma 1927 yılında yürürlüğe girmiştir. Bir Dostluk Antlaşmasının dahi yürürlüğe girmesi için geçen zaman, iki ülke arası müzakerelerin çok sorunlu ilerlediğinin bir göstergesi olsa gerek. Her hâlükârda İsviçre de bu durumu kabul etmiş olacak ki, 1926 yılında Henri

11 Ayrıntılı olarak bk. Çiğdem Dumanlı, “Almanya, Avusturya ve İsviçre arşivlerinden Osmanlı Devleti ile İlgili 19. Yüzyıla Ait Lâyiha Örnekleri”, **9. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi**, Bildiri Tam Metin Kitabı, Ed. Huriye Emen, Asos Yayınları, Ankara 2020, s.223-233.

12 Ayrıntılı olarak bk. Çiğdem Dumanlı, “Müzakereden Muahedeye: Türkiye ile İsviçre İlişkileri Bağlamında Türkiye’deki İsviçreli Göçmenlerin Durumu (1918-1965)”, **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 8, S 2, Güz 2023, s.1427-1451.

Martin'i olağanüstü yetkileri haiz diplomatik misyon, kısacası maslahatgüzar olarak Türkiye'ye göndermiştir¹³.

1926 yılı, Henri Martin ve Türkiye'nin Bern'de bulunan Maslahatgüzarı Mehmed Münir Erteğün'ün iki ülke arası ilişkilere bir ivme kazandırdığı ve bunun dışında İsviçre'nin hukuk inkılabının temelini oluşturduğu bir yıl olmuştur. İsviçre Medeni Kanunu hafif değişikliklerle 1926 yılında kabul edilmiştir. Martin ve Erteğün sonrası süreçte anlaşmalar daha seri bir nitelik kazanmış, 1927 yılında imzalanan Ticaret ve İkamet Mukavelenameleri 1930 yılında yenilenmiştir¹⁴. Bu antlaşmalar ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan İsviçrelilerin ve müttekabiliyet esasına bağlı olarak İsviçre'de yaşayan Türklerin ticaret yapma ve gayrimenkul edinmelerine yönelik kapsamlı bir düzenleme ortaya konulmuştur. Ertesi 1928 yılında iki ülke arasında "Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Muahedenamesi" imzalanmış, bu anlaşma 1933 yılında tadil edilmiştir. İsviçre ile Türkiye'nin imzaladıkları ilk anlaşmalar, ilişkilerin sağlıklı yürütmesi için daimi temsilciliklerin açılmasını da gündeme getirmiş ve İsviçre'nin Türk topraklarındaki ilk elçiliği Henri Martin temsilinde 1928 yılında açılmıştır¹⁵. Osmanlı döneminde İsviçre topraklarında çok sayıda elçi görev almış olsa da, Türkiye Cumhuriyeti Devleti yine müttekabiliyet esasına bağlı olarak temsilcilerini evvela maslahatgüzar seviyesinde tutmuş, İsviçre'nin de Türkiye'de elçilik açmasıyla, Mehmed Münir Erteğün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Bern elçisi olarak görevlendirilmiştir¹⁶.

İsviçre Arşivleri, tarihte göç konusundan, Birinci Dünya Harbi öncesi ve sonrası Türk entelektüellerinin ve bürokratlarının İsviçre'deki faaliyetlerine kadar, Lozan Konferansı'na ilişkin bilgilerden Atatürk dönemi hukuk inkılabı çerçevesinde Medeni Kanun'un alınmasına kadar tahlil edilebilecek birçok evrak sunmaktadır. Bu sebeple mevcut arşivlere genel bir bakış ile Cumhuriyet tarihi açısından istifade edilebilecek evraka daha ayrıntılı değinmekte fayda vardır.

13 "Botschaft des Bundesrates an die Bundesversammlung betreffend die Errichtung einer schweizerischen Gesandtschaft in der Türkei", **BAR-E2001C#1000/1531#504***, Az. B.21.14, Errichtung einer Gesandtschaft in der Türkei I, 1926-1927, s.b.

14 Dumanlı, "Müzakereden Muahedeye...", 1435 vd.

15 "I. Nachtrag zum Verzeichnis der Verhandlungsgegenstände vom 18. Juni 1928", **BAR-E2001/1531#504***, Az. B.21.14, Errichtung einer Gesandtschaft in der Türkei I, 1926-1927, s.b.

16 Bk. "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz", <https://bern-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> [Erişim Tarihi: 28.5.2024].

II. İsviçre Arşivlerine Genel Bir Bakış

İsviçre’de arşivcilik; şehir arşivleri, kantonal arşivler, kilise arşivleri, yüksek okul arşivleri ve özel arşivlerle çok zengin, kapsamlı ve sistematik bir kurumsallaşmaya sahiptir.

Şehir arşivleri, kentsel kamu yönetimi, kurum ve şirketler, şehir müdavim ve ailelerinin arşive miras bıraktığı evrakları bünyesinde barındırır. Örneğin, Almanca konuşulan Aargau kantonunun Aarau şehrinin arşivinde XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar eski arşiv ve 1803 yılından itibaren yeni arşiv önemli vesika, belge veya evraklar muhafaza etmektedirler. Bilhassa yeni arşivde, kançılırya arşivi (1795-1975) dışında mali meseleler (1747-1958), elektrik santrali (1883-1954), İkinci Dünya Harbi dönemine ilişkin olduğu anlaşılan savaş ekonomisi (1939-1948) ve itfaiye evraklarının muhafaza edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra arşiv, en eskisi 1812 ve en yenisi 2016 yılına tarihlenen, çeşitli dernek ve cemiyetlerin evrakını muhafaza etmektedir¹⁷. Aarau Şehir Arşivi Kütüphanesi’nde 1890 yılından itibaren yayımlanmış resmî gazeteler de dâhil olmak üzere yaklaşık 10 bin nüsha yayın mevcuttur. Aarau’da eski arşivde yaklaşık 500 lfm.¹⁸ ve yeni arşivde bunun çok daha fazlası olmak üzere çeşitli evraklar muhafaza edilmektedir¹⁹. Aarau gibi bazı şehir arşivlerinde dijital tarama yapmak mümkün değilken, Zürih Şehir Arşivi gibi diğer bazılarının dijital katalogları mevcuttur. Burada, Türkiye (Türkei) kelimesi ile yapılan bir taramada, daha ziyade yakın tarihe ait az sayıda evrak ve dosya adına ulaşmak mümkündür²⁰.

Yine İsviçre’de, şehirdeki yerleşiklerin tamamını kapsayan şehir belediyesi sakinleri (Einwohnergemeinde) ile vatandaşlar beldesi sakinleri (Burgergemeinde)²¹ arasında ayırım yapılmış bazı şehirler mevcuttur. Bunların

17 **Stadtarchiv Aarau**, “Archivbestände”, <https://www.aarau.ch/kultur-freizeit/kultur/stadtarchiv.html/183>, [Erişim tarihi 16.05.2024].

18 *Laufender Meter* bir ölçü birimidir. Bundan sonra metretül olarak yazılacaktır.

19 **Helvetic Archives**, <https://www.helveticarchives.ch/detail.aspx?ID=167089> [Erişim tarihi 16.05.2024].

20 **Online Archivkatalog des Stadtarchivs Zürich**, scopeArchiv - Resultatliste (stadt-zuerich.ch) [Erişim tarihi 16.05.2024].

21 Hem Burgergemeinde hem Einwohnergemeinde kendi içinde bir vatandaşlık barındırmaktadır. Burgergemeinde daha ziyade 13 lonca cemiyeti ile loncasız vatandaşlardan bir araya gelmiş, kantonal denetime tabi, köken, evlatlık edinme veyahut evlilik yoluyla dâhil olunabilecek bir şahıslar topluluğudur. Kısacası, kanton dışı veyahut yabancılara yönelik de vatandaşlar beldesine dâhil olma imkanı mevcuttur. Bk. **Die Burgergemeinde Bern- Gegenwart und Geschichte**, 2. Korrigierte und ergänzte Auflage, Verlag Stämpfli+Cie AG, Bern 1993, bilhassa s.13-14.

arşivleri de ayrılmıştır. Bu bağlamda Bern şehri bir örnek olarak belirtilebilir. Bern Şehir Arşivi (Stadtarchiv Bern) ile Vatandaşlar Beldesi Arşivi (Archiv der Burgergemeinde) 1951 yılında ayrılmışlardır. Bern Şehir Arşivi, şehrin resmî kurumları ile yönetim dairelerinin arşivini muhafaza etmektedir. Söz konusu arşiv, 1146-1797 yılları arasına ilişkin ve şehir ile alakalı 1364 vesika, Bern Şehir Cumhuriyeti Dönemine (1394-1803) ilişkin 50 metretül evrak; 1803 yılından itibaren 10 bin anlaşma ve nizamname; resmî kurum, müdürlük ve şehir belediyesi sakinlerine yönelik 2500 metretül evrak ve nihayetinde, 1680-1919 yılları Bümpliz beldesine yönelik 50 metretül evraka sahiptir. Bunlar dışında, yine cemiyet, parti ve şahıslara ait evrakı barındıran bir özel arşive, plan, fotoğraf, film, ses kaydı ve nesnelere ilişkin bir arşiv ile bir kütüphaneye de sahiptir. Bern Şehir Arşivi 2014 yılında dijital arşiv çalışmalarına başlamıştır²².

Bern Şehir Arşivi dijital sisteminde yapılan bir taramada, örneğin 1992 yılında *Türkiye’de deprem* başlıklı yine daha ziyade yakın tarihe ait az sayıda evrak ile Belediye Meclisinin yaptığı toplantıların protokolleri mevcuttur. Şahsi bilgiler de içermeleri sebebiyle evraklar üzerinde 110 yıllık bir koruma süresi dikkat çekerken, belediye meclisi toplantı protokolleri pdf formatında indirilebilir durumdadır. Belediye Meclisi toplantılarında genel olarak belediyenin meşgul olduğu meseleler dışında Türkiye ve Türklere yönelik bilgiler de mevcuttur. Söz konusu protokollerden, örneğin, 1983 yılında iltica başvurusu sahiplerinin %74’ünün Sri Lanka’dan, geri kalanının ise Türkiye, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti’nden geldiğini öğrenmek mümkündür.

Bunun dışında, Şehir Arşivi ile iş birliği içerisinde, sosyal veya kamu yönetimi konularında çeşitli tarih aralıklarına yönelik yapılan incelemeler ve ayrıca Bern şehri istatistik kurumunun yıllıkları indirilebilir durumundadır. Örneğin, 1989 yılında iltica eden 28 farklı milletten 965 şahıs içerisinde en yoğun grubu Türklerin oluşturduğunu ve bunların çeşitli yerlere yerleştirildikleri bilgisini bu tür bir sosyal politika incelemesinden elde etmek mümkündür²³. Keza, yurt dışında yaşayan İsviçreliler’den hangi yıl kaç şahsın yine Bern üzerinden İsviçre’ye dönüş yaptığını ve bunlara İsviçre’de ne tür destekler sağlandığına ilişkin bilgileri, erişime açık bu tür bir kamu yönetimi raporundan öğrenmek mümkündür. 1925 yılına ait bir rapor, o yıl Almanya’dan dönen İsviçreli

22 **Stadtarchiv Porträt**, Stadt Bern Staatskanzlei, Bern, Januar 2015, s.b.

23 Marcel Aeschbacher (in Zusammenarbeit mit dem Stadtarchiv), “Wieder starke Zunahme der Asylbewerber”, **Sozialpolitik 1817 bis 1998**, Stadtarchiv Bern, SAB_D3_5_4, DT 7 2 4, s.b.

sayısının 41²⁴, Fransa'dan dönen İsviçreli sayısının 20 ve Türkiye'den dönen İsviçreli sayısının 1 olduğunu göstermektedir²⁵. Son bir örnek vermek gerekirse, 1944-1945 yılları içerisinde, Türkiye'den Bern şehrine gelen misafir veya turistlerin sayısı ve bunların Bern'de bulunan otellerde ne kadar konakladığına dair istatistikleri de yine Bern Şehri İstatistik Kurumu Yılığında bulmak mümkündür²⁶. Kuşkusuz bunlar yakın tarihe yönelik spesifik konulara ilişkin detay ama önemli bilgiler verebilecek bilgilerdir.

Bern'de Şehir Arşivi dışında bir de Vatandaşlar Beldesi Arşivi bulunduğu ifade edilmişti. Vatandaşlar Beldesi Kütüphanesi (Burgerbibliothek)'ne dâhil olan arşiv, Bern şehri kültür ve tarihine yönelik şahıs, aile şirketi, lonca, cemiyet ve dernek evraklarına ilişkin el yazması, fotoğraf, grafik, kartpostal ve portreleri muhafaza etmektedir. Belgelerin önemli bir kısmının taranabilir durumda olduğu arşivde, sadece fotoğraf, Carl Durkheim'a ait dagerotipler ve Jean Moeglé'ye ait cam levhaların sayısı toplamda 50 bin adet iken, Jaques Bongars'a ait el yazmaları 1000 adettir²⁷. *Burgerbibliothek*'in arşivinde Türkiye'ye ilişkin yapılacak bir taramada, XVIII. yüzyılda, Sultan I. Mahmud döneminde Türkiye ile Bern ve Zürih arasında söz konusu olan bir ticaret antlaşmasına ilişkin evrakın²⁸, 1848 yılında Bursa şehrine ilişkin bir grafik resmin veya yine 1848 yılı İstanbul şehrinde elde edilmiş mimari bezeme çizimlerinin mevcut olduğu görülecektir. Bunlar ilgili arşiv kayıtlarına ilişkin sadece birkaç örnektir. Bunun yanı sıra yaklaşık XVII. yüzyıla ait el yazması Kur'an kısımlarını²⁹, Türkiye seyahatlerine ilişkin hatıratları³⁰ veya yaklaşık

24 Sayılar hem tek bir şahıs hem de bütün bir aileyi gösterebilmektedir.

25 *Verwaltungsbericht für das Jahr 1925*, Bericht des Gemeinderates der Stadt Bern an den Stadtrat betreffend den allgemeinen Gang und die Ergebnisse der Gemeindeverwaltung im Jahre 1925, Stadtarchiv Bern, SAB_GR_17_15, s.113.

26 *Jahrbuch*, Statistisches Amt der Stadt Bern, Stadtarchiv Bern, SAB_1077_1_18, 1945/1946, s.75.

27 “Was macht die Burgerbibliothek Bern?”, <https://www.burgerbib.ch/de/burgerbibliothek/was-macht-die-burgerbibliothek-bern> ve “Bestände im Überblick”, <https://www.burgerbib.ch/de/burgerbibliothek/was-macht-die-burgerbibliothek-bern/bestaende-im-ueberblick> [Erişim tarihi 16.05.2024].

28 “Verhandlungen über einen Handelsvertrag zwischen Bern, Zürich und der Türkei”, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=293267> [Erişim tarihi 16.05.2024].

29 “Koranteil, Cod. 655 (A)”, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=130688> [Erişim tarihi 16.05.2024].

30 Örneğin Franz Friedrich Freudenberger'in İstanbul'a ilişkin notları, Franz Friedrich Freudenberger, *Erinnerungen aus der Türkei*, Sig. Mss.h.h.LII.241.3, 1. Band: Konstantinopel, 1851-1852, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=34103> [Erişim tarihi 16.05.2024].

olarak 1911 yılına ait olduğu düşünülen ve Silvan, Musul ve Erbil'i de içine alan bir araştırma gezisine ilişkin fotoğraf albümünü³¹ bulmak mümkündür. Burgerbibliothek dijital kataloğunda Türkiye'ye ilişkin evrak daha ziyade Osmanlı dönemine ilişkin iken, Cumhuriyet dönemine yönelik materyal de istisnai olarak mevcuttur. Örneğin, çeşitli şahıslara ait 1993³² ve 1989³³ yıllarına ait seyahat raporları ile Walter Neeser'in Türkiye'de 1951 yılında gerçekleştirdiği seyahate ilişkin fotoğrafları burada bulmak mümkündür³⁴.

İsviçre'de bulunan ve Türkiye'ye ilişkin önemli evrakları ihtiva eden bir diğer Arşiv, İsviçre Ekonomi Arşivi'dir (Schweizerisches Wirtschaftsarchiv). Basel Üniversitesinde, Ekonomi, Sosyoloji ve Siyaset Bilimi Bölümlerinin kütüphanesi olan Ekonomi Kütüphanesi, genel olarak, 1910 yılında kurulan İsviçre Ekonomi Arşivi'ni de bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu arşivde, 1750 yılından itibaren, şirket, cemiyet, dernek ve şahıslara ilişkin evrak bulmak mümkündür. Arşivde dijital tarama imkânı mevcutken, bir kısım dijitalleştirilmiş evrak ve belgelere de ulaşmak mümkündür. Yakın tarihte Türkiye'deki iktisadi durumlara, Türkiye ile ticari ilişkilere veya Türkiye'de madencilik (kömür, petrol vs.) ve sanayi (saat, tekstil veya otomobil) gibi spesifik konular dışında, Türkiye borsası, ithalat ve ihracata ilişkin bilgiler veyahut vergilere yönelik çok sayıda kitabı, evrakı, film ve fotoğrafı bulmak mümkündür³⁵.

Bu çalışmada ayrı bir başlık altında değineceğimiz ve İsviçre'nin Bern şehrinde bulunan merkezî Federal Arşivi dışında, her yirmi altı kantonun kendi kantonal arşivi de mevcuttur³⁶. Tüm kantonal arşivleri ele almak kuşkusuz

31 **Fotoalbum (ungebunden), Forschungsreise Mesopotamien**, Teil 1, ca. 1911, Sig. N Samuel Guyer 161, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=508705> [Erişim tarihi 16.05.2024].

32 **Reisebericht: Türkei**, 1993, Sig. N. Emanuel Pulver 240, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=463709> [Erişim tarihi 16.05.2024].

33 **Jahresüberblick 1989**, Reisebericht Türkei und Donau (1988) und Karte an Rudolf und Siliva Gmür mit Zeichnung von Georges Grosjean, Sig. ES 36 (11), <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=175511> [Erişim tarihi 16.05.2024].

34 Örn. Walter Neeser, **Ferien in İstanbul**, 06.09.1951-25.09.1951, Sig. N. Walter Neeser 624, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=511310> [Erişim tarihi 16.05.2024].

35 Schweizerisches Wirtschaftsarchiv, Universität Basel, www.wirtschaftsarchiv.unibas.ch/de [Erişim tarihi 16.05.2024].

36 Bk. "Cantonal Archives", <https://www.eda.admin.ch/countries/usa/en/home/services/genealogy/research-switzerland/staatsarchive.html> [Erişim tarihi 10.07.2024].

bu makalenin sınırlarını aşacaktır. Birkaç örnek vermek gerekirse, Almanca konuşulan bölgede Zürih Kantonu Devlet Arşivi³⁷, Fransızca konuşulan bölgede Cenevre Kantonu Devlet Arşivi³⁸, İtalyanca ve Lombardça konuşulan bölgede Ticino Kantonu Devlet Arşivi³⁹ ve nihayetinde Romanşça konuşulan bölgede Graubünden Kantonu Devlet Arşivi⁴⁰ örnek olarak belirtilebilir.

Kantonal arşivlerde daha ziyade ilgili kantonların kendi tarihi ve orada bulunan şirketler, kurumlar veya ailelerin evrakı muhafaza edilir. Örneğin, Bern Kantonu Devlet Arşivi'nde⁴¹, kançılara arşivi, idare arşivi, devlet koleksiyonu ve özel arşiv bölümlerinde, kısmen dijital olarak da ulaşılabilir olan yaklaşık 30 bin metretül dosya, 41 bin 800 vesika, 45 bin harita ve plan ile 1,2 milyon fotoğraf ve fotoğraf negatifi bulunmaktadır⁴². Söz konusu arşivde hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerine ilişkin belge, plan ve harita bulmak mümkündür. Osmanlı dönemine ilişkin evrak bu makalenin kapsamı dışında olsa da, bir misal vermek açısından, XVIII. yüzyılda Türk topraklarından gelecek salgın hastalıklar esnasında alınan önlemlere ilişkin dosyalar mevcuttur⁴³.

Cumhuriyet dönemine ilişkin kayıtlar Federal Arşiv'deki kadar yoğun değildir ve burada daha ziyade fotoğraflar dikkat çekmektedir. Bunlara örnek olarak, o tarihteki Türk Büyükelçiliği görevlilerinin Ekim 1940'ta birlikte çekti oldukları grup fotoğrafı⁴⁴ ile 1954-1957 yılları arasında Bern Büyükelçisi

37 **Staatsarchiv Kanton Zürich**, <https://www.zh.ch/de/direktion-der-justiz-und-des-innern/staatsarchiv.html> [Erişim tarihi 16.05.2024].

38 **Les Archives AEG d'état de Genève**, <https://archives-etat-ge.ch/> [Erişim tarihi 16.05.2024].

39 **Archivio di Stato del Cantone Ticino**, <https://www4.ti.ch/decs/dcsu/asti/asti> [Erişim tarihi 16.05.2024].

40 **Staatsarchiv Graubünden**, <https://www.gr.ch/DE/institutionen/verwaltung/ekud/afk/sag/Seiten/start.aspx> [Erişim tarihi 16.05.2024].

41 Bern Kantonu Devlet Arşivine ve görevlisi Barbara Studer'e, hem bazı görselleri makalemizde yayımlanmasına izin vermeleri hem de bilgilendirmeleri için teşekkürü bir borç biliriz.

42 **Staatsarchiv Bern**, "Archivalien", <https://www.staatsarchiv.sta.be.ch/de/start/bestaende/archivalien.html> [Erişim tarihi 10.07.2024].

43 **StAB, B XI 173**, Akten über die Pest in der Levante und der europäischen Türkei (verseuchte Schiffe), 1783-1787.

44 **StAB, FN Jost N 4273**, Türkische Gesandtschaft: Gruppenbild, 10.1940. Dijital olarak ulaşmak mümkündür. Bk. <https://www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=460877> [Erişim Tarihi: 29.5.2024].

olan Faik Zihni Akdur'un bir fotoğrafı örnek olarak verilebilir⁴⁵. Üstteki iki örnek gibi bazı fotoğraflar dijitalleştirilmiş olsa da, bir kısım personel fotoğrafına dijital olarak ulaşmak henüz mümkün değildir. Bununla birlikte, -Almanca yazım hataları sebebiyle- kastedilen şahsın kim olduğu hakkında da kolayca bilgi bulmak mümkün değildir. Bunlara bir örnek olarak, dosyaya ve sisteme sadece “Bay F. Özkiliç. Türk Büyükelçiliği. Bern. Haziran 1965” olarak kaydedilmiş bir fotoğraf verilebilir. Kimlik fotoğrafından ve mevcut bilgiden yola çıkıldığında, bu kimse o tarihte Bern Büyükelçiliğinde görevli olan Osman Fuad Özkılınç olmalıdır⁴⁶.

Fotoğraflar dışında Cumhuriyet dönemine ilişkin evraka yönelik şu örnek verilebilir: 1947 yılına ait bir dosyadan, dönemin Bern Büyükelçiliğinin İsviçre’de bulunan mahkeme binaları ile hapisanelerinin fotoğraf veya planlarını istediği anlaşılmaktadır. Bunlar Türkiye’de de benzer binalar inşa etmekte fayda sağlayacaktır. Siyasi Departmandan Bern Kantonu Polis Departmanına iletilen istek -dosyadaki evraka göre- olumsuz cevaplanmıştır. Polis Departmanı Müdürü, Yüksek İnşaat Dairesinin bu tür evraka sahip olabileceğini ve fakat bunların verilemeyeceğini ifade etmiştir. Yine kendilerinde mahkeme dairelerine ilişkin fotoğraf bulunmadığını ifade eden Polis Müdürü, sadece Witzwil, Hindelbank Cezaevleri ile Witzwill’de bulunan cezaevinin bir şubesi olan Alp Kiley (Dientigtal)’deki cezaevinin bir kartpostalını gönderebileceğini ifade etmiştir⁴⁷.

Üstte örnekleri belirtilen şehir ve kantonal arşivler daha ziyade küçük ve Cumhuriyet tarihi açısından mutlaka önemli incelemelere faydası dokunacak ve fakat çokça malzeme barındırmayan arşivlerdir. Cumhuriyet tarihi açısından

45 **StAB, FN Nydegger 3386**, Faik Zihni Akdur, Botschafter der Türkei, 1954. Dijital olarak ulaşmak mümkündür. Bk. <https://www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=530033> [Erişim Tarihi: 29.5.2024]. Faik Zihni Akdur’un görev süreleri için bk. Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyükelçiliği, “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”, a.g.is.

46 **StAB, FN Jost P 9573**, Herr F. Özkiliç, Türkische Botschaft, 6. 1965. Dijital olarak ulaşmak mümkün değildir. Kimlik fotoğrafı için bk. Ek 1. Yine, *Dışişleri Yıllığına* bakıldığında, o tarihte Bern Büyükelçiliğinde çalışan bir *Özkiliç* bulunamamış ve fakat Başkâtip olarak görevli Osman Fuad Özkılınç vardır. Bern Büyükelçiliğinde görevli olduğu ise şuradan anlaşılmaktadır. Dosyada bulunan farklı ve yabancılara ait kimselerde kimlik fotoğrafının arkasına adresleri yazılmıştır. Hâliyle, Türk Büyükelçiliğinde de bu kimsenin adresi olmalıdır. Bk. **Dışişleri Bakanlığı Yıllığı**, 1964-1965, tarihsiz, s.215.

47 **StAB, BB. 4.1.2553**, Eidgenössisches Politisches Department an die Polizeidirektion des Kantons Bern, 1. August 1947, p.A. 14.31.1.-MY ve Der Polizeidirektor des Kantons Bern an das Eidgenössische Politische Department, 9. September 1947, 1991/47 ad. p.A.14.31.1. MY, s.b.

önemli olan bir arşiv yine Bern’de bulunan İsviçre Federal Arşivi’dir ve makalenin bundan sonraki kısmında daha ayrıntılı ele alınacaktır.

III. İsviçre Federal Arşivi ve Cumhuriyet Dönemi Evrakı

İsviçre Federal Arşivinin tarih içerisinde geçirdiği süreçler, İsviçre’nin Helvetia Cumhuriyeti’nden (1798-1803) günümüz federal cumhuriyet İsviçre Konfederasyonu’na dönüşümü içerisinde gerçekleşmiştir. 1798 yılında Helvetia Cumhuriyeti konseyleri, farklı kantonal arşivleri muhafaza altına alma amacıyla, millî bir arşiv ve bir anayasa kütüphanesi oluşturma konusunda anlaşmış ve o dönem az sayıdaki anlaşma ve diplomatik evraklar muhafaza edilmeye başlanmıştır. Burada öncelikli amaç, arşiv ve kütüphanenin konseylere hizmet etmesi olmuştur⁴⁸. 1848 yılına kadar giderek çoğalan arşiv evrakı zaman içerisinde farklı merkez binalara taşınmış, en nihayetinde Bern Belediye Binası’nda muhafaza edilmeye başlanmıştır. Bu binada biri 1835 yılı ve diğeri 1846 yılı olmak üzere çeşitli zamanlarda yangın çıkmış, ayrıca bina şehirdeki diğer yangınlar yüzünden de sürekli tehdit altında kalmıştır⁴⁹. 1848 yılında İsviçre’nin federal devlete dönüşmesi sürecinde Federal Arşiv, eskiden olduğu gibi Federal Kaçılıryaya bağlı kalmış ve hem Federal Arşiv hem de Federal Kaçılırya, İçişleri Departmanının gözetimi ve kararı altında faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Evvelce de arşivde görevli olan Johann Jacob Meyer ilk Federal Arşiv memuru olmuş, arşiv ise 1856 yılında bugünkü İsviçre Federal Sarayı’nın ilk tamamlanan binası, o dönem Batı Federal Belediye Binasına taşınmıştır⁵⁰. XIX. yüzyılın sonlarına doğru günümüzde de hâlihazırda bu amaç için kullanılan İsviçre Federal Arşivi binası inşa edilmiş, arşiv ve kütüphane Ekim 1899’da bu binaya taşınmış ve 1914 yılından itibaren de “Federal Arşiv” adı resmî olarak kayıtlara geçmiştir⁵¹. 1944 yılında yürürlüğe giren ve arşivden evrak ve dosyaların kullanımına ilişkin esasları belirleyen yönetmelikle, arşiv evrakının telif hakkı koruma müddeti evvela 50 yıl olarak belirlenmiş, 1966 yılında yeni bir yönetmelikle bilimsel araştırmalar için süreden muafiyet hakkı tanınmıştır. Koruma müddeti 1973 yılında 35 yıla, 1998 yılında ise 30 yıla indirilmiştir⁵².

48 Walter Meyrat, **Das schweizerische Bundesarchiv von 1798 bis zur Gegenwart**, Bern, 1972, s.1.

49 Meyrat, **a.g.e.**, s.17-38.

50 Meyrat, **a.g.e.**, s.53-61.

51 Meyrat, **a.g.e.**, s.78-91.

52 “Geschichte des Bundesarchivs”, www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv/geschichte.html [Erişim tarihi 16.05.2024].

İsviçre Federal Arşivi'nin hangi konularda resmî olarak görevlendirildiği de bilinmektedir. Buna göre arşivin, devletin kurumlarını kendi evraklarını oluşturma, organize etme ve yönetme konusunda bilgilendirme; yine devletin kurumlarında oluşan evraktan hangilerinin arşivde muhafaza edileceğini kurumlarla iş birliği içerisinde seçme; söz konusu evrakı arşivde muhafaza etme ve okunmasını sağlama, ayrıca bunları arşivde okuma salonunda veya dijital ortamda kamuoyuna sunma ve bunların dışında belirli konularda tarih araştırmalarına dâhil olup bunları da yine daha geniş bir kamuoyuna açık hâle getirme görevleri vardır⁵³.

2023 yılı sonu itibariyle İsviçre Federal Arşivi'nde mevcut evrak sayısı ve bunlardan ne kadarının dijital ortama aktarıldığı gibi istatistiklere arşivin kendi dijital sayfasından ulaşmak mümkündür. Buna göre arşivin analog olarak toplam arşiv materyali 72 milyon 379 bin metredir. Digital arşiv materyali ise 42,3 terabayttır. Geleneksel evrak teslimatı 1,446 metretül iken, dijital evrak teslimatı 10,6 terabayttır. Arşiv tarafından şu ana kadar dijitalleştirilmiş evrak sayfa sayısı 3,064,519'dur. Bunlardan 2,995,397'si arşivin dâhilî evrakı, 111,122 sayfa ise haricî evraktır⁵⁴.

İsviçre Federal Arşivi'nin dijital tarama sayfasında Almanca, İngilizce, İtalyanca ve Fransızca olarak tarama yapmak mümkündür. Bu hâlde Türkiye (Türkei) kelimesi ile yapılan bir taramada, XVI. yüzyıldan günümüze kadar 12,986 kayıt olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar içerisinde henüz sadece 207 kayıta dijital olarak da ulaşılabilirken, geri kalan 12,779 kayıta sadece dosya ve arşiv materyali adına ulaşmak mümkündür. Almanca konuşulan topraklarda bulunan arşiv evrakı için söylemek gerekirse, bu evrakta Osmanlı Devleti için de daha ziyade Türkiye dendiği, bu alanda araştırma yapanlarca bilinen bir husustur. Bu sebeple Osmanlı dönemi evrakının da Türkiye adıyla taranabilir olması söz konusudur. Fakat sadece Osmanlı Devleti (Osmanisches Reich) kelimeleri ile yapılan bir taramada da 1850 yılından itibaren 55 kayda ulaşmak mümkündür. Bunlar içerisinde 3 tanesi dijitalleştirilmişken, 52 tanesine dijital olarak ulaşmak mümkün değildir⁵⁵.

53 “Das Bundesarchiv”, www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv.html [Erişim tarihi 16.05.2024].

54 “Zahlen und Fakten”, <https://www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv/zahlen-und-fakten.html> [Erişim tarihi 18.05.2024].

55 Veriler 18 Mayıs 2024 tarihi itibariyle böyledir. Bk. “Online access to the Federal Archives”, www.recherche.bar.admin.ch [Erişim tarihi 18.05.2024].

Arşivin dijital tarama sayfasında yapılabilecek bir diğer arama, “gelişmiş tarama” (Erweiterte Suche) seçeneği ile mevcuttur. Burada *osm* OR türk** veya *osman* AND turq** gibi farklı yazım kombinasyonu ve çeşitli tarih aralıkları belirtilerek çok daha fazla evrak ve dosyaya ulaşmak ve ne kadarının dijitalleştirildiğini görmek mümkündür. Farklı tarama kombinasyonlarının farklı evrak ve dijitalleştirme sayılarını ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Yine bizzat yaptığımız taramalarda, çıkan farklı sonuçlara ve Türkiye ile alakasız dosyalara da bağlı olarak, evraktan ne kadarının sadece Osmanlı dönemine ne kadarının da Türkiye Cumhuriyeti dönemine ilişkin olduğunu saptamak mümkün görünmemektedir⁵⁶.

Arşiv okuma salonunda incelenmek istenen dosya, mikrofilm veya fotoğraf, arşivin kendi bilgisayarlarında mevcut sistemden de sipariş edilebilmekte ve e-posta üzerinden ilgili dosyanın dijitalleştirilmesi istenebilmektedir. İsviçre Federal Arşivi bu bağlamda Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar tarih incelemeleri için çok önemli ve rahat ulaşılabilir bir bilgi havuzu oluşturmaktadır.

Evvelce de dile getirildiği üzere, İsviçre'nin Osmanlı döneminde bir temsilciliği açılmamış, Osmanlı topraklarında yaşayan vatandaşlarının hakları müttefik bilinen devletlerin temsilciliklerince muhafaza edilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı dönemine ilişkin evrakın önemli bir kısmı Türkiye'de bir temsilcilik açılıp açılmamasına ilişkin görüş ve tartışmalar⁵⁷, hakları korunacak İsviçrelilerin Osmanlı topraklarındaki yaşamı, ikameti ve mal edinimi, Ticaret, İkamet ve Konsolosluk Antlaşmasına yönelik müzakere evrakları veya haklarının hangi ülke temsilciliklerince korunacağına ilişkindir⁵⁸. Bunun dışında, Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu ve İsviçre'de

56 Bu noktada hem arşiv materyallerinden bir kısmının makalede ek olarak yayımlanmasına izin veren hem de dijital tarama sisteminde arama seçeneklerine yönelik ipuçları ve püf noktaları hakkında bilgilendiren İsviçre Federal Arşivi ve görevlisi Marco Majoleth'e teşekkürü bir borç biliriz.

57 Örn. bk. 22. 12. 1858 yılında Federal Meclise Osmanlı Devleti'nde diplomatik bir temsilcilik açılıp açılmamasına dair sunulan bir raporun sureti, **BAR-E2#1000/44#531***, Az. C.220.18, Frage der Errichtung einer diplomatischen Vertretung für das Osmanische Reich, 1858, 1-58.

58 Örn. bk. Meselenin zaman içerisinde çokça ve yıllarca ele alındığını gösteren ve sadece 1882-1908 yılları arasında bu bağlamda yapılan müzakerelerin tekrar başladığına ilişkin dosya; **BAR-E13#1000/38#530***, [Kein Aktenzeichen vorhanden. sic!], Verhandlungen mit der Türkei betr. den Abschluss eines Handels-, Niederlassungs- und Konsularvertrages..., 1882-1900.

yapılmış uluslarüstü anlaşmaların müzakere süreçleri ve anlaşmalarına ilişkin evrakı da İsviçre Federal Arşivi'nde bulmak mümkündür.

Bu bağlamda bir diğer örnek olarak Cenevre Antlaşması verilebilir. Henry Dunant, 1859 Solferino Savaşı'na yönelik yayınladığı hatıratıyla önce “Cephede yaralanan askerlerin kaderini hafifletmek için yapılan anlaşma”⁵⁹ ile Cenevre Konvansiyonlarının temelini atmış ve daha sonra Kızıl Haç Örgütünün kuruluşuna sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti de bu konvansiyona dâhil olmuş ve dinî gerekçelerle “Kızıl Haç” yerine “Kızıl Ay” simgesini kullanmak istemiştir⁶⁰. Günümüzde de varlığını muhafaza eden Kızılay'ın kuruluş aşamalarına ilişkin evrak, Osmanlı Devleti'nin 1864 tarihli Cenevre Konvansiyonuna katılmasına ilişkin evrak ve Konvansiyon temelinde Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren meselelerle ilgili evraklar İsviçre Federal Arşivi dosyalarında incelenebilir durumdadır⁶¹.

Bunun dışında İsviçre Osmanlı'nın asker, yazar, siyasetçi ve entelektüel kesimi için önemli bir yaşam ve uğrak noktası olmuştur. Bu sebeple de Osmanlı Devleti'nde muhalif olarak bilinen, devlet kadrolarında görev almış veya sadece belirli bir şöhrete kavuşmuş birçok isim hakkında Federal Arşiv'de dosya bulmak mümkündür. Bilhassa Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçiş dönemi olarak adlandırılacak evrede, yani Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemleri, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele dönemlerinde önem kazanacak şahsiyetler açısından İsviçre Federal Arşivi sahip olduğu dosyalar açısından mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir arşiv olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu dosyalardan, İsviçre'de herhangi bir şehirde bulunsun veya bulunmasın, ilgili insanlar hakkında araştırmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu insanlar içerisinde en bilinen isimler olarak Enver

59 Anlaşma adının Türkçeye çevirisi hem Almandan hem Fransızcadan bu şekildedir. Bk.

BAR-E2#1000/44#307*, Az. B.232, Übereinkunft vom 22.8.1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, Ratifikation durch die Schweiz. (Dosya içinde Fransızca metin de dâhildir: “Convention pour l'amélioration du sort des militaires blessés dans les armées en campagne”).

60 **BAR-E2#1000/44#315***, Az. B.232, Frage betr. Verwendung des roten Halbmondes an Stelle des roten Kreuzes durch die Türkei, 1876-1877.

61 Osmanlı Devleti'nin Konvansiyona dâhili, 5 Temmuz 1865'te dönemin Hariciye Nazırı Âli Paşa tarafından imzalanmıştır. Metin ve bağlı evrakı için bk. **BAR-E2#1000/44#309**, Az. B.232, Ratifikation und Beitritte zur Genfer Konvention vom 22. August 1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, 1864-1907, s.b. (Ayrıca bk. Ek. 2).

Paşa,⁶² Talat Paşa⁶³ ve Emir Şekib Arslan gibi önemli simalar yer alırken,⁶⁴ haklarında çeşitli zamanlarda nerede buldukları, neden orada buldukları gibi konularda tahkikat yapıldığı dosyadaki evraklardan okunabilmektedir. Şahıs odaklı tahkikatların bir kısmının Millî Mücadele dönemine ilişkin olması, söz konusu dosyaları Cumhuriyet Tarihi araştırmaları için de önemli kılmaktadır. Mamafih, Osmanlı veya Cumhuriyet'e geçiş dönemine ilişkin evrak bunlardan ibaret değildir. Burada belirtilen bazı önemli isimler, araştırmacılara bir fikir vermesi açısından değerlendirilmelidir.

İsviçre Federal Arşivi'nde doğrudan Cumhuriyet dönemine ilişkin dosyalar da oldukça kapsamlıdır ve arşivdeki mevcut kataloglar da dijital ortamda taranabilir durumdadır. Cumhuriyet dönemine ilişkin evrak 1848 yılından itibaren dosyaların bulunduğu Federal Devlet kapsamındaki Esas Bölüm E (Hauptabteilung E) kısmında kayıtlıdır⁶⁵.

Söz konusu E Bölümü, 1) *Devlet, Millet ve Kurumlar*; 2) *Dış Politika*; 3) *Adliye ve Polis*; 4) *Eğitim, Bilim ve Kültür*; 5) *Ülke Savunması*; 6) *Maliye*; 7) *Çevre, Ulaşım, Enerji ve Komünikasyon*; 8) *Sağlık, İş ve Sosyal Güvence* ve nihayetinde 9) *Ekonomi* başlıklı dokuz alt bölümden oluşmaktadır⁶⁶. Bunların tamamında da Türkiye ile ilgili evrakları bulmak mümkündür. Fakat makalenin sınırlarını da aşmadan, doğrudan diplomatik evrakların bulunduğu dosyalardan bahsetmek daha doğru olsa gerek. Bunun için *Dış Politika* adlı ikinci alt bölümde evvela 2.1. *Dış Politik ve Dış Ekonomik İlişkiler*, ardından 2.1.1. *Dış Politik İlişkiler* alt kategorisinden ilgili künyelere bakmak gereklidir. *E2001B* başlangıçlı künyede, 1918-1946 yıllarını kapsayan *Dış Meseleler Bölümü: Merkezi Envantere* ulaşmak mümkün olacaktır. Bu envanterin *E2001B#B.2* kategorisinde, örneğin *Diplomatik ve Konsolosluk Temsilcilikleri* kısmında, İsviçre'nin yabancı ülkelerde temsilciliklerinin açılmasına ilişkin belgeler mevcuttur. Mesela, Atina, Belçika, Romanya, Chile ve Guatemala dışında Türkiye'de, İstanbul'da, bir elçilik açılmasına ilişkin müzakere evrakı bu bölümün *E2001B#B.21.11* künyesine sahiptir ve tam dosya numarası

62 **BAR-E2001B#1000/1501#313***, Az. A.43.8, Enver Pascha, 1920.

63 **BAR-E2001B#1000/1501#323***, Az. A.43.8, Talaat Pascha, 1919-1920.

64 **BAR-E2001B#1000/1501#305***, Az. A.43.8, Emir Chekib Arslan, 1919.

65 "Bestände", <https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/informationen/bestaende> [Erişim tarihi 26.05.2024].

66 "Thematische Übersicht", <https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/suche/bestaendeuebersicht> [Erişim tarihi 26.05.2024].

E2001B#1000/1501#813'tür⁶⁷. Dosyanın kendisi dijitalleştirilmemiştir. Dosya içeriğinde, Birinci Dünya Harbi'nin bitişi ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte Türkiye'de kalan İsviçrelilerin haklarının hangi ülkeler tarafından savunulacağı bağlamında tekrar gündeme gelen, İstanbul'da bir elçilik açıp açmama konusuna ilişkin evrakı bulmak mümkündür. Bu açıdan evraklar 1918-1920 yıllarına ilişkindir. Dosyada, Edouard Müller'in "Yakın Doğu'daki Diplomatik ve Konsolosluk Servisimiz"⁶⁸ başlıklı makalesini de içeren bir kitapçık dışında, 196 sayfa evrak mevcuttur⁶⁹.

Bunun dışında, Cumhuriyet'in ilk on yılında Türkiye ile İsviçre arasındaki diplomatik, siyasi, sosyal ve kültürel meselelerin müzakereleri ve muhtelif anlaşma taslak ve nihai metinleri barındıran, Türkiye (Türkei/Turquie) başlıklı dosyalar bu tarih aralığına ilişkin yapılacak incelemeler için esastır⁷⁰. Yine hukuk inkılabı sürecinde Medeni Kanun'un İsviçre'den alınmış olması, konu hakkında yapılacak çalışmalarda İsviçre Federal Arşivi'ni kaçınılmaz kılmaktadır. İsviçre'nin Eugen Huber vasıtasıyla kendi Medeni Kanunu'nu yazarken oluşan evrak ve Türkiye'nin İsviçre Medeni Kanunu'nu kabul etmesine ilişkin evrak Federal Arşiv'de bulunmaktadır. Bu evrakın incelenmesi, bir Doğu İslam ülkesinin nasıl olur da Batı Hristiyan örneğinde bir Medeni Kanun'u kabul edebildiğine, bununla da kalmayıp başarılı bir şekilde uygulayabildiğine ilişkin kıyaslamalı incelemelere olanak sağlamaktadır⁷¹. Yine, Türkiye'nin İsviçre Medeni Kanun'unu kabul etmesinin

67 Günümüzde kataloglar da dijitalleştirildiği için, nasıl tarama yapılacağına ilişkin bilgi vermek daha doğru görünmüştür. İlgili dosyanın dijital envanterdeki yerine en nihayetinde şuradan ulaşılabilir. Bk. "Frage der Errichtung einer Gesandtschaft in Konstantinopel", <https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/archiv/einheit/1621163> [Erişim tarihi 26.05.2024].

68 Edouard Müller, "Notre service diplomatique et consulaire dans le Proche-Orient", **Wissen und Leben**, Art. Institut Orell Füssli, Zürich, 17/18. Heft, XII. Jahrgang, 1. U. 15. Juni 1919, s.588-592.

69 Sayfalardan bazıları -genelde uzun metinler- kendi içinde numaralandırılmıştır. Bunun dışında sayfa sayısı numaralandırılmamıştır. Evrakların büyük kısmı, İsviçre Federal Arşivi evrakının çoğunluğu gibi, Fransızcadır. Bk. **BAR-E2001B#1000/1501#813***, Az. B.21.11, Frage der Errichtung einer Gesandtschaft in Konstantinopel, 1919-1920.

70 Örn. 1927-1930 yılları arası evrakı kapsayan "*Türkei I*" adlı dosya: **BAR-E2001C#1000/1537/#30***, Az. B.14.4; 1931-1933 yıllarını kapsayan "*Türkei II*" adlı dosya: **BAR-E2001C#1000/1537#31***, Az. B.14.4; 1930-1935 yıllarını kapsayan "*Türkei III*" adlı dosya: **BAR-E2001C#1000/1537#29***, Az. B.14.4.

71 İsviçre'de bu bağlamda önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. Bk. H.-L. Kieser, A. Meier ve W. Stoffel (Hg.), **Revolution islamischen Rechts: Das Schweizerische ZGB in der Türkei**, Chronos, Zürich, 2008. Yine bk. Çiğdem Dumanlı, "Mahrem Alanda Sivil Hukuk İnşası: Mahmut Esat Bozkurt'un Medeni Kanun Gerekçesi ve Eugen Huber Kaynakçası", **Belgi Dergisi**, C II, S 26, Yıl Yaz 2023, s.1-23.

doğrudan İsviçre tarafından nasıl değerlendirdiğine yönelik incelemelere imkân tanımaktadır.

İsviçre Federal Arşivi'nde sadece Türkiye'deki elçiliği veya Türkiye ile ilişkilerini kapsayan evraka değil, aynı zamanda İsviçre'deki elçilik ve konsolosluk evrakına ulaşmak mümkündür. Burada, Osmanlı döneminden itibaren İsviçre'deki temsilciliklerde bulunan personel ve bu personellerin zaman içindeki değişimi hakkındaki bilgiler ayrıca dikkat çekicidir. Bu bağlamda sadece Osmanlı son dönemi değil, Cumhuriyetin erken ve geç dönemlerindeki elçilik ve konsolosluk personeline ilişkin de bilgi bulmak mümkündür. İlginç bir örnek, 1925-1929 yılları arasında Türkiye'nin Bern Elçisi Mehmet Münir Ertegün⁷² ve sekreterler Rifat Necip Bey ile Rauf Hayri Bey'in dosyası olsa gerek⁷³.

İsviçre Federal Arşivi'nde Türkiye Cumhuriyeti tarihi veya Türkiye ile İsviçre ilişkilerine yönelik spesifik konularda da dosya bulmak mümkündür. Bunlar arasında yer alan Lozan Konferansı'na ilişkin evraklar değinilmeden geçilemeyecekler arasındadır. İsviçre'nin Lozan kentinde toplanan konferansın ilk görüşmelerine katılacak heyetlerin listeleri, bunların İsviçre'ye girişine dair pasaport ve vize bilgileri ile heyetlerin hangi otellerde kalacağına ilişkin bilgileri içeren dosya mühimdir⁷⁴. Bilindiği üzere Türkiye konferansa en kalabalık heyet olarak katılmış ve *Lausanne Palace*'da kalmıştır. Arşiv dosyasında bir belgeden, Türkiye'nin Bern temsilciğinden 36 heyet üyesi için diplomatik vize talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Vize talebi için gönderilen listede yazılı heyette, Başmuraşhas İsmet Paşa ile yardımcıları olan, tam yetkili delegeler Rıza Nur Bey ve Hasan Bey dışında sekreter, çeşitli hususlarda danışmanlar ve tercüman vardır⁷⁵. Bununla birlikte, İsviçre Federal Arşivi dosyalarında çok sayıda Lozan heyetleri listeleri mevcuttur

72 Öncekiler maslahatgüzâr konumunda iken, Mehmet Münir Ertegün Cumhuriyet döneminin ilk elçisidir. Bk. <https://bern-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> [Erişim tarihi 26.05.2024].

73 Söz konusu dosyalarda genelde kimin hangi görevde olduğu, önceki personelin yerine kimin geldiği veya personellerin adres bilgileri gibi çok az sayıda evrak mevcuttur. **BAR-E2001B#1000/1006#353***, Az. B.22.0, Personal der türk. Gesandtschaft. Personallisten, 1925, s.b. (4 sayfa evrak).

74 **BAR-E2001B#1000/1503#1554***, Az. B.56.21, Einreise der Delegation für die Orient-Konferenz in Lausanne 1922-1923.

75 Lègation de Turquie au Département Politique Fédéral, Lègation de Turquie au Département Politique Fédéral, Berne, 7 Décembre 1922, **a.g.d.**, s.b. (Bk. Ek 3.)

ve bunlardan bazıları farklıdır. Örneğin, Bern temsilciliğinin 7 Aralık'ta gönderdiği ve vize talebinde bulunduğu liste dışında, 31 Aralık 1922 tarihinde *basılan* ve dosyada yer alan delegasyon listesinde 37 kişi mevcuttur. Burada elçilik sekreteri Âli Bey, herhâlde vize talebinde bulunulmamış bir kişi olarak, listede ayrıca yer almaktadır⁷⁶. Söz konusu bu listede İngiliz heyeti 25 kişi, Fransız heyeti 26 ve Yunan heyeti 15 kişiden oluşmaktadır⁷⁷. Yine konferansa ilişkin genel bilgiler⁷⁸ veya 1923 yılında ikinci görüşmelere ilişkin bilgileri de içeren dosyalar konferansa yönelik mevcut arşiv materyalleri arasındadır. Türk heyeti ilk görüşmelere kalabalık gitmiş ve fakat -herhâlde diğer heyetlerdeki az sayıdaki temsili de gördükten sonra- ikinci görüşmelere yine Başmurahas İsmet Paşa başkanlığında 24 kişi olarak katılım sağlamış görünmektedir. Söz konusu listede İngiliz heyeti 9, Fransız heyeti yine 9 ve Yunan heyeti 5 kişiden oluşmaktadır⁷⁹. Lozan Konferansı'na ilişkin örnek olarak verilen bu dosyalarda da diğerlerinde de Konferans'ın gündem maddeleri dışında, taraflar arasındaki görüşmeler hakkında detaylı raporlar bulunmamaktadır. Evraklar daha ziyade, tarafsız organizatör ülke açısından, heyetlerin ülkeye girişine ilişkin polis ve vize prosedürü ve heyet listeleri ile heyetlerin nerede kalacaklarına ilişkin evrakı sunmaktadır.

Arşivde bulunan materyal hakkında bir fikir vermesi açısından bahsedilen dosya ve evraklar, Cumhuriyet dönemine ilişkin evrakın geneline ilişkin sadece ufak bir kesit sunmaktadır.

76 Heyet listeleri kıyaslandığında birkaç farklı isim de dikkat çekmektedir. Bu sebeple konferans süresince heyete dâhil olan veya çıkanlar Lozan Konferansı'na ilişkin araştırmalarda gözden kaçırılmamalıdır. Yine İsviçre'ye giriş için gerekli vize, doğrudan İsviçre'de bulunan Elçilik Sekreteri Ali Bey örneğinde olduğu gibi, kimileri için gerekli olmamıştır. Her hâlükârda *basılan* delegasyon heyetleri listeleri daha esaslı olsa gerek. Burada vize ile girenler ve -ihtimal ki- doğrudan Lozan'da bulunduğu için evvelki vize listelerinde yer almayanların isimlerinin geçtiği anlaşılmaktadır. bk. "Liste des Délégations et Organisation de la Conférence, 31 décembre 1922", **a.g.d.**, s.14 (Ayrıca bk. Ek 4).

77 "Liste des Délégations et Organisation de la Conférence, 31 décembre 1922", **a.g.d.**, s.6-9. Diğer heyetler de Türk heyetinden daha az üye barındırmaktadır.

78 **BAR-E2001B#1000/1503#1555***, Az. B.56.21, Friedenskonferenz in Lausanne, Allgemeines, 1922-1923.

79 Diğer heyetlere de bakıldığında, burada da Türk heyeti yine en kalabalık heyettir. Bk. "Conférence de Lausanne-Liste des Délégations, 23 Avril 1923", **BAR-E4320A#1000/849#67***, Az. 8-7, Friedenskonferenz in Lausanne, 1922-1923, s.41-53. (Ayrıca bk. Ek 5).

SONUÇ

İsviçre’de bulunan arşivler, sahip oldukları milyonlarca evrak, fotoğraf, film ve benzeri tarih kaydıyla, tarih araştırmaları için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı oluşturmaktadırlar. Bunlar içerisinde şehir ve kantonal arşivlerin daha kısıtlı imkânlarla ve evraka sahip olduğu anlaşılırken, İsviçre Federal Arşivi hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir arşiv olarak ön plana çıkmaktadır.

İsviçre ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik takip, iletişim ve ilişkilere yönelik evrak, Osmanlı topraklarında yaşayan İsviçrelilerin ticari ve siyasi hukuku ile İsviçre’nin farklı şehirlerinin müdavimi olmuş Türk bürokrat, diplomat ve entelektüeller üzerine yoğunlaşırken, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde sınırları anlaşmalarla çizilmiş bilateral bir ilişki ve buna yönelik evrak dikkat çekmektedir. Bilhassa göç ve ticaret konularında Osmanlı Devleti’nde başlamış, üçüncü ülkeler üzerinden yürütülmüş müzakere ve anlaşmaların Cumhuriyet döneminde nihayete erdiği söylenebilir.

266

İsviçre Federal Arşivi bu açılardan, Birinci Meşrutiyet öncesi, Osmanlı’da muhalif bir entelektüel süreçten başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar geniş bir yelpazede konu başlıklarına kaynak sunmaktadır. Bu kaynaklarla, Osmanlı dönemi aydınlarının İsviçre’deki faaliyetleri, Osmanlı topraklarında İsviçreli göçmenlerin hak ve hukuku, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele sürecinde İttihat ve Terakki üyelerinin yurt dışı faaliyetleri, Lozan görüşmelerine ilişkin organizatör ülkede biriken daha ziyade heyetlere yönelik inceleme evrakları, Cumhuriyet’in inşası ile birlikte diplomatik görüşmeler ve Medeni Kanun’a yönelik kapsamlı incelemeler yapılabilir durumdadır. Bunun dışında, İsviçre’nin hem Birinci hem de İkinci Dünya Harbi’nde tarafsız kalmasından dolayı, Alman ve Avusturya arşivlerindeki gibi bir diplomatik rapor yoğunluğunun mevcut olmadığı da söylenebilir. Bu durum, söz konusu iki konu başlığında yapılabilecek araştırmalar için kısıtlı bir imkân sunsa da, bir diğer açıdan oldukça yoğun bir materyal hazinesini ortaya koymaktadır: İsviçre’nin tabiyatı itibarıyla de tarafsızlığı, birçok ikili veya uluslararası anlaşma ve sözleşmenin bu topraklarda yapılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda makalede verilen bir örnek Cenevre Sözleşmesi bir diğeri de Lozan Antlaşması’dır ve fakat Trablusgarb Harbi sonrası imzalanan Ouchy Antlaşması (1912) dâhil diğer birçok örnek verilebilir durumdadır.

Makalenin bizzat İsviçre’de veyahut dijital ortamın sunduğu imkânlarla uzaktan yapılacak incelemelere bir ilk bilgi oluşturması makale yazarının temennisidir.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This*
Plagiarism Detection *paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma
Ethical Statement bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası
Open Access License Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Schweizerisches Bundesarchiv (*İsviçre Federal Arşivi*)

BAR-E2#1000/44#307*, Az. B.232, Übereinkunft vom 22.8.1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, Ratifikation durch die Schweiz.

BAR-E2#1000/44#309*, Az. B.232, Ratifikation und Beitritte zur Genfer Konvention vom 22. August 1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, 1864-1907.

BAR-E2#1000/44#315*, Az. B.232, Frage betr. Verwendung des roten Halbmondes an Stelle des roten Kreuzes durch die Türkei, 1876-1877.

BAR-E2#1000/44#529*, Az. C.211. Notizen u.a.m. zur Geschichte der diplomatischen Vretretung der Schweiz im Ausland, 1789-1893.

BAR-E2#1000/44#531*, Az. C.220.18, Frage der Errichtung einer diplomatischen Vertretung für das Ottomanische Reich, 1858.

BAR-E2#1000/44#532*, Az. C.212, BB vom 18.7.1867 betr. die diplomatische Vertretung der Schweiz im Ausland, 1866-1867.

BAR-E13#1000/38#530*, [Kein Aktenzeichen vorhanden. sic!], Verhandlungen mit der Türkei betr. den Abschluss eines Handels-, Niederlassungs- und Konsularvertrages..., 1882-1900.

BAR-E2001B#1000/1501#305*, Az. A.43.8, Emir Chekib Arslan, 1919.

BAR-E2001B#1000/1501#313*, Az. A.43.8, Enver Pascha, 1920.

BAR-E2001B#1000/1501#323*, Az. A.43.8, Talaat Pascha, 1919-1920.

BAR-E2001B#1000/1006#353*, Az. B.22.0, Personal der türk. Gesandtschaft. Personallisten, 1925.

BAR-E2001B#1000/1501#813*, Az. B.21.11, Frage der Errichtung einer Gesandtschaft in Konstantinopel, 1919-1920.

BAR-E2001B#1000/1503#1554*, Az. B.56.21, Einreise der Delegation für die Orient-Konferenz in Lausanne, 1922-1923.

BAR-E2001B#1000/1503#1555*, Az. B.56.21, Friedenskonferenz in Lausanne, Allgemeines, 1922-1923.

BAR-E2001C#1000/1531#504*, Az. B.21.14, Errichtung einer Gesandtschaft in der Türkei I, 1926-1927,

BAR-E2001C#1000/1537/#30*, Az. B.14.4, Türkei, I, 1927-1930.

BAR-E2001C#1000/1537#31*, Az. B.14.4, Türkei, II, 1931-1933.

BAR-E2001C#1000/1537#29*, Az. B.14.4, Türkei, III, 1930-1935.

BAR-E4320A#1000/849#67*, Az. 8-7, Friedenskonferenz in Lausanne, 1922-1923.

Staatsarchiv Kanton Bern (Bern Kantonal Arşivi)

StAB, B XI 173, Akten über die Pest in der Levante und der europäischen Türkei (verseuchte Schiffe), 1783-1787.

StAB, FN Jost N 4273, Türkische Gesandtschaft: Gruppenbild, 10.1940.

<https://www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=460877> [Erişim Tarihi: 29.5.2024].

StAB, BB. 4.1.2553, Eidgenössisches Politisches Department an die Polizeidirektion des Kantons Bern, 1. August 1947, p.A. 14.31.1.-MY.

Der Polizeidirektor des Kantons Bern an das Eidgenössische Politische Department, 9. September 1947, 1991/47 ad. p.A.14.31.1. MY, s.b.

StAB, FN Nydegger 3386, Faik Zihni Akdur, Botschafter der Türkei, 1954.

<https://www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=530033> [Erişim Tarihi: 29.5.2024].

StAB, FN Jost P 9573, Herr F. Özkiliç, Türkische Botschaft, Bern, 6. 1965.

Resmî Gazete

“Harb Felâketzedelerinin Himayesine dair 12 Ağustos 19-19 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin onanması hakkında Kanun”, **T.C. Resmî Gazete**, 30 Ocak 1953, S 8322, s.5373-5426.

Kitap ve Makaleler

Aeschbacher, Marcel, (in Zusammenarbeit mit dem Stadtarchiv), “Wieder starke Zunahme der Asylbewerber”, **Sozialpolitik 1817 bis 1998**, Stadtarchiv Bern, SAB_D3_5_4, DT 7 2 4.

Aksan, Zeki Mesud, “1949 Cenevre Sözleşmeleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 7, S 3, Yıl 1950, s.37-57.

Binark, İsmet, “Önsöz”, **Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 11, Ankara 1993.

Die Burgergemeinde Bern- Gegenwart und Geschichte, 2. Korrigierte und ergänzte Auflage, Verlag Stämpfli+Cie AG, Bern, 1993.

Dışişleri Bakanlığı Yıllığı, 1964-1965, tarihsiz.

“Mahrem Alanda Sivil Hukuk İnşası: Mahmut Esat Bozkurt’un Medeni Kanun Gerekçesi ve Eugen Huber Kaynakçası”, **Belgi Dergisi**, C II, S 26, Yıl Yaz 2023, s.1-23.

Dumanlı, Çiğdem, “Müzakereden Muahedeye: Türkiye ile İsviçre İlişkileri Bağlamında Türkiye’deki İsviçreli Göçmenlerin Durumu (1918-1965)”, **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 8, Sayı 2, Güz 2023, s.1427-1451.

Die Deutsche Türkenpolitik, Vossische Buchhandlung, Berlin, 1921.

Helfferrich, Karl, “Almanya’nın Türk Politikası”, Çev. Çiğdem Dumanlı, **Türk Tarihçiliğinde Kırk Yıl: Prof. Dr. Mustafa Yılmaz’a Armağan**, Ed. Sadık Erdaş-Seyfi Yıldırım, Ankara 2023, s.465-503.

Jahrbuch, Statistisches Amt der Stadt Bern, Stadtarchiv Bern, SAB_1077_1_18, 1945/1946.

Kieser, H.-L., A. Meier ve W. Stoffel (Hg.), **Revolution islamischen Rechts: Das Schweizerische ZGB in der Türkei**, Chronos, Zürich 2008.

Meyrat, Walter, **Das schweizerische Bundesarchiv von 1798 bis zur Gegenwart**, Bern 1972.

Müller, Edouard, “Notre service diplomatique et consulaire dans le Proche-Orient”, **Wissen und Leben**, Art. Institut Orell Füssli, Zürich, 17/18. Heft, XII. Jahrgang, 1. U. 15. Juni 1919, s.588-592.

Stadtarchiv Porträt, Stadt Bern Staatskanzlei, Bern, Januar 2015.

Verwaltungsbericht für das Jahr 1925, Bericht des Gemeinderates der Stadt Bern an den Stadtrat betreffend den allgemeinen Gang und die Ergebnisse der Gemeindeverwaltung im Jahre 1925, Stadtarchiv Bern, SAB_GR_17_15.

Bildiri ve Ansiklopedik Maddeler

Beydilli, Kemal, “Boğazlar Meselesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C 5, Y 1992, s.266-269.

Dumanlı, Çiğdem, “Almanya, Avusturya ve İsviçre Arşivlerinden Osmanlı Devleti ile İlgili 19. Yüzyıla Ait Lâyiha Örnekleri”, **9. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi**, Bildiri Tam Metin Kitabı, Ed. Huriye Emen, Asos Yayınları, Ankara 2020, s.223-233.

Tezler

Yeşilçöllü, Mehmet Ali, **Türkiye-İsviçre İlişkileri (1945-1960)**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.

Dijital Katalog ve İnternet Sayfaları

Archivio di Stato del Cantone Ticino,

<https://www4.ti.ch/decs/dcsu/asti/asti> [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Bestände im Überblick”,

<https://www.burgerbib.ch/de/burgerbibliothek/was-macht-die-burgerbibliothek-bern/bestaende-im-ueberblick> [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Bestände”, <https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/informationen/bestaende> [Erişim tarihi 26.05.2024].

“Cantonal Archives”, <https://www.eda.admin.ch/countries/usa/en/home/services/genealogy/research-switzerland/staatsarchive.html> [Erişim tarihi 10.07.2024].

“Das Bundesarchiv”, www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv.html [Erişim tarihi 16.05.2024].

Franz Friedrich Freudenberger, **Erinnerungen aus der Türkei**, Sig. Mss.h.h.LII.241.3, 1. Band: Konstantinopel, 1851-1852, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=34103> [Erişim tarihi 16.05.2024].

Fotoalbum (ungebunden), Forschungsreise Mesopotamien, Teil 1, ca. 1911, Sig. N Samuel Guyer 161, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=508705> [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Frage der Errichtung einer Gesandtschaft in Konstantinopel”,

<https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/archiv/einheit/1621163>
[Erişim tarihi 26.05.2024].

“Geschichte des Bundesarchivs”,

www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv/geschichte.html
[Erişim tarihi 16.05.2024].

Helvetic Archives, <https://www.helveticaarchives.ch/detail.aspx?ID=167089>
[Erişim tarihi 16.05.2024].

Jahresüberblick 1989, Reisebericht Türkei und Donau (1988) und Karte an Rudolf und Siliva Gmür mit Zeichnung von Georges Grosjean, Sig. ES 36 (11),

<https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=175511> [Erişim tarihi
16.05.2024].

“Koranteil, Cod. 655 (A)”,

<https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=130688> [Erişim tarihi
16.05.2024].

Les Archives AEG d'état de Genève, <https://archives-etat-ge.ch/> [Erişim
tarihi 16.05.2024].

“Online access to the Federal Archives”, www.recherche.bar.admin.ch [Erişim
tarihi 18.05.2024].

Online Archivkatalog des Stadtarchivs Zürich,

[scopeArchiv - Resultatliste \(stadt-zuerich.ch\)](http://scopeArchiv-Resultatliste(stadt-zuerich.ch)) [Erişim tarihi 16.05.2024].

Reisebericht: Türkei, 1993, Sig. N. Emanuel Pulver 240,

<https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=463709> [Erişim tarihi
16.05.2024].

Staatsarchiv Bern, “Archivalien”,

<https://www.staatsarchiv.sta.be.ch/de/start/bestaende/archivalien.html>
[Erişim tarihi 10.07.2024].

Staatsarchiv Kanton Zürich,

<https://www.zh.ch/de/direktion-der-justiz-und-des-innern/staatsarchiv.html>
[Erişim tarihi 16.05.2024].

Staatsarchiv Graubünden,

<https://www.gr.ch/DE/institutionen/verwaltung/ekud/afk/sag/Seiten/start.aspx>
[Erişim tarihi 16.05.2024].

Stadtarchiv Aarau, “Archivbestände”,

<https://www.aarau.ch/kultur-freizeit/kultur/stadtarchiv.html/183> [Erişim tarihi 16.05.2024].

Schweizerisches Wirtschaftsarchiv, Universität Basel, www.wirtschaftsarchiv.ub.unibas.ch/de [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Thematische Übersicht”,

<https://www.recherche.bar.admin.ch/recherche/#/de/suche/bestaendeuebersicht> [Erişim tarihi 26.05.2024].

Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyükelçiliği, “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”,

<https://bern-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> [Erişim Tarihi: 28.5.2024].

“Verhandlungen über einen Handelsvertrag zwischen Bern, Zürich und der Türkei”, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=293267> [Erişim tarihi 16.05.2024].

Walter Neeser, **Ferien in İstanbul, 06.09.1951-25.09.1951**, Sig. N. Walter Neeser 624, <https://katalog.burgerbib.ch/detail.aspx?ID=511310> [Erişim tarihi 16.05.2024].

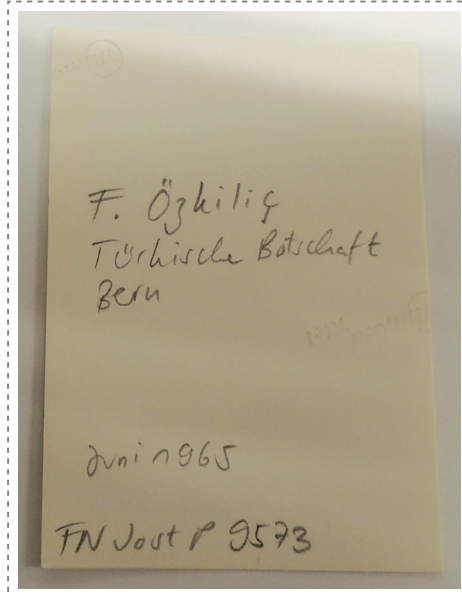
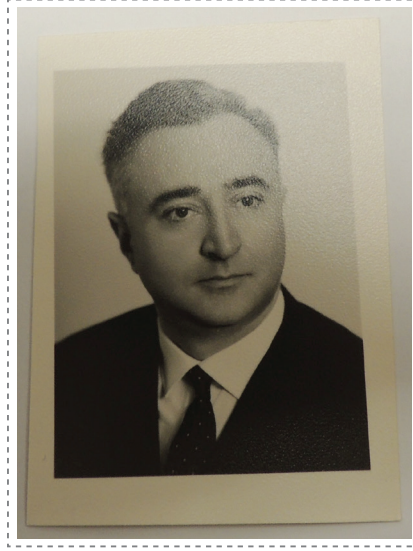
“Was macht die Burgerbibliothek Bern?”, <https://www.burgerbib.ch/de/burgerbibliothek/was-macht-die-burgerbibliothek-bern> [Erişim tarihi 16.05.2024].

“Zahlen und Fakten”, <https://www.bar.admin.ch/bar/de/home/ueber-uns/das-bundesarchiv/zahlen-und-fakten.html>, [Erişim tarihi 18.05.2024].

EKLER

Ek-1.

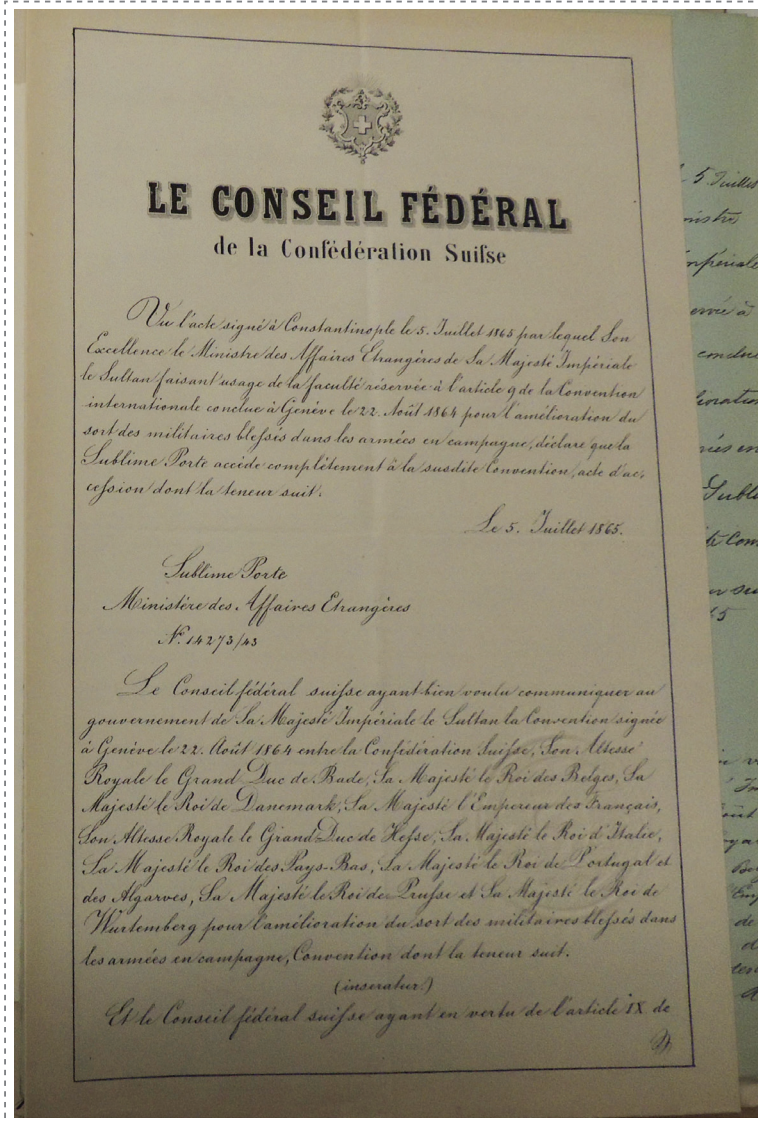
Bern Büyükelçisinde görevli F. Özkılıç'ın [Başkâtip Osman Fuad Özkılıç?] kimlik fotoğrafı. **StAB, FN Jost P 9573**, Herr F. Özkiliç, Türkische Botschaft, Bern, 6. 1965. (2 sayfa vesika).

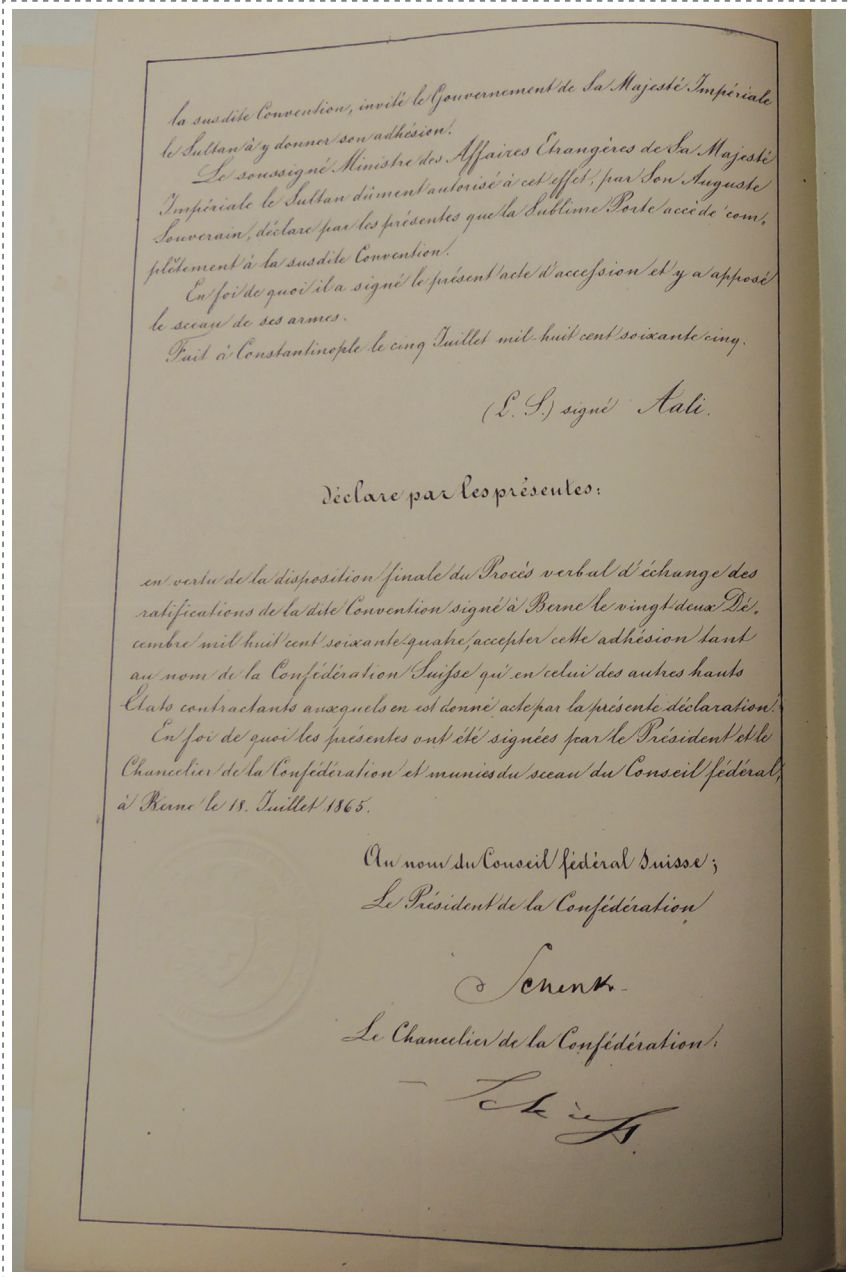

Ek-2.

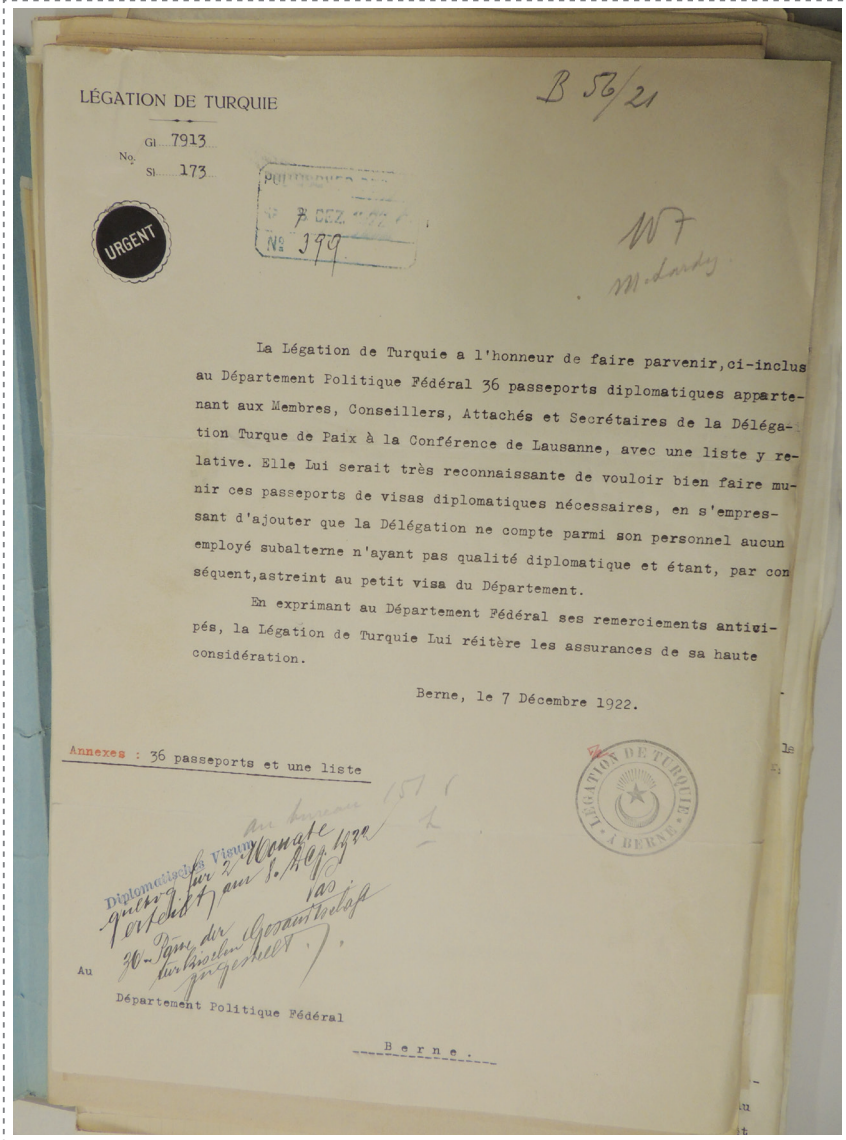
Osmanlı Devleti'nin 1864 tarihli Cenevre Konvansiyonuna dâhili, 5 Temmuz 1865'te dönemin Hariciye Nazırı Âli Paşa tarafından imzalanmıştır. **BAR-E2#1000/44#309**, Az. B.232, Ratifikation und Beitritte zur Genfer Konvention vom 22. August 1864 zur Linderung des Loses der im Felddienst verwundeten Soldaten, 1864-1907, s.b. (2 sayfa evrak).

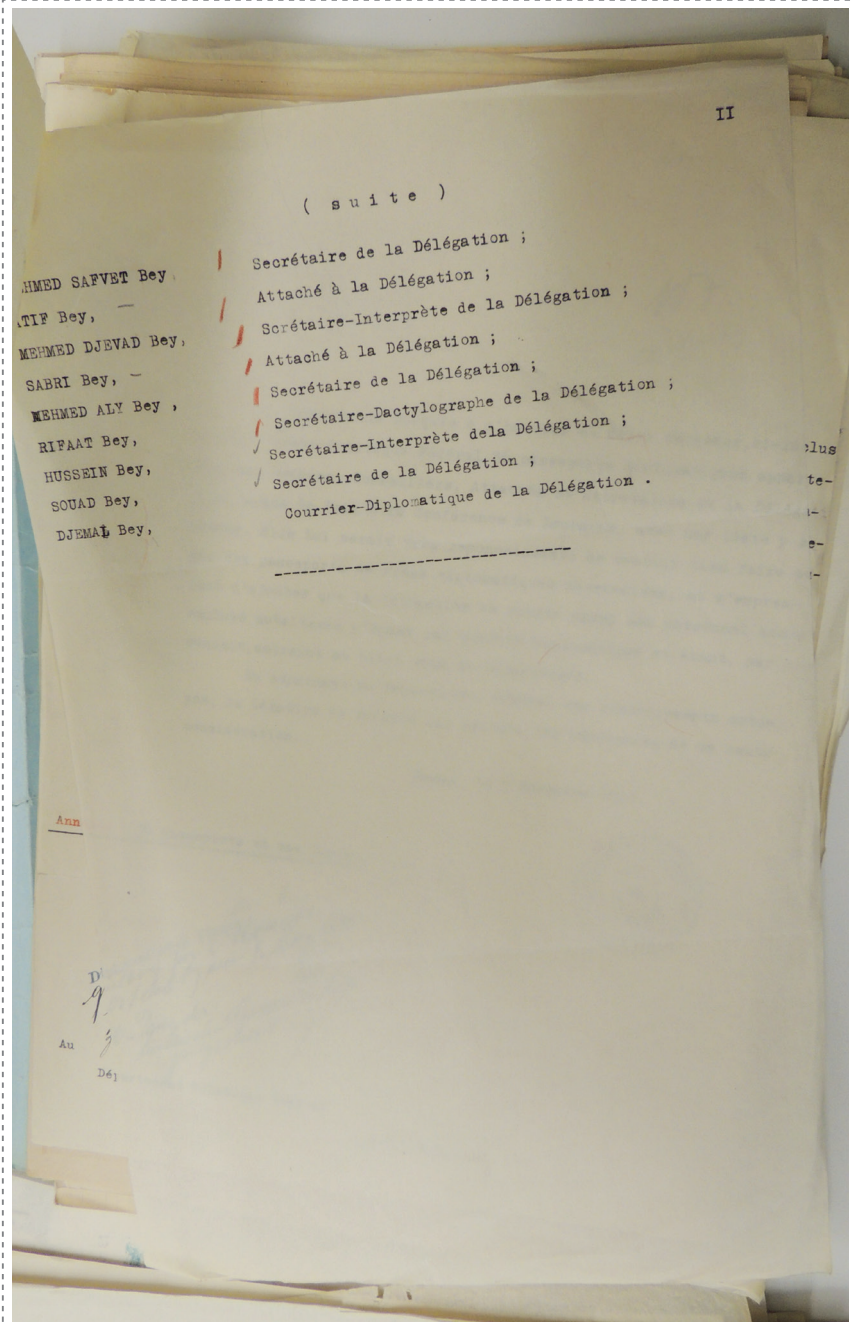
EK-3.

Türkiye'nin Bern temsilciliğinden Lozan Konferansı'ndaki heyet için diplomatik vize talebi ve ekli heyet listesi. Légation de Turquie au Département Politique Fédéral, Berne, 7 Décembre 1922, **BAR-E2001B#1000/1503#1554***, Az. B.56.21, Einreise der Delegation für die Orient-Konferenz in Lausanne 1922-1923, s.b. (3 sayfa evrak).

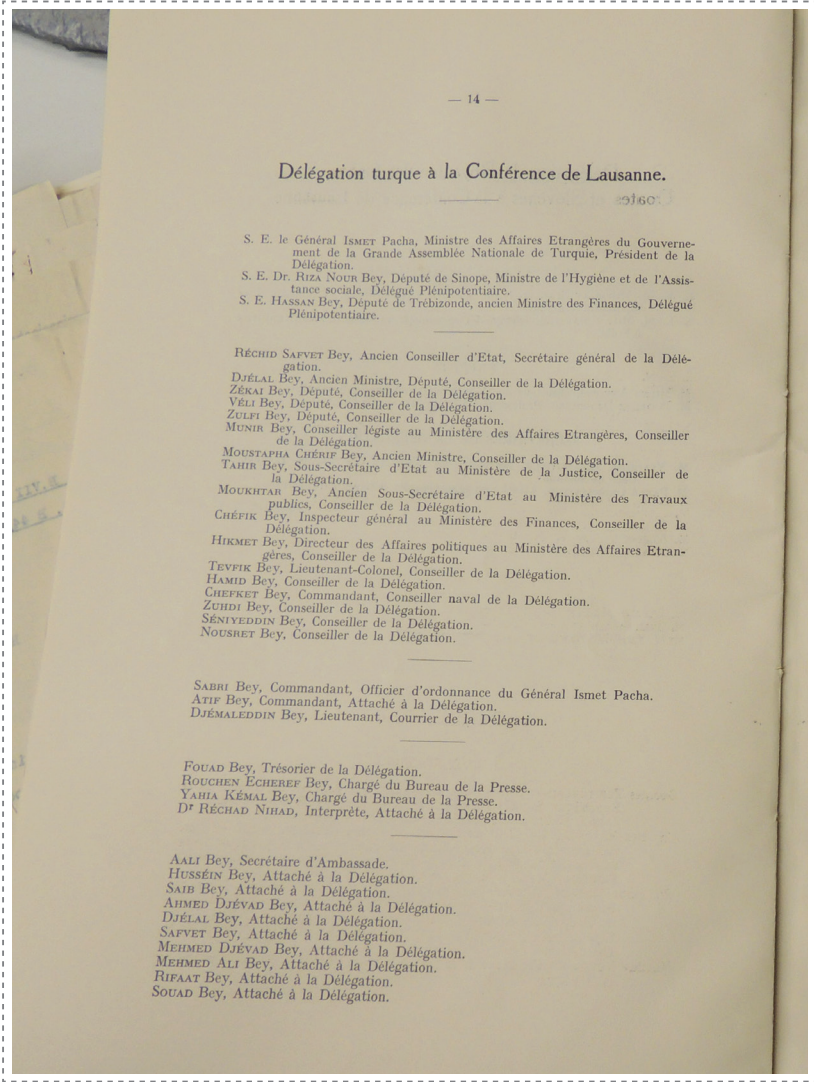
LISTE DE LA DELEGATION TURQUE A LA CONFERENCE DE LA
PAIX A LAUSANNE .

- S.E. ISMET Pacha / ✓ / Ministre des Affaires Etrangères, Président de la
Délégation ;
- S.E. Docteur RIZA NOUR Bey, / ✓ / Ministre des Affaires Sanitaires et de l'Assistance
Sociale , Délégué ;
- S.E. HASSAN Bey , / ✓ / Ancien Ministre, Délégué ;
- MAHMOUD DJELAL Bey, / / Ancien Ministre, Député, Conseiller de la Délégation ;
- VELY Bey, / / Député, Conseiller de la Délégation ;
- ZULFI Bey, / / Député, Conseiller de la Délégation ;
- ZEKAYI Bey , / / Député, Conseiller de la Délégation ;
- A.HAMID Bey, / / Conseiller de la Délégation ;
- MOUSTAFA CHEREF Bey, / / Ancien Ministre, Conseiller de la Délégation ;
- MUNIR Bey, / / Conseiller Légiste du Ministère des Affaires Etrangères
Conseiller de la Délégation ;
- MOUHTAR Bey, / / Conseiller de la Délégation ;
- TAHIR Bey , / / Sous-Secrétaire d'Etat à la Justice, Conseiller de la
Délégation ;
- HIKMET Bey, / / Directeur Général des Affaires Politiques au Ministère
des Aff. Etrangères, Conseiller de la Délégation ;
- ZUHDI Bey , / / Conseiller de la Délégation ;
- TEVFIK Bey, / / Lieutenant-Colonel, Conseiller de la Délégation ;
- CHEVKET Bey, / / Capitaine de Frégate, Conseiller de la Délégation ;
- FOUAD Bey, / / Directeur Général de la Comptabilité Publique au Minis-
tère des Finances, Conseiller-Trésorier de la Délégation ;
- NUSSRET Bey, / / Conseiller de la Délégation ;
- CHEFIK Bey, / / Conseiller de la Délégation ;
- SUNIYEDDIN Bey, / / Conseiller de la Délégation ;
- CHUKRI Bey, / / Conseiller de la Délégation ;
- ROUCHEN BOHREF Bey, / / Attaché à la Délégation ;
- Madame Rouchen BOHREF / / Epouse du précédent ;
- YAHYA KEMAL Bey, / / Attaché à la Délégation ;
- RECHID SAFVET Bey, / / Secrétaire Général de la Délégation ;
- DJELAL Bey, / / Secrétaire de la Délégation ;
- SULEYMAN SAIB Bey, / / Secrétaire de la Délégation ;

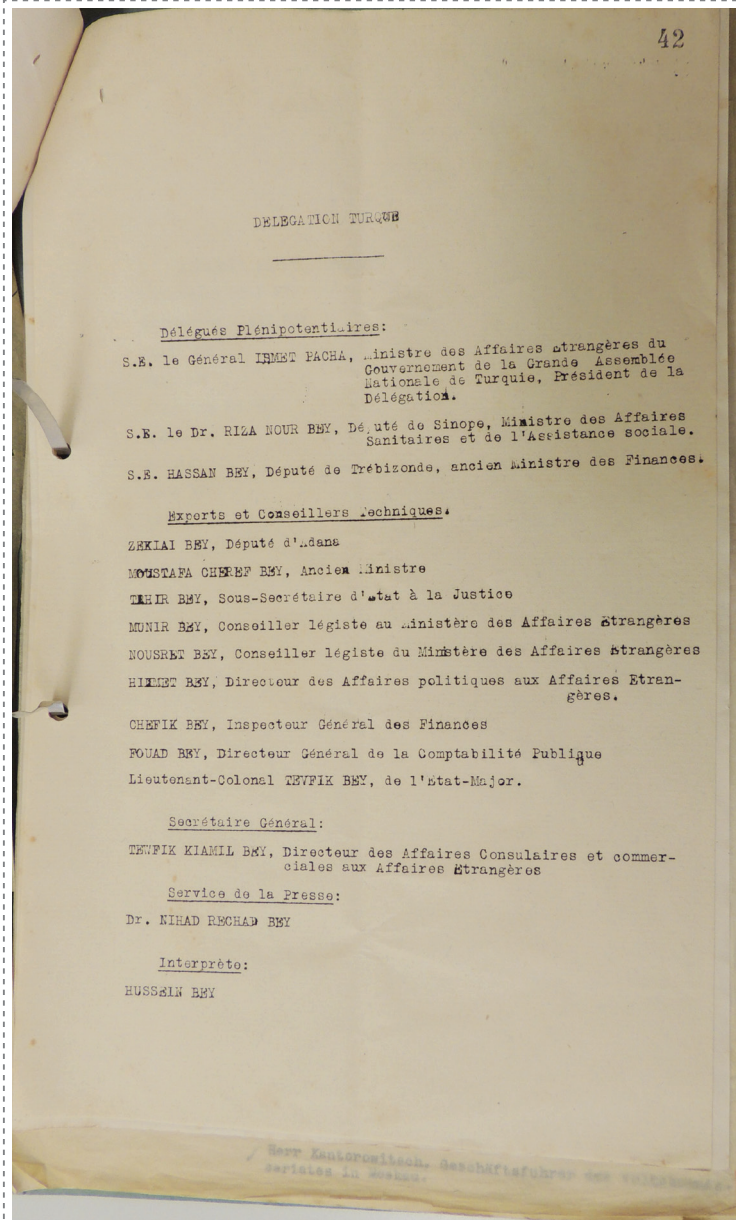
EK-4.

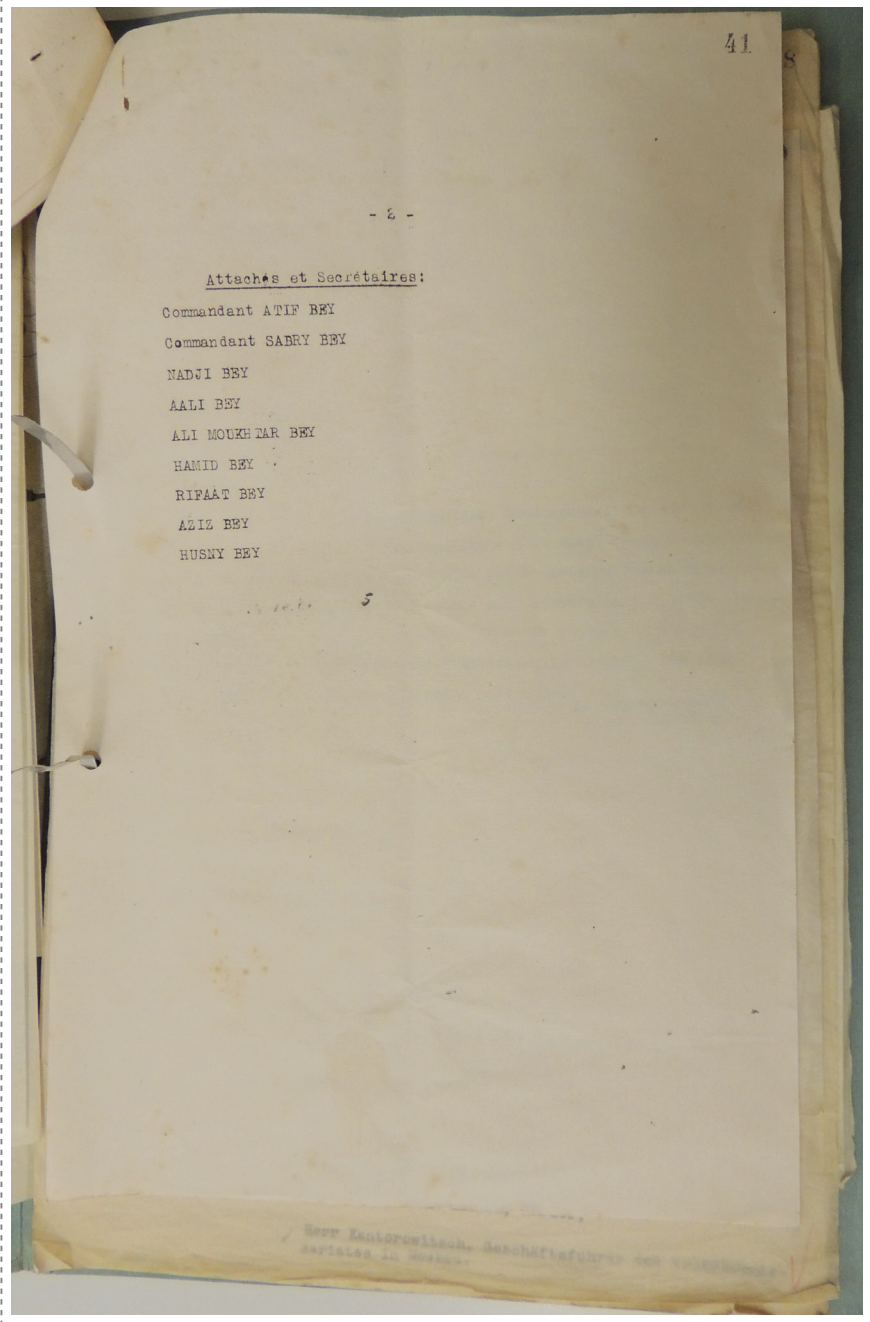
Lozan Konferansı'na katılan ilk heyetin listesi. "Liste des Délégations et Organisation de la Conférence, 31 décembre 1922", **BAR-E2001B#1000/1503#1554***, Az. B.56.21, Einreise der Delegation für die Orient-Konferenz in Lausanne 1922-1923, s.14. (1 sayfa evrak)

EK-5.

Lozan Konferansı'na katılan ikinci heyetin listesi. "Conférence de Lausanne-Liste des Délégations, 23 Avril 1923", **BAR-E4320A#1000/849#67***, Az. 8-7, Friedenskonferenz in Lausanne, 1922-1923, s.41-42.(2 sayfa evrak).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI İÇİN İTALYA ARŞİVLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

MEVLÜT ÇELEBİ*

ÖZ

Modern çağda devletler arasındaki ilişkiler çok karmaşık ve çok boyutlu hâle gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak ulusların ve devletlerin tarihlerinin yazımında yabancı kaynakların yeri ve önemi giderek artmaktadır. Türkler dünyanın değişik yerlerinde devletler kurmuş ve pek çok ulusla etkileşim yaşamıştır. Dolayısıyla Türk tarihinin araştırılmasında da ilişki ve etkileşim içerisinde bulunduğu devletlerin kaynaklarının kullanılması gereklidir. Yabancı kaynakların kullanılması yerel kayıtları teyit edeceği gibi yeni bilgilere ulaşma fırsatı da verecektir.

Türklerle İtalyanların ilişkilerinin tarihi yüzlerce yıl geriye gitmektedir. İki ülke arasında siyasetten ticarete, sanattan spora kadar çok yönlü ilişkiler yaşanmıştır. Her iki ülke için de geçerli olmak üzere karşılıklı olarak resmî ve özel arşivlerin kullanılması şarttır. Bunu Türk tarihi açısından ele alacak olursak şu noktalara dikkat çekmek isteriz. Bu yazıda yakın dönem Türk tarihi için en önemli İtalya arşivleri hakkında bilgiler vereceğiz. Hepsi de Roma'da bulunan söz konusu arşivler içerisinde Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri (İtalya Dışişleri Bakanlığı Diploması Tarihi Arşivi) özel bir yere sahiptir. Trablusgarp Savaşı'ndan 1960'lara kadar Türkiye-İtalya ilişkilerinde en fazla malzemeye sahip arşivdir. Bunun dışında siyasi ilişkiler açısından önemli bir diğer arşiv de Archivio Centrale dello Stato'dur. (Devlet Merkez Arşivi) daha ziyade askerî belgelerin

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE,
mevlutcelebi@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-8244-661X

muhafaza edildiği Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito (Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanlığı Arşivi askerî ilişkiler bakımından son derece önemli bir arşivdir.

Bu makalede incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlamaya çalışan nitel bir araştırma yöntemi takip edilmiştir. 1997 yılından beri çalışmakta olduğumuz bu arşivler hakkında teknik ve edindiğimiz deneyimlere dayalı bazı bilgiler vereceğiz. Bunların dışında bizzat çalışmamakla birlikte haklarında bilgi sahibi olduğumuz diğer bazı arşivler hakkında da bilgiler vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İtalya, Osmanlı Devleti, Cumhuriyet Dönemi, Arşivler.

GENERAL INFORMATION ABOUT ITALY ARCHIVES FOR HISTORICAL RESEARCH OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE

ABSTRACT

In the modern age, relations between states have become very complex and multidimensional. As a result of this, the place and importance of foreign sources in writing the history of nations and states is increasing. Turks established states in different parts of the world and interacted with many nations. Therefore, in researching Turkish history, it is necessary to use the sources of the states with which it has relations and interaction. Using foreign sources will confirm local records and also provide the opportunity to access new information.

The history of relations between Turks and Italians date back hundreds of years. There have been multifaceted relations between the two countries, from politics to trade, from art to sports. Mutual use of official and private archives is a must for both countries. If we consider this from the perspective of Turkish history, we would like to draw attention to the following points. In this article, we will give information about the most important Italian archives for recent Turkish history. Among these archives, all of which are located in Rome, Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri (Diplomatic History Archive of the Italian Ministry of Foreign Affairs) has a special place. It is the archive with the most material on Turkey-Italy relations from the Tripoli War to the 1960s. Apart from this, another important archive in terms of political relations is Archivio Centrale dello Stato. (State Central Archive) Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito (Land Forces Staff Archive), where military archives are kept, which is an extremely important archive in terms of military relations.

In this article, a qualitative research method that is inquisitive, interpretive and strives to understand the problem in its natural environment has been followed. We will give some technical information about these archives, which we have been working with since 1997, and based on our experience. Apart from these, we will also give information about some other archives that we have information about, although we do not work with them personally.

Keywords: Türkiye, Italy, Ottoman Empire, Republic of Türkiye, Archives.

GİRİŞ

Türkler, tarihin en eski milletlerinden birisi olarak dünyanın değişik coğrafyalarında yaşamış ve devletler kurmuştur. Böyle olunca pek çok devletle ve milletle de komşuluk yapmış, etkilemiş ve etkilenmişlerdir. Hâliyle böyle bir milletin tarihi yalnızca kendi kaynaklarıyla yazılmaya kalkılırsa eksik kalır. Bu açıdan bakılınca Türk tarihinin ilk dönemleri için Çin kaynaklarının kullanılmaması düşünülemez; Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra kurulan Selçuklular ve diğer İslam devletlerinin tarihlerini araştırmak için Arap ve Fars kaynaklarını kullanmak şarttır. Türklerin Anadolu’ya geliş süreçlerinde ve Anadolu’da kurdukları beylikler ve Osmanlı Devleti tarihlerinin araştırılmasında Bizans kaynaklarının kullanılmaması eksikliklerdir. Balkanlardan Kafkaslara, Anadolu’dan Orta Doğu’ya kadar geniş bir coğrafyada yüzlerce yıl hüküm süren Osmanlıların tarihlerinin bütün yönleriyle ele alınması ancak söz konusu coğrafyadaki kaynakların kullanılmasıyla mümkündür. Nihayet bir bağımsızlık savaşının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarihinin araştırılmasında da yabancı arşiv ve diğer kaynakların kullanılmasının gerekli, hatta zorunlu olduğu ortadadır. Bu sadece Türklerin tarihi için gerekli değildir. Aynı zamanda Türklerin ilişki içerisinde olduğu Çinlilerden Macarlara, Gürcülerden Tunuslulara kadar çok geniş bir coğrafya için de geçerlidir.

Bu açıdan yaklaşıldığında Türk tarihinin yazımında, Türklerle ilişkileri çok eskilere giden İtalyan arşivlerinin kullanılması gerekliliği de ortadadır. Milattan önce 8. yüzyılın başında İtalya’da güçlü bir devlet kuran Etrüsklerin Türk kökenli oldukları iddiası ve tartışmaları bir kenara bırakılacak olursa Türklerle İtalyanlar arasındaki doğrudan ilk ilişki, 5. yüzyıl ortalarında Hunların, Roma kapılarına kadar ulaşmalarıyla olmuştur. Bu iletişimin günümüze uzanan kalıntıları; İtalyan sahne sanatlarına hâlâ malzeme veriyor olması ve İtalyanların ve genelde Avrupalıların Türklere karşı bilinçaltı ön yargısını ifade eden “Mamma li Turchi” (Anneciğim, Türkler!) deyimidir. Türklerle İtalyanlar arasındaki bu ilk ilişkinin sonrasını tayin eden coğrafya olmuştur. İtalyanlar, tarih boyunca, Levante (Doğu) dedikleri Doğu Akdeniz bölgesine ve dolayısıyla Anadolu’ya ve orada yaşayan halka siyasi, ekonomik ve dinî nedenlerden ötürü yakından ilgi göstermişlerdir. Roma İmparatorluğu ve daha sonra kurulan Venedik, Ceneviz, Napoli, Floransa gibi İtalyan şehir devletlerinin Anadolu’ya ilgileri Türklerin bu topraklara hâkim olduğu dönemde de devam etmiştir. Türkler, Anadolu’ya egemen olurken kendilerinden önceki

siyasi otoritenin mirasçısı gibi davranmışlardır. İtalyanlar da, Anadolu'ya hâkim olan bu yeni halkı merak etmişler ve ilgi göstermişlerdir. Onun içindir ki; İtalyanların Anadolu'ya yerleşen Selçukluların Türk olduklarını vurgulamak için Turchi ve onlara ait toprakları belirtmek için ilk kez 11. yüzyılda kullandıkları Turchia (Turquia) deyimleri zamanla yaygınlaşarak günümüze kadar gelmiştir.

Türklerle İtalyanlar arasındaki ilişkileri en iyi açıklayacak iki sözcük “savaş” ve “ticaret” olsa gerektir. Özellikle Osmanlı Devleti döneminde bu iki parametre ilişkileri yönlendirmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte Bizans Devleti ortadan kalkmış olmasına rağmen Türkler Bizans Devleti'nin mirasçısı gibi davranmışlardır. Venedik, Ceneviz ve Napoli gibi kent devletleriyle ilişkileri ticaret merkezli ancak aynı zamanda sık sık yaşanan savaşlarla geçmiştir. Osmanlı Devleti bir dünya devleti hâline gelmek için Akdeniz'de en fazla mücadeleyi İtalyanlarla yaparken öte yandan en fazla ticaret yapılan devletler de yine bu İtalyan kent devletleri olmuştur. Türkiye-İtalya ilişkilerinde dönüm noktası 1911-1912 yılları arasında yaşanan Trablusgarp Savaşı'dır. Diğer emperyalist devletler gibi “büyük devlet olmak sömürgelere sahip olmak demektir” anlayışı doğrultusunda hareket eden İtalya da 1880'lerden itibaren Trablusgarp bölgesinde siyasi, iktisadi ve kültürel faaliyetlerini artırmıştır. Eylül 1911-Ekim 1912 arasında cereyan eden savaşın birkaç önemli sonucu olmuştur. İlki, Trablusgarp'ta beklemediği bir direnişle karşılaşan İtalyanların Nisan-Mayıs 1912'de Çanakkale Boğazı'na yaptığı deniz harekâtı ve sonunda Rodos ve On İki Ada'yı fazla zorlukla karşılaşmadan işgal etmesidir. İşaret edeceğimiz diğer bir sonuç da İtalya'nın Trablusgarp'ta kazandığı diplomatik başarı ve adaları işgal etmiş olmanın öz güveniyle Güneybatı Anadolu bölgesini hedef coğrafya olarak seçmesidir.

İtalya, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya nüfuz etmek için tıpkı orada olduğu gibi burada da benzer faaliyetlerde bulunmuştur. İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girişinde İtilaf Devletleri'ni tercih etmesinde de buraya dönük hedefleri rol oynamıştır. Gizli antlaşmalarla İzmir ve Antalya'ya kadar olan bölgenin kendisine vaat edilmesini sağlayan İtalya, savaştan galip ayrılmıştır. Ancak savaş bittikten sonra müttefikler arasında başlayan çıkar çatışmasından en çok etkilenen ülke İtalya olmuştur. Gizli antlaşmalarla kendisine vaat edilmiş olmasına rağmen İngiltere'nin İzmir ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Fiume kentine sahip olmasına karşı çıkmaları, İtalya'nın Türkiye siyasetini derinden etkilemiştir.

Gizli antlaşmalarla vaat edilen bölgelere Türklerin dostluğunu kazanarak ulaşma siyaseti izleyen İtalya, Antalya'dan Selçuk'a kadar geniş bir bölgeyi işgal etti. Millî Mücadele dönemindeki pozisyonunu teoride düşman, pratikte dost olarak yorumladığımız İtalya ne müttefik dayanışması siyasetiyle ne de Türklerin dostluğu siyaseti sayesinde hedeflerine ulaşabildi¹. Cumhuriyetle birlikte Türkiye ile İtalya ilişkileri birkaç yıl öncesinden çok farklı bir mecraya girdi. Benito Mussolini liderliğinde Faşistlerin iktidara gelişiyle İtalya'nın dış politikasında köklü değişiklikler meydana geldi. Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak Doğu Akdeniz'de hak iddia eden İtalya'nın yayılmacı siyaseti Türkiye ile ilişkilerini onarılamaz derecede bozdu. Öylesine ki, Ankara'nın başkent olarak seçilmesinden dış ilişkilere kadar Türkiye, dış politikasını büyük ölçüde İtalya'ya endekslemek zorunda kaldı². İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde iki ülke ilişkileri genel olarak dostluk çizgisinde gelişti. Bugün itibarıyla İtalya, Türkiye'nin dış ilişkilerinde ve özellikle dış ticaretinde en önemli partnerlerinden biri olma özelliğini sürdürmektedir.

I. Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri (İtalya Dışişleri Bakanlığı Diploması Tarihi Arşivi)

I.1. Arşiv Hakkında Genel Bilgiler

İtalyan arşivleri içerisinde Türkiye Cumhuriyeti tarihine ışık tutacak en fazla belgenin bulunduğu arşivdir. İtalya'da Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir arşiv kurulması çalışmaları İtalya Krallığı'nın kurulmasından önceki dönemlere kadar gider. Sardinya Krallığı döneminde Devlet Sekreterliği arşivi, 18. yüzyılın başında oluşturulmuştur. Başkentin Torino'dan Floransa'ya ve son olarak da Roma'ya taşınmasından sonra yazışmaların korunması ve arşivlenmesi yönünde adımlar atıldı. Nihayet 1902 yılında Dışişleri Bakanlığı "Tarih Arşivi" oluşturuldu³.

Bugünkü arşiv, 1959'dan beri şimdiki yerinde faaliyet yürütmektedir. Arşiv, Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığının (Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale) görkemli *Farnesina*

1 Millî Mücadele dönemindeki Türk-İtalyan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.

2 Atatürk dönemindeki Türkiye-İtalya Siyasi ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mevlüt Çelebi, **Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)**, TTK Yayını, Ankara 2020.

3 Enrico Serra, "Consistenza Ed Organizzazione Dell'archivio Storico-Diplomatico Del Ministero Degli Esteri Italiano, **Politico**, Anno: LV, No: 4 (1990), s. 657.

Sarayı'nın (Palazzo della Farnesina) içerisinde bulunmaktadır. Piazzale della Farnesina'daki arşive Olimpiyat Stadı (Stadio Olimpico) tarafından girilmektedir. İlk olarak 1997'de çalıştığımız arşivde çalışma şartları daha basitti. Büyükelçilikten alınacak bir tavsiye mektubu ve bir referans mektubuyla kayıt yaptırdıktan sonra çalışmaya başlanıyordu. Saat 11.00'e kadar talepte bulunulduktan sonra her gün için üç klasör talep etme hakkı vardı. İncelenen dosyalardan istenildiği kadar belgenin fotokopisini almak mümkündü. Fotokopi işleri giriş salonuna konulan fotokopi makinalarında alınacak kartla, bizzat araştırmacı tarafından yapılırdı.

Teknolojinin hayatın her alanına girmesi gibi arşiv çalışmaları da bundan nasibini aldı. En son çalıştığımız 2023 yazındaki çalışma şartlarından hareketle bugün İtalya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde çalışma koşulları hakkında bilgi vereceğiz. Arşivde çalışmak için öncelikle kayıt yaptırmak gerekiyor. Bunun için kayıt işlemi, bizzat arşive gidilerek yapılabileceği gibi arşivin resmî internet sitesinden de (<https://web.esteri.it/archiviostoricodiplomatico/>) yapılabilir. Kayıt için öncelikle Türkiye Büyükelçiliğinden arşive hitaben yazılmış bir yazıyla referans mektubuna ihtiyaç vardır. Çalışılacak konu ve/veya konuların belirtilmesi zorunlu olduğu için konuların zaman sınırlamalarının geniş tutulması tavsiye edilir. Birden fazla konuyu araştırmak için kayıt yaptırmak mümkündür. Bir kez kayıt yaptırdıktan sonra aradan uzun zaman geçse de tekrar çalışılırken aynı referans belgelerine ihtiyaç duyulmuyor. Bu belgeler temin edildikten sonra çalışmak için sistem üzerinden randevu almak gerekiyor. Eğer çalışılması planlanan gün müsaitse randevu oluşturuluyor. Arkasından her gün için üç klasör olmak üzere klasör talebinde bulunuluyor. Rezervasyon işleminin mesai günlerinde, çalışılacak günden en az bir gün önce saat 11.00'e kadar sistem üzerinden yapılması şarttır. Özellikle ilkbahar ve yaz aylarında arşivde yoğunluk yaşanmaktadır. (Latin Amerika'dan Japonya'ya, Mısır'dan Rusya'ya kadar pek çok yerden gelen araştırmacılarla tanıştığım için bir şaşkınlığımı da ifade etmek isterim: Böylesine geniş bir coğrafyadan araştırmacıların çalışmak için geldiği arşivin araştırmacı salonunun çok küçük ve yetersiz olduğunu bilhassa belirtmek isterim. Bu nedenle, kesin olarak çalışılacaksa hiç olmazsa haftalık randevu alınması tavsiye edilir. Bu durumda da eğer randevu alındığı hâlde arşive gidilemeyecekse archiviostorico@esteri.it adresine elektronik postayla bilgi verilerek randevunun iptal edilmesi beklenmektedir. Aksi takdirde sonraki randevu işlemlerinde sorunla karşılaşma ihtimali söz konusudur. Belgelerin dijital kopyalarını almak için de izin dilekçesi vermek gerekebiliyor. Sipariş verildikten sonra arşive Roma'nın uzak semtlerinden ulaşmak için metro ve

otobüs hatları kullanılabilir. Metro: A hattı tercih edildiği takdirde Ottaviano durağında inilerek Farnesina'ya giden 32 numaralı otobüse binmek gerekiyor. Eğer metronun B hattı kullanılacaksa Circo Massimo durağında inilerek 628 numaralı otobüse binilecek. Arşive belediye otobüsleriyle gidilecekse; arşivin bulunduğu Piazzale della Farnesina'da duran 628, 32 ve 168 numaralı otobüslere ve yakındaki duraklarda duran 200, 301, 226, 188, 280 numaralı otobüslere binilmelidir.

Arşiv hafta içi sabah saat 09.30'da açılmakta ve 14.30'da kapanmaktadır. Hafta sonları ve resmî tatillerin dışında 1-31 Ağustos tarihleri arasında kapalıdır. Arşivde araştırmacılara sunulan belgeler hakkında bazı kıstaslar söz konusudur. Gizlilik ve kişisel verileri içermeyen belgeler üzerinden 50 yıl geçtikten sonra araştırmacılara verilebilir. Öte yandan gizlilik derecesi yüksek ve bazı özel hassas verileri içeren belgeler, 70 yıl sonra kullanıma açılmaktadır⁴. Her ülkede olduğu gibi İtalya'da da bazı özel ve devletin güvenliğiyle ilgili belgeler, üzerinden kaç yıl geçerse geçsin kullanıma verilmemektedir. Dahası kullanıma açık belgelerin araştırmacıya verildikten sonra alınması da söz konusu olabilmektedir. Bu vesileyle 2019 yılında Archivio Centrale dello Stato'da (Merkezi Devlet Arşivi'nde) çalışırken başıma gelen bir olayı nakletmek isterim: Prosedüre uygun olarak 1950'li yıllara ait bir klasör istemiştim. Söz konusu yıllara ait bu belge Türkiye-İtalya ilişkileri ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar hakkındaydı. Bana göre hiçbir özel bilgi içermeyen biyografik bilgilerin verildiği bazı belgelerin resimlerini çekmiştim ki, iki görevli yanma geldiler ve bu klasörü inceleyemeyeceğimi söylediler. Haklı olarak katalogta olan bu klasörü talep ettiğimi ve hiçbir gizlilik vasfı olmadığını söyledim. Hatanın kendilerinden kaynaklandığını belirterek özür dilediler ve klasörü aldılar. Demek istediğim, bütün ülkeler için belgelerin üzerinden belirlenen süre geçse de her belgenin araştırmacıya verileceği yönündeki bir kanaat yanlış olabilir.

İtalyan arşivlerinde sıkı bir tasnif sistemi olduğunu söylemek zordur. Türkiye'deki arşivlerde klasör ve dosyaların yanı sıra fihrist, belge ye da vesika numaraları da künyelerde verilmektedir. İtalyan arşivlerinde her bir belgeye ayrıca numara verilmesi yaygın bir uygulama değildir. Bu beraberinde bazı zorluklar getirmektedir. Belgenin tespiti ancak dosyadan ve tarihinden hareketle yapılabilmektedir.

4 Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri hakkında ana hatlarıyla bilgi almak için bakanlığın şu sitesine bakılabilir: https://www.esteri.it/it/uapsds/storico_diplom/ (Erişim Tarihi: 12.01.2024).

I.2. Fonlar

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri’de Türkiye Cumhuriyeti Tarihi hakkında en çok belgenin bulunduğu fon, Affari Politici (Siyasi İşler) fonunun Turchia serisidir. Bu seri şu tasniflerden meydana gelmektedir: Affari Politici 1919-1930; Affari Politici 1931-1945; Affari Politici 1946-1950; Affari Politici 1951-1957.

Affari Politici serisinde Türkiye’deki İtalya temsilciliklerinin Roma’ya İtalya Dışişleri Bakanlığına gönderdiği belgelerle birlikte, İtalya makamları arasında Türkiye hakkında yapılan yazışmalara ait belgeler de muhafaza edilmektedir. Ayrıca yine konu hakkında İtalya’nın yabancı ülkelerdeki temsilciliklerinin merkeze gönderdiği yazılar ve Roma’daki Türkiye Büyükelçiliği ile İtalyan makamları arasındaki yazışmalara da rastlamak mümkündür. Bu fonda kimi zaman olay ve kişiyle ilgili üçüncü ülkelerdeki İtalya diplomatik temsilciliklerinden gönderilmiş belgelere de rastlanmaktadır.

Türk tarihi bakımından önemli bir fon da İtalya’nın Türkiye Büyükelçiliği ile İtalya Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmaların yer aldığı Ambasciata d’Italia in Turchia 1829-1937 fonudur. 2023 yazında yaptığım çalışmada bu fonun adının Rappresentanza Diplomatica Turchia-Ankara 1829-1938 (Diplomatik Temsilcilik Türkiye Ankara 1829-1938) şeklinde değiştirildiğini gördüm. Bence yanlış bir yaklaşımla değiştirilmiştir. Ambasciata d’Italia in Turchia (İtalya’nın Türkiye Büyükelçiliği) ismi daha genel ve Türkiye’ye başkentlik yapan İstanbul ve Ankara’yı kapsayıcı bir isimdi. Her iki başkentten de Roma’ya gönderilen belgeler bulunuyordu. Oysa her ne kadar içerikte bir değişiklik meydana gelmemişse de, isim değişikliğiyle sanki Ankara’dan gönderilen belgeler kast ediliyor gibi bir anlam çıkmaktadır. Oysa tarihten de anlaşılacağı gibi 1829’dan sonrası söz konusu olunca ve Ankara’nın İtalya Büyükelçiliğine ev sahipliği yapmasının ancak 1930’ların sonunda mümkün olduğu dikkate alınınca fonun isminin değiştirilmesinin çok isabetli olmadığı anlaşılır. Bu fonun bir özelliği de içinde İtalya Büyükelçiliği ile Türk makamları arasındaki yazışmalara ait belgelerin bulunmasıdır.

İtalya Bakanlar Kurulu’na ait belgeler de ayrı bir fonda muhafaza edilmektedir. Archivio Di Gabinetto Elenco Di Versamento (1944-1958) başta olmak üzere şu fonlara dikkat çekmek isteriz:

- Gabinetto 1953-1961.
- Gabinetto 1961-1963.
- Gabinetto 1964-1965.

Türkiye-İtalya ilişkilerinde ticaretin özel bir yer tuttuğunu tekrar hatırlatıyoruz. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye-İtalya ilişkileri gerçekten çok kritik bir noktaya gelmişti. Öylesine ki, 1924'te İtalya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Benito Mussolini, Savaş Bakanına Türkiye ile yapılacak bir savaşın planlarını hazırlama görevi bile vermişti. Siyasi ilişkilerin bu noktada olduğu dönemde Türkiye-İtalya ticari ve iktisadi ilişkileri sanki böylesine bir dönem yaşanmıyormuş gibi en ileri düzeydeydi. İki ülke ilişkilerine dair belgelerin yer aldığı yukarıdaki fonların dışında ağırlıklı olarak ticari ve ekonomik ilişkilerin yer aldığı fonlar da söz konusudur. Kastettiğimiz ticari ilişkilere ait fonlar şunlardır:

- Archivio del Commercio 1919-1923
- Archivio del Commercio 1924-1926
- Direzione Generale Affari Commerciali (1927)
- Direzione Generale Affari Economici Versamento "A" (1942-1948)
- Direzione Generale Affari Economici Versamento "B" (1937-1949)
- Direzione Generale Affari Economici Versamento "C" (1950)

Yukarıdaki fonlarda bulunan belgeler, Türk ve İtalyan hükümetleri arasındaki resmî yazışmaları içermektedir. Yanı sıra iki ülke makamlarının kendi aralarında yaptıkları yazışmalara dair belgeler de buralarda muhafaza edilmektedir. Ayrıca Türkiye'de yatırım yapmak isteyen İtalyan kuruluşlarının kendi hükümetleri ve Türk hükümetiyle yaptığı yazışmalara ait belgelere de rastlamak mümkündür. Aynı şekilde Türk hükümetinin İtalyan şirketleri ile olan yazışmalarıyla Türk şirketlerinin İtalyan hükümeti ve şirketleriyle ilişkileri hakkında belgelere rastlanmaktadır. İtalya ile ticari ilişkiler içerisinde olan ülkeler arasındaki yazışmaları ihtiva eden bu arşive benzer bir arşiv de Archivio Scuole 1920-1955'tir. Bu fonda İtalya dışındaki İtalyan okulları hakkında belgeler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sayıları hızla artan İtalyan okullarının önemli bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmiştir⁵. Bu fonda Türkiye'deki İtalyan okulları hakkında belgelere ulaşmak mümkündür.

5 Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türkiye'deki İtalyan okulları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mevlüt Çelebi, **Türkiye-İtalya Sosyal ve Kültürel İlişkileri 1923-1939**, TTK Yayını, Ankara 2022, s.135-210.

İtalya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde Türkiye Cumhuriyeti hakkında çokça belge bulunan bir fon da Archivi di Personalità (Şahsi Arşivler)'dir. Bu fonda İtalya tarihinde iz bırakmış şahıslar hakkında belgeler bulunmaktadır. Siyasetçi, sanatçı, ekonomist gibi çoğaltılabilecek kişilere ait belgelere yer verilmiştir. Bu fondaki şahısların özellikle yurt dışı ilişkileri ve bağlantıları hakkında yazışmalar muhafaza edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile ilişki içerisinde olduklarını bildiğimiz bazı isimlere ait belgelerden de faydalanmak icap eder. Onlardan ilki Kont Carlo Sforza'dır. II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'da İtalya Büyükelçiliğinde memur olarak görev yapan Sforza, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'da İtalya'yı temsilen yüksek komiser olarak görev yaptı. Carlo Sforza 23 Haziran 1919-15 Haziran 1920 tarihlerinde Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı ve Giovanni Giolitti tarafından kurulan hükûmette de 16 Haziran 1920-4 Temmuz 1921 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı yaptı. Daha sonra Paris'te İtalya büyükelçiliğini yürüten Sforza, Faşistlerin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra istifa etti. Faşistlere karşı sert bir muhalefete başlayan Sforza, baskılara dayanamayarak 27 Mart 1927'de İtalya'dan ayrıldı. Eşinin ülkesi Belçika'ya yerleşti. Ardından Fransa'ya geçti. Kısa bir süre İngiltere'de ikamet ettikten sonra Temmuz 1927 sonunda Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Amerika'da faşizm karşıtı çalışmaları kapsamında çeşitli düşünce kuruluşlarında konferanslar vererek, Amerikan üniversitelerinde hocalık yaparak, seminerler vererek siyaset ağırlıklı yoğun entelektüel faaliyetlerde bulundu. Böylece Amerika Birleşik Devletleri'nde, faşistlere karşı bir kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Mussolini'nin iktidardan düşmesinden sonra 18 Ekim 1943'te memleketine döndü ve kraliyetten cumhuriyete geçişte aktif rol oynadı. 1947'de Dışişleri Bakanlığına getirildi ve bu görevini 1951'e kadar yürüttü⁶. Diplomatlığı ve dışişleri bakanlığı döneminde Türkiye ile yakın ilişki kuran Sforza'nın şahsi arşivinde Türk tarihi için değerli belgeler bulunmaktadır. 1928 sonunda Türkiye'ye resmî bir ziyaret yapan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi'ye ait belgelere işaret etmek isteriz. Başka birkaç örnek olarak da: Düyun-ı Umumiye'de İtalya Temsilcisi ve başta Ereğli madenleri olmak üzere İtalyanların Anadolu'ya iktisadi bakımdan nüfuz etmesi için büyük çabalar gösteren Bernardino Nogara önemli bir isimdir. Türkiye'de 1935-1938 döneminde büyükelçi olarak görev yapan Carlo Galli'nin fonunu (Archivio Carlo Galli) da hatırlatmak isteriz.

6 Mevlüt Çelebi, "Kont Carlo Sforza (1872-1952)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kont-carlo-sforza-1872-1952/> (Erişim Tarihi: 09. 02. 2024)

Son olarak arşivle ilgili iletişim bilgilerini vermek isteriz:

Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri

- Adres: Piazzale della Farnesina, 1, Roma. 00194. İtalya.
- Telefon: 0039 0636911
- Web Sitesi: <https://web.esteri.it/archiviostoricodiplomatico/>
- E-Posta: archiviostorico@esteri.it

İtalya Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Tarihi Arşivi'nin çalışma salonu

II. Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito (Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı Arşivi)

İtalya'da bir askerî tarih arşivi kurulması 16 Temmuz 1853'e kadar geriye gitmektedir⁷. Günümüzde İtalya Kara Kuvvetlerinin görev yaptığı bölgeler ve katıldığı savaşlara ve İtalya dışındaki misyonlarına ait belgelerin muhafaza edildiği arşivdir. Söz konusu arşivde Türk tarihi açısından iki fon önem taşımaktadır. Trablusgarp Savaşı ve İstiklal Savaşı dönemi.

Önceki yıllarda da çalıştığımız bu arşivde de çalışma koşulları son derece basitti. Yine burada da satın alınan kartlarla her gün talep edilen üç klasörden

⁷ <https://www.esercito.difesa.it/storia/Ufficio-Storico-SME/Pagine/default.aspx> (Erişim Tarihi: 13.02.2024)

istenildiği kadar fotokopi almak mümkündür. Son olarak 2023 yazında çalıştığımız Askerî Tarih Arşivi'nde de kuralların değiştiğini, dahası zorlaştığını ve sınırlandığını gördük. Arşivde çalışmak için öncelikle, çalışılacak konunun açık bir şekilde belirtildiği dilekçe ve pasaportun ilgili sayfasının fotokopisiyle birlikte Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği Askerî Ataşeliği aracılığıyla müracaat etmek gerekiyor. Başvuruda usul şöyledir: Sonraki ay yapılacak çalışma için önceki ay başvuruda bulunmak şarttır. Örnekleme gerekirse; Nisan ayında yapılacak çalışmanın müracaatının Mart ayında yapılması şarttır. Çalışma talebi uygun bulunursa arşiv yönetiminin tespit edeceği hafta içerisinde çalışılabilir. Yer azlığı nedeniyle çalışma sıkı kontrolle mümkün olmaktadır. İzinler haftalık olarak verilmektedir. Yani, bir araştırmacı her ay için bir önceki ay ve her seferinde ataşelik aracılığıyla müracaat etmek zorundadır. Kabul edilen çalışma talepleri sadece bir hafta geçerlidir. Alınan aylık izin çalışma süresi yalnızca bir haftalıktır. Randevu alınan günlerde arşive gidilememesi hâlinde arşiv yönetimini bilgilendirmek beklenmektedir. Rezervasyon yapılan günlerde erişim sağlayamayan araştırmacıların, iptallerini erişim tarihinden önceki gün saat 12.00'ye kadar e-posta (uff.storico@smerag.aiuto.difesa.it) aracılığıyla bildirmeleri gerekmektedir. Bilgi verilmemesi durumunda iznin iptali söz konusu olabilmektedir. Arşive en kolay ulaşım Metro A hattıdır ve Lepanto durağında inilmesi uygundur.

Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı Arşivi'nde (Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito) çalışma saatleri Pazartesi-Perşembe günleri 08.30-13.30, Cuma günleri ise 08.30-11.30 saatleri arasındadır. Arşiv Ağustos ayı boyunca kapalıdır. Via Lepanto'da, (Lepanto Caddesi) 5 numaralı "Nazario Sauro" kırsalının içinde bulunan arşivin girişinde güvenlik bürosuna pasaport teslim edilerek ziyaretçi kartı alınmaktadır. Telefon, çanta gibi şahsi eşyalar büyükçe bir çantaya konulmakta ve çanta plastik kelepçeyle kilitlenmektedir. Böylece kışla hakkında bir takım bilgilerin elde edilmesinin ve fotoğraf çekiminin önüne geçilmesi planlanmaktadır. Kontrol noktalarından geçildikten sonra bir asker nezaretinde çalışma salonuna ulaşılmaktadır. Günlük üç adet klasör talep edilebilmektedir. Talepler aynı gün yapılmaktadır. Fotoğraf makinası ya da cep telefonuyla belgelerin fotoğraflarının çekilmesi mümkündür. Kişisel verileri içeren belgelerin incelenebilmesi ancak kişinin vefatından yetmiş yıl geçtikten sonra mümkündür. Gizli olanlar da dâhil diğer belgelerin incelenebilmesi için olayın üzerinden elli yıl geçmesi gerekmektedir. Ayrıca Arşiv belgelerinden faydalanılarak yapılan çalışmaların birer örneğinin arşive teslim edilmesi beklenmektedir.

İncelediğimiz arşivde Anadolu İtalyan Seferî Kuvvetler Komutanlığı'na (Comando del Corpo di Spedizione in Anatolia) ait belgeler E3 Serisinde muhafaza edilmektedir. Mondros Mütarekesi'nden başlayarak İtalyan ordusunun Anadolu'ya dönük hazırlıkları, Anadolu'da İtalyan ve Yunan işgalleri, Türk-Yunan savaşına dair gelişme ve değerlendirmeler, İtalyan işgal kuvvetleriyle halk arasındaki ilişkiler, İtalyan işgal bölgesinde meydana gelen askerî ve siyasi gelişmeler hakkında belgeler yer almaktadır. E8 tasnifinde adalar ve İstiklal Savaşı dönemine ait bazı belgelere ulaşmak mümkündür.

Arşiv hakkında iletişim bilgileri şöyledir:

Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito

- Adres. Via Lepanto, 5, 00192 Roma/İtalya
- Telefon: 0039 647358105
- Web Sitesi: <https://www.esercito.difesa.it/storia/Ufficio-Storico-SME/Pagine/default.aspx>
- E-Posta: uff.storico@smerag.esercito.difesa.it

III. Archivio Centrale dello Stato (Merkezi Devlet Arşivi)

Merkezî Devlet Arşivi, Kültür Bakanlığına bağlıdır. Kuruluşu 25 Mayıs 1875 tarihli Kraliyet Kararnamesi'ne kadar geriye gider. Kanun ve kararnamelerin asıllarının yanı sıra, Savoy Hanedanı'na ait belgelerin korunması amacıyla kurulmuştur. İtalya'da cumhuriyet yönetimine geçildikten sonra 13 Nisan 1953 tarihli yasayla Merkezî Devlet Arşivi adıyla yeniden teşkilatlandı. 1960 yılından bu yana Roma'nın EUR semtindeki görkemli binasında faaliyetine devam etmektedir. Arşivde Bakanlar Kurulu, bakanlıklar, Danıştay, Sayıştay, İtalya Cumhuriyeti anayasasının asılları, Parlamento tutanakları, mahkeme kararları gibi devlet kuruluşlarına ait belgeler korunmaktadır⁸.

Arşivde kayıt yapıldıktan sonra sistem üzerinden dosya talebinde bulunmaktadır. Burası da randevu sistemiyle çalışmaktadır. Aynı gün sabahtan yapılan talepler duruma göre gün içerisinde ya da ertesi gün inceleyiciye verilmektedir. Arşiv, pazartesiden cumaya her gün sabah 09.00'dan akşam 18.45'e ve cumartesi günleri sabah 09.00'dan saat 13.00'e kadar açıktır. İzin alınması şartıyla malzemelerin fotoğraflarının çekilmesi mümkündür. Archivio Centrale dello Stato, incelediğimiz diğer arşivlerden kapasite itibarıyla çok

⁸ https://it.wikipedia.org/wiki/Archivio_Centrale_dello_Stato (Erişim Tarihi: 15.02.2024)

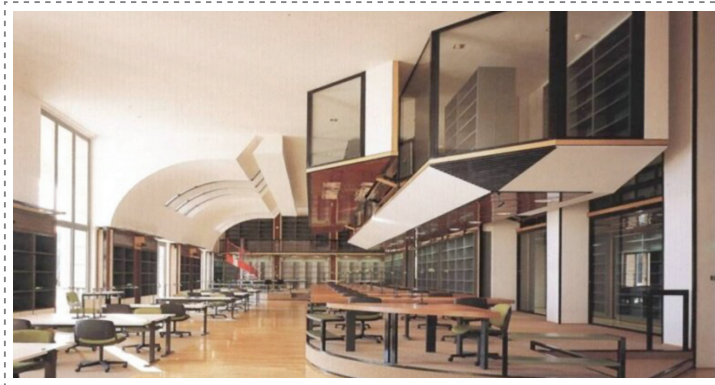
farklıdır. Bu arşivde herhangi bir kapasite sorunu yaşanmamaktadır, çalışma salonu 170 koltuk kapasiteli olup iyi teknik donanıma sahiptir⁹.

Archivio Centrale dello Stato, Türkiye Cumhuriyeti tarihi araştırmaları için birkaç önemli tasnife sahiptir. İlki Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelere ait belgelerin tasnif edildiği Prima Guerra Mondiale 1915-1922, (Guerra Europea), (Birinci Dünya Savaşı-Avrupa Savaşı 1915-1922)'dir. Bu tasnifte Mondros'tan önceki bazı gelişmeler, Paris Barış Konferansı'ndaki gelişmeler, İtalyanların Türkiye'deki siyasi faaliyetleri, Sevr'in revizyonu için yapılan konferanslar hakkında belgeler bulunmaktadır. Archivio Centrale dello Stato'da Türkiye hakkında en fazla belgenin bulunduğu fon Presidenza Consiglio dei Ministri (1860-2000) başlıklı Bakanlar Kurulu Başkanlığı belgeleridir. Birinci bölümü 1949-1963 dönemini içeren fonda Türkiye ile İtalya arasındaki çeşitli ilişkiler, İtalya'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den İtalya'ya cumhurbaşkanı ve diğer devlet adamlarının ziyaretleri gibi siyasal, sosyal ve kültürel ilişkilere dair belgeler muhafaza edilmektedir.

Arşivin iletişim bilgileri şöyledir:

Archivio Centrale dello Stato (Merkezi Devlet Arşivi)

- Adres. Piazzale degli Archivi, 27, 00144 Roma RM, İtalya.
- Telefon: 0039 545481
- Web Sitesi: www.acs.beniculturali.it
- E-Posta: acs@cultura.gov.it

Archivio Centrale dello Stato Çalışma Salonu

9 <https://www.eurspa.it/sites/default/files/citta/lcnc-archivio-centrale-dello-stato.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2024)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarih çalışmalarında yabancı kaynakların kullanılması son derece yararlı ve gereklidir. Eğer ikili veya çok yönlü uluslararası ilişkiler inceleniyorsa, ilgili tarafların kaynaklarının kullanılması araştırmanın değerini artıracaktır. Aksi yönde yapılacak çalışmalar yerel ve tek yanlı olacaktır. Türk tarihinin son dönemlerinde diğer ülkelerle daha öncesinde görülmedik derecede yoğun ilişki içerisine girildi. Bir bağımsızlık savaşının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarihinin araştırılmasında da yabancı kaynakların ve özellikle arşivlerinin kullanılması pek çok açıdan yararlı ve gereklidir.

Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin en yakın ve yoğun ilişkiler içerisinde olduğu ülkelerden birisi de İtalya'dır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin incelenmesinde İtalyan arşivlerinden faydalanmak araştırmaya çeşitlik, derinlik ve zenginlik kazandırmaktadır. Uzun yıllardır İtalya arşivlerinde çalışmakta olan bir akademisyen olarak araştırmalarımızda buna çok defa tanık olduk. Öyle ki, Türkiye'de hakkında bilgi ve belge bulamadığım pek çok belge ve bilgiye İtalya'da rastladım. Bunun diğer ülke kaynakları için de geçerli olduğuna inanıyorum.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi söz konusu olduğunda akla gelen ve pek çok defa çalıştığımız arşivler hakkında bilgi verdik. Bunların dışında çalışmadığımız bir arşivden ve bazı özel arşivlerden söz edeceğiz. Çalışmak için birkaç defa müracaat ettiğimiz hâlde şahsımızla doğrudan ilgisi olmayan tasnif dönemine ve bazı onarım süreçlerine rastladığı için Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı Arşivi'nde (Ufficio Storico dello Stato Maggiore della Marina) çalışmadık. 1913'te kurulan arşivde 1919'dan sonra Türk kara sularında İtalyan donanmasının eylemleri ve Anadolu sahillerindeki İtalyan işgalleri hakkında belgeler bulunmaktadır. Arşiv, Via Taormina, 4, numaralı adresteki Angelo Paolucci kışlasındadır. Daha fazla bilgi 0039 636807220 numaralı telefondan ya da ufficiostorico@marina.difesa.it mail adresine yazılarak alınabilir.¹⁰ Bir noktayı hatırlatmakta zorunluluk görüyoruz: Türkiye'de de olduğu gibi İtalya'da da arşivlerde çalışma şartları zaman zaman değiştirilmektedir. Dolayısıyla verdiğimiz bilgiler güncel ve şu anda geçerli olan kurallardır.

Burada ana hatlarıyla ele aldığımız arşivler resmî ve devlet arşivleridir. Modern çağda ülkeler arasındaki ilişkiler sadece devletler arasındaki resmî

¹⁰ <https://www.marina.difesa.it/noi-siamo-la-marina/storia/ufficiostorico/Pagine/default.aspx>
(Erişim Tarihi: 15.02.2024)

ilişkilerden ibaret değildir. İlişkiler siyasetten ticarete, sanattan spora, teknolojiye kadar çok yönlü hâle gelmiştir. Böyle olunca kurum ve kuruluşların arşivleri de özel bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda İtalya’da Türkiye ile ilişki kurmuş şirketlere ve kentlere özel ilgi göstermek yararlı olur. Hem Osmanlı Devleti’nin son döneminde hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk donanmasının modernizasyonuna büyük katkı yapmış denizcilik şirketi Ansaldo buna iyi bir örnektir¹¹. Bunun gibi 1930’larda Türk donanması için savaş gemileri inşa etmiş Adriyatik kıyısındaki Monfalcone tersanesi ve Venedik’teki S.V.A.N. şirketinin arşivlerinin incelenmeye değer olduğunu düşünüyoruz. 20. yüzyılda yayılma siyaseti izleyen Avrupa’nın güçlü devletleri bankalara özel bir rol vermişlerdir. Bu İtalya için de geçerlidir. “Banka, Doğu’da iktisadî nüfuzun öncüsüdür”¹² anlayışından hareket eden İtalyanlar ilk olarak 1907’de İstanbul’da, Milano merkezli Banca Commerciale ile doğrudan bağlantısı olan Società Commerciale d’Oriente’nin bir şubesini açtılar. İtalyan yayılcılığının öncü kuruluşlarından olan Banco di Roma İstanbul’da ilk şubesini 1911’de açtı. Millî Mücadele döneminde de bu misyona uygun hareket eden İtalyan bankaları, halka ucuz faizli destek kredileri vermek suretiyle iktisadi açıdan işgal bölgelerine nüfuzu kolaylaştırmaya çalıştı. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de İtalyanlara ait üç bankanın şubelerinin olduğunu biliyoruz: Banco di Roma, Banca Commerciale Italiana ve Banca Italo Orientale. Bu bankaların ve Türkiye ile ilişki içerisinde olan diğer ticari kuruluşların arşivlerinde çalışılması Türk tarihine önemli katkılar sağlayacaktır.

Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkiler sadece ticari değildir. Sosyal ve kültürel ilişkiler de en az siyasi ilişkiler kadar belirleyici olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında diğer Avrupa devletleri gibi İtalya’ya da Türk öğrenciler gönderildi¹³. Bu öğrencilerin eğitim aldıkları ya da staj yaptıkları kuruluşların arşivleri de genç Türk araştırmacıları beklemektedir. Özellikle 17 Temmuz 1951’de Ankara’da imzalanan Türkiye-İtalya Kültür Anlaşması kültürel

11 8-9 Kasım 2023 tarihinde Ankara’da toplanan 10. Uluslararası Atatürk Kongresi’nde sunulan bildirimlerden birisinin Ansaldo şirketinin arşivinden faydalanılarak hazırlandığını kaydetmek isteriz. Güner Doğan Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Donanmasının Modernizasyonu: İtalya’da Restore Edilen Savaş Gemileri”

12 Giuseppe Bevione, *L’Asia Minore e l’Italia*, Torino 1914, s.78.

13 Cumhuriyet’in ilk yıllarında İtalya’ya gönderilen Türk öğrenciler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mevlüt Çelebi, *Türkiye-İtalya Sosyal ve Kültürel İlişkileri 1923-1939*, s.219-232.

ilişkilere büyük bir ivme kazandırmıştır. Bu anlaşmadan sonra İtalya'ya pek çok Türk genci gönderilerek çeşitli İtalyan eğitim kurumlarında yetişmeleri sağlanmıştır. Bu alan da araştırılmaya değerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra esas itibarıyla dostluk temelinde gelişen Türkiye-İtalya ilişkileri, siyasetten ticarete, sanattan spora ve kültürden mutfağa kadar pek çok alanda yeni ve pek çok araştırma yapılabilecek zenginliktedir.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) <i>This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. <i>There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License</i>

KAYNAKÇA

Archivio Centrale dello Stato

Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri

Bevione, Giuseppe, **L'Asia Minore e l'Italia**, Torino 1914.

Çelebi, Mevlüt, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.

Çelebi, Mevlüt, **Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)**, TTK Yayını, Ankara 2020.

Çelebi, Mevlüt, "Kont Carlo Sforza (1872-1952)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kont-carlo-sforza-1872-1952/> (Erişim Tarihi: 09. 02. 2024)

Çelebi, Mevlüt, **Türkiye-İtalya Sosyal ve Kültürel İlişkileri 1923-1939**, TTK Yayını, Ankara 2022, s.135-210.

Serra, Enrico, "Consistenza Ed Organizzazione Dell'archivio Storico-Diplomatico Del Ministero Degli Esteri Italiano, **Politico**, Anno: LV, No: 4 (1990), s.657-672.

https://it.wikipedia.org/wiki/Archivio_Centrale_dello_Stato (Erişim Tarihi: 15.02.2024)

<https://www.esercito.difesa.it/storia/Ufficio-Storico-SME/Pagine/default.aspx> (Erişim Tarihi: 13.02.2024)

https://www.esteri.it/it/uapsds/storico_diplom/ (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

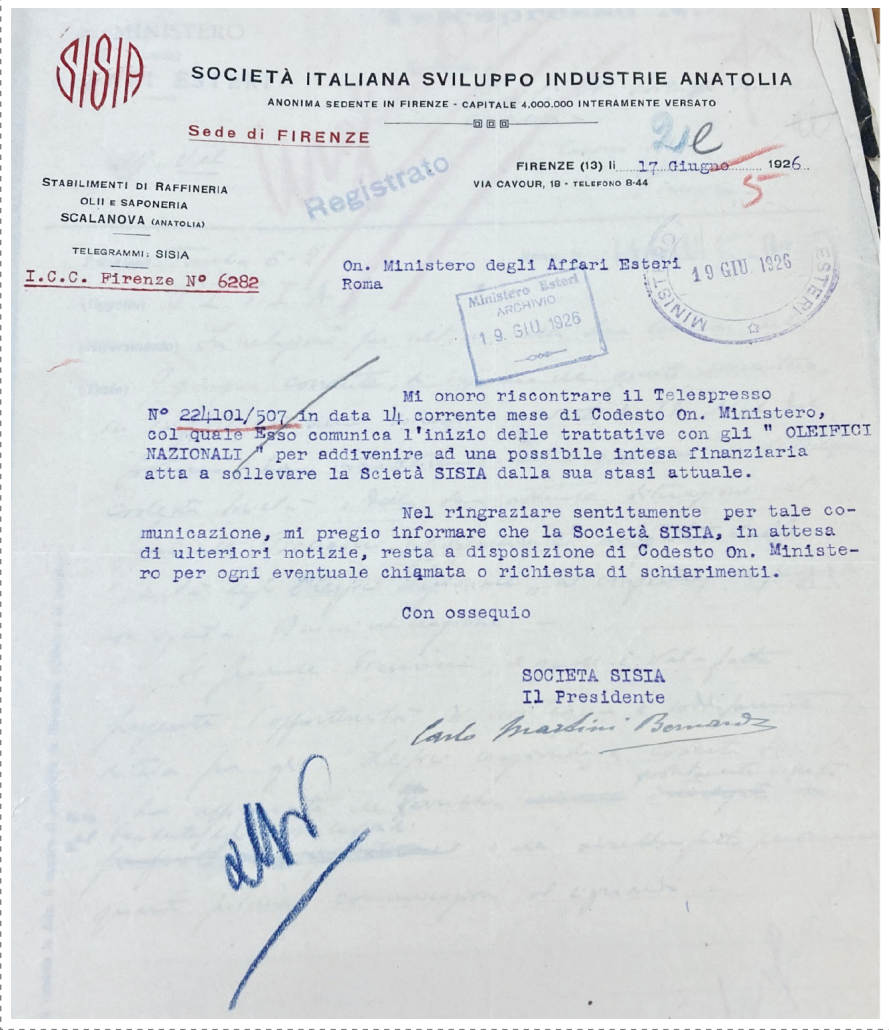
<https://www.eurspa.it/sites/default/files/citta/lenc-archivio-centrale-dello-stato.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2024)

<https://www.marina.difesa.it/noi-siamo-la-marina/storia/ufficiostorico/Pagine/default.aspx> (Erişim Tarihi: 15.02.2024)

EKLER

ARŞİV BELGELERİNDEN ÖRNEKLER

EK-1. Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI İÇİN
İTALYA ARŞİVLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

EK-2. Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri

REGIA AMBASCIATA D'ITALIA
UFFICIO DELEGATO CONTROLLO POLIZIA

9668
2/2

Costantinopoli, li 1° settembre 1922.-

PROMEMORIA RISERVATO PERSONALE

97° 1/601 di protocollo

A S.E. il Regio Ambasciatore d'Italia,
COSTANTINOPOLI

Ho l'onore di dare all'E.V. le seguenti notizie di carattere vario, che pur pervenutemi da persona bene informata non posso controllare :

Il Governo Ellenico, a mezzo del suo Ambasciatore a Londra, avrebbe fatto e farebbe vive insistenze per rimuovere ogni divieto all'occupazione ellena di Costantinopoli, perchè considerando questa Capitale come il punto più vulnerabile del nemico, ritiene che tale occupazione sia di diritto elleno, e necessaria per porre fine in breve tempo e onorevolmente all'attuale guerra, il cui prolungarsi esaurisce le finanze e le energie greche.

Il giornale "LE BOSPHORE" di oggi pubblica tra i comunicati d'Atene in prima pagina, che il Governo Greco smentisce categoricamente le notizie date da alcuni giornali sulla presenza di Ufficiali Francesi nell'Armata Turca.

Ciò sarebbe certo in relazione con la comunicazione fatta Le nel mio promemoria N.1/597 di ieri circa la presenza in Anatolia e a disposizione del Quartiere Generale Nazionalista di 500 agenti tecnici francesi, notizia che mi viene riconfermata anch'oggi da altra fonte attendibile.

Il Colonnello del R. R. C. C.
Delegato Italiano Controllo Polizia
(CAPRINI BALDUINO)
Carriery

alt-#

EK-3. Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri

Ministero degli Affari Esteri
D.G.A.P. - Uff. IV°

TELESPRESSO N. 14/
Indirizzato a
AMBASCIATA D'ITALIA
5654 38
BAD GOEBBERG

Divisione Turchia 1/3 Roma, addì 27 APR 1953 195
Oggetto : "Prigionieri turchi della Crimea in Italia".
Riferimenti : Tel. di cod. Amb. n. 13477/2652 del 14 novembre '52.
(Visto)

In relazione al telexpresso suindicato il Ministero dell'Interno ha comunicato che le Prefetture della Sicilia, interpellate in merito all'argomento in oggetto, hanno riferito che nelle rispettive provincie non si trova alcun ex membro delle unità militari crimeo-turche che combatterono nelle file dell'esercito tedesco nella seconda guerra mondiale.

Le ricerche potranno essere proseguite sulla base di eventuali ulteriori notizie che il Comitato Centrale dei Turchi della Crimea fosse eventualmente in grado di fornire al riguardo a codesta Ambasciata.

Alleg.
1

PER IL MINISTRO
ft. Cristoforini

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI İÇİN
İTALYA ARŞİVLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

EK-4. Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito

R. GOVERNO
DI
RODI E CASTELLORIZO

Rodi, 11 18 Dicembre 1920

N. 7041 pol

VII-131

AL COMANDO DEL REHO CORPO DI SPEDIZIONE

S O K I A

Arrivato il 20/12/20
155 di Prot.
Specialita

Signor Colonnello,

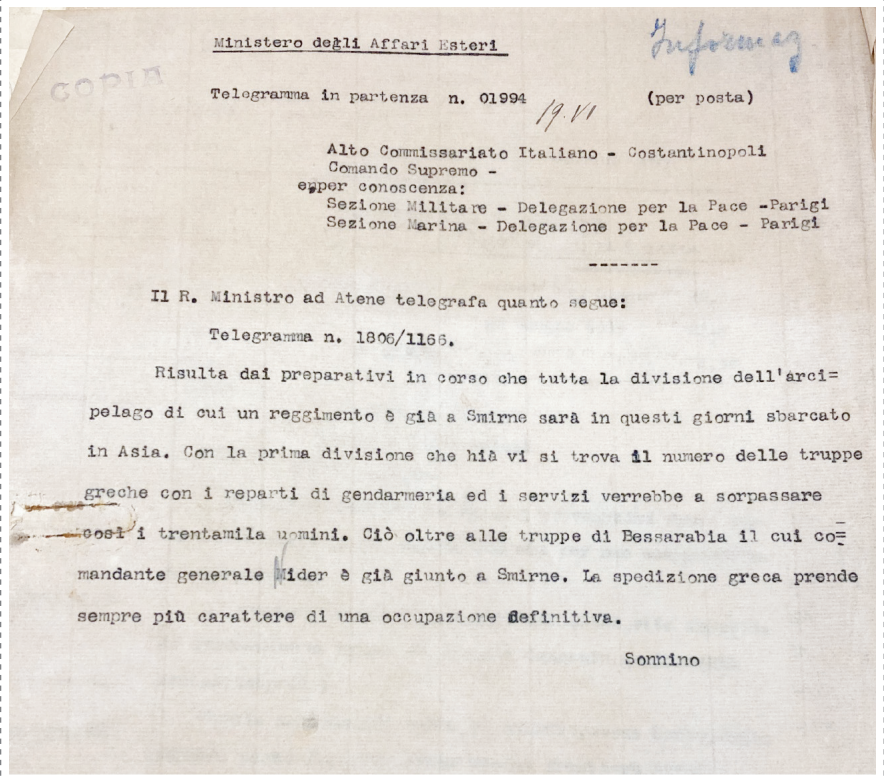
Mi riferisco al telegramma di Vostra Signoria
N° 1408 pol del 13 Dicembre relativo alla partenza per
Rodi del Caimakam di Karagiasù.

Mi lusingo che il mio telegramma responsivo N°
7278 che Le spedi con precedenza assoluta lo stesso
giorno sarà giunto a tempo; ma mi preme di dichiarare
in quest'occasione a Vostra Signoria che in casi ecceziona-
li come l'attuale, il Comando di Sokia può provvedere
alla partenza per Rodi delle persone per cui gli ri-
sultasse necessario tale provvedimento senza chiedere
la previa autorizzazione di questo Governo. Basterà che
questo sia informato da codesto Comando del provvedi-
mento preso e delle ragioni che lo hanno consigliato.

IL GOVERNATORE
(Maissa)

Maissa

EK-5. Archivio dell'Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI İÇİN
İTALYA ARŞİVLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

EK-6. Archivio Centrale dello Stato

RISERVATA

**SOTTOSGREGRETARIATO DI STATO
PER LA STAMPA E LA PROPAGANDA**

Direzione Generale per i Servizi della Propaganda

Telespresso N°02984

Indirizzato a

R. AMBASCIATA D'ITALIA

A H K A R A

Posizione

Roma, addì 19 NOV. 1934 Anno 19 - Anno

(OGGETTO) Propaganda Italiana in Turchia.

(RIFERIMENTO)

(TESTO)

A questo Sottosegretariato è stato ancora segnalata la situazione non troppo soddisfacente, delle varie attività italiane in Turchia, ove la lingua, la cultura e la propaganda francese detengono da anni una incontrastata posizione di sopravvento, che non è nemmeno più ostacolata dalla gelosa suscettibilità del nazionalismo turco, così diffidente per principio verso forme di penetrazioni spirituali straniere.

Desideroso di escogitare i mezzi più efficaci e più opportuni per reagire al predetto stato di cose, questo Sottosegretariato gradirebbe ricevere da codesta Ambasciata un particolareggiato rapporto sulle possibilità e sulle modalità di una più attiva propaganda culturale e politica in Turchia.

Alleg. N

fto. Ciano

CROLLA/RUSSO/17/11/34/XIII

Prop. I / 74 / 10

ms. Tip. Op. Rom. - Ord. 178 - 11-1294-1111 (2007)

Indicare nella risposta la data, il numero di protocollo, la Direzione, l'Ufficio e la posizione.

EK-7. Archivio Centrale dello Stato

Roma, 8 SET. 1940 Anno XVIII

Ministero dell'Aeronautica
UFFICIO COLLEGAMENTO COL MINISTERO
DELLA CULTURA POPOLARE

Divisione
Prot. N. 2860 / 2 Allegati

IL MINISTERO DELLA CULTURA
POPOLARE - Direzione Gen.
per la Propaganda

= ROMA =

Risposta al f. del N.º

OGGETTO. Propaganda.

L'Addetto militare ed aeronautico ad Ankara ha prospettato a questo Ministero l'opportunità della programmazione presso quella Casa degli Italiani di filmi illustranti la nostra guerra, necessaria a controbattere la propaganda anglo-americana, così come fa la Germania presso la sua Casa in quella città.

Quanto sopra si porta a conoscenza di codesto Ministero nel caso ritenga di aderire, come sembra opportuno, a tale iniziativa, inviando periodicamente ad Ankara, all'Ufficio dell'Addetto militare ed aeronautico, quei giornali Luce che meglio rispondono allo scopo.-

d'ordine
IL CAPO DI GABINETTO

[Signature]

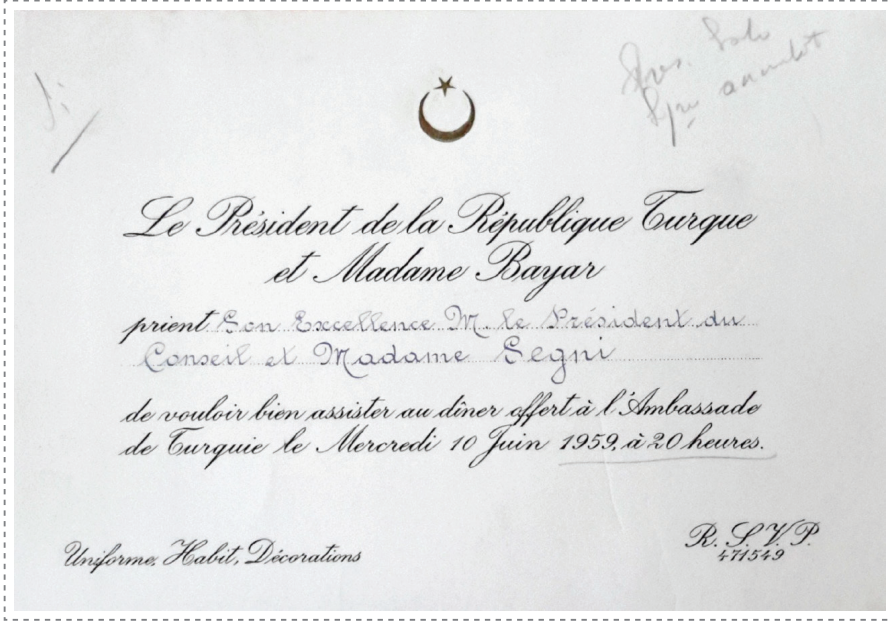
9/9

MINISTERO DELLA CULTURA POPOLARE
Direz. Gen. Propaganda
9 SET. 1940
REGISTRATO

65-1/2-1

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI İÇİN
İTALYA ARŞİVLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

EK-8. Archivio Centrale dello Stato

EK-9. Archivio Centrale dello Stato

Fonogramma in partenza N. 6138

MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI
DIREZIONE GENERALE
Cerimoniale I°

Ufficio:
Visione Gab.
Segr. Part. On. Martino
Segr. Gen.
Pol.
Stampa

Diretto a
MINISTERO TRASPORTI E AVIAZIONE CIVILE
- Ispett. Gen. Aviaz. Civ. -Segret.
ROMA EUR

e p. c.
PRESIDENZA CONSIGLIO - Uff. Cons. Dipl.
DIREZIONE AEROPORTO INTERNAZIONE
- Cerimoniale
- Uff. P.S.
- Uff. Dogane

FIUMICINO

Trasmesso da

Roma, il 28 nov. 1963 - ore 16

Oggetto:

Riferimento:

Testo: **COMUNICASI CHE SABATO 30 CORRENTE ORE 11.10 CON VOLO PAA-114 PROVENIENTE DAGLI STATI UNITI GIUNGERANNO FIUMICINO PRESIDENTE CONSIGLIO TURCHIA ON. ISMET INONU ET MINISTRO AFFARI ESTERI ON. ERKIN(.)**

PREDETTE PERSONALITA RIPARTIRANNO STESSO GIORNO ORE 12.15 PER LA TURCHIA(.)

MINISTERO TRASPORTI VORRA CORTESEMENTE IMPARTIRE ISTRUZIONI DIREZIONE AEROPORTO AFFINCHE VENGANO USATE AT PREDETTI MASSIME CORTESIE ET AGEVOLAZIONI(.) AEREO VENGHA POSSIBILMENTE PARCHEGGIATO ADIACENZE SETTORE CERIMONIALE ET VENGHA MESSA A DISPOSIZIONE SPECIALE SALETTA(.)

RINGRAZIASI(.)

D'ordine del Ministro
Capo Cerimoniale Esteri
ROBERTI

Carlo MARCONI
Consigliere Diplomatico
del Presidente del Consiglio

**OSMANLI-CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA
ÖNEMLİ BİR İTALYAN ARŞİVİ:
FONDAZIONE ANSALDO/GRUPPO FINMECCANICA
(CENOVA ANSALDO FİRMASI TARİH ARŞİVİ)***

GÜNER DOĞAN**

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin İtalya ile olan ilişkileri oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Venedik, Ceneviz ve Floransa gibi İtalya'nın birçok kent devleti ile olan evvela ticari ilişkiler yüzyıllar içerisinde ve özellikle İtalya'nın 1861 yılında siyasal birliğini sağlamasına kadar birçok alanda farklı çerçevelerde devam etmiştir. Sultan Abdülhamid döneminden Millî Mücadele dönemine kadar dost bir ülke olarak İtalya, 1922 yılından itibaren Anadolu'da gerçekleştirdikleri işgaller ile bu dostluğu bozmuştur. Her ne kadar iki ülke arasında yaşanan gerginlikler devam etse de özellikle bazı ticari ilişkilerin bu süreç içerisinde sürdüğünü belirtmek gerekir. Bunlardan birisi de Türk donanmasının modernizasyonu meselesidir. 19. yüzyılın son çeyreğinde İtalya'nın Cenova kentine gönderilen Osmanlı gemilerinin restorasyonu ve buna müteakip İtalya'ya ödenmesi gereken borçlar Cumhuriyet dönemine kadar iki ülke arasında türlü sorunların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Atatürk dönemi modernleşme hareketinde Türk donanmasının modernizasyonu meselesinin çok mühim bir yerde olduğu muhakkaktır. Bu bakımdan bu çalışmanın önemli bir katkı yapacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: İtalya, Türk Donanması, Türk Modernleşmesi, Türk Savaş Gemileri, Ansaldo.

* Bu makale, X. Atatürk Kongresi'nde sunmuş olduğumuz bildirinin büyük oranda genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı/TÜRKİYE, gunerdogan@karatekin.edu.tr

ORCID:0000-0001-6746-2128

**AN IMPORTANT ITALIAN ARCHIVE IN OTTOMAN-
REPUBLIC HISTORY RESEARCH:
FONDAZIONE ANSALDO/GRUPPO FINMECCANICA
(THE ANSALDO COMPANY HISTORY ARCHIVE-GENOVA)**

ABSTRACT

The relationship between the Ottoman Empire and Italy has a long history, with trade relations dating back to the city-states of Venice, Genoa, and Florence. These relations continued in various forms until Italy achieved political unity in 1861. Italy was initially a friendly country to the Ottoman Empire from the era of Sultan Abdul Hamid until the period of the Turkish War of Independence in 1922, when Italy occupied parts of Anatolia, which strained the friendship between the two countries. Despite ongoing tensions, some commercial relations continued during this period as well, including the issue of modernizing the Turkish navy. The restoration of Ottoman ships sent to the city of Genoa in Italy in the late 19th century and the subsequent debts owed to Italy until the Republican era caused various problems between the two countries. The modernization of the Turkish navy was a significant aspect of the modernization movement during Atatürk's era. Therefore, we believe that this study will make a significant contribution.

Keywords: Italy, Turkish Navy, Turkish Modernization, Turkish Warships, Ansaldo.

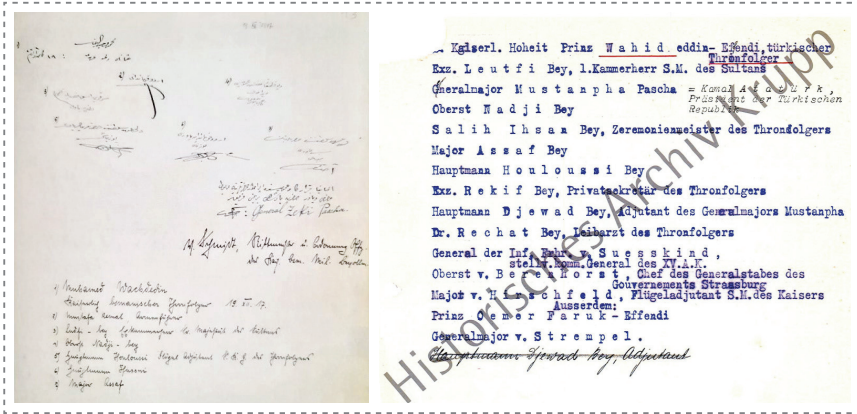
GİRİŞ: Alman *Krupp* ve İtalyan *Ansaldo* Firmaları

Mustafa Kemal Atatürk, 1917 yılının aralık ayında “ordu kumandanı” sıfatıyla son Sultan Vahdeddin’e eşlik ederek Almanya’nın Bad Kreuznach kentine gelir. Kent içerisinde şu anda bir otel olarak hizmet veren ancak o sıralarda Alman Karargâhı olarak kullanılan bir binaya yedi kişilik heyetin gelme sebebi ise Alman Kayzeri II. Wilhelm’in davetidir. Heyet burada kısa süre kalacak ve ardından önemli bir yeri daha ziyaret edecektir. Burası ise yine Almanya sınırları içerisinde yer alan *Essen* kentidir. Bu kentte *Krupp* olarak bilinen önemli bir firma 1811 yılından bugüne kadar faaliyetlerine kesintisiz devam etmektedir¹. Atatürk’ün içinde yer aldığı heyetin firmayı ziyaretinin amacı çelik ve mavzer üretimi yapan firmanın işlerini yakından görüp incelemektir. Bu noktada Osmanlı Devleti’nin son döneminden Cumhuriyetin ilk zamanlarına kadar başta Almanlar olmak üzere İngilizlerin ve Fransızların da Osmanlı donanmasının ve askeriyesinin modernleşmesinde öncü rol üstlendiklerini kaleme alınan birçok çalışmanın ortaya koyduğu veriler özelinde açık bir şekilde biliyoruz.

Bunun yanı sıra Alman *Krupp* Firması’na benzer ve zaman zaman çeşitli ülkeler özelinde ona rakip olan bir firma daha vardır ki, o da İtalya’nın Cenova kentinde bulunan *Ansaldo* Firması’dır. 1900’lü yılların başlarında İtalya’nın en büyük sanayi kuruluşlarından biri olmayı başaran bu firma, onun 1897 yılında cereyan eden Türk-Yunan Muharebesi’nden sonra Osmanlı Devleti ile olan işleri ve Osmanlı donanmasının modernizasyonu hususundaki rolü bu makalenin ana konusunu teşkil etmektedir. Asıl önemlisi ise firmanın arşivinde yer alan yazılı ve görsel tarihî belgelere odaklanarak bu arşivde çalışmalar yapacak araştırmacılara ön bir bilgi vermek amaçlanmaktadır.

1 Firmanın özellikle silahlar ve toplar hususunda Osmanlı Devleti’ne iş yaptığını biliyoruz. Ansaldo tarafından restore edilen bazı gemilerde yer alan toplar bu firmaya ait idi. 1882 tarihli bir belgede şöyle denilmektedir: “...Zırhlı süfun-ı hümayun-ı mülukanenin esliha-i mevcudesinin mukteza-yı vakt ve hâle göre ikmal ve ıslahı zımında baş ve kıç taraflarına vaz’ı şeref sunuh ve sudur buyurulan emr ve ferman-ı hazret-i hilafetpenahi iktiza-i aliyyesinden bulunan *Krupp* toplarının Tersane-i Amire fabrikalarında bil’i-imal Orhaniye ve Aziziye fırkateyn ve Feth-i Bülend ve Mukaddime-i Hayr korvet-i hümayunlarına vaz’ı...” Aktaran: Şakir Batmaz, “Osmanlı Donanmasının Üç Devrine Mukayeseli Bir Bakış (Abdülaziz-II. Abdülhamit-V. Mehmet Reşat)”, **XV. Türk Tarih Kongresi, IV. Cilt, III. Kısım**, TTK Yayınları, Ankara 2010, s.1593. Ayrıca *Krupp* Firması’nın Osmanlı Devleti ile olan ticaret odaklı ilişkisi hakkında detaylı bilgiler için bk. Fahri Türk-Emirhan Kaya, “Cumhuriyet Dönemi Türk Alman İlişkilerinde Sıradışı Bir Aktör: *Krupp* Firması 1923-1990”, **Gazi Akademik Bakış**, C 10, S 20, Yıl 2017, s.121-143.

1861 yılına kadar parçalı bir yapı olarak varlığını devam ettiren İtalyan coğrafyası kuzeyden güneye kadar birçok kent devletinden oluşmaktaydı. Bu kent devletlerinin konumuz açısından en kıymetli tarafı ise zengin arşivlere ev sahipliği yapmalarıdır. Her birinin devlet arşivlerinin yanı sıra aile, özellikle banka ve firma arşivlerine sahip olmaları tarih araştırmaları bakımından zengin bir veriye ulaşmamız açısından oldukça önemlidir. Cenova kenti özelinde bir devlet arşivinin yanı sıra kentin ticari potansiyeli bağlamında varlığını uzun yıllardır sürdüren bir firmanın arşivindeki belgeler ve görseller Osmanlı-Cumhuriyet tarihi ve özellikle iktisat tarihi araştırmaları bakımından ise dikkat çekicidir.

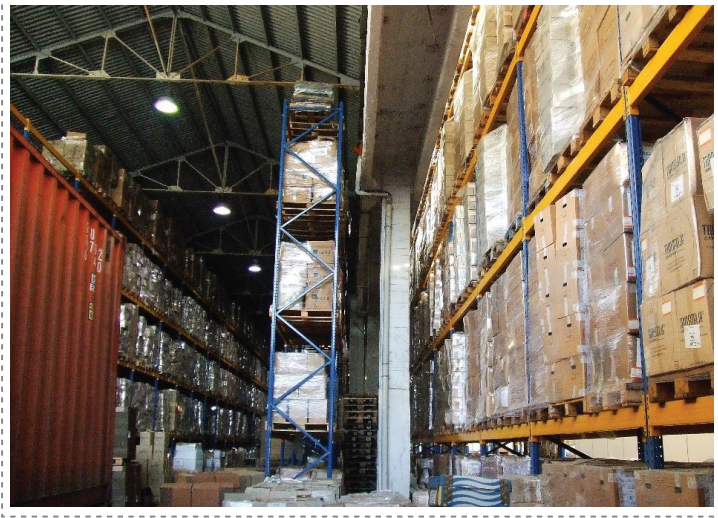
Mustafa Kemal Atatürk, 1917 yılının Aralık ayında “Ordu Kumandanı” sıfatıyla son Osmanlı Padişahı Vahdeddin’e eşlik ederek *Bad Kreuznach* kentine gelmiştir. Şu anda bir otel olan ancak o sıralarda Alman Karargâhı olarak hizmet veren binaya 7 kişilik heyetin gelme sebebi Alman Kayzeri II. Wilhelm’in davetidir. (Soldaki görsel için bk. Franziska Blum-Gabelmann ve Jörn Kobes, **Das Eiserne Buch der Stadt Bad Kreuznach**, Computus Druck Satz & Verlag, Gutenberg 2017, s.73. Sağdaki görsel tarafımızdan Krupp Firması Arşivi’nden alınmıştır.)

I. Ansaldo Firması Deposu/Arşivi

İtalya’nın Venedik kentinde 2009 yılından itibaren doktora tezim kapsamında devlet arşivi ve kütüphanelerinde gerçekleştirdiğim araştırmalarım esnasında Türk-İtalyan ilişkileri hakkında belgelerin, görsellerin ve her türlü materyalin yer aldığı mekânlarda araştırma yapmayı kendime görev edinmişim. Bu noktada Milano/Piemonte, Bologna, Padova, Venedik, Roma ve Napoli kentlerinde yer alan türlü arşivlerde araştırmalar yaptım ve Türk tarihini

İlgilendiren birçok belgeyi temin etme fırsatı yakaladım. Bu araştırmalarım sürecinde yolum İtalya'nın Cenova kentine de düştü ve Cenova Devlet Arşivi'nin yanı sıra bir fabrikanın arşivi daha dikkatimi çekti ki, burası bugün de faaliyet gösteren ve hatta ülkemizde farklı işlerde hâlâ yer alan *Ansaldo Firması* idi.

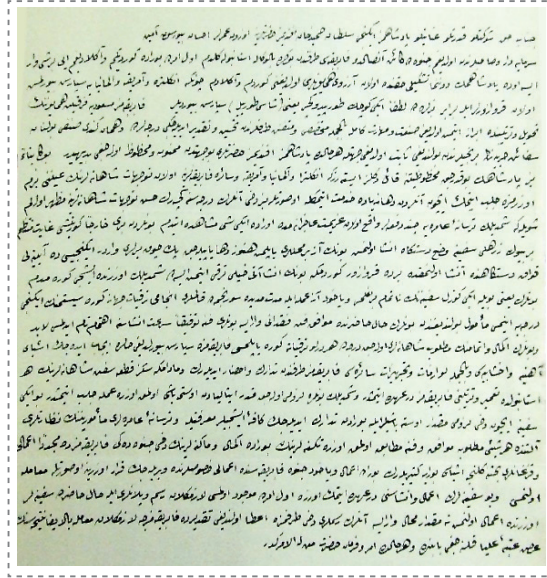

Ansaldo Firması'nın arşiv olarak kullandığı depoda birçok belge kutular içinde yer almakta ve tasnif edilmeyi beklemektedir. (Fotoğraf: Güner Doğan)

Yarı kapalı/depo karışımı bu mekânda birçok belge ve görsel yer alırken *Turchia* başlığı altında 1897 yılından itibaren başlayan oldukça değerli olarak niteleyebileceğimiz belgeler/görseller de yer almaktadır. Bunun yanı sıra Cenova'da restore edilen savaş gemilerinin/torpidoların vs. ve İstanbul'a dair türlü görsellerin yer aldığı fotoğraflar da bu arşivde dikkati çekmektedir. Türk tarihçiliğinde Osmanlı modernleşmesi ve özellikle Osmanlı donanmasının modernleşmesi üzerine yeter derecede çalışma yapılmışken incelediğim kadarıyla yurt dışında bu tarz arşivlerden yararlanan bir çalışma henüz emekleme aşamasındadır. Yapılan çalışmalarda ise genellikle dönemin gazetelerinde yer alan malumattan istifade edilmiştir. Ancak bir ismi burada anmak isteriz. Osmanlı tarihçiliğinde özellikle Veba gibi bulaşıcı hastalıklarda isim yapmış bir kişi vardır: *Daniel Panzac*. Bu Fransız tarihçinin kaleme aldığı ve İş Bankası tarafından tercümesi yapılan *Osmanlı Donanması* adlı eserde yazar, Ansaldo Firması Arşivi'nden kısmen istifade etmiştir. Ancak

özellikle Osmanlıca belgeler hususunda yazarın söz konusu dile hâkimiyeti olmadığından yeterli derecede inceleme yapamadığını da belirtmek isteriz².

Çalışmamıza bu kısa girişi yaptığımız sonra 1897 yılında evvela Ansaldo Fabrikası adına İstanbul'a temsilci olarak gelen *Alessandro Amadori*'nin iki ülke arasında temel teşkil edecek diplomatik faaliyetlere girmeden evvel 1902 yılına değin istiyoruz. Bu yıl içinde İstanbul'a gelen Ferdinando Perrone'nin Ansaldo Arşivi'nde yer alan mektubu firmanın hangi amaçlar/niyetler doğrultusunda hareket ettiğini göstermektedir. Buradaki temel itici güç ülkeler ve firmalar arasındaki rekabettir. *Perrone* şöyle demektedir:

“...Ansaldo Fabrikası tarafından bu kerre bil-vükela İstanbul'a geldim... Padişah-ı hümâyunun donanma teşkili hakkında olan arzu-yı hümâyunları gördüm ve anladım çünkü İngiltere ve Amerika ve Almanya'ya sipariş buyurulmuş olan kruvazörler ile beraber bizlere de lütfen iki küçük torpido sipariş buyurdular. Fabrikamız Mesudiye Firkateyni hümâyunun tahvil ve tertibinde ibraz etmiş olduğu zenâat ve mahâret-i kâmil bilcümle mütehasşis [bir firmayız] buna binâen biz padişahın bu küçük mahsusatına kail değiliz isteriz ki İngiltere ve

2 Panzac kitabının bir yerinde, Ansaldo Arşivi'nin mükemmel niteliği sayesinde çeşitli bahriye inşaatı ile bunlara bağlı faaliyetlerin ve gemilerin teslim ve ödeme şartlarının takibinin çok kolay olduğuna işaret etmektedir. Bk. Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, çev. Ahmet Maden-Sertaç Canpolat, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, s.415.

Amerika ve Almanya ve sair fabrikalarına olan tevcihat-ı şahanelerinin aynını bizim üzerimize celbetmek için onlardan daha ziyade hıdmet etmek evsâtlarımız dahi onlar derecesini geçerek hüsn-i tevcihat-ı şahanelerine mazhar olalım...³

Daha evvel ifade ettiğimiz gibi, Ansaldo Firması'nı temsilen İstanbul'a gelen Perrone'yi bu satırları yazmaya iten güç farklı ülkelerin firmalarının İstanbul'da çokça iş almasından kaynaklanmaktaydı.

II. Neden Ansaldo Firması?

Burada sorulacak soru Osmanlı yöneticilerinin neden Ansaldo Firması'nı tercih etmiş olmalarıdır? Almanya başta olmak üzere birçok firma yeter derecede iyi işler yaparken yeni bir firmanın bu işlere girmesinin nedeni nedir? Öncelikle Osmanlı Devleti açısından bakacak olursak kısaca şunları söyleyebiliriz. Sultan II. Abdülhamid 1897 yılında cereyan eden ve ciddi bir mağlubiyete yol açan Türk-Yunan deniz muharebesindeki olumsuz durumun farkındaydı. Bir başka ifadeyle, Türk tarihinde donanmasızlığın sıkıntılarının çekildiği en önemli dönemlerden biri bu mağlubiyetle daha net bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Söz konusu dönem ve takip eden 20. yüzyılın ilk dönemi donanmasızlığın bir ülkeyi ne duruma getirdiğinin en büyük göstergesidir. 1897 harbinde Türk sahilleri savunmasız kalmış Osmanlı ordusu harbi kazandığı halde kıyıları birçok saldırıya uğramıştır. Bu olumsuz durumdan sonra Osmanlı donanmasının yeniden inşası için yürütülen gayretler söz konusu olmuştur⁴. Bu noktada Sultan II. Abdülhamid yabancı firmalara bu işin tevdi edilmesini sağlamıştır. Zaten daha evvelden İmparatorluk içerisinde yer alan Alman, İngiliz ve Fransız firmaların gerçekleştirdikleri farklı projeler mevcuttur ve onlara tekrar bu işlerin sipariş olarak verilmesi ise gayet normal olacaktır. Ancak şu dört sebepten dolayı yeni bir firmaya ihtiyaç duyulmuştur:

- 1- Verilen teklifler noktasında İtalyan Ansaldo firması oldukça makul bir fiyat vermiştir,
- 2- 1895-1896 yıllarında vuku bulan Ermeni olaylarına tepki duyan ve bu olaylar neticesinde meydana gelen zararların Ermenilere tanzim

3 ASA (Archivio Storico Ansaldo), Marrone bis, 8, *Lettere e Documenti in Lingua Turca*.

4 Fatih Erbaş, **Doğu Akdeniz'de Güç Mücadelesi: 19. Yüzyılda Donanmalar**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019, s.32-33. Türk-Yunan deniz muharebesinde donanmamızda yaşanan sıkıntılar ve özellikle Ansaldo Firması tarafından restore edilecek olan gemilerimizin son durumları hakkında birinci ağızdan bilgiler için Hasan Râmi Paşa'nın hatıratına bakılabilir. **Hatırat: Büyük Facia-Büyük Dram, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı Donanması'nın Durumu**, Tarihiçi Kitabevi, İstanbul 2011, s.81-93.

edilmesi talebinde bulunan İtalyanların hak iddialarını karşılamak adına Osmanlı Devleti tarafından bir diplomatik taviz verilme ihtiyacı hissedilmiştir,

- 3- Ülkeler ve firmalar arasında rekabeti kızıştırmak niyetiyle yapılmak istenmiştir⁵,
- 4- İmparatorluğun her köşesine zaten iyice nüfuz etmiş olan kıdemli ortaklar Almanya, İngiltere ve Fransa'ya daha da bağımlı hâle gelmemek amacıyla yapılmıştır⁶.

Osmanlı Devleti açısından bu dört husus hareket noktasını oluştururken Ansaldo Firması özelinden bakacak olursak ülkenin gelişimi ve firmanın yeni pazar arayışlarıyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra onların sadece donanmanın modernizasyonu açısından değil aynı zamanda firmanın zaman içinde gerek İtalya'da gerekse de Avrupa genelinde genişlemesine bağlı olarak⁷ Osmanlı topraklarında birçok projeye teklif verdiğini düşünürsek iyi bir pazara talip oldukları sonucunu çıkarabiliriz⁸.

III. Alessandro Amadori'nin İstanbul Ziyareti ve Ansaldo Firması'nın Teklifleri

Osmanlı donanmasının modernizasyonu ve türlü teklifler için Ansaldo Firması adına İstanbul'a gelen ilk kişilerden biri bazı tarihçilerin ifade ettiği gibi sadece Perrone değil fakat aynı zamanda Alessandro Amadori'dir. Bu elbette ufak bir ayrıntıdır ancak Amadori'nin kaleme aldığı ve oldukça değerli bilgiler içeren iki raporunun da (*Missione in Turchia 22 Aprile 1898/31 Maggio 1898*)⁹ kime ait olduğu sorusunu açıklığa kavuşturması adına

5 Dört madde özelinde Osmanlı Devleti tarafından Ansaldo Şirketi'nin neden tercih edildiğine dair bk. Evren Mercan, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s.163 ve s.202-203. Mercan'a göre; "Mesudiye hem de Asar-ı Tevfik'in Ansaldo'nun Cenova'daki tersanesine gönderilmesi oldukça ilginçtir. Bu alelacele alınan kararın arkasında, Alman Krupp'un başını tuttuğu Germania Fabrikası'nın Mesudiye ve Asar-ı Tevfik zırhlılarının modernizasyonu ihalesini her türlü baskıyı uygulamak suretiyle alma niyetinin olması kuvvetle muhtemeldir".

6 Panzac, **a.g.e.**, s.423.

7 1895-1900 yılları arasında Ansaldo Firması Cenova Limanı'nda savaş gemilerinin restorasyonu noktasında genişleme sağlayacak ve 1899 yılında da elektromekanik alanında yeni teknolojileri geliştirecektir. Bk. Paride Rugafiori, **Ferdinando Maria Perrone da Casa Savoia all'Ansaldo**, UTET, Torino 1992, s.132, 185-186.

8 Osmanlı Devleti özelinde Ansaldo şirketinin teklifleri ve dış pazarlara açılması hakkında şu tez oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir: Thomas Row, **Economic Nationalism in Italy, The Ansaldo Company, 1882-1921**, The Johns Hopkins University, USA 1988, s.75-118.

9 **ASA**, Marrone bis 9/16.

önemlidir. Amadori, 1897 yazında İstanbul'a ayak basmıştır ve *Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa* ilk iletişim kurduğu kişilerden birisi olacaktır. Amadori, mektuplarından anladığımız kadarıyla, Osmanlı Tersanesini (Haliç) gezmiş ve her ne kadar büyüklüğü hususunda hayran olsa da şu eleştiriyi firması adına yetkili Ferdinando Perrone'ye bilgi olarak geçmiştir: “...*pero' manca l'organizzazione, la mente direttrice e la capacita'*; *virtualmente non si lavora*/organizasyon, kapasite, yönetme eksikliğinin yanı sıra gerçekten de çalışmayan bir tesis¹⁰”.

Alessandro Amadori'nin İstanbul'da Haliç Tersanesi'ni ziyareti esnasında gördüğü manzara muhtemelen bu şekildedir. Bu fotoğraf bir katalogta “Haliç'te çürüyen donanma” başlığı altında verilmiştir¹¹.

Bu eleştiri firma adına elbette bir avantajın da göstergesidir. Çünkü firma aynı zamanda daha sonra Osmanlı Tersanesinin modernizasyonu için de bir teklif verecektir. Bu noktada diğer taraftan onun nazarında Osmanlı Devleti “...*al Turchia da al mondo splendidi esempi virtu militare sapienza politica*”/Türkiye, askerî erdem ve siyasi bilgeliğin muhteşem örneklerinden birini sergilemekteydi. Amadori'nin bu ilk kısa irtibatları ve altını çizdiği eksiklikleri ile ilk iş için teklif verme zamanı gelecektir. Bu noktada iki zırhlı fırkateyn pazarlık konusu olmuştur: *Mesudiye*¹² ve *Asar-ı Teyfik*. İki zırhlının modernizasyonu için en

10 ASA, Marrone bis 9/16, Lettera di Alessandro Amadori a Ferdinando Maria Perrone, Costantinopoli, 2 Luglio 1897. Bu mektup 1897 yılında Tük-Yunan Savaşı'nda alınan kötü sonuçların hemen akabinde başlatılmak istenen reform hareketine dair ilk mektup olması açısından da önemlidir.

11 **II. Abdülhamid'in İstanbul'u (1876-1909)**, Atlas Tarih Kitaplığı, 2010.

12 “Mesudiye'nin onarım ve modernizasyon işi, Ansaldo Tersanesi'ne Haziran 1900'de 433.560 Osmanlı lirası karşılığında ve 18 ayda teslim edilmek üzere verilmiştir”. Bk.

iyi teklifi veren Ansaldo adına Amadori ilgili işleri almayı başarmış ve bu iki geminin Cenova'da yapılması için de gerekli izinleri almıştır ve akabinde iki gemi vakit kaybetmeden Cenova'ya firmanın çalışma sahasına gönderilmiştir. Ancak daha sonra Kayzer II. Wilhelm'in desteğindeki Alman şirketleri yaptıkları baskı ve işi almak adına düşük teklif vermesi neticesinde ikinci gemi olan *Asar-ı Tevfik* Alman Krupp Firması'nın başını çektiği Germania Fabrikası'na gönderilecektir¹³. Bir bakıma İstanbul'da firmalar ve elbette ülkeler arası rekabetin yansımaları olarak da bu durumları okuyabiliriz.

Ansaldo Firması'nın yetkilileri tarafından ilk işin başarıyla alınması ile birlikte iki ülke arasındaki ikili ilişkiler noktasında dört ayrı kontratın farklı zaman dilimleri içinde gündeme geldiğini görüyoruz¹⁴:

- 1- 9000 tonluk 105 metreden oluşan Mesudiye zırhlısının Cenova Ansaldo firmasının tersanesinde modernizasyonu,
- 2- Ansaldo tersanesinde inşa edilecek olan iki torpido¹⁵,
- 3- Dört firkateyn ve dört korvetin tamiri¹⁶,
- 4- İstanbul'da Tersane'nin çalışabilecek duruma getirilmesi için modernizasyonu¹⁷.

Ancak söz konusu mevzular etrafında kaleme alınan kontratların¹⁸ hemen hepsinin sorunsuz bir şekilde uygulandığını söylemek de zordur. En başta bazı gemilerin İstanbul'dan Cenova'ya kadar bir yolu kat edemeyecek durumda

---

Jonathan A. Grant, **Rulers, Guns and Money: The Global Arms Trade in the Eyes of Imperialism**, Harvard University Press, 2007, s.90'dan aktaran: Ender Kuntsal, **Osmanlı Bahriyesi'nde Bir Amerikalı: Bucknam Paşa**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s.75.

13 Asar-ı Tevfik 29 Mayıs 1900 günü Kiel'e varmıştır. Bk. Ender Kuntsal, **a.g.e.**, s.43. Almanların işi almasına müteakip İtalyanlar onları dumping yapmakla suçlamışlarsa da bir şey elde edememişlerdir. Gemi 1913 yılında ise batırılacaktır. Bk. Panzac, **a.g.e.**, s.424 ve 460.

14 Dört ayrı kontrat hakkında detaylı bilgiler için bk. Giorgio Mori, **Storia dell'Ansaldo: La Costruzione di Una Grande Impresa 1883-1902**, C 2, Editori Laterza, Roma 1995, s.100-101.

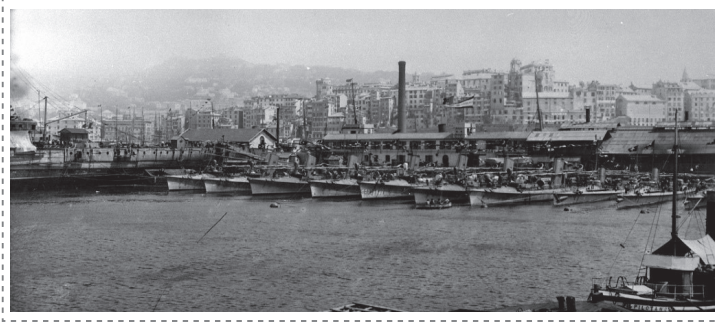
15 20 Aralık 1902 tarihli *Sabah* gazetesinin haberine göre iki torpido için *Palumbo* soy isimli bir amiral İstanbul'a gelmiştir. Bk. ASA, Marrone bis, 9/2, *Giornali e Ritagli*.

16 Fransızca yayın yapan *Servet* gazetesinin 24 Kasım 1902 tarihli haberine bakılabilir. İtalyanca kaleme alınan bir haberde ise özellikle İngiliz ve Alman firmalarla olan rekabetten Ansaldo mühendislerinin başarı ile çıktığı vurgulanırken *iki aylık bir kavga*'nın başarıyı getirdiğinin altı çizilmektedir. Bk. ASA, Marrone bis, 9/3.

17 Rugafiori, **a.g.e.**, s.185.

18 Bu kontratlardan birisinin 552.000 sterlin tutan miktarı Osmanlı yönetiminin ödemeleri geciktirmesi ile zaman içinde çeşitli sorunlara yol açacaktır. Bk. Rugafiori, **a.g.e.**, s.186.

olması önemli bir sorundu. Bunun için taraflar arasında yeni bir kontrat imzalanacak, daha pratik bir çözüm bulunarak bu sefer İstanbul'a İtalyan ustalar gönderilecektir.

Cenova'da Ansaldo Tersanesinde restore edilmeyi bekleyen Osmanlı firkateyn ve korvetlerin/torpidobotların fotoğrafı. Her birinde Türk bayraklarının asılı olduğu bu fotoğrafın muhtemelen ilk defa yayınlandığını da belirtmek isteriz. (Fotoğraf: Güner Doğan)

IV. Ferdinando Maria Perrone İstanbul'da (1902)

321

Ansaldo Firması adına Ferdinando Perrone 1902 yılında yaklaşık 114 kişiden oluşan geniş bir İtalyan usta ve işçi heyetiyle İstanbul'da tersanede yapılacak iş için gelmişti. Perrone İstanbul'da daha evvel Amadori'nin yaptığı gibi tersanede ikametinin son tarihi olan Ocak 1903'e kadar farklı zaman dilimlerinde incelemelerde bulunacak¹⁹; *Tersane-i amireye çend def'aten vâki olan azimet-i acizanemde orada iki şeyi müşâhede ettim* diyerek Tersanede yapılacak çok iş olduğunun ve bunların ise hiç kolay olmayacağını altını çizecektir²⁰. Bu noktada gelen heyetin sorunsuz bir şekilde çalıştıklarını söylemek mümkün değildir. Her şeyden evvel, yapılan ön incelemeler neticesinde, İstanbul'da tersanedeki sekiz savaş gemisinden beş tanesi bir tamirata kaldırarak durumda değildir. Sadece *Feth-i Bülend*, *Muin-i Zafer* ve *Avnillah* korvetleri ıslah edilebilir durumdadır²¹.

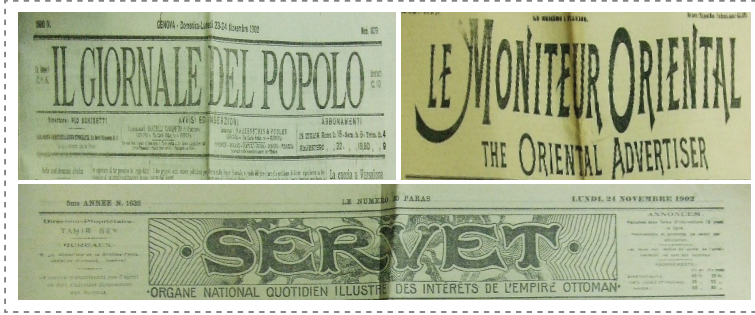
Perrone'nin İstanbul'a gelmesi ve gösterdiği girişimler neticesinde 26 Haziran 1902 tarihinde Osmanlı Bahriyesi adına Bahriye Nazırı Hasan Paşa ile bir

19 Rugafiori, **a.g.e.**, s.186.

20 **ASA**, Marrone bis, 8.

21 Panzac, **a.g.e.**, s.426.

mukaveleye firma adına imza atması dönemin *Sabah*, *İkdam*, *Malumat*, ve *Servet* gibi Türkçe yayın yapan gazetelerinde, *Il Giornale del Popolo* gibi İtalyan gazetelerinde ve son olarak Fransızca yayın yapan *Le Moniteur Oriental* adlı gazetede de kendine genişçe yer bulacaktır. Bu gazetelerdeki temel vurgu hem Osmanlı Devleti açısından mevcut eksikliklerin belirtilmesi hem de İtalyan Ansaldo Firması'na olan ihtiyacın altının çizilmesidir.

Ansaldo Firması'nın arşiv olarak kullandığı depoda dönemin gazetelerini de bulabilmek mümkündür. (Fotoğraf: Güner Doğan)

Perrone'nin İstanbul'da yeni işleri kovaladığı ve var olan işleri ise bitirmeye çalıştığı sıralarda²² Cenova'ya gönderilen *Mesudiye*'nin 1 Eylül 1901 tarihinde tamiri nihayete erecek ve gemi İstanbul'a getirilecektir²³. Geminin tamiri hakkında her ne kadar *İkdam* gazetesinde "*Ansaldo fabrikasında mükemmelen tamir edilen Mesudiye fırkateyni hümâyunun her türlü nevâkısı ikmal edilmiş olmağla*"²⁴ denilmiş olsa bile, ilgili gemide bazı eksikliklerin daha sonra dava konusu olacağını da söylemek isteriz. *Mesudiye*'nin diğer bir durumu vardır ki o da 1903 yılında Osmanlı tarafının 44.000 sterlinlik tutan ödemeyi yapamamasından kaynaklanan gecikme ve geminin alıkonulmasıdır²⁵. Bu

22 Bu sıralarda *Perrone*'nin Ansaldo Firması adına ajandasında Osmanlı'daki işlerin yanı sıra İspanya'da da benzer şekilde peşinden koştuğu işler olduğunu ifade etmemiz gerekir. Bk. *Rugafiori, a.g.e.*, s.184-192. Konu hakkında her iki ülkeyi içine alan ve Ansaldo Arşivi'nden kapsamlı bir şekilde yararlanılarak hazırlanan bir tez ayrıntılı bilgiler vermektedir. *Andrea Filippo Saba, L'Esperienza Multinazionale dell'Ansaldo in Turchia e Spagna 1895-1914*, Milano 1990.

23 *Rauf Bey Ansaldo tersanesinde tamir edilecek gemiyi yerinde görmek maksadıyla 1905 yılının Şubat ayında Cenova kentine gitmiştir.*

24 1 Ocak 1902 tarihli *İkdam* gazetesinin haberidir. *ASA, Marrone bis, 9/2, Giornali e Ritagli.*

25 İstanbul'da *Perrone*'nin *İzzet Paşa*'ya yönelik kaleme aldığı, eğer ödeme gerçekleşmez ise işlerin askıya alınacağına dair Ansaldo Arşivi'nde bulunan Fransızca ve Osmanlıca olarak

durum aslına bakılırsa 1903 yılından 1934 yılına kadar Türk-İtalyan alışveriş odaklı ilişkilerinin temel sorunlarından birisini teşkil etmektedir. Sürekli ödemelerin istenmesi, sürekli tehir edilen ödemeler ve karşılıklı olarak çekilen protestoların ardından yaşanan diplomatik krizler bu döneme damgasını vuran türlü sorunlardır. Bir bakıma Türk maliyesinin sancılı hâli ve İtalyanların ne denli zayıf bir konumda olduklarının anlaşılması üzerine sözleşmelerin art arda gözden geçirildiği; bu gözden geçirmelerin yeni iş vaatleriyle telafi edildiği, sonra bunların da yarıda kesilip yenileriyle değiştirildiği ve I. Dünya Savaşı'na dek sürüp giden bir sarmala girilmiştir²⁶.

V. Ansaldo Firması'nın Aldığı/Talip Olduğu İşler ve *Libia* Sorunu

Talip Olunan veya Alınan İşler	Yıl ve Bilgi
Mesudiye Firkateyni	1898
Osmaniye, Aziziye, Orhaniye ve Mahmudiye Firkateyni	1900. Bahriye'nin talebi üzerine bu yıl içinde Ansaldo Şirketi'nden uzman heyet Çanakkale'de bulunan Osmanlı Akdeniz filosuna ait gemiler hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre firkateyn ve korvet/krvazörlerin ıslaha muhtaç oldukları rapor edilmiştir ²⁹ .
Mukaddeme-i Hayr, Feth-i Bülend ²⁷ , Avnillah ve Muin-i Zafer Zırhlı Korvet/Kruvazör ²⁸	

kaleme alınmış belgeler için bk. ASA, Marrone bis, 8, Pera/Constantinople, le 3-16 Decembre 1902. 1903 yılı ekonomik olarak sadece Osmanlı tarafının değil İtalyan firmanın da oldukça zorlandığı bir yıl olacaktır. Bu yıl içinde Ansaldo 2500 çalışanın 300'ünü işten çıkarmıştı ve 800 kişinin daha işi tehlikedeydi. İtalyan devletinden sipariş gelmemesi ve Banco di Roma'nın ipotek altına düşmüş birçok İtalyan demir-çelik fabrikası ile tersaneyi birleştirilmesi, Ansaldo'yu tehdit ediyordu. Bunun üzerine şirket, 1903 yılı aralık ayında, bir İngiliz devi olan Armstrong'un Puozzoles'te mukim İtalya şubesi ile birleşti. Bk. Panzac, a.g.e., 427.

26 Sıkıntılı ilişkiler 1911 yılında Trablusgarb ve Bingazi'nin işgal haberlerinin yayılması ile başka bir hâl alacak ve Ansaldo Firması'nın İstanbul'daki faaliyetleri askıya alınarak ülkeden çıkarılacaktır. Bk. Panzac, a.g.e., s.424 ve 432.

27 Bu korvetin Ansaldo tersanelerinde modernize edildikten sonraki görüntüsü için bk. Hakkı Öz, **Sultan II. Abdülhamid'in Savunma Sanayii Fonları (1869-1902)**, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s.244.

28 Feth-i Bülend, Avnillah ve Muin-i Zafer Zırhlı Korvet/Kruvazörleri 1904 yılında Osmanlı tarafına teslim edilecektir. Bk. Rugafori, a.g.e., s.188.

29 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan belge özelinde yer alan bu bilgi için bk. Öz, a.g.e., s.244-245. Gemilerin ıslahı Cenova'da firmanın tersanesinde yapılacaktı ve Ferik Ahmet Paşa bu iş için görevlendirilmişti. Bk. BOA. Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), Dosya:208, Gömlek:109. Ancak söz konusu gemilerin böyle bir mesafeyi kat edemeyecek durumda oldukları çabucak anlaşıldı. Neticede yeni bir sözleşme Fransızca ve Türkçe iki nüsha hâlinde 26 Haziran 1902 tarihinde imzalanmıştır.

Drama Zırhlı Kruvazörü	Gemi Cenova'da inşa hâlindeyken Türk-İtalyan savaşı patlak vermiş ve İtalyanlar gemiye el koyarak adını manalı bir şekilde <i>Libia</i> olarak değiştirmişlerdir. 1913 yılında İtalyan donanmasında hizmete giren gemi 1937 yılında hizmet dışına çıkarılmıştır ³⁰ . Burada bir hususun altını çizelim ki, o sıralar Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Ansaldo Firması'na farklı gemi siparişleri veren ve bir anlamda iki ülke arasındaki rekabeti kızıştıran bir ülke daha vardır ki o da Yunanistan'dır. Buna istinaden 1907 yılında Yunanlar 10.000 tonluk bir savaş gemisini Ansaldo şirketinden teslim alacaklardır ³¹ . Hatta Ansaldo firması Drama Zırhlı Kruvazörünü Yunanlara satmaya çalışacak ancak bunda başarılı olamayacaklardır.
Hamidiye, Yunus, Akhisar, Alpagut, Antalya, Urfa, Ankara, Tokat, Draç, Kütahya, Yunus ve Musul Torpidobotlarının restore edilmesi	1901-1902
Abdülhamid ve Abdülmecid Torpidobotlarının inşası	1905 ³²

30 Mercan, a.g.e., s.182-183. Bu kruvazörün teknik özellikleri ve inşa edildiği Ansaldo Firması tersanesinde denize indirilmeye hazır görüntüsü için bk. Ahmet Güleriyüz, **Hamidiye, Mecidiye & Kruvazörler**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2009, s.100. Gemi için Osmanlılar tarafından yapılan ödemeler ise önceleri İtalyanlar tarafından iade edilmeyecek fakat daha sonra Ansaldo firması 1927 yılında iadesi istenen miktarı verecektir. Bk. Dilek Barlas-Serhat Güvenç, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti: Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları**, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s.135-139.

31 Serhat Güvenç, **Osmanlıların Drednot Düşleri: Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s.40-41. Aynı yıl Osmanlı Bahriyesinde, Ansaldo Firması'nın da restore ettikleri dâhil, göreve hazır gemiler için bk. Kuntal, a.g.e., s.229-230. Ayrıca Osmanlı Bahriyesinde mevcut zırhlı savaş gemileri ve özellikleri hakkında bk. Miralay Ahmed Muhtar Paşa, **Bahriyede Zafer Rehberi (Rehber-i Muzafferiyât-ı Bahriyye): II. Abdulhamid Devrinde Zırhlı Gemiler ve Deniz Muharebe Doktrinleri**, Haz. Ali Fuat Öreñç, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, s.95-96.

32 Ansaldo Firması'nın teslim aldığı işler hakkında firma arşivinde özellikle sürece yönelik çok sayıda dokümanın olduğunu ifade etmek isteriz. Bunun yanı sıra Ansaldo Firması hakkında

Firmanın genel olarak bu faaliyetlerinin yanı sıra farklı iş kollarında da teklifleri olacaktır. Örneğin Karaköy Köprüsü'nün inşası bunlardan birisidir³³ ve saydığımız kadarıyla toplamda 65 ayrı proje teklifi Ansaldo şirketi tarafından Osmanlı yönetimine teklif edilmiştir ancak bu talip olunan işlerin neredeyse tamamı zaman içinde Alman ve İngiliz firmalarına gitmiştir³⁴.

VI. Çanakkale'de Türk Donanmasının Mevcut Durumu ve Genç Cumhuriyetin Çözümü

1915 yılında yayımlanan *Taschenbuch Der Kriegsflotten* adlı kitap Türkiye'de ve dünyada donanmaya sahip olan ülkelerin güçlerini karşılaştırmalı olarak veren ve analiz eden önemli bir çalışmadır. Bu kitaptaki verilere bakıldığında, o sıralarda artık İtalya'nın en büyük silah üreten firması hâline gelen Ansaldo şirketine sipariş edilmiş olan 11 torbidobottan 7'si hâlâ iş görmektedir. Ancak daha evvel onarılan zırhlı korvet ve fırkateynlerden ise geriye hiçbiri kalmamıştır. Görünen o ki, 1911 yılından itibaren çok kısa zaman içinde Osmanlı donanması ciddi oranda kayıplarla karşı karşıya kalacaktır³⁵.

Mustafa Kemal Atatürk gerek 1911'de gerek 1915'te mevcut donanmanın hâline şahit olmuştur. Makalemizin başında 1917 yılında Mustafa Kemal'in ordu kumandanı olarak Almanya'nın Essen kentindeki Krupp Firması'nı ziyaretinden bahsetmiştik. Ansaldo Firması'ndan hareketle firmaların özellikle denizcilik alanında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e gerçekleştirdikleri teşebbüslerde Mustafa Kemal'in bir asker olarak şahitliği kaçınılmazdır. Ondan olsa gerek genç Cumhuriyeti kuran Mustafa Kemal ilk iş olarak Ansaldo Firması ile olan sorunları çözme yoluna gidecek, firma ile yeni işler hususunda faaliyetlerin devam etmesinin yolunu açacak ve asıl önemlisi bazı mühendislerin eğitimi için Ansaldo'ya gönderilmesine de müsaade edecektir.

---

bilgi veren diplomatik kanal Palermo ve Torino şebhenderlikleri idi. Bk. Fatih Tetik, **Sultanın Silahları: II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s.98.

33 “Le Pont de Karakeuy”, **Le Moniteur Oriental**, 2 Gennaio 1906.

34 Bu yeni iş alma girişimlerinin çoğu ve farklı firmalarla olan rekabet dönemin İtalyan gazetelerinde de kendine yer bulmaktaydı. Bir örnek için bk. “Interessi Economici a Costantinopoli”, **La Vita**, 11-12 Giugno 1911.

35 **Taschenbuch Der Kriegsflotten, XVI. Jahrgang 1915**. J. F. Lehmann's, München 1915, s.148-149, 386-387 ve 457. Özellikle 1911-1912 yılları arasında cereyan eden savaşta denizlerdeki Osmanlı kuvvetine ciddi oranda zarar verilmiştir. Bu süre zarfında batırılan gemiler hakkında bk. Panzac, **a.g.e.**, s.457.

SONUÇ

“Avrupa Arşivlerinde Cumhuriyet Türkiye’si” teması altında yayınlanacak olan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Özel Sayısı için konu edindiğimiz arşiv, İtalya’da uzun yıllar faaliyet gösteren ve İtalya’nın iktisadi hayatında oldukça önemli olan Ansaldo Firması’na ait arşivdir. Bu Arşivin makalemiz kapsamında görüldüğü üzere Osmanlı-Cumhuriyet Tarihi araştırmalarında muhafaza ettiği önemli belgeler ve görseller bakımından araştırmacılar için değeri oldukça fazladır. Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden 1940’lı yıllara kadar geçen sürede donanmanın modernleşmesi serüveninde Ansaldo Firması tarih arşivindeki dokümanların incelenmesi hem yeni bilgilerin ortaya çıkması hem de var olan bilgilerin “sağlamanın” yapılması adına şüphesiz değerli veriler sunacaktır. Bu arşivin bize göre en mühim yönü payitahta gelmiş İtalyan yöneticilerin yaptıkları iş hakkında ve de Osmanlı Devlet yöneticileri ile İstanbul kenti hakkında günlük tarzında notlar tutmuş olmasıdır. Çoğu mektuplardan ve relazione/raporlardan oluşan bu belgelerdeki bilgiler Türk Tarihi bakımından oldukça değerlidir.

Ansaldo Firması tarih arşivinde çalışma yürütecek araştırmacılar için verilecek bir diğer bilgi ise mevcut belgelerin hangi dilde oldukları hakkındadır. Bu arşivdeki belgeler İtalyanca başta olmak üzere Fransızca ve elbette Türkçe/Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır. Dolayısıyla bu üç dilde donanımlı olmak yürütülecek araştırmanın sağlıklı olması bakımından mühim olacaktır.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

ASA (Archivio Storico Ansaldo), Marrone bis, 8, *Lettere e Documenti in Lingua Turca*.

ASA, Marrone bis, 8.

ASA, Marrone bis, 8, Pera/Constantinople, le 3-16 Decembre 1902.

ASA, Marrone bis, 9/2, *Giornali e Ritagli*

ASA, Marrone bis, 9/3.

ASA, Marrone bis 9/4, Lettera di Alessandro Amadori a Ferdinando Maria Perrone, Costantinopoli, 2 Luglio 1897.

ASA, negativi 25176.

ASA, negativi 46184.

ASA, negativi 46193.

Atabey, Figen, **Karadeniz’de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele Dönemi)**, ATAM Yayınları, Ankara 2006.

Barlas, Dilek -Serhat Güvenç, **Türkiye’nin Akdeniz Siyaseti: Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları**, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), Dosya:208, Gömlek:109.

BOA, Yıldız Tasnifi, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM), Dosya:43, Gömlek:21).

Batmaz, Şakir, “Osmanlı Donanmasının Üç Devrine Mukayeseli Bir Bakış (Abdülaziz-II. Abdülhamit-V. Mehmet Reşat), **XV. Türk Tarih Kongresi, IV. Cilt, III. Kısım**, TTK Yayınları, Ankara 2010, s.1585-1609.

Blum, Franziska -Gabelmann ve Jörn Kobes, **Das Eiserne Buch der Stadt Bad Kreuznach**, Computus Druck Satz & Verlag, Gutenberg 2017.

Erbaş, Fatih, **Doğu Akdeniz’de Güç Mücadelesi: 19. Yüzyılda Donanmalar**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019.

Filippo Saba, Andrea, **L'Esperienza Multinazionale dell'Ansaldo in Turchia e Spagna 1895-1914**, Milano 1990.

Grant, Jonathan A., **Rulers, Guns and Money: The Global Arms Trade in the Eyes of Imperialism**, Harvard University Press, 2007.

Güleryüz, Ahmet, **Hamidiye, Mecidiye & Kruvazörler**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2009.

Güvenç, Serhat, **Osmanlıların Drednot Düşleri: Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

Hasan Râmi Paşa, **Hatrat: Büyük Facia-Büyük Dram, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı Donanması'nın Durumu**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

Kuntsal, Ender, **Osmanlı Bahriyesi'nde Bir Amerikalı: Bucknam Paşa**, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

“Interessi economici a Costantinopoli”, **La Vita**, 11-12 Giugno 1911.

“Le Pont de Karakeuy”, **Le Moniteur Oriental**, 2 Gennaio 1906.

Mercan, Evren, **II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

Miralay Ahmed Muhtar Paşa, **Bahriyede Zafer Rehberi (Rehber-i Muzafferiyât-ı Bahriyye): II. Abdulhamid Devrinde Zırhlı Gemiler ve Deniz Muharebe Doktrinleri**, Haz. Ali Fuat Örenç, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

Mori, Giorgio, **Storia dell'Ansaldo: La Costruzione di Una Grande Impresa 1883-1902**, Cilt 2, Editori Laterza, Roma 1995.

Öz, Hakkı, **Sultan II. Abdülhamid'in Savunma Sanayii Fonları (1869-1902)**, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023.

Panzac, Daniel, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, çev. Ahmet Maden-Sertaç Canpolat, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

Row, Thomas, **Economic Nationalism in Italy, The Ansaldo Company, 1882-1921**, The Johns Hopkins University, USA 1988.

Rugafiori, Paride, **Ferdinando Maria Perrone da Casa Savoia all'Ansaldo**, UTET, Torino 1992.

Taschenbuch Der Kriegsflootten, XVI. Jahrgang 1915. J. F. Lehmann's, München 1915.

Tetik, Fatih, **Sultanın Silahları: II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

Türk, Fahri-Emirhan Kaya, "Cumhuriyet Dönemi Türk Alman İlişkilerinde Sıradışı Bir Aktör: Krupp Firması 1923-1990", **Gazi Akademik Bakış**, C 10, S 20, Yıl: 2017, s.121-143.

EKLER

Ek-1. Hamidiye³⁶

Ek-2. Mesudiye³⁷

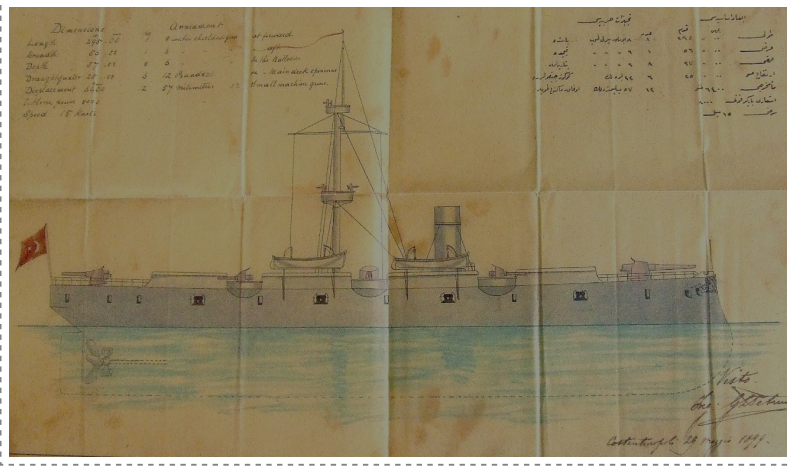
36 ASA, negativi 25176. Bir İngiliz yapımı olan Hamidiye'nin 1914 ve 1924 yıllarındaki görüntüleri için bk. Figen Atabey, **Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Milli Mücadele Dönemi)**, ATAM Yayınları, Ankara 2006, s.154, 156 ve 161. Ayrıca bk. Gülerüz, **a.g.e.**, s.37-64.

37 ASA, negativi 46184. Mesudiye Zırhlı Firkateyninin Ansaldo tezgahındaki bir başka görüntüsü için bk. Miralay Ahmed Muhtar Paşa, **a.g.e.**, s.104-105. Ayrıca bk. Gülerüz, **a.g.e.**, s.69.

OSMANLI-CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA ÖNEMLİ BİR İTALYAN
ARŞİVİ: FONDAZIONE ANSALDO/GRUPPO FİNMECCANICA

Ek-3. Orhaniye³⁸

Ek-4. Ankara³⁹

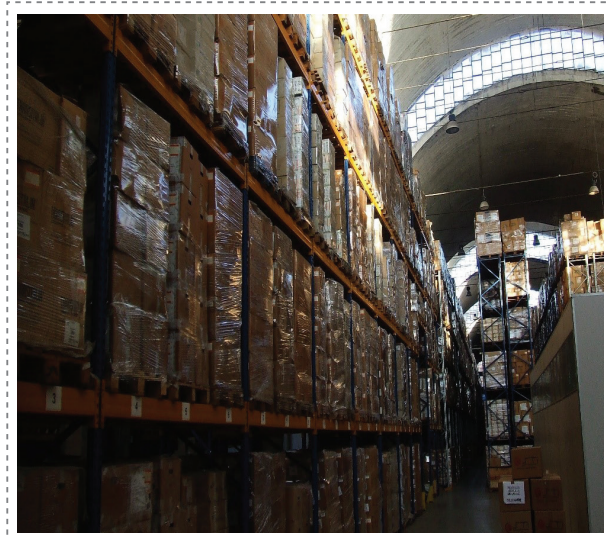
38 1899 yılında İtalyan Mühendisler tarafından incelenen ve ayrıntılı olarak özellikleri çıkarılan Orhaniye fırkateyni. Bk. BOA. Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), Dosya:190, Gömlek:115.

39 ASA, negativi 46193.

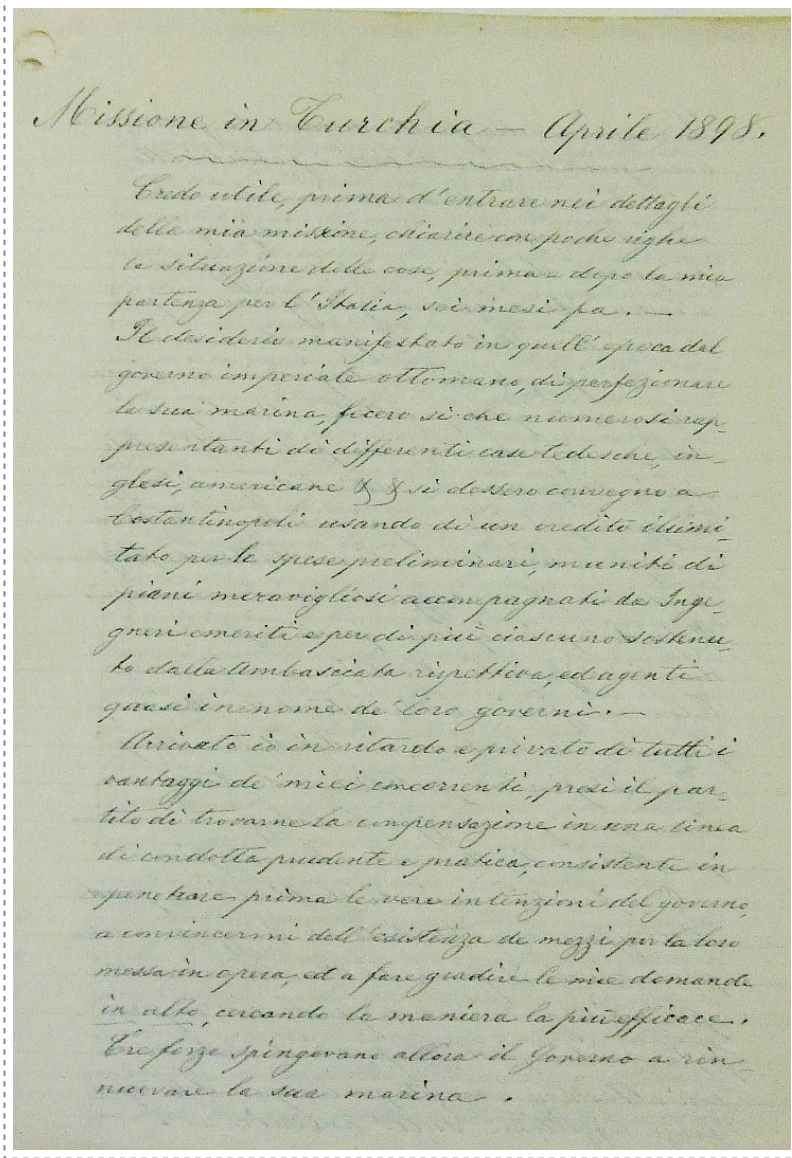
Ek-5. Yarı kapalı/depo karışımı bu mekânda birçok belge ve görsel yer alırken *Turchia* başlığı altında 1897 yılından itibaren başlayan oldukça değerli olarak niteleyebileceğimiz belgeler de yer almaktadır. (Fotoğraf: Güner Doğan)

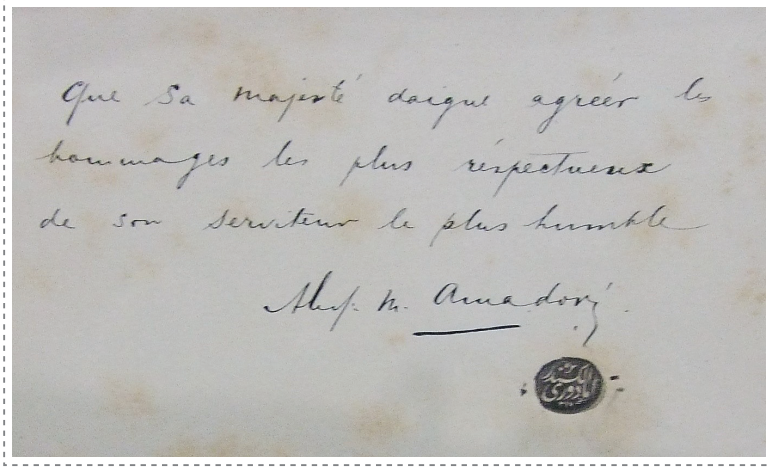
Ek-6. Ansaldo Firması'nın arşiv olarak kullandığı depoda birçok belge kutular içinde yer almaktadır ve tasnif edilmeyi beklemektedir. (Fotoğraf: Güner Doğan)

Ek-7. Ansaldo Firması adına İstanbul'a temsilci olarak gelen ilk kişi Alessandro Amadori'dir. Onun Osmanlı tersanesi ve donanması hakkında kaleme aldığı ve *Missione in Turchia 22 Aprile 1898/31 Maggio 1898* başlıklı iki raporu bulunmaktadır. (Kaynak: ASA, Marrone bis 9/4, Fotoğraf: Güner Doğan)

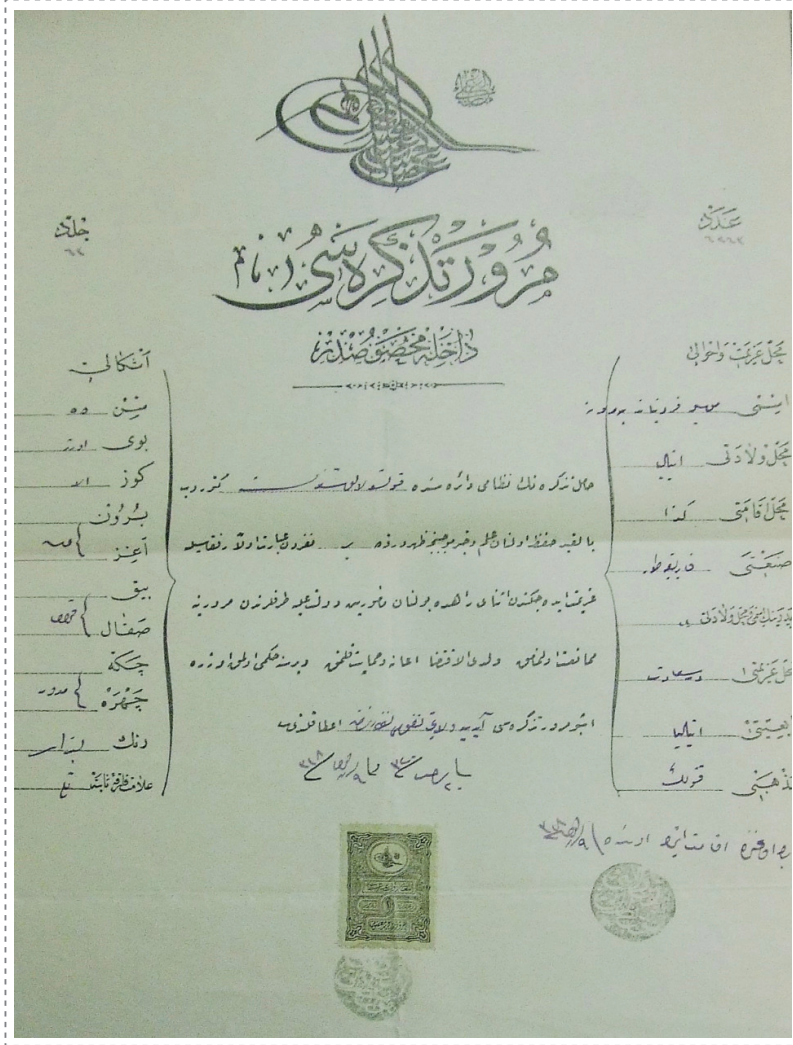
Ek-8. Alessandro Amadori'nin İstanbul'da kullandığı mührü (Kaynak: BOA. Yıldız Tasnifi, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK.TKM), Dosya:43, Gömlek:21).

Ek-9. Ansaldo Firması Tarih Arşivi'nde Türk Tarihini ilgilendiren çok sayıda mektup araştırmacıları beklemektedir. (Fotoğraf: Güner Doğan)

Ek-10. Ferdinando Perrone İstanbul'da. Mürûr Tezkeresi (1902). (Kaynak:
ASA, Marrone bis, Tomo:8, *Lettere e Documenti in Lingua Turca*. Fotoğraf:
Güner Doğan)

Ek-11. Ansaldo Firması Tarih Arşivi'nde bulunan bazı fotoğraflar hakkında bilgi

Negatif'in Numarası	Yıl	Yer	Bilgi
46541	1903	Cenova	Corazzata Mesudiye
46549	1904	Cenova	Corazzata Muin-i Zafer Avnillah
46550	1904	Cenova	Corazzata Muin-i Zafer Avnillah
3709	1906	Cenova	Feth-i Bülend Torpediniera
46568	1906	Cenova	Torpediniera Moussoul
P19/2	1903	Cenova	Corazzata Mesudiye
9468	1932	Cenova	Cacciatorpediniere Adatepe
25346	1949	Cenova	Turbana ve mista İskenderun
25323	1949	Cenova	Turbana ve mista İskenderun
10804	1930	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe, adatepe visita
10803	1930	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe, adatepe visita
12847	1930	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe, adatepe visita
10806	1930	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe, adatepe visita
10805	1930	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe, adatepe visita
10199	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Adatepe
7095	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Adatepe
9469	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Adatepe
9467	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Adatepe
25182	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Adatepe
25255	1932	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
12318	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
21247	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
21245	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
21243	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
12317	1931	Cenova	Kocatepe Cerimonia

OSMANLI-CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA ÖNEMLİ BİR İTALYAN
ARŞİVİ: FONDAZIONE ANSALDO/GRUPPO FİNMECCANICA

12320	1931	Cenova	Kocatepe Cerimonia
12319	1931	Cenova	Kocatepe Cerimonia
21244	1931	Cenova	Kocatepe Cerimonia
21246	1931	Cenova	Kocatepe Cerimonia
8047	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
12321	1931	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
9285	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
25281	1932	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
4897	1931	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10809	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
7094	1931	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10810	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
9289	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
9283	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
9281	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
9280	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
9286	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10799	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
12846	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10802	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10800	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10807	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10808	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10195	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
7090	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
7096	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10202	1931	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10193	1930	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
10200	1931	Cenova	Cacciatorpediniere-Kocatepe
30151	1949	Cenova	Samsun
31560	1903	Cenova	Crozzata Messudiye
25293	1903	Cenova	Crozzata Messudiye
P19/14	1903	Cenova	Gemi Motoru
P19/11	1906	Cenova	Torpediniera Ankara

P19/10	1906	Cenova	Torpediniera Ankara
P19/9	1906	Cenova	Torpediniera Ankara
25176	1901	Cenova	Torpediniera Hamidieh
5843	1904	Cenova	Corvetta Crozzata feth-i Bülend
30583	1904	Yer belirtilmemiş	Corvetta Mahrusa
37965	1962	Kepez, Turchia	Sottostazione
5247ASG, 5249ASG, 5251ASG, 5253ASG 5254ASG, 5257ASG 37567, 37573, 38495	1961	İstanbul. Şehir tarihi için oldukça önemli fotoğraflar	Vettura filoviaria Ansaldo san giorgia a tre assi
46193	1906	Cenova	Torpodiniera Ankara
46192	1906	Cenova	Torpodiniera Ankara
46191	1906	Cenova	Torpodiniera Ankara
46184	1903	Cenova	Corazzata Mesudiye
26940	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
26941	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
26824	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
26823	1931	Cenova	Cacciatorpediniere Kocatepe
32990	1906	İstanbul	Ritratto Mehmed Ali
46196	1903	Cenova	Apparato motore

VATIKAN ARŞİVLERİ'NDE OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİNİN ARAŞTIRILMASI

CANAN PARMAKSIZOĞLU AKSOY*

ÖZ

Vatikan Arşivleri'nde birçok devletin tarihi ile ilgili arşiv belgesi bulunmaktadır. Vatikan Devleti'ne bağlı çok sayıda arşiv mevcuttur. Bunlardan merkezî devlet arşivi olan Vatikan Apostolik Arşivi, içerdiği belgelerin yaklaşık 85 kilometrelik yatay uzunluğuyla dünyanın en zengin arşivlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu arşivler Türkiye tarihi açısından da önem arz etmektedir. Zira Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili kaleme alınmış çok sayıda mektup ve rapor mevcuttur. Ancak söz konusu arşivlerde tarihimiz hakkında bilgi aktaran belgelerle ilgili arşivler tarafından hazırlanmış bir araştırma kataloğu bulunmamaktadır.

Bu makalede, Vatikan Arşivleri hakkında genel bilgi verilecektir. Bununla birlikte, Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle ilgili belgeler üzerine yapılmış çalışmadan bahsedilecek ve bu arşivlerde tarihimizle ilgili kaleme alınmış belgelerden örnekler sunabilmek amacıyla, bazı belgelerin bilgisi aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vatikan Arşivleri, Vatikan Apostolik Arşivi, İmanî Yayma Kongregasyonu Tarihî Arşivi, Vatikan Apostolik Kütüphanesi, Osmanlı-Papalık İlişkileri.

* Dr. Öğr. Gör., Milli Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü / Papalık Şarkiyat Enstitüsü Doğu Kilise Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Misafir Öğretim Üyesi (2022-2024), İstanbul/TÜRKİYE, cananparmaksizoglu1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7149-5990

THE RESEARCH OF THE HISTORY OF THE OTTOMAN EMPIRE AND THE REPUBLIC OF TÜRKİYE IN THE VATICAN ARCHIVES

ABSTRACT

The Vatican Archives contain archival documents related to the history of many foreign states. The Vatican State has many historical archives. Among these, the Vatican Apostolic Archive, which is the central state archive, is considered to be one of the richest archives in the world, with a horizontal length of approximately 85 kilometers of documents. Vatican Archives are of great importance for our history as it contains letters and reports on the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye. However, there is not any archive research catalog in these archives on documents about our history. This article will give general information about Vatican Archives. In addition, a study on documents related to the history of the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye in these archives will be mentioned and information about some of the documents will be given to present examples of documents related to our history in the Vatican Archives.

Keywords: Vatican Archives, Vatican Apostolic Archive, Historical Archive of Congregation for the Propagation of the Faith, Vatican Apostolic Library, Ottoman-Papal Relations.

Giriş: Papalık-Osmanlı Devleti ve Türkiye İlişkilerine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti tarih boyunca erken dönemlerden itibaren başta Katolik inancının temsilcisi Papalık Devleti olmak üzere Katolik Avrupa Devletleri için bir tehdit olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin özellikle XV. yüzyıldan itibaren Avrupa'da hızla ilerleyişi ve fetihleri, Hristiyanlar arasında yüzyıllar boyunca korku yaratmıştır. Nitekim İtalyanların bugün bile dillerinde mevcut olan ve olumsuz hadiseler karşısında, özellikle korku duydukları durumlarda kullanmakta oldukları “*Mamma li Turchi! (Anneciğim Türkler!)*” deyiimi, temellerini XV. ve XVI. yüzyıldan almış olan işte bu tarihî Türk korkusundan kaynaklanmaktadır. İslam'ı temsil eden Türkler, Avrupa medeniyeti için daima kendilerinden olmayanı, “öteki”ni temsil etmişlerdir¹. Hristiyanlık inancının tehlikeye düşebileceği ve bir gün kendi topraklarının da Osmanlılar tarafından fethedebileceği endişesinden dolayı Katolik Avrupalılar ve Katolik Kilisesi'nin temsilcileri tarafından Osmanlılar hakkında haber taşıyan sayısız rapor ve mektup yazılmış, bu rapor ve mektuplar düzenli olarak dünyanın farklı yerlerinden ve Osmanlı topraklarından Papalık Devleti'ne gönderilmiş, içerdikleri bilgiler Papa'nın dikkatine sunulmuştur. Papalık, Avrupa'nın birliği ve Hristiyanlık için tehdit teşkil eden Osmanlı Devleti'ne karşı daima karşı cephede yer almış, Avrupalı devletleri çoğu kez birleştirmeye çalışarak kurduğu kutsal ittifaklarla Osmanlılara karşı savaşa teşvik etmiştir.

Yeni Çağ'da daha çok savaşlarla sonuçlanan ittifaklarla ve husumetle seyreden bu ilişkilerin Yakın Çağ'a özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, aktif bir diplomasi aracılığıyla yön değiştirdiği görülmektedir. Vatikan Arşivleri'nde yapılan uzun süreli araştırmalarda bu dönemde ilişkilerin daha müspet bir şekilde seyretmiş olduğunu gösteren belgelerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. İçerdikleri ana konular farklı olmakla birlikte Osmanlı Devleti ve Osmanlılar hakkında Papalık'a bu dönemde de sıklıkla mektup ve raporlar gönderilmiş; Osmanlı Devleti, Papalık ve Hristiyan Avrupa için önemini muhafaza etmiştir. Osmanlı tebaası Hristiyan halklar, Osmanlı Devleti'nin stratejik konumu ve Hristiyanlar tarafından kutsal olarak kabul edilen birçok yerin Osmanlı sınırları içinde yer alması şüphesiz bu durumun başlıca sebeplerindendir. Gayriresmî bir hüviyette olsa da Osmanlı-Papalık ilişkileri ve iki devlet arasındaki yazışmalar, Osmanlı Devleti dâhilinde Papa'nın dinî otoritesini kabul eden topluluklar vasıtasıyla da sürekli olarak

1 Mustafa Soykut, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.17, 24.

devam etmiştir. Dolayısıyla bugün Vatikan Devleti Arşivleri'nde tarihimiz hakkında birçok belge yer almaktadır. Nihayetinde 1960 senesinde Türkiye Cumhuriyeti ile 1929'da imzalanan Lateran Anlaşmaları ile kurulan Vatikan Devleti arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla iki devlet arasındaki ilişkiler resmî bir boyut kazanmıştır.

I. Vatikan Arşivleri

Vatikan Arşivleri, dünyanın en zengin arşivlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Burada birçok ülkenin tarihiyle ilgili milyonlarca arşiv belgesi mevcuttur. Belgeleri kaleme alanlar ise farklı milletlere mensuptur. Dünyanın dört bir yanında mevcut olan Katolik dinî kurumlarından ve temsilciliklerden Vatikan Devleti'ne gönderilmiş belgeleri barındırması ve Katolik ruhban sınıfında “millet” kavramının mevcut olmaması sebebiyle, burada bulunan belgeler herhangi bir millî siyasi görüşü yansıtmamaktadır. Bu sebeple, söz konusu belgeler, tüm dünyada itibar görmekte; tarihî vakalarda kanıt olarak kullanılmakta ve referans niteliği taşımaktadır. Vatikan Arşivleri'nde Türk tarihinin farklı dilimlerine dair belgeler mevcuttur ve bu belgeler, Türk tarihinin pek çok meselesine ışık tutabilir ve çözüm getirebilir.

Vatikan Devleti'nin merkezî devlet arşivi “Archivio Apostolico Vaticano (Vatikan Apostolik Arşivi)”dur. 2020 senesine dek Archivio Segreto Vaticano (Vatikan Gizli/Özel Arşivi) adını taşıyan bu arşiv, 2020 tarihinde Papa Franciscus (2013-)'un kararıyla güncel adını almıştır. İtalyanca “segreto”, Latince “secretum” sözcüğü “gizli” ve “özel” anlamlarının yanında “şahsî” de demektir. Eski adıyla Vatikan Gizli/Özel Arşivi, bu adı aslen Papa'nın şahsî arşivi olmasından almıştır. Bu sebeple bu arşivi “gizli” sözcüğü yerine “özel” ya da “şahsî” olarak da tanımlamak mümkündür. Ancak günümüzde söz konusu arşivin “Apostolik” olarak adlandırılıyor olması zaten bu anlam tartışmalarını kalıcı olarak ortadan kaldırmıştır.

Vatikan Apostolik Arşivi, Vatikan Devleti'nin tarihî arşiv belgelerinin muhafaza edildiği ana kurumdur². Bu arşivde, XII. yüzyılın sonundan XX.

2 21 Mart 2005 tarihinde Papa II. Jean Paul tarafından Vatikan Arşivleri üzerine çıkarılmış olan kanunun 13. maddesine göre “Vatikan Gizli/Özel Arşivi, Vatikan Devleti'nin tarihî arşivlerinin daimî muhafaza organıdır ve Vatikan Devleti'nin merkezî arşividir”.

“L'Archivio Segreto Vaticano è l'«organo di conservazione permanente degli archivi storici della Santa Sede e costituisce il suo Archivio centrale» (art. 13 § 1)” Luca Carboni, Gli Archivi della Santa Sede-I: La legislazione archivistica della Santa Sede (parte I), “**Il Mondo degli Archivi**” - marzo 2014, notiziario on-line dell'Associazione Nazionale Archivistica Italiana, s.3.

yüzyılın ortalarına kadar uzanan yaklaşık 800 yıllık süreçte kaleme alınmış belgeler mevcuttur. Burada yer alan belgelerin yatay uzunluğu yaklaşık 85 km'dir³. Papalık Curia Meclisi Kurumları, Papalık Temsilcilikleri, Vatikan Konsilleri (I. ve II. Vatikan Konsili, Trento Konsili, Roma Konsili ve diğer Konsiller), nüfuzlu şahıs ve aileler (Boncompagni-Ludovisi, Borghese, Della Valle, Del Bufalo, Patrizi-Montoro, Rospigliosi-Gioeni, Ruspoli-Marescotti, Colonna ve diğer aileler) ve Katolik Kilisesi'ne ait belgeler, arşivde var olan tasniflerden yalnızca birkaçını oluşturmaktadır. Mevcut olan en eski tarihli arşiv belgesi 800 senesine aittir. Söz konusu arşivde yaklaşık 650 farklı indeks bulunmakla birlikte, her bir indeks ortalama olarak yaklaşık 200 adet ciltten oluşmaktadır⁴. 1881 senesinde Papa XIII. Leo (1878-1903)'un kararı ile araştırmacılara açılan Vatikan Apostolik Arşivi⁵, Papalık devirlerine yani Papaların görev sürelerine göre araştırmacılara açılmaktadır. Buna göre, günümüzde Vatikan Apostolik Arşivi'nde mevcut olan belgelerin Papa XII. Pius (1939-1958)'un ölüm yılı olan 1958 tarihine kadar kaleme alınmış olan bölümü araştırmacılara açıktır.

Vatikan Devleti'nin bir diğer zengin arşivi, "Archivio Storico della Congregazione de Propaganda Fide (İmanî Yayma Kongregasyonu Tarihi Arşivi)"dir. Arşivin bulunduğu bu kurumun günümüzdeki adı "Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli"dir. Bilindiği üzere, Papalık ile Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında 1960 senesine dek resmî diplomatik ilişkiler kurulmamıştır. Ancak bu tarihe dek Papalık'ın, 1929'da imzalanan Lateran Anlaşmaları'ndan sonraki resmî adıyla Vatikan Devleti'nin İstanbul'da bir Gayriresmî Temsilciliği (Vicariato Apostolico) mevcut olmuştur. Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilciliği, XIX. yüzyılın ikinci yarısına dek, 1622 senesinde kurulan bu kuruma bağlı olmuştur. Bu sebeple İstanbul'dan Papalık'a yazılan mektup ve raporların büyük kısmı bu kurumda toplanmıştır. Bu bakımdan söz konusu arşiv, bilhassa Osmanlı tarihi

3 Carboni, a.g.m., s.13.

4 Bk. **Sussidi per la Consultazione dell'Archivio Vaticano a cura della Direzione e degli Archivisti**, Vol. I, Studi e Testi, 45, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano 1926, s.1-48.

5 Giacomo Martina, "L'apertura dell'Archivio Vaticano. Il significato di un centenario", **Archivum Historiae Pontificiae**, XIX, 1981; s.239-307; Sergio Pagano, "Leone XIII e l'apertura dell'Archivio Segreto Vaticano", **Leone XIII e gli studi storici, Atti del Convegno internazionale commemorativo** (Città del Vaticano, 30-31 ottobre 2003), a cura di Cosimo Semeraro, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2005, s.44-63 [Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e documenti, 21].

açısından büyük önem taşımaktadır. Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilciliği ile İmanı Yayma Kongregasyonu Başkanlığı arasında yapılan yazışmalar, Osmanlı Devleti'nin güncel siyasi, sosyal ve ekonomik durumu, özellikle de başkent İstanbul hakkında çok yönlü, zengin bilgi barındırmaktadır. Burada bulunan belgelerde, XIX. yüzyılın en nüfuzlu Papalarından olarak kabul edilen Papa XIII. Leo ve Kardinalleri ile Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı hükûmeti arasında yapılan yazışmalar, XIX. yüzyıl Osmanlı diplomasisini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir⁶.

Vatikan Devleti'nin, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle ilgili belgeler barındıran diğer arşivleri ise “Archivio Storico della Segreteria di Stato-Sezione per i Rapporti con gli Stati (Devlet Sekreterliği-Devletlerle İlişkiler Bölümü Tarihî Arşivi)”, bir başka deyişle Dışişleri Arşivi ve “Archivio Storico del Dicastero per le Chiese Orientali (Doğu Kiliseleri Dikasteri Tarihî Arşivi)”’dir. Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilciliği (Vicariato Apostolico), XIX. yüzyılın son çeyreğinde Papalık tarafından bu kuruma bağlanmıştır. Dolayısıyla İstanbul'dan ve Osmanlı topraklarındaki tüm Papalık Temsilcilikleri ve Katolik dinî otoritelerinden Papalık'a gönderilen mektupların çoğu bahse konu arşivde yer almaktadır. Bunun yanında bir diğer Papalık Arşivi olan “Archivio Storico del Dicastero per la Dottrina della Fede (İnanç Doktrini Dikasteri Tarihî Arşivi)”’de de yine tarihimizle ilgili bilgi barındıran önemli belgelerin mevcut olduğu da bilinmektedir.

Bu noktada Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle alakalı belgelerin kaleme alındıkları diller ve yazım şekilleri ile ilgili bilgi vermek de yerinde olacaktır. Bu belgelerin büyük çoğunluğu, eski İtalyanca ve Latince olarak kaleme alınmıştır. Geç dönemlere gelindiğinde, özellikle XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın ilk çeyreğine ait belgeler, bu dillerin yanında daha az olmak kaydıyla Fransızca olarak da kaleme alınmıştır. Çoğunluğu el yazısı ile kaleme alınmış bu arşiv malzemelerinin araştırmacılar tarafından doğru bir şekilde okunabilmesi için Vatikan arşiv belgelerinin tarihlendirilme metodu ve belgeleri kaleme alanların birbirlerine hitap şekilleri hakkında bilgi sahibi olmak son derece mühimdir. Papalık Devleti ve sonraki

6 Bu konuda kaleme alınmış, söz konusu arşivde yer alan belgelere bir örnek olarak belgenin birebir Türkçe çevirisinin sunulduğu bu makaleye bakılabilir. Canan Parmaksızoğlu, “Sultan II. Abdülhamid'in Papa XIII. Leo'yu İstanbul'a Daveti / Sultan Abdulhamid II's Invitation to the Pope Leo XIII to Istanbul”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S 228, İstanbul 2017, s.145-158.

resmî adıyla Vatikan Devleti'nin siyasi yapısı bilindiği üzere birçok devletten farklıdır. Bu nedenle buradaki belgeleri doğru bir şekilde yorumlayabilmek için Vatikan Devleti'nin bürokratik olarak nasıl işlediğini, Katolik ruhban sınıfının hiyerarşik yapısını, devlet kurumlarının nasıl adlandırıldığını ve bu adların kısaltma şekillerini bilmek gerekmektedir.

“Biblioteca Apostolica Vaticana (Vatikan Apostolik Kütüphanesi)” ve söz konusu kütüphanenin arşivinde ise farklı tasniflere ait, Barberini ve Chigi, Colonna gibi soylu ailelerin arşiv mirasları da olmak üzere, 80.000 el yazması, 100.000 arşiv malzemesi, 8.400'ü XVI. yüzyıl ve öncesinde, binlercesi ise XVI. ve XVII. yüzyılda basılmış olmak üzere, 1.600.000 cilt antik ve modern matbaada basılmış matbu eser, büyük bir bölümü çizim ve gravürlerden oluşan 150.000 grafik ünite, 150.000 fotoğraf, 300.000 sikke ve madalyon mevcuttur. Kuruluşu XV. yüzyıla dayanan, Batı dünyasının en zengin ve gösterişli kütüphaneleri arasında kabul edilen kütüphane, tarihimize ışık tutacak öneme sahip, el yazması ve matbu olmak üzere nadir tarihî belgeler ve eserler ihtiva etmektedir⁷. Vatikan Apostolik Kütüphanesi'nde Türk tarihinin başlıca yazım kaynaklarından Osmanlıca el yazması eserler, bu kütüphanenin beş ayrı tasnifinde mevcuttur. Buldukları fonlar, *vaticano*, *barberiniano*, *borgiano*, *chigiano* ve *rossiano*'dur. Bunların yanında, Arapça ve Farsça tasnifler de Osmanlıca yazmalar içermektedir. Kütüphanede bulunan Osmanlıca eserlerin büyük bir bölümü, meşhur Romalı seyyah Pietro Della Valle tarafından, bilhassa 1614-1615 senelerinde İstanbul'dan temin edilmiş, seyyahın 1652 senesinde ölümünden sonra 1718'de varisi ve yeğeni Rinaldo del Bufalo tarafından Papa XI. Clemens (1700-1721)'e hediye yolu ile Vatikan Apostolik Kütüphanesi'ne girmiştir. Bazı Osmanlıca el yazmaları da Vatikan'a 1607 ile 1609 arasında görev yapmış Malta Engizisyon Yargıçısı tarafından verilmiştir. Bugün bu el yazmalarını tanıtan, kütüphaneye ait güncel bir katalog bulunmamaktadır. Ancak ünlü İtalyan Türkolog Ettore Rossi, 1953 senesinde Vatikan Kütüphanesi tarafından yayınlanan *Elenco Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana, Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani-Chigiani*

7 Vatikan Arşivleri, Vatikan Apostolik Kütüphanesi, Kütüphane Arşivi ve tarihimizle ilgili eserlerle ilgili bilgi, yukarıda verilenlerden daha detaylı olmak üzere 2019 senesinde 2. Uluslararası Arşiv Kongresi'nde “Türk Tarih Yazımında Vatikan Arşivleri” başlığı altında sunulmuş ve ardından yayınlanmıştır. Bk. Canan Parmaksızoğlu, “Türk Tarih Yazımında Vatikan Arşivleri”, **T.C. Cumhurbaşkanlığı Himayelerinde 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi Bildiri Kitabı**, I. Cilt, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara 2019, s.209-212.

adlı eserinde, Kütüphane Arşivi'nde mevcut olan 473 adet Osmanlıca eseri derleyip bir katalog şeklinde sunmuştur⁸. Kütüphanede bu eserlerin haricinde daha birçok Osmanlıca yazma olduğu bilinmekle birlikte bu eserler, bazı Türk ve İtalyan araştırmacıların çalışmalarına rağmen henüz tam olarak tasnif edilmemiştir. Osmanlıca eserlere dair verilen bilgilerin çoğu, Ettore Rossi'nin ve Giorgio Levi Della Vida'nın eserlerinden faydalanarak elde edilmiştir⁹.

II. Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İlgili Belgelerin Araştırılması

Vatikan Arşivleri'nde Türk tarihinin farklı dilimlerine dair belgeler mevcuttur ve bu belgelerin Türk tarihinin pek çok meselelerini aydınlatılabileceği aşikardır. Ancak bu arşivlerde, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti ile alakalı olarak hazırlanmış herhangi bir arşiv araştırma kataloğu bulunmamaktadır. Bununla birlikte, tarihimizle ilgili belgeler birbirinden farklı tasniflerde, düzensiz bir şekilde yer almaktadır. Bu durum, araştırma yapmayı zorlu hâle getirmektedir. Bu sebeple 2021 senesinin Eylül ayında 2019-2021 arasında gerçekleştirilen "Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İlgili Belgelerin Araştırılması 1800-1939" projesi çerçevesinde "Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İlgili Belgelerin Araştırılması" adlı kitap yayınlanmıştır¹⁰. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü desteği ile hayata geçen bu araştırma projesi, 1800 ile 1939 tarihleri arasında Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile ilgili kaleme alınmış olan belgelerin araştırılmasını, tespit edilmesini, kataloglanmasını ve kitaplaştırılmasını kapsamaktadır. Proje kapsamında Vatikan Arşivleri'nde mevcut olan konu ile ilgili olarak kaleme alınmış yaklaşık 1.000 adet belge kataloglanmış ve kitapta sunulmuştur. Söz konusu belgeler proje kapsamında detaylı bir şekilde kataloglandırılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmaları bir envanter olarak da tanımlamak mümkündür. Projenin amacı, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önem taşıyan belgeleri, konu ile ilgili araştırmacılara sunarak onlara söz konusu belgeler hakkında genel bir bilgiye ulaşma imkânı verilmesi olmuştur.

8 Ettore Rossi, **Elenco Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana, Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani-Chigiani**, Studi e Testi 174, Biblioteca Vaticana Apostolica, Città del Vaticano 1953, s.VII-VIII, XI.

9 Bk. Giorgio Levi Della Vida, **Elenco dei manoscritti arabo-islamici della Biblioteca Vaticana: Vaticani, Barberiniani, Borgiani, Rossiani**, Città del Vaticano 1935; Giorgio Levi Della Vida, **Ricerche sulla formazione del più antico fondo dei manoscritti orientali della Biblioteca Vaticana**, Studi e Testi 92, Biblioteca Vaticana Apostolica, Città del Vaticano 1939.

10 Bk. Canan Parmaksızoğlu Aksoy, Rinaldo Marmara, **Vatikan Arşivleri'nde Tarihimize İlgili Belgelerin Araştırılması**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

Bu çalışma kapsamında Vatikan Devleti'nin yukarıda bilgisi verilen iki önemli arşivinde araştırma yapılmış ve burada tespit edilen bazı belgeler kataloglanmıştır. Bu arşivler, "Archivio Apostolico Vaticano" (Vatikan Apostolik Arşivi) ve Archivio Storico della Congregazione de Propaganda Fide (İmanı Yayma Kongregasyonu Tarihî Arşivi)'dir. Proje kapsamında yayınlanan bu kitabın ilk bölümünde kitapta kullanılan adıyla Congregazione de Propaganda Fide Arşivi'nde mevcut olan 500 adet belgenin, ikinci bölümünde ise Vatikan Apostolik Arşivi'nde mevcut olan 500 adet belgenin katalog bilgisi bulunmaktadır. Bu çalışmada iki farklı arşivden araştırma yapılmış olmasının sebebi, araştırmacılara bu arşivleri ve içerdikleri belgeleri genel olarak tanıtmaya amacı olmuştur. Araştırma için bu arşivlerin seçilmesinin nedeni ise Vatikan Devleti'ne bağlı diğer arşivlere kıyasla tarihimiz ile ilgili bilgi aktaran çok daha fazla sayıda mektup ve raporun bu iki arşivde mevcut olduğunun gözlenmiş olmasıdır. Bununla birlikte, bahsedildiği üzere Vatikan Arşivleri'nde Osmanlı ve Türkiye tarihi üzerine çok sayıda belge vardır ve elbette bunların tümünü bu çalışma kapsamında kataloglamak mümkün olmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada ilgili araştırmacılara bir yelpaze şeklinde söz konusu arşivlerdeki belgeler ve belge zenginliği hakkında genel bilgi sunmak amaçlanmıştır.

Bununla birlikte, projenin başlangıç tarihi olan 2019 senesinin Ocak ayında bu arşivlerde araştırmacılara Papa XI. Pius (1922-1939) döneminin sonuna dek olan belgeler açık olduğundan, bu çalışma kapsamında 1800 senesinden 1939 senesine kadar olan süreçte kaleme alınmış olan belgeler araştırılmıştır. İleriki zamanlarda bu çalışmaya devam edilmesi ve Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinin farklı dönemleri hakkındaki belgelerin de tespit edilerek kataloglanması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, kitabın içeriği ile ilgili önemli bir hususu belirtmek gerekmektedir. Kitabı oluşturan kataloglarda yer alan bilgiler, belgelerde yazıldığı şeklinin doğrudan çevirisi olarak dikkate sunulmuştur. Kullanılan terimler, kaleme alan şahısların kullandıkları sözcüklerin birebir Türkçesidir. Eserin hazırlanma aşamasında bu yöntemin kullanılma sebebi, belgelerdeki bilgilerin tarafsız olarak verilmesi ve hangi şekilde kaleme alındıklarını okuyucuya gösterme gayretidir.

III. Vatikan Arşivleri'nde Tarihimiz İle İlgili Kaleme Alınmış Bazı Belgelerin Kataloğu

Yukarıda bahsedilmiş olan çalışma kapsamında hazırlanan kitapta yer alan bazı belgelerin katalog bilgisi, Vatikan Arşivleri'nde yakın tarihimiz ile ilgili belgelere örnek teşkil etmesi amacıyla aşağıda sunulmuştur.

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.126/1893, VOL.25

Proje Kapsamında Belge no.	Vatikan Arşivi Sayfa no.	Evrağın Tarihi	Vatikan Protokol no.	Konu
69	18-51	1893	1368	Papalık Kudüs Patriği Monsenyör L. Piavi tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Ledochowski'ye hitaben yazılmış, Patriğin, Osmanlı topraklarında bulunan Patrikhanelerinin otoritesini genişletmek ve daha geniş sınırlara yaymak üzerine tasarılarını sunduğu, konunun Osmanlı Hükûmeti ile istişare edilmesi ve bu hususta Osmanlı Hükûmeti'nin tavrı üzerine kaleme alınmış mektuptur ¹¹ .
75	144-147	1893	5126	Papalık Kutsal Topraklar Patriği Monsenyör L. Piavi tarafından Propaganda Fide Kurumuna hitaben yazılmış, Fransa'nın “Kutsal Topraklar”daki Hristiyan halkı ve kurumları himaye etmesi konulu mektuptur ¹² .
80	503-505	19 Temmuz 1894	8697	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcisi Monsenyör Augusto Bonetti tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Ledochowski'ye hitaben yazılmış, İstanbul'da meydana gelen deprem hakkında bilgi aktaran mektuptur ¹³ .

11 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.32.

12 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.33.

13 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s 34.

VATİKAN ARŞİVLERİ'NDE OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ
TARİHİNİN ARAŞTIRILMASI

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1895, VOL.69

93	828r-830v	1895	14046	Papalık İşkodra Başepiskoposu Monsenyör Pasquale Guerini'nin, “Arnavutluk” Episkoposları adına Papa'nın Sultan II. Abdülhamid ile görüşmesi hususunda kaleme aldığı mektuptur ¹⁴ .
95	882r-884v	27 Ekim 1895	15273	Papalık Sofya ve Filibe Gayriresmî Temsilcisi Monsenyör Roberto Menini tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Ledochowski'ye Filibe'den gönderilmiş, bölgedeki siyasi durum hakkında bilgi aktaran rapordur. Raporda, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne ait söz konusu topraklar üzerinde izlediği siyaset hakkında bilgi aktarılır ¹⁵ .

349

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1896, VOL.94

103	364r-372v	27 Haziran 1895	14000	Papalık İşkodra Başepiskoposu Monsenyör Pasquale Guerini'nin, “Arnavutluk”ta yaşayan Osmanlı tebaası Katolikler ile ilgili olarak Padişah'a bir mektup gönderilmesi hususunda kaleme alınmış olan mektuptur ¹⁶ .
104	373r-374v	27 Mart 1896	17741	Papalık İşkodra Başepiskoposu Monsenyör Pasquale Guerini'nin, Başepiskoposluk'tan Padişah'a Katolik inancının korunması hususunda bulunulan talep hakkında kaleme almış olduğu mektuptur ¹⁷ .

14 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.38.

15 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.38.

16 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.40.

17 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.40.

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.126/1897, VOL.116

157	533r-534v	4 Ekim 1897	25620	Kudüs Latin Patriği Monsenyör Lodovico Piavi tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Ledochowski'ye gönderilmiş, Rusların kutsal ibadet yerlerini kontrol etme tasarıları üzerine yazılmış mektuptur. Mektupta, Hristiyan tebaanın Sultan'ın fermanı ile elde etmiş oldukları haklardan, Fransız himayesinden ve bölgedeki güncel siyasi durumdan bahsedilir ¹⁸ .
-----	-----------	----------------	-------	---

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1905, VOL.325

350

256	356r-359r	24 Haziran 1905	68191	İstanbul Pera'da yer alan Saint Antuan Kilisesi'nden Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye, Edirne'de vuku bulan yangın hakkında detaylı bilgi aktaran ve yangının bıraktığı ağır hasarın telafisi için maddi yardım talep edilen mektuptur. Mektupta şu sözcükler dikkat çekmektedir: “II. Abdülhamid Han'ın cülus yıl dönümü olan 2 Şubat gecesi, sabah 3'e doğru, Rum şehrine yakın bir evde, büyük Edirne yangını başladı” ¹⁹ .
-----	-----------	--------------------	-------	---

18 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.52.

19 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.72.

VATİKAN ARŞİVLERİ'NDE OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ
TARİHİNİN ARAŞTIRILMASI

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1908, VOL.447

277	25r-28v	14 Kasım 1895	15649	Papalık Üsküp Başepiskoposu tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı'na gönderilmiş, Sultan II. Abdülhamid'in Papalık Üsküp Temsilciliği'nin Prizren'e taşınması kararı hakkında yazılmış mektuptur ²⁰ .
287	362r-371v	Ocak 1899	32016	Papalık'ın ziyaretçi yetkilisi Agostino Zubac tarafından Üsküp'ten Papalık'a gönderilmiş, Prizren'de meydana gelen hadiseler ve bu hususta bölgedeki Osmanlı Hükûmeti ile yapılan resmî yazışmaları içeren mektuplardır ²¹ .

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.109/1911, VOL.501

332	121r-127v	11 Nisan 1911	729	Papalık İşkodra Başepiskoposu Monsenyör Giacomo Sereggi tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye gönderilmiş, bölgedeki Türkler ve güncel vaziyet ilgili bilgi aktaran rapordur ²² .
-----	-----------	------------------	-----	--

20 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.78.

21 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.80.

22 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, **a.g.e.**, s.86.

Congregazione “de PROPAGANDA FIDE” ARCHIVIO STORICO
NUOVA SERIE, RUBRICA N.126/1917, VOL.592

463	59r-62v	28 Mart 1915	583	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcilisi Monsenyör Angelo Dolci tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye gönderilmiş, yaşanan savaş ve Osmanlı tebaası Katolik gayrimüslimlerin Fransa tarafından himaye edilmesi konularında yazılmış mektuptur.
464	63r-65v	4 Nisan 1915	583/27	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcilisi Monsenyör Angelo Dolci tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye gönderilmiş, Osmanlı Hükûmeti'nin Papa tarafından yeni atanan Episkoposları resmî olarak tanınması meselesi, Papalık Kutsal Topraklar Başrahibi ve Papalık Beyrut Gayriresmî Temsilcisi Giannini'nin Sultan'ın huzuruna kabul edilmeleri üzerine yazılmış mektuptur.
469	107r-108v	22 Eylül 1915	1551	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcilisi Monsenyör Angelo Dolci tarafından Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Gotti'ye gönderilmiş, Papa'nın I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi için yapmış olduğu barış çağrısı ve söz konusu çağrıya Osmanlı Hükûmeti'nin ve İstanbul basınının tepkisi üzerine yazılmış mektuptur.
489	458r-460v	27 Mart 1917	812/397	Papalık İstanbul Gayriresmî Temsilcilisi Monsenyör Angelo Dolci tarafından İstanbul'dan Propaganda Fide Kurumu Başkanı Kardinal Serafini'ye gönderilmiş, Papalık resmî yayın organı Osservatore Romano'da Osmanlı topraklarındaki savaş esirleri üzerine yazılmış makalenin Osmanlı yayın organı <i>Hilal</i> 'de yayınlanmış olduğunu bildiren mektuptur ²³ .

23 Parmaksızoğlu Aksoy, Marmara, a.g.e., s.124.

SONUÇ

Yukarıda bilgisi verilmiş belgelerden de anlaşılacağı üzere, Vatikan Arşivleri'nde Türk tarihinin farklı dönemleri hakkında detaylı bilgi aktaran belgeler mevcuttur. Bu bakımdan bu arşivler, tarih yazıcılığımız için değer taşımaktadır. Bununla birlikte söz konusu arşivlerde henüz dokunulmamış ve tasnif edilmemiş birçok tarihî belgenin de mevcut olduğunu önemle belirtmek gerekir. Ancak bu arşivlerde birçok devletin tarihi ile ilgili araştırma kataloğu mevcut olmasına rağmen, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti ile alakalı belgelerin bilgisini içeren herhangi bir kataloğun mevcut olmaması, hem tarihimizin araştırılmasını hem de buradaki belgelerin Türk tarihinin ne denli derinlerine inebileceği konusunda fikir yürütülmesini zorlu kılmaktadır.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This*
Plagiarism Detection *paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma
Ethical Statement bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the*
approval of the Ethical Committee in this article.

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası
Open Access License Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under*
Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International
License

KAYNAKÇA

Archivio Apostolico Vaticano

Archivio Storico della Congregazione de Propaganda Fide

Archivio Storico della Segreteria di Stato-Sezione per i Rapporti con gli Stati

Archivio Storico del Dicastero per le Chiese Orientali

Archivio Storico del Dicastero per la Dottrina della Fede

Carboni Luca, Gli Archivi della Santa Sede-I: La legislazione archivistica della Santa Sede (parte I), “**Il Mondo degli Archivi**”- marzo 2014, notiziario on-line dell’Associazione Nazionale Archivistica Italiana, s.1-22.

Della Vida Giorgio Levi, **Elenco dei manoscritti arabo-islamici della Biblioteca Vaticana: Vaticani, Barberiniani, Borgiani, Rossiani**, Città del Vaticano 1935.

Della Vida Giorgio Levi, **Ricerche sulla formazione del più antico fondo dei manoscritti orientali della Biblioteca Vaticana**, Studi e Testi 92, Biblioteca Vaticana Apostolica, Città del Vaticano 1939.

Martina Giacomo, “L’apertura dell’Archivio Vaticano. Il significato di un centenario”, **Archivum Historiae Pontificiae**, XIX, 1981, s.239-307.

Pagano Sergio, “Leone XIII e l’apertura dell’Archivio Segreto Vaticano”, **Leone XIII e gli studi storici, Atti del Convegno internazionale commemorativo** (Città del Vaticano, 30-31 ottobre 2003), a cura di Cosimo Semeraro, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana 2005, s.44-63 [Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e documenti, 21].

Parmaksızoğlu Aksoy Canan, Marmara Rinaldo, **Vatikan Arşivleri’nde Tarihimiz ile İlgili Belgelerin Araştırılması**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021.

Parmaksızoğlu Canan, “Sultan II. Abdülhamid’in Papa XIII. Leo’yu İstanbul’a Daveti / Sultan Abdulhamid II’s Invitation to the Pope Leo XIII to Istanbul”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S 228, İstanbul 2017, s.145-158.

Parmaksızoğlu Canan, “Türk Tarih Yazımında Vatikan Arşivleri”, **T.C. Cumhurbaşkanlığı Himayelerinde 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası**

Arşiv Kongresi Bildiri Kitabı, I. Cilt, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara 2019, s.209-212.

Rossi Ettore, **Elenco Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana, Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani-Chigiani**, Studi e Testi 174, Biblioteca Vaticana Apostolica, Città del Vaticano 1953.

Soykut Mustafa, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti (1453-1683)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Sussidi per la Consultazione dell'Archivio Vaticano a cura della Direzione e degli Archivisti, Vol. I, Studi e Testi, 45, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano 1926.

XX. YÜZYIL TÜRK TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA POLONYA ARŞİVLERİ

HACER TOPAKTAŞ ÜSTÜNER*

ÖZ**

XV. yüzyıl başlarından beri ikili ilişkilerin var olduğu Polonya (Lehistan) ile Türkiye'nin yoğun temasları (daha öncesinde Osmanlı Devleti'nin temasları), birçok Polonya arşivine ve kütüphanesine tarihî kayıt olarak yansımıştır. Polonya'nın tarihte geçirdiği badireler arşivlerinin çeşitlenmesinde en büyük amillerdendir. Polonya-Litvanya Birliği'nin 1795'te taksim edilmesi ve topraklarının üç komşu ülkeye dâhil edilmesi de arşiv ve kütüphanelerin sayısını artırmıştır. Diğer yandan geçmişte Polonya'daki asilzade ailelerin arşivleri ve koleksiyonları da günümüzde bu çeşitliliğe sebep teşkil eder. Osmanlı dönemi araştırmaları için Archiwum Gł6wne Akt Dawnych ve Biblioteka Książąt Czartoryskich gibi en önemli arşivlerin dışında Cumhuriyet Türkiye'si hakkında yapılacak akademik çalışmalar için araştırmacıların birçok arşivde tarama yapması gerekir. Varşova'da Archiwum Akt Nowych, Centralne Archiwum Wojskowe ve Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Londra'da Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego ve J6zef Piłsudski Institute of America bunların başlıcaları olup haricen küçük çaplı yerel arşivler de gözden geçirilmelidir. Bahse konu arşiv ve kütüphanelerde I. Dünya Savaşı'ndan başlamak üzere Millî Mücadele dönemi, Lozan Konferansı, Cumhuriyet Türkiye'sinin şekillenmesi, giden gelen elçiler, konsolosluk raporları, Montr6 Boğazlar Sözleşmesi,

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, hacertopaktas@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6292-5282

** Bu çalışma İÜ BAP Birimi ADEP projeleri kapsamında yürütölen 39433 nolu ve "XX. Yüzyıl Türkiye-Polonya İlişkileri Tarihinde Aktörler ve Faktörler - Liderler ve Diplomatlar, Savaş ve Barış-" başlıklı proje çerçevesinde hazırlanmıştır.

Türkiye-Polonya arasında yapılan antlaşmalar, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminin yanında 1990'lara dair bazı resmî evrakları görmek mümkündür. Son yıllarda dijital arşiv imkânlarının artması, araştırmacıların çalışmalarını kolaylaştırmış ve bu durum nicelik ve nitelik olarak akademik yayınların daha yüksek düzeye çıkması olarak sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Türk tarihi ve Türkiye-Polonya ilişkileri açısından Polonya zengin içerikli ve çeşitli arşivler sunar. Makale, bu noktada özellikle Cumhuriyet dönemi çalışmaları için Polonya arşivleri ve kütüphaneleri üzerine bir analizi kapsamaktadır ve araştırmacılara mevcut çalışma şartları hakkında bilgi vermeyi amaçlayan bir içeriğe sahiptir. Netice itibariyle Polonya, “Yeni Türkiye” ile ilk temas kuran ülkelerden olarak arşivleri ve kütüphaneleri Cumhuriyet dönemi Türk tarihi araştırmaları açısından önemi haizdir.

Anahtar Kelimeler: Polonya, Lehistan, Türkiye, Arşivler, Kütüphane, AAN, CAW, MSZ.

POLISH ARCHIVES IN 20TH CENTURY TURKISH HISTORY RESEARCH

ABSTRACT

Türkiye's intense historical contacts with Poland, with which bilateral relations have existed since the early 15th century (previously the Ottoman Empire's contacts with this country), are reflected in many Polish archives and libraries as historical records. The troubles Poland has gone through in history are among the biggest factors in the diversification of its archives. The partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1795 and the inclusion of its lands into three neighbouring countries also increased the number of archives and libraries. On the other hand, the archives and collections of noble families in Poland in the past also constitute the reason for this diversity today. Apart from the most important archives such as Archiwum Główne Akt Dawnych (Central Archives of Historical Records) and Biblioteka Książąt Czartoryskich (Princes Czartoryski Library) for Ottoman period research, researchers need to search many archives for academic studies on Republican Türkiye. Archiwum Akt Nowych (Archive of New Records), Centralne Archiwum Wojskowe (Central Military Archives), Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Archive of the Institute of National Remembrance), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Archives of the Ministry of Foreign Affairs) in Warsaw, The Polish Institute and Sikorski Museum in London and Józef Piłsudski Institute of America are the main ones, and small-scale local archives should also be reviewed. In these archives and libraries, it is possible to find records on subjects such as: World War I, the period of national struggle, the Lausanne Conference, the shaping of the Republic of Türkiye, envoys/ambassadors coming and going, consular reports, the Montreux Straits Convention, the agreements made between Türkiye and Poland, World War II and the Cold War period, as well as some official documents from the 1990s. In recent years, the increase in digital archive opportunities has facilitated the work of researchers, and this has resulted in a higher level of academic publications in terms of quantity and quality. In this context, Poland offers rich and diverse archives in terms of Turkish history and Turkish-Polish relations. At this point, this article covers an analysis of Polish archives and libraries, especially within the scope of the Turkish Republic period, and aims to

provide information about current working conditions for researchers. As a result, Poland, as one of the first countries to establish contact with the “new Türkiye”, has important archives and libraries for research on Turkish history during the Republican period.

Keywords: Poland, Türkiye, Archives, Library, AAN, CAW, MSZ.

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupalı devletler içerisinde en eski ilişkilere sahip olduğu devletlerden birisi Polonya'dır. Bu ortak geçmiş Polonya'da, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait çeşitli ve kıymetli tarihî arşiv ve kütüphanelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu noktada Polonya'da gerek Polonya tarihi gerek Türkiye-Polonya ilişkileri gerekse Doğu Avrupa bölgesi ülkelerinin tarihi açısından önemi haiz arşiv ve kütüphaneler yer alır. Çalışmada Polonya'daki Türk tarihi araştırmalarında önem taşıyan arşiv ve kütüphaneler tanıtılmakta ve bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yönelik bilgiler ve analizler sunulmaktadır. Polonya'da Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi araştırmaları için hangi temel arşiv ve kütüphaneler vardır, bahse konu kütüphanelerde ne konuda ne gibi kayıtlara rastlamak mümkündür, katalog tarama imkânları nelerdir, bu kütüphanelerin çalışma şartları nelerdir, arşiv ve kütüphanelerde dijitalleşme ne durumdadır gibi soruların cevapları aranmaktadır. Böylece Türk tarihi açısından kıymet taşıyan araştırma merkezlerinin etraflıca tasvirinin yapılması ve Polonya'da yapılacak tarih alanındaki araştırmalarda yol gösterici bilgilerin sunulması amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışma, daha önceden bu konuda yazılmış bilimsel yayınlar olsa da son yıllarda artan dijital arşiv imkânları ile yeni açılan belli başlı kütüphane, arşiv ve arşiv fonlarının da toplu olarak yeniden değerlendirilmesini hedeflemektedir.

I. Tarihte Türkiye-Polonya İlişkilerine Genel Bir Bakış

Türk tarihinde Avrupalı devletlerle münasebetler içerisinde Polonya, yani Lehistan ile köklü ve güçlü ilişkilerin önemi büyüktür. 1414 yılında Bursa'ya iki Polonya elçisinin gelişiyle başlayan ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Doğu Avrupa yönünde genişlemesi sebebiyle birçok noktada kesişmiştir¹. XV.-XVII. yüzyıllar arasında pek çok kere savaş meydanlarında karşı karşıya gelen iki taraf, diğer yandan ciddi oranda ticari ve kültürel münasebetler de geliştirmiştir. Bunlardan Varna Savaşı (1444), Cicero Savaşı (1620), Hotin Savaşı (1621), Kamanıçe Seferi (1672) ve nihayetinde II. Viyana Kuşatması (1683) önemli karşılaşmalardır². Polonya Kralı III. Jan Sobieski'nin (1674-

1 Türkiye-Polonya ilişkilerinin ilk yüzyılları için kapsamlı bir çalışma olarak bk. Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century). An Annotated Edition of Ahdnâmes and other Documents*, Brill, Leiden 2000.

2 Mehmet İnbacı, *Ukrayna'da Osmanlılar; Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004; Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması Yedi Başlı Ejderin Fendi*, TİMAŞ, İstanbul 2021.

1696) 1683 yılında Viyana'daki Osmanlı kuşatmasını Kahlenberg Tepesi'nden ansızın yaptığı hücumla bozması, hem kuşatmanın kaderini değiştirmiş hem de Sobieski'nin "Hristiyanlığın Siperi" ünvanını almasını sağlamıştır. Bu çatışmayı mukabil imzalanan Karlofça Antlaşması (1699) Türk-Leh ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıdır ve iki taraf arasındaki "sonsuz barış" retoriğinin simgesidir.

Karlofça Antlaşması sonrasında Polonya ile yürütülen ilişkilerde diplomasi ön plana çıkmıştır. XVIII. yüzyıl boyunca iki başkent arasında gidip gelen elçi yoğunluğu da buna işaret eder³. Diğer taraftan ticaret ve kültürel etkileşim de yüksek düzeyde sürdürülmüştür⁴. İkili münasebetlerde bu yüzyıla damgasını vuran faktör ise Rusya'dır. Zira Avrupa siyaset arenasında yükselen Rusya'nın ilk karşılaştığı devletler, İskandinav ülkeleri, Polonya ve Osmanlı Devleti'dir. Nitekim hem Polonya hem Osmanlı Devleti bu yüzyıl sonunda Rusya'dan kaynaklanan sebeplerle birtakım zorluklarla karşılaşmış ve yer yer Rusya ile savaşmıştır. Hatta Polonya 1772, 1793 ve 1795 yıllarında komşuları Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından toprakları paylaşılmak suretiyle bağımsızlığını yitirmiştir. Osmanlı Devleti ise Doğu Avrupa ve Balkanlar'da büyük kayıplara uğramıştır. XIX. yüzyıl Türkiye-Polonya ilişkilerinin karakteri, bağımsız bir devleti olmayan ve bu uğurda mücadele eden bir kısım Polonyalı mültecinin

3 Bu yüzyıldaki bazı elçilikler hakkında bk. Antoni Łukasz Crutta, **Dziennik przyjęcia i pobytu nadzwyczajnego posła Porty Ottomańskiej do Stanisława Augusta, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego, i do Rzeczypospolitej Polskiej: 1777 r.**, haz. Eustachy Marylski, S. Orgelbrand, Warszawa 1860; **Ostatni poseł polski do Porty Ottomańskiej, akta legacji Stambulskiej Franciszka Piotra Potockiego**, yay. haz. Kazimierz Waliszewski, Cilt I-II, Imprimerie Vevue Victor, Paris 1894; Hacer Topaktaş, **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri: Franciszek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014; Hacer Topaktaş, **Lehistan'da Bir Osmanlı Sefiri, Zıstovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefaretnamesi (1755)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015; Mariusz Kaczka, **Pashas and Nobles. Pawel Benoe and Ottoman-Polish Encounters in the Eighteenth Century**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, European University Institute, Florence 2018; Hacer Topaktaş Üstüner, **Lehistan'da Son Osmanlı Elçisi: Numan Bey'in Varşova Elçiliği ve Sefaretnamesi (1777-1778)**, Okur Tarih, İstanbul 2020.

4 Bk. Jan Reychman, **Życie polskie w Stambule w XVIII wieku**, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1959; Jan Reychman, **Orient w kulturze polskiego oświecenia**, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1964; Andrzej Dziubiński, **Na szlakach Orientu: Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku**, "Leopoldinum", Wrocław 1997; **Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri**, Yay. Yön. Selmin Kangal, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1999; **Uzak Komşu Yakın Anılar, Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600 Yılı**, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, İstanbul 2014.

Osmanlı Yönetimi ile iş birliği arayışı ve buradan aldığı destek ile kabiliyetli pek çok Polonyalının Osmanlı devlet kadrolarında istihdamı şeklinde tanımlanabilir. Nitekim Osmanlı Devleti Polonya'nın paylaşımını hiçbir resmî antlaşmada kabul edip imza etmemiş ve Polonya bağımsızlık mücadelesine ortak hasım Rusya'ya karşı fiili destek sağlamıştır. Aynı zamanda İstanbul'da yer alan Polonezköy (Adampol) bu gibi bir desteğin tezahürüdür⁵.

XX. yüzyıl ikili münasebetleri açısından I. Dünya Savaşı önemli bir dönüm noktasıdır. Nitekim bu savaş sırasında Galiciya'da Osmanlı askerleri ittifak devletleri safında savaşmış ve savaş sonunda Polonya, 11 Kasım 1918 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur⁶. Savaşın ardından Türkiye zorlu bir döneme girmişken Polonya 1919 yılında İstanbul'a Diplomatik Delegasyonu'nu göndermiş, hızlıca kadim komşusu ile ilişkilerini yeniden başlatmıştır. Aynı zamanda daha 1921 yılında Ankara Hükûmeti ile ilk temaslarını kurup Ankara'ya gönderdiği temsilcisi vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'yı, Millî Mücadele'yi ve Ankara Hükûmeti'ni tanımış ve ilişkilerini devam ettirmiştir. Diğer yandan Lozan Barış Görüşmeleri'nde de bulunan Polonya Heyeti ile İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti arasında yapılan görüşmeler, 23 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'ndan bir gün önce Türkiye-Polonya Dostluk Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanır. Bu antlaşma iki ülke ilişkilerinde mühim bir milattır. Cumhuriyet dönemi Türkiye-Polonya ilişkilerinin resmen başlamasını temsil eder. Bu antlaşmaya istinaden 1924 yılında karşılıklı olarak Ankara ve Varşova'ya gönderilen ilk daimî elçilerle siyasi ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi kısa sürede hedeflenmiştir⁷. İki savaş arası dönemde büyük mesafeler kat eden münasebetleri II. Dünya

5 Polonyalı mülteciler ve Polonezköy hakkında bk. Adam Lewak, **Dzieje emigracji Polskiej w Turcji 1831-1878**, Nakł. Instytutu Wschodniego, Warszawa 1935; Kazimierz Dopierała, **Adampol-Polonezköy, z dziejów Polaków w Turcji**, UAM, Poznań 1983; Kazimierz Dopierała, **Emigracja Polska w XIX i XX wieku**, Wydawnictwo Polonia, Lublin 1988; Bayram Nazır, **Osmanlı'ya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007; Orzel i Półksiężyc, **600 Lat Polskiej Publicystyki Poświęconej Turcji**, ed. Adam Balcer, Dariusz Kołodziejczyk, Natalia Królikowska, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2014; Jerzy S. Łątka, **Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji**, 2. Baskı, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015; Musa Gümüş, **Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri**, Libra, İstanbul 2019; Hacer Topaktaş Üstüner, **180 lat historii Polonezköy 180 Yıllık Mazi**, Beykoz Kitaplığı, İstanbul 2022.

6 Piotr Nykiel, **Mahometanie Wernyhory. Turcy na froncie galicyjskim w latach 1916-1917**, Wydawnictwo Libron, Kraków 2020.

7 Hacer Topaktaş, "Polonya'nın Türkiye'deki İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C 11, S 43, 2014, s.105-125.

Savaşı büyük sekteye uğratmış, bu savaşın en büyük mağduru ülkelerden Polonya ile savaş dışında kalmayı seçen Türkiye arasında yine gündemi mülteciler oluşturmuştur⁸. Savaş sonrası iki kutuplu dünyanın ayrı saflarında yer alan iki ülkenin ilişkileri, siyasi iş birliğinden uzak ama ekonomik ilişkilerin belirli bir düzeyde seyrettiği bir yapıya bürünür. Polonya'nın 1989 sonrasında demokrasiye geçişi, münasebetlerde yeni bir döneme işaret eder. Bu bağlamda 1993 yılında Leh Wałęsa ve Süleyman Demirel'in imza ettiği Türkiye-Polonya Dostluk ve İş Birliği Antlaşması ikili ilişkilere temel teşkil etmektedir. Polonya'nın NATO (1999) ve ardından Avrupa Birliği (2004) üyeliği ise iki ülke arasında artık siyaset ve güvenlik başta olmak üzere çeşitli alanlarda iş birliğini getirmiştir⁹. Bu sağlam temellere dayalı olarak günümüzde Türkiye'nin Polonya ile ilişkileri birçok sahada yoğun bir biçimde sürdürülmektedir.

II. Polonya Arşivlerinde Türkiye

XV. yüzyıla dayanan ikili münasebetler göz önüne alındığında Polonya'daki arşivlerde Türkiye ile ilgili birçok arşiv vesikasının ve tarihî kaydın var olduğunu düşünmek gerekir. Nitekim Polonya, tarihî süreçte yaşanan taksimlere, işgallere ve savaşlara rağmen günümüze birçok kaydı ulaştırabilmiştir. Elbette bir kısmı bahse konu nedenlerle tahrip olmuş, savaşlar esnasında yanmış, yok olmuştur. Diğer taraftan Polonya'nın bağımsızlığını 1795'te kaybetmesi ve 1918'e kadar tekrar kazanamaması, dolayısıyla Polonya topraklarının farklı devletlerin elinde parçalı olarak mevcudiyetini sürdürmesi, birçok arşivin oluşması sonucunu da doğurmuştur. Bu arşivleri bir araya getirme gayreti 1918'de bağımsızlığın yeniden ilanından itibaren sürdürülen bir siyasettir.

8 İki savaş arası ilişkiler üzerine yapılmış bir çalışma olarak bk. Danuta Chmielowska, **Polsko-tureckie stosunki dyplomatyczne w okresie międzywojennym**, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006. Savaş sırasında Türkiye'ye gelen Polonyalı mülteciler hakkında bk. Karolina Olszowska, "Polskie uchodźstwo w Turcji podczas II wojny światowej", **Pamięć i Sprawiedliwość**, C 1 S 39, 2022, s.232-248.

9 Emre Erşen, "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türkiye-Polonya İlişkileri", **Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri**, 24-25 Eylül 2014, Beykoz, yay. haz. Recep Bozlağan, Nail Yılmaz, Hacer Topaktaş Üstüner, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.105-109; Adam Szymański, "Polish-Turkish Relations after 1989", **Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" 1414-2014 Uluslararası Konferansı, 06-07 Haziran 2014, Varşova, Bildiriler Kitabı / "Contact Zones" in Turkish-Polish Relations, 1414-2014 International Conference, 06-07 June 2014, Warsaw, Proceedings Book**, yay. haz. Hacer Topaktaş, Natalia Krolikowska, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s.539-556.

Aynı zamanda Polonyalı asilzade ailelerden her birinin kendi arşivinin olması da arşivlerdeki bu çeşitlilikte pay sahibidir. Bu bağlamda araştırmacıların farklı şehirlerde, çeşitli arşiv ve kütüphanelerde çalışmalarını sürdürmesi gerekir. Aynı zamanda bazı konularda Polonya'ya komşu ülkelerin arşivlerinden de istifade edilmesi lüzumu doğmaktadır.

Polonya'da günümüzde mevcut arşivlerin birleştirildiği Türkiye'deki Devlet Arşivleri Başkanlığı gibi *Archiwa Państwowe* adlı bir yapı bulunmaktadır¹⁰. Bu kurum, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych) tarafından denetlenmektedir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Varşova'daki üç merkezî arşiv dâhilinde yapısı itibariyle şöyle bir ağa sahiptir:

- Archiwum Główne Akt Dawnych (Eski Belgeler Merkezi Arşivi-AGAD) - Orta Çağ'dan I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Polonya tarihine dair en önemli belgelerini barındırır.
- Archiwum Akt Nowych (Yeni Belgeler Arşivi-AAN) - 1918'den sonra oluşturulan ülke çapındaki merkezî makamların, kurumların ve derneklerin dosyalarını saklar.
- Narodowe Archiwum Cyfrowe (Millî Dijital Arşivler-NAC) - XX. yüzyılın başından bu yana oluşturulan fotoğraf, ses ve film belgelerini içerir.

Ayrıca bu çatı altında ülkedeki belli başlı 29 yerel arşiv de merkezî arşivle bağlantılı hâle getirilmiştir. Ayrıca hepsine olmasa da bir kısım arşiv kataloğuna hâlihazırda oluşturulmuş bu birleşik arşiv katalog tarama sisteminden (www.szukajwarchiwach.pl) erişerek anahtar kelime ile arama yapmak mümkündür. Ancak Ukrayna-Rusya Savaşı'nın başlamasından sonra Avrupa Birliği dışındaki ülkelere internet marifetiyle arama yapılmasına kısıtlama getirilmiştir. Yani şu an itibariyle Türkiye'den katalog taraması yapılamamaktadır¹¹. Her bir arşivin kendi web sayfalarının el verdiği ölçüde araştırmacılar tarama yapabilmektedir.

Çalışma itibariyle bu başlıkta öncelikle Osmanlı dönemini içeren belgeleri barındıran arşiv ve kütüphaneler ele alınacak olursa; ilk olarak bahsedilmesi gereken arşiv günümüzde Varşova'da yer alan *Archiwum Główne Akt Dawnych* (AGAD) Eski Belgeler Merkezi Arşivi adlı genel itibariyle XX. yüzyıl öncesi

10 <https://archiwa.gov.pl>

11 <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>

kayıtları içeren temel arşivdir. Bu arşiv XIX. yüzyılda Polonya devleti yok iken Varşova Prenslığı döneminde ilk olarak oluşturulmuş, Polonya'nın 1918'de bağımsızlığını kazanmasıyla tam olarak tesis edilmiştir. Polonya'nın II. Dünya Savaşı'nda uğradığı işgal ve bombalar, bir kısım evrakın tahribatına sebep olmuş olsa da koleksiyonların belirli kısmı korunabilmiştir. Osmanlı tarihi, Kırım tarihi, Osmanlı dönemi Türkiye-Polonya ilişkileri ve Doğu Avrupa tarihi araştırmaları için bu arşivden istifade edilmesi şarttır. Bu arşivde yer alan birçok koleksiyonda Osmanlı Devleti ile ilgili bulunabilecek belgelerin yanında, Archiwum Koronne Warszawskie fonunda bulunan Dział Turecki adlı Türkiye Bölümü koleksiyonunda XVIII. yüzyıl sonuna kadarki dönemi içeren çoğunluğu Osmanlı Türkçesi olmak üzere farklı dillerde arşiv kayıtları vardır¹². Burada bulunan Osmanlı sultanlarının Polonya'ya verdiği ahidname-i hümayunlar gibi önemli belgeler UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır¹³. AGAD Arşivi'nin web sayfasından bazı koleksiyonlar incelenebilmektedir. Genel itibariyle mikrofilm olarak araştırmacıların incelemesine sunulan evrakların bir kısmı ise orijinal belgelerinden görülebilmektedir¹⁴. Araştırmacılar online oluşturacakları kayıt ve siparişe birlikte evrakları yerinde görebilmektedir¹⁵. Arşiv araştırma izni ve gitmeden önce rezervasyon yaptırmak gerekir. Siparişler bir gün içinde okuyucuların istifadesine sunulmaktadır. Arşiv kayıtlarının orijinallerinden veya mikrofilm ekranlarından fotoğraf çekmek de eskiden olmasa da artık mümkündür. AGAD Arşivi ul. Długa 7 adresinde bulunmaktadır.

12 **Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym**, Dorota Lewandowska, ed. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2008; Zygmunt Abrahamowicz, **Katalog dokumentów Tureckich: Dokumenty do dziejów Polski i krajów Osmańskich**, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959.

13 Bu ahidnameler Prof. Dr. Dariusz Kołodziejczyk tarafından yayımlanmıştır. Bk. Kołodziejczyk, **a.g.e.**, Kanuni Sultan Süleyman dönemi belgeleri ise neşredilmiştir. Bk. Hacer Topaktaş, H. Ahmet Arslantürk, **Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı-Leh İlişkilerine Dair Belgeler (1520-1566)**, Okur Kitaplığı, İstanbul 2014.

Bu gibi belgelerin katalog bilgileri için bk. https://agad.gov.pl/AKW_Turcja/AKW_TURECKIE.html

14 Detaylı bilgi için bk. Zygmunt Abrahamowicz, "Dokumenty Tatarskie i Tureckie w Zbiorach Polskich" **Przegląd Orientalistyczny**, C 2 S 10, 1954, s.142-148. Hacer Topaktaş, "Polonya Arşivlerinden Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD) ve Osmanlı Tarihine Dair Belge Koleksiyonları", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C 16 S I, 2012, s.215-222.

15 <https://agad.gov.pl>

Polonya’da yer alan önemli arşivlerden bir diğeri Polonya’nın asilzade ailelerinden Czartoryski ailesinin kurduğu Krakov’daki *Biblioteka Książąt Czartoryskich*, yani Czartoryski Prensler Kütüphanesi, kısa adıyla Czartoryski Kütüphanesi’dir. Burası da Osmanlı tarihi, Kırım Hanlığı tarihi, Osmanlı-Leh ilişkileri, Doğu Avrupa tarihi açısından oldukça zengin koleksiyonları barındırır¹⁶. Müzelik malzeme, arşiv ve kütüphaneyi içeren koleksiyonun kurucuları Prens Adam Kazimierz Czartoryski ve eşi Fleminglerden Izabela Czartoryska’dır¹⁷. Polonya’nın tarihte yaşadığı aşamalara paralel olarak bu koleksiyon da farklı şehirlere ve ülkelere taşınmak suretiyle korunmaya çalışılmıştır. Özel aile arşivi statüsü 2016 yılında Polonya Devlet Hazinesi’nin mülkiyetine geçirilmiş ve Kütüphane, Krakov Millî Müzesi’ne bağlanmıştır. Prens Czartoryskiler, vaktiyle bir kısım devlet evrakını satın alarak koleksiyona dâhil ettikleri için önemli resmî evrakların bir kısmını burada bulmak mümkündür. Özellikle XVIII. yüzyıl siyasi ve ticari ilişkilerine dair orijinal belgelerin önemli kısmı buradadır. Bu koleksiyonu günümüzde Krakov Millî Müzesi’nden alınacak izin ve sipariş usulüyle yerinde incelemek mümkündür¹⁸. Büyük kısmı mikrofilm olmakla birlikte zorunlu hâllerde orijinal vesikalar görülebilmektedir. Kütüphanede konuya göre ve kronolojik

16 Hacer Topaktaş, “Keşfi Bekleyen Hazine-i Evrak: Krakov Biblioteka Czartoryskich’teki Osmanlıca Belgeler Koleksiyonu ve Kültürel Mirasımız İçin Kıymeti”, **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi Bildiriler**, 21-23 Kasım 2012, İstanbul, Cilt I, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s.305-310.

17 Kendilerine ait Varşova’daki Mavi Saray’da bulunan kütüphanelerini, 1783’ten sonra Czartoryski ailesi genel merkezinin yer aldığı Puławy’ya taşımıştır ki bu kütüphane günümüzdeki koleksiyonun ilk nüvesidir. Bu koleksiyon XIX. yüzyılda araştırmacılar için oğul Prens Adam Jerzy Czartoryski’nin çabaları sayesinde sistematik olarak genişletildi. Kasım Ayaklanması’ndan sonra Rusya’nın eline geçmemesi çabaları doğrultusunda çeşitli şehirlere dağıtılmasının ardından Adam Jerzy Czartoryski’nin 1834 yılında Paris’e yerleşmesinden sonra kütüphane koleksiyonları buraya getirildi. 1870’te Fransa’daki karışıklıklar nedeniyle Adam Jerzy Czartoryski’nin oğlu Prens Władysław tarafından millî hafızanın hazinesi olarak Krakov’a taşındı. 1876 yılında, kütüphanenin bir parçası olan müze resmî olarak açıldı. 1898-1945 yıllarında kütüphane ve müzenin bakımı Czartoryski ailesi tarafından yürütülürken, 1950’den itibaren kütüphane ve müze koleksiyonları devlet yönetimi altına alındı ve emanet olarak Krakov’daki Millî Müze’ye dâhil edildi. 1991 yılında Prens Adam Karol Czartoryski, koleksiyonun yasal sahibi olan Princes Czartoryski Vakfı’nı kurdu. 2016’da imzalanan anlaşmalar sonucunda Czartoryski Prensler koleksiyonunun tamamı Polonya Devlet Hazinesi’nin mülkiyetine geçti ve ardından “güvenlik, sürekli ve bölünmez koruma ve daha fazla kamu erişimi için” Krakov’daki Millî Müze’ye devredildi.

18 <https://mnk.pl/oddzial/mnk-biblioteka-czartoryskich>

olarak bir kataloglama ve envanter çalışması yapılmıştır¹⁹. Ancak Osmanlı tarihi ile ilgili evrakları içeren fonların genel kataloglaması mevcuttur. Evrakların tek tek incelenerek tanımlanması icap etmektedir²⁰. Günümüzde daha önce hazırlanan ve basılan bazı kataloglar dijitalize edilmiş ve erişime açılmıştır²¹. Bu yıl itibariyle Aziz Marek Sokağı'ndaki binası (ul. Św. Marka 17) tamirata girdiği için 2028 yılına kadar sınırlı erişim olabilecek, mail yoluyla bazı belgelerin siparişi alınabilecektir.

Polonya'da bunların dışında XX. yüzyıl öncesi tarih araştırmaları için kütüphane ve arşivlerin yanında bazı müzelerde mahfuz tarihî kayıtlar da mevcuttur²².

III. Cumhuriyet Dönemi Araştırmalarında Polonya Arşivleri

Archiwum Akt Nowych (AAN): Esasında Polonya'da tarih araştırmalarına temel iki arşiv, Türkiye'deki Osmanlı Arşivi Başkanlığı ile Cumhuriyet Arşivi Başkanlığı gibi tasniflenmiş AGAD ve AAN Arşivleri'dir. Bunlardan AGAD ile ilgili genel değerlendirme yukarıda yapılmıştı. Burada ise XX. yüzyıl ya da Cumhuriyet dönemi için araştırmacıların ilk başvuracağı yer olan Varşova'daki Archiwum Akt Nowych yani Yeni Belgeler Arşivi bahse konudur. Bu arşiv Cumhuriyet dönemi Türk tarihi için önemli koleksiyonları barındırır. Gerek Türkiye ile ilgili konsolos ve elçilik raporları, gerekse siyasi ve ticari ilişkilerle alakalı kayıtların sayısı yüksektir. Bu arşiv dâhilinde bulunan fonların önde gelenleri arasında Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ) yani Dışişleri Bakanlığı Fonu, XX. yüzyılın ilk yarısı için Türkiye ile alakalı belge kayıtları bakımından oldukça büyük ehemmiyet taşır. Dışişleri Bakanlığına ait 1945 yılına kadarki süreci içeren belgelerin ekseriyeti AAN'a devredilmiştir. Bu arşivde Lozan, Montrö, ticari ve konsolosluk türünde antlaşmalar, cumhurbaşkanlarının mektupları, kutlama ve başsağlığı mektupları, Polonezköy tarihine dair kayıtlar, Konsulat Generalny RP w

19 Kataloglar için bk. <https://mnk.pl/oddzial/mnk-biblioteka-czartoryskich/bazy-danych-i-katalogi>

20 Hazırlanan ilk kataloglar için bk. **Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis**, Cilt I, sygn. 1-917, haz. Józef Korzeniowski, Officina Universitatis Jagiellonicae, Kraków 1887-1893; Cilt II, sygn. 918-1681, haz. Stanisław Kutreba, Officina Universitatis Jagiellonicae, Kraków, 1908-1913.

21 <https://opac-bcz.mnk.pl>

22 Hacer Topaktaş, "Polonya'da Osmanlı Tarihini Aramak: Arşivler, Müzeler, Kütüphaneler", **Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Yonca Köksal, Mehmet Polatel, VEKAM Yayınları, İstanbul 2014, s.155-162.

Stambule, Ambasada RP w Ankarze, Akta Romana Knolla, Akta Michała Sokolnickiego gibi her bir elçi ve elçilik için dosya fonları gibi Türkiye'ye dair evraklar içerir. II. Dünya Savaşı ve sonrası, Soğuk Savaş süreci, Üçüncü Polonya Cumhuriyeti dönemi ilişkiler, resmî ziyaretlere dair kayıtları az sayıda da olsa burada görmek mümkündür. Yine ekonomik ilişkiler, alım-satıma dair kayıtların bir kısmı ve Türkiye hakkında tutulan belgeler arasında Türkiye'nin iç durumu, ticaret, tarım, sanayi, madencilik, para, kredi, denizcilik ve haberleşmeye ilişkin raporlar büyük hacme sahiptir. Yapılan ticaret, Türkiye üzerine farklı türde kayıtlar, iş birliğini kapsayan ziyaretler, Türkiye'deki gelişmelerin konu edinildiği çeşitli raporlar buradadır. 1924 yılında İstanbul'da düzenlenen Sanayi Sergisi ile ilgili evraklar da buradadır. Bu kayıtlar Polonya cephesinden Türkiye'yi görmeye ve analiz etmeye fırsat tanımaktadır. Arşiv çalışması için AAN web sayfasından kaydolmak ve yerinde incelemek üzere belge sipariş etmek mümkündür²³. Ayrıca belgeleri yerinde görmek için daha önceden randevu alıp yer ayırmak gerekir. Daha önce bahsedildiği üzere şu an itibarıyla Türkiye'den AAN Arşivi web sayfasından katalog taraması (www.szukajwarchiwach.gov.pl) yapmak mümkün değildir²⁴. Avrupa Birliği ülkelerinden veya Polonya'dan tarama yapılabilmektedir. AAN Arşivi ul. Stefana Kazimierza Hankiewiczza 1 adresindeki binasında hizmet vermektedir.

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Archiwum MSZ): Polonya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuş olan arşiv, Polonya dış ilişkileri ve diplomasisine dair kayıtların yer aldığı arşivdir. Burada özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan eski kayıtların tasnifi ve peyderpey araştırmacılara açılması ve yayımlanması faaliyetleri sürdürülmektedir. Küçük bir kısım arşiv malzemesi erişime açık olup internet üzerinden de görülebilmektedir. Buradaki arşivde tarama yapılabilmekte, diğer yandan alınacak izin ve resmî işlemler sonrasında yerinde inceleme de yapılabilmektedir²⁵. Varşova'da ul. Taneczna 67 A adresinde araştırmacılara hizmet veren arşiv, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreci, Soğuk Savaş ve Polonya Halk Cumhuriyeti dönemlerini kapsayan birtakım belgeleri içerir. Burada tasniflenen evraklar ilerleyen zamanda AAN veya IPN'ye aktarılacaktır. 1989 sonrası yılları kapsayan belgeler, arşivlere erişim ilkeleri gereği henüz araştırmacılara açılmamıştır.

23 <https://www.aan.gov.pl/p,89,zasady-udostepniania>

24 <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-akt-nowych>

25 <https://archiwum.ms.gov.pl/wyszukiwarka/?p=n0ewEuEZM80-#Archiwum%20MSZ>

Centralne Archiwum Wojskowe (CAW): Polonya Merkezî Askerî Arşivi, XX. yüzyıl Polonya askerî tarih araştırmalarına ilişkin belgeleri olduğu kadar Türkiye'ye dair bazı kayıtları içermesi bakımından da önemlidir. Askerî ataşe raporlarını ve bazı istihbari evrakları burada bulmak mümkündür. Varşova'da yer alan arşivde çalışma yapmak için yine bir form doldurmak ve mail ile iletmek gerekir²⁶. Formun mail olarak gönderilmesinin ardından SKW (Służba Kontrwywiadu Wojskowego-Askeri Karşı İstihbarat Servisi) tarafından “yabancı ülke vatandaşlarının askerî birlik ve kurumlara giriş hakkı kazanması” ile ilgili bir soruşturma yürütülmekte ve bu soruşturma en fazla üç hafta içinde sonuçlanmaktadır. Sonuç, arşiv yetkililerince mail yoluyla araştırmacılara iletilmektedir. Arşiv fonlarına ve belgelerine dair araştırma yapmak için CAW'ın web sitesinde bir arama bölümü bulunmaktadır²⁷. Tarama sonuçlarına göre en fazla 10 belge veya dosya sipariş edilip incelenebilmektedir. Belgelerin fotoğraf yoluyla kopyası, yerinde inceleme yaptıktan sonra alınabilmektedir. Özellikle Türk tarihinin XX. yüzyılın ilk yarısına dair tutulan kayıtlar önem taşır²⁸.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Archiwum IPN): Millî Hafıza Enstitüsü Arşivi merkezi Varşova'da olmakla birlikte Polonya'nın birçok şehrinde şubeleri olan ve toplumsal hafızayı kayda almak için yeni kurulmuş bir merkezdir. Farklı mercilerden ve kişilerden elde edilen arşiv malzemelerinden oluşturulmuş 1990 yılında ihdas edilen bir devlet kurumu olarak dikkat çekmektedir²⁹. 1944-1990 yıllarına ait her türlü arşiv kaydını bir araya getirmek ve toplumsal hafıza oluşturmak amacını gütmektedir. 1936-1945 yıllarında Ankara'da görev yapan Polonya Büyükelçisi Michał Sokolnicki'nin arşivinin bir kopyası da yakın zamanda buraya alınmış ve dijital olarak saklanmaktadır. Burada da daha önceden doldurulacak form ile araştırma izni alınabilmekte ve randevu usulüyle yerinde inceleme yapılabilmektedir³⁰.

26 https://wbh.wp.mil.pl/c/pages/atts/2023/1/bbbObcokrajowcy_-_nowy_formularz_na_stro-ne_649Zy0G.pdf

27 <https://wbh.wp.mil.pl/pl/pages/centralne-archiwum-wojskowe-2018-08-10-4/>

28 Polonya istihbarat raporları üzerinden Millî Mücadele döneminde Türkiye'yi değerlendiren yeni bir çalışma henüz vücuda getirilmiştir. Bk. Remzi Can Uğur, **Polonya İstihbarat Raporlarında Türkiye (1918-1923)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Polonya Araştırmaları Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2024.

29 <https://inwentarz.ipn.gov.pl/szukaj>

30 <https://ipn.gov.pl/pl/archiw/udostepnianie/rodzaje-realizowanych-w/27546,NAUKOW-CY-Wniosek-o-udostepnienie-dokumentow-w-celu-prowadzenia-badan-naukowych.html>

Archiwum Emigracji w Toruniu (Toruń Göç Arşivi): Toruń'daki Mikołaj Kopernik Üniversitesi bünyesinde yer almakta olup 1939 sonrası Polonya'dan kaçmak veya göç etmek zorunda kalan Polonyalı diasporalara yönelik arşiv kayıtlarını içerir³¹. Bu bağlamda Türkiye'ye gelen Polonyalılar açısından az da olsa kayıtlar muhafaza edilmektedir. Araştırmacılara açık olup katalog taraması mevcuttur.

Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego (Polonya Enstitüsü ve General Sikorski Müzesi): Londra'daki Polonya Enstitüsü ve Sikorski Müzesi, Sikorski Enstitüsü olarak bilinir. XX. yüzyıl Polonya tarihi açısından önemli bir isim olan General Władysław Sikorski (1881-1943) adına Londra'da kurulmuştur ve zengin koleksiyonu ve kütüphanesiyle hizmet vermektedir. II. Dünya Savaşı dönemi Polonya'sına yönelik araştırmalar için Londra merkezli önde gelen bir enstitü, müze ve arşivdir. İngiltere'deki Polonya toplumundan akademisyenler tarafından yönetilen bir sivil toplum kuruluşudur. Arşiv, 20 Prince's Gate (London SW7 1PT) adresinde yer alır³². Burada da araştırma yapmak için önceden araştırmacı formu doldurmak ve izin almak gerekir³³. Ayrıca rezervasyon yaparak gitmek icap eder. Çalışma ve kopya alımında ücret tarifesi uygulanmaktadır.

Bibliothèque Polonaise de Paris (Paris Polonya Kütüphanesi): Polonya Tarih ve Edebiyat Derneği tarafından yönetilen Polonya Kütüphanesi, XIX. yüzyılın ortalarından beri Polonya'dan göçün merkezi ve Polonya'yı temsil eden en büyük kültür kurumlarından olmuştur. 1866 yılında Paris'te kurulmuş ve günümüze değin varlığını korumuştur³⁴. Engin koleksiyonları ve kütüphanesiyle XIX. ve XX. yüzyıl Polonya tarihi ve süreli yayınlar açısından araştırmalarda önem taşır. Web sayfasından katalog taraması yapılabilmektedir³⁵. Dijital erişim henüz mümkün değildir. Mail yoluyla irtibat kurulup yerinde çalışma için rezervasyon yapılabilmektedir. 6, Quai d'Orléans adresinde yer alan Kütüphanedeki belgelerden fotoğraf çekimine izin verilmektedir.

Józef Piłsudski Institute of America (Amerika Józef Piłsudski Enstitüsü): 1943 yılında New York'ta kurulan ve Polonyalı devlet adamı Józef Piłsudski'ye

31 https://www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/

32 <https://pism.org.uk/pl/jak-korzystac-z-archiwum/>

33 https://pism.org.uk/wp-content/uploads/2021/12/ApplicationForm_v2-Dec-2021-final.pdf

34 <https://www.bibliotheque-polonaise-paris-shlp.fr>

35 <https://katalogkrak.cyfronet.pl/search/query?theme=BPP>

adanan Enstitü, modern Polonya tarihine dair bir müze ve araştırma merkezidir. Arşiv ve kütüphanesinde XX. yüzyıl Polonya tarihine ait birçok kıymetli koleksiyonu içerir³⁶. 138 Greenpoint Ave, Brooklyn, NY adresinde bulunmaktadır. Dijital tarama yapmak mümkündür³⁷.

Hoover Institution (Hoover Enstitüsü): Stanford Üniversitesine bağlı bir kuruluş olsa da kendi içinde bağımsız bir denetleme kuruluna sahiptir. ABD Başkanlarından Herbert Hoover (1929-1933) tarafından 1919 yılında kurulmuş ve XX. yüzyılın ortalarında yeniden şekillendirilmiştir. Enstitü bir düşünce kuruluşu mahiyeti taşır. 434 Galvez Mall, Stanford California adresinde faaliyet göstermektedir. Enstitünün arşiv ve kütüphane koleksiyonlarının bir kısmı, XX. yüzyıl Polonya tarihine dair (daha ziyade I. ve II. Dünya Savaşları ile bazı dünya savaşlarına ait belgeler) kayıtları içerir³⁸. Dijital tarama yapmak ve bazı materyallerin görseline erişmek mümkündür³⁹.

Hem Osmanlı ve hem Cumhuriyet dönemine dair arşivler içerisinde önemli bir diğer merkez ise *Polska Akademia Nauk* (PAN) yani Polonya Bilimler Akademisi çatısı altında yer alan Varşova, Krakov ve Kórnik'teki kütüphane ve arşivlerdir. Bunlardan biri *PAN Biblioteka Kórnicka* adını taşıyan Polonya Bilimler Akademisi (PAN)'ne bağlı olan Kórnik Kütüphanesi'dir. Burada kıymetli el yazmaları ve diğer tarihî kayıtlar ve basılı kaynaklar araştırmacılar açısından önemi haizdir. Kütüphane, Avrupa'nın en değerli ve eşsiz kitap koleksiyonlarından birine sahiptir. Kütüphanenin tarihi, Tytus Działyński'nin Kórnik Sarayı'nı babasından devraldığı 1826 yılında başlar. Uzun süre sonra Polonya Bilimler Akademisi'nin gözetimine verilmiştir. Kórnik Kütüphanesi aynı zamanda dijitalleştirme ve koleksiyonlara dijital erişim alanında da yıllardır ileri konumdadır. Başlangıçta Wielkopolska Dijital Kütüphanesi'ni oluşturan ortaklardan biridir. Sanal kaynakları giderek artırmaktadır. Kórnik Kütüphanesi Koleksiyonları Dijital Platformu araştırmacılara açıktır⁴⁰. Burada, XIX.-XX. yüzyıl Polonya tarihi yanında Osmanlı ve Türkiye topraklarına gelen Polonyalılarla ilgili belge koleksiyonları yer alır. Polonya bağımsızlık hareketinin karargâhı Paris'teki Hotel Lambert'in arşivi de buradadır. Kopya temini mail yoluyla mümkündür. XX. yüzyılın ilk yılları hakkında Türkiye'ye dair kayıtlar bulmak mümkündür.

36 <https://www.pilsudski.org/en/collections/archives-catalog>

37 <https://archiwa.pilsudski.org>

38 <https://www.hoover.org/library-archives/collections/how-to-search>

39 <https://digitalcollections2.hoover.org>

40 <https://platforma.bk.pan.pl>

PAN Archiwum w Warszawie: Polonya Bilimler Akademisi Varşova Arşivi de keza günümüzde araştırmacılar açısından başvuru merkezlerindedir. XIX. ve XX. yüzyıla dair çalışma konusuna göre konularda katalog tarama marifetiyle araştırmacılar buradan faydalanabilir⁴¹. Dijital katalog tarama işlemleri henüz Kórnik kadar gelişmemiştir. Yerinde inceleme yapılabilen, kopya alınabilmektedir.

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie: Polonya Bilimler Akademisi ve Polonya Bilim ve Sanat Akademisi çatısı altında Krakov'da hizmet vermektedir⁴². Kuruluşu XIX. yüzyıla dayanan arşiv ve kütüphane koleksiyonlarını ayrı ayrı barındıran kurum, geçirdiği çeşitli aşamalardan sonra 2002 yılında bu adla birleştirilmiştir⁴³. XIX. ve XX. yüzyıl araştırmalarında Türkiye ile ilgili az da olsa tarihî kayıt içerir. Araştırmacılara açıktır, kopya temini mümkündür.

PAN Biblioteka Gdańska: Gdańsk, Baltık Denizi kıyısında tarihî bir şehir olmasının da etkisiyle büyük bir kütüphane ve arşiv birikimine sahiptir⁴⁴. 1955 yılından beri düzenli bir faaliyet göstermektedir. Araştırmacılar buradan daha önceden araştırma izni ve form doldurmak suretiyle istifade edebilmektedir. XV. yüzyıla dayanan eski yayınların yanında daha çok XIX. yüzyıl sonrasını kapsayan ve bölge tarihi açısından önem taşıyan bazı kayıtlar vardır. Randevu usulüyle araştırma yapılabilir.

Ayrıca PAN Roma ve PAN Viyana şubelerinde de az da olsa arşiv malzemesi bulunmaktadır. Türkiye ile ilgili büyük bir koleksiyon olmasa da konusuna göre araştırmacıların gözden kaçırmaması gereken merkezlerdendir.

Bunların dışında yerel şehir arşivleri ile köklü Polonya üniversitelerinin arşivleri de araştırmacıların konusuna göre bakması ve akılda tutması gereken arşivlerdir. Ayrıca XX. yüzyıl Polonya basınının araştırmalara dâhil edilmesi gerektiği durumlar açısından son zamanlarda oluşturulan dijital web sayfalarını ihmal etmemek gerekir. Bunların önde gelenlerinden olan NUKAT (Birleşik Kütüphane Tarama Sistemi)⁴⁵, POLONA (Varşova Millî Kütüphanesi

41 https://archiwum.pan.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=109

42 https://archiwumnauki.pan.pl/?page_id=744

43 Arşiv koleksiyonları için bk. https://archiwumnauki.pan.pl/?page_id=703

44 <https://bgpan.gda.pl/katalogi-i-e-zrodla/katalog-online-glowny/>

45 <https://centrum.nukat.edu.pl/en/>

Portalı)⁴⁶, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa (WFC)⁴⁷, CRISPA (Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Warszawskiego)⁴⁸, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa (JBC)⁴⁹, Bałtycka Biblioteka Cyfrowa (Baltık Dijital Kütüphanesi)⁵⁰ gibi birçok gazete, dergi, görsel ve yakın dönem tarihi kayıtlarına, bunun dâhilinde Türk tarihine dair kayıtların da dijitallerine ulaşım mümkündür.

---

46 <https://polona.pl>

47 <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra>

48 <https://crispa.uw.edu.pl>

49 <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>

50 <https://www.bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/collectiondescription/4>

SONUÇ

Polonya'nın tarihten günümüze değin geçen sürede yaşadığı farklı tecrübeler, çeşitli ve birbirinden bağımsız arşiv merkezlerinin oluşumuna neden olmuştur. Bu nedenle Polonya'da Türk tarihi üzerine çalışmalarda tek bir arşivden veya kütüphaneden istifade ederek bir araştırmanın yapılması olanaksızdır. Cumhuriyet dönemi Türk tarihi ve Türkiye-Polonya ilişkileri ile alakalı farklı ülkelerde ve şehirlerde çeşitli arşivlerin ve kütüphanelerin ziyaret edilmesi elzemdir. Gerek arşiv ve kütüphaneler gerekse süreli yayınların hacmi oldukça yüksektir. Elbette Polonya'nın yanında konuların içeriğine göre diğer dünya arşivlerinden de istifade gerekir.

Diğer taraftan bütün dünyada olduğu gibi Polonya'da da dijital dünyanın avantajları araştırmacılara gittikçe daha fazla kolaylık sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın da gösterdiği üzere Polonya'daki arşivlerin dijital imkânları da gittikçe iyileşmektedir. Son 10 yıldır bu konuda büyük ilerleme göstermiştir. Yalnızca Polonya Devlet Arşivleri Başkanlığının web sitesindeki www.szukajwarchiwach.pl adresinin Türkiye'den araştırmacılar için şu an itibariyle işlevsiz olması, yani tarama yapılamaması önemli kısıtlamalara ve kayıplara neden olmaktadır. Bu sınırlandırmanın bir an evvel giderilmesi bilim dünyası açısından şarttır.

XX. yüzyıl Türkiye-Polonya ilişkileri çok az sayıda akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu bağlamda daha fazla araştırma yapılması ve münasebetlerin farklı yönleriyle ortaya konması bilim camiasına büyük katkı sağlayacaktır. Tabii bunun karşılaştırmalı tarih anlayışı çerçevesinde yapılması anlamlıdır. Türkiye-Polonya siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri, iki savaş arası dönem, Soğuk Savaş dönemi ikili ilişkileri, II. Dünya Savaşı ve Polonya Halk Cumhuriyeti dönemi Türkiye-Polonya ilişkileri tarihi gibi konular genç araştırmacıları beklemektedir. Bu çalışmanın konusu arşiv ve kütüphanelerde araştırma yapmak için elbette Lehçe bilgisi yer yer Fransızca bilgisi şarttır. Son dönemlerde Polonya'daki arşiv ve kütüphanelerde şartların iyileşmesi ve dijitalleşme, günümüz araştırmacılarına daha önceki dönemlere göre daha elverişli şartlarda daha hızlı araştırma yapma imkânını sağlamıştır. Buna paralel olarak Polonya arşivleri ve kütüphanelerine dayalı olarak daha

nitelikli ve kapsamlı bilimsel eserlerin vücuda getirilmesi gelecekte kendisini gösterecektir.

İntihal Taraması <i>Plagiarism Detection</i>	Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) <i>This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. <i>There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.</i>
Açık Erişim Lisansı <i>Open Access License</i>	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License</i>

KAYNAKÇA

Abrahamowicz, Zygmunt, “Dokumenty Tatarskie i Tureckie w Zbiorach Polskich”, **Przegląd Orientalistyczny**, C 2, S 10, 1954, s.142-148.

Abrahamowicz, Zygmunt, **Katalog dokumentów Tureckich: Dokumenty do dziejów Polski i krajów Osmańskich**, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym, Dorota Lewandowska, ed. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 2008.

Chmielowska, Danuta, **Polsko-tureckie stosunki dyplomatyczne w okresie miğdzywojennym**, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2006.

Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis, Cilt I, sygn. 1-917, haz. Józef Korzeniowski, Officina Universitatis Jagiellonicae, Kraków 1887-1893.

Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis, Cilt II, sygn. 918-1681, haz. Stanisław Kutreba, Officina Universitatis Jagiellonicae, Kraków, 1908-1913.

Crutta, Antoni Łukasz, **Dziennik przyjęcia i pobytu nadzwyczajnego posła Porty Otomańskiej do Stanisława Augusta, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego, i do Rzeczypospolitej Polskiej: 1777 r.**, haz. Eustachy Marylski, S. Orgelbrand, Warszawa 1860.

Dopierała, Kazimierz, **Adampol-Polonezköy, z dziejów Polaków w Turcji**, UAM, Poznań 1983.

Dopierała, Kazimierz, **Emigracja Polska w XIX i XX wieku**, Wydawnictwo Polonia, Lublin 1988.

Dziubiński, Andrzej, **Na szlakach Orientu: Handel między Polską a Imperium Osmańskim w XVI-XVIII wieku**, “Leopoldinum”, Wrocław 1997.

Erşen, Emre, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türkiye-Polonya İlişkileri”, **Türkiye-Polonya İlişkilerinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri, 24-25 Eylül 2014, Beykoz**, yay. haz. Recep Bozlağan, Nail Yılmaz, Hacer Topaktaş Üstüner, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.105-109.

Gümüş, Musa, **Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri**, Libra, İstanbul 2019.

<https://archiwa.gov.pl>

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>

<https://opac-bcz.mnk.pl>

<https://www.aan.gov.pl/p,89,zasady-udostepniania>

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/web/archiwum-akt-nowych>

<https://archiwum.msz.gov.pl/wyszukiwarka/?p=n0ewEuEZM80-#Archiwum%20MSZ>

<https://www.pilsudski.org/en/collections/archives-catalog>

<https://archiwa.pilsudski.org>

https://wbh.wp.mil.pl/c/pages/atts/2023/1/bbbObcokrajowcy_-_nowy_formularz_na_strone_649Zy0G.pdf

<https://wbh.wp.mil.pl/pl/pages/centralne-archiwum-wojskowe-2018-08-10-4/>

<https://inwentarz.ipn.gov.pl/szukaj>

<https://ipn.gov.pl/pl/archiw/udostepnianie/rodzaje-realizowanych-w/27546,NAUKOWCY-Wniosek-o-udostepnienie-dokumentow-w-celu-prowadzenia-badan-naukowych.html>

https://www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/

<https://pism.org.uk/pl/jak-korzystac-z-archiwum/>

https://pism.org.uk/wp-content/uploads/2021/12/ApplicationForm_v2-Dec-2021-final.pdf

<https://www.hoover.org/library-archives/collections/how-to-search>

<https://digitalcollections2.hoover.org>

<https://www.bibliotheque-polonaise-paris-shlp.fr>

<https://katalogkrak.cyfronet.pl/search/query?theme=BPP>

<https://platforma.bk.pan.pl>

https://archiwum.pan.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=20&Itemid=109

https://archiwumnauki.pan.pl/?page_id=744

https://archiwumnauki.pan.pl/?page_id=703

<https://bgpan.gda.pl/katalogi-i-e-zrodla/katalog-online-glowny/>

<https://centrum.nukat.edu.pl/en/>

<https://polona.pl>

<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra>

<https://crispa.uw.edu.pl>

<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>

<https://www.bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/collectiondescription/4>

<https://mnk.pl/oddzial/mnk-biblioteka-czartoryskich>

<https://mnk.pl/oddzial/mnk-biblioteka-czartoryskich/bazy-danych-i-katalogi>

<https://agad.gov.pl>

https://agad.gov.pl/AKW_Turcja/AKW_TURECKIE.html

İnbaşı, Mehmet, **Ukrayna'da Osmanlılar; Kamañçe Seferi ve Organizasyonu (1672)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004.

Kaczka, Mariusz, **Pashas and Nobles. Paweł Benoe and Ottoman-Polish Encounters in the Eighteenth Century**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, European University Institute, Florence 2018.

Kołodziejczyk, Dariusz, **Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century). An Annotated Edition of Ahdnâmes and other Documents**, Brill, Leiden 2000.

Lewak, Adam, **Dzieje emigracji Polskiej w Turcji 1831-1878**, Nakł. Instytutu Wschodniego, Warszawa 1935.

Łątka, Jerzy S., **Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji**, 2. Baskı, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015.

Nazır, Bayram, **Osmanlı'ya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

Nykiel, Piotr, **Mahometanie Wernyhory. Turcy na froncie galicyjskim w latach 1916-1917**, Wydawnictwo Libron, Kraków 2020.

Olszowska, Karolina, "Polskie uchodźstwo w Turcji podczas II wojny światowej", **Pamięć i Sprawiedliwość**, C 1 S 39, 2022, s.232-248.

Orzel i Półksiężyc, 600 Lat Polskiej Publicystyki Poświęconej Turcji, ed. Adam Balcer, Dariusz Kołodziejczyk, Natalia Królikowska, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2014.

Ostatni poseł polski do Porty Ottomańskiej, akta legacji Stambulskiej Franciszka Piotra Potockiego, yay. haz. Kazimierz Waliszewski, Cilt I-II, Imprimerie Vevue Victor, Paris 1894.

Reychman, Jan, **Życie polskie w Stambule w XVIII wieku**, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1959.

Reychman, Jan, **Orient w kulturze polskiego oświecenia**, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1964.

Savaş ve Barış, 15.-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri, yay. yön. Selmin Kangal, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 1999.

Şakul, Kahraman, **II. Viyana Kuşatması Yedi Başlı Ejderin Fendi**, TİMAŞ, İstanbul 2021.

Szymański, Adam, "Polish-Turkish Relations after 1989", **Türkiye-Polonya İlişkilerinde "Temas Alanları" 1414-2014 Uluslararası Konferansı, 06-07 Haziran 2014, Varşova, Bildiriler Kitabı / "Contact Zones" in Turkish-Polish Relations, 1414-2014 International Conference, 06-07 June 2014, Warsaw, Proceedings Book**, yay. haz. Hacer Topaktaş, Natalia Krolikowska, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s.539-556.

Topaktaş, Hacer, "Polonya Arşivlerinden Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD) ve Osmanlı Tarihine Dair Belge Koleksiyonları", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C 16, S I, 2012, s.215-222.

Topaktaş, Hacer, “Keşfi Bekleyen Hazine-i Evrak: Krakov Biblioteka Czartoryskich’teki Osmanlıca Belgeler Koleksiyonu ve Kültürel Mirasımız İçin Kıymeti”, **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi Bildiriler, 21-23 Kasım 2012, İstanbul**, Cilt I, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013, s.305-310.

Topaktaş, Hacer, Arslantürk, H. Ahmet, **Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı-Leh İlişkilerine Dair Belgeler (1520-1566)**, Okur Kitaplığı, İstanbul 2014.

Topaktaş, Hacer, “Polonya’nın Türkiye’deki İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C 11, S 43, 2014, s.105-125.

Topaktaş, Hacer, “Polonya’da Osmanlı Tarihini Aramak: Arşivler, Müzeler, Kütüphaneler”, **Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu**, ed. Yonca Köksal, Mehmet Polatel, VEKAM Yayınları, İstanbul 2014, s.155-162.

Topaktaş, Hacer, **Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri: Franciszek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Topaktaş, Hacer, **Lehistan’da Bir Osmanlı Sefiri, Zıştovili Hacı Ali Ağa’nın Lehistan Elçiliği ve Sefaretnamesi (1755)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Topaktaş Üstüner, Hacer, **Lehistan’da Son Osmanlı Elçisi: Numan Bey’in Varşova Elçiliği ve Sefaretnamesi (1777-1778)**, Okur Tarih, İstanbul 2020.

Topaktaş Üstüner, Hacer, **180 lat historii Polonezköy 180 Yıllık Mazi**, Beykoz Kitaplığı, İstanbul 2022.

Uğur, Remzi Can, **Polonya İstihbarat Raporlarında Türkiye (1918-1923)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Polonya Araştırmaları Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2024.

Uzak Komşu Yakın Anılar, Türkiye-Polonya İlişkilerininin 600 Yılı, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, İstanbul 2014.

EKLER

Ek-1. Archiwum Akt Nowych, Fotoğraf: Hacer Topaktaş Üstüner

Ek-2. Archiwum Instytutu Pamiğci Narodowej, Fotoğraf: Hacer Topaktaş Üstüner

Ek-3. Archiwum Główne Akt Dawnych, Fotoğraf: Hacer Topaktaş Üstüner

Ek-4. Biblioteka Książąt Czartoryskich, Fotoğraf: Hacer Topaktaş Üstüner

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA RUSYA ARŞİVLERİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

CUMHUR KAYGUSUZ*

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları için ilk kaynak niteliğini haiz pek çok belgeyi ihtiva eden Rusya arşivlerinden etkin ve verimli bir şekilde istifade edebilmek için oldukça sıkı ve disiplinli bir çalışma rejiminde faaliyet gösteren mevzubahis kurumlar hakkında önceden bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Moskova bölgesinde bulunan ve her yıl binlerce yerli ve yabancı araştırmacıya hizmet veren Rusya Devlet Ekonomi Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Ekonomiki) RGAE - PFAЭ, Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (Gosudarstvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii) GARF - ГАРФ, Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Političeskoj İstorii) RGASPI - PІACPII, Rusya Devlet Askerî Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Voyennyy Arhiv) RGVA – PІBA ve Rusya Devlet Film ve Fotoğraf Belgeleri Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Kinofotodokumentov) RGAKFD - PІAKFD işbu çalışmamızda ele alınmıştır. İlgili kurumların sahip oldukları fonlar, belge koleksiyonlarının nitelikleri, okuma salonlarından istifade edebilmek için gerekli dokümanlar ve çalışma saatleri gibi mühim detayların, özellikle Rusya’da ikamet etmeyen ve zaman sınırlaması bulunan araştırmacılara fayda sağlaması amaçlanmaktadır. Yine söz konusu arşivlerin okuma salonlarında gerçekleştirilecek çalışmaların verimliliğini arttırmak maksadıyla, çevrim içi olarak kullanılabilen bazı hizmetlere ilişkin linklere de çalışmanın muhteviyatında yer

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun/TÜRKİYE, cumhurkaygusuz@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1640-9439

verilmiştir. Bilhassa RSFSC ve SSCB Dış Ticaret Komiserlikleri, Bakanlıkları ve SSCB Devlet Bilim ve Teknoloji Komitesi fonlarında yer alan belgeler, Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği karşılıklı ticaretin ve bilim-teknik alanında yürüttüğü iş birliğinin gelişimini ve değişimini ortaya koymaları sebebiyle dikkat çekmekte ve özellikle Atatürk döneminde ve Stalin sonrası dönemde realize edilen Türk-Sovyet iktisadi iş birliği süreçlerini farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Arşivleri, Moskova, RGAE, GARF, RGASPI, RGVA, RGAKFD.

A BRIEF REVIEW OF RUSSIAN ARCHIVES IN THE CONTEXT OF HISTORICAL STUDIES OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE

ABSTRACT

In order to effectively and efficiently utilize the Russian archives, which contain many documents that are the first source for research on the History of the Republic of Türkiye, it is important to have prior knowledge about these institutions, which operate in a very strict and disciplined working regime. In this context, the Russian State Archive of Economics (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Ekonomiki) RGAE - ПГАЭ, the State Archive of the Russian Federation (Gosudarstvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii) GARF - ГАРФ, located in the Moscow region and serving thousands of local and foreign researchers every year, Russian State Archive of Social and Political History (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Sotsialno-Politiçesкой Istorii) RGASPI - ПГАСПИ, the Russian State Military Archive (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Voyennyy Arhiv) RGVA - ПГВА and the Russian State Archive of Film and Photographic Documents (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Kinofotodokumentov) RGAKFD - ПГАКФД are discussed in this study. Essential details such as the funds owned by the relevant institutions, the qualifications of the document collections, the documents required to benefit from the reading rooms and the working hours are intended to benefit researchers, especially those who do not reside in Russia and have time limitations. Again, to increase the efficiency of the studies to be carried out in the reading rooms of the archives in question, links to some services that can be used online are also included in the content of the study. In particular, the documents in the funds of the Commissariats and Ministries of Foreign Trade of the RSFSR and the USSR and the State Committee of Science and Technology of the USSR attract attention because they reveal the development and change of the mutual trade and science-technical cooperation of the Soviet Union with other countries, and enable the evaluation of the Turkish-Soviet economic cooperation processes realized especially during the Atatürk period and in the post-Stalin period from a different perspective.

Keywords: Russian Archives, Moscow, RGAE, GARF, RGASPI, RGVA, RGAKFD.

GİRİŞ

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli dış ticaret partnerleri arasında yer alan Rusya Federasyonu, beşerî disiplinlerde faaliyet gösteren ve uluslararası marka değerine sahip yükseköğretim kurumları, araştırma merkezleri ve arşivleriyle öne çıkmakta ve bilhassa son zamanlarda ülkemiz araştırmacılarının yoğun ilgisine mazhar olmaktadır. Dolayısıyla, Rusya'da Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerinde farklı düzeylerde çalışmalar yürütmek isteyen öğrenci, uzman ve bilim insanlarımızın mevzubahis araştırmaları daha rahat, etkin ve verimli gerçekleştirebilmeleri adına, bu ülkedeki bazı tematik arşivlerin çalışma prensiplerinin ve temel niteliklerinin önceden bilinmesi elzemdir.

Malum olduğu üzere, 1921 Moskova Antlaşması ile başlayan ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Paketi ile pekişen yeni dönem Türk-Sovyet iş birliği kapsamında 20. yüzyıl boyunca pek çok müşterek proje hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk büyük kamu yatırımları olan Kayseri ve Nazilli Sümerbank fabrikalarının yanı sıra, 1959'da temeli atılan ve 1961'de üretime geçen Çayırova Cam Fabrikası ve 25 Mart 1967 tarihli İktisadi ve Teknik İşbirliği Antlaşması kapsamında kurulan İskenderun Demir-Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Fabrikası ve Aliğa Rafinerisi gibi dev yatırımlar da iki komşu ülke arasındaki ilişkilerin tarihinde ve ilgili tarih yazımında önemli işlev görmektedir. Bu sebeple, Soğuk Savaş yıllarında sosyalist blok dışında SSCB'nin en fazla yatırım yaptığı ülkeler arasında bulunan Türkiye'nin yakın tarihi tetkik edilirken, Moskova'nın diğer devletler nezdinde realize ettiği iktisadi faaliyetlere ilişkin pek çok kaynağı bünyesinde barındıran arşiv bölümlerini de muhakkak suretle dikkate almak gerekmektedir. Bundan mütevellit, söz konusu çalışmamızın ilk bölümünde Rusya Devlet Ekonomi Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Ekonomiki) RGAE'ye yer vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Zira Sovyetler Birliği'nin taraf olarak akd ve imza ettiği uluslararası mutabakatlarla birlikte, SSCB'nin yurt dışında hayata geçirdiği iktisadi projelere ilişkin hemen her detay da bu arşivin son derece zengin fonlarının muhteviyatında bulunmaktadır.

1. Rusya Devlet Ekonomi Arşivi RGAE

1961'de faaliyete geçen Rusya Devlet Ekonomi Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Ekonomiki) RGAE, Rusya Federasyonu'nun tek tematik evrak veri tabanı olmasının yanı sıra, 1917 Ekim Devrimi'nden

SSCB'nin yıkılışına kadar geçen süre zarfında ülkenin iktisadi tarihine ilişkin en büyük yazılı kaynak katalog ve koleksiyonlarına sahip olma özelliğini de haizdir. Öyle ki, RGAE'nin fonlarında ekonomik hayatta, bilim ve teknoloji alanında ve sosyal faaliyetlerde kaydedilen ilerlemenin farklı merhaleleri üzerine detaylı bilgiye ulaşmak mümkündür. Arşivdeki ana belge grubu, Sovyetler Birliği'nin merkezi iktisadi idare organları tarafından tanzim edilen resmî evraklardan teşkil koleksiyonları içermektedir. Bahsi geçen kurumlardan SSCB Devlet Planlama Komitesi, RSFSC Halk Ekonomisi Yüksek Konseyi (1917-1922) ve SSCB Halk Ekonomisi Yüksek Konseyi (1922-1932), RSFSC Maliye, Dış Ticaret ve Gosbank (Devlet Bankası) Halk Komiserlikleri, SSCB Devlet Ulusal Ekonomi Komitesi, SSCB Maliye Bakanlığı ve SSCB Merkezi İstatistik Servisi'ne ait dokümantasyon grubu özellikle dikkat çekicidir. Zira mevzubahis verilerin makroekonomik ve sektörler arası niteliği, bunların birbirinden farklı ilmî araştırmalarda kaynak olarak kullanılmalarına olanak tanımaktadır. İşbu koleksiyonların ihtiva ettiği belgeler, ulusal ve milletlerarası ölçekte genelleştirilmiş iktisadi verilerle birlikte sektörel ve bölgesel seviyelerde ilk kaynak niteliğini haiz verileri de içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi üzerine kaleme alınacak çalışmalar bakımından asıl kayda değer husus ise RSFSC ve SSCB Dış Ticaret Komiserlikleri ve Bakanlıkları ve SSCB Devlet Bilim ve Teknoloji Komitesi fonlarında yer alan belgelerin, Moskova'nın diğer ülkelerle gerçekleştirdiği karşılıklı ticaretin ve bilim-teknik alanında yürüttüğü iş birliğinin gelişimini ve değişimini ortaya koymaları noktasında ortaya çıkmaktadır. Özellikle Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Sovet Ekonomiçeskoj Vzaimopomoşi) SEV fonundaki belgeler, dış iktisadi iş birliğini ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin uzun vadeli ekonomik entegrasyon deneyimini göstermektedir¹. Tanzim edildikleri dönemde Avrupa'nın en büyük yakıt ve enerji üretim tesislerinin ve petrol-gaz boru hatlarının tasarımı, inşası ve müşterek işletim proseslerine ilişkin belgeler araştırmacı, akademisyen ve uzmanlara önemli ölçüde veri sağlamaktadır.

SSCB Devlet Planlama Komitesi, Devlet Merkezi İstatistik Ofisi ve savunma alanında faaliyet gösteren bazı kurumlarca tanzim edilmiş ve evvelden erişime kapalı olan belgelerin büyük bir kısmı yakın zamanda araştırmacıların

1 Путеводитель. Российский государственный архив экономики. Том 1: Краткий справочник фондов. Сост. С.В. Прасолова, А.А. Прокопович, М.С. Черкасова, Е.В. Дерусова и др. Ред. С.В. Прасолова, А.К. Соколов, Е.А. Тюрина, Уильям Чейз, Джефри Бурц. Москва: Благовест, 1994. с. 37-38.

kullanımına açılmıştır. Lakin Rusya Federasyonu'nda yürürlükte bulunan Devlet Sırları Yasası uyarınca gizliliği henüz kaldırılmamış olan arşiv koleksiyonlarındaki arşiv materyalleri ise hâlen kurumun gizli belge depolarında saklanmaktadır. Öte yandan, RGAE'nin edinim kaynaklarına ilişkin olarak hazırlanan temel listede 189 farklı kurum ve kuruluş yer almakta ve söz konusu belgede kredi ve finans kuruluşlarının yanı sıra, sigorta kurumları, yabancı iktisadi teşekküller, endüstriyel ve tarımsal üretim alanlarında faaliyet gösteren firmalar, ulaştırma, altyapı ve iletişim şirketleri, devlet inşaat ve imar organizasyonları, ticari örgütler, su tedariki, jeolojik ve jeodezik faaliyetleri ile iştiğal hâlinde bulunan kurumlar ve kooperatifler de bulunmaktadır.

Kurum nezdinde çalışma yürütecek olan araştırmacıların kullanımına sunulmuş müşterek okuma salonu bulunmaktadır. Arşiv belgelerine erişim ve sağlanan belgelerle çalışma süreçleri, 19 Ocak 2018 tarihli Rusya Devlet Ekonomi Arşivi'nde korunmakta olan dokümanların kullanımına ilişkin Resmî Prosedür uyarınca gerçekleştirilmektedir. Tam da bu noktada mühim bir hususa temas etmekte fayda var: Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine çalışmalar yürütmek maksadıyla Rusya arşivlerinden istifade etmek isteyen tüm araştırmacı, uzman, akademisyen ve öğrencilerin yürürlükteki resmî mevzuat uyarınca bağlı buldukları kurum tarafından tercihen Rusça olarak dilekçe formatında tanzim edilmiş bir resmî yazıya ihtiyacı vardır. Mevzubahis belgede araştırma alanının ve amacının net bir biçimde açıklanmış olması gerekmektedir. Zira hangi arşivde çalışılırsa çalışılsın, araştırmacının adına tanzim edilecek süreli propusk (giriş kartı) için yapılacak olan başvuru esnasında bizzat araştırmacının kaleme alacağı dilekçeye ek olarak bu belge de ilgili makamlarca talep edilecektir.

Arşiv nezdinde kullanılan elektronik referans yazılımı, kurumun tematik, faaliyet alanı ve isim kataloglarının yanı sıra, söz konusu belgelerin oluşturulduğu devlet kurumlarının tarihine ilişkin kapsamlı bir katalogu da ihtiva etmektedir. Araştırmacılar RGAE'deki belgelerin fotokopilerini veya taranmış görüntülerini sipariş etme imkânına sahiptir. İlgili hizmete ilişkin ödeme ise Rusya Devlet Ekonomi Arşivi'nin ücretli hizmetler fiyat listesine uygun olarak yapılır ve söz konusu liste her yıl güncellenir. Başkent Moskova'nın Bolşoya Pirogovskaya Sk. No:17 (ул. Большая Пироговская, д. 17) adresinde bulunan Rusya Federasyonu Devlet Arşivi kompleksindeki müşterek okuma salonu Pazartesi ve Çarşamba günleri 12.00 – 20.00, Salı

ve Perşembe günleri 10.00 – 17.00 ve Cuma günü de 10.00 – 16.00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Voronovo semtindeki ek salon ise haftanın ilk dört günü 09.00 – 16.00, Cuma günü de 09.00 ila 15.00 arasında açıktır. Sipariş üzerine tarama yönetimi ile elde edilecek elektronik görüntüler, araştırmacıya ait haricî belleklere aktarılabilen, lakin çalışılan arşiv belgelerinin tablet ve akıllı telefonların üzerindeki kameralar marifetiyle bu cihazlara kopyalanması mümkün olamamaktadır. An itibarıyla kurumun internet sitesi üzerinden ulaşılabilen² elektronik sipariş formunu doldurup ilgili e-posta adresine göndermek suretiyle uzaktan belge sipariş-talep hizmetinden istifade edebilmek de mümkündür. Bunun için ilgili talebin okuma odasını ziyaret tarihinden en az 2 gün önce yapılması ve formun mutlak suretle eksiksiz bir şekilde doldurulması gerekmektedir. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken önemli detay ise her bir fon ya da belge koleksiyonu için ayrı talep oluşturulması noktasında ortaya çıkmaktadır.

Genel hatları ile izah etmeye çalıştığımız kurumun çalışma prensiplerine ilişkin detaylı verilere, güncel işleyiş takvimine ve iletişim bilgilerine <http://rgae.ru/> internet sitesi üzerinden ulaşmak mümkündür.

2. Rusya Federasyonu Devlet Arşivi GARF

Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine ilmî çalışmalar yürütmek isteyen araştırmacılar için kaynak niteliğini haiz olabilecek belgeleri ihtiva eden RSFSC ve SSCB kamu kuruluşları fonlarını ve bahsi geçen kurumlarda önemli roller üstlenmiş devlet adamlarının kişisel arşivlerini barındıran Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (Gosudarstvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii), Rusya İmparatorluğu tarihi ve bilhassa Romanov Hanedanı üzerine hazırlanmış devasa tematik fonlar da dâhil olmak üzere, yaklaşık 6 milyon 400 bin farklı dosyaya sahiptir. Rusya İmparatorluğu'nu ve Sovyetler Birliği'ni sevk ve idare eden hükümdarlar ve devlet adamları tarafından imzalanan mektuplar, kararnameler, manifestolar, resmî mektuplar ve günlüklerden başka, şu fonların da dikkat çekici olduğu kanaatindeyiz: RSFSC (1917-1922) ve SSCB (1923-1991) devlet idare kadroları ve mevzubahis kadroların görev aldıkları yüksek devlet organları tarafından tanzim edilen belgeler, SSCB hükümet kararnameleri ve emirleri, SSCB Merkez Yürütme Komitesi toplantı tutanakları ve kararları, Yüksek Sovyet Prezidyumu kararnameleri,

2 <http://rgae.ru/deyatelnost/uslugi/chitalnyi-zal.shtml/e-zakaz-del-chit-zal.shtml>

SSCB Halk Temsilcileri Kongresi toplantı tutanakları, KGB Moskova Bölge Departmanı'nın arşiv ceza davaları koleksiyonu ve SSCB Başsavcılığı'nın denetim davaları ve SSCB Yüksek Mahkemesi'nde görülen bazı davalara ilişkin fonlar³.

Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nin internet kullanıcılarına sağladığı en önemli hizmetlerden biri de gizliliği kaldırılmış olan 6 milyondan fazla arşiv dosyasının kurumun <https://statearchive.ru/383> resmî adresi üzerinde faaliyet gösteren elektronik envanterler veri tabanına dâhil edilmesi ve tüm dünyadan internet kullanıcılarının erişimine açılmış olmasıdır.

Devlet Ekonomi Arşivi kullanıcılarının da istifade ettiği Bolşoya Pirogovskaya Sk. No:17 adresindeki arşiv kompleksinde yer alan müşterek okuma salonundan başka, kurumun Berejkovskaya Naberejnaya No: 26 (Бережковская наб, д. 26) adresindeki 2 numaralı okuma salonunda RSFSC tarihine ilişkin belgelere erişebilmek mümkündür. Söz konusu okuma salonu Pazartesi ve Çarşamba 10.00 – 17.00, Salı ve Perşembe 12.00 – 20.00 ve Cuma günleri de 10.00 – 16.00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Her ayın ilk çalışma günü genel temizlik ve dezenfekte faaliyetleri yürütülmesi sebebiyle Rusya Devlet Arşivleri okuma salonları hizmet vermemektedir.

3. Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi RGASPI

Tarih, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji disiplinlerinde ilmî çalışmalar yürüten yerli ve yabancı uzman ve akademisyenler tarafından “tarihin altın kileri” olarak nitelendirilen Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Sotsialno-Političeskoj İstorii) RGASPI'de 1617-2011 dönemini kapsayacak şekilde tanzim edilmiş tam 703 farklı fon bulunmaktadır. Mevzubahis fonlardaki bu belgeler Batı Avrupa'nın sosyal ve siyasi tarihine ilişkin dokümanlar (17.yüzyıl - 20. yüzyıl) ve Yeni ve Yakın Çağlarda Rusya ve SSCB'nin siyasi ve sosyal tarihine ilişkin dokümanlar (19. yüzyılın ikinci yarısı - 21. yüzyılın başı) olmak üzere iki ana tematik kompleksin bileşenleri olarak işlev görmektedir. Her iki devasa komplekste de siyasi partiler, dernekler, örgütler vesair kurumlarca tanzim edilmiş belgelerden oluşan çok geniş kapsamlı evrak koleksiyonları yer

3 Путьеводитель. Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории СССР. Том 3. С.В. Мироненко. Москва: Редакционно-издательский отдел федеральных архивов. 1997. с. 12.

almaktadır. Öte yandan, mühim kırılma anı olarak kabul edilen belirli tarihî hadiselerle ilişkin arşiv malzemelerinden teşkil koleksiyonlar ve dünya tarihine damgasını vurmuş ünlü teorisyenlerin, liderlerin ve örgüt mensuplarının kişisel belgeleri de bu arşivde yer almaktadır. Batı Avrupa ve Rusya'nın sosyal ve siyasi tarihine ışık tutan fon ve koleksiyonlar ise yukarıda ana hatlarıyla belirttiğimiz devasa veri tabanının en kıymetli parçalarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi çalışmaları bağlamında üzerinde hassasiyetle durulması icap eden Sovyet Birliği dönemi fonları, oldukça mühim belgeleri ihtiva etmektedir. İlk Sovyet hükûmetlerine ait doküman koleksiyonları ile birlikte uluslararası sosyalist, komünist ve sosyal demokratik hareket ve örgütlerin tarihlerine ışık tutan koleksiyonlar da dikkat çekicidir. Ayrıca Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin en yetkili ve yüksek organları olan Politbüro, Sekreteryaya ve Merkez Komitesi'nin imzalarını taşıyan belgeler ve bahsi geçen organlarca tertip edilen kongre ve konferanslara ilişkin tutanak, bildiri ve memorandumlar da araştırmacıların kullanımına sunulmuştur. Kurum SSCB Devlet Savunma Komitesi, Partizan Hareketi Merkez Karargâhı, Komintern ve Kominform arşivlerinin yanı sıra, Avrupa sosyalist ve sosyal demokrat parti ve hareketlerinin liderlerinin ve Vladimir Lenin⁴, Josef Stalin, Lev Troçki, Mihail Kalinin, Vyçeşlav Molotov, Lazar Kaganoviç, Georgiy Malenkov, Nikita Hruşov (Kuruşçev) ve Anastas Mikoyan da dâhil olmak üzere, Sovyet liderlerinin kişisel arşivlerine de sahiptir. Bilhassa SSCB'nin yürüttüğü dış politika ve uluslararası ilişkiler bağlamında oluşturulmuş oldukça geniş içerikli belge setleri 1920'li, 30'lu ve 40'lı yılların en önemli gündem maddeleri olan milletlerarası konferanslara ilişkin belge ve materyalleri içermektedir. İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyetler Birliği'ni sevk ve idare eden kadrolar ile dünyanın önde gelen ülkelerinin liderleri arasında gerçekleştirilen yazışmalar, militarist Japon İmparatorluğu'na karşı kazanılan zafere ve harp sonrası dönemde Asya ve Pasifik bölgelerinde kalıcı sulhun tesisine ilişkin materyaller oldukça kıymetlidir. Yine Avrupa'nın ve dünyanın diğer devletlerinin savaş sonrasında ortaya çıkan yeni koşullarda örgütlenmeleri ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kuruluşuyla ilgili geniş belge koleksiyonu ve Soğuk Savaş'ın başlangıcına istinaden tasnif edilmiş belge ve materyaller mühim bir ilmî kıymete haizdir. Öte yandan, RGASPI'nin

4 Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории: путеводитель по фондам и коллекциям личного происхождения. Вып. 2. Москва: 1996. с. 226

Sovyet, yabancı ve milletlerarası gençlik örgüt ve hareketlerinin tarihine ilişkin fonunun da uzman araştırmacılar için önemli ve ilgi çekici olduğu kanaatindeyiz. Dünyanın en büyük arşiv merkezlerinden biri olan Rusya Devlet Sosyal ve Siyasi Tarih Arşivi'nin başkent Moskova'da bulunan okuma salonlarında her yıl sayıları binlerle ifade edilen yerli ve yabancı araştırmacı çalışmaktadır.

Arşiv belgeleri ile çalışmak isteyen ziyaretçiler, gizliliği kaldırılmış olan tüm belgeleri inceleyebilir, kurumun okuma odalarında bulunan envanterleri, referans kitapları ve kart kataloglarını kullanabilir ve 1 numaralı okuma odasındaki terminaller aracılığıyla da kurumun veri tabanlarına ücretsiz bir şekilde erişim sağlayabilirler. Eskiden SBKP merkez arşivinde bulunan ve sonradan RGASPI'ye devredilen koleksiyonlardaki belgelerle çalışmak isteyen araştırmacılar, Bolşaya Dmitrovka Sokağı No:15 (улица Б.Дмитровка, Д.15) adresinde bulunan kurumun 5. katındaki büyük okuma odasını kullanmaktadır. 4. katta yer alan 2 numaralı okuma odasında ise Komintern fonlarındaki belgeler ile çalışmalar yürütülmektedir. Uluslararası gençlik örgüt ve hareketleri tarafından tanzim edilen belgelere erişim de Profsoyuznaya Sokağı No: 82 (ул. Профсоюзная, 82) adresindeki Rusya Devlet Bilim-Teknik Dokümantasyon Arşivi binasında yer alan 3 numaralı okuma odasında gerçekleştirilmektedir. Bahsi geçen envanterlerin pek çoğu okuma odalarında ve araştırmacıların kullanımına açıktır. Marx ve Engels fonları için coğrafi ve isim indeksleri mevcutken, SBKP mensuplarına ait 40 milyon kartlık merkezî kişisel kayıt da kurumun kent dışındaki bir deposunda saklanmaktadır. 1 numaralı okuma odasında çalışan araştırmacılar Komintern Arşivi'ni Dijitalleştirme Projesi çerçevesinde oluşturulan veri tabanına ve Komintern Arşivi belgelerinin görüntü koleksiyonuna ücretsiz olarak erişebilmektedir. 240 binden fazla kayıt girilen bu veri tabanı, Komintern Yürütme Komitesi, Sekreterlikleri ve bölgesel bürolarının yanı sıra Komintern'e bağlı Lenin Okulu, Uluslararası Devrimci Tiyatrolar Birliği, Uluslararası İşçi Yardım Organizasyonu (Mejrabpom) gibi kuruluşlarca tanzim edilmiş materyalleri de ihtiva etmektedir. 1 numaralı okuma odası Tüm Birlik Bolşevik Komünist Partisi (Bolşevikler) Merkez Komitesi Politbüro tutanaklarını, Stalin Vakfı'nın iç envanterlerini içerir. Yine mevzubahis okuma odasında kullanıma açık bir stok kataloğu ile birlikte Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin gençlik yapılanması olan Komsomol'un Merkez Komitesi belgeleri üzerine el yazması incelemeler de bulunmaktadır. Arşivde ayrıca sistematik isim ve coğrafi kataloglar, Komsomol Merkez Komitesi Sekreterliği kararlarına ve personel kayıtlarına ilişkin birer kart

dizini de bulunmaktadır. Ayrıca, SBKP arşiv fonunun gerekliliklerine uygun olarak derlenmiş envanterler ve bir referans kütüphanesi de araştırmacıların kullanımına sunulmuştur.

Kurumun okuma salonlarını kullanmak isteyen araştırmacıların http://rgaspi.org/chit_zal/prav_raboty/ adresi üzerinden indirebilecekleri formu eksiksiz bir şekilde doldurup ıslak imzalı suretini diğer sair evraklarla birlikte propusk (giriş kartı) departmanına teslim etmeleri gerekmektedir. Bolşaya Dmitrovka Sokağı No: 15 adresindeki okuma salonları Pazartesi 12.00 - 20.00, Salı 11.00 - 17.00, Çarşamba 10.00 - 18.00, Perşembe 11.00 - 17.00 arası ve Cuma günü 9.30 - 16.30 saatleri arasında hizmet vermektedir. Giriş kartlarının tanzim edildiği propusk bürosu ise Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri 9.00 - 17.30, Cuma günü 9.00 - 16.15 arası açıktır. Arşivin Profsoyuznaya Sokağı No: 82 adresindeki okuma salonu da Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri 10.00 - 17.00, Cuma günü 10.00 - 16.00 arası hizmet vermektedir. Her iki okuma salonu da her ayın son Cuma günü genel temizlik ve dezenfekte faaliyetleri yürütülmesi sebebiyle kapalıdır.

4. Rusya Devlet Askerî Arşivi RGVA

Ülkenin en önemli devlet arşivleri arasında yer alan Rusya Devlet Askerî Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvenniy Voyenniy Arhiv) RGVA, Sovyetler Birliği dönemine ait en geniş kapsamlı askerî ve tarihî belge deposu olarak öne çıkmaktadır. Kızıl Ordu'nun, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatı Çeka'nın, İçişleri Halk Komiserliği NVKD'nin ve Tüm-Birlik Devlet Siyasi İdaresi'nin tarihine ilişkin neredeyse tüm askerî belgelerin toplanıp, muhafaza edildiği kurumda pek çok devletin yakın tarihine ışık tutan yabancı orijinli belgeler de bulunmaktadır. Ayrıca SSCB NKVD Savaş Esirleri ve Tutuklular İdaresi'nin 1939-1960 dönemine ait bir dizi belgesi de arşivin fonlarında yer almaktadır. Avrupa'nın en büyük arşivlerinden biri olan kurumun bünyesinde toplamda 7 milyon 406 bin 568 kalemden oluşan 33 bin 697 fon vardır.

RGVA belge koleksiyonları beş ana kategoriye ayrılmıştır. Bunlar: 1918-1940 döneminde Sovyet askerî idare organlarının ve SSCB Silahlı Kuvvetleri Kızıl Ordu'nun kuruluş prosesleri ve gelişim tarihine ilişkin belgeler, 1917'nin sonundan 1922'ye kadar Rusya'da faaliyet gösteren monarşi yanlısı Beyaz Ordu'nun merkezî ve bölgesel idari birimlerinin, kurumlarının ve oluşumlarının tarihine ilişkin belgeler, 1918'den 2001'e kadar SSCB Tüm

Birlik Devlet Siyasi İdaresi, Çeka ve NKVD birliklerine ait belgeler, 1939'dan 1960'a kadar SSCB İçişleri Bakanlığı Savaş Esirleri ve Tutuklular İdaresi belgeleri ve Kızıl Ordu mensuplarının kişisel belgeleri ve savaş ganimeti olarak ele geçirilen yabancı belgelerdir. Büyük muharebe ve savaşlarda mühim görevler üstlenmiş ve Sovyet devletinin silahlı müdafaasına iştirak etmiş olan kumandanların kişisel belgeleri de çok dikkat çekicidir. Bilhassa Kızıl Ordu'nun kurucuları arasında yer alan ve iki cihan harbi arası geçici sulh döneminde yürütülen askerî yapılanmaya aktif destek veren, Rus İç Savaşı ve Rus tarih yazımında Büyük Atayurt Savaşı olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı'na iştirak eden komutanlara ait olan doküman, hatırat ve yazışmalar bahsi geçen kategoriye dâhildir. Örneğin Millî Mücadele ve Türk Kurtuluş Savaşı esnasında Anadolu'yu ziyaret eden Mihail Frunze'ye ait kişisel belge koleksiyonu da RGVA'da bulunmaktadır⁵.

RGVA'da bulunan arşiv belgelerinin tamamına yakın bir kısmı açık erişimde olup Admiral Makarov Sokağı No: 29 Moskova (ул. Адмирала Макарова, 29) adresinde bulunan kurumun okuma odasında çalışmaya hazırdır. Bununla birlikte devlet sırları hakkında enformasyon içeren arşiv belgelerinin yanı sıra, gizli bilgiler de içeren dokümantasyona erişim, yürürlükte bulunan Rusya Federasyonu yasal mevzuatınca öngörülen birtakım kısıtlamalara tabidir. Okuma odasında çalışma için belge talep-siparişi, söz konusu talebin ilgili departmana ulaşmasının ardından iki iş günü içinde yerine getirilir. Arşivin <https://opisi.rgvarchive.ru/> resmî web adresinde bulunan dijitalleştirilmiş envanterlerden ön talep-sipariş tanzim etme imkânı da mevcut olmakla birlikte, bu hizmetten sadece arşivin okuma odasına kayıtlı araştırmacılar istifade edebilmektedir Eski Özel Arşiv belgelerine erişimde proseslerinde, mevzubahis dokümanların ilgili yabancı ülkelere aktarılma olasılığı göz önünde bulundurulmak suretiyle bazı kısıtlamalar hayata geçirilmiştir. Arşivin okuma odasında çalışan kullanıcılar Beyaz Ordu fonları rehberi, SSCB NKVD-MVD Savaş Esirleri ve Gözaltı Ana İdaresi fonların indeksi, Sovyet Ordusu Merkezi Devlet Arşivi fonlarının 5 ciltlik açıklamalı listesi, fon defterleri ve dosya envanterleri, münferit fonların isim indeksleri, Kızıl Ordu komuta personelinin kişisel dosyaları ve hizmet listeleri koleksiyonu ve SSCB Devrimci Askerî Servis emirleri fonu gibi bilimsel referans araçları kullanma imkânına sahiptir. Yine araştırmacıların talebi üzerine arşiv

5 Фонды Российского государственного военно-исторического архива: краткий справочник. Москва: РОССПЭН, 2001. с. 524.

personeli, sistematik ve isim kataloglarında, 1938-1940 silahlı çatışmalarında hayatını kaybeden Kızıl Ordu personeline ait kart indekslerinde, Rus İç Savaşı sırasında Kızıl Ordu'nun hasta, yaralı ve ölü askerlerinin ve 1941-1950 SSCB NKVD birliklerinin kart indekslerinde bilgi aramakla mükelleftir. Arşiv, kurum nezdinde çalışma yürüten araştırmacıların talebi üzerine, renkli ve siyah-beyaz fotokopilerin yanı sıra, elektronik tarama yoluyla elde edilen dijital kopyaları çıkarır ve araştırmacının bellek cihazına kaydeder. Kopyalama hizmetlerinin kurum tarafından belirlenen ve <https://rgvarchive.ru/sites/default/files/docs/CurrentPrice2024.pdf> adresi üzerinden ulaşılabilen ücret tarifesine uygun olarak gerçekleştirilmekte olduğunu da bu vesileyle hatırlatmak isteriz.

Kurumun okuma salonu Pazartesi, Çarşamba ve Perşembe günleri 10.00 – 17.00, Salı günleri 12.00 ve Cuma günleri de 10.00 – 16.00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Propusk ofisi ise haftanın ilk dört günü 10.00 – 17.00, Cuma günleri ise 10.00 – 16.00 saatleri arasında açıktır. Her ayın ilk çalışma günü genel temizlik ve dezenfekte faaliyetleri yürütülmesi sebebiyle Rusya Devlet Askerî Arşivi okuma salonu hizmet vermemektedir.

5. Rusya Devlet Film ve Fotoğraf Belgeleri Arşivi RGAKFD

Moskova Oblastı'nda bulunan Krasnogorsk kentindeki Rusya Devlet Film ve Fotoğraf Belgeleri Arşivi (Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Kinofotodokumentov) RGAKFD, dünyanın en geniş kapsamlı görsel-işitsel belge koleksiyonlarından birini ihtiva etmektedir. Kurumun fonlarında 255 binden fazla film ve 1 milyon 232 binden fazla da fotoğraf belgesi bulunmaktadır. Arşivin bileşenleri 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar Rusya İmparatorluğu'nun, Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun yanı sıra, diğer devletlerin de sosyopolitik, iktisadi ve kültürel yaşamlarında vuku bulan hadiseleri yansıtmaktadır. Kronik-belgesel ve popüler bilim filmleri, 1910-2005 dönemini kapsayan haber filmleri, 1939-1945 İkinci Dünya Savaşı yıllarına ait özel baskılar, son Rus Çarı II. Nikolay'ın ve ailesinin 1896-1916 döneminde kayda alınan görüntülerinden oluşan film arşivi ve bazı yabancı ülkelerde kayda alınan sessiz ve sesli belgesel filmler bahsi geçen koleksiyona dâhildir. Öte yandan, ordu, ekonomi, siyaset, bilim ve kültür, toplumsal yaşam, eğitim, sağlık ve spor perspektifinden Rusya İmparatorluğu, SSCB ve Rusya Federasyonu tarihini yansıtan çeşitli ortam ve formatlarda kayda alınmış foto-belgeler, slaytlar, fotoğraf albümleri ve bunlardan başka yabancı ülkelerin tarihine ışık tutan fotoğraflar da ayrıca kayda değerdir. Öte yandan, tüm bu film, fotoğraf ve video belgelerine ek muhasebe belgeleri, arşiv

referans kitapları, bilgi veri tabanları, arşiv koleksiyonunun kompozisyonunu ve içeriğini tamamlayan ve ortaya çıkaran sair malzemeler de kurumun fonlarında yer almaktadır⁶.

Kurumu ziyaret edecek olan araştırmacılar arşivde bulunan film ve video-fotoğraf belgelerinin yapısı ve içeriği hakkında bilgi edinebilir, okuma salonundan ve arşiv tarafından sağlanan ücretli hizmetlerden istifade edebilir, kurumdaki tüm bilimsel referans cihazları kullanabilir, film ve video-fotoğraf belgelerinin kataloglarını, belgesellerin tematik listelerini, belgesel ve fotoğraf albümlerinin envanterlerini, video belgelerinin açıklamalarını tetkik edebilir, metodolojik kılavuzlardan ve kurumun referans ve bilgi fonunda bulunan enformasyonel materyallerden ve kurumun kütüphanesindeki süreli yayınlar ile kitaplardan istifade edebilir.

Arşivin okuma odalarında çalışmak isteyen araştırmacıların ziyaret tarihinden bir gün önce kuruma telefonla ulaşip giriş kartı – propusk talep etmesi gerekmektedir. Belgesel okuma odası için +7 495 563 14 63, fotoğraf okuma odası için ise +7 495 563 39 96 numaralı telefon üzerinden propusk talebi yapılmaktadır. Bunun dışında pasaportunuzun ve mensubu olduğunuz kurum tarafından arşiv müdürüne hitaben Rusça olarak kaleme alınmış resmî bir teminat mektubunun da yanınızda bulunması zaruridir. Arşive ulaşan ziyaretçi, teminat mektubunu veya kişisel yazılı beyanını arşiv müdürüne imzalatır ve ardından film ve video-fotoğraf belgelerini kataloglardan seçmek ve bunları teknik araçlarla görüntülemek için okuma odalarına gider. Çalışılan film, video ve fotoğrafların kopyaları, ilgili hizmet bedelinin banka havalesi marifetiyle ödenmesinden ve ücretin kurumun resmî hesabına aktarılmasının ardından gerçekleştirilir. Arşiv yönetiminin özel izniyle okuma salonlarında kişisel bilgisayar kullanmak mümkündür. Kurumda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara tercümanları ve asistanları da eşlik edebilir.

Reçnaya Sokağı No: 1, Krasnogorsk (г. Красногорск, ул. Речная, д. 1) adresinde bulunan kurumun okuma salonları Pazartesi. Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri 09.00 -10.00 saatleri arasında hizmet vermektedir. Cuma günleri ise cihaz bakım ve temizlik faaliyeti sebebiyle okuma salonları kapalıdır. Tüm ziyaretler için mutlak suretle önceden telefonla kayıt yaptırılması gerekmektedir.

6 Российский государственный архив фонодокументов. Очерк-путеводитель. Часть 2. Москва: 2019. с. 18.

SONUÇ

Farklı saiklerle sistematik dezenformasyonun birtakım çalışma kollarında yaygın bir biçimde kullanıldığı günümüz koşullarında, ilmî araştırmalar için temel teşkil edecek ilk kaynaklara erişim stratejik öneme sahiptir. Bu bağlamda, yakın çağın en büyük kurtuluş mücadelelerinden birini vermiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin askerî, siyasi ve iktisadi tarihi üzerine kaleme alınacak çalışmalarda Rusya arşivlerinden de istifade etmek tüm uzman, araştırmacı, akademisyen ve lisansüstü öğrencilerinin hareket alanını genişletecek ve ele aldıkları meseleleri farklı bir bakış açısı ile değerlendirmelerine olanak tanıyacaktır. Yakın döneme kadar bilhassa yabancı uyruklu araştırmacılar açısından ciddi erişim sıkıntılarının yaşandığı Rusya arşivlerinde günümüz itibarıyla mevzubahis aksaklıklar önemli ölçüde giderilmiş, dijitalleşme sayesinde de kaynak tarama ve belge arama süreçleri hızlandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında çalışma yürütecek olan meslektaşlarımızın kaynak olarak istifade edebileceği belgelerin genellikle Moskova arşivlerinde bulunmasından mütevellit, işbu çalışmamızda Moskova bölgesindeki kurumlara yer verilmiştir. Rusya arşivlerindeki çalışma koşullarının ve rejiminin son derece disiplinli ve katı kurallara bağlı bir şekilde oluşturulduğunu göz önünde bulundurduğumuz takdirde, okuma salonlarından istifade edebilmek için gerekli evrakların eksizsiz bir şekilde tanzim edilmesi, olası zaman kayıplarının önüne geçecektir.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This*
Plagiarism Detection *paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma
Ethical Statement bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the*
approval of the Ethical Committee in this article.

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası
Open Access License Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under*
Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International
License

KAУNAKQA

Путеводитель. Российский государственный архив экономики. Том 1: Краткий справочник фондов. Сост. С.В. Прасолова, А.А. Прокопович, М.С. Черкасова, Е.В. Дерусова и др. Ред. С.В. Прасолова, А.К. Соколов, Е.А. Тюрина, Уильям Чейз, Джеффри Бурц. М.: Благовест, 1994. 679 с.

Путеводитель. Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории СССР. Том 3. С.В. Мироненко. Москва: Редакционно-издательский отдел федеральных архивов, 1997. 792 с.

<http://rgae.ru/deyatelnost/uslugi/chitalnyi-zal.shtml/e-zakaz-del-chit-zal.shtml>

Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории: путеводитель по фондам и коллекциям личного происхождения. Вып. 2. Москва: 1996. 405 с.

Фонды Российского государственного военно-исторического архива: краткий справочник. Москва: РОССПЭН, 2001. 638 с.

Российский государственный архив фонодокументов. Очерк-путеводитель. Часть 2. Москва: 2019. 326 с.

YUNANİSTAN DEVLET GENEL ARŞİVİ VE ARŞİVCİLİK ÇALIŞMALARI

ESRA ÖZSÜER*

ÖZ

Yunanca “archeon” kelimesinden gelen arşiv terimi işlemi sona ermiş resmî bir evrakın düzenli bir şekilde bir araya getirilip korunması demektir. Arşiv türleri içinde yer alan Devlet Arşivleri de bir ülkede devlet ile ilgili tüm resmî yazışmaları, telgrafları, mektup ve raporları bünyesinde muhafaza eden yer olarak aynı zamanda devletlerin tarihî belleği şeklinde nitelendirilebilir. Uluslar, arşivleri sayesinde hem kendi devletinin uluslararası düzeydeki haklarını hem de ülkesindeki bireysel hakları koruyabilirler. Dolayısıyla ulusal hafızanın canlı tutulmasındaki bir diğer önemli husus arşivlerin iyi muhafaza edilerek gelecek kuşaklara eksiksiz ve muhkem biçimde aktarılmasıdır. Arşiv belgeleri toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlamda ulusların yaşam biçimleri ve görüşleri hakkında da bilgi verdiği için tarih ve uluslararası ilişkiler araştırmalarında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu minvalde düşünüldüğünde devletler tarihî süreç içinde etkileşim hâlinde olduğu diğer devletlerle yaptığı tüm antlaşmaları, yazışmaları ve raporları sıradan bir kâğıt malzemesi ile nitelendirmeyip kayda geçen ve geleceğe ışık tutan bilgi malzemeleri olarak tanımlamaktadırlar. Tarihî ve hukuki delil niteliğindeki her tür arşiv malzemesi geçmiş değil geleceği temsil eder. Bu makalede de devletlerin tarihî belleğini temsil eden ve akademik bir çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyan arşivler Yunanistan Devlet Genel Arşivi (GAK) özelinde incelenmiştir. Yunanistan’da aktif

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Avrasya Siyasi, Sosyal, Ekonomi ve Kültür Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE,
ozsueresra@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6299-5929

olarak işleyişini sürdüren diğer kurum ve kuruluşlara ait arşivler de katalog hâlinde makalede belirtilmiştir. Makalenin Giriş bölümünde Tarih terminolojisi, belgeyi ön plana alan Ranke geleneği üzerinden açıklanmıştır. Birinci bölümde tarihte Türk-Yunan İlişkilerinin kısa özeti kronolojik sıraya uygun şekilde ele alınmıştır. İkinci bölümde arşiv belgeleri içinde en büyük yeri devlete ait kayıtlar tuttuğundan makalede de Yunanistan Devlet Genel Arşivi'nin kuruluşu, arşiv kaynaklarının tasnifinden bahsedilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Yunan Devlet Genel Arşivi ve Yunanistan'daki diğer arşivlerden elde edilen çeşitli belgelerin tarihyazımında kullanılmasında yaşanan zorluklar hakkında kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Arşivcilik, Yunanistan, Türkiye, Yunan Arşivleri.

GENERAL STATE ARCHIVE OF GREECE AND ARCHIVE STUDIES

ABSTRACT

The term “archive,” derived from the Greek word “archeion,” refers to the systematic collection and preservation of official documents whose processes have concluded. State archives, a specific type of archive, can be described as the historical memory of states, serving as repositories for all official correspondence, telegrams, letters, and reports related to state affairs. Through their archives, nations can protect both their state’s rights on the international stage and individual rights within their country. Therefore, another crucial aspect of maintaining national memory is ensuring that archives are well-preserved and securely passed on to future generations. Archival documents, providing insights into the social, cultural, and economic contexts of nations, play a vital role in historical and international relations research. From this perspective, states do not regard agreements, correspondence, and reports with other states throughout history as mere paper materials but as information resources that are documented and illuminate the future. All types of archival materials that constitute historical and legal evidence represent the future, not the past. This article examines archives, which represent the historical memory of states and underpin the originality of academic studies, with a particular focus on the Greek State General Archive (GAK). The article also catalogues archives of other institutions and organizations actively operating in Greece. In the introduction, historical terminology is elucidated through the Ranke tradition, which prioritizes documents. The first chapter provides a brief chronological summary of Turkish-Greek relations. The second chapter discusses the establishment of the Greek State General Archive and the classification of archival resources, emphasizing state records as the predominant archival documents. The third or final chapter offers a brief evaluation of the challenges encountered in utilizing various documents obtained from the Greek State General Archive and other Greek archives in historiography.

Keywords: Archives, Archiving, Greece, Türkiye, Greek Archives.

GİRİŞ

Klasik bilim görüşü son birkaç yüz yıldır iki varsayıma dayanarak oluşturuldu. İlki geçmiş ile gelecek arasında bir simetri öngören Newton modeli -ki bu modelde geçmiş ve gelecek birbirinden ayrılmaz ve tek bir bütünde düşünülür- ikincisi de zihinsel ve fiziksel maddeler arasında etkileşim olduğunu ancak her ikisinin de ayrı varlıklar olarak incelenebileceğini ortaya koyan Kartezyen düalizm idi. Klasik bilim kavramı her zaman her yerde doğru olan ve doğanın evrensel yasalarını aramak şeklinde tanımlanmıştı¹. Her ne kadar modern bilim anlayışı bilimin genelleyici ilkesini reddedip gerçekliğin farklı boyutları olduğunu savunsa da klasik bilim anlayışı etkinliğini daha güçlü bir şekilde devam ettirdi. 18. yüzyılda temelleri atılan fakat 19. yüzyıldan itibaren diyalektik manada sistemleşen sosyal bilimler sayesinde Tarih de bilimsel bir niteliğe büründü. Bir bilgi biçimi olarak Tarih (İstoria), sosyal bilimler tartışmaları içinde farklı dönemlerde farklı anlayış ve okullarla temsil edilip kavramsallaştırıldı². Bu noktada “Tarih nedir?” sorusu birçok ayrı ekolün anlayışı ışığında kendisine cevap aradı. Örneğin Tarihin babası addedilen Herodot’a göre Tarih, ağızdan ağza aktarılan veya bizzat yaşayarak tanık olunan insani-toplumsal olayları kaydetmek demektir³. Herodot’un çağdaşı Thukydides ise Tarih’i sadece bir aktarma-kaydetme işi olarak nitelendirmemiş, geçmişte kalan insani-toplumsal olayları değerlendirme ve yorumlama etkinliği olarak tanımlamıştı⁴. Herodot ve Thukydides’in yaşadığı dönemde yazının belirleyici olmadığı düşünülürse Tarih de yazılı kayıtlardan ziyade bizzat olaylara tanıklık etmiş kişilerin anlatımlarından derlenen sözlü kaynaklar ile oluşturulmuştu⁵. Her ne kadar genel kabul Tarih’in yazının icadıyla başladığı yönünde olsa da Tarih’i ilk yazanlar gelenek anlatıcıları olduğuna göre Tarih de sözün kayda geçirilmesiyle başlamıştı⁶.

- 1 **Gulbenkian Komisyonu**, Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor, çev. Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s.12.
- 2 Bk. İbrahim Şirin, “Genel Tarih Anlayışları”, ed. Ahmet Şimşek, **Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı için Çağdaş Bir Metodoloji**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s.93-117.
- 3 Doğan Özlem, **Tarih Felsefesi**, Notos Kitap, İstanbul 2012, s.26.
- 4 Özlem, **a.g.e.**, s.26.
- 5 John Tosh, **Tarihin Peşinde**, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s.203.
- 6 Serdar Öztürk, “Türkiye’de Sözlü Tarihten İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar”, **Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi**, Sayı 87, Yıl 22, 2010 (Güz), s.13.

19. yüzyıla gelindiğinde Pozitivizmin kurucusu August Comte'un determinist yaklaşımla değerlendirdiği sosyal bilimler, tarih algısının da değişmesini gündeme getirdi. Modern dönemde Pozitivizmin etkisi altına giren Tarih, belgeci tarihçiliğin kurucusu Leopold von Ranke tarafından geçmişin açık ve net çizgilerle yeniden tanımlanması ve aktarılması olarak yorumlanmıştı⁷. 19. yüzyılda akademik disiplin hâline gelen Tarih, “saçma mitler”⁸ görülen sözlü gelenek ile bağlarını kesin şekilde koparmıştı. Kanıt olmadan yazılamayacağı ilkesini benimseyen Tarih yazımı da otoritelerin doküman ve kayıtlarına dayandırılarak kaleme alınmaya başlamıştı. Artık Tarih'in temel malzemesi kişilerle yapılan görüşmeler değil yalnızca belgelendirilebilenlerdi⁹. Ranke geleneğinde yetişen yeni profesyoneller de tüm enerjilerini arşiv ve kütüphane mesailerıyla yazılı belgeleri incelemeye harcamıştı¹⁰. Bu dönemde Tarih, iletişimsel belleği bilim dışı ve öznel kabul edip sadece “belgeye dayanmayı” ya da başka bir ifadeyle “belgeye bağımlı olmayı” bilimselliğin kıstası yapmıştı¹¹. Ancak 20. yüzyılın başında Alman ekolü tarafından temsil edilen Hermeneutik ve Fransız ekolü olan Annales, Ranke'nin “Nasılca öyle göstermek” (Wie es eigentlich gewesen) özdeyişine eleştirel bir yaklaşım getirdi. Lucien Febvre ve Marc Bloch gibi Annales tarih yaklaşımını benimseyen tarihçiler tarafından Tarih, geçmiş ve bugünün karşılıklı diyalogu idi. Tarih de sadece geçmiş değil yaşanan an ile bağlantılıydı. Klasik tarih anlayışını doğru bulmayan Peter Burke, Fernand Braudel gibi tarihçiler de salt belgeci yaklaşımı “belge fetişizmi” olarak eleştirmişti. Febvre'ye göre Tarih, kuşkusuz yazılı belgelerle yapılabilirdi ancak yazılı belgeler olmadan da Tarih yazılabılırdi¹². Özetle Tarih, geçmişte yaşanan anlardan oluşsa da tarihçinin görevi o anları kaydetmekten ziyade yorumlamaktı¹³. O hâlde Tarih, geçmişe dair kaynakların belli metotlarla çalışılarak bilgi üretilmesi faaliyeti şeklinde tanımlanabilirdi¹⁴.

7 Georg G. Iggers, **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme, Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.25.

8 Paul Thompson, **Geçmişin Sesi Sözlü Tarih**, çev. Şehnaz Layıkel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, 25.

9 Öztürk, a.g.m., s.13-14.

10 Tosh, a.g.e., s.203.

11 Stephen Davies, **Empiricism and History**, Palgrave MacMillan, New York 2003, s.28.

12 Edward H. Carr & Jose Fontana, **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, çev. Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s.39.

13 Edward H. Carr, **Tarih Nedir?**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.72.

14 Fatma Acun, “Tarihin Kaynakları”, ed. Ahmet Şimşek, **Tarih Nasıl Yazılır? Tarih yazımı için Çağdaş Bir Metodoloji**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s.119.

Tarih'in "ne" olduğu ya da ne olmadığı sorunsalı içinde düşünülmesi gereken bir diğer önemli husus da tarihte yaşanan olaylar sırasında bırakılan izlerdir. Çünkü geçmişte bırakılan tüm bu izler Tarih'in kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Bu minvalde tarihî kaynaklar geçmişte cereyan eden olayların bıraktığı izler ve bu olayların kayıtlarının tutulduğu her türlü materyallerdir. Tarihsel olaylar meydana gelirken iki çeşit data oluştururlar. İlki olayın cereyan ettiği anda oluşan tabii izlerdir. Tarihçi bu izleri takip ederek olayı yeniden yapılandırır. Örneğin savaş zamanında yıkılan yerler ya da çevrede oluşan tahribat incelenerek savaşın boyutları hakkında bilgi edinilmeye çalışılır veya savaş sonunda imzalanan antlaşmalar araştırılarak savaş hakkında belli başlı tespitler yapılır. İkincisi ise olay meydana gelirken ya da hemen sonrasında tutulan kayıtlardır. Bunlar genelde resmî kayıtlar olarak karşımıza çıkar ve bilinçli şekilde oluşturulurlar. Örneğin günlükler bu kategoride değerlendirilen yazılı kaynaklardır. Tarih araştırmasında ve tarih yazıcılığında esas alınan unsur, işte geçmişteki olaylara dair direkt malumat içeren bu tarihsel kaynaklardır. Kaynak materyalin türü olayın vuku bulduğu zamana ve kültüre göre yazılı (her tür yazılı belge), sözlü (sözlü kayıtlar, şiir, hikâye, destan vb.) ya da görsel (fotoğraf, film, heykel vb.) nitelikte olabilir¹⁵. Tarihin akademik bir disiplin olarak çalışılmasında bu türden birincil el kaynaklar oldukça önemlidir. Çünkü, özgün araştırmanın doğrultusunu belirleyen ilkelerden biri de arşiv belgelerinin araştırmaya ilişkin konuda "muteber kaynak" olarak kullanılmasıdır. Öte yandan arşivler insanların ve milletlerin hafıza kayıtları olarak oldukça önemli belgelerdir. Kültürel ve tarihsel hazine şeklinde tanımlayabileceğimiz arşiv belgeleri sadece geçmişe ayna tutmaz aynı zamanda geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi üstlenir.

I. Tarihte Türk-Yunan İlişkileri: Kısa Bir Değerlendirme

Türk-Yunan İlişkileri denildiği zaman akla ilk gelen bilgi iki ülkenin tarih boyunca birbirleriyle verdiği mücadele ve yaşadığı çatışmadır. Özellikle belli konularda, kronikleşmiş sorunlar, krizler ve tekrar eden çatışmalar¹⁶ Türk-Yunan İlişkilerini çıkmaza sokan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk-Yunan İlişkilerinde süreç analizi yapıldığında her dönemin yeni bir kriz ürettiği ve üretilen her yeni krizin de diğer bir krize neden olduğu ya da bir önceki

15 Acun, a.g.m., s.119-121, 128.

16 Ayşe Küçük, **Tekrarlayan Çatışmalar**, Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Algı, Söylem, Siyasa, Otorite Yayınları, Antalya 2023.

krizden beslendiği sonucuna ulaşılır. Dolayısıyla iki ülke arasında yaşanan krizler diğer olası krizlerin hem nedenini hem de sonucunu oluşturmaktadır¹⁷. Türkiye ve Yunanistan arasındaki kriz veya sıcak çatışmaların tarihsel kökleri 19. yüzyılın ilk çeyreği ile başlatılabilir. Grek Projesi adıyla da bilinen Birinci Mora Ayaklanması (1770) ve 1787-1792 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Mora’da çıkarılan İkinci Mora Ayaklanması (1789)¹⁸ iki başarısız isyan hareketidir. 1821-1829 yılları arasında cereyan eden Mora İsyanı ise Yunanistan’ın kurulmasında başarıya ulaşmış bir ayaklanmadır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu’na karşı isyan eden Yunanlar, imparatorluğun içeriden yıkımını sağlamış ve Avrupa topraklarındaki ilk kaybını da başlatmıştır. 1821 Mora İsyanı, gerek Osmanlı siyasi düşüncesinde gerekse Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonraki siyasi algıda Yunan imajını hain düşman imgesine büründürmüştür. 1830 Londra protokolü ile kurulan Yunanistan, bağımsızlığına kavuştuktan sonra ilk dört sene Osmanlı Devleti ile hiçbir siyasi temasta bulunmamıştır. İsyan sonrasında Babiali tarafından yok sayılan Yunanistan’ın Osmanlı Devleti’ndeki ilk resmî kabulü dönemin Dışişleri Bakanı Konstantinos Zografos’un 1839 yılında Sultan Abdülmecid’i ziyaret etmesiyle başlamıştır. Böylelikle Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilk diplomatik ilişkiler Yunan Devleti’nin kurulmasından tam dokuz sene sonra gerçekleşebilmiştir¹⁹.

Ancak iki ülke arasında başlayan ılımlı diplomatik ilişkiler çok uzun soluklu olmamış ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı neticesinde yeniden bozulmuştur. Her ne kadar Osmanlı Devleti savaşın kazananı olsa da Teselya, İstanbul Antlaşması (1897) ile Yunanistan’a bırakılmıştır. Söz konusu antlaşma akabinde Girit özerklik elde etmiş ve Yunan Prensi Georgios adaya vali olarak atanmıştır. Böylece ileriki süreçte Girit’in Yunanistan’a katılmasının da önü açılmıştır. Girit’in Yunanistan’a bağlanması ile birlikte Ege Adaları’nın büyük bir kısmı (Gökçeada, Bozcaada, Meis Osmanlı’da kalacak şekilde) Yunanlar tarafından işgal edilmiştir. 1912-1913 Balkan Savaşları sonrasında ise iki kat

17 Esra Özsüer (ed.), **Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Türk-Yunan İlişkileri, 1821-2021**, Boyut Yayınları, İstanbul 2022, s.5.

18 Çariçe II. Katerina’nın boğazlara sahip olarak Akdeniz’e inme hedeflerinden biridir. General Orlof komutasındaki Rus ordusu Mora’ya gönderilmiş ancak isyan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Her iki ayaklanmada Yunanlar, “ksantho genos” (sarı saçlı ırk) mitine dayanarak ulusal kurtuluşu Rus desteğinde görmüşlerdir.

19 Aleksis A. Kyrou, **Onera kai Pragmatikotis. Sarantapente Chronia Diplomatikis Zois**, Kleisiounis, Athinai 1972, s.5.

toprak ve iki kat nüfus olarak büyüyen Yunanistan; Epir, Selanik, Drama, Kavala ve Güney Makedonya'nın büyük kısmını almayı başarmıştır. 1919'da İzmir ve art bölgesiyle başlayan ve sonrasında Anadolu içlerine kadar yayılan Yunan işgali Türkiye ve Yunanistan arasında üç sene silahlı bir mücadelenin yaşanmasına neden olmuştur. 9 Eylül 1922 tarihinde Yunanistan'a karşı kazanılan bağımsızlık savaşı ve 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Yunan ordusu, Anadolu topraklarındaki işgalini tamamen sonlandırmıştır²⁰.

Türk-Yunan ilişkilerinde barış dönemi ahdi statünün kurucu metni sayılan 1923 Lozan Barış Antlaşması ile başlamıştır. Lozan Barış Görüşmelerinde her iki ülke egemenlik sınırları, azınlıklar ve mali konularda çözüm arayışları içine girmişlerdir. İlk toplantısı 21 Kasım 1922 tarihinde yapılan Lozan Konferansı'nda Türkiye ve Yunanistan arasında Fener Rum Patrikhanesinin statüsü, mübadele ve etabli sorunları tartışılmıştır. 30 Ocak 1923'te imzalanan "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile Türkiye'de kalan Rumlar ile Yunanistan'da kalan Türklerin değişimi konusu karara bağlanmıştır. Fakat Protokolün uygulanışında ortaya çıkan pürüzler ve etabli konusundaki anlaşmazlık iki ülkeyi neredeyse yeniden savaşın eşiğine getirmiştir. 1925 La Haye Daimi Adalet Divanına götürülen bu mesele 1 Aralık 1926 tarihinde imzalanan Atina Antlaşması ile siyasi bir çözüme kavuşturulmuştur²¹. Lozan Barış Antlaşması'nın 12 ve 14. maddelerinde geçen Kuzey Ege Adaları'nın askerden arındırılması ve silahsızlandırılması hususu sonraki dönemlerde özellikle Yunanistan'ın ahdi hukuk ihlalleri ile Türk-Yunan İlişkilerinde çeşitli krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

1930-1931 yılları Türk-Yunan İlişkilerinde yepyeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. 10 Haziran 1930 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve hukuksal meseleleri çözüme ulaştırmıştır. Ayrıca Lozan'dan kalan en önemli sorun olan etabli konusunda da bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma ile birlikte gerek Balkanlarda gerek Türkiye-Yunanistan arasında bölgesel dayanışma güçlenmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın devlet temsilcileri tarafından gerçekleştirilen dostluk ziyaretleri sayesinde her iki ülke devletlerarası düzeyde birbirleriyle yakın

20 Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.94-124.

21 Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 15, Ağustos 2006, s.243-247.

ilişkiler kurabilmişlerdir. İlk olarak 27-31 Ekim 1930 tarihinde Başbakan Venizelos ile Dışişleri Bakanı Mihalakopoulos Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 30 Ekim 1930'da imzalanan "Türk-Yunan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması" iki ülke ilişkilerini dostça bir seviyeye taşımıştır²². Venizelos'un ziyareti akabinde 5 Ekim 1931'de İsmet İnönü Yunanistan'ı ziyaret etmiştir. 1930'lu yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde dikkat çeken bir diğer gelişme Balkan devletleri arasında statükonun korunmasına yönelik bir birliğin kurulma çabasıdır. Bu amaç doğrultusunda düzenlenen Balkan Konferanslarında hem Balkan ülkeleri hem de Türkiye-Yunanistan arasında siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda yakınlaşma adımları atılmaya çalışılmıştır. Türkiye ve Yunanistan Balkan birliğinin sağlanması yönünde birlikte hareket etmiş ve mevcut anlaşmazlıkların sulh yoluyla çözümlenmesi için örnek bir dayanışma sergilemişlerdir. 14 Eylül 1933 tarihinde Yunanistan Başbakanı Çaldaris ve dönemin Dışişleri Bakanı Maksimos'un Ankara'yı ziyaretleri esnasında imzaladıkları "Pacte d'Entente Cordiale" antlaşması iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini bir adım daha ileri götürmüştür. Türkiye-Yunanistan arasında izlenen tüm bu barışçıl siyasetin yanı sıra 12 Ocak 1934 tarihinde Venizelos'un Mustafa Kemal Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi iki ülke arasındaki sıcak ilişkilerin pekişmesi yönünde önemli bir gelişmedir. Balkanlar'da statükonun güvence altına alınması ve Balkan devletleri arasında iş birliği sağlanması için 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Atina'da Balkan Antantı imzalanmıştır²³. 22 Haziran-20 Temmuz 1936 tarihleri arasında Montrö Boğazlar Konferansı'nda Yunanistan, Boğazların egemenliğinin Türkiye'ye verilmesi noktasında destek sağlayarak iki ülke ilişkilerine önemli katkıda bulunmuştur. Akabinde 29 Mayıs 1937 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün Yunanistan ziyareti ve sonrasında da Yunanistan Başbakanı İoannis Metaksas'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret iki ülke arasındaki dostane atmosferin devamı niteliğinde önemli gelişmelerdir. Yine 27 Nisan 1938'de Başbakan Celal Bayar'ın Yunanistan'a gitmesi ve 1930 ile 1933 tarihli antlaşmaların süresinin uzatılması (Türk-Yunan Dostluk, Bitaraflık Uzlaşma ve Hakem Muahednamesi ile Samimi Anlaşma Misakına Munzam

22 Evanthis Chatzivasileiou, **O Eleftherios Venizelos, ĩ Ellinotourkiki Proseggisi kai to Provlima tis Asfaleias sta Valkania. 1928-1931**, İMXA, Thessaloniki 1999, s.55-60.

23 Konstantinos D. Svolopoulos, **To Valkanikon Symfonon kai ĩ Elliniki Eksoteriki Politiki, 1928-1934**, Vivliopoleion tis Estias, Athina 1974, s.18

Muahedenname) iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır²⁴. Kısaca 1939 yılına kadar Türkiye ve Yunanistan, dış politikasında barıştan yana bir tavır sergileyerek dostane ilişkileri sürdürme gayretinde olmuştur. Her iki ülke de hem siyasi ve askerî hem de ekonomik açıdan ortak bir politika izlemiş ve bu iş birliğini de imzaladıkları antlaşmalarla hukuksal niteliğe büründürmüşlerdir. Ancak 1939 yılında II. Dünya Savaşı çıkınca uluslararası düzeyde de tüm dengeler değişmiştir. İtalya, Ekim 1940 tarihinde Arnavutluk sınırını geçerek Yunanistan'a savaş açmış ve Kasım 1941'de Yunanistan'ı işgal etmiştir. Yunanistan'ın İtalyan işgali karşısında Türkiye, yardım amaçlı birçok organizasyon düzenlemiş ve Yunanistan'a gıda yardımında bulunmuştur²⁵. 27 Nisan 1941 tarihinde Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesi sonucunda Yunanistan'da baş gösteren kıtlık Türkiye'nin yine gıda ve ham madde yardımlarını gündeme getirmiş, Kurtuluş ve Dumlupınar vapurları ile Yunanistan'a yardım göndermiş; Kızılay ile birlikte yardımlarını sürdürerek insani destekte bulunmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Türkiye ve Yunanistan'ın yakınlaşma süreci devam etmiştir. SSCB'nin komünizmi yayma tehlikesine karşılık her iki devlet arasında müttefik ilişkiler başlamış ve karşılıklı resmî ziyaretlerle dostluk mesajları verilmiştir. Özellikle bu dönemde iki ülke arasında ticari ve kültürel anlaşmalar devam etmiş ve mutabakata varılan konularda iş birliğine gidilmiştir. Öte yandan Türkiye ve Yunanistan'ın Kore Savaşı'na asker göndermesi her iki ülkenin 1952 yılında NATO'ya girmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın aynı ittifak içinde yer alması karşılıklı ilişkilerin güçlenmesine neden olmuştur. 28 Nisan 1952 tarihinde Başbakan Adnan Menderes Yunanistan'ı ziyaret etmiş ve buna karşılık 7-12 Haziran 1952'de de Yunan Kralı Pavlos Türkiye'ye iade-i ziyarette bulunmuştur. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında mevcut dostane ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir adım daha atılmış ve 28 Şubat

24 İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yayınları, Ankara 1983, s.391-396; 433-436.

25 Bk. Çağla Derya Tağmat, **Açlık, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardımları**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2016; Ulvi Keser, **Yunanistan'ın Büyük Açlık Dönemi ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008; Elçin Macar, **İşte Geliyor Kurtuluş. Türkiye'nin II. Dünya Savaşında Yunanistan'a Yardımları, 1940-1942**, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir 2009; Bülent Bakar, "Zor Zamanlarda İyi Komşuluk Örneği: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'den Yunanistan'a Yapılan Yardımlar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXIV, S 71, Temmuz 2008, s.413-444.

1953 tarihinde “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır²⁶. Hülasa, Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde 1930-1954 yılları barış, dostluk, müzakere, dayanışma ve iş birliği ile tanımlanabilecek istikrarlı bir dönem olarak varlığını korumuştur.

Ancak, Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde 1955 yılından sonraki tüm tarihî dönemler belli yakınlaşmalar dışında sürekli krizler ve sıcak çatışma eşikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Kıbrıs, 6-7 Eylül Olayları, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz özelinde deniz yetki alanlarının belirsizliği; kıta sahanlığı, NOTAM-FIR Hattı, karasuları, azınlıklar, MEB (Münhasır Ekonomik Bölge) gibi köklü meseleler iki ülke tarihinde uzunca bir zamana yayılmış çözümsüz konular olarak günümüze kadar güncelliğini korumuştur²⁷. Özellikle 1974 Kıbrıs Krizi Türk-Yunan dış politikasında Cumhuriyet döneminden beri yaşanan sınırlı savaşın tek örneğini oluşturduğundan Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması noktasında da kritik bir dönemeç olmuştur. Bu tarihten sonra Türkiye-Yunanistan arasında meydana gelen dış politika krizlerinin çıkış noktasını genellikle güvenlik kaygıları oluşturmuştur²⁸. Özetle, tarihî dönemlere bakıldığında Türkiye ve Yunanistan arasındaki çözümsüz meselelerin başında Kıbrıs, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz sorunu gelmektedir. 2021’de Doğu Akdeniz özelinde yaşanan kriz ve hâlihazırda Yunanistan’ın Lozan Antlaşması’na aykırı hareket ederek adaları silahlandırması, Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginliğin yeniden fitilini ateşlemiştir. Son dönemlerde iki ülke ilişkilerini geren en önemli mesele Yunanistan’ın karasularını 12 deniz miline çıkarma talebidir. Bu durum Türkiye’nin Ege Denizi’ndeki çıkarlarını yok saydığı için iki ülke ilişkilerinde dönem dönem büyük krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir²⁹. Ancak Atatürk-Venizelos gibi günümüzde de Erdoğan-Mitsotakis yakınlaşması ve 7 Aralık 2023 tarihinde Atina’da imzalanan “Dostane İlişkiler ve İyi Komşuluk Hakkında Atina Bildirgesi” Türk-Yunan İlişkilerinde pozitif ajanda olarak tanımlanan yakınlaşma dönemini doksan yıl sonra yeniden sağlamıştır.

26 Mehmet Korkud Aydın, “İkinci Balkan Paketi ve Türkiye”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 9, S 61, Aralık 2022, s.175-176.

27 Konuyla ilgili kapsamlı çalışmalar için bk. Melek Fırat, *Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu 1960-1971*, Siyasal Yayınları, Ankara 1997; Cihat Yaycı, *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2020.

28 Dış politikada güvenlik konusunda bk. Tarık Oğuzlu, “Güvenlik Kültürü ve Dış Politika”, *Bilig*, S 72, Kış 2015, s.223-250.

29 Bk. Angelos M. Syrigos, *Ellinotourkikes Schesis*, Ekdoseis Pataki, Athina 2020.

Sonuç olarak iki ülkenin çatışma ve kriz eğilimli ilişkileri Türkiye ve Yunanistan arasındaki antlaşmaları, yazışma ve raporları arşiv düzeyinde daha belirgin kılmıştır. Bilhassa ulusal kimlik inşasında birbirlerini “öteki” olarak konumlandıran iki ülke, arşiv çalışmalarında diğerinin verilerini farklı bir bakış açısıyla değerlendirip önemli görmektedir. Dolayısıyla, her iki ülkenin tarihlerinin birbiriyle bağlantılı ya da bütün olduğu dönemlerde, arşiv çalışmaları araştırmacıların birincil kaynağa ulaşma noktasında gerekli ve mühimdir.

II. Yunanistan Devlet Genel Arşivi (GAK)

Arşiv kelimesi birçok farklı anlamda kullanılabilir. İlki, kurumların, gerçek veya tüzel kişilerin faaliyetleri sonucunda meydana gelen ve belirli amaç için saklanan belgeler; ikincisi bu belgeleri koruyan ve faydalanmaya sunan birim ve üçüncü olarak da her tür arşiv belgesinin muhafaza edildiği yer olarak tanımlanabilir³⁰. Arşivlerin ortaya çıkması ise yazının bulunması ile eş zamanlıdır. Bu sayede insanoğlu bilgiyi kayıt altına almakla kalmamış, aynı zamanda bu kayıtların uzun süre muhafaza edilip daha sonra kullanılmasını da sağlamıştır. Arşiv, herhangi bir iddiayı resmî ve hukuki açıdan ispat etmenin belgeli yoludur. Dolayısıyla insanların gerek resmî gerekse hukuki haklarının korunup belgelendirilmesinde arşivlerin değeri büyüktür³¹. Arşiv belgeleri içinde en geniş alan kuşkusuz devlete ait kayıtlardır. Bürokrasinin işleyişi sırasında ortaya çıkan kayıtlar da devletin resmî belgelerini oluşturmaktadır. Söz konusu belgeler arasında resmî yazışmalar, raporlar, tutanaklar, mektuplar, tebliğler ve elçi raporları gösterilebilir³². Her devletin ulusal belleğini kendine ait arşivler oluşturmaktadır. Dolayısıyla devletler, resmî kayıtlarını 15. yüzyıldan itibaren düzenli şekilde tutmaya gayret etmişlerdir³³. Yunanistan’da tarihî arşivlerin kurtarılmasına yönelik organize devlet müdahalesi ise diğer Avrupa devletleri ile kıyaslandığında -örneğin İspanya’da 1542’de ve

30 İbrahim Baş, “Eski Medeniyetlerden Bugüne Arşivin Önemi ve Günümüzde Arşivcilik Hizmeti Veren Türk Arşivleri”, ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C 10, S 1, Nisan 2019, s.78.

31 Baş, a.g.m., s.81.

32 Acun, a.g.m., s.129.

33 Örneğin Papa V. Paul döneminde kronolojik ve tematik olarak arşivlerde düzenlemeye gidilmiştir. İshak Keskin, **Yakınçağdan Günümüze Türkiye’de ve Avrupa’da Arşivcilik Eğitimi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s.12.

İngiltere’de 1580’de arşivlerin yerleştirilmesine yönelik binalar yapılmıştır³⁴ geç bir döneme denk gelmektedir. Yunanistan Devlet Genel Arşivleri (GAK), ilk olarak tarihçi-araştırmacı Yiannis Vlachogiannis’in 1821 Yunan Ayaklanması ile ilgili her türlü materyali bulmak amacıyla başlattığı kişisel araştırmaları sonucunda gündeme getirilmiştir. Profesör Spyridon Lambros ve Vlachogiannis’in çabaları sonucunda da Eleftherios Venizelos hükümetinin “elli yıl öncesine ait belgeleri içeren tüm kamuya ait kayıtların toplanması ve denetlenmesi” amacıyla 380/1914 sayılı “Devlet Arşivleri Hizmetinin Kurulması Hakkında” kanun ile resmen Devlet Arşivi Yunanistan’da kurulmuştur³⁵. Yunanistan’ın diğer farklı bölgelerinde de açılan arşiv birimleri ile birlikte kültürel mirasın korunması ve bilimsel araştırmaların sürdürülmesi adına birçok belgenin bir araya getirilip dosyalanmasına başlanmıştır.

II.1. Kapsam

Yunanistan’da kamu arşivlerinin büyük bir kısmı Yunanistan Devlet Genel Arşivleri’nin (GAK) bünyesinde toplanmıştır. Bu arşiv kayıtları 4610/2019 sayılı yeni kanunun 161. maddesi gereği Cumhurbaşkanlığı, Başbakan, Bakanlar gibi devletin en üst kademeleri tarafından üretilen kayıtlar olarak nitelendirilmektedir³⁶. Yunanistan Devlet Genel Arşivleri, doğrudan Eğitim ve Diyanet İşleri Bakanlığına rapor veren bağımsız bir kamu hizmetidir. 1914 yılında Eleftherios Venizelos’un başbakanlığı sırasında Devlet Genel Arşivleri (GAK) adı altında kurulmuştur³⁷. Yunanistan Devlet Genel Arşivlerinin misyonu, ana sorumlulukları ve faaliyetleri 4610/2019 sayılı yeni hizmet kanununun 168. maddesinde belirtildiği üzere belgeleri depolamak, belgelerde açık erişime destek vermek, devlet ve devlet haklarını güvence altına almak şeklinde açıklanmıştır. Tarihsel araştırma, idari bilgi, vatandaşa hizmet ve genel olarak kültür alanlarında önemli rol oynayan Yunanistan Devlet Genel Arşivleri, Yunan devletinin tüm tarihî belgelerinin seçilmesi, korunması ve kullanılmasıyla ilgili faaliyetler yürütmektedir. Aynı zamanda ilgili uluslararası kurumlarla birlikte ortak arşiv çalışmaları da yapmaktadır³⁸. Yunanistan Devlet Genel Arşivleri bünyesinde yer alan Başbakanlık Siyasi

34 Keskin, a.g.t., s.15.

35 Yunanistan Resmî Gazetesi, Sayı: I, Seri Numarası: 334, 18.10/01.12. 1914, s.1781.

36 Yunanistan Resmî Gazetesi, Sayı: I, Seri Numarası: 70, 07.05.2019, s.2049-2050.

37 <http://www.gak.gr/index.php/el/menu-el/poioi-eimaste/istoriko-gak> [Erişim Tarihi: 27.04.2024]

38 Yunanistan Resmî Gazetesi, Sayı: I, Seri Numarası: 70, 07.05.2019, s.2052.

Dairesi (Πολιτικό Γραφείου Πρωθυπουργού) 20 Eylül 1917 tarihinde 866 sayılı “Başbakanlık Siyasi Dairesinin Kuruluşu Hakkında Kanun” ile kurulmuştur³⁹. Yunanistan Devlet Genel Arşivleri’nin Merkez Hizmet Bürosunda Kamu Arşiv Belgeleri, Özel Arşiv ve Koleksiyonlar, Vlachogiannis Koleksiyonu, El Yazmaları Koleksiyonu, Gravür Koleksiyonu, Görsel-İşitsel Arşiv Kayıtları, kamuya açık ve özel tüm kayıtlar, dağınık belgeler, el yazmaları, fotoğraflar gibi birçok farklı klasör tasnif edilmiştir. *Kamu Arşiv Belgeleri* klasöründe 19, 20 ve 21. yüzyıl dönemine ait arşiv kayıtları yer almaktadır. 19. yüzyıl arşivlerinin büyük bir bölümünü Yunan Ayaklanması, İoannis Kapodistrias, Kral Otto, I. Georgios dönemine ait belgeler oluşturmaktadır. 20. ve 21 yüzyıl dönemine ait arşiv kayıtlarında ise kamu hizmetlerinden gelen hem merkezî yönetimin (Bakanlıkların Merkezi Hizmetleri, Genel Sekreterlikler) hem de merkezî olmayan yönetimlerin (Bölgeler, Valilikler, Belediyeler) yanı sıra adli makamların kayıtları, noter kayıtları, belediye ve topluluk arşivleri, eğitim kurumları arşivleri, dinî kayıtlar bulunmaktadır.

Özel Arşivler ve Koleksiyonlar klasöründe özel koleksiyonlar, kişisel ve aile arşivleri ile çeşitli içeriklerden oluşan karma bir dosya vardır. Bu koleksiyon ve arşivler bağış, satın alma ve kamu sevkıyatı yoluyla Yunanistan Devlet Genel Arşivi’ne kaydedilmişlerdir. Dosyaların büyük çoğunluğunu özel arşivler ve koleksiyonlar oluşturmaktadır. Ancak bazı dosyalarda satın alma, bağışlama vb. yoluyla elde edilen kamuya açık arşivler de yer almaktadır. *Vlachogiannis Koleksiyonu*, Yunanistan Devlet Genel Arşivi’nin kurucusu tarihçi Yiannis Vlachogiannis’in kişisel koleksiyonundan gelen belgeleri, el yazmalarını, tematik içerikli kutuları, basılı materyalleri ve bibliyografik sayfaları içermektedir. *El Yazmaları Koleksiyonu*, 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar uzanan dinî, tarihi, hukuki ve filolojik içerikli el yazmalarından oluşur. *Gravür Koleksiyonu’nda*, haritalar, taşbaskılar ve albümler bulunmaktadır ve özellikle Rigas Fereos’un Büyük Yunanistan Haritası önemli bir arşiv malzemesi olarak kabul edilmektedir. *Görsel-İşitsel Arşivler’de* ise fotoğraflar ve fotoğraf albümleri, kasetler, ses kasetleri ve CD’ler (satın alınan ya da bağışlanan) yer almaktadır. Yunanistan Devlet Genel Arşivi’nde yer alan tüm klasör ve dosyalar özel dizin numarasına göre kategorize edilmiştir⁴⁰. Yunanistan Devlet Genel Arşivleri’nin merkezi “Merkez Birim” adıyla

39 Yunanistan Resmî Gazetesi, Sayı: I, Seri Numarası: 191, 07/20.09.1917, s.688.

40 <http://www.gak.gr/index.php/el/menu-el/gak-sillogi/arxeia-kai-syloges#kentriki-ypiresia-k-y-ton-g-a-k> [Erişim tarihi: 27.04.2024].

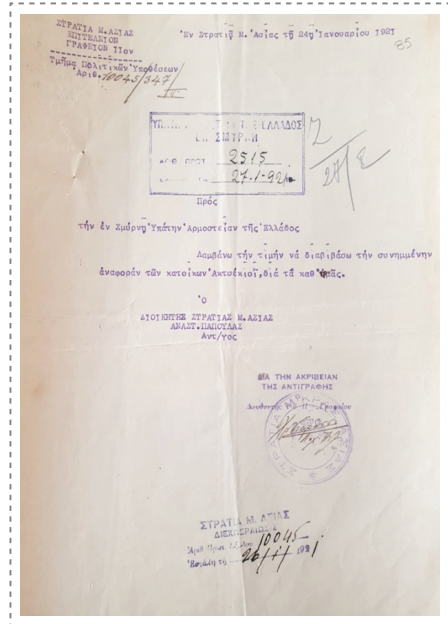
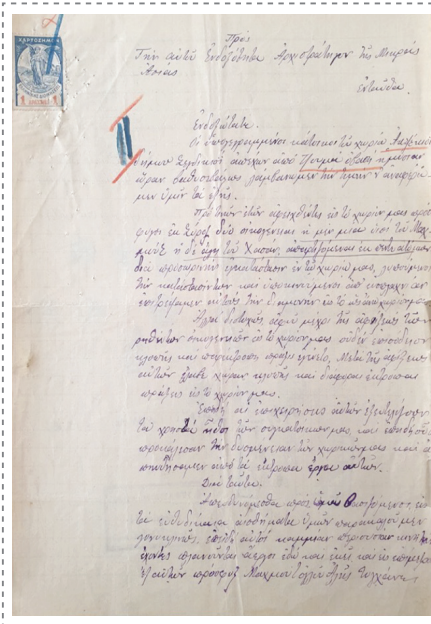
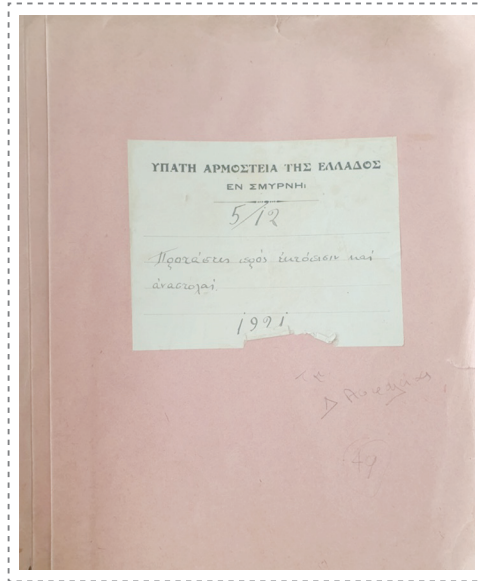
Atina'da Psichiko semtinde hizmet vermektedir. Ayrıca bünyesinde Yunanistan'ın farklı bölgelerinde yer alan 7 Müdürlük, 54 Bölge Hizmetleri Daire Başkanlığı ve 7 Arşiv birimi bulunmaktadır⁴¹.

II.2. Arşiv Kaynaklarının Tasnifi

Yunanistan Devlet Genel Arşivi'nde orijinal hâliyle 1029 klasör, 97 kitap, 86 deste tasnif edilmemiş belge, 21 yazışma klasörü, 120 matbuat, 6 not defteri, 9 harita, 6 seçim kataloğu, 35 deste resmî gazete ve önemli sayıda ayrıştırılmış toplu belge bulunmaktadır⁴². Devlet Genel Arşivi'nde yapılan sınıflandırmada dört kronolojik dönem dikkate alınmıştır. İlk dönem 1917-1918, İkinci dönem 1919-1920, üçüncü dönem 1921-1924 ve dördüncü dönem 1925-1928 yılları arasındaki kaynak materyalleri içine almaktadır. Dönemlerin ayrılması tarihsel kriterlere göre değil arşiv kriterlerine göre yapılmıştır. Her arşiv materyalinin bulunduğu kutunun etiketinde, protokol numarası ve dosyanın içeriği belirtilmiştir. Matbu dışındaki arşiv veri yönetim sistemi <http://arxeiomnimon.gak.gr/search/index.html> adresinde Yunanistan Devlet Genel Arşivleri'nin dijital kopyaları mevcuttur. Dijitalleştirilmiş kayıtlar, arşiv dosyaları hakkında araştırmacıya genel bir içerik bilgisi sağlamaktadır. Örneğin Devlet Genel Arşivi'nde bulunan "Yunanistan'ın İzmir Yüksek Komiserliği" Dosyasında, İzmir Yüksek Komiseri Aristeidis Stergiadis'e yönelik yazılmış çeşitli dilekçe, mektup ve raporlar bulunmaktadır.

41 Yunanistan Resmî Gazetesi, Sayı: I, Seri Numarası: 70, 07.05.2019, s.2055-2058.

42 Giannis Glavinas, **Archeio Politikou Grafείου Prothypourgou (1917-1928)**, Analytiko Evrethirio, Genika Archeia tou Kratous, Athina 2009, s.37-39.

Küçük Asya Ordusu Komutanı Anastasios Papoulas'tan İzmir Yüksek Komiserliğine gönderilen 24.01.1921 tarihli 2515 protokol numaralı dilekçe.

Kaynak: Yunanistan Devlet Genel Arşivi (GAK), Yunanistan İzmir Yüksek Komiserliği Dosyası

II.3. Dosyaların İçeriği

Her klasörün açıklamasında önce seri numarası, başlığı ve kayıtların tarihlerine yer verilmiştir. Klasörde yer alan dosyanın konusu genel bir açıklama ile araştırmacıya sunulmuş ve mümkün olduğu yerde, dosyanın arşiv malzemesinin açıklaması yapılmıştır. Bazı durumlarda, dosyanın ayrı ayrı içerikleri de açıklanmakta olup bunlar belgelerin tarihsel önemine veya belgelerin yazarlarının o dönemde meydana gelen olaylarda oynadığı role göre belirlenmiştir. Bununla birlikte dosyanın içindeki belgeler Yunanca dışında bir dilde kaleme alınmışsa hangi dil olduğu belirtilmiştir. Başbakanlık Siyasi Dairesinde yer alan arşiv kaynakları çoğunlukla Yunanca ve ikincil olarak da Fransızca, ya da İngilizce dillerindedir. Aynı zamanda az da olsa Almanca, Türkçe, İtalyanca, İspanyolca, Japonca, Arapça ve Ermenice dillerinde belgeler bulunmaktadır⁴³. Örneğin Türkiye araştırmaları için önemli sayılabilecek dosyalardan biri Başbakanlık Siyasi Birim Arşivi'nde bulunan 495 numaralı dosyadır. Söz konusu dosya, 1919-1920 olarak tasniflenen ikinci dönem kutusundaki B3 (Başbakanlık Askeri Bürosu) klasöründe yer almaktadır. Dosyanın etiketinde Yunan ordusunun İzmir'e çıkarılması ile birlikte Yunanların İzmir'i işgali ile ilgili resmî belgelerden kısa özet şeklinde açıklama yapılmıştır⁴⁴.

III. Yunanistan'da Kamu Ve Özel Arşiv Merkezleri

Birincil kaynak olarak tanımlanan arşivler muhafaza ettikleri malzemeler, hizmet verdikleri kullanıcılar ve materyalleri muhafaza etme ve araştırmacının kullanımına sunma şekli bakımından çeşitlilik göstermektedir. Tarihî belgelerin saklandığı tarihî arşivler, kamu ya da özel kurumların faaliyetleri sırasında ürettikleri belgelerden oluşan kurum arşivleri, buldukları ortam bakımında da fiziki ve elektronik arşivler olarak ikiye ayrılmışlardır. Tarihsel arşivler, fiziki mekânlarda muhafaza edilmektedirler. Kamu ya da özel kurum arşivleri ise hem fiziki mekânlarda hem de teknolojinin gelişmesiyle birlikte elektronik ortamlarda internet aracılığıyla araştırmacının hizmetine sunulmaktadır⁴⁵. Yunanistan'da da devlet arşivi, kamu kurum ve kuruluşlarının özel arşivi, görsel ve işitsel arşivler, müzeler, araştırma merkezleri ve enstitüler, harita ve taslak çizim arşivleri, belediye ve cemaat arşivleri, özel arşiv kurumları,

43 Glavinas, a.g.e., s.39.

44 Yunanistan Devlet Genel Arşivleri, Merkezi Birim, Dosya No 495.

45 Acun, a.g.m., s.130-131.

finans kurumu arşivleri, kişi ve aile arşivleri, siyasi parti, sendika ve sivil toplum örgütlerinin arşivleri, kütüphaneler ve bilimsel dernekler şeklinde ayırım göstermektedirler. Çoğunlukla bu arşivlerdeki belgeler hizmet verdikleri binalarda yer alan tasnif edilmiş dosyalar içinde araştırmacının kullanımına sunulmuştur. Örneğin Yunanistan Devlet Genel Arşivi'nde inceleme yapmak isteyen bir araştırmacı önceden randevu almak ve araştırma konusunu açıklayan bir ön dilekçeyi hazırlamak ile mükelleftir. Bazı arşivler dijital ortama aktarılmış olup araştırmacıya belli bir link üzerinden herhangi bir koşula bağlı olmadan hizmet vermektedir. Örneğin Ulusal Araştırmalar Vakfı "Eleftherios K. Venizelos" Arşivi, dijital ortama belgelerin yüklendiği açık erişim arşivi denilen bir veri tabanına sahiptir. Venizelos ve dönemi ile ilgili her tür belge, yazışma ve fotoğraf <https://www.venizelos-foundation.gr/el/> linkinden araştırmacının hizmetine sunulmuştur. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivleri de dosyaların bir kısmını dijital ortama aktarmıştır. Dışişleri Bakanlığının resmî sayfasından <https://www.mfa.gr/ypiresies-gia-ton-politi/psephiakos-metaskhematismos-diadikasion-proxenikon-up/> adresine üye olduktan sonra ilgili dosyaların bazılarında erişim mümkündür. Ancak dosyaların büyük bir çoğunluğu kapalı olup araştırma yapmak için Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivlerine dilekçe ile müracaat edilmesi gerekmektedir. Müracaatlar Yunan Meclisinin ilgili toplantısında değerlendirildikten sonra olumlu ya da olumsuz karar ile neticelendirilmektedir. Yunanistan'daki tüm arşivler tablo hâlinde kategorilere ayrılarak şu şekilde tablolaştırılmıştır:

Yunanistan Devlet Arşivi / Merkez Ofis - Atina Γενικά Αρχείο του Κράτους (ΓΑΚ) / Κεντρική Υπηρεσία
GAK - Makedonya Tarih Arşivi (ΓΑΚ-Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας)
GAK - Aetolis-Akarnania Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Αιτωλοακαρνανίας)
GAK - Argolis Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Αργολίδας)
GAK - Arkadya Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Αρκαδίας)
GAK - Arta Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Άρτας)
GAK - Ahaya Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Αχαΐας)
GAK - Grevena Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Γρεβενών)
GAK - Drama Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Δράμας)

GAK - Oniki Ada Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Δωδεκανήσου)
GAK - Evros Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Έβρου)
GAK - Eğriboz Adası Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ευβοίας)
GAK - Evrytania Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ευρυτανίας)
GAK - Zakintos Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ζακύνθου)
GAK - İlia Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ηλείας)
GAK - İmathia Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ημαθίας)
GAK - Girit Kandiye Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ηρακλείου)
GAK - Kavala Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Καβάλας)
GAK - Karditsis Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Καρδίτσας)
GAK - Kesriye Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Καστοριάς)
GAK - Korfu Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Κέρκυρας)
GAK - Kefalonya Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Κεφαλληνίας)
GAK - Kilkis Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Κιλκίς)
GAK - Kozani Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Κοζάνης)
GAK - Korint Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Κορινθίας)
GAK - Kiklad Adaları Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Κυκλάδων)
GAK - Lakonia Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Λακωνίας)
GAK - Larissa Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Λάρισας)
GAK - Lassithi Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Λασιθίου)
GAK - Midilli Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Λέσβου)
GAK - Lefkada Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Λευκάδας)
GAK - Magnissia Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Μαγνησίας)
GAK - Messinia Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Μεσσηνίας)
GAK - İskeçe Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ξάνθης)
GAK - Pella Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Πέλλας)
GAK - Pieria Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Πιερίας)
GAK - Preveza Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Πρέβεζας)

GAK - Rethymno Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ρεθύμνης)
GAK - Rodopi Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Ροδόπης)
GAK - Sisam Adası Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Σάμου)
GAK - Serez Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Σερρών)
GAK - Tırhala Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Τρικάλων)
GAK - Ftiotis Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Φθιώτιδας)
GAK - Florina Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Φλώρινας)
GAK - Fokida Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Φωκίδας)
GAK - Halkidiki Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Χαλκιδικής)
GAK - Sakız Adası Arşivleri (ΓΑΚ-Αρχεία Νομού Χίου)
GAK - Epir Tarih Arşivi (ΓΑΚ-Ιστορικό Αρχείο Ηπείρου)
GAK - Girit Tarih Arşivi (ΓΑΚ-Ιστορικό Αρχείο Κρήτης)
GAK - Akya Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Αγιάς)
GAK - Aegina Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Αίγινας)
GAK - Aigio Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Αιγίου)
GAK - Dimitsana Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Δημητσάνας)
GAK - Íthaka Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Ιθάκης)
GAK - Kythira Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Κυθήρων)
GAK - İleryoz Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Λέρου)
GAK - Leonidio Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Λεωνιδίου)
GAK - Limni Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Λίμνης)
GAK - Nakşa Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Νάξου)
GAK - Paksu Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Παξών)
GAK - Aydonat Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Παραμυθιάς)
GAK - Poros Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Πόρου)
GAK - Salamis Adası Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Σαλαμίνας)
GAK - Spetses Yerel Arşivi (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Σπετσών)
GAK - İdra Adası Yerel Arşiv (ΓΑΚ-Τοπικό Αρχείο Ύδρας)

Kamu Kurum Veya Kuruluşlarının Özel Arşivleri Ειδικά Αρχεία Δημοσίων Φορέων η Οργανισμών
Ulusal Anıtlar, Belgelendirme ve Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü - Yunanistan Kültür ve Spor Bakanlığı (Διεύθυνση Εθνικού Αρχείου Μνημείων, Τεκμηρίωσης και Προστασίας Πολιτιστικών Αγαθών - Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού)
Genelkurmay Başkanlığı/Ordu Tarihi Müdürlüğü (Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού)
Diplomatik ve Tarih Arşivi - Yunanistan Dışişleri Bakanlığı (Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο Υπουργείο Εξωτερικών)
Askerî Arşivler Hizmeti - Yunanistan Genelkurmay Başkanlığı (Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων (Γενικό Επιτελείο Στρατού))

Görsel-İşitsel Arşivler Οπτικοακουστικά Αρχεία
Yunanistan Radyo Ve Televizyon Arşivi (Αρχείο ΕΡΤ)
Ulusal Görsel-İşitsel Arşiv (Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο)
Müzik ve Akustik Araştırma Enstitüsü (Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής)
Megali Mousiki Kütüphanesi - Lilian Voudouri - Yunan Müzik Arşivi (Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος - Λίλιαν Βουδούρη - Αρχείο Ελληνικής Μουσικής)
Selanik Fotoğraf Müzesi (Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης)
Yunanistan Film Arşivi/Kütüphanesi (Ταινιοθήκη της Ελλάδος)
Fotoğraf Arşivi Bölümü, Benaki Müzesi Stüdyosu (Τμήμα των Φωτογραφικών Αρχείων, Μουσείο Μπενάκη Studio)

Müzeler Μουσεία
Ulusal Tarih Müzesi (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)
Bizans ve Hristiyan Müzesi (Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο)

Girit Tarihi Müzesi - Kütüphane (Ιστορικό Μουσείο Κρήτης – Βιβλιοθήκη)
Korgialeneio Tarih ve Folklor Müzesi (Κοργιαλένιο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο)
Makedonya - Trakya Folklor ve Etnoloji Müzesi (Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας - Θράκης)
Bizans Kültür Müzesi (Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού)
Goulandri Doğa Tarihi Müzesi (Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας)
Yunan Kıyafet Tarihi Müzesi - Olgunlaşma Enstitüsü (Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας - Λύκειο των Ελληνίδων)
Benaki Müzesi Μουσείο Μπενάκη
Nikos Kazancakis Müzesi Μουσείο Νίκου Καζαντζάκη
Ksenopoulos Müzesi Μουσείο Ξενοπούλου
Solomos ve Zakintos'un Diğer Seçkin Kişileri Müzesi (Μουσείο Σολωμού Και Επιφανών Ζακυνθίων)
Atina Şehir Müzesi/Vouros -Eutaxia Vakfi (Μουσείο της Πόλης των Αθηνών/Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία)
OTE Telekomünikasyon Müzesi (Μουσείο Τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ)
Patra Basın Müzesi E.S.H.E.P.H.N. (Μουσείο Τύπου Πάτρας Ε.Σ.Η.Ε.Π.Η.Ν.)
Savaş Müzesi - Tarih Arşivi (Πολεμικό Μουσείο - Ιστορικό Αρχείο)

Araştırma Merkezleri / Enstitüleri**Ερευνητικά Κέντρα / Ινστιτούτα**

Vaforouleio Kültür Merkezi (Βαφοπουλειο Πνευματικό Κέντρο)

Ulusal Araştırmalar Vakfi “Eleftherios K. Venizelos” - Hanya (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» - Χανιά)

Ulusal Dokümantasyon Merkezi - Ulusal Araştırma Enstitüsü (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών)

Yunan Mimarlık Enstitüsü (Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής)

Yunan Bizans ve Post-Bizans Araştırmaları Enstitüsü (Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών)
Tarih Araştırmaları Enstitüsü - Ulusal Araştırma Vakfı (Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών)
Sosyal Araştırmalar Enstitüsü - Ulusal Sosyal Araştırmalar Merkezi (Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών - Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών)
İSET Çağdaş Yunan Sanatı Enstitüsü (Ινστιτούτο Σύγχρονης Ελληνικής Τέχνης ISET)
Yunan Folkloru Araştırma Merkezi - Atina Akademisi (Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας - Ακαδημία Αθηνών)
Orta Çağ ve Modern Dünya Araştırma Merkezi - Atina Akademi (Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Κόσμου - Ακαδημία Αθηνών)
Modern Helenizm Tarihi Araştırma Merkezi - Atina Akademisi (Κέντρον Ερεύνης της Ιστορίας του Νεότερου Ελληνισμού - Ακαδημία Αθηνών)
Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών)

Harita Ve Taslak Çizim Arşivleri Αρχεία Χαρτών και Σχέδιων
Kartografik Miras Arşivi (Αρχείο Χαρτογραφικής Κληρονομιάς)

Belediye / Cemaat Arşivleri Δημοτικά / Κοινοτικά Αρχεία
Volos Tarihi ve Dokümantasyon Merkezi (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου - ΔΗ.Κ.Ι.)
Atina Belediyesi Tarih Arşivi (Ιστορικό Αρχείο Δήμου Αθηναίων)
Pire Belediyesi Tarih Arşivi (Ιστορικό Αρχείο Δήμου Πειραιά)
Mübadil Rumlar Tarihi Arşivi - Kalamaria, Selanik (Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού - Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη)
Selanik Tarih Merkezi (Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης - Κ.Ι.Θ.)

Özel Arşiv Kurumları İδιωτικοί Αρχειακοί Φορείς
Basın Arşivi, Gazete ve Dergi Arşivi (Αρχείο Τύπου, Εφημερίδων και Περιοδικών)
Yunan Edebiyatı ve Tarihi Arşivi - ELIA (Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο - ΕΛΙΑ)
Yunan Dans Tiyatrosu “Dora Stratou” (Θέατρο Ελληνικών Χορών “Δορά Στράτου”)
Aikaterini Laskaridi Vakfi (Ιδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη)
G. Tsaruhis Vakfi (Ιδρυμα Γ. Τσαρούχη)
Georgios Papandreou Vakfi (Ιδρυμα Γεώργιου Παπανδρέου)
Glinos Vakfi (Ιδρυμα Γληνού)
Konstantinos Karamanlis Vakfi (Ιδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής)
Konstantinos Mitsotakis Vakfi (Ιδρυμα Κωνσταντίνου Μητσοτάκη)
Kavala Tarihi ve Edebiyat Arşivi (Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο Καβάλας)
Millî Banka Eğitim Enstitüsü - MIET (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας - MIET)

Finans Kurumu Arşivleri Αρχεία Χρηματοπιστωτικών Οργανισμών
Alpha Bank - Tarih Arşiv Bölümü (Alpha Bank - Τμήμα Ιστορικού Αρχείου)
Eurobank - Tarih Arşivi (Eurobank - Ιστορικό Αρχείο)
Ulusal Banka - Tarih Arşivleri Müdürlüğü (Εθνική Τράπεζα - Υποδιεύθυνση Ιστορικού Αρχείου)
Pire Grubu Kültür Vakfi - Tarihi Arşiv Birimi (Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς- Υπηρεσία Ιστορικού Αρχείου)
Yunanistan Bankası - Tarihi Arşiv Birimi (Τράπεζα της Ελλάδος - Υπηρεσία Ιστορικού Αρχείου)

Kişi/Aile Arşivleri Αρχεία Φυσικών Προσώπων / Οικογένειων
Lampakis Ailesi Arşivi (Αρχείο Οικογένειας Λαμπάκη)
Nikolaos S. Pantelakis - Aile Arşivi (Νικόλαος Σ. Παντελάκης - Οικογενειακό Αρχείο)

Siyasi Parti, Sendika Ya Da STK Arşivleri Αρχεία Πολιτικών Κομμάτων, Συνδικαλιστικών Οργανώσεων η Κοινωνικών Κινήματων
Modern Dönem Sosyal Tarih Arşivleri (Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας)
Sendika Tarihi Arşivi - GSEE (Αρχείο Ιστορίας Συνδικάτων - ΓΣΕΕ)
“Charilaos Florakis” Eğitim Merkezi (Επιμορφωτικό Κέντρο “Χαρίλαος Φλωράκης”)
Atina İşçi-Memur Merkezi (Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο Αθήνας)
Sol Gençlik Tarihini Araştırma Topluluğu - EMİAN (Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας - EMİAN)

Kütüphaneler Βιβλιοθήκες
Atina Akademisi, Ioannis Sykourtis Kütüphanesi (Ακαδημία Αθηνών, Βιβλιοθήκη Ιωάννης Συκουτρής)
Meclis Kütüphanesi (Βιβλιοθήκη της Βουλής)
Kandiye Vikelaia Kütüphanesi (Βικελαία Βιβλιοθήκη Ηρακλείου)
Gennadios Kütüphanesi - Amerikan Klasik Çalışmalar Okulu (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη - Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών)
Zagoras Halk Kütüphanesi (Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς)
Sakız “Korais” Halk Merkez Tarih Kütüphanesi (Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Χίου “Κοραής”)
Patra Belediye Kütüphanesi (Δημοτική Βιβλιοθήκη Πατρών)
Yunanistan Millî Kütüphanesi (Εθνική Βιβλιοθήκη Ελλάδος)
Kozani Koventareios Halk Kütüphanesi (Κοβεντάρειος Δημόσια Βιβλιοθήκη Κοζάνης)
Benakeios Kütüphanesi (Μπενάκειος Βιβλιοθήκη)

Bilimsel Dernekler Επιστημονικές Εταιρείες
Korfu Okuma Derneği (Αναγνωστική Εταιρία Κέρκυρας)
Atina Arkeoloji Derneği (Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία)
Tarihî Arşivleri Koruma Derneği 1940-1974 - EDİA (Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 – ΕΔΙΑ)
Epir Çalışmaları Derneği (Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών)
Teselya Araştırmaları Derneği (Εταιρεία Θεσσαλικών Σπουδών)
Makedonya Araştırmaları Derneği (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών)
Halk Dostları Derneği (Εταιρεία Φίλων του Λαού)
Parnassos Filoloji Derneği (Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός)

IV. Yunanistan Arşiv Belgeleri Hakkında Kısa Bir İnceleme

Nitel araştırma yöntemlerinden faydalanan Tarih bilimi, sosyal bilim alanlarındaki diğer disiplinlerden de yardım alarak insan davranışlarını ve toplum reflekslerini çok yönlü anlama gayreti içindedir⁴⁶. Tarih araştırmalarında takip edilen yöntemlerin neredeyse tamamında dönemin toplumsal yapısını kavrama ve açıklama eğilimi görülmektedir⁴⁷. Tarih araştırmacıları da inceledikleri dönemi anlayabilmek ve olayları yeniden yorumlayabilmek için arşiv belgelerine müracaat ederler. Dolayısıyla arşivler, tarihçilerin araştırmalarında en çok başvurduğu kaynak türüdür. Ancak bilindiği üzere ele alınan belgenin en doğru şekilde kullanılması yapılan araştırmanın da niteliğini doğrudan etkileyen etmenlerin başında gelmektedir. Tarihin akademik bir disiplin olarak çalışılmasında birinci el kaynak esastır. Fatma Acun, kaynak tasnifi konusunda akademik bir çalışmanın ikinci el kaynaklara dayandırılarak yapılmasının orijinal bir araştırma olmadığını ve pek ciddiye alınmadığını ifade eder⁴⁸. Birinci el kaynaklar ise bir araştırmayı daha meşru ve daha güvenilir kayıtlara dayandırmasından ötürü derinlikli ve güçlü kılar. Fakat birinci el kaynakların kullanımında da bazen farklı sorunlar

46 Hasan Şimşek & Ali Yıldırım, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, Ankara 2000, s.16-19.

47 Mustafa Güçlü, “Eğitim Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Uygulaması”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C 11, S 1, Kış 2013, s.101-102.

48 Acun, a.g.m., s.123.

ve sınırlamalarla karşılaşmaktadır⁴⁹. Bu örneklemeleri Yunan arşivleri üzerinden çeşitli örneklerle şöyle değerlendirmemiz mümkündür.

IV.1. Dil ve Terminoloji Sorunu

Yunan arşiv çalışmalarında karşılaşılan güçlüklerin başında dil ve terminoloji sorunu gelmektedir. Öncelikle 18. yüzyılda şekillenmeye başlayan ve 19. ve 20. yüzyıllarda Yunanistan’da resmî yazışmalarda kullanılan Katharevousa, ağdalı bir Yunan dil biçimi olarak 1976 yılına kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Antik Yunan dilinden pek çok unsura sahip olan bu dil Dimotiki olarak bilinen halk dili ile bağlantılı olmasına rağmen kelime, gramer ve sentaktik açıdan Çağdaş Yunancadan farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla 1976 yılına kadar kayda geçirilen tüm yazılı belgeler Katharevousa dilinde olduğundan araştırmacının bu dilde de yetkinliği olması gerekmektedir. Yunan arşiv belgelerinde karşılaşılan bir diğer zorluk ise terminolojinin kullanılması ile ilgilidir. Türkiye ve Yunanistan ulus-devlet süreçlerini birbirleriyle verilen savaşlar sonunda başlattığı için tarihî olayları farklı yorumlamaktadırlar. Örneğin 1821 Mora İsyanı ile Osmanlı Devleti’nden ayrılıp bağımsız bir devlet statüsüyle kurulan Yunanistan, bu döneme ait tüm arşiv belgelerini “Yunan Devrimi” adlandırmasıyla kayıt altına almıştır. Oysa Türk arşivlerinde karşılığı Mora İsyanıdır ve bu düalist yaklaşım araştırmacının belgeyi kendi çalışmasına aktarmasında zorluk yaratmaktadır. Zira belgenin aslına sadık kalıp Yunan Devrimi olarak ele aldığında bu sefer de kendi literatüründe hatalı bir kullanıma sahip olmaktadır. Aynı durum 1922 yılı için de geçerlidir. 1919 yılında başlayan Kurtuluş Savaşı, 1922 yılında Yunan ordusuna karşı zafer kazanılan Büyük Taarruz ile sona ermektedir. Türk arşiv belgelerinde Kurtuluş Savaşı ya da Millî Mücadele ile tanımlanan bu dönem Yunan arşiv kayıtlarında “Katastrofi” yani Büyük Felaket ile karşılık bulmaktadır. Başka çarpıcı örnek Yunan arşivlerinde Osmanlı sınırları içinde yaşayan Rum tebaanın da Helen (Yunan) olarak adlandırılmasıdır. Karşılaşılan zorlukların başında matbu metinler dışında yazılan el yazması metinlerdir. Bu arşiv kaynaklarının çözümlenmesi ayrı bir uzmanlık gerekmektedir. Çoğu zaman yazanın el yazısına da bağlı olarak belgeler karmaşık bir yapıda karşımıza çıkabilir. Mektuplar ve dilekçeler bu kategoride örneklendirilebilir. Yine önemli bir ayrıntı belgelerin üzerindeki tarihler ile ilgilidir. 1923 yılına kadar Jülyen takvim kullanan Yunanistan,

49 Konuyla ilgili Özhan Kapıcı ve Tibet Abak, Rus Arşivlerinin Türkiye’deki Tarih yazımında nasıl kullanıldığı ve karşılaşılan zorlukları detaylı ele alan örnek bir makaledir. Bk. Özhan Kapıcı & Tibet Abak, “Tarihsicilik ve Sahicilik: Türkiye’de Tarih yazımında Rusya Arşivlerinin Keşfi”, **Tarih yazımı**, C 6, S 1, Yaz 2024, s.1-29.

Gregoryan takvime göre 13 gün geriden gelmektedir. Dolayısıyla araştırmacı, belgeler üzerindeki tarihlere 13 gün eklemek zorundadır. Örneğin, Yunan resmî kayıtlarında İzmir'in işgali 2 Mayıs 1919 tarihiyle belirtilmiştir. Araştırmacı bu tarihe 13 gün eklediğinde 15 Mayıs 1919 tarihini kullanabilir. Ancak belgenin aslını da parantez içinde belirtmelidir.

1921 yılında cepheden gönderilen asker mektubu

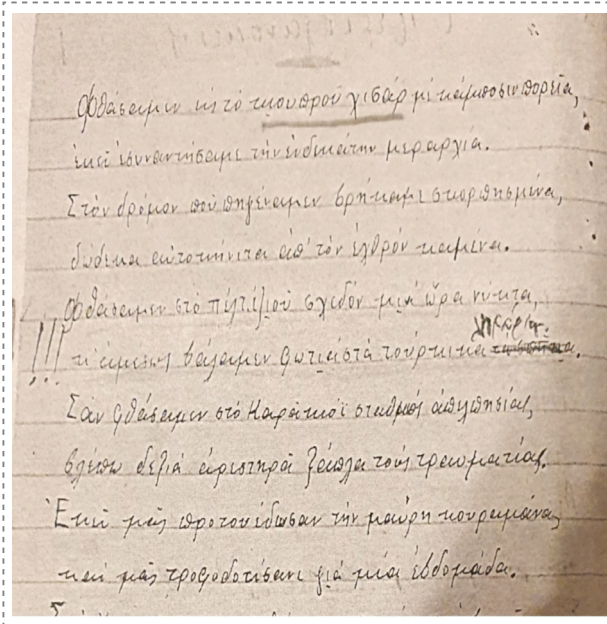
Kaynak: Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi (ELIA) , Voutieridis Arşivi, Dosya No: 2

IV.2. Tahrifat ve Propaganda Sorunu

Akademik tarihçilik, arşiv belgelerini objektif kayıtlar olarak nitelendirir. Ancak bazen bireysel görüş tarihî belgelere de sirayet edebilir ya da önyargılı bir tutumla kaleme alınabilir. Bu, bazen yanlış anlamadan bazen de kasıtlı bir şekilde hatalı aktarımdan kaynaklı olabilir. Bu nedenle araştırmacı belgenin tesir altında yazılıp yazılmadığını dikkatlice incelemek zorundadır. Her ne kadar resmî belgeler doğru ve objektif kayıtlar olarak kabul edilse de bazen bir propaganda, gizleme, güvenlik gerekçesiyle sansür ya da müdahale olabilir. Tosh'un da ifadesiyle kaynağın güvenilirliğini en çok etkileyen yazarın kişinin niyeti ve önyargılarıdır⁵⁰. Yunan arşivlerinde de bilhassa 1919-1922 yılına ait telgraflar, raporlar ve mektuplarda bu türden dış müdahaleler ya da

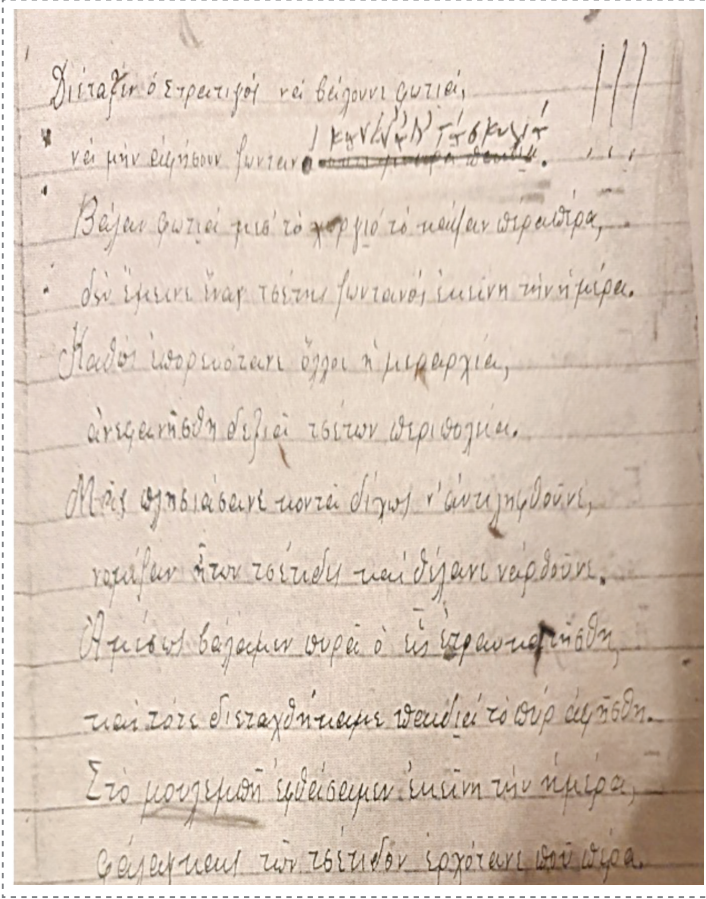
50 Tosh, a.g.e., s.64.

sansürlere rastlanmaktadır. Örneğin Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi'ndeki Voutieridis Dosyasında bulunan asker mektuplarının birinde mektuba dış müdahale yapıldığı gözlemlenmiştir. Er Ioannis Koribeis tarafından yazılan söz konusu mektupta “Köprühisar’a vardık. Uzun bir yürüyüşün ardından orada başka bir tümenle karşılaştık. Yürüdüğümüz yolda düşman tarafından yakılmış 12 askeri araba bulduk. Gece yaklaşık bir civarı Pelitözü Köyü’ne ulaştık ve hemen **Türk eşkiya yataklarını ateşe verdik.**” Belgenin orijinalinde “**τουρκικά λημέρια**” olarak geçen eşkiya yatağı sonradan eklenmiş olup dikkatlice incelendiğinde üzeri çizilip sansürlenmiştir. Değiştirilmiş bu kelimenin aslında “**σπίτια**” yani evler olduğu saptanmıştır.

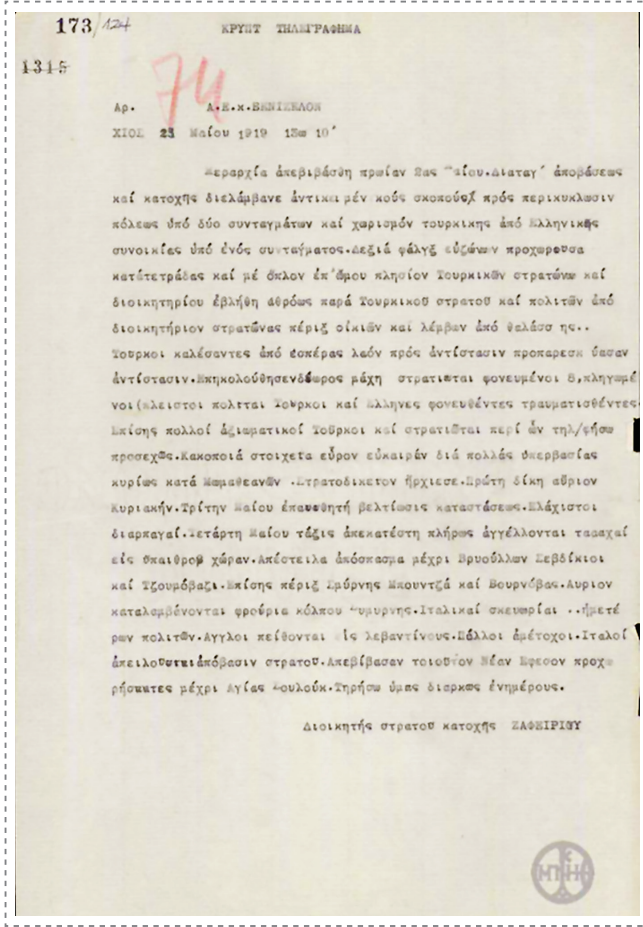
Kaynak: Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi (ELIA),
Voutieridis Arşivi, Dosya No: 2

Benzer örnek aynı arşiv belgesindeki başka bir sayfada da gözlemlenmektedir. Mektubun devamında er Koribeis “Yangının ardından Karaköy, İnönü ve Eskisehir’e gittik. Biz sıcakta dinlenirken komutan şöyle bağırdı: Hazır olun. General, **köpeklerin** hiçbirinin canlı bırakılmaması için ateş açılması emrini verdi.” ifadelerini kullanmıştır. Mektupta üstü çizilmiş olan “σκυλιά” yani köpekler metnin orijinalinde “**ούτε μικρά παιδιά**” yani küçük **çocuklar** olarak yazılmıştır.

Kaynak: Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi (ELIA) , Voutieridis Arşivi, Dosya No: 2

Birinci el kaynakların okunmasında dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus da belgenin gerçeği yansıtıp yansıtmadığının dikkatlice araştırılmasıdır. Bunun için de dönemin şartları ve vuku bulan olaylar farklı kaynaklarla mukayese edilerek yorumlanmalıdır. Yunan arşivlerinde de güvenilir bilgiye ulaşmak için bazen belgenin içeriği yeterli olmayabilir. Örneğin 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e asker çıkaran Yunanların şehirde Türklere yönelik yaptığı mezalim Başbakan Venizelos'un öfkelenmemesi için işgal orduları komutanı Albay Zafiriou'nun telgrafında örtbas edilmiştir. Albay Zafiriou, Paris'te bulunan Venizelos'a İzmir'de olayların kontrol altına alındığına ve karışıklığın sona erdiğine dair gerçeği yansıtmayan gizli bir telgraf göndermiştir.

Kaynak: Benaki Müzesi Tarih Arşivi, Eleftherios Venizelos Arşivi, Dosya No: 18

Tosh'a göre bir belgeyi değerlendirmede ilk adım onun hakiki olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu noktada belge bazen ya propaganda ya da gerçeğin üstünü örtmek amacıyla kullanılabilir. Özellikle Yunanistan'da fotoğraf arşivlerinde bulunan 1919-1922 yıllarına ait bazı fotoğraflar da çoğu zaman propaganda malzemesi olarak dönemin gazetelerinde kullanılmışlardır. Örneğin Savaş Müzesi Fotoğraf arşivinde, 1921 yılına ait bir fotoğrafta Tuz Gölü civarında Yunan ordusuna buğday temizlemelerinde yardım eden Türk köylüleri görülmektedir. Bu türden "yardımlaşma" fotoğrafları bilhassa Yunan ordusunun Anadolu'da Türkler tarafından direnişle karşılaşmadığını Müttefiklere ispatlama çabasıdır.

Kaynak: Yunanistan Savaş Müzesi Fotoğraf Arşivi

SONUÇ

Ulusların bellek kayıtları olarak nitelendirilebilecek arşivler sadece geçmiş anlama noktasında değil aynı zamanda geleceği yorumlama konusunda da kritik öneme sahiptir. Her ülkenin ulusal hafızası şeklinde yorumlanabilecek bu yazılı kaynaklar geçmişin bilgisini günümüze taşıyarak bugünü de bir manada biçimlendirir. Dolayısıyla arşivler sıradan evraklar olmayıp ihtiva ettiği bilgi düşünüldüğünde bugün ve gelecek arasında köprü kuran siyasi yol haritalarıdır. Türkiye'nin sınır komşularından biri olan Yunanistan da özellikle Osmanlı Devleti ile dört yüz yıllık ortak geçmişinden ötürü birçok arşivinde Türkiye hakkında ayrıntılı bilgilere sahiptir. Bu belgelerin bazıları Osmanlı Türkçesi bazıları Fransızca ancak çok büyük bir çoğunluğu Yunanca dillerinde yazılmış kayıtlardan oluşmaktadır. Diğer taraftan Yunanistan, Cumhuriyet döneminde Türkiye ile pek çok kriz ve çatışma yaşadığından aralarında birçok ihtilafli konu bulunmaktadır. Her iki ülkenin bu konular hakkında birbirileri ile ilgili oluşturduğu yazılı envanterleri kritik önemdedir. Örneğin 1919-1922 yılları arasında Batı Anadolu topraklarından başlayan ve sonrasında içlere doğru genişleyen Yunan işgali, özellikle Millî Mücadele döneminin “öteki” arşiv kayıtları olarak farklı bir bakış açısıyla döneme ışık tutmaktadır. Ulusal kurtuluş mücadelesine “öteki”nin gözünden bakan bu türden arşivler sadece Yunanistan siyasi tarihi açısından değil aynı zamanda Türk yakın tarihi açısından da önemli sayılmaktadır. Ancak her iki ülkenin araştırmacıları için en mühim sorun belgelerin dilidir. Özellikle Yunanistan'ın Latin alfabesi dışında Fenik alfabesini kullanması araştırmacının yeni bir dil öğrenmesinden önce yeni bir alfabe öğrenmesini gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda Yunanistan'daki arşivlerin dağınık olması ve tek bir merkez çatısı altında toplanmaması araştırmacılara döneme ait evrakları bulma konusunda başka bir zorluk oluşturmaktadır. Yunanistan arşivlerindeki tasnif ve kataloglamanın bazı arşiv merkezlerinde tamamlanmaması, arşivlerin belli bir bölümüne erişilmesini de imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla Yunanistan'da arşiv çalışması yapmak isteyen araştırmacılar öncelikle belgeyi hangi arşivde bulması gerektiğini önceden saptadıktan sonra çalışmalarını başlatmalıdır. Bu makalede yazar, Yunanistan Devlet Genel Arşivi özelinde makalesini detaylandırmış ve tüm arşiv çalışmalarının merkezlerini kataloglamaya çalışmıştır. Ancak yazarın makalede de belirttiği üzere arşiv belgelerinde sorun oluşturabilecek hususlar araştırmacıların dikkat etmesi gereken konuların

başında gelmektedir. Sonuç olarak yabancı arşivlerde çalışmak yeni bilgilerin literatüre kazandırılması noktasında önemli olduğu kadar bazı konularda hatalı sonuçlar da oluşturulabileceği hususunda daha dikkatli olunmasını zaruri kılmaktadır.

İntihal Taraması <i>Plagiarism Detection</i>	Bu makale intihal taramasından geçirildi. (https://intihal.net/) <i>This paper was checked for plagiarism. (https://intihal.net/)</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. <i>There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.</i>
Açık Erişim Lisansı <i>Open Access License</i>	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License</i>

KAYNAKÇA

Yunanistan Resmî Gazetesi (FEK)

Yunanistan Devlet Genel Arşivleri (GAK)

Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi (ELÍA)

Yunanistan Savaş Müzesi Fotoğraf Arşivi

Benaki Müzesi Tarih Arşivi

Aydın, Mehmet Korkud, “İkinci Balkan Paktı ve Türkiye”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 9, S 61, Aralık 2022, s.171-185.

Fırat, Melek, **Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu 1960-1971**, Siyasal Yayınları, Ankara 1997.

Yaycı, Cihat, **Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye**, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2020.

Oğuzlu, Tarık, “Güvenlik Kültürü ve Dış Politika”, **Bilig**, S 72, Kış 2015, s.223-250.

Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yayınları, Ankara 1983.

Tağmat, Çağla Derya, **Açlık, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Yunanistan’a Yardımları**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2016.

Keser, Ulvi, **Yunanistan’ın Büyük Açlık Dönemi ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Macar, Elçin, **İşte Geliyor Kurtuluş. Türkiye’nin II. Dünya Savaşında Yunanistan’a Yardımları, 1940-1942**, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir 2009.

Bakar, Bülent, “Zor Zamanlarda İyi Komşuluk Örneği: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’den Yunanistan’a Yapılan Yardımlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXIV, S 71, Temmuz 2008, s.413-444.

Kapıcı, Özhan & Abak, Tibet, “Tarihsicilik ve Sahicilik: Türkiye’de Tarihyazımında Rusya Arşivlerinin Keşfi”, **Tarihyazımı**, C 6, S 1, Yaz 2024, s.1-29.

Acun, Fatma, “Tarihin Kaynakları”, ed. Ahmet Şimşek, **Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı** için Çağdaş Bir Metodoloji, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s.119-149.

Baş, İbrahim, “Eski Medeniyetlerden Bugüne Arşivin Önemi ve Günümüzde Arşivcilik Hizmeti Veren Türk Arşivleri”, **ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 10, S 1, Nisan 2019, s.76-95.

Carr, Edward H. & Fontana, Jose, **Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık**, çev. Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ankara 1992.

Carr, Edward H., **Tarih Nedir?**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Chatzivassileiou, Evanthis, **O Eleftherios Venizelos. İ Ellinotourkiki Proseggisi kai to Provlima tis Asfaleias sta Valkania, 1928-1931**, İMXA, Thessaloniki 1999.

Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

Davies, Stephen, **Empiricism and History**, Palgrave MacMillan, New York 2003.

Glavinias, Giannis, **Archeio Politikou Grafeiou Prothypourgou (1917-1928)**, Analytiko Evrethirio, Genika Archeia tou Kratous, Athina 2009.

Gulbenkian Komisyonu, Sosyal Bilimler Açın. Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor, çev. Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Güçlü, Mustafa, “Eğitim Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Uygulaması”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C 11, S 1, Kış 2013, s.100-113.

<http://www.gak.gr/index.php/el/menu-el/poioi-eimaste/istoriko-gak> [Erişim Tarihi: 27.04.2024]

<http://www.gak.gr/index.php/el/menu-el/gak-sillogi/arxeia-kai-sylloges#-kentriki-ypiresia-k-y-ton-g-a-k> [Erişim tarihi: 27.04.2024]

Iggers, Georg G., **Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme. Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Keskin, İshak, **Yakınçağdan Günümüze Türkiye’de ve Avrupa’da Arşivcilik Eğitimi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Küçük, Ayşe, **Tekrarlayan Çatışmalar. Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Algı, Söylem, Siyasa**, Otorite Yayınları, Antalya 2023.

Kyrou, Aleksis A., **Oneira kai Pragmatikotis. Sarantapente Chronia Diplomatikis Zois**, Kleisiounis, Athinai 1972.

Özlem, Doğan, **Tarih Felsefesi**, Notos Kitap, İstanbul 2012.

Özsüer, Esra (ed.), **Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Türk-Yunan İlişkileri, 1821-2021**, Boyut Yayınları, İstanbul 2022.

Öztürk, Serdar, “Türkiye’de Sözlü Tarihte İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar”, **Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi**, Yıl 22, S 87, 2010 (Güz), s.13-26.

Sarıkoynucu Değerli, Esra, “Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 15, Ağustos 2006, s.239-262.

Svolopoulos, Konstantinos D., **To Valkanikon Symfonon kai İ Elliniki Eksoteriki Politiki, 1928-1934**, Vivliopoleion tis Estias, Athina 1974.

Syrigos, Angelos M., **Ellinotourkikes Schesis**, Ekdoseis Pataki, Athina 2020.

Şimşek, Hasan & Yıldırım, Ali, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, Ankara 2000.

Şirin, İbrahim, “Genel Tarih Anlayışları”, ed. Ahmet Şimşek, **Tarih Nasıl Yazılır? Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji**, Tarihiçi Kitabevi, İstanbul 2011, s.93-117.

Thompson, Paul, **Geçmişin Sesi Sözlü Tarih**, çev. Şehnaz Layıkel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Tosh, John, **Tarihin Peşinde**, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

YAYIN İLKELERİ

Yayın İlkeleri

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, gz ve bahar olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

Derginin Yayın Amacı

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin bilgi ve belgelerle ilgili bilimsel araştırma ve çalışmaları yayımlayarak ulusal ve uluslararası düzeyde bilim dünyasıyla paylaşmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve dünya tarihi kapsamındaki konular çerçevesinde, Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin konuları ele alan yakın dönem tarih dergisidir. Derginin konusu, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin içine doğduğu siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlu ulusal ve küresel ortamı; beşerî ve sosyal bilimler bağlamında bilimsel oltlere göre inceleyen araştırmaları, değerlendirmeleri ve çalışmaları içermektedir.

Derginin İçeriğinde Yer Alacak Çalışmalar

- Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı oğgn makaleler;
- İncelenen konuları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma, inceleme ve derleme yazıları;
- XIX. yüzyıldan günümüze değin Türkiye Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda hazırlanan proje kapsamında geliştirilmiş araştırmalar;
- Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, şahsiyet ve ilmi faaliyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Gönderilecek yazıların, daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildirimler, yeni bilgi, belge ve yorum ilave edilmek

kaydıyla ve yeni hâliyle çalışmanın özgün olduğunun belirtilmesi koşuluyla yayımlanabilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Gelen yazılar, yayın ilkelerine uygunluğu bakımından Yayın Kurulunca incelendikten sonra, alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur.

Yazar(lar), hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, öneri ve düzeltmelerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçelerini bildirme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilen ve edilmeyen makale/yazıların yazar(lar)ına bilgi verilir.

Yayımlanan makale/yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makale/yazıların yazar(lar)ına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti ödemesi yayın tarihinden sonra yapılır. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yayınlanacak makalelerde araştırma ve yayın etiğine uyulması zorunludur.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde, diğeri dillerde yazılmış makalelere de -Yayın Kurulu kararıyla- yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler ile birlikte verilir.

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

- 1– Başlık, koyu karakterde büyük harflerle ortalı olarak yazılmalıdır.
- 2– Dergide kör hakemlik sistemi uygulandığından makalede Yazar ad(lar) ı, soyad(lar)ı yer almamalıdır. Makalenin yayımlanma aşamasında Yazar ad(lar)ı, soyad(lar)ı, kurum, akademik unvan, adres, ORCID gibi bilgiler dergi editörlüğüne eklenir.
- 3– Öz (anahtar kelimeler eklenerek)
- 4– İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)
- 5– Makale; amaç, kapsam ve çalışma yöntemlerini belirten bir öz, giriş, ana metin bölümleri, sonuç ve kaynakçayı içerecek şekilde düzenlenmelidir.

Öz

En az 250 kelime olacak şekilde Türkçe ve İngilizce olarak ayrı ayrı yazılmalıdır. Öz, makalenin ana fikrini ve katkısını yansıtabilecek nitelikte olmalıdır. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak en az 4, en çok 8 anahtar kelime alfabetik sıra ile verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda, üst/alt/sağ/sol 2,5 cm sayfa kenarlığı boşluğu bırakılarak, cilt payı 0 cm olacak şekilde, paragrafın ilk satırı girintilenmeden, satır aralarında önce ve sonra 12nk 1,5 satır aralığı ile ve 11 punto (Öz ve Abstract 10 punto ile) Times New Roman yazı karakteri ile MS Word programında yazılmalıdır. Yazılar en fazla 10.000 kelimedenden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (Makale Türkçe ve İngilizce başlıkları, ÖZ, ABSTRACT, GİRİŞ, SONUÇ, KAYNAKÇA, EKLER) büyük harflerle; ara ve alt başlıklar ise ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle ve koyu (bold) yazılmalıdır.

Ara başlıklar Romen rakamlarıyla I-II-III... şeklinde ara başlıkların alt başlıkları ise I.1.-I.2.-I.3. ... şeklinde düzenlenmelidir.

Örnek 1:

II. Büyük Buhran ve Buhran Vergisi

II.1. Buhran Vergisinin Yasal Çerçevesi

Şekil, Çizelge ve Resimler

Şekiller, çizelgeler ve resimler birden başlayarak numaralandırılmalı ve açıklayıcı dipnotlara hemen altlarında yer verilmelidir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Alıntılar

Alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Tırnak içerisinde verilen ifadeler ayrıca italik olarak yazılmamalıdır. Üç satırı geçen alıntılar metnin sağından ve solundan 1 cm içeride ve 10 punto büyüklüğü ile yazılmalıdır.

Kaynak Gösterme

Kaynaklar dipnot şeklinde yazılmalı, Times New Roman yazı biçimiyle 10 punto ve tek aralık olmalıdır.

a- Kitap: Baş harfleri büyük olmak üzere önce yazarın adı, soyadı, kitabın adı (koyu karakterde), (varsa) Cilt, yayınevi, yayın yeri ve tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 2:

Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.18.

b- Makale: Baş harfleri büyük olmak üzere; yazarın adı, soyadı, makalenin adı (tırnak içinde), içinde yer aldığı yayının adı (koyu karakterde), Cilt, Sayı, yayın tarihi (varsa), yayın yeri ve yılı, sayfa numarası verilmelidir.

Örnek 3:

Abdurrahman Bozkurt, “Gelibolu Yarımadası’nda İtilaf Bloğuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXVIII, S 84, Ankara 2013, s.57.

Çok yazarlı kitap ya da makalelere atıf yapılırken ilk yazar adı mutlaka belirtilmeli, diğer yazarların adları araya virgül gelecek şekilde belirtilebileceği gibi ilk yazardan sonra “vd.” şeklinde belirtilmek koşuluyla yazılmayabilir. Ancak Kaynakçada bütün yazarların isimleri mutlaka yer almalıdır.

Örnek 4:

(İkiden fazla yazarlı) Durmuş Yalçın, vd., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.511.

Mülakat ve röportaj tarzı görüşmeler, metin içinde ad-soyad ve tarih belirtilerek değinilmeli, ayrıca Kaynakçada da gösterilmelidir.

Tekrarlanan atıflarda; soyadı, eser kitap ise a.g.e., makale ise a.g.m., yazılmalı ve sayfa numarası eklenmelidir.

Saray, **a.g.e.**, s.82.

Bozkurt, a.g.m., s.5.

Kaynakça

Yazar soyadlarına göre ve alfabetik olarak sırayla yazılmalıdır.

a- Kitap: Yazar(lar)ın soyadı, adı, kitabın adı (Koyu Karakterde), yayınevi, yayın yeri ve tarihi.

Örnek 5:

Bayındır Uluskan, Seda, **Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel Politikaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

b- Süreli Yayın: Yazar(lar)ın soyadı, adı, makalenin başlığı (tırnak içinde), süreli yayının tam adı (koyu karakterde), Cilt, Sayı, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 6:

Tokluoğlu, Ceylan, “Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXVIII, S 84, Ankara 2013, s.103-142.

c- Bildiri: Yazar(lar)ın soyadı, adı, bildirinin başlığı (tırnak içinde), sempozyumun veya kongrenin adı, düzenlendiği yerin adı, düzenlenme tarihi,

Bildiriler, varsa editör(ler)in adı, Cilt, basımevi/yayınevi, yayın yeri ve tarihi, sayfa aralığı.

Örnek 7:

Şimşir, Bilal N., “Atatürk ve Avusturalya”, Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi, Ankara, 12-16 Kasım 2007, Bildiriler, Cilt I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.35-73.

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi’nde yayımlanmak üzere yayın ilkelerine ve Türk Dil Kurumu (TDK) yazım kurallarına ve TDK Güncel Türkçe Sözlüğüne (bu şart Türkçe makalelerde istenir) uygun olarak hazırlanmış yazıların başvuruları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun web sayfası üzerinde yer alan <https://giris.ayk.gov.tr/signin> uzantılı Yayın Takip Sistemi (YAYSİS) üzerinden yapılacaktır. Yazarlar Yayın Kurulu’nca ve dergi editörlüğünce esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

Publication Principles of the Journal of Atatürk Research Center

The Journal of Atatürk Research Center, which began to be published in November, 1984, is published in two issues per year in Spring and Autumn.

Publication Purpose of the Journal

Within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, the aim is to share the scientific researches and studies about the information and documents relating to Turkish History, Atatürk and the Republic of Türkiye with science world by publishing on both national and international levels.

Topics of the Journal

Journal of Atatürk Research Center, within the frame of topics as part of Turkish and world history since the second half of the 19th century, is a contemporary history journal in which a wide range of topics relating to “Turkish History”, “Atatürk” and “the Republic of Türkiye” are addressed. The Journal includes the researches, evaluations and studies which inspect the political, socio-economic and cultural dimensional national and global atmosphere which Atatürk and the Republic of Türkiye were born into according to scientific criteria in terms of humanities and social sciences.

The Studies to be Included in the Context of the Journal Should Be:

- Original articles, filling the gap in their field, based on research,
- Research, review and compilation articles which evaluate and criticize the reviewed subjects according to a rich bibliography and put forward new and noteworthy opinions,
- Developed researches within the scope of projects about Turkish History, Atatürk and the Republic of Türkiye’s History since the 19th century.
- Articles promoting the works, personage and scientific events about National Struggle and the Republic of Türkiye.

Articles which will be sent should not be published elsewhere previously or accepted for publication. Papers presented in a scientific congress previously can be issued provided that they are added new information, document and review, and stated as original with their new edition.

Evaluation of Articles

After looking for the eligibility of the principles of the Editorial Board, incoming articles are sent to two referees who are expert in their fields. In case one of the reports is positive and another is negative, the article can be sent to a third referee. Names of the referees are kept confidential and reports are kept for five years. The author(s) take(s) into account the corrections and suggestions of the referees and the Editorial Board. If they disagree, they reserve the right for a justification report. The author(s) of the articles/articles accepted or not accepted for publication are informed, but the article / writing texts will not be refunded.

The responsibility for the published articles/writings belongs to their authors. Text and photos can be cited by stating the source.

Copyright and examination fees are paid within two months from the date of publication to author(s) and referees of the articles/writings agreed for publication. The amount of the fees is determined according to the Copyright, Publishing and Sales Regulations of “Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History” and affiliated institutions.

446

It is compulsory to abide by research and publication ethics in papers to be published.

Official Language

The official languages of the Journal of Atatürk Research Center are English and Turkish. However, articles written in other languages can be accepted by the decision of the Editorial Board providing that they do not exceed one-third of each issue of the journal.

English and Turkish summaries of the published articles can be given with the keywords determined by their authors.

Spelling Rules

Structure of the Article

In general, the article must be taken into the order specified below:

1. The title should be written in bold capital letters.
2. Author’s name(s) and last name(s) should not be included in the article, as the blind peer-review system is applied in the journal. During the publicatio of

the article, information such as the author's name(s), last name(s), institution, academic title, address, ORCID are added by the editorial board of the journal.

3. Abstract (with keywords)

4. English title and abstract in English (with keywords)

5. An introduction should indicate article, purpose, scope and methods of work and sections of the main texts should be arranged to include Conclusion and Bibliography.

Abstract

The abstract should be written separately in Turkish and English, with a minimum of 250 words. The abstract should reflect the contribution and the main idea of the article. A minimum of 4 and a maximum of 8 keywords should be given by leaving one blank line below the summary.

Main text

The article should be written in A4 size, with a margin of 2.5 cm above/bottom/right/left. The gutter should be 0 cm, the first line of the paragraph should not be indented, before and after the lines with 12nk 1.5 line spacing and 11 points (abstracts with 10 points) Times New Roman font in MS Word program. Article length should be 10.000 words.

Section Headings

Intermediate and sub-headings can be used in the article to determine the structure of the article and to provide a regular information transfer in the main text. Main headings [Article Turkish and English titles, ÖZ (ABSTRACT), ABSTRACT, GİRİŞ (INTRODUCTION), SONUÇ (CONCLUSION), KAYNAKÇA (BIBLIOGRAPHY), EKLER (ATTACHMENTS)] in capital

letters; Intermediate and sub-headings should be written in lowercase letters with the first letters in capital letters and in bold.

Example 1:

II. Büyük Buhran ve Buhran Vergisi (II. The Great Depression and the Depression Tax)

II.1. Buhran Vergisinin Yasal Çerçevesi (II.1. Legal Framework of the Depression Tax)

Figures, Tables and Pictures

Figures, tables and pictures should be numerated beginning with one and the footnotes should be given beneath them. Figures, tables and pictures should not exceed 10 pages.

Citations

Citations should be in quotes. The citations passing three-line should be formatted left and right 1.5 cm and written in 11 pt.

References

References should be written in the form of a footnote, and should be 10 pt. with one line space.

a- Book: Author's name and last name should be written in capital letters; title in bold, (if any) Volume, publisher, date and place of publication and page numbers of the book should be given.

Example 2:

Abdurahman Çaycı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization), Atatürk Research Center Publications, Ankara 2002, p.130.

b- Article: Author's name and last name should be written in capital letters; title of article should be in quotes; name in bold, Volume, Number, publisher, date (if any), place, year and page numbers of the publication should be given.

Example 3:

Mehmet Ali Beyhan, "The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II", **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p.57.

When citing books or articles with multiple authors, the name of the first author must be specified, the names of other authors may be specified with a comma in between, or they may not be written on condition that “etc.” is indicated after the first author. However, the names of all authors must be included in the bibliography.

Example 4:

Durmuş Yalçın, etc., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt I, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.511.

In the repeated references: Last name should be written; if the work is a book, one should write *ibid* but if the work is an article one should write **ibid**; page number should be added.

Çaycı, **ibid**, p.11.

Beyhan, **ibid**, p.60. Bibliography

Bibliography should be put in alphabetical order by last names of authors.

a- Book: Author’s (s’) last name, name, the book’s title, publisher, place and date of publication should be specified.

Example 5:

Çaycı, Abdurahman, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (The Leader of National Independence and Modernization)**, Atatürk Research Center Publications, Ankara 2002.

b- Periodical: Author’s (s’) last name, name, title of article (in quotes), periodical’s full name, Volume, Number, place and date of publication, page range should be specified.

Example 6:

Beyhan, Mehmet Ali, “The Literature of Reforms and Depressions: The Era of Selim III and Mahmut II”, **Literature Journal of Research on Turkey**, Volume I, Issue II, Istanbul 2003, p.57-99.

c- Papers: Author’s (s’) last name, name, title of declaration (in quotes), symposium’s or congress’ name, name of organization place, date of issue, declarations, (if any) editors’ name, volume, printing house/publishing house, place and date of publication, page range should be specified.

Example 7:

Şimşir, Bilal N., “Atatürk ve Avusturalya”, **Sixth International Atatürk Congress, Ankara, 12-16 November 2007, Papers**, Volume I, Atatürk Research Center Publications, Ankara 2010, p.35-73.

Submission of Writings

The applications of the articles to be published in the Journal of Atatürk Research Center, prepared in accordance with the publication principles, are to be made via YAYSIS (Publication Tracking System) which can be reached at <https://giris.ayk.gov.tr/signin> on the website of Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History. Authors are deemed to have accepted that minor corrections which do not target the essence may be made by the Editorial Board and by the editors of the journal.

ATAM Dergisinin Tarihi:

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi yayın hayatına 1984 yılında başlamıştır. Yayımlandığı tarihten itibaren Mart, Temmuz ve Kasım aylarında yılda üç (3) sayı olarak yayımlanmıştır. 2015 yılından itibaren ise Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaya devam etmektedir.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Komitesince 2016 yılı, 93. sayısından (Bahar 2016) itibaren veri tabanına alınmaya uygun bulunarak TrDizin'de dizinlenmeye başlamıştır. Ayrıca SOBIAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) ve EBSCO Historical Abstracts tarafından da dizinlenmektedir. Derginin tüm sayılarına Dergi web sayfası ve DergiPark üzerinden ücretsiz olarak erişilebilmektedir.

History of the Journal of Atatürk Research Center:

The Journal of Atatürk Research Center was first published in 1984. Since the date of its first publication, the journal has been published in March, July and November, namely in three (3) issues each year. As of 2015, it continues to be published in two issues per year as Spring and Fall.

The Journal of Atatürk Research Center was found eligible for inclusion in the database starting from its 93rd issue (Spring 2016) by the TÜBİTAK ULAKBİM Social and Human Sciences Database Committee and it is indexed in TrDizin. The journal is also indexed by SOBIAD (Social Sciences Citation Index) and EBSCO Historical Abstracts. All the issues of the journal can be accessed free of charge through the web site of the Journal and DergiPark.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ AVRUPA ARŞİVLERİNDE CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ ÖZEL SAYISI

Türkiye'nin yakın dönem tarih araştırmaları alanında köklü bir geçmişe sahip, yüksek akademik standartlı dergilerinden biri olan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi yayın hayatına başladığı 1984 yılından bu yana, kırk yıllık tarihinde, ilk defa sayıdan bağımsız müstakil bir Özel Sayı ile Avrupa Arşivlerinde Cumhuriyet Türkiye'si başlığı altında okuyucularının karşısına çıkıyor.

Avrupa arşivlerinde yeni çalışmaya başlayacak araştırmacılara bir rehber olma düşüncesinden hareketle yola çıkılan ve 13 makaleden oluşan bu Özel Sayı, ilgili arşivlerde çalışmış akademisyenlerin katkısı ile hazırlandı. Makalelerin ortak özelliği Cumhuriyet Türkiye'sine ait belgeleri bünyesinde barındıran Avrupa arşivlerini incelemeleri, tanıtmaları, arşivlerin kullanımını ile ilgili pratik bilgi sunmaları ve ayrıca tarih metni inşa etmenin inceliklerinin ipuçlarını satır aralarında vermeleridir. Ayrıca söz konusu makalelerde Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, Fransa, Finlandiya, İngiltere, İsviçre, İtalya, Polonya, Rusya, Vatikan ve Yunanistan arşivleri ele alınırken mikro tarihin kapıları da aralanıyor.

Bu alanda bir boşluğu dolduracağına, araştırmacılara yol açarak yeni çalışmalar için ilham vereceğine inandığımız *Avrupa Arşivlerinde Cumhuriyet Türkiye'si Özel Sayısı*'nı Cumhuriyetimizin 100. yılına armağan ediyor, derginin Avrupa arşivlerinde çalışacak genç akademisyenlere ışık tutmasını diliyoruz.

